پنجابی شاعراں دا تذکرہ
مولا بخش کشتہ

پنجابی شاعراں دا تذکرہ

لیکھک

میاں مولا بخش کشتہ امرتسری

کرتا دیوان کشتہ - ہیر رانجھا - پنجاب دے ہیرے وغیرہ

ایڈیٹر

چودھری محمد افضل خاں

پرنسپل اینگلو پنجابی کالج ایڈیٹر پنج دریا - لاہور

چھاپن والے

فرم میاں مولا بخش کشتہ اینڈ سنز تاجران و ناشران کتب

کٹھ [illegible] لاہور

[illegible] ۴۸ [illegible]

پہلی وار .. .. .. جنوری سنہ ۱۹۶۰ء

مُل .. .. [illegible] پیسے

پاکستان پرنٹنگ ورکس ایبٹ روڈ لاہور توں چھپوایا

فہرست (سوچناں)

اپنی کتھا

نکّیاں ہُندیاں دی گل اے۔ میں نینجی وِچ پڑھدا ساں۔ اَٹھ نو ورھے دی عُمر سی۔ اِک دن پیو نال نانکے پنڈ کاہنوواں (گورداسپور) جا رہیا ساں۔ راہ وِچ اِک رُکھ تھلّے بیٹھے اِک فقیر نظر آئے۔ میرا پیو دی ساہ لین لئی کول بہہ گیا۔ اوس خضر صورت فقیر نے میرے ول تک کے میرے پیو نوں کہیا۔ "تیرا اِہ مُنڈا کسے دن چنگا نام پیدا کرے گا۔"

اسیں ایتھے کجھ چر ساہ لیکے پنڈ وَل ٹُر گئے۔ فقیر دی گل میرے پیو دے دل وِچ چکّر کھاندی رہی۔ اُنہاں دِناں وِچ عیسائیت دا پرچار ڈھیر سی۔ میں چنگے نمبراں تے تیسری پاس کر لئی تے گورنمنٹ ہائی سکول امرتسر دے انگریز ہیڈ ماسٹر نے میرے پیو نوں بلایا تے کہیا۔ تیرا مُنڈا پڑھائی وِچ بڑا ہوشیار اے اِہنوں چوتھی وِچ داخل کرا دے۔ میرے پیو نوں فقیر دی گل چیتے آ گئی۔ اُہ ڈر گیا "متاں مُنڈا کجھ پڑھ لکھ کے ہتھوں نکل جائے"۔ میں بڑا چارہ کیتا۔ پر اُہ پُرانی وضع دا بھلا لوک اپنی گل تے اَڑ گیا۔ تے سکول میں نوں سکولوں اُٹھا کے لاہور لے آیا۔

لاہور آ کے میں کاتبی تے سنگسازی سکھی۔ گلزار ہند پریس وِچ سنگسازی دا کم شروع کیتا۔ تے اُہدے نال نال وِہل ویلے میں اردو فارسی پڑھدا رہیا۔ میں تے میرا اک سنگی ساتھی میاں جیون بخش بسمل پنجابی مشاعریاں وِچ جاندے ساں۔ اوتھوں مینوں وی شاعری دا شوق ہویا تے میں حکیم آغا علی خاں دے اکھاڑے دے اِک نیک سیرت شاعر خلیفہ قمر دین دی شاگردی کر لئی تے اِنج میں وی مصرعے جوڑن لگ پیا۔ اِہ کوئی سنہ ۹۲-۱۸۹۱ء دی گل اے۔

شاعری دا نواں نواں شوق میں نے میرے اِک ہور سنگی میاں دین محمد دادخواہ روز شام دی نماز پچھوں بہہ جاندے تے عشا دی نماز ویلے تک ۳۰ بیت دی اِک سیحرفی لکھ لیندے۔ تے اگلے دن کسے شاعر بن دے چاہوان ہتھ ۸/۱۲ روپیہ رلوں وِچ دیندے۔ ایس گل دل اشارہ کر دیاں ہویاں میں اپنی اک غزل وِچ آکھیا سی

کشتہ اساں رجائے بتھیرے خدا گواہ
ورنائیے بہت لکھ کے تے اشعار لا بہ چاہیہ

ایس طرح مینوں چھیتی شعر کہن دی اینی اٹکل آ گئی پئی کئی وار مشاعرے وِچ جان لئی گھروں نکلیاں رستے وِچ کسے لوڑونداں نے کہناں مینوں وی کجھ شعر لکھ دیو تے میں مشاعرے پہنچن تک راہ وِچ ای ۲۰۔۳۰ بیت لکھ دینے۔

سنہ ۱۸۹۸ء وچ اسیں مُڑ امرتسر آ گئے۔ مینوں چھیتی توں چھیتی تے صاف سُتھرے شعر کہن دا ماں سی۔ ہیں فروری سنہ ۱۹۰۲ء وچ اک اشتہار چھاپیا کہ "میں پنجابی وچ سبھ توں سوہنے تے چھیتی شعر لکھن دا دعوےٰ کردا ہاں جے کوئی مقابلہ کرنا چاہوے تے اوہنوں ور بھر دی کھُلھ اے"۔ ایس تے کجھ شاعراں مقابلے دا خیال کیتا۔ پر اُہ رہ گئے۔ اخیر ورہ مُکن توں کجھ دن پہلاں میاں محمد الدین سوختہ امرتسری نے مقابلے دا اعلان کیتا۔ ڈھنڈورہ پھریا۔ لاہوری دروازہ امرتسر دے باہر فتح شاہ بخاری دے مزار دے نیڑے قلعہ گوبند گڑھ دی پریڈ گراونڈ وچ پڑ بجھیا تے بردہ پشاوری دے جانشین میاں "تاج ملتانی" نے مصرعہ دتا۔

خ خبر ناہیں کجھ کسے تائیں کس جگہ دی اوس دی مٹڑی اے

اسیں دونویں کاغذ پنسل لے کے بہہ گئے۔ میں کلا ساں۔ پر سوختہ نال پنج ست ہور شاعر مدد کر رہے سن تے مصرعے لکھ لکھ کے دے رہے سن کسے نے اُٹھ کے کہیا اِہ انصاف دی گل نہیں۔ اِہ اکلے ہی لکھ رہے ہن تے اودھر پنج ست شاعر ہور مدد کر رہے ہن۔ پر اپنے وچ میں اُٹھ کھلو نا تے کہیا۔ میں دو شعر لکھ لئے ہن۔

اودھر مختلف شاعر مختلف مصرعے دس رہے سن جو آپس وچ ٹکرا نہ سکے۔ تے سوختہ جی پڑ چھڈ کے اُٹھ ٹرے۔

میں پہلوں حکیم آغا علی دے۔ فیر خلیفہ قمر دے کجھ شعر پڑھے۔ پھیر کجھ اپنے سُنا کے اُہ دو شعر پڑھے۔ جنہوں چوں اک اِہ سی

خ خبر ناہیں کجھ کسے تائیں کس جگہ دی اوس دی مٹڑی اے — پیداوار خدا دی ہے ساری کوئی کالڑی اے کہ چِٹڑی اے
ہووے کسے تے رب دا فضل جیکر کوئی توں اس دی کیوں تے وڑی اے — اک دم دا نہیں وساہ کشتہ طمع کسے دی کاس تے بھٹڑی اے

ایسے سال میرے اُستاد خلیفہ قمر فوت ہو گئے تے اُہناں دے چالیسویں تے موچی دروازہ لاہور وچ اک بڑا بھارا اکٹھ تے مشاعرہ ہویا۔ ۱۵ ار ۲۰ ہزار دا مجمع سی۔ جلسہ دے صدر حکیم آغا علی سن۔ جنہاں مینوں خلیفہ قمر دا جانشین متھ کے پگ بنھائی تے میاں ہدایت اللہ دے جانشین بھائی لاہورا سنگھ لاہوری نے اِہ شعر پڑھیا۔

اج آغا اُستاد نے پگ دے کے کیتے کشتہ اُستاد قمر دی تھاں — ہے امید پڑھن سُنن والیاں نوں کشتہ دین گے داد قمر دی تھاں
ہر تھاں مشاعریاں مجلساں وچ کشتہ آون گے یاد قمر دی تھاں — لاہوری کہو کہ کشتہ اُستاد تائیں رب رکھے آباد قمر دی تھاں

ایسے سال سنہ ۱۹۰۳ء وچ میں اپنا دیوان چھپوایا۔ جنہوں لوکاں بڑا پسند کیتا۔ مینوں آپ اپنا دیوان چھپوان دی۔ اینی خوشی تے مان سی۔ پئی اُہدے وچ بڑے چاء نال آکھیا۔

کوئی لکھے تاریخ تے یاد رکھے بخشی رب نے عزت اِہ خاص مینوں — شعراں وچ پنجابی دے سبھ کولوں پہلے پہل چھپیا ہے دیوان میرا

اِہ دَور اردو شاعری تے چڑھدی جوانی دا دَور سی۔ میں اُردو وچ وی کجھ شعر کہندا ساں اُہناں دناں وچ فصیح الملک داغ دہلوی دی گُڈی چڑھی ہوئی سی۔ میں اہناں دے نام تے رسالہ فصیح الملک جاری کیتا۔ تے کجھ چر پچھوں اُہدا نام بدل کے مسیحا کر دتا۔ پر میرا اصل رنگ پنجابی رہیا۔

سنہ ۱۹۱۳ء وچ میں قصہ ہیر رانجھا لکھیا جیہڑا بڑا اصلاحیا گیا۔ سنہ ۱۹۱۴ء وچ ریاست حیدرآباد دکن دے وزیر اعظم نواب سر کرشن پرشاد امرتسر آئے تے ابوالوفا مولوی ثناء اللہ ہوراں اُہناں نال میرا تعارف کرایا۔ میں اُہناں نوں اپنی لکھت ہیر رانجھا دے کجھ شعر سُنا کے کتاب پیش کیتی۔ تے اُہناں قدردانی دے طور مینوں دو پونڈ انعام دِتے۔ میں اُہناں دی ای راس پا کے کتاباں دی ہٹّی کھوہ لئی۔ جس وچ رب نے چنگی چنگی برکت پائی تے کم چل پیا۔ سنہ ۱۹۲۵ء وچ پنجابی دی لہر اُٹھی۔ پنجابی سبھا دی نینہ دھری گئی۔ نویں رنگ دے مشاعرے شروع ہوئے تے نظماں لکھن دی پرت پئی۔

ہیر تے رانجھے دے نال میں پنجابی بولی بارے اک واقفی لیکھ چھاپیا۔ جس نوں سردار بہادر جودھ سنگھ تے باوا بدھ سنگھ ہوراں خاص کر بڑا اصلاحیا۔ تے اجّ ہیر دے اُدّم نوں بڑی حیاتی ملی۔ تے میں پنجابی ادب تے شاعراں بارے سوچ بھال شروع کر دِتّی۔ ۱۹۳۲ء وچ میں شاعراں دے حال بارے کتاب پنجاب دے ہیرے ترتیب دے رہیا ساں کہ گُگریاں دی تکلیف وددھ گئی۔ میں اک سیانے بیانے ڈاکٹر نوں کہیا۔ اوس ۶۰ گرین دا کاسٹک لا دِتّا۔ جس نال اک ڈبلا پھٹ گیا تے دو جا اُہدی تکلیف نال بہ گیا۔ گرمیاں دے دن سن بڑی تکلیف ہوئی۔ کوئی دو مہینے چین نہ آیا۔ ایسے حال وچ میں اپنے وڈے پُتّر افضل نوں کہیا کہ میرا اہ کم سرے چاہڑ دے۔ اودھر پرم متّر لالہ دھنی رام چاترک نوں کھیچل دِتّی کہ ایس نوں گُدّھی لکھوان تے پڑھن دا سر بندھ کر دین۔ تے اجّ میری تیسری لکھت "پنجاب دے ہیرے" توڑ چڑھی۔

ایہہ دن پچھے ہیر یاں اکھیاں دا نور چانن مُک گیا تے میں مناکھا ہو کے بیٹھ گیا۔ محفلاں دا اہ دُھوم دھڑکا مُک گیا۔ دُنیا میرے لئی ہنیر ہو گئی۔ اکھیاں گیاں۔ جہان گیا۔ اہ ڈوبا تھوڑا نہیں سی۔ پر ایس سُوجھی نے مینوں نویں پران دِتّے۔ پئی ڈنگوری پھڑ تے ٹُردا ہو۔ جوانی دیاں دُھماں جوانی لے گئی۔ ہُن من دی محفل لا۔ سجن دُور کِدّوں نیں۔ جنہوں دل کردا ای آواز مار۔

میرا اہتھ ہُن میری ڈنگوری افضل دے موہڈے تے سی۔ افضل نوں کول بٹھا کے لکھوائی جاوناں تے ایس جیون جوگے لکھدیاں جاناں۔ اِنج اِہ پنجابی "پنجابی شاعراں دا تذکرہ" لکھیا گیا۔

دن تھوڑے جاپدے نیں۔ اِنت اِہ پینڈا اُکناں ایں۔ اِہ تذکرہ میری حیاتی وچ چھپ جاوے تے مینوں خوشی ہووگی کہ میں ایس پنجابی ادب دی خدمت دا جیہڑا بیڑا چُکیا اُہ توڑ نباہ چلیا ہاں۔ پر اِہ نہ وی ہویا تے مینوں یقین اے میرا افضل میری ایس سدھر نوں پورا کرن دا جتن ضرور کریگا۔ میری ڈنگوریاں رب حیاتیاں دے اکرم تے اسلم وی ہن۔ پر پنجابی ادب دی سیوا دا بھار میرے افضل دے موہڈیاں تے اے۔ تے میرا جی کردا اے کہ اُہدے موڈھے ایس بھار نوں اِنج چُکن۔ جویں اُن تھک دھرتی نے سب کجھ چُکیا ہویا اے۔

مولا بخش کشتہ

اپریل سنہ ۱۹۵۵ء

مولا بخش کشتہ

ایڈیٹر ولوں

سنہ ۱۹۳۲ء دی گل اے۔ میں اپنے اُردو ماسک پَتّر "چمنستان" دی ایڈیٹری نال "منشی فاضل" دی تیاری کر رہیا ساں کہ والد مرحوم دیاں اَکھاں آ گیاں۔ تکلیف حدّوں وَدھ گئی۔ اُہناں بے وَس ہو کے اپنے چھوہے ہوئے کم نوں پُورا کرن لئی مینوں کہیا۔ میں اوہ کتاب "پنجاب دے ہیرے" سرسری ترتیب دے دِتی۔ اوہ چھپ گئی۔ پر اُہناں دی ترشنا پوری نہ ہوئی۔

سنہ ۱۹۳۳ء وچ میں منشی فاضل کیتا۔ تے چوہدری افضل حق مرحوم تے کجھ ہور بزرگاں دی خواہش نے قومی اخبار "مسلم راجپوت" دی ایڈیٹری گڑھ شنکر (ہوشیارپور) جا سنبھالی۔ تے اپنی کتاباں دی دُکان نوں مکتبہ دی شکل دے کے ختم کر دِتا۔

والد صاحب دی خواہش اِہ سی کہ میں سب کجھ چھڈ کے پنجابی وَل آ جاواں۔ پر ہور رُجھیواں تے ڈھڈ دے دھندیاں سببوں میں چھیتی ایدھر دھیان نہ دے سکیا۔

اوہ مُڈھ نوں بڑے اُدمی تے آن تھک کم کرن والے سن۔ منا کھاپن تے بڈھیپا اُہناں اَگے کندھ بن کے کھلو چکے سن۔ پر اُہناں دا اُدّم اُنجے جوان سی۔ اوہ مینوں ست کم چھڈ کے ایس تذکرے نوں پورا کرن لئی کہندے۔ تے میں وی جس ویلے کجھ ویہل ملدی تھوڑا تھوڑا لکھدا رہندا۔ تے ایس طرح اِہ کم لماں ہندا گیا۔

مُلکی ونڈ دے بعد سنہ ۱۹۴۸ء وچ میں ملک فیروز خاں نون، میاں احمد سعید تے ہور ساتھیاں نال رَل کے روزانہ اخبار "غالب" جاری کیتا۔ میں اوہدی چیف ایڈیٹری تے باقی دھندیاں وچ ایناں رُجھ گیا۔ کہ سر کھرکن دی ویہل نہ ملے۔ سنہ ۱۹۴۹ء وچ مینوں ٹائیفائڈ ہو گیا۔ میرے بچن دی کوئی اُمید نہ رہی۔ پر پیو دیاں دعاواں دے سرصدقے مینوں فِر نواں جنم ملیا۔ ہُن جد منجی توں اُٹھیا۔ اُہناں فیر ایس کم نوں ختم کرن لئی کہیا۔ سو میں باقی کم گھٹ کر کے اِہنوں لکھنا شروع کیتا۔ سویرے سرگھی ویلے بہناں تے نماشاں ویلے تک اُوہناں دی ہدایت بموجب جو کجھ لکھناں۔ اوہ اوہناں نوں سُنا کے ٹھیک کرا لینا۔ اِنج میریاں اکھیاں تے ایناں بھار پیا کہ اکھاں دا چانن دِنوں دن مدّھم پین لگ پیا تے عینک دی محتاجی جاپن لگ پئی سو مجبوراً عینک دا سہارا لیا۔

اللہ اُہناں تے رحمتاں کرے۔ اُہناں بعض وقت چھتھے بیناں تے آکھناں۔ اِہ کم کدوں مُکّے گا۔ قیامت نوں؟ تے میں ہس کے آکھناں نہیں اِک دن پہلوں!

جون ۱۹۸۵ء وچ اُہناں ملتّے سفر دی تیاری شروع کر دتی۔ تے اخیر ۱۹ جون نوں دس بجے رات اُہ پنجابی بولی دی سیوا دا بھار اپنے موڈھیاں توں لاہ کے اَنّ ڈِٹھے پینڈے پے گئے۔

انّا للہ و انّا الیہ راجعون

اَج تے رب کرن ہارا اے۔ اُہدی مہر دے بغیر پتہ وی نہیں ہِل سکدا۔ پر اپنی وَتّوں میں اُہناں دی آرزو دا دل وِدھاں دی پوری کوشش کیتی اے۔ تے پنجابی بولی دی سیوا لئی جیہڑا دیوا اُہناں بالیا سی۔ ایہنوں اپنی اکھاں دا تیل پا کے روشن رکھیا اے۔

اُہناں دا میل جول ہر قوم تے ہر خیال دے لوکاں نال سانجھا سی۔ اُہناں دے دل وِچ ہر اک لئی اِکو جیہا بہت پیار سی۔ کسے لئی کوئی میر تیر یا وَیر وِکرا نہیں سی۔ ۱۹۱۹ء دی گل اے۔ پنجاب وِچ ہوم رول دا چکّر چلیا۔ امرتسر سیاست دا گڑھ سی۔ ایتھے تے غدر مچ گیا اُہ طوفان اُٹھیا پئی انگریز سرکار نوں سنبھالنا مشکل ہو گیا۔ لوک غصّے وِچ انگریزاں نوں مار۔ساڑ رہے سن۔

اسیں اوہدوں ڈھاب کھٹیکاں وِچ رہندے ساں۔ ساڈے مکان دے نال اِک عیسائی ڈاکٹرنی مس آر باجپائی تے اُہدی اسسٹنٹ رہندے سن۔ لوکاں اُہناں تے وی ہلّہ بولیا۔ پر والد صاحب اُہناں نوں اپنے گھر لے آئے۔ فساد دی ہنیری دنوں دن زور تے سی۔ اُہ گھبرائیاں تے اُہناں آکھیا۔ سانوں سٹیشن تے پہنچا دیو۔ تاں جو اسیں اپنے سنٹر لدھیانہ پہنچ جائیے۔ اُہناں دے مجبور کرن تے بلدی اگ وِچ اُہ گھر دوں برقعہ پوا کے اپنے اِک متر میاں مولا بخش (صابن والے) دے نال اُہناں دے ٹانگے تے لے گئے۔ گڈیاں بند سن۔ جد سٹیشن تے پہنچے اُہناں لال جھنڈی دکھا دِتی تے کہیا۔ ریلاں اُکھڑیاں ہویاں ہَین۔ گڈیاں دی واہ جا کوئی نہیں۔ اِہ مجبور واپس مُڑے۔ تے اُہناں کہیا سانوں قلعے وِچ پہنچا دیو۔ اِہ لوکاں دے وِپھرے ہوئے ہجوم نال ٹکراندے پر بچدے بچاندے۔ جان جھل کے اودھے پہنچے۔ پادری میکنزی اُہناں دے جانوں سن۔ اُہناں نوں سنیہا بھیجیا۔ اُہ آئے۔ تے دوہاں ڈاکٹرنیاں نوں نال اندر لے گئے۔ تے اِہ دوہاں نوں بھرم عزت تے امن نال بچا کے رب دا شکر کردے واپس آئے۔

مس آر باجپائی نے جیہڑی سرگر جاشنکر باجپائی دے خواندے چوں سی۔ اوس گورنر نوں لکھیا۔ تے گورنر نے خوش ہو کے اہناں نوں پنج سو روپیہ انعام تے اِک سنہری سند دِتی۔

اِہناں نوں اوس سند یا انعام دی اینی خوشی نہیں سی۔ جتنی دو انسانی زندگیاں نوں بلدی اگ چوں بچان دی خوشی سی۔

جویں وہارکار تے میں ورتن وِچ اوہ سچے تے کامیاب سن۔ تویں شاعری دی دنیا وِچ وی اُہناں دا اِک مقام سی۔ جے اُہناں غزل وَل رُخ کیتا۔ تے غزل اِنج رواں رویں تے سادگی نال آکھی۔ جویں کوئی عام دل دیاں گلاں کر رہیا ہووے۔ تے جے نظم یا قصہ گوئی وَل آئے تے ہیر رانجھا لِکھ کے چوٹی دے شاعراں وِچ اپنی جگہ بنائی۔ فیر جد تذکرہ نگاری ول دِھیان دِتا۔ ہر اپنے پرائے دے مُونہوں بے ساختہ واہ وا تے شاباش کھوایا۔ انعامی مشاعریاں وِچ اوہ حصہ لیندے رہے۔ پر انعام لین والیاں وچ کدی شامل نہ ہوئے۔ سگوں انعام دین والیاں وِچ جج بن گئے۔

ایس کتاب وِچ اُہناں شاعراں دے حالات اُہناں دے دھرتی تے پیر رکھن مُطابق لکھے ہن تے اِنج سمے دی وَنڈ رتّوں ہو گئی اے۔ میں اِہدے وِچ اپنے وَلّوں ایناں وادھا کیتا اے کہ اُہناں چوں بعض دے شعر ہُن تک دے کلام چوں دے دِتے ہن۔

جویں آسمان تے سُورج۔ چند۔ تارے کھتیاں سبھ ہَن تے آسمان دی شوبھا لئی سب دا ہُن نے بھرم مِتھا اکو جیہا اے۔

جویں دھرتی دے باغ وِچ پھُل۔ کلیاں۔ گھاہ۔ پتّر شاخاں سبھو ہَن۔ تے باغ دی زینت لئی سبھ دی ہوند ضروری اے۔ میں سمجھناں تویں شاعراں دی ایس بوہ رنگی محفل وِچ ہر شاعر دی اپنی تھاں تے اپنا مقام اے۔

جیہڑے شاعر اوس ویلے اُہناں ساہمنے نہیں سَن۔ تے اُہناں دا حال ایس تذکرے وچ نہیں آ سکیا۔ میں کوشش کر رہیا ہاں کہ اجیہے سارے مان یوگ شاعراں دے حال ایسی ای ترتیب دے دیاں تاں جو اوہ مجموعہ ایس تذکرے دا دوجا حصہ بن جائے۔

لاہور۔ جنوری ۱۹۶۰ء

محمد افضل خان
ایڈیٹر پنج دریا لاہور

پنجابی بولی

ہندوستان دی پُرانی بولی جو لکھن تے بولن وِچ آئی ویداں دی زبان سی۔ ایس توں اگے "اُپنشداں" دی بولی اے۔ تے اوس دے بعد راماین بالمیک دی سنسکرت۔
سمے دے ہیر پھیر تے حکومتاں دی ادلا بدلی دے نال نال بولی وچ وی وٹا سٹا ہندا رہیا سماں جیوں جیوں ترقی کردا گیا۔ زبان وِدھ دی تے صاف ہُندی گئی۔ مہاراجہ اشوک تے مہاتما بُدھ دے سمے پالی زبان نے زور پھڑیا۔ تے سنسکرت دے بعد پراکرت دا دَور آیا۔ پراکرت سنسکرت دا اِک روپ سی۔ پنڈت تے وِدوان لوک سنسکرت لکھدے بولدے سَن۔ تے عام لوک پراکرت ورتدے سَن۔ اِہناں دوہاں دے فرق تے ورتوں دا نکھیڑا کوی کالیداس دے ڈرامہ شکنتلا یا اوس سمے دیاں ہور لِکھتاں توں ہُندا اے۔ پراکرت دا رواج مہابھارت سمے یا اوس توں وی کُجھ چِر بعد ہویا۔ اُتے اوس نوں وی سمے دے گیڑ نے قائم نہ رہن دِتّا۔ تے سنسکرت پراکرت دے میل جول توں اِک سادہ تے عام زبان اُپ بھرنش یا ہندی نے جنم لیا۔

پنجابی دا مُڈھ

غزنی دی نینہہ اِک مشہور راجپوت راج گج نے رکھی سی۔ تے اوس گج دے نام تے ای اِہ گجنی یا غزنی ہویا۔ اودوں پنجاب دا علاقہ بیاس توں گجنی یا غزنی دیاں کندھاں تک سی۔ ایس نوں اودوں سپت سندھو یا ستّاں دریاواں دا مُلک کہیا جاندا سی۔ تے ایس وچ بیاس راوی۔ جھناں۔ جہلم سندھ تے اٹک دے دریا شامل سَن۔ فیر اُہنوں سنگوڑ کے پنج ند کر لیا گیا۔ تے اٹک سندھ باہر ہو گئے۔ کیوں جو اُہناں دی بولی تے رہت بہت فرق دار سی۔
جدوں کابل دے رستے مسلمان پنجاب وِچ داخل ہوئے۔ اُہناں اِہدا ناں پنج ند دی تھاں پنجاب رکھیا تے لوکاں نوں اِہ نام اجیہا سوکھا تے مِٹھا جاپیا کہ سب دے دِلاں وِچ گھر کر گیا۔
کھوج دَسدی اے کہ پراکرت دا دَور ۷۰۰ سال قبل مسیح توں دوسری صدی عیسوی تک

دا اے۔ ایہدے بعد اُپ بھرنش یا برج بھاشا (متھرا دی بولی) ہندی نے لے لئی۔ اُپ بھرنش دے لفظی معنے بھرشٹ ہوئی بولی اے۔ تے اوس ویلے ایس نوں پیساچی وی آکھ دے سَن۔ ایس اُپ بھرنش یا برج بھاشا دے اکثر لفظ پنجابی بنا لئے گئے۔ تے ہر اُہ لفظ جس وِچ دوجا حرف علت سی۔ حرف علت کڈھ کے پنجابی بنا لیا۔ جویں

پنجابی		برج بھاشا	پنجابی		اُپ بھرنش یا برج بھاشا
پگ	توں	پاگ	ہتھ	نوں	ہاتھ
پتھر	"	پاتھر	پھگن	"	پھاگن
بدّل	"	بادل	اگ	"	آگ
کھٹ	"	کھاٹ	بھنڈ	"	بھانڈ
مٹی	"	ماٹی	سپ	"	سانپ
مٹ	"	ماٹ	منگنا	"	مانگنا
پھُل	"	پھول	چھج	"	چھاج
مُنگ	"	مونگ	جٹ	"	جاٹ
جھگ	"	جھاگ	کم	"	کام
چوَل	"	چاول	رِچھ	"	ریچھ

کرلیا گیا پر اُردو والیاں اِہ سارے لفظ اکثر اوسے روپ وِچ ورتے ہن۔ نے کجھ پنجابی ڈھنگ تے اُردو والیاں اپنی زبان نوں مکمل کرن لئی۔

پنجابی لفظاں دی و نوں ب نال بدل

اُردو		پنجابی	اُردو		پنجابی
بنجارہ	نوں	ونجارہ	بیچنا	نوں	ویچنا
بڑّہ	"	وَڑّہ	بچھونا	"	وِچھونا
باری	"	واری	بیچارا	"	وِچارا
بکری	"	وِکری	بکنا	"	وِکنا
بکایا	"	وِکایا	باگ	"	واگ

بنا لیا یا پنجابی دی "ہ" نوں "س" نال بدل لیا۔ جویں:-

اُردو	پنجابی	اُردو	پنجابی
سرسوں نوں	سرہوں	کیسا نوں	کیہا
گھاس "	گھا	جیسا "	جیہا

پنجابی لفظاں دی ہ نوں الف نال بدل لیا۔

اور نوں	ہور	اِک نوں	ہِک

کرلیا یا پنجابی الفاظ دی د نوں ت نال بدل کے اُردو بنا لیا

کہتا نوں	کہندا	کرتا نوں	جویں کردا
کرتا "	کردا	مارتا "	ماردا
تاگا "	دھاگا	سہتا "	سہندا

کرلیا یا حرفاں نوں اگے پچھے کرلیا۔ جویں:۔

چاقو نوں	قاچو	مطلب نوں	مطبل

پنجابی دے کئی لفظ اُردو والیاں اُنج ای اپنا لئے۔ جویں

ہتھوڑی ہتھوڑا ہتھکڑی ہتھکنڈا

شاہ جہانی سمے جد اُردو لشکری زبان دے روپ وِچ ساہمنے آئی۔ اِہدے لکھن والیاں تے پنجابی دا اثر ڈھیر رہیا۔ تے چوکھے چر تک رہیا۔ جویں ولی دکنی تے امیر خسرو دے زمانے دے۔ تے اُہدے بعد دے اُردو شاعراں دے شعراں توں جاپدا اے۔

رونے سے خاکسار کے سوتا نہیں کوئی — اِس عشق کے مریض کو چنگا خدا کرے

خاکسار دہلوی (از نکات الشعرا)

یہ تِل تجھ مُکھ کے کعبے میں مجھے اسود حجر دستا — زنخداں میں ترے چاہِ زمزم کا اثر دستا

(ولی دکنی)

دین گنوایا دُنی سیوں دُنی نہ چلی ساتھ — پیر کہاڑی ماریو پھل نہ آیو ہاتھ

بھگت کبیر

اے شکر لب قند سے تجھ لب کی باتاں لذیذ

(ولی دکنی)

سرہانے میر کے آہستہ بولو — ابھی ٹک روتے روتے سو گیا ہے

میر تقی

عشق کیا چیز ہے بلا جانیں — ہم بہو بیٹیاں یہ کیا جانیں

نواب مرزا شوق

جیدھر پھریں وہ ابرو اودھر نماز کرناں

میر درد لکھنوی

بھاگ اُن بردہ فروشوں سے کہاں کے بھائی ۔ بیچ ہی ڈالیں جو یوسف سا برادر ہووے

پیا باجھ پیالہ پیا جائے ناں ۔ پیا باجھ یکتل جیا جائے ناں
کہے تھے پیا بن صبوری کرو ۔ کہا جائے اماں کیا جائے ناں
قطب شاہ نہ دے مجھ دوانے کو پند ۔ دوانے کو کچھ پند دیا جائے ناں

قطب شاہ دکنی

خاک وخوں بیچ صورتیں کیا کیا نہ رلیاں دیکھیاں ۔ اے فلک بانیس تری کیا کیا نہ جلیاں دیکھیاں

ولی دکنی

مسلماناں دا آوناں

ہندوستان وچ مسلماناں دی آمد دوجے خلیفہ حضرت عمرؓ دے زمانے وچ ۴۴ھ یا ۶۶۴ء دے قریب ہوئی۔ مسلمان تاجراں دا اک قافلہ سمندر دے رستے آیا تے ملتان تک پہنچیا۔ فیر کابل دے رستے مسلمان آئے۔ اہ لوک اوتھوں دے لوکاں نوں اپنی بولی رسم الخط تے کھجوراں دا تحفہ دے گئے۔ سو ہن تک سندھی تے پشتو زبان عربی رسم الخط وچ لکھیاں جاندیاں ہن۔ تے سندھ توں ملتان تک اہناں دے کھجور دے درخت عام ملدے ہن۔

عرب مسلماناں دے اک لشکر نے جد کابل تے حملہ کیتا۔ اُہناں دا جرنیل مہلب بن ابی صفرا وَدھدا ہویا کجھ ساتھیاں نال ملتان تک اپڑیا۔ اوس نے ایتھوں پرت کے "کابل توں ملتان تک" دے اکھیں ڈٹھے حال لکھے۔ جنہاں نے ہور مسلماناں نوں ہندوستان تے چڑھائی کرن دی پریرناں کیتی۔

مسلماناں دی تیسری چڑھائی حجاج بن یوسف دے عہد وچ سندھ تے محمد بن قاسم دی چڑھائی توں ہوئی۔ اُہدے بعد مسلماناں لئی ہندوستان دا راہ کھل گیا تے اہ لگاتار آوندے رہے۔
مسلماناں دی آمد توں پہلاں پنجاب دی زبان ہندی سی۔ اُہناں آکے عربی فارسی دے لفظ دسّے۔ تے زبان عربی فارسی ہندی دا ملگوجہ جیہی بن گئی

ہندوستان دیاں اصل قوماں گونڈ بھیل دراوڑ سن اُہناں نوں نھسا کے آریاں ایتھے اڈہ

جمایا سی - تے اُہناں دے بعد مسلماناں ایتھے ٹکاناں بنایا - جیہڑے مُسلمان سندھ دے راہ آئے - اُہناں دی بولی عربی سی - تے کابل ایران توں آون والیاں دی بولی فارسی یا پشتو سی - کشمیر والیاں دی کشمیری - اِہناں ساریاں جد پنجاب دی دھرتی تے ڈیرہ جماناں شروع کیتا - اِہناں دیاں بولیاں دا آپس وِچ وٹاندرا تے بھائیچارہ جیہا قائم ہون لگ پیا - تے اخیر مُغلاں سمے ایس نوں نواں روپ دے کے جوڑویں لفظ بنا لئے - جیویں

گل کتھ - کالا سیاہ - چٹا سفید - ویاہ شادی - کہ - گل - پنجابی - کتھ کشمیری کالا پنجابی - سیاہ فارسی وغیرہ سی -

مسلماناں دے آون توں پہلاں ایتھوں دی راجسی بھاشا ہندی سی - مسلماناں ایتھے آ کے فارسی نوں دفتری زبان بنایا - پر

ہندی پنجابی

پنجاب دی بولی مسلماناں دے آجان دے ڈھیر چر بعد تک ہندی ای اکھواندی رہی جویں کوی عبدالکریم نجات المومنین لکھت سنہ ۱۰۸۶ھ وچ لکھیا اے -

فرض مسائل فقہ دے ہندی کر تعلیم   کارن مرداں اُمیاں جوڑے عبدالکریم سنہ ۱۰۸۶ھ

شاہ جہان دے سمیں دا دوسرا شاعر حافظ معزالدین سنہ ۱۰۸۹ھ وچ عربی قصیدہ امالی دی شرح کردا لکھدا اے

اِس عربی تھیں ہندی کیجے   سبھے خلق سوکھلی لیجے

مولوی محمد مسلم گلزار آدم (سنہ ۱۲۵۰ھ) وچ لکھ دے ہن -

اِک دن دل وِچ گذریا میرے اِہ خیال   ہندی وِچ پیغمبراں دا کجھ آکھاں حال

امام دین سنہ ۱۲۹۵ھ قصہ ہرنی وِچ لکھ دا اے -

معجزہ پاک رسول دا ہندی آکھ سُنایا

پر پنجابی دا لفظ وی شاعراں نوں بُھلیا ہویا نہیں سی - جویں حافظ برخوردار مفتاح الفقہ سنہ ۱۰۸۰ھ وچ لکھ دا اے - کہ

حضرت نعمان دا فرمایا اس وچ اُہ مسائل
نُرت پنجابی آکھ سناویں جے کو ہووے مائل

گورمکھی دا مڈھ

سنہ ۱۴۶۹ء وچ گورو نانک ہوراں پنجاب وِچ جنم لیا۔ تے اُہناں دے بانوے ورھے بعد گورو انگد نے بابا نانک ہوراں دا عہد بابر دا عہد سی۔ گورو انگد ہوراں بابا نانک ہوراں دی بانی تے تعلیم نوں پکّی شکل دین لئی گورمکھی (گورو دے مُکھ۔منہ) وچوں نکلی ہوئی) نام رکھیا۔

محمُود غزنوی دی آمد ۱۰۰۱ء توں شروع ہُندی اے۔ ایہدے بعد شہاب الدین غوری۔ غلام خاندان۔ خلجی خاندان۔ تغلق خاندان۔ سادات تے لودھی خاندان واری واری حکومت کردے رہے آخیر بابر نے مغل حکومت دی نینہ دھری۔

اودوں تک منوجی دی ونڈ مطابق ایتھوں دے لوک چار حصیاں وِچ ونڈے ہوئے سَن۔ برہمن۔ کھشتری۔ ویش تے شودر۔ اِہ ویش تجارت تے کاروبار کر رہے سَن۔ اُہناں ہندی دے لفظاں نوں اپنی ضرورت مطابق لگاں ماتراں (اعراب) توں بغیر اک روپ دے لیا سی۔ جس نوں لنڈے یا مہاجنی کہندے سن۔ جویں کشمیریاں نے شاردا تے کانگڑے والیاں ٹھاکری یا ٹاکری بنا لئی سی۔

گورو انگد ہوراں لنڈے شاردا تے ٹھاکری نُوں مُکھ رکھ کے ایس سارے جوڑ میل نوں گورمکھی دا نام تے روپ دے دِتّا۔

اُہناں نے لفظاں دی آواز تے او ہو رکھی۔ جیہڑی لنڈیاں دی سی ــ پر شکل بڑی سدھار سنوار لئی۔ تے ایس نوں پورا کرن لئی اعراب (لگاں ماتراں) دیونا گری دیاں لے لیاں مہاجوا پادھیا پنڈت گوری شنکر۔ ہیرا چند اوجھا اپنی لکھت پراچین لپی مالا وچ ایہہ ای من دے ہن

پنجابی تے مُسلمان

اِہ شروع توں دستور رہیا اے کہ جد کوئی قوم کسے مُلک وَل جاندی اے۔ اوتھے اپنی زبان تے مذہب دے پرچار لئی قدم چُک دی اے۔ مسلماناں وِی ایہ ای کیتا۔ اہناں عربی پلی تے پنجابی بولی وچ مذہبی پرچار لئی قصّے کتاباں۔ پکی روٹی۔ نجات المومنین۔ معراج نامہ وغیرہ لکھیاں۔ حضرت بابا فرید جد دلی یا حصار وچ رہے اوتھوں دی بولی وچ لکھ دے رہے۔ پر جد پاک پٹن آئے۔ اُہناں اوس ویلے دی پنجابی وچ اپنے خیالاں دا اظہار

کیفنا۔ جویں سے
رُکھی سُکی کھائیکے ٹھنڈا پانی پی — فریدا ویکھ پرائی چوپڑی نہ ترساویں جی
فیر صوفی خیال دے شاعراں دوہڑے۔ کافیاں۔ کبت تے شنگھار رس دے چاہواناں قصے کہانیاں لکھے تے ہور طرح طرح دے شعر کہے۔

پنجابی تے سکھ

بابا فرید دے قریباً تن سو ورھے بعد گورو نانک ہوراں جنم لیا۔ تے اٹھارہویں صدی عیسوی دے درمیان گورو گوبند سنگھ ہوراں سکھی دا ڈھڈھ بدّھا۔ تے سکھاں نے پنجابی بولی نوں دھارمک روپ دے کے اپنایا۔ گورو نانک ہوراں اپنی بولی وِچ عربی تے فارسی دے ڈھیر شبد (لفظ) ورتے ہن۔ پر پھیر وی اُہناں دی پنجابی تے ہندی دا رنگ چڑھدا سی

پنجابی تے ہندو

پنجاب وِچ رہن والے کاروباری ہندو لنڈیاں نوں اپنا چکے سن۔ جد سکھ مت دا پرچار شروع ہویا گورو گرنتھ دی بانی دی گھر گھر چرچا ہوئی۔ ہندواں دی ہندی دے نال پنجابی گورمکھی اکھراں وِچ پڑھنی بولی شروع کر دتی۔ ہندو شاعر اپنے شعر یا ہور رچناواں ہندی لپی وِچ یا گورمکھی لپی وِچ لکھن لگ پئے۔

پنجابی تے عیسائی یا انگریز

پنجاب وِچ انگریزاں یا عیسائیاں دی آمد تے اٹھارہویں صدی دے مُکن تے شروع ہو گئی سی۔ پر ہندوستان دی ۱۸۵۷ء دی جنگ آزادی دے بعد جد مغل راج دا دیوا بجھ گیا۔ سکھ سلطنت افراتفری دا شکار ہو گئی تے انگریزاں دے پیر ایتھے جم گئے۔ عیسائی مشنریاں نے لدھیانہ۔ لاہور۔ نارووال۔ سیالکوٹ تے ترنتارن (امرتسر) نوں سنٹر بنایا۔ تے اپنے مذہب دا پرچار کرن لئی پنجابی بولی دی شرن (پناہ) لئی۔ ایہدے نال انگریز، عیسائی لیکھکاں نے ڈکشنری گرامر انجیل دے پنجابی ترجمے تے ہور کتاباں گورمکھی یا انگریزی اکھراں وِچ لکھیاں۔ اُہناں مالوے دے علاقے لئی لدھیانے سنٹر بنایا۔ اوتھے مسٹر واٹلی نے مشن پریس جاری کیتا۔ جس وِچ ہتھ لکھتی گورمکھی دی

پتھراں تے چھپائی ہُندی سی - فیر کجھ چر بعد ولایتوں گورمکھی ٹائپ بنوا کے منگوایا گیا - دُوسرا اڈّہ اُہناں ترنتارن وِچ بنوایا - جو پادری ای کلفورڈ دی سپرداری وچ سی - جتھاں بہت سارا عیسائی لٹریچر ٹھیٹھ پنجابی بولی وچ چھاپیا - جویں

"اَساں جاناں بابے دی بیری"

پادری ای نیوٹن نے گرامر لکھی - کرنل رچرڈ ٹمپل نے پنجاب بارے "لیجنڈز آف دی پنجاب" لکھی -

پنجابی ذریعہ تعلیم

پنجابی بولی نوں تعلیم دا ذریعہ بنان دا شرف شاہ جہان یا اورنگزیب نوں ملیا - جد بالاں بچیاں لئی یا سیانیاں لئی عربی فارسی تے پنجابی دے سانجھے روپ نوں اُردو دا نام دِتا گیا - تے مڈھلی تعلیم لئی وکھ وکھ رسالے لکھوائے گئے - جویں کھرمل سنالی نے ۱۸۰۵ء وچ ایزد باری اُمیدؔ نے ۱۸۰۶ء وچ اللہ باری - خدا بخش نے ۱۸۰۶ء وِچ نصاب ضروری تے گنیش داس نے ۱۲۲۰ء وچ صنعت باری لکھے - اِہ کجھ اس طرح سن

بیا برادر آؤ رے بھائی بنشیں مادر بیٹھ ری مائی

اِہدے بعد ایتھے انگریزاں دے آون تک فارسی دفتری یا سرکاری زبان رہی - سِکھاں دے عہد وچ وی ایتھے دفتری زبان فارسی ای سی - فیر انگریزاں ایتھے آ کے انگریزی نوں سرکاری یا دفتری زبان بنایا - تے اِہدے نال فارسی دی تھاں اُردو نوں دے دِتی -

۱۸۷۰ء دے قریب سکھ بچیاں یا سکھّ سکولوں لئی پنجابی بحروف گورمکھی سکولی زبان بنائی گئی فیر پنجاب دے پہلے وزیر میاں سر فضل حسین نے منٹو مارلے سکیم دے تحت ۱۹۲۵ء وِچ ورنیکلر زباناں دے امتحان وچ آئی سی ایس دے امتحان لئی پنجابی شامل کرائی تے منشی فاضل ادیب فاضل وانگ پنجابی دے امتحان پروفیشنسی ان پنجابی (ادیب) ہائی پروفیشنسی (ادیب عالم) تے آنرز ان پنجابی (ادیب فاضل) جاری کرائے - تے پنجابی دی تعلیمی ترقی لئی گوردوارہ ایکٹ بنوایا -

پنجابی لکھائی دا پہلا جھگڑا

پنجابی لکھائی دا پہلا جھگڑا مہاراجہ رنجیت سنگھ سمے اُٹھیا - مسلمان چاہندے سن -

کہ پنجابی دفتری زبان ہووے پر اُردو یا فارسی اکھراں وچ لکھی جاوئے۔ پر سکھ چاہندے سن۔ گورمکھی وچ ہووے۔ مہاراجہ رنجیت سنگھ نے اپنے وزیر اعظم فقیر عزیزالدین نال صلاح کیتی۔ تے اخیر اِہ فیصلہ دِتا کہ دفتری یا سرکاری بولی فارسی ای رہوے گی۔ تے اَنج اِہ جھگڑا پنجابی لئی زہر بنت ہویا۔

بولی دا فرق

ہندو شروع توں سنسکرت۔ پراکرت۔ اُپ بھرنش یا ہندی دے نیڑے رہے۔ سکھاں وی اوہو رنگ روپ اپنایا۔ پر مسلمان اپنے خون خمیر نوں بھُل نہ سکے۔ ستے راہناں دی پنجابی بولی تے عربی فارسی دا پوکھا چوکھا رہیا۔ بھانویں گورو نانک صاحب تے ہور گورو صاحبان دے کلام وچ دی عربی فارسی دے شبد بے شمار مِل دے ہن۔ پر فیر وی اُہ آٹے وچ لوُن برابر بھی نہیں سمجھے جاندے۔

پنجابی دی سرپرستی

کوئی بولی اوس ویلے تک ترقی دے پورے روپ وچ نہیں آوندی۔ جد تک اُہنوں حکومت یا امیراں وزیراں دی سرپرستی حاصل نہ ہووے۔ پر پنجابی بولی اِک اجیہے خودرو پھُل وانگ اے جیہڑا جنگل وچ اُگیا۔ کھِڑیا تے مہکیا ہووے۔ پاک ہند دے باقی صوبیاں وچ "پنجاب" مُڈھ توں اِک ہریا بھریا صوبہ رہیا اے۔ اینھے پھُلاں پھلاں تے اناجاں دا ڈھیر رنگ لگا رہیا تے اِہ سے

پھُل ڈال تے باغ بہار نہراں چھانواں ٹھنڈیاں نال سُہایا اے
عقلمند تے لوک سُوک والے راٹھ جگ دے وچ سدایا اے

پر پنجابی بولی دی اِہ بڑی بدقسمتی اے کہ کسے ویلے وی راج دربار وِلوں اِہدے سر تے ہتھ نہ رکھیا گیا۔ تے نہ پنجاب والیاں آپ کدے رَل مِل کے اِہدی جھولی بھرن دا جتن کیتا۔

اُنج تے شاہ جہان تے اورنگ زیب دے ویلے کجھ ایدھر دھیان دِتا گیا۔ جویں شاہ جہان سمے دا شاعر حافظ معزالدین نابینا لکھدا اے کہ شاہ جہان دے وزیر سعداللہ خاں نے اوس نوں عربی دے قصیدہ امالی دی شرح لکھن لئی کہیا۔ تے لکھن تے انعام دِتا۔

فیر اورنگ زیب دے سمے حافظ برخوردار نے لکھیا۔

نواب جعفر خاں فرمائش کیتی تاں اِہ قصّہ بنیاں
ظاہر باطن راضی ہویا جاں اِہ پڑھ سنائیاں

تے اوس نے قدر دانی دے طور تے

اِک زمین عنایت کیتی وِگھے سَت پچھانیں
جوڑا گھوڑا نقد دوایا سو روپیہ جانیں

فیر مہاراجہ رنجیت سنگھ سمے ہاشم دی قدر دانی دا ایہوئیں لشکارا جیہا پیندا اے۔ ہاں انگریز راج دے آون بعد پہلاں ریاست فرید کوٹ نے گورو گرنتھ دا ٹیکا چھاپن لئی ڈھیر مایا خرچی۔ فیر مہاراجہ پٹیالہ نے سنہ ۱۹۱۴ء دے قریب اپنی ریاست دے ہر محکمے وچ اُردو نال پنجابی نوں چالو کیتا۔ پر عدالتی زبان عام کر کے اُردو ہی رہی۔ فیر پنجاہ ہزار روپے دے خرچ نال بھائی کاہن سنگھ جی دا مہاکوش چھپوا دِتّا۔ پر پنجاب دی ہور کسے ریاست ایدھر دھیان نہ دِتّا۔ فیر سکھّاں گورپرباں تے کوی دربار لگانے شروع کیتے۔ پر سکھّ ریاستاں وانگ اِہ قدم وی مذہبی پرچار لئی سی۔ اِہناں کوی درباراں وِچ ہندو سکھ مُسلمان کویاں کولوں گورو صاحبان دی تعریف تے تعلیم تے پنجابی نظماں لکھوائیاں تے پڑھوائیاں جاندیاں تے اُہناں نوں انعام دِتّے جاندے رہے۔

سنہ ۱۹۲۶ء وِچ پنجابی دے کجھ چوٹویں شاعراں گیانی ہیرا سنگھ درد۔ ایس ایس چرن سنگھ شہید۔ لالہ دھنی رام چاترک۔ میاں مولا بخش کُشتہ نوں اِہدی اُنتی (ترقی) دا خیال آیا۔ اِہناں سنٹرل پنجابی سبھا دی نینہہ دھر کے پنجابی بولی دی ترقی دا نگر جتن کیتا۔ مشاعرے شروع کیتے اُہناں دے ایس شُبھ کم وِچ ساتھ دین والیاں چوں محمد اسمٰعیل مشتاق۔ محمد حسین خوشنود۔ لالہ کرپا ساگر۔ سر شہاب الدین۔ بھولا ناتھ وارث۔ باوا بدھ سنگھ۔ دیوی داس ہندی۔ گیانی گورمکھ سنگھ مسافر۔ استاد ہمدم۔ بابو شرف۔ پروفیسر موہن سنگھ ایم اے۔ ودھاوا سنگھ تیر۔ چکر دھاری بے زر شام داس عاجز۔ بابو کرم۔ منشا سنگھ دُکھی۔ سوداگر سنگھ بھکاری۔ پہلے دور وِچ تے جوشوا فضل الدین سندر داس عاصی۔ جسونت رائے رائے۔ سردار اوتار سنگھ آزاد۔ درشن سنگھ درشی۔ کنس راج گوہر ہرندر سنگھ روپ۔ بلدیو چندر بیکل۔ استاد گام محمد اسمٰعیل عیسیٰ وغیرہ دوسرے دور وِچ ہوئے۔

پنجابی سبھا دی پہلی بیٹھک گیانی ہیرا سنگھ جی درد ایڈیٹر پھلواڑی دے دفتر ہال بازار امرتسر وِچ بھر گرمیاں وِچ ہوئی۔ سبھا دے پہلے پردھان لالہ دھنی رام چاترک۔ تے سکتر میاں مولا بخش کشتہ

ہتھے لگیئے۔ تے سبھانے عام ریہہ توں ذرا ہٹ کے ادبی رنگ دے مشاعرے شروع کیتے۔ سنہ ۱۹۲۷ء وچ اِک بڑا وڈا کوی دربار کیتا گیا۔ تے شاعراں توں سوا پروفیسر تیجا سنگھ۔ کندن لال بھاٹیہ پرنسپل ہندو سبھا کالج ورگے ہور پتونتے وی حصہ لین لگ پئے۔ پر شملہ کوی دربار دے بعد جد سردار ایس ایس چرن سنگھ شہید جیہڑے بڑے آدمی تے اثر رسوخ والے سن۔ چلانا کر گئے خاص کر اُہناں دی گھاٹ تے ایس نوں اُٹھن جوگا نہ چھڈیا۔

پنجابی اخباراں رسالے

پنجابی بولی دا سب توں پُرانا اخبار ہندو پرکاش امرتسر سی۔ جیہڑا گورمکھی اکھراں وچ سنہ ۱۸۷۳ء وچ شروع ہویا۔ ایس دے بعد لاہور توں گیانی دِت سنگھ دی ایڈیٹری وچ خالصہ اخبار نِکلے۔ بھائی بسنت سنگھ دی ایڈیٹری وچ خالصہ گزٹ۔ فیر امرت سر توں بھائی لاہورا سنگھ دی ایڈیٹری وچ سِنگھ سبھا گزٹ تے بھائی ویر سنگھ دے پربندھ نال "خالصہ سماچار" جاری ہوئے۔

پنجابی دا اردو اکھراں وچ سب توں پہلا اخبار امرت پترکا لالہ امرناتھ منصف جالندھری نے سنہ ۱۸۹۶ء وچ جاری کیتا جدھے ایڈیٹر بھولا ناتھ بیرسٹر مقرر ہوئے تے ایسے سال گوجرانوالہ توں لالہ بانکے دیال نے بزم شعراء جاری کیتا۔ جس وِچ پنجابی شاعراں دیاں حرف نظماں تے غزلاں چھپ دیاں سن۔ کجھ چِر بعد اِہ بند ہو گیا۔ تے پھر سنہ ۱۹۰۸ء وِچ بانکے دیال ہوراں رنگیلا پترکا گوجرانوالے توں مُڑ اُردو اکھراں وِچ شروع کیتا۔ جس وچ پنجابی بارے مضمون وی چھپن لگے۔

رسالیاں چوں پہلے خالصہ ینگ مین میگزین امرت سر سنہ ۱۹۰۵ء وچ جاری ہویا۔ فیر سردار گور بخش سنگھ نارنگ ہوراں سنہ ۱۹۲۵ء وِچ رسالہ پریتم جاری کیتا۔ ایسے سال گیانی ہیرا سنگھ درد ہوراں ادبی ماسک پتر پھلواڑی جاری کیتا۔

سنہ ۱۹۳۰ء وچ کرنل بھولا ناتھ نے ایل ایچ پبلشر تے ہور سجناں نال رل کے سارنگ لاہور جاری کیتا۔ جیہڑا سنہ ۱۹۳۳ء تک جاری رہیا۔ اِہ رسالہ خاص کر بڑے اُچے درجے دا سی لکھائی چھپائی کاغذ تے مضمون اِک توں اِک چڑھ داسی۔

سنہ ۱۹۲۸ء وچ جوشوا فضل دین ہوراں پنجابی دربار جاری کیتا۔ اِہ وی سارنگ وانگ ادبی تے علمی رسالہ سی۔ تے چنگا سی۔

پنجابی بولی تے ہندی اکھراں وِچ اِک رسالہ لالہ ملکھی چند تے گورانداتہ کھنہ ہوراں کڈھیا

سنہ ۱۹۳۱ء وچ ایس ایس چرن سنگھ شہید نے بڑے اُچّے پائے دا رسالہ ہنس جاری کیتا تے اہدے نال مخولیہ اخبار موجی جاری کیتا۔ اہ دونویں گورمکھی اکھّراں وِچ سن تے ادبی رنگ دے سن۔ پر شہید جی دی موت دے بعد اہ وی اصل روپ وچ زندہ نہ رہ سکے۔

سردار منشا سنگھ دُکھی اتے سوداگر سنگھ بھکاری ہوراں کلکتہ وچ اِک کوی کُٹیا بنائی۔ تے اوہدے وَلّوں اوہنوں رسالہ کوی کلکتہ گورمکھی اکھراں وِچ جاری کیتا۔

پاکستان ہندوستان دی ونڈ دے بعد امرت سر توں سردار کرتار سنگھ بلگن ہوراں کونا جاری کیتا۔ اہدے نال پٹیالے توں پنجابی دنیا۔ انبالے توں جاگرتی۔ لدھیانے توں آلوچنا۔ جالندھر توں پنج دریا۔ بمبئی توں چیتنا تے جیون وغیرہ تے پاکستان توں ڈاکٹر فقیر محمد فقیر ہوراں پنجابی فیر لیکھک تے پنج دریا لاہور جاری کیتے

پنجابی دی ترقی لئی ملک دے بٹوارے توں بعد لاہور وچ پنجابی دربار نام دی مجلس قائم ہوئی فیر پنجابی کلچرل سوسائٹی بنی۔ جس وِچ پنجابی دے چونویں ادیب شاعر تے پریمی حصّہ لیندے رہے

کتاباں چھاپن والے

اخباراں رسالیاں والیاں دے بعد کتاباں چھاپن والیاں دا ذکر بھی ضروری جاپدا اے۔ مُلک وچ جد چھاپے خانیاں دا رواج پیا۔ اُہدے بعد امرت سر وچ کشن سنگھ عارف۔ بھائی چتر سنگھ جیون سنگھ۔ نیاز علی خاں۔ عبدالرحمٰن حبیب الرحمٰن۔ مولا بخش کشتہ۔ لاہور وِچ رائے صاحب منشی گلاب سنگھ۔ حافظ محمد الدین مالک مطبع مصطفائی۔ ملک ہیرا۔ حاجی چراغ دین سراج دین۔ ملک دین محمد۔ شیخ غلام علی۔ شیخ فضل دین۔ چنن دین۔ قومی کتب خانہ والے۔ جے ایس سنت سنگھ الٰہی بخش جلال الدین۔ خالصہ ٹریکٹ سوسائٹی۔ پنجاب ریلیجس بک سوسائٹی۔ لدھیانے دا مشن پریس۔ تے انبالے دا ساڈھورہ پریس خاص طور تے قابل ذکر ہین۔ جنہاں بے شمار پنجابی کتاباں قصّے کہانیاں چھاپے تے سستے مل ویچ کے اُہناں نوں پنڈ پنڈ تے گھر گھر تک پہنچایا۔

مرکزی بولی

ایس بارے اخیر تے اِک ہور گل رہ گئی اے پنجابی دی اصل لپی رسم الخط یا املا کیہڑی ہووے تے بولی کیہڑے علاقے دی کیندری یا مرکزی ہووے۔ جویں اردو لکھن نوں تے ساری دُنیا لکھدی اے

لکھنؤ تے دلّی والے ایہو آہندے ہَن۔

اُردو ہے جس کا نام ہمیں جانتے ہیں داغؔ
سارے جہاں میں دھوم ہماری زباں کی ہے

پنجاں دریاواں دی دھرتی پنجاب نوں پنج باراں پنج ناں نال بُجھا جیہا پیارا اے کہ ایس دیاں پنج ای باراں ہَن صاندل بار (شیخوپورہ لائل پور) نیلی بار (پاک پتن) گنجی بار (منٹگمری) کرانہ بار (جھنگ وغیرہ) تے تھل بار (سندھ دا علاقہ) اتے پنج ای بولیاں ماجھی بولی (لاہور امرتسر دی بولی) - پوٹھوہاری جہلم - راولپنڈی وغیرہ) مالوئی (پٹیالہ فیروزپور وغیرہ دی بولی) دوآبی (جالندھر ہوشیارپور دی بولی) ملتانی (ملتان مظفرگڑھ بہاولپور دی بولی) دا مجموعہ ہون دا شرف حاصل اے۔ تے ایہہ دریاواں دی حدبندی مطابق مرکزی ہون دا حق ماجھے دے علاقے لاہور امرتسر دی بولی نوں راوی کنڈھے ہون کرکے اے۔

ملتانی جیہڑی ڈیرہ غازی خاں وَل بولی جاندی اے۔ اُہنوں ڈیرے دی بولی۔ تے جیہڑی بہاولپور وچ بولی جاندی اے۔ اوہنوں بہاولپوری یا سرائیکی (سرداراں دی بولی کہیا جاندا اے) ایہدے اُتے فارسی دا اثر خاص طور تے ڈھیرا اے۔ جویں فارسی وانگوں ڈِٹھم۔ کیتم۔ پائم وغیرہ۔

ایسے طرح پوٹھوہاری پنجابی جیہڑی کابل دیاں کندھاں تک بولی تے سمجھی جاندی اے اوس نوں ہندکو (ہندی چوں نکلی بولی) آکھدے ہَن۔

لپّی دا جھگڑا

باقی رہیا لپّی (املا یا رسم الخط) دا جھگڑا۔ ایہدے وچ کوئی شک نہیں کہ گورمکھی ایہدے لئی بڑی موزوں لپّی اے۔ بہت بڑی حد تک ایہدے لئی مکمل روپ ہو سکدی اے۔ پر ایہدے وچ دو قباحتاں ہن۔ اِک تے ایہہ کہ مسلمان شروع توں گورمکھی اکھراں توں بیگانے رہے ہَن۔ دوجے ایہہ عربی فارسی لفظاں نوں صحیح روپ وچ پیش کرنے توں قاصر اے۔ ایہدے وچ ت۔ ط۔ ق۔ ک۔ ذ۔ ز۔ ظ۔ ا۔ ث۔ س۔ ص دا فرق یا نکھیڑا کرن لئی کوئی لفظ یا نشانی نہیں۔

ایس واسطے ایہو سہل گل اے کہ ہندی والے ہندی اکھراں وچ۔ گورمکھی والے گورمکھی اکھراں وچ۔ تے اردو والے اردو اکھراں وچ۔ لکھ لیا کرن۔ جویں ۱۹۴۶-۴۷ء وچ پنجاب

..ونیورسٹی نے اہدا حل سوچیا سی کہ پنجابی بولی دے نصاب دی اکو کتاب تناں لپیاں وچ چھپوائی جائے۔ ایس طرح پنجابی نوں ہندی وچ پڑھن والے ہندی وچ گورمکھی وچ پڑھن والے گورمکھی وچ تے اُردو وچ پڑھن والے اُردو اکھراں وچ پڑھ لیا کرن۔

پنجابی وچ وادھا

سنہ ۱۸۷۰ء دے بعد پنجابی زبان ول توجہ دتی گئی۔ عروض گرامر تاریخ بارے کھوج بھال کیتی گئی۔ بھائی میا سنگھ۔ گلاب سنگھ بھاری لال پوری۔ ہزارہ سنگھ گیانی۔ پنڈت بھانودت پادری ای جان نیوٹن۔ بشنداس پوری۔ امرناتھ منصف نے پہلوں پہل ڈکشنری گرامر عروض ول دھیان دِتا۔ ڈاکٹر ٹی۔ ایچ تھارنٹن چیف سیکرٹری حکومت پنجاب نے پنجاب دے لوک گیتاں دا پہلا مجموعہ ترتیب دِتا تے چھپوایا۔ جس دا نام اے ہینڈ بک آف لاہور رکھیا تے سر رچرڈ ٹمپل نے لیجنڈز آف دی پنجاب ترتیب دِتا تے چھپوایا۔
تے ایسے طرح کئی ہور کتاباں لکھیاں گیاں۔ بعض نویں تے دلچسپ لفظاں دا وادھا کیتا گیا۔ جویں "خالصہ دے بول"

سُجاکھی	پھانی	بھج بھجو	تھرمامیٹر	سوا لکھ	اِک
پنجاہ ہزار پرشادا	ادھی روٹی	ہرن	مکھی	سہجیتا تاڑنا	ہتھ مُنہ دھونا
پھیتا بھجانا	پیشاب کرنا	کلغا سنگھ	گنجا	دو بُرجی	پاجامہ
سچالا سنگھ	لنگڑا	جوڑ میلنی	سوئی	مُعاملہ اُگراہنا	بھیکھ منگنا
لوہرا	ان داڑھیا کھودا	گوبند باں	گابھراں	چھڑنی دی سواری کرنی	چکّی چلانا
بدام	چھولے	اُگانہہ کُجھ	ترقی پسند	پچھاں دھکّو	رجعت پسند

مشاعرے

سنہ ۱۸۷۴ء توں جد ڈاکٹر لائٹنر ڈائرکٹر محکمہ تعلیم تے مولانا محمد حسین آزاد۔ مولوی فیض بخش دے جتن نال اُردو مشاعریاں دا رواج پیا تے اُہدے وچ غزل تے نظم نوں لیاندا گیا۔ اوس ویلے پنجابی وچ عربی فارسی دی رلیہ تے چلدیاں ہویاں جو شعر بلینت کیے جاندے سن۔ بلینت بازی اکثر میلہ جینت پورنی ہوشیارپور۔ میلہ وساکھی امرتسر۔ میلہ شالا باغ لاہور۔ میلہ کانسی وال (گورداسپور) وچ آکے اپنے اُہ بلینت شعر سناندے تے ٹھٹھ بنھ دیندے جد اُردو مشاعریاں دی نینہ رکھی گئی۔ تے اُہناں دی ویکھا دیکھی پنجابی شاعراں نوں وی اج شعر آکھن دا شوق ہویا۔ اتے میرٹھ دے الٰہی بخش رفیق گاموں نال۔ آغا علی خاں حکیم اروڑ ارائیں سید فضل شاہ ہوراں اہناں مشاعراں وچ حصہ لینا شروع کیتا۔ اِہ مشاعرے عام طور تے لاہور وچ نواب غلام محبوب سبحانی دے مکان تے بھاٹی گیٹ اندر یا چوک متی ہوچی دروازیوں تے لوہاری دروازیوں باہر باغ وچ ہُندے سن۔ تے امرتسر سنت رام سیٹھ دی کوٹھی یا فتح شاہ بخاری دے مزار کول تے قلعہ دی پریڈ گراونڈ وچ ہُندے رہے

پنجابی شاعری

انگریزی والیاں اپنی شاعری دی موٹی ونڈ تن حصیاں وچ کیتی اے۔ ایپک EPIC۔ لیرک LYRIC تے ڈرامہ DRAMA۔ ایپک اُہ شاعری اے جس وچ کسے بہادری دے قصے یا جوش دلان والیاں باتاں ہون۔ لیرک اُہ شاعری اے جس وچ عام لوک گیت نظماں وغیرہ ہون۔ تے ڈرامہ جس وچ زندگی دے مختلف پہلو درسلئے جان۔

ہندی والیاں اپنی شاعری نوں ۹ حصیاں وچ ونڈیا تے اِہناں حصیاں دے نام "نورس" رکھے جو اینج ہن۔

شنگار رس۔ جس وچ حسن عشق دیاں باتاں قصے کہانیاں ہون

شانت رس۔ جس وچ صبر شانتی دی تلقین ہووے جویں صوفیا دا کلام

بیر رس۔ جس وچ بہادری دے قصے یا جوش اُبھارن والیاں باتاں ہون

کرنا رس۔ جس وچ غم دا اظہار ہووے۔ مرثیہ لکھیا جاوے

ہاس رس۔ جس وچ ہاسے مخول دیاں باتاں کیتیاں جان

وبھتس رس۔ جس وچ نفرت حقارت نندیا دا اظہار کیتا جاوے

رودر رس۔ جس وچ غصے تے غضب دا ذکر ہووے

بھیانک رس۔ جس وچ ڈر خوف دا پہلو نظر آوے

ادبھت رس۔ جس وچ اچرج تے تعجب حیرانی والیاں باتاں کیتیاں جان

اردو والیاں اپنی شاعری دی ونڈ اینج کیتی اے۔ قصیدہ۔ مرثیہ۔ غزل۔ نظم۔ مستزاد واسوخت۔ ڈرامہ۔ رباعی۔ ریختی تے ریختہ

پنجابی شاعری ایس بارے سب توں نگر تے سرکڈھ بولی اے۔ ایس وچ زندگی دے ہر دور۔ ہر ویلے لئی شعر ملدے ہن تے جویں صرف اک پنجابی نوں اِہ وڈیائی حاصل اے کہ اُہ ہر ملک دی بولی اوسے لب و لہجہ وچ بول سکدا اے ایسے طرح پنجابی شاعری نوں اِہ وڈیائی حاصل اے کہ ایس وچ زندگی دے ہر دور ہر ویلے لئی شعر ملدے ہن۔

پنجابی شاعری دی ونڈ مضمون دے اعتبار نال اینج اے۔

سِٹھنیاں گھوڑیاں سوہلے چھند سٹھنی کلکلی گدھا بھنگڑا مہقالی لوری دین بیاپا جھوک ٹپہ ڈھولا کیوڑی کاہن کافی وار شلوک گیت باتاں اکھان بولیاں گیت۔

مخاطب دے اعتبار نال۔

پیا ڈھولا چرخہ رسیہ لچھی بالو جندڑی جوگن پنوں رانجھا ہیر سوہنی سسی

حرفاں دناں ہبنیاں دے اعتبار نال

پینتی اکھری باون اکھری سی حرفی اٹھوارہ ست وارہ بارہ ماہ

اصناف سخن دے اعتبار نال ہندی شاعری دے نوں ۹ رس جیویں۔ شانت رس۔ شنگار رس تے بیر رس

تے پنجابی شاعراں ڈھیر لکھیا۔ فیر کرنارس (مرثیہ) ہاس رس تے ڈبھت (نندیا) اس تے کجھ گھٹ لکھیا۔ فیر رودر رس۔ بھیانک رس تے ادبھت رس وچ بہت ای گھٹ لکھیا اے پس اینویں برائے نام اصناف نوں ونڈ انج کیتی جا سکدی اے

فرد۔ بیت۔ دوہڑہ۔ غزل۔ ڈیوڑھ۔ سویا۔ کبت۔ کنڈلی۔ چھند۔ ہیچ۔ کلیا۔ کافی۔ چوبولا۔ رباعی/قطعہ۔ بشن پدے۔ وار۔ اشٹ پدے۔ سورٹھ۔ سرکنڈی۔ لوک گیت۔

کبت۔ پت جملے نوں کہندے ہن۔ یعنی کہی ہوئی بات جو اک واری مونہہ چوں نکلے۔ ایس دے ہر مصرعے دا چوتھا ٹوٹا کجھ چھوٹا ہندا اے۔ ایہہ لمے بحر وچ چار مصرعے دا ہندا اے جویں

ویر پیا نائی برا   جیہن گھر بھائی برا   سوہریاں جوائی برا   معشقاں سہار دا
کنجری دا پت برا   جھولی چک میت برا   گڈم آیا رت برا   جھوٹ نہیں مار دا

(امیر علی)

انجن ریل باجھوں   دیوا تیل باجھوں   جنج میل باجھوں   ٹھو وار نا ہیں
دانش عقل باجھوں   سوہنا شکل باجھوں   بھنڈ نقل باجھوں   روزگار نا ہیں

(دانشمند)

کورڑا

چار یا ۶ مصرعے۔ ۶۔ ۷۔ ۱۳ تک حرف ہر مصرعے وچ جویں

بھل نہ کدھے کرے مونہوں گال جی   کرے نہ لڑائی کرے کسے نال جی
کر کے کپت دھن نہ گوا نال   جھگڑے لڑائی دے نہ نیڑے جاوناں

دوہڑا

دو یا چار مصرعے دا شعر۔ ہاشم۔ کالیداس۔ جان محمد دے دوہڑے مشہور ہن۔ جویں

دل لائے ودیا پڑھن گن ایس جیہا نہ ہور   ودیا باجھ منکھ ہے سچ مچ ڈنگر ڈھور

یا ہاشم دا دوہڑا

نازک پیر ملوک سسی دے مہندی نال شنگارے   بالو ریت تپے وچ تھل دے جیوں جوں بھنن بھٹھیارے
سورج بھج وڑیا وچ بدلی ڈردا لشکر نہ مارے   ہاشم ویکھ یقین سسی دا صدقوں مول نہ ہارے

کنڈلیاں

چھ مصرعے دا اک بند۔ جس وچ بند دا پہلا تے آخری لفظ اکو ہندا اے۔ فیر ہر دوسرے مصرعے دا آخری ٹکڑا۔ اگلے شعر دا پہلا ٹکڑا۔ تے پہلے شعر دا پہلا لفظ۔ آخری مصرعے دا آخری لفظ ہندا اے

تاں جو سنگلی وانگوں جڑ سکے۔ جویں

ماری کرماں ماریاں تھاں تھاں تھکی ٹوڑ
واگاں گھر نوں موڑ سُناواں ہیں ہڈ بیتی
دُکھیئے سینے وِچ بھرے درداں دی آری

دسے بچا کہ دُہر توں واگاں گھر نوں موڑ
ایسا گیوں وچھوڑ پرت کے سار نہ لیتی
ترپ ترپ کیراں نیر کرماں دی ماری

سر کھنڈی

نظم بلا قافیہ (بلینک ورس) نوں سر کھنڈی کونا کہندے ہن۔ ایس وچ ردیف قافیہ دی پابندی نہیں ہندی

بینت

دو مصرعے دا شعر یا بیت ہُندا اے۔ پر پنجابی والے ۴ مصرعے دے بند نوں وی بینت کہندے ہن۔ پنجابی شاعر ابجد دے ۳۰ حرفاں تے بینت لکھ کے اوہنوں سی حرفی کہندے ہن۔ تے عام قصے کارا دی ایہو بینت دا بحر توں دھار یا۔ جویں

وچھلا نیک زمانہ ہیسی لوک صفایاں والے
اسی خراب نفس دی حرصے جیبھ مٹھی دل کالے

ہاشم

سوہنی صورت اُہ شہزادی آہا یوسف ثانی
وانگ زلیخا خلقت اوہنوں ہو وے ویکھ دیوانی

امام بخش

پر وارث نے بینت دا جیہڑا وزن توں رکھیا اے۔ لوکاں اوس نوں زیادہ پسند کیتا اے۔

غزل

غزل فارسی پیدا وار اے۔ سب توں پہلے سعدی نے غزل آکھی۔ فیر حافظ نے ایس نوں چوٹی تے پہنچایا۔ فارسی توں اِہ اُردو پنجابی وچ آئی۔ غزل پنجابی وچ ہمادر گامن خاں دی پہلے پہل لکھی ملدی اے۔ مولا بخش کشتہ نے پنجابی وچ ایس نوں نوڑ پہنچایا۔ تے اُردو فارسی وانگ الف توں ی تک پورا دیوان لکھیا۔ تے موہن سنگھ ماہر۔ درشن سنگھ آوارہ۔ چاترک۔ ڈاکٹر فقیر۔ تبسم۔ پیر فضل حسین نے ایس وچ سوہنے پھُل کھڑائے۔

غزل دے معنی ہن معشوق نال لاڈ پیار دیاں گلاں کرناں۔ عورت نال باتاں کرناں۔ فارسی وچ غزال ہرن نوں کہندے ہن۔ تے ہرن دی موٹی اکھ (غزل) حسن دا نشان سمجھی گئی۔ غزل وچ ہر طرح دے مضمون سما جاندے ہن۔ غزل دی سبھ توں وڈی خوبی اِہ اے کہ ایس دے ہر شعر دا مضمون یا خیال وکھ وکھ ہُندا اے۔ کسے شعر وچ عشق کسے وچ چوٹ۔ کسے وچ نصیحت کسے وچ اخلاق۔ عیب نہیں سگوں خوبی اے۔ غزل اک گلدستہ اے۔ جیہدے تھوڑے جیہے شعراں وچ سب کجھ بیان کر لیا جاندا اے۔ ہاں اک غزل وچ اک خیالی

دی ہوند سوہنی تے پہنچی اے۔

وار

وار دے لغوی معنی ہن حملہ بیر رس والی کوتا۔ جس وچ کسے دی بہادری دے واقعات پیش کیتے جان۔ پنجابی وچ اِہ شاعری ڈھیر ملدی اے جویں
نادر دی وار۔ جنگ نامہ دی وار۔ چنڈی دی وار۔ چٹھیاں دی وار۔ پیر جودھ دی وار۔ بھائی گورداس دی وار وغیرہ
اہناں وچ چنڈی دی وار (گورو گوبند سنگھ) خاص کر رزمیہ شاعری دا سوہنا نمونہ اے۔

شلوک

اصل لفظ اے شہ لوک۔ بادشاہ دی دنیا۔ کلام الملک۔ مطلب اِہ کہ اِک خیال نوں سنکوچ کے تھوڑے جیہے لفظاں وچ بیان کرنا۔ اِہ دو مصرعے دے وی ہن تے ودھ وی۔ جویں حضرت بابا فرید دے شلوک

رُکھی سُکی کھا کے ٹھنڈا پانی پی فریدا ویکھ پرائی چوپڑی نہ ترساویں جی

یا گورو نانک دے شلوک مشہور ہن۔ اہناں توں سوا وجید دے شلوک یا ہور ایسے طرح دے صوفیاں دے شعر

چوپائی

چار مصرعے دا اِک بند۔ جس وچ فارسی دی رباعی وانگوں اِک خیال پیش کیتا جائے۔ اِہ رباعی چوکلیا۔ قطعہ۔ چوپائی کہلاندے ہن۔ رباعی دے کجھ خاص وزن ہن۔ قطعہ یا چوپائی لئی کوئی قید نہیں۔ امرت چھندوی ایسے دی اِک قسم اے

بشن پدے

حمد نعت یا بھجن نوں ہندی وچ بشن پدے کہندے ہن۔ جنہاں وچ خدا دی رسول دی تعریف کیتی جائے۔ اصل وچ وشنو دے ہندو بھگت اوہدی تعریف راُستت وچ جو شعر لکھدے اہناں نوں بشن پدے (بشن دی تعریف وچ لفظ) کہندے سن

کافی

کافی چھند دی قسم نہیں سگوں گاون والی کوتا دا نام اے۔ جس نوں فقیر لوک پریم وچ آکے گایا کردے سن
ایس وچ اِک ٹیک دھارناں والی ہندی اے۔ جس نوں گاون والی منڈلی ہر بند دے انت وچ دہراندی اے۔
اُنج کافی راگ دی اِک قسم اے۔ سہجو بائی۔ چرنداس۔ غریب داس نے کافی نوں اِک راگ لکھیا اے۔ تے اہدے لفظی معنی ہی کافی یا مکمل ہن پئے جو گل کہنی سی اوہ پوری کہہ لئی اے۔ کافی اے اِہ انگریزی دے سانیٹ دی اِک قسم اے۔
شاہ حسین۔ بلھے شاہ۔ ایشر داس تے ہور فقیراں درویشاں سادھواں سنتاں دا اِہ کلام جس وچ دنیا دی بے ثباتی دس کے رب وَل آون دی سکھشا دتی گئی ہووے۔ کافی اے۔

چوبولا توں شاعراں دا رلواں کلام۔ یا جس وچ چار بولیاں ورتیاں گیاں ہن۔ اہدی مثال گورو گرنتھ وچ موجود اے
اشٹ پدے۔ اوہ خیال جو اٹھاراں پوڑیاں دی لڑی وچ ہووے۔ جویں گورو گرنتھ صاحب وچ سکھ منی صاحب۔ یا جویں اردو وچ ترکیب بند۔ ترجیع بند

پوڑی دے لغوی معنی پیر رکھن دی تھاں، پوڑی دا ہرڈنڈا۔ اُج لمی نظم نوں کہندے ہن۔ جس وچ کسے خیال نوں لڑی وار دسیا جائے۔ جویں واراں۔ جپ جی۔ باون اکھری وغیرہ یا جویں مسدس۔

شاعری خیال تے روپ مطابق

خیال تے روپ مطابق شاعری دیاں اہ قسماں مشہور ہن۔

بارہ ماہ۔ جس وچ ہندی یا مسلمان مہینیاں نوں مُکھ رکھ کے بینت یا چو مصرعے شعر کہے جان جویں ملکھی رام دے بارہ ماہ

چیتر چیت یزید دا سنگ ہویا کارن سیداں بند کرائے پانی (ملکھی رام)

پوہ پئے بیخبری وقت آ کے خبر ے کدوں تیکر لبے رہن گے وسے (گشتہ)

ستوارہ۔ ستاں دناں نوں ساہمنے رکھ کے جو شعر کہے جان — سی حرفی۔ فارسی دی ابجد تے حرف وار ۳۰ بینت کہے جان نوں سی حرفی۔ ۵۲ حرفاں تے کہے جان والے باون اکھری تے ۳۵ اکھراں (حرفاں) والے پینتیس ۳۵ اکھری کہے جاندے ہن

سیٹھ۔ اِک سوز تڑپ برہ تے سوگ والا گیت۔ جس نوں پنڈاں والے لمی ہیک نال بولدے ہن۔ جویں

بُرا کیتا ای صاحباں میرا ترکش ٹنگیوای جنڈ تن سو کافی مرزے جوان دی ہیں دیندا سیالاں نوں ڈنڈ

میرا جیونا ہن بہت محال اے پر توں دی ہو سیں رنڈ

سوّیا یا ڈیوڑھ

جس وچ اِک مصرعے دے نال ادھا یا چوتھا حصہ تُک دا ہور لایا جائے اردو فارسی وچ ایسنوں مستزاد کہندے ہن۔

جویں:- کامل عشق ماہی دا جینوں رہے ہنت جگر وچ وسدا لوں لوں رسدا

رانجھن بے پرواہی سودا اتے کوئی گناہ نہ دسدا اُٹھ اُٹھ نسدا

جیوں جیوں حال سناواں رو رو ویکھ تتی دل ہسدا ذرا نہ کھسدا (ہاشم شاہ)

پھاگن فرق نہ سوہنی کیتا پھر گئی عشق دہائی سنے لوکائی

مہینوال نے کوک سنی اج سوہنی مول نہ آئی رکن اڈکائی (دگنگا رام)

سٹھنیاں

اِہ طنز بھرے گیت ویاہ ویلے لاڑے دے گھر والیاں نوں کہے جاندے ہن جنہاں وچ برادری دے لین دین بارے ٹکوریاں ہندیاں ہن

جویں لیاؤ کھاں ٹانڈے بناؤ چانڈھے سکتے بھرا نسیں کاس توں رتے

آپ نہ رُٹھے اِہناں رناں رُسائے ذرا ذرا گلیں بکھیڑے چا پائے بکھیڑے نا پاوندے ہی

تے کامن سٹھنیاں دا اصلاحی روپ ہن ۔ ایہناں وچ نصیحت کیتی جاندی اے ۔

الاہنیاں

مرثیے دا اک روپ ۔ اوہ گیت کسے مرن والے یا مرن والی دی یاد وچ عورتاں رل کے بہہ کے گاوندیاں ہن
اک گون گوندی اے ۔ باقی دیاں پٹ دیاں تے ہائے ہائے ڈھیئے کردیاں تے تال دیندیاں ہن ۔ اوہ عام طور تے
مراسن شعر بولدی اے ۔ تے باقی پٹ دیاں ہن ۔ جویں کڑی دے مرن تے ۔

کول بدن سر پر ڈھیئے میریئے   ہائے ہائے ڈھیئے میریئے   تیرے نکے نکے بال ڈھیئے میریئے   ہائے ہائے ڈھیئے میریئے
گئی جہانوں خالی ڈھیئے میریئے   ہائے ہائے ڈھیئے میریئے

وہٹی دے مرن تے ۔   تیری تند چرخڑے نال ہے ہے پھلاں جو گئے
رووِن تیرے بال   ہے ہے پھلاں جو گئے ۔

لوریاں

بچے نوں پیار نال سُلان یا جگاون ویلے نرم سُر وچ راگ تعریفی یا دعائیہ گیت نوں لوری کہندے ہن جویں
الّڑ بلّڑ باوے دا   باوا کنک لیاوے گا   باوی بہ کے چھٹے گی   ببوں بہ کے کھے گی ۔

ہبنا مار کے اُٹھ میرے شیرا   ماں بلہاری رب دیاں رکھاں

بچے دا مُنہ دھوان ویلے دا گیت یا لوری
ایچی بیچی کوکو کھائے   گھیو دی چوری کاکا کھائے

گھوڑیاں

منڈا جد گھوڑی چڑھدا تے کڑیاں بھیناں واگ پھڑ کے گاوندیاں ہن ۔ ایہں وچ دعائیہ تے تعریفی لفظ ہندے ہن جویں
نیلی گھوڑی تے کاٹھی نکے دار نی مائے   اُتے چڑھے تے لگے تھانے دار نی مائے

گھوڑی تیری کلا سوہنی بندی کاٹھیاں دے نال   کاٹھی ڈیڑھ تے ہزار   میں بلہاری بھین دے سرجنا
سرجنا دے وچ باغاں دے جاوئے   چوٹ نقاریاں تے لاوئے   پُت امیر دا اکھوائے
دھی سرداراں دی لے آوئے   شہر نواباں گھر ڈھکاں

فیر خوشی وچ اپنا انعام منگ دی اے ۔
کیہ کجھ دینا ای ویرا واگ پھڑائی   میں ہاں بھین تیری ماں پیو جائی

ﻩ چھند

لاڑا (دولہا) جد پہلی واری سوہرے گھر جاندا اے۔ لڑکیاں اوس نوں چھیڑدیاں تے بے تکلفی نال اوس کولوں چھند سُندیاں ہن
جویں:- چھند پراگے آییئے جاییئے چھند پراگے ٹھوٹھی   سوہرا پھُل گلاب دا تے سس چنبے دی بوٹی

رخصتی گیت

رخصتی دے گیتاں وِچ ایناں سوز تے درد ہُندا اے۔ پئی سُنن والے پتھر دل پانی ہو وگدے ہن۔ جویں
ساڈا چڑیاں دا چنبہ بابل اساں اُڈ جاناں   ساڈی لمی اُڈاری بابل اساں اُڈ جاناں

مہندی لاڈو دے ہتھ دھرنی مائے۔ لاڈو ہو گئی پرائی

اج دی گھڑی رکھ میرے پیئے نی مائے۔ میں مُڑ آوناں ناہیں

ایس طرح سہاگ دے گیت۔ مہندی دے گیت تے ہور کئی طرح دے گیت ہن۔ جو ڈھولک تے گائے جاندے ہن تے کلیجہ ڈھولیندے ہن

تھال

کُڑیاں ٹاکیاں لیراں دے یا ربڑ دے گیند بُڑکا دیاں تے نال نال بولدیاں ہن۔ جویں
کھوہ وچ پانی۔ ماں میری رانی۔ پیو میرا راجہ۔ ہیٹھ گھوڑا تازہ   چاندی دیاں پوڑیاں سونے دا دروازہ
آل مال ہویا تھال

دو ڈڑکا۔ ماں میری نوں جمیاں لکّا   پیو راجے نوں دین ودھائی   سیر شکّر مینوں آئی میں کُڑیاں دی جھولی پائی
بی بی دو جا تھال دی

کِکلی

کُڑیاں دے گیتاں وچ کِکلی گِدّھا۔ جھومر۔ دھما کڑا۔ پیّی۔ سمّی مشہور ہن۔ ایہدے نال لڑکیاں نچدیاں تے گیت گاندیاں ہن۔ سمّی بار دی اِک کُڑی دے نام تے اُڈّی جار نچدیاں ہن۔ پیّی۔ اگلے پچھے جار نچدیاں ہن۔ جھومر۔ ڈھیر ساریاں کُڑیاں رل کے گول دائرہ بنا لیندیاں ہن۔ تے اِک دوسرے دے موڈھے تے سر رکھ کے نچدیاں ہن۔
کِکلی ہتھ وچ ہتھ پا کے تے پیر نال پیر میل کے گھُمدیاں گوندیاں ہن۔ جویں
کِکلی کلیر دی۔ پگ میرے ویر دی۔ دوپٹہ میرے بھائی دا۔ دُر پھٹے مُنہ جوائی دا
پچی تے کڑاہی دا۔ دُدھ تے ملائی دا۔ سس دتے کپڑے میں اگ چالانی آں
ماں دِتیاں ٹاکیاں   میں چھاں ہنڈانی آں

بھنگڑا۔ اِہ پنجاب دا اِک مشہور ناچ اے۔ جیہڑا کنک دی فصل پکن تے جٹ جوان نچدے

بھنگڑا اپاوندے ہن۔ اِہ پنجاب دا اِک مشہور لوک ناچ اے۔ ایہدیاں ہور قسماں باگھی، جلّھی، لُڈّی، دھمال وغیرہ
بھنگڑا۔ بھراؤ یا ڈھولی ڈھول وجاندا اے۔ نچن والے اُہدے گرد گھیرا بنھ کے پچدے ٹپدے تے گوندے ہن۔
جھُمر۔ مغربی پنجاب صاندل بار جھنگ پوٹھوار دا مشہور ناچ۔ جیہڑا چاننی رات وچ مشالاں دی روشنی وچ نچیا جاندا اے۔
ایہناں توں سوا لُڈّی نخوک ناچ۔ بلبلہ۔ شاں نن ناچ وی ہن۔ تے ایہناں لئی مخصوص گیت۔

ڈھولے ٹپّے بولیاں

ڈیڑھ مصرعے دا بول ٹپہ کہلاندا اے۔ ایسے رنگ وچ ہور گیت۔ ڈھولا۔ ماہیا۔ بولیاں ہن۔
اِہ بار دے اِک عاشق ڈھول تے معشوقہ سمی (شمس) دے ہجر وِراگ دے بول کہلاندے ہن۔ ایہناں بولاں
وچ بڑا سوز تے تڑپ تے سدّھر ہُندی اے۔ اج کل جویں ہر محبوب نوں رانجھا تصوّر کیتا جاندا اے۔ ایسے
طرح سمی تے ڈھول یا ماہیا دا اِک رُوپ اے۔ اِہ ایس طرح ہن جویں ٹپّے۔

دو پتر اناراں دے ——— اِک واری مِل ماہیا دُکھ سجن بیماراں دے۔
دو تاراں پتّل دیاں ——— جدوں سانوں یاد آویں آہیں نِکل نِکل دیاں۔
دندا بھج گیا آری دا ——— نِکّاں نِکّاں سک سرمہ دُدھ بجھ گیا یاری دا۔
کنڈا لگا آری نوں ——— اکّھیاں نیں کیہ کھٹّیا لگا روگ جوانی نوں۔
کوٹھے اُتّے اِلّ ماہیا ——— لوکاں دیاں رون اکّھیاں ساڈا روندا اے دل ماہیا۔
کوٹھے اُتّے آ ماہیا ——— نالے ساڈی گل سُن جا نالے گھڑا دے چُکا ماہیا

پِلّے نال اجھا گئی دیوا۔ اکھ نال گل کر گئی

وگدی اے راوی وچ بھوندا اے چھلّاں اگّھ گوایا اُہدا وہیڑے دیاں رنّاں

جُتی لینی ایں ستاریاں والی وے ہرنام سیاں

لوک آکھدے قیامت آئی نیں گھُم گھُم آ بنتو۔

کھیوڑی

سوہنی راگ وچ گوندے ہن۔ ایہدا رواج سنہ ۱۸۹۰ توں سنہ ۱۹۱۰ء دے قریب رہیا سی۔ دو الگ الگ کوٹھیاں تے
دو جنے بہ جاندے۔ اِک روپ بن دا دوجا بسنت تے آہمو ساہمنے شعر سُر لے وچ بولدے۔ سُنن والے بُت بنے
رہندے۔ رات دے پہلے ویلے شروع کر دے تے اخیر پہر ختم کر دے۔ سنہ ۱۹۰۰ء دے قریب امرتسر دی

جھنڈی چنگڑی تے لاہور دی کریموں چوہڑی بڑیاں کھیوڑی بازسن۔

لوک گیت

ایہناں توں سوا ہور کئی قسم دے لوک گیت ہن۔ جنہاں وچ طرح طرح دے جذبات دا اظہار اے۔ جویں
میرا صبر فرنگئے نوں مارے ۔ نہ ویندا چھٹیاں نہ طلباں تارے ۔ میرا صبر فرنگئے نوں مارے۔

بیبا وے محلوں ہیٹھوں جاندیا ۔ چور سداناں ایں کہ ساد ھ

باتاں تے بجھارتاں

پنجابی وچ نکے بالاں واسطے بڑیاں سوادلیاں باتاں تے بجھارتاں دی شعراں وچ بڑیاں ملدیاں ہن جویں
بات پاواں بتولی پاواں بات نوں لگے موتی ۔ موتی موتی جھڑ گئے تے بات رہی کھلوتی

اینگن مینگن تلی تلینگن ساوا پیلا ڈکرا ۔ گڑ کھاواں ویل وَدھاواں مولی پترا

طوطیا من موہنیا ایس گلی نہ جا ۔ ایس گلی دے جٹ بُرے لیندے پھاہیاں پا

آکا باکا پیڑی پیڑا کا ۔ نایاں دے گھر کالی کتی ساڈے گھر بیبا کاکا

چار پتر میرے اکھنے مکھنے چار پتر میرے مٹی چکھنے ۔ دو پتر میرے کھڑے منارے ۔ اک دھی میری اکھیاں مارے

پر ساڈے شاعراں بجھارتاں شعراں وچ نواں روپ دے لیا ۔ جویں مشاعرے وچ اک واری پیارے صاحب نے کہیا ۔

الف ۔ اساں دتا تیرے ہتھ پیسہ اوہدی لیاکھاں چیزاں توں چار میاں ۔ کاں چھول تے لکڑی پان بڑا نالے لیاکھاں پھلاں دے ہار میاں
پیسہ موڑ لیا دیں نالے دُدھ لیاویں اتے کریں نہ مول اُدھار میاں ۔ پیارے یار نوں دئیں جواب ایسہ انہیں تاں نکل جائیں چھڈ دا بار میاں

تے میاں شادی نے تُرت پھُرت ایہدا جواب اینج دِتا ۔

د ۔ دشمناں نے دتا ہتھ پیسہ جا کے لبھ لینی چیز دکھری میں ۔ اک عجب عجائب بنسیں اک ڈھٹا اوہدی توڑ لینی سُکی لکڑی میں
پہلے پھُل توڑے پھیر دُدھ چویا نالے توڑ لینی سُکی لکڑی میں ۔ شادی یار نے تینوں جواب دِتا گل کھول دِتی دکھو دکھری میں

اکھان

پنجابی وچ نظم نثر دے اکھان ڈھیر ہن ۔ جنہاں وچ بڑیاں کم دیاں گلاں ملدیاں ہن ۔ جویں ۔
چیت وساکھ بھوئیں ۔ جیٹھ ہاڑ سوئیں ساون بھادوں نھائیے ۔ اسوہ کتک تھوڑا کھائیے ۔
مگھر پوہ رُوں ہنڈائیے ماگھ پھگن تیل ملائیے ۔ کدی حکیم دے کدے نہ جائیے ۔

صنعتاں یا النکار

شعر وِچ کوئی خوبی یا صنعت پیدا کرن نوں النکار (صنعت) آکھدے ہن۔ اہدیاں دو قسماں ہن۔ شبد النکار (لفظی صنعت)، یا ارتھ النکار علمی معنوی صنعت۔ فیر اہناں دیاں اگے کئی قسماں ہن۔ جویں شبد النکار دیاں قسماں اِہ ہن کہ لفظاں دی ترتیب نال نظم وِچ حسن پیدا کرن دے نال نال

(۱) اجیہے لفظ نال نال لیاوناں جیہڑے باہم مناسبت رکھدے ہون۔ جویں پھُل نال بُلبل۔ چند نال چکور۔ دریا لئی مچھی۔ آسمان لئی چند تارے۔ جویں

کنگھی۔ سرمہ تیل شیشہ تولیہ رومال رکھے — کڈھی سوہنی گھوٹ کے تے بنھدا دستار پینڈو

(۲) اک لفظ نوں مختلف معنیاں وِچ استعمال کرناں جویں

پتہ پتہ پتہ دیوے بیتی آیا پتہ دا اے — کلّی کلّی کلی اُتّے تخت کسے نار دا — ہمدم

ڈیہن لگے ڈیہن جدوں ڈیہن لگی ڈیہن جوگی — داہن کینتے ڈہن تے سہندراں نوں تاڑی — ״

(۳) اک وزن شکل دے لفظاں نوں کول کول لیاوناں جویں

کہی نال تر کڑی تُل گئیاں، ہویاں صاحباں دے نہیں تُل لوکو — رنگ انگ دا اُرخ سفید سوہنا ہووے جویں گلاب دا پھُل لوکو — سید فضل شاہ

زلف وال کالے کالے ہو کالے وانگ مار دے مار ڈنگ آہے — زیر تخت پیناں سُلطان دونویں بادشاہ فرنگ فرنگ آہے — سید فضل شاہ

(۴) ایسے لفظ لیاؤنے جہناں دے ظاہری معنی کجھ ہون تے باطنی کجھ ہور جویں

مجنوں بن راول پنڈی آساڈے کاہنوں اٹک رہیوں کوہستان میاں

اہدے وِچ راول پنڈی۔ اٹک۔ فیر کوہستان وی موجود ہن۔

ڈانگاں ڈول نہ چاہ پرواہ کوئی رکھے لج نہ لج دا دھیان کوئی۔ — ہمدم

اہدے وِچ ڈول تے چاہ آ گئے۔

ارتھ النکار

ایس دیاں موٹیاں قسماں اِہ ہن۔

(۱) تشبیہ۔ چہرے نوں چند نال تشبیہ دینا۔ گلھاں نوں پھُل کہناں

وارث شاہ جیوں مور چھپے بیٹھ بلّی ساہ گھُٹ جاندی نہیں کُسک دی اے

جے مُکھڑا یار دا ہے گُل دی پتی — رگاں سُنبل دیاں بن جان گیسو — کشتہ

(۲) استعارہ۔ تشبیہ وچ جنہوں تشبیہ دتی جائے دوہاں دا ذکر ہُندا۔ پر استعارے وچ جس نال دتی جائے اوسے نوں لیاندا جاندا اے جویں

کھیت دیاں مُنیاں کپاہی لیاں چُنیاں   کل جو کنگال سن اَج مالدار نے

مُنیاں مُراد سرہوں دیاں گندلاں۔

پنڈت مولوی مغز کھپا تھکے لال پری نوں کیوں ہکے لاوندا او   سُرخ ناگ دے نال پیار پاکے ڈنگ کیوں کلیجے تے کھاوندے او

کشتہ

لال پری۔ سُرخ ناگ استعارہ اے۔ شراب توں۔

(۳) مبالغہ۔ بیان وچ جھوٹھ توں کم لیناں۔ اینا مبالغہ جیہڑا حدوں ودھ جائے۔ اُہ پسند نہیں کیتا جاندا۔ مبالغہ پنجابی وچ فارسی ولوں آیا اے۔

نازک بدن دلدار دے کُشتیاں دی پکھو ہوئی پرچولی جدآکے تے   سائے ہیٹھ اک وال دے لُکے ہوئے چُھٹے گئے کشتہ بیشمار عاشق

(۴) تمثیل یا درشٹانت کسے لفظ نوں سمجھان لئی مثال پیش کرنا

شکر کھنڈ نبات گُڑ ماکھیوں ناجھا دُدھ   سبھے وستوں مِٹھیاں رَبّ نہ پُجن مُڈھ

باوا فرید

---

(۵) کنایہ اشارہ۔ شعراں وچ اشارے کنائے نال گل کرنا۔ جویں عام شاعراں توں سوا صوفیاں باوا فرید شاہ حسین بُلھے شاہ دا کلام

تو تار ڈور گُڈی دی اسیں لے کر ہاں اُڈی   ساجن دے ہتھ ڈور اساڈی ہیں ساجن دی گُڈی

چرخہ میرا رنگلڑا رنگ لال

(۶) دو ارتھی کہانی۔ ایسے شعر کہنا جنہاں دے مجازی معنی کُجھ ہون تے معنوی کُجھ۔ جویں صوفیاں دا روحانی کلام

نندیا یا ہجو

کسے نوں طنزیہ اُہ گل کہنی۔ جیہڑی اُہدے وچ نہ ہووے۔ جویں کسے بُچ بدشکل نوں کہنا۔ "سوہنیو!" کسے اصلوں رہے ہوئے نوں کہنا پہلوان جی! یا اُنج طنز تمسخر کرنا جویں۔

خان سویرے چڑھے شکار   مکھی گھیری وچ بازار

ماری نہیں پر لنگڑی کیتی   اِہ فتح اُہناں دُھروں لیتی

ایس توں سوا ہور بے شمار صنعتاں ورتیاں گیاں ہن پر موٹیاں موٹیاں ایہو ہن صنعتاں ورتن وچ سیّد فضل شاہ حاتم سن۔ پر اُہناں نالوں ہمدم دی ورتوں صاف تے سُتھری اے۔ سیّد فضل شاہ ہوراں دا کلام صنعتاں نال بڑا بوجھل ہو گیا اے۔

پنجابی ادب دی تاریخ

شاعری اصل وِچ لفظاں دی اچھی چون۔ ترتیب تے بناوٹ اے۔ جس نال بیان وِچ اِک خاص اثر پیدا ہو جائے۔ تے بوہتی وڈی ساری گل تھوڑے جیہے لفظاں وِچ اِنج آکھی جائے کہ اثر کر جائے۔ ایہدے وِچ قافیہ بندی تے وزن تول دے نال سادگی سچائی تے جوشِ بیان دی ہوند بڑی سوہنی تے ضروری جاپدی اے۔ مطلب اِہ کہ بات بڑے سادہ لفظاں وِچ کہی جائے کہ سُنن والے دا ذہن جھٹ قبول کر لئے۔ بات حقیقت سچائی دے نیڑے ہووے۔ جھوٹھ دا رلا زیادہ نہ ہووے۔ تے اُہدے بیان وِچ جند جان ہووے۔

عربی تے ہندی شاعری وِچ اصلیت تے جوشِ بیان تے سوز تڑپ ڈھیر اے۔ پر فارسی شاعری وِچ مبالغہ یا جھوٹھ دا رلا بے حد اے۔ اِہدی اِک فطرتی یا قدرتی وجہ اِہ اے۔ کہ عربی وِچ عشق دا اظہار مرد وَلوں عورت تے ہُندا اے۔ جویں اے سلمیٰ۔ اے لیلیٰ۔ اے لُبنیٰ۔ اے عذرا۔

ہندی وِچ عشق دا اظہار عورت وَلّوں مرد تے ہُندا اے۔ جویں اے بالم۔ اے پریتم۔ اے پیا وغیرہ تے اِہ دونویں روپ فطرت دے مطابق ہَن۔ خاص کر ہندی روپ زیادہ سوہنا اے جیہدے وِچ مرد دی برتری دا اظہار اے۔ پر فارسی شاعری وِچ عشق دا اظہار اک مَرد وَلّوں اَمرد (اُوئیں مُنڈے) تے کیتا جاندا اے۔ اِہدے وِچ عاشق وی مرد تے معشوق وی مرد اے۔ تے اِہ غیر فطرتی روپ اے۔ ایہو وجہ اے کہ ایس دی شاعری وِچ مبالغہ بڑا اے۔ حقیقت یا سچائی بنیادی طور تے بڑی گھٹ لبھدی اے۔

پنجابی شاعر ڈھیر چِر ہندی دے پیراں تے پیر دھری چلدی رہی۔ پر جد فارسی شاعری دا مبالغہ پروان چڑھن لگا۔ تے اِہناں چوں بعض نے اوس مکتب خیال نوں پسند کیتا تے کھُلے ڈُلھے اُوئیں مُنڈیاں دے نام لے کے شعر آکھن لگے۔ جویں برداپشاوری نے لکھیا۔

بردا آکھدا "سندرا" مہرباناں عاشق سے اسیناں بجالیاں نیں

تے ہوشیار پور دے بھیارام نے کہیا

بھیارام ایویں جان نکھو نوں یوسف جویں زلیخا

پر پنجابی وِچ اِہ رنگ نکھریا نہیں۔ پنجابی شاعری دی ابتدا تے ڈھیر چِر پہلوں دی جاپدی اے۔ پر لکھتی شاعری دی نینہ حضرت باوا فرید دے شلوکاں تے ای دھری جاندی اے۔

صوفی مت

حضرت باوا فرید سلطان غیاث الدین بلبن شاہ دِلّی دے داماد سن ۔ تے اِہ پہلے شاعر سن ۔ جنہاں شعراں راہیں خدا دی وحدانیت ، دنیا دی بے ثباتی دی تبلیغ دے نال اخلاق تے نیکی دی تعلیم دِتّی ۔ اِہناں توں بعد بابر دے سمے حضرت باوا نانک ہوئے ۔ ایس زمانے تک مسلماناں دی آمد تے وسوں ایتھے ڈھیر ہو چکی سی ۔ عربی فارسی دے لفظ ڈھیر ملدے ہن ۔ اِہناں دی اپنے کلام وِچ عربی پرچار تے انسانی سُدھار توں کم لیا تے اُہناں دی لیہ تے چلدے گورو انگد ، گورو امرداس ، گورو رامداس ۔ ارجن دیو ۔ تیغ بہادر تے گورو گوبند سنگھ ۔ بھائی گورداس نے صُوفی مت نوں مُکھ رکھ کے شعر لکھے ۔ تے ایس صُوفی مت دی لپیٹ وِچ شاہ حسین سلطان باہو ۔ بُلھے شاہ ۔ ہاشم شاہ تے ہور کئی شاعر ربّی پیار دے پھُل کھِڑاندے نظر آوندے ہن ۔

رومانچک کوتا

اکبر دے عہد وِچ دمودر نے سب توں پہلاں رومانچک کوتا وَل دھیان دِتّا تے ہیر رانجھا لکھ کے قصہ گوئی دی پِرت پائی ۔ تے ایس نِیہہ تے ۔ احمد کوی ۔ چراغ پیلو ۔ حافظ برخوردار مقبل ۔ وارث شاہ ۔ حامد فضل شاہ ۔ بھگوان سنگھ امام بخش ۔ کشنہ ۔ چاترک تے ہور مان یوگ شاعراں وکھو وکھ روپ دی عمارت بنائی ۔ دمودر دے ہیر رانجھا توں بعد سب توں پہلاں حافظ برخوردار نے مرزا صاحباں ۔ سسّی پنوں ۔ تے یوسف زلیخا سیّد فضل شاہ نے سوہنی مہینوال تے طبع آزمائی کیتی ۔ میاں محمد بخش نے سیف الملوک ۔ امام بخش نے بدیع الجمال تے شاہ بہرام لکھے ۔ پھیر اِہناں شاعراں بعد ڈھیر سارے شاعر ہوئے ہن ۔ جنہاں ایس موضوع تے طبع آزمائی کیتی ۔

مذہبی تبلیغ

شاعری توں مذہبی پرچار دا مُڈھ تے حضرت باوا فرید تے پھر باوا نانک دے کلام توں بجھا ۔ پر اوس نوں صوفی مت دا سانجھا روپ حاصل سی ۔ نکھیڑویں رنگ وِچ اکبر دے سمے ملکہ ہانس منٹگمری دے مولوی عبداللہ عبدی نے پہل کیتی ۔ اُہناں دین دے مسائل تے ۱۲ رسالے لکھے ۔ شاہ جہان تے اورنگ زیب دے سمے حافظ برخوردار نے ۱۲ رسالے فقہ دے مسائل تے لکھے ۔ ایس توں سوا نثر وِچ پکی روٹی ۔ تے نظم وِچ نور نامہ ۔ پند نامہ ۔ نجات المسلمین ۔ اخبار الآخرت ۔ احوال الآخرت تے ہور کتاباں لکھیاں گیاں ۔ مسلمان شاعراں نے عام مسئلے مسائل دیاں باتاں توں سوا مسلمان نبیاں ولیاں تے بزرگاں دے قصے نظم کرنا شروع کیتے ۔ تے اِہناں دا گلزار رکھیا ۔ جویں گلزار آدم ۔ گلزار محمدی ۔ گلزار نوح ۔ گلزار سکندری وغیرہ ۔ "گلزار" لکھن دی پہل مولوی مسلم نے کیتی ۔ قادر یار نے معراج نامہ سیّد فضل شاہ نے معجزات رسول تے ہور شاعراں نعت رسُول ۔ مدح پیران پیر ۔ مناقب حضرت علی لکھے ۔ پھیر ایس وِچ فقہ دے مسائل توں اگے ودھ کے قرآن مجید دے پنجابی وِچ ترجمے کیتے تے چوکھیاں موٹیاں تفسیراں لکھیاں ۔ جویں تفسیر محمدی ۔ تفسیر نعمانی ۔ تفسیر معارج النبوۃ ۔ تفسیر

فیروزی نو پاریاں دا ترجمہ ۔ مولوی عبداللہ چکڑالوی نے قرآن مجید دا تحت اللفظ ترجمہ کیتا ۔جنہوں اُنہاں دے اِک چیلے محمد چوک بازار پٹولیاں لاہور نے چھپوایا ۔

سکھاں نے اپنی شاعری دی بنیاد ای مذہبی پرچار تے دھری ۔ ہندواں بھی اپنے بزرگاں نے راجیاں دی یاد وچ ڈھیر کتاباں لکھیاں ۔جویں راجہ گوپی چند ۔ پورن بھگت ۔ راجہ رسالو ۔ راجہ سرپال ۔ راجہ ہریشچندر ۔ روپ بسنت ۔ نل دمنتی ۔ راجہ بھرتری ۔ مہابھارت ۔ حقیقت رائے وغیرہ ایس قسم دے دھارمک قصّہ گو شاعراں وِچ اگرا ۔ پنڈت کالی داس ۔ دولت رام قادریار دھنی رام چاترک تے بعض ہور شاعر ۔ سرکڈھ ہُن ۔

رہس داری کوتا وِچ بھائی صاحب بھائی ویر سنگھ دا نام بڑے فخر نال لیا جا سکدا اے ۔

واراں وِچ کسے دی بہادری دا ذکر کیتا جاندا اے ۔ اِہ رزمیہ شاعری دا سوہنا نمونہ ہُن ۔مسلمان شاعراں چوں حافظ مقبل نے پہل کردیاں کربلا دے واقعات نوں وار دے روپ وِچ نظم کیتا تے ایسدا نام جنگ مقبل رکھیا ۔ فیروارث دے زمانے وِچ حامد نے جنگ حامد لکھیا ۔ تے اِہناں نے ویکھا ویکھی جنگ امام حنیف ۔ جنگ امام زین العابدین جنگ زین العرب ۔ جنگ امام علی الحق ، جنگ زقوم ۔ جنگ قاسم ۔ شہادت فرزندان مسلم وغیرہ لکھے گئے ۔ جیہڑے محرم دے عاشوریاں وِچ پڑھے جاندے ہن ۔ پر اِہناں وِچ شاعراں بڑے مبالغے توں کم لیا ۔ چنانچہ اُنہاں تے پنجابی دے اِک گمنام شاعر نے بڑی لطیف طنز چوٹ کیتی ۔ ایہدا ناں "مسدی کانا" سی ۔ کہندے ہُن ۔ کانے دی اِک رگ وِدھیک ہُندی اے ۔ سو ایس وِدھیک رگ والے دا سواد وی لے لئو ۔ اوہ لکھدا اے ۔

ہاتھی موہڈے پا لیا تے اُونٹھ لیا لمکا	کیہڑی سوہرے تُرہیئے نو من کجل پا
چوہا جکی لے گیا تے کوہلو لے گیا کاں	گاہلڑ گاجراں کھا گیا ساڈھے تن گھماں

بس مسدی کانیاں قصّہ کہ دے تم

نیل دیوے دا مُک گیا تے لوکاں نوں اے کم

انگریزی راج آون نے قصّہ گوئی ، اخلاقی تے ادبی شاعری نوں تقویت ملی ۔ تے مُلکی وِنڈ توں کوئی تیہہ ورھے پہلاں ایتھے سیاسی تحریک ۔ خلافت تحریک ۔ اکالی لہر نے زور پھڑیا ۔ جویں خلافت والیاں

غازی مصطفےٰ پاشا کمال دے تیریاں دُور ہلایاں	روندے سمرنا دے بال وے تیریاں دین دوہایاں

گایا ۔ سیاست والیاں نے آکھیا ۔

نہیں رکھنی سرکار ظالم نہیں رکھنی

تے اِہدے نال سرکار دے حامیاں نوں " ہائے ہائے جھولی چُک بُرے " کہہ کے کوسناں شروع کیتا ۔ نالے آکھیا

بتھ جھگڑے ہور مُکاواں گے	اسیں گیت وطن دے گانواں گے

تے سکھاں اکالی لہر وچ کہیا

آ گئی رُت شہیدی بھائیو گیت شہیدی گاواں گے

ایس دور دے شاعراں وچ عبدالرحیم عاجز۔ محمد اسمٰعیل مشتاق۔ تے گیانی ہیرا سنگھ درد۔ گیانی گورمکھ مسافر، ہنسا سنگھ دُکھی۔ تے ہور کئی شاعر سرکڈھ ہن۔ پر ایس دور دا مُڈھ شاہ محمد دے بینتاں توں ہُندا اے۔ جس سکھی راج دے زوال تے لہو دے اتھرو کیرے

ہاس رس مثل سمے ہوئے۔ شنہرا فیر جلھن نے ہاس رس دی نینہہ دھری۔ تے ایس ایس چرن سنگھ شہید نے "بادشاہیاں" لکھ کے ایس تے محل اُسار یا۔ ایس بادشاہیاں دے نال سردار ایشر سنگھ دا "بھائیا" کُٹ کتاریاں کڈھ دا نظر آوندا اے۔

غرض پنجابی شاعری ہر لحاظ نال نگر رُجویں تے سرکڈھ بولی اے۔

ادب دی دوسری صنف نثر اے۔ نثر (وارتک) دی ابتدا گورو نانک دیاں جنم ساکھیاں توں ہوئی۔ فیر ایہدے وچ کجھ مسلماناں مذہبی لٹریچر، پکی روٹی۔ نجات المومنین وغیرہ لکھیا انگریزی راج آون تے عیسائی لٹریچر انجیل دا ترجمہ تے کجھ ہور چھوٹکل ٹریکٹ لکھے گئے۔ فیر نثر نے افسانہ، ڈرامہ، تنقید، تبصرہ ناول دا روپ لیا۔ افسانہ نگاراں وچ جوشوا فضل الدین۔ ناول لکھن والیاں وچ نانک سنگھ۔ تے ڈرامے لئی آئی سی نندا۔ خاص طور تے قابلِ ذکر تے سرکڈھ ہن۔ انتے کھوج پڑتال وچ باوا بُدھ سنگھ۔ مولا بخش کُشتہ۔ ایس ایس امول۔ تے پروفیسر گوپال سنگھ درزی مشہور ہن۔

لڑیاں :- پنجابی شاعراں استادی شاگردی دے سلسلے نوں باقاعدہ کرن لئی شجرے چلائے۔ پہلی لڑی اُستاد بدل توں شروع ہوئی جس خنواد ے وچ پیارے صاحب خلدی۔ حکیم آغا علی خاں کُشتہ۔ عشق لہر وغیرہ سن۔ دوجی لڑی پیارے صاحب دے سپتر حافظ ولی اللہ سجن توں چلی۔ جس وچ ہدایت اللہ۔ لاہورا سنگھ۔ ملکھی رام۔ ہمدم تے شرف وغیرہ سن۔ تے تیجی لڑی مولوی فریدالدین مزنگی دی سی۔ جس وچ سید فضل شاہ۔ اروڑا رائے۔ عبدالقادر دانشمند وغیرہ سن۔ اِہناں توں سوا مولوی محمد حسین احمد آبادی دی لڑی سی۔ جس وچ بی بی مخفی۔ مولوی دلپذیر مشہور سن۔ اِہناں دا قاعدہ ایہہ سی کہ شاگرد اپنے استاد کولوں اصلاح لیندا سی۔ فیر مشاعرے وچ پہلوں اُستاد دا فیر اپنا کلام پڑھدا

تاریخ گوئی :- ول اردو فارسی وانگ سبھ توں پہلاں مولوی غلام رسول عالمپوری نے توجہ کیتی جاپدی اے اُہناں لکھیا ؎ احسن القصص دھر نام قصے دا ہیں لکھیا تن واری

احسن القصص دے عدد ۳۰ ۴ بندے ہن۔ ۳ واری لکھیاں ۱۲۹۰ ۵۱ ہو گئے۔ تے اِہ کتاب دا لکھت سال سی ہندو سکھ شاعراں وی تاریخ گوئی توں کم لیا۔ پر اُہناں ہندی لفظاں نوں سامنے رکھیا۔

محمد افضل خاں

شروع اللہ دے نام نال جیہڑا بخشنہار تے مہربان اے

باوا فرید گنج شکرؒ

تام فریدالدین مسعود۔ باپ دا نام قاضی جمال الدین۔ جنم یکم رمضان ۵۶۹ھ مطابق ۱۱۷۳ء نوں قصبہ کھوتوال (چاولی مشائخ) تحصیل دہاڑی ضلع ملتان وچ ہویا۔

قاضی جمال الدین سلطان محمود غزنوی دے بھنیویں سن۔ آپ سلطان شہاب الدین غوری دے سمے کابل توں پہلے قصور آکے ٹھہرے فیر سلطان دے حکم تے ملتان (کھوتوال) چلے گئے۔ تے اوتھے ای رہے۔ آپ دے تن پُتر سن۔ وڈے اعزالدین محمود، وچلے فریدالدین مسعود تے چھوٹے نجیب الدین متوکل۔ ستارھویں پشت وچ آپ دا شجرہ نسب دوجے خلیفہ حضرت عمر فاروقؓ نال رل دا اے۔

تعلیم تے سفر

آپ نے مڈھلی تعلیم قصبہ کھوتوال وچ حاصل کیتی۔ فیر ملتان آکے مولوی منہاج الدین دے شاگرد ہوئے تے اُنہاں کولوں قرآن مجید۔ حدیث۔ فقہ۔ تفسیر پڑھے۔ انہاں دناں دی بات اے اک دن آپ فقہ دی کتاب "نافع" پڑھ رہے سن کہ حضرت خواجہ قطب الدین بختیار کاکیؒ آپ دے اُستاد نوں ملن آئے آپ نوں بڑے گھوہ نال لگن نال پڑھدیاں ویکھ کے خوش ہوئے تے پُچھیا "کیہ پڑھدے او" آپ نے اُتر دِتا حضرت "نافع" اے۔ خواجہ صاحب سُن کے مسکرائے تے فرمایا۔ نافع اللہ چاہے نافع (نفع دین والی) ہووے گی۔

خواجہ صاحب دی بات دا آپ تے کجھ اجیہا اثر ہویا کہ آپ اُنہاں دا پلہ پھڑ کے کھلو گئے تے آکھن لگے۔مینوں اپنا مرید بنا لئو۔

اُنہاں فرمایا۔تسیں اجے ظاہری علم حاصل کرو۔فیر دلی میرے کول آجایا جے۔کیوں جو ان پڑھ صوفی اِک مخول لئی توں ودھ نہیں ہندا۔"

ایتھوں تعلیم حاصل کرن دے بعد آپ نوں سفر دا شوق ہویا۔تے ملتان توں قندھار۔بغداد۔روم۔ایران وغیرہ دا سفر کیتا۔تے ایس سفر وچ شیخ شہاب الدین سہروردی۔خواجہ فرید الدین عطار۔سعدی وغیرہ بزرگاں توں فیض حاصل کیتا۔تے مُڑ دلی آ کے خواجہ قطب الدین بختیار کاکیؒ دے قدمیں آ لگے۔

خواجہ صاحب نے غزنی دروازہ (دلی) دے کول اِک حجرے وچ اِنہاں دی تھاں بنا دتی۔اوہ اوتھے بیٹھ کے تپ جاپ کردے رہے۔فیر مرشد دے حکم دے مطابق ہانسی (حصار) چلے گئے۔تے جد ۶۳۳-۳۴ھ وچ خواجہ قطب الدین رحلت کر گئے آپ اُنہاں دا چولہ پا کے ست دن اُنہاں دی گدی تے بیٹھے۔تے لوکاں نوں رَبی گیان دھیان دیاں باتاں تے اسلام دے اصول سمجھان لگے۔آپ دی شہرت تے کراماتاں دا حال سن کے خلقت ہُم ہما کے آن لگ پئی۔تے آپ نوں عبادت یا جپ تپ دا ویلا گھٹ ملن لگا۔ایس تے آپ فیر ہانسی چلے گئے۔پر ہُن آپ دی شہرت خوشبو وانگوں پھیل چکی سی لوڑوند اوتھے آون لگ پے۔تے آپ اوتھوں اُٹھ کے اجودھن ضلع منٹگمری تشریف لے آئے۔جیہڑا اوہدوں اِک اُجاڑ تے ویران جیہا تھاں سی۔گرمی ڈھیر ہیندی سی۔دُور دُور تک وستوں کوئی نہیں سی۔ایس اجودھن دا نام اکبر بادشاہ نے آپ دی وجہ نال بدل کے پاک پتن رکھ دِتا۔تے مُڑ ایہو نام رہیا۔

شکر گنج دا لقب

آپ دے نام نال گنج شکر دا لقب اے۔ایس بات دیاں کئی روائتاں ہین۔اِک ایہہ۔کہ آپ بال عمر سن۔آپ دی مائی صاحبہ نے آپ نوں فرمایا۔کہ جیہڑا بال نماز پڑھدا اے رب اوس نوں شکر دیندا اے۔بالاں نوں فطری طور تے مٹھے دا شوق ہُندا اے۔آپ دی ایس شوق وچ نماز دھیان نال ویلے سر پڑھدے۔تے آپ دی مائی صاحبہ آپ دے مصلے ہیٹھ تھوڑی جیہی شکر رکھ دیندی۔آپ نماز پڑھ کے مصلے چُک دے تے شکر کھا لیندے۔اِک دن آپ دوسرے ہمجولی مُنڈیاں نال کھیڈن لئی باہر جنگل وچ گئے۔اوتھے نماز دا ویلا ہو گیا۔آپ دی مائی صاحبہ نوں فکر ہویا جے اِنہاں باہر نماز پڑھی مصلے ہیٹھوں شکر نہ نکلی تے میرا جھوٹھ ظاہر ہو جائے گا۔اُنہاں رب اگے عرض کیتی۔اِدھر جد اِنہاں کپڑا وچھا کے نماز پڑھی

تے دُعا منگ کے سارے ساتھیاں نوں کیہا آؤ شکر کھائیے۔ کیوں جو رب نماز پڑھن والیاں نوں شکر دیندا اے۔ اِہ کہہ کے انہاں کپڑا چکیا تے ہیٹھاں شکر دا ڈھیر سی۔ سب نے رَج کے کھادی تے اِنہاں گھر تِکے ماں نوں کیہا۔ ایتھے تے تُسیں ساہنوں تھوڑی جیہی شکر دیندے او اساں جنگل وچ رَج کے کھادی۔ ماں نے سارا واقعہ سن کے رَبّ دا شکر ادا کیتا۔ (کمالات فریدیہ)

اِک واری مُرشد دے حکم نال روزے رکھ رہے سن۔ اِک دن اِک خراب دیکھن والا کھانا لے کے آیا۔ آپ نے اُس نال روزہ افطار کیتا تے قے ہو گئی۔ آپ نے مُرشد نوں دسیا۔ اُنہاں فرمایا۔ اوہ کھانا حلال روزی دا نہیں سی۔ فیر روزہ رکھیا۔ افطاری ویلے کول کجھ نہیں سی۔ مٹی دی کنکریاں لے کے منہ وچ پائیاں اُہ مِٹھیاں ہوگیاں۔ آپ نے مرشد نال ذکر کیتا۔ اُنہاں فرمایا مبارک ہووے تسیں گنج شکر او۔

(اخبار الاخبار شاہ عبدالحق محدث دہلوی)

کرامتاں

آپ دیاں بہت ساریاں کرامتاں مشہور ہن جنہاں وچوں دو اِہ ہن۔ کہ اِک وار سوداگر اُٹھاں تے شکر لدی لئی جا رہے سن۔ آپ نے پچھیا اِہ کیہ اے۔ انہاں کیہا لُون۔ آپ نے فرمایا لُون (نمک) ای ہووے گا۔ اُنہاں نے پہنچ کے جد بورے کھولے۔ اُہ سبھ لون سی۔ شرمندہ ہو کے واپس آئے پیریں لگے تے عرض کیتا۔ یا حضرت اُہ شکر سی۔ آپ نے فرمایا جاؤ۔ شکر ای ہووے گی۔ اُہ جد واپس آئے تے سچ مچ شکر سی۔

اِک واری اک نوجوان دِلّی توں پاک پتن مرید ہون لئی آ رہیا سی۔ رستے وچ اِک سراں وچ ٹھہریا۔ اوتھے اک الھڑ تے مٹیار نڈی دی ٹھہری ہوئی سی۔ اُہ اُدِس نوں ویکھ کے بھرم پئی۔ کجھ منزلاں اکٹھے آئے اِک تھاں کجھ خلوت ملی۔ نوجوان نے زنا کرنا چاہیا۔ اچانک اِک مرد آیا۔ اوس نوجوان نوں تھپڑ ماریا تے کیہا۔ مرید ہون لئی جا رہیا ایں تے حرکتاں اِہ۔

ایس تے نوجوان شرمندہ ہویا تے گناہ توں بچ گیا۔ جد اُہ حضرت باوا فرید دے حضور آیا۔ آپ نے سبھ توں پہلاں اوسے واقعہ دا ذکر کیتا۔ (سیر المشائخ)

عادت تے اخلاق

آپ بڑے نیک پاک تے سِدھے سادے درویش سن۔ بادشاہواں دی صحبت سنگت توں دور رہندے سن۔ ہندوستان دا بادشاہ سلطان ناصرالدین اجودھن آیا۔ جاگیر دا فرمان تے نذرانہ پیش کیتا۔ آپ نے لین توں

انکار کردتا۔ تے فرمایا۔ اِہ کسے ہور لوڑوندنوں دے دیو۔

قرض لین توں ہمیشہ پرہیز کردے۔ اِک واری آپ نوں پتہ لگا۔ کہ گھر جو کھانا پکّا اے ایس وچ نمک خواجہ نظام الدین اولیا کولوں اُدھارے کے پایا گیا اے۔ تے آپ نے اُہ کھانا نہ کھاہدا۔

اجودھن دا قاضی شہاب الدین آپ نال ویر تے حسد رکھدا۔ آپ نوں تے آپ دے بچیاں نوں ہمیشہ تنگ کردا۔ آپ نے کدی گلہ شکوہ نہ کیتا۔ سگوں دوجیاں نوں اوس نال اینج ہون توں منع فرمایا۔

شادی تے اولاد

آپ ظاہری فقیر تے باطنی شہنشاہ سن۔ آپ دی شادی سُلطان غیاث الدین بلبن دی بیٹری نال ہوئی۔ جو سلطان ناصرالدین دے بعد دِلّی دے تخت تے بیٹھا۔ آپ دے چھ پتر دو دھیاں سن۔ آپ دے وڈے پتر شیخ بدرالدین سلیمان آپ دے بعد گدّی تے بیٹھے۔ حضرت خواجہ نظام الدین اولیاؒ آپ دے مُرید تے جوائی سن تے حضرت علی احمد صابر کلیر شریف والے آپ دے بھنیویں تے شاگرد سن۔

وفات تے مزار

آپ نے قریباً پچانوے ورھے دی عمر پاکے اجودھن (پاک پٹن) وچ ۵ محرم الحرام ۶۶۴ھ مطابق ۱۲۶۶ء نوں انتقال فرمایا۔ تے آپ دے خسر سُلطان غیاث الدین بلبن نے حضرت نظام الدین اولیاؒ دی نگرانی وچ آپ دا مزار بنوایا۔ جتھے ہر سال ۵-۶ محرم نوں آپ دا عرس ہُندا اے۔ لوگ ہزاراں لکھاں دی گنتی وچ دُوروں دُوروں ایتھے آندے تے درگاہ شریف دے چھوٹے بوہے چوں لنگھ دے ہن۔ ایس بوہے بارے ایک روایت اے کہ حضرت خواجہ نظام الدین اولیاؒ نوں اِک رات خواب وچ حضرت سرورِ کائنات صلی اللہ علیہ وسلم نے فرمایا:-

یانظام ھن دخل ھذ الباب کان آمنا

اے نظام جو کوئی ایس بوہے وچ داخل ہویا۔ اُہ امن وچ آگیا۔ اوس دن توں ایسدا نام بہشتی دروازہ پے گیا۔ تے لوکاں ایس وچوں لنگھناں خیر و برکت دا موجب جانیاں (سیر المشائخ)

تصنیفاں

آپ دیاں چار کتاباں تن نثر (وارتک) دیاں تے اِک نظم دی شلوک) ہن۔ نثر دیاں اِہ ہن۔

راحت القلوب — آپ دے ارشادات جس نوں خواجہ نظام الدین اولیاؒ نے مرتب کیتا

سراج الاولیا۔ — آپ دے ارشادات جس نوں آپ دے پتر شاہ بدر دیوان نے مرتب کیتا۔

فوائد السالکین۔ خواجہ قطب الدین بختیار کاکی دے ملفوظات جس نوں حضرت باوا فریدؒ نے مرتب کیتا۔

شلوک فرید۔ شیخ بہرام ابراہیم فرید ثانی نے باوا گورو نانک صاحب نوں لکھوائے۔
شلوکاں بارے بعض سجن آکھدے ہن اِہ کجھ باوا فرید دے تے کجھ فرید ثانی شیخ بہرام دے ہن۔ اصل اِنج اے۔ کہ حضرت باوا نانک پھردے پھردے پاک پتن تشریف لیائے۔ باوا فرید دی گدی تے اوس ویلے شیخ بہرام (ابراہیم) بیٹھے سن۔ اوہناں نال باہر جنگل وچ ملاقات ہوئی۔ اوس جگہ نوں ہندو سکھ نانک سر تے مسلمان فتح اللہ نوری آکھدے ہن۔ دوہاں دے فقر تے تصوف بارے سوال جواب ہوئے۔ آخر باوا نانک ہوراں فرمایا۔ اسیں ہندی زبان وچ توحید بارے اک گرنتھ تیار کر رہے ہاں۔ تسیں باوا فریدؒ دی رُوح توں آگیا لے دیو۔ کہ اوہناں دے شلوک وی ایس (گرنتھ صاحب) وچ شامل کر لئے جان۔ شیخ بہرام (ابراہیم) نے استخارہ کر کے آپ دی روح کولوں اجازت لے دتی۔ (ارشادات فریدی مؤلفہ جیشی رام مشتاق)

شاعری

حضرت باوا فرید ایک نیک پاک درویش سن۔ اِنہاں اپنی زندگی دا مقصد ربّی اصولاں دا پرچار سمجھیا۔ تے اِہ حقیقت اے۔ کہ دُنیا نوں نیکی تے ہدایت دا رستہ دسن دا کم بادشاہاں نہیں کیتا۔ سگوں اِنہاں فقیراں تے درویشاں ای کیتا اے۔ اِنہاں دی بات وچ اِک ربّی کشش تے سچ دی طاقت ہُندی سی۔ لوک اِنہاں دیاں باتاں نوں دل وجان نال سچ من دے سن۔ کیوں جو اِہناں دی ہر بات ذاتی لوبھ لالچ توں بالکل پاک ہُندی سی۔

آپ نے شاعری نوں اپنے صوفیانہ خیالاں دے پرچار دا ذریعہ بنایا۔ دِلّی وچ رہ کے فارسی شعر لکھدے رہے۔ جویں اِہناں دے اِہ فارسی شعر ؎

من نیم نہ اللہ یا ما من نیم! — جان جانم میر سرم من نیم
نورِ پاک احمدم در مُشتِ خاک — کور چشماں را اگر روشن نیم
دوست اندر سرِ من ظاہر شدہ — من نیم مسعود باللہ من نیم

پھیر جد ہانسی (حصار) تشریف لے گئے اوتھوں دے لوکاں لئی اوہناں دی زبان وچ شعر آکھے۔ جویں اِہ نظم ؎

دُھن دے دُھنیے اپنی دُھن — پرائی دُھنی کا پاپ نہ پُن

تیری دنیا میں چار بندے　　　سب سے پہلے ان کو چن
دنیا کو چن کے سوت بنا کے　　　پاگ پیارے پی کی بن
اچھی تو جب ہی دھنکی جائے　　　سگری تانت بجے تن تن
تیرا پیا تو مہا گنی ہے　　　کرے تو بھی کوئی گن
جو تو چاہے ہر کو فریدا
آنکھ کان کو کر لے سن　　　(سالنامہ اسک پتر یادگار لاہور ۵۳ء)

تے جدوں فارسی اُردو والیاں دا کھیڑا چھڈ کے پاک پتن تشریف لے آئے۔ اپنی جنم بھومی دی پیار بھری بولی نے کھچ کیتی، آپ نے پنجابی بولی وچ اُنمتے شلوک لکھ کے پنجابی بولی دا مان ودھایا۔ ایہہ شلوک پنجابی وچ لکھی شاعری دا سبھ توں پہلا تے مان جوگ نمونہ ہن۔

شلوک ہندی دا اک لفظ اے جس دے معنی ہن شرلوک، شاہ دی دیا۔ فقیر دا جہان۔ شلوک فارسی دے بیت یا شعر دا لگوں عام طور تے دو ہم قافیہ مصرعیاں دا ہندا اے جس نوں ہندی، سنسکرت یا اپبھرنش وچ دوہا ملتانی وچ دوہڑا آکھدے ہن۔ پر ایہہ ضروری نہیں شلوک (دوہڑا) دو مصرعے دا ای ہووے۔ ودھ دی ہو سکدا اے۔ جویں حضرت بابا نانک دے شلوک اک مصرعے (تک) توں ۱۲ مصرعے تک دے ہن۔

ڈاکٹر موہن سنگھ آکھدے ہن۔ شلوکاں دی شاعری رس، گُن تے النکار دا مجموعہ ہندی اے۔ تنے ای ایس وچ سموئے ہن۔ جویں حلوے وچ سوجی گھیو تے کھنڈ۔ شاعری وچ سب توں اوکھی شاعری شلوکاں دی اے۔ اک شعر وچ سبھ کجھ آکھنا۔ سمندر نوں کوزے وچ بند کرنا ایں۔

آپ دے شلوکاں تے عربی، فارسی، ملتانی تے ہندی بولی دا کوئی جیہا اثر پیا جاپدا اے۔ آپ نے شلوکاں وچ عربی، فارسی، ملتانی تے ہندی دے لفظ ایہے جیہے سوہنے ورتے ہن کہ پڑھن والے نوں اوپرے نہیں لگدے۔ کلام وچ سادگی، سچائی، رس تے زور ڈھیر اے۔ جویں:-

فریدا راتیں وڈیاں دھکھ دھکھ اٹھن پاس　　　دھرگ تنہاں دا جیونا جنہاں وڈانی آس
فریدا شکر کھنڈ نبات گڑ ماکھیوں ماجھا دودھ　　　سبھے وستوں مٹھیاں رب نہ پجن تدھ
دکھی سکی کھا کے ٹھنڈا پانی پی　　　دیکھ پرائی چوپڑی نہ ترسائیں جی!
فریدا کھنتڑ جنہاں انگلیاں جیندا نہ کائی میخ　　　واری آپو اپنی چلے مشائخ شیخ
فریدا دوہاں دیوے بلندیاں ملک جو بیٹھا آئے　　　گڑھ لیتا گھٹ لٹیا دیوڑے گیا بجھائے
فریدا کالے مینڈے کپڑے کالا مینڈا ویس　　　گنہیں بھریا میں پھراں لوک کہن درویش

شری گورو نانکؒ

نام نانک۔ آپ نام (تخلص) نانک۔ پتا دا ناں مہتہ کالو رائے۔ جنم ۱۴۶۹ء عیسوی مطابق ۱۵۲۶ بکرمی تلونڈی رائے بھوئے دی۔ (ہن ناں ننکانہ صاحب) ضلع شیخوپورہ وچ ہویا۔ ذات دے بیدی کھتری سن۔ پہلوں پہل ابتدائی تعلیم حاصل کیتی۔ فیر کجھ گھر دے کم کاج وچ حصہ لیا۔ مجھیاں چاریاں۔ کھیتاں دی رکھوالی کیتی۔ فقیراں نوں روٹی کھوا کے سچا سودا وی کیتا۔ پنڈ دے مالک رائے بلار بھٹی نوں آپ نال بڑا پیار سی۔ آپ دا پیو جے کدی آپ نوں چھتھا ہندا تے اُہ اوس نوں ٹوک دیندا۔ جد جوان ہوئے۔ اپنی وڈی بھین نانکی تے بھنوئیے جے رام کول سلطان پور لودھی ریاست کپورتھلہ چلے گئے۔ تے اوتھے مودی خانے دے کلرک یا حساب نویس ہو گئے۔ اوتھے ای آپ دی شادی ہوئی۔ دو پتر سری چند تے لکھمی چند ہوئے۔ وڈا پتر قریباً پونے پنج ورھے دا سی کہ آپ نے فقیری چولا پا کے درویشی اختیار کر لئی تے اپنے دو ساتھیاں بھائی بالا تے بھائی مردانہ نوں نال لے کے ہندو مسلمان تیرتھاں تے درگاہواں تے جا کے صوفیاں۔ سادھواں نوں ملے۔ ہندوستان وچ وی پھرے تے باہر وی گئے۔ تے آپ نے لوکاں نوں اِہ پیغام دتا۔ کہ بھلے مانسو سچے خدا پرست۔ سچے مسلمان تے سچے ہندو بنو۔ ولاں چول وَیر۔ ورودھ۔ اونچ نیچ۔ چھوت چھات تے ویکھ۔ وِدکرا کڈھ دیو۔ آپ نے سبھ نوں اکتا (وحدت) نیکی تے بھلیائی دا سبق دتا۔

پچھلی عمرے کرتار پور آ وسے تے اوتھے رہ کے امرت بانی دا پرچار کردے رہے۔

گورگدی تے کوچ

آپ نے اپنی گورگدی پتراں نوں نہ دتی۔ سگوں اپنے اِک چیلے انگد نوں بخشی۔ تے ستاویں ورھے دی عمر پا کے ۱۵۳۹ء مطابق ۱۵۹۶ بکرمی نوں کوچ کر گئے۔

شاعری

سکھ مت دے موڈھی گورو نانک مغلاں دے مڈھلے سمیں بابر بادشاہ دے راج وچ ہوئے ایس لئی اِنہاں دی شاعری وچ کجھ مغلاں دے راج دے سبب تے کجھ مسلماناں نال میل جول دے سبب عربی فارسی دے تے ہندو ہون کر کے ہندی تے سنسکرت دے شبد ڈھیر لے دے ہن۔

فارسی عربی دے لفظ جویں دعا۔ حکم۔ نیزہ۔ وزیر۔ قالب۔ بہانہ۔ ثانی۔ کوزہ۔ حکمت۔ آتش۔ عشق۔ محبت۔

بخشش - درویش - قرآن - روزہ - نماز - کعبہ - کلمہ وغیرہ - یاں ہندی سنسکرت دے - مرگ - پنتھی - وید - دھرم - کام - کرم - گیان - مارگ - میتا - تیرتھ - اشنان - کھشما - پرم - بھو - اُپا - شریر (جسم) کِرک (پیڑ) وغیرہ آپ دے کلام وچ ڈھکویں موجود ہن - شبداں - شلوکاں نوں چھڈ کے مکمل نظماں جپ جی - آسا دی وار - بارہ ماہ - پٹی - سدھ گوشٹ وغیرہ ہن - جو گورو گرنتھ وچ موجود ہن -

شبداں وچ ہندی بولی ورتی اے - کدھرے کدھرے لفظاں نوں مرضی مطابق ڈھال یا توڑ مروڑ لیا اے - جویں آکھاں نال سچا کھا - یا صلاحیئے نوں صالاحیئے - کر دتیا اے -

ہمد شریک ہووے کوئی تیرا تس اِگے تدھ آکھاں !
تُدھ اگے تدھ صالاحیئے میں اندھے ناؤں سچا کھا

بابا نانک ہوراں اپنی شاعری دی چھتر چھاں ہیٹھ ہر طرح دے خیالاں نوں لے آندا اے - بالکل انج جویں شیر بکری اک گھاٹ تے پانی پی رہے ہون - خدا دی ذات - انسان دے فرض - موسماں دی حالت - ہیم رواج ذات پات - حسن عشق - پھل پھُل - ہندو مسلمان - مہر قہر - سونا روپا سب نوں سامنے رکھ کے کوتا دی چترکاری کیتی اے - من تے تن نوں جگان تے نیکی کرن دا سبق دتا اے - منکھ ماتر (انسان) دی سیوا کرن تے رَج رَچ کے رہن لئی آکھیا اے - ساون دے مہینہ دا ذکر کر دے فرماندے ہن کہ ساون دے مہینہ وسن تے چار خوش ہندے ہن - تے چار اوکڑ اوکھت وچ پھس جاندے ہن -

نانک ساون جے وسے چہُ ہنہ اُمانہا ہوئے
ناگاں مرگاں - مچھیاں رسیاں گھر دھن ہوئے

پر چار اوکھت وچ پھس جاندے ہن - جویں

نانک ساون جے وسے چہُ نہہ وچھوڑا ہوئے
گائیں پُتّاں[1] - نردھناں[2] - پنتھی[3] - چاکر ہوئے

ظاہری پیراں فقیراں تے جاہل حکیماں دی نندیا کر دے ہوئے آکھدے ہن

وَید بلائیا ویدگی پکڑ ڈھنڈے بانہہ!
بھولا وید نہ جانئی کرک[4] کلیجے مانہہ!

---

۱ خوشی ۲ وچھیاں ۳ غریب ۴ مسافر ۵ پیڑ

اصل کھتری (کھشتری) دی تعریف کردے ہوئے لکھدے ہن

کھتری سوجو کرماں کا سُوڑ — پن دان کا کرے سریر
کھیت پچھانے بیجے دان — سو کھتری درگہ پروان
لب لوبھ جے کوڑ کمائے — اپنا کیتا آپے پائے

غرور توں منع کردے ہوئے فرماندے ہن

گر گٹ ارا بنکڑا[1] — بن کے کا اسوار
گربھ نہ کیجے نانکا — مت سر آوے بہار

فرماندے ہن عملاں دی پرکھ رب دے دیوان (درگاہ) وچ ہو جاوے گی۔

نانک بدرا مال کا بھیتر دھریا آن!
کھوٹے کھرے پرکھیئن صاحب کے دیبان[3]

انہاں دناں وچ بابر ہندوستان تے ہلے کر رہیا سی۔ اوس ول اشارہ کردے ہوئے آکھدے ہن

پاپ کی جنج لے کابلوں دھائیا — جوری منگے دان وے لالو!
قاضیاں باہمناں کی گل تھکی — اگد پڑھے شیطان وے لالو!
خون کے سوہلے گاوے نانک — رت کا کنگو[4] پائے وے لالو!

اہناں ہوے شبداں وچ شنگار رس۔ شانت رس۔ ادبھت رس۔ رودر رس تے کرنا رس دے سوہنے نمونے ملدے ہن۔

گرنتھ صاحب وچ انہاں دا کلام محلہ ۱ دے ناں ہیٹھ درج اے۔ کیوں جو محلہ ہندی دچ استری نوں آکھدے ہن۔ گورو صاحبان رب نوں اپنا خصم سائیں تے آپ نوں اوس دی استری دھار کے کوتا آکھی اے۔ تے گرو گرنتھ وچ جس جس گورو جی دا کلام آیا اے۔ اُہناں دے نال محلہ ۱ مطلب پہلے گورو دا کلام۔ محلہ ۲ دوجے گورو دا کلام محلہ ۳ تیجے گورو دا کلام لکھیا اے۔ تے سب دا تخلص یا آپ نام نانک ای لکھیا اے۔ کلام وچ سادگی۔ صفائی رس تے محاورہ بندی ڈھیر اے۔ جویں منڈے کہیں نانکا جد کد منداہو۔ یا نانک دکھیا سب سنسار۔ سو سکھی جو نام اَدھار۔

---

[1] سورما [2] بانکا [3] دیوان [4] کنگو۔ کنگ۔ پیالہ

گورو انگد جی

دوجے گورو۔ نام انگد۔ پتا دا ناں پھیرو۔ ذات توہن کھتری۔ مَتے دی سرائے ضلع فیروزپور وچ ۱۵۶۱ سمت بکرمی مطابق ۱۵۰۴ء نوں ہمایوں بادشاہ دے سمے پیدا ہوئے۔ ۱۵۹۶ سمت بکرمی وچ گورو گدی تے بیٹھے۔ آپ دے دو پتر تے اک دھی سی۔

آپ نے سکھ مت دی نیہہ رکھن لئی گورمکھی حرف ایجاد کیتے۔ تے ایس بولی دا ناں گورمکھی (گورو دے مکھ توں نکلی) رکھیا۔ نالے بابا نانک جی دے سفرنامے جنم ساکھی نوں پیدا کیتا۔

آپ قریباً ۴۸ ورھے دی عمر پا کے ۱۶۰۹ سمت بکرمی مطابق ۱۵۵۲ء نوں چلانا کر گئے۔ تے اپنی تھاں گدی تے اپنے چیلے گورو امر داس جی نوں بٹھا گئے۔ آپ دی سمادھ کھڈور صاحب ضلع امرتسر وچ بنی۔

شاعری

گرنتھ صاحب وچ آپ دی بانی سب توں گھٹ اے۔ رنگ اوہو اے۔ ہندی تے سندھی دا اثر ٹھیرا اے۔ کوتا وچ سادگی۔ عاجزی تے پریت لشک دی اے۔ نمونہ

جس پیارے سوں نیونہ تس اگے مر چلئے — دھرگ جیون سنسار تاں کے پاچھے جیوناں

جو سر سائیں نا نہ نِویں سو سر دیجے ڈار[1] — نانک جس پنجر میں برہا نہیں سو پنجر لے جار

نال ایانے دوستی وڈا روسیوں پتول — پانی اندر لیک جیوں تس دا تھاں نہ بھول[2]

نانک جِنا مرت کرو جِنا تس ہی سہے — جل میں جنت[3] اُپائے[4] کے تِنہاں بھی رزق دے

مندا کس نوں آکھیے جاں سبھناں صاحب ایک

---

[1] جار۔ جلا۔ ساڑ [2] تھیوں تھاں۔ ٹھکانہ [3] جنت جنتا۔ مخلوق [4] اُپائے کے۔ بنا کے۔ پیدا کر کے۔

گورو امرداس جی

تیجے گورو ناں امرداس پیونداناں تیج بھان ذات بھلّہ۔ اکبر بادشاہ دے سمے ۱۵۸۱ سمہ بکرمی مطابق ۱۴۷۹ء نوں باسرکے ضلع امرت سر وچ پیدا ہوئے۔ ۱۶۰۹ سمہ بکرمی نوں کھڈور صاحب گورگدّی تے بیٹھے۔ تے ۱۵۷۴ء مطابق ۱۶۳۱ سمہ بکرمی نوں گوئندوال ضلع امرت سر چلانا کر گئے۔ آپ دے دو پتر تے دو دھیاں سن۔

آپ دی بابا نانک جی دی لیہہ تے چلّے۔ تے ربی ایکتا تے پریم سچیائی بارے شعر آکھے۔ اوہو خیال تے اوہو رنگ اے۔

دکھاوے لئی تن تے جبر کرکے مرن یاں ستی ہو جان اُتے بڑی چوٹ نال سہک سہک کے مرن دا فرق دسیا اے ؎

ستیاں اِہ نہ آکھئیں جو مڑھیاں لگ جلن
ستیاں سے ای نانک جو برہے چوٹ مرن

چنگے برہمن دی تعریف کردے ہوئے لکھدے ہن ؎

سو برہمن بھلا آکھیئے جو بجھے برہم وچار
اگے جات[1] نہ پچھیئے سائیں دے دربار

کلام دا کجھ ہور نمونہ ؎

نانک کنت[2] نہ جانئے سے کیوں اگ جلائے
جھوٹھے چونکے نانکا اِکو سچ سوئے
اِہ من چنچل وس نہ آوے
دکھ روگ سنتاپ اُترے سنے ساچی بانی

---

[1] جات۔ ذات [2] کنت خصم مراد خدا۔

گورو رامداس

نام رامداس تخلص نانک پیو دا ناں ہری داس ذات سوڈھی اکبر بادشاہ دے ویلے ۱۵۹۱ بکرمی مطابق ۱۵۳۴ء نوں چونے منڈی لاہور وچ پیدا ہوئے۔ تیجے گورو امرداس جی دی دھی بی بھانی نال ویاہے گئے۔ ۱۶۳۱ بکرمی نوں گورو گدی تے بیٹھے۔

۱۶۳۹ بکرمی نوں آپ نے شہر امرت سر دی نیہہ رکھی تے اوتھے اک تلا بنوایا۔ اِہ شہر پہلوں گورو رامداس دی نگری فیر امرت سر دے نام نال مشہور ہویا۔

آپ چتالی ورھے دی عمر پا کے ۱۶۳۸ بکرمی مطابق ۱۵۸۱ء نوں گوئندوال ضلع امرت سر دے مقام تے کوچ کر گئے۔

رنگ اوہو بابا نانک والا۔ فقیرانہ کلام۔ شبداں وچ مٹھاس تے ٹھنڈک۔

کلام دا نمونہ ؎

پر ترٹڑے[1] میندڑے لوئیں میرے پیارے چاترک بوند جویں
من سیتل[2] ہو آ میرے پیارے انبر بوند پیوے
تن برہوں جگاوے میرے پیارے نیندنہ پوے کویں
ہر سجن لدھا میرے پیارے نانک گورو رے

یاں ؎

چڑھ چیت بسنت میرے پیارے بھلی رُتے
پربا جھڑیوں میرے پیارے آنگن دُھوڑ لتے
من آس اڈینی میرے پیارے دو بین جُتے
گورو نانک دیکھ وگسی میرے پیارے جیوں ماتُ سُتے

[1] رتڑے۔ رنگے ہوئے [2] سیتل۔ ٹھنڈا

گورو ارجن دیو

نام ارجن تخلص نانک ذات سوڈھی چوتھے گورو رامداس دے پُتّر جہانگیر بادشاہ دے مُڈھلے سمے ۱۶۱۰ سنہ بکرمی مطابق ۱۵۶۳ء نوں گوئندوال ضلع امرتسر وچ پیدا ہوئے ۱۶۲۸ سنہ بکرمی نوں اٹھارہ ورھے دی عمر وچ گورگدی تے بیٹھے۔ تے ترتالی ورھے دی عمر پا کے ۱۶۵۳ سنہ بکرمی مطابق ۱۶۰۶ء نوں لاہور وچ کوچ کر گئے تے شاہی قلعہ لاہور دے کول ڈیرہ صاحب آپ دی سمادھی بنی۔

آپ نے سکھ پنتھ نوں باقاعدہ چلان واسطے نذرانہ یا دسوندھ (آمدن دا دسواں حصّہ) وصول کرن دی رسم جاری کیتی جس نال آپ نوں ڈھیر آمدن ہون لگ پئی۔ تے گورو گرنتھ نوں باقاعدہ کتابی شکل دین لئی آپ نے پہلے گورو صاحبان دے کلام نوں جمع کرنا شروع کیتا۔ ایہدوں آپ نے ایک چھوٹی کتاب سکھ منی لکھی۔ تے پھر اک تنبو (چھولداری) لا کے آپ اُہدے اندر بیٹھ کے واری سر گورو صاحبان دا کلام بولدے جاندے تے بھائی گورداس باہر بیٹھ کے لکھدے جاندے۔ ایس طرح اِہناں گورو گرنتھ صاحب نوں ترتیب دتا۔ گوروواں دے کلام تے پہچان لئی محلہ ۱۔ ۲ دے دتا۔ ایس توں چھٹ بابا فرید۔ کبیر۔ رامانند۔ سوداس میراں بائی۔ دھنا وغیرہ دا صوفیانہ کلام درج کیتا۔ آپ دی ڈھیر سارے شلوک لکھے۔ نالے آپ نے گورو رامداس دے تلاوچ اِک مندر (دربار صاحب) بنوایا تے اوہدی نینہہ (ادّٹ) حضرت میاں میر صاحب لاہوری کولوں رکھوائی۔ اِہ مندر (دربار صاحب) بعد وچ سکھاں دا تیرتھ بنیا۔

خیال بابا نانک والگ بہہ رنگی۔ بولی لہندی۔ پوربی تے پنجابی ملدی اے۔ پوربی لکھت دا نمونہ

کوٹ[1] دان اشنانگ آنک سودھن پوترتے اُچرنت نانک ہر ہر رحیّا سرب پاپ نِپجتے

لہندی ملی پوربی دا نمونہ۔

ایندھن[2] کیتو سو گھنا بھوری نیتم بھاسے
من دسینڈو سیج شوہ نانک ہیے دُکھ الاہے

---

[1] پوتر ہون لئی کئی تیرتھ اشناں تے دان کیتے جاندے ہن۔ پرنہر دا (رب دا) نام لیاں ہی پاپ جھڑدے ہن۔
[2] بہت سارا بالن اکٹھا کرکے تھوڑی جیہی اگ لا یاں بھانبڑ بل جاندے ایسے طرح من وچ دسدے رب دا نام سُن کے دکھ دور ہو جاندے ہن۔

کوٹ اگھا سب ناس ہوئے مرت ہرناؤں!
من چندے پھل پائیے ہر کے گُن گاؤں!
جنم مرن بھئے کٹیے پُنھل سچ تھاؤں!
پوربّ ہووے لکھیا ہرچرن سماؤں
کر کرپا پربھ راکھ لیو نانک مل جاؤں

اِہناں دے شلوکاں وچ گیان دی سہے تے فلسفہ دی- پریم دی تے ویراگ دی- چھندا بندی دے نمونے دی ڈھیر ہن- پر رنگ تے دھارنی اُہ گورو صاحبان والی اے-

کلام دا ہور نمونہ

جیسے رین پراہنے اُٹھ چل سیں پربھات
کیا توں اَتّا گرہست سیوں سب پھُلاں کی باغات

چڑی چُوہکی پوہ پھُٹی - وگن بہت ترنگ!

کھنبھ وکاندڑے جے لہاں گھِتاں ساویں تول!
تن جڑاہیں اپنے - لہاں سو سجن مول!

میرا من لوچے گورو درشن تائیں - پاپ کرے چاترک کی نیائیں

توں کاہے ڈولے پرانیاں تدھ راکھے سرجنہار
جن اُپائی میدنی سوئی کردا سار
کیتت قیم نہ جانیئے وڈا سبے پرواہ
توں سمرتھ اگتھ اگوچر جیوں پنڈ تیری راس

جن پیدائش تو کیا سوئی دے ادھار
گھٹ گھٹ مالک دلاں کا سچا پروردگار
کر بندے توں بندگی جچر گھٹ میں ساہ
رحم تیری سُکھ پایا سدا نانک کی ارداس

---

۱ گناہ ۲ پچھلے جنم دا ۳ پرانیاں - انسان ۴ ادھار - حوصلہ ۵ گھٹ - سینہ ۶ ارداس - نذر

دمودر داس دمودر

نام دمودر داس تخلص دمودر ذات اروڑہ گلاٹی۔ جھنگ دا رہن والا۔ جنم لودھی راج دے سمے۔ وفات اکبر دے عہد وچ۔

سر رچرڈ ٹمپل نے ایس نوں پٹواری لکھیا اے۔ پر اِہ پٹواری نہیں سی۔ ہٹوانیہ سی تے چوچک دے پنڈ ہٹی کردا سی۔ اوس سمے عام طور تے ملاں۔ قاضی۔ باہمن تے پٹواری ای چار حرف پڑھے ہُندے سن۔ ہو سکدا اے اِہ لوکاں دے چٹھی پتر لکھ پڑھ چھڈدا ہووے۔ تے لوک ایس نوں اروڑہ کھتری ہون کرکے باہمن یا مُلاں تے کہہ نہ سکدے ہون ایس لئی پٹواری آکھ چھڈدے ہون۔ جویں لوک اَج کل ہر چِٹے کپڑیئے نوں "بابو" آکھدے ہن تے رچرڈ ٹمپل نے ایس تے بھلیکھا کھادا ہووے۔

دمودر اپنی بابت خود لکھدا اے۔ کہ میں اوہ دین تے اناتھ جیہا ساں۔ ایویں اُڈریا ہویا جی بھیا نا چوچک دے پنڈ آ گیا۔ اوس تے اوس دی وہٹی کُندی (ہیر دی ماں) نے مینوں بہت دلاسا دتا۔ میری مدد کیتی تے مینوں اپنے پنڈ وچ ہٹی کھلوا دتی۔

ناؤں دمودر ذات گلاٹی آیا سِک سیالیں!
اپنے من وچ مصلحت کیتی بہہ کے اتھائیں جالیں!

وڈیا ونجھ چوچک دے وہڑے جتھے سیال ابدالیں
دیکھ دمودر خوشی ہوئی اِہناں دی چالیں!

فیر لکھدا اے ؎

اوتھے کیتا رہن دمودر اوہ وستی خوش آئی! | چوچک تے ونجھ ملیا سی نال لے کنڈی تائی!
چوچک بہوں دلاسا کیتا تاں دلگیری لاہی | آکھ دمودر ہویا دلاسا ہٹی اوتھے بنائی!

دمودر آکھدا اے کہ ہیر دا قصہ میری اکھاں ساہمنے ہویا تے جو کجھ میں اکھیں ڈٹھا سو لکھیا۔ اوہ بار بار آکھدا اے۔

آکھ دمودر میں اکھیں ڈٹھا جو سر سلیٹی دے آئی

آکھ دمودر میں اکھیں ڈٹھا لگی ہون لڑائی!

آکھ دمودر میں اکھیں ڈٹھا جو سبھ کوک کھلوئی

"آکھ دمودر اکھیں ڈٹھا" تے اوس نے بڑا زور دتا اے۔ تے ایہ اوس دا تکیہ کلام بن گیا اے۔ دمودر نے ایس تے ای بس نہیں کیتی۔ سگوں بیان نوں سچا ثابت کرن لئی کھول کے آکھیا اے۔

اکھیں ڈٹھا قصہ کیتا میں تاں گُنی نہ کوئی | شوق شوق اُٹھی اے سینڈی تاں دل اُمک پئی
اساں مونہوں الایا اوہو جو کجھ نظریں آئی | آکھ دمودر کر کے قصہ جو سُنے سب کوئی

دمودر نے اپنی کتاب وچ اکبر بادشاہ دی تھاں تھاں صفت کیتی اے۔ جس توں ایہ جاپدا اے[1] کہ اوس ایہ کتاب اکبر راج دے ڈھلے سمے لکھی۔

پادشاہی جو اکبر سندی دن دن چڑھے سوائے
آکھ دمودر دے ایساں شہروں باہر آئے

پر ایس دے نال دمودر نے ایہ شعر لکھ کے بڑی گنجھلی پا دتی ؎

پندرہ سو انتری آہا سمت بکرم رلائے | ہیر تے رانجھا ہوئے اکٹھے جھیڑے رب چکائے

اکبر بادشاہ سواتیراں سال دی عمر وچ ۱۵۵۶ء مطابق ۱۶۱۳ بکرم نوں راج گدی تے بیٹھا۔ تے اُنجا ۴۹ ورھے راج کر کے ۱۶۰۵ء یا ۱۶۶۲ بکرم وچ فوت ہو گیا۔ ایس تے اکثر نے ایہ سمجھا کہ ایہ کاتب دی بھُل اے۔ پندرہ سو اُنتری دی تھاں "سولہ سو انتری" چاہیدا سی۔ پر ایہ "پندرہ سو انتری" کتاب دی لکھت دا سال نہیں سی۔ سگوں ایہ اُہ سال سی جد رانجھا ہیر نوں کھیڑیاں چوں کڈھ کے کوٹ قبولے لے آیا۔ تے ایہ بھول عدلی راجے نے اوس نوں ہیر دی بانہہ پھڑا کے قصے دا

انت کیتا۔ کیوں جو دمودر نے ایس دے بعد قصہ نہیں چلایا تے اِہ آکھ کے ختم کر دتا۔ کہ

آکھ دمودر میں اکھیں ڈٹھا جو لتی طرف سدھائے

دمودر آکھدا اے قاضی نے رانجھے نوں پچھیا ہُن تسیں کدھر جاؤ گے۔ تے اوہ اُتر دتا سے

مکے ونج بہساں اسیں دت آون نہ ایا گی!

پھر ودائیگی دا حال لکھدا آکھدا اے

جاں چاکوہ نزے گئے اگیرے تاں اسیں نال ناں آئے
تتھ بھرینڈے سر دوہاں دے سر حچُو تے گل لائے

پنج سوار جوڑے سو کالے پل آنیوں پل آئے
اہناں لگاں باجھوں ہیرے نہ دشن ہُنڈے نا ہے

آکھ دمودر چھپ گئے کدائی اُٹھ گئے سو پھر نہ آئے

کتاب احسن المقال عرف تاریخ جھنگ سیال وچ ہیر دا مرن سال ۱۴۵۲ء تے بہلول لودھی دا راج لکھیا اے۔ بہلول لودھی ۱۴۵۱ء نوں راج گدی تے بیٹھا تے ۱۴۸۸ء تک رہیا۔ دمودر نے ہیر تے رانجھے دے ملاپ دا سال ۱۵۲۹ بکرم مطابق ۱۴۷۲ء لکھیا اے۔ تے اِہ ٹھیک جاپدا اے۔ کہ اِہ ہیر دمودر دا لکھت سال نہیں دمودر دے بیان دے مطابق اصل وچ رانجھے نوں ہیر ۱۵۲۹ بکرم یا ۱۴۷۲ء وچ کیٹ قبول دے عدلی راجہ کولوں ملی ہووے۔ تے انج اِہ عشق دی کہیڈ کی مہینے۔ احسن المقال عرف تاریخ جھنگ سیال وچ ۱۴۷۲ء دی تھاں غلطی نال ۱۴۵۲ء لکھیا گیا ہووے۔ کیونکہ "۷" دی تھاں ۵ لکھیا جانا وڈی گل نہیں۔

ایس توں اِہ جاپدا اے۔ کہ کوی نے اِہ وارتا جوانی سمے اکھیں ڈٹھی۔ پر جد اکبر دے راج وچ ایس عشق دی بوباس کھنڈی تے اِس نوں اِہ قصہ لکھن دا شوق ہویا۔

اکبر راج توں پہلے ایس عشق دی ہوا ڈنکلن دا کھُر کھوج نہیں ملدا۔ اکبر راج وچ اوسدے اک درباری شاعر گنگ بھٹ دا لکھیا قصہ ہیر رانجھا ملدا اے۔ ایس دے بعد بھائی گوردا س نے اپنے شعر وچ عاشقاں دا ذکر کردیاں ہیر رانجھے دا ذکر کیتا اے۔ تے اہناں دے عشق نوں پیانی پریت آکھیا اے۔ ایس دے بعد شاہ حسین نے اپنی کافیاں وچ ہیر تے رانجھا دا ذکر کیتا اے۔ پر اِہ سارے دمودر دے بعد ہوئے جاپدے ہن۔

دمودر نے اپنی کتاب وچ بیر رس پیدا کرن لئی ہیر دا نوراں چوہڑ نال مقابلہ کرن دا واقعہ بڑے سوہنے رنگ وچ بیان کیتا اے۔

ہیر دی تعریف کردیاں ہویاں اوس نے ہیر نوں حور آکھن لئی کیا سوہنے انگ ورتے ہن۔

حوراں دی ذات سیالیں آہن - انبر پاڑن خاکی پریاں!
میدہ کھائین - پٹ ہنڈائین - نقل جنہاں دے گریاں!

پر دموودر نے ہیر نوں حور آکھ کے اوس نوں چھڑا لاجونتی یا چھوٹی موٹی دا بوٹا نہیں درسایا سگوں اِک بڑی بلوان بہادر تے شیہنی بنایا اے۔

دموودر کہندا اے نورخاں چدھڑ دی اِک بیڑی رُڑھدی ایدھر آگئی۔ ہیر نے لڈن نوں دے دتی۔ نورخاں دے بندے بھدے آئے تے بیڑی دیکھ کے منگن لگے۔ ہیر آکڑ گئی۔ بیڑی دین توں انکار کر دتا۔ نورخاں ۳۶۰ گھوڑ چڑھے سوار لے کے آگیا۔ لڈن قوم دا ملاح۔ لشکر دیکھ کے کنب اُٹھیا۔ تے آکھن لگا

آئے کٹک پرائے وچھے رَن جھلیسی ناہیں   بھائی ویر سدا اس ویلے مت وڈھ لین تینوں تائیں
ہیرے فکر اجیہا سمجھ میں گھر ویہندا آہیں

چڑھدی جوانی - اُبلدا لہو، شیہنی، ہیر لڈن دی کاہرتا تے بڑی چھتھی ہوئی تے آکھن لگی۔

جا نوں رہو اکھیں دے اگوں پہلے تُدھ مریاں   بھڑنے اُتے چاء اساں نوں کیونکر ویر سدیاں
دیکھ اساڈا بھڑن تماشا کیہی مار کریہاں

ہیر نوں رن وچ دیکھ کے آہدیاں سہیلیاں دی آگیاں۔

چھک تلواریں کڈھیاں سبھے ڈھالیں آن بھوائیاں   آکھ دموودر دل کڈھیاں دا علی علی کردھائیاں

ہیر دی اِک سہیلی ہسی نے مقابلہ کرن توں نہ جیا پر اُہ اک جیالے جرنیل وانگوں بولی۔

ہو سکدار کھلو دے پچھے لعنت ہے تس تائیں   مرن جیون نہ وس کسے دے ہوسی رب رضائیں

مقابلہ ہویا۔ نورخاں نے ہیر تے وار کیتا۔

تاں دھرو میانوں مصری کڈھی سر ہیرے دے لائی
گرز دی کھائے گئی دل پچھاں اُہ تاں سٹ بچائی

فیر ہیر نے وار کیتا۔

ہیرے دے ہیرے ماری سر واہی سر نورے دے سٹی   آئی راس نہ گئی گھساویں دھرتی رت وَرتی

اَدّھا دھڑ ہنّے وِچ پھاتھا ادّھا ڈھٹھا دھرتی!
آکھ دمودر کیکن دِسّے جیوں دھوبی سُتھن گھتی!

نورخاں چدھڑ دے ہیر دے متھّوں وِچ لوٹے ہون نوں دھوبی دے سُتھن سُکنے پان نال تشبیہہ دینا دمودر دا ای حصّہ اے۔

دمودر دے کلام وچ ہاس رس دی بڑا چوکھا ل۔ تونواں تے سوادلا اے۔ جویں ایہو دھوبی سُتھن دی تشبیہہ یا کھیڑیاں تے ناہراں دی لڑائی وچ اِہ لکھنا کہ

پھسے سر جیوں بھنّی جائی آکھن دی گل ناہیں

وارث شاہ مقبل تے دمودر دی ہیر وچ پلاٹ دا تے کجھ ناواں دا فرق اے۔ دمودر نے آکھیا اے رانجھے دے تِن بھرا ظاہر۔ ظاہر تے جیون سن۔ پر وارث کہندا اے ست بھرا دو بھیناں سن۔ وارث

ست پتر دو بیٹیاں تسدیاں سن وڈا ٹبر اتے پروار آہا

دمودر رانجھے دے پیو دا ناں معظّم لکھدا اے تے وارث موجُو

دمودر ہیر دی ماں دا ناں کندی لکھدا اے تے وارث ملی

دمودر کیدو نوں ہیر دا تایا لکھدا اے تے وارث چاچا۔ دمودر لکھدا اے

اَجے ہیں کیہہ کیتا تایا اجے میں ہور کریساں

دمودر آکھدا اے۔ رانجھے دے پیو نے رانجھے دی منگنی یعقوب خاں وڑائچ دی دھی نال کیتی پر وارث ایہدا ذکر نہیں کردا۔

دمودر لکھدا اے سہتی بیوہ (ودھوا) سی تے اوہ سدی دوستی راموں برہمن نال سی۔ پر وارث شاہ لکھدا اے۔ سہتی کنواری سی تے اوسدی محبت مراد بلوچ نال سی۔

دمودر آکھدا اے جد ہیر دی کڑمائی سیدے نال ہوئی اوہ نوں ورھے دی سی کہ

نوں ورھیاں دی منگی نینگر عظمت دمی رُشنائی
صُورت کمال سنے۔ جے کوئی سائی آتی آئی

پر وارث آکھدا اے ہیر نکاح دے ویلے سوہنی جوان تے مٹیار سی

وارث شاہ آکھدا اے قاضی نے ہیر دا نکاح پڑھیا۔

دموڈر لکھدا اے ؎

آیا برہمن ریت کریندا تولی ہتھ اٹھائی

تاں مت گھُنڈ نہ بولن دتی ہلو ہلی ہوئی! زوری اپ بھنوائی ویراں لاواں گھن کھلوئی

فیر قاضی نکاح پڑھیا ؎

قاضی کہے سن دھیا ہیرے وکیل کریں جے کوئی پُچھیاں کتھوں باجھ وکیلی قید شرع دی ہوئی

دموڈر لکھدا اے رانجھا ہیر نوں عدلی راجے کولوں گھن کے لے دیس (دکھے مدینے) دل چلا گیا اے تے اوہدے رہیا۔ پر وارث قصے دا انت اِنج کردا اے۔ کہ اوہ دونویں گھر آگئے۔ تے ہیر دے ماپیاں ہیر نوں زہر دے کے مار دتا۔ اتے رانجھا غم کھا کے مر گیا۔

دموڈر دی ہیر دے کل ۹۹۱ بند ہن۔ لکھت سادی تے صاف اے۔ بولی لہندی اے۔ فارسی تے ملتانی لفظاں دا رلا ڈھیر اے۔ کر تا مٹھی۔ سوادلی تے رس بھری اے۔ لفظاں دی چون تے جڑت سوہنی اے۔ شنگار رس دے نال بیر رس تے ہاس رس بڑے جچدے۔ پھبدے تے شوبھا دیندے ہن۔ تشبیہاں۔ استعارے محاورے تے ہور النکار بڑے جچویں ٹکویں ورتے ہن۔

دموڈر نے اپنے قصے وچ "آکھ دموڈر اکھیں ڈٹھا" نوں اخیر تک نبھایا اے۔ جے اوس اِہ کہیا کہ

اکھیں ڈٹھا قصہ کیتا ہیں تاں گُنی نہ کوئی اساں موہنوں الایا اوہو جو کجھ نظر پیا ای

تے ایس کتھ نوں نبھان لئی شروع توں اخیر تک "آکھ دموڈر اکھیں ڈٹھا" دا پلہ کدھرے نہیں چھڈیا۔

جد رانجھا ہیر نوں رنگ پور چوں کڈھ ٹُریا۔ کھیڑے مگر بھجے۔ رستے وچ اُنہاں دی ناہراں نال لڑائی ہوئی۔ دموڈر کہندا اے۔ میں وی ایس ویلے کول کھڑا ساں۔

ناؤں دموڈر میں چھُپ کھلوتا جتھے چوی بوٹے تے اِک کاہی

قاضی نے ہیر کھوہ کے کھیڑیاں نوں دتی۔ دموڈر کہندا اے میں ایس ویلے وی کول ساں

اُکھ دموڈر کھیڑیاں ڈٹھا جو سر سیٹھی دے آئی

فیر جد ہیر رانجھے نوں ملی۔ اوہ کوٹ قبولے توں ترے کوہ ٹُر آئے تے پنج پیر ملے۔ دموڈر کہندا ایں ایس ویلے وی نال ساں

جے کوہ ترے گئے اگیرے اسیں بھی نال آہے

شاہ حسینؒ

نام تے تخلص حسین پیو دا نام شیخ عثمان قوم ڈھڈی راجپوت ۔ لاہور دے وسنیک جنم ۹۴۵ھ مطابق ۱۵۳۹ء وفات جمادی الثانی ۱۰۰۸ھ مطابق ۱۵۹۹ء ۔

ٹکسالی دروازہ لاہور دے اندر جنم لیا ۔ ایہناں دے دادا کلجس رائے ہندو سن ۔ اوہ فیروز شاہ تغلق دے سمے مسلمان ہوئے ۔ ایہہ قوم دے ڈھڈی راجپوت سن ۔ سر ڈنزل ابٹسن نے لکھیا اے ۔ کہ ڈھڈی جٹ وی ہن تے راجپوت وی ۔ مصنف راجپوت گزیٹ دا بیان اے ۔ کہ ڈھڈی راجپوت پنوار خاندان دی لڑی ہن ۔ ایہناں دا اصل گڑھ میلسی ضلع ملتان اے تے ملتان ، منٹگمری ، لاہور تے ستلج دے کنڈے آباد ہن ۔

سمے دا پھیرا ایہناں دے باپ شیخ عثمان نے روزی کمان لئی تلوار چھڈ کے کھڈی دی شٹل لئی تے جلاہیاں دا کم کرن لگے ۔ شاہ حسین لکھدے ہن ۔

ناؤں حسینا تے ذات جلاہا گالیاں دیندیاں تانیاں والیاں !

ایہناں دناں وچ ٹکسالی دروازے دی وڈی مسیت وچ مولوی ابوبکر بچیاں نوں پڑھاندے سن ۔ شیخ عثمان نے آپ نوں اوتھے قرآن مجید حفظ کرن لئی داخل کرا دتا ۔ ایہہ دس ورھے دے سن کہ ایہناں ۷ - ۱۰ پارے حفظ کر لئے ۔ ایہناں دناں وچ مولوی صاحب نوں ملن لئی ایک صوفی درویش شیخ بہلول دریائی آئے ۔ ایہہ چنیوٹ ضلع جھنگ دے رہن والے اک ولی اللہ بزرگ سن ۔ دریائے راوی ایہناں دناں وچ شاہدرہ دی تھاں شاہی قلعہ دے نیڑے وگدا سی (جیہنوں ہن بڈھا دریا کہندے ہن) شیخ بہلول نے حسین نوں اوتھوں وضو لئی پانی دا لوٹا بھر کے لیان لئی فرمایا ۔ ایہہ جھٹ لے آئے ۔ آپ دی بھولی بھالی صورت چھوٹے بچپنے وچ ایہہ خدمت تے بڑی لگن دیکھ کے شاہ بہلول نوں آپ تے بڑا پیار آیا ۔ آپ نے شاہ حسین نوں پیار کیتا ۔ کجھ پڑھ کے پھوک ماری تے دعا دتی ۔ جس دا اثر ایہہ ہویا کہ آپ دا ذہن کھل گیا تے تھوڑے دناں وچ ای آپ نے سارا قرآن مجید حفظ (کنٹھ) کر لیا ۔ اوس دے بعد جد رمضان دا مہینہ آیا ۔ نماز تراویح پڑھاندیاں ہویاں حسین نے سارا قرآن مجید سنا دتا ۔

شیخ بہلول جاندے ہوئے آپ نوں حضرت داتا گنج بخشؒ دے مزار تے باقاعدہ حاضری دین دی ہدایت کر گئے سن۔ سو اِنہاں اوس تے پورا عمل کیتا۔ تے داتا دے دربار دی حاضری۔ عبادت تے ریاضت نوں اپنا معمول بنا لیا۔

شاہ حسین نے تقریباً چھتی ۳۶ ورہے پہلے کٹھن عبادت تے ریاضت کیتی۔ دِن نوں روزہ رکھدے رات ساری قرآن مجید پڑھدے رہندے۔ فیر اِہ معمول بنایا۔ کہ ساری رات راوی (بڈھے دریا) دے کنڈے قرآن مجید پڑھدے رہندے۔ مہابلے داتا گنج بخش دے مزار دی لاگویں مسیت وچ آ جاندے۔ تے ایتھے فجر دی نماز جماعت نال پڑھدے تے دن چڑھے تک وظیفہ کردے۔ فیر عصر توں مغرب تک ورد وظیفہ مغرب توں عشاء تک نفل تے عشا توں صبح دی نماز تک قرآن مجید دا دور۔

چھتی ۳۶ ورہے دی عمر وچ لاہور دے اِک مشہور تے عالم فاضل بزرگ شیخ سعداللہ کولوں تفسیر مدارک سبقاً سبقاً پڑھدے رہے سن کہ اِہ ایت آئی: وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا اِلَّا لَهْوٌ وَّلَعِبٌ

اُستاد نے کہیا "دُنیا اِک کھیل کُد دے سوا کجھ نہیں"۔ تے آپ اُتے اِک مجذوبی کیفیت طاری ہو گئی۔ نچ دے کُد دے مکتب توں باہر آ گئے۔ تے فیر اودھر دا رُخ نہ کیتا۔

آپ دے رُوحانی مُرشد شیخ بہلول نوں جد ایس حرکت دا علم ہویا۔ اُہ لاہور آئے۔ تے آپ نوں حکم دتا۔ نماز پڑھو تے نماز وچ قرآن مجید سُناؤ"۔

مُرشد دے حکم مطابق جد اِہ قرآن مجید پڑھدے ہوئے ایس ایت تے آئے:۔ اَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ "کیہ اساں نہیں کھوہل دتا تیرا سینہ"؟ تے کھِڑ کھِڑا کے ہس پئے۔ تے نماز توڑ دِتی۔

فیر کیہہ حسین دی زندگی دے باقی ستائی سال ایسے مجذوبیت تے جذب و سُکر دے عالم وچ گذر گئے۔

بعض مؤرخ کہندے ہن کہ اُہناں داڑھی مُنا دِتی۔ شراب دی صراحی پھڑ لئی۔ گان نچن والیاں دے ٹولے وچ جا رَلے۔ اَتے راگ رنگ ناچ گانے دیاں محفل دا دیوا بن گئے۔

ایسے مجذوبیت دی لور وچ اِک واری راوی وَل جا رہے سن۔ کہ اِہناں شاہدرے دے رُخ اِک سوہنا سجیلا تے اُلّڑاں باہمن مُنڈا مادھو گھوڑے تے جاندا ویکھیا۔ اِہ ویکھدیاں سار پھتر ہو گئے تے اُہدا پچھا کردیاں ہویاں راوی پار (شاہدرہ) اُہدے گھر تک پہنچ گئے۔ تے اوتھے مادھو دا پیار

جتّھے لئی عشق دی دُھونی رَما دِتّی۔ مادھو نوں وی حسین نال اُنس ہو گیا۔ مادھو دے ماپے تے ہور رشتہ دار ایس گل تے چھنجے ہوئے۔ "پر عشق نہ تپچھے ذات صفات۔"

دوہاں دا پیار۔ ماپیاں۔ لواحقاں۔ تے سماج دیاں حداں بنھاں نوں اگے لنگھ گیا۔ تے دوویں اِک مِک ہو گئے۔ حسین ہن نرا حسین نہ رہیا سگوں مادھو لال حسین ہو گیا۔

مجاز دی منزل طے کرن دے بعد حقیقت دی پوڑی چڑھن لئی حسین نے دنیا دا خیال پوری طرح چھڈ کے فقیری روپ دھار لیا۔ حسین بھانویں مجذوبیت، مستی تے جذب و سکر دے عالم وچ رہندے سن۔ پر اوہناں دے زہد و ریاضت دی چرچا کھنڈ چکی سی۔ اکبر بادشاہ جد لاہور آیا اوس نے آپ نوں دیدار لئی اپنے دربار وچ بلایا۔ تحقیقات چشتی وچ لکھیا اے۔ کہ جد اوہ چوکھی ڈھونڈ بھال دے بعد لبھ کے دربار وچ لے جائے گئے۔ اوس ویلے اوہ عجیب انداز وچ سن۔ داڑھی منّی ہوئی تے شراب دی صراحی ہتھ وچ پھڑی ہوئی۔

حسین نے اِہ روپ کیوں دھاریا شاید ایس لئی کہ مجذوبیت دے عالم وچ اوہناں نوں اپنے تن بدن دی سُرت نہیں سی۔ یا ایس لئی کہ لوک اوہناں دے ایس غیر شرع انداز تے لعنت ملامت کرن تے لوکاں دی لعن طعن اوہناں دے نفس دی پاکی تے صفائی دا موجب ہووے۔

اورنگ زیب عالمگیر دے صوفی بھرا دارا شکوہ نے اپنی لکھت "شطحیات" وچ شاہ حسین دے ولی اللہ تے کرامتی ہون دا ذکر کیتا اے۔ اکبر بادشاہ دے پُتر جہانگیر نے جیہڑا اوس ویلے اجے شہزادہ سی اِک درباری منشی بہار خاں نوں حسین دا روزنامچہ لکھن تے لگایا۔ تے ایس روزنامچے دا نام بہاریہ رکھا گیا۔

شیخ طیب سرہندی آکھدے ہن۔ جیہڑا آدمی اوہناں کول مرید ہون لئی جاندا۔ اوس نوں آکھدے داڑھی منا تے بھوٹی (شراب) پی۔ جے اوہ من لیندا تے مرید کر لیندے نہیں تے موڑ دیندے۔

مولانا عبدالحکیم سیالکوٹی لکھدے ہن۔ اِک واری میں حاضر ہویا تے مرید ہون لئی عرض کیتا۔ اوہناں اگوں آکھیا۔ ملّاں جی کیوں مینوں نکوّنا نا چاہندے او۔ میرا منتر ملانیاں تے نہیں پھردا۔ کتاب معارج الولایت وچ لکھیا اے۔ کہ شیخ حسین کرامتی فقیر سن۔ تے تعویذ دھاگہ کردے سن۔ کتاب خزینۃ الاولیا وچ وی اوہناں دے کرامتی فقیر ہون دا ذکر کر دیاں ہویاں کجھ واقعے بیان کیتے گئے ہن جو ایہہ:۔

اِک واری کسے خربوزے ویچن والے نے آپ نوں کہیا۔ میں ذرا کم جا رہیا ہاں تسیں خربوزیاں

دی داکھی کرد۔ اِہناں ہوکالا یا "ٹکے ٹکے خربوزہ نال پتر" کہندے ہن۔ کہ اوس ویلے جنہاں جنہاں آپ کولوں خربوزے خریدے اُنہاں دے گھر پُتر ہوئے۔

شیخ عبدالحکیم سیالکوٹی لکھدے ہن۔ اِک واری اُنہاں کول اِک آدمی آیا۔ تے آکھن لگا کہ میں فلاں عورت تے مر رہیا ہاں۔ پر اوہ نیڑے نہیں ڈھکدی۔ آپ نے فرمایا۔ کجھ دن اوہدے پنڈ دے نام دا جاپ کر۔ اوس اِنج ای کیتا۔ تے عورت آپ عاشق دے قدمیں آ گئی۔

مادھو دے ماپے ہردوار اشنان لئی جا رہے سن۔ اوہناں مادھو نوں نال لیجانا چاہیا۔ پر شاہ حسین اوہدی جدائی اِک گھڑی لئی سہار نہیں سی سکدے۔ اوہناں مادھو نوں کہیا۔ توں اِنہاں نوں جان دے۔ اسیں آپ تینوں پہنچا دیاں گے۔ مادھو وی سن کے چُپ کر رہیا۔ اوہ چلے گئے۔ اِک دن مادھو نوں اُداس دیکھ کے کہیا۔ "مادھو میرے پیراں تے پیر رکھ تے اکھاں میٹ۔ مادھو نے اِنج ای کیتا تے ویکھیا کہ اوہ اپنے ماں پیو نال ہردوار وچ اشنان کر رہیا اے۔ کجھ چر پچھوں کہیا۔ ہُن اکھ کھول دے۔ جد اوس نے اکھ کھولی تے اوہ اپنے مرشد کول ای سی۔ پر جد اوں مادھو دے ماپے واپس آئے۔ اوہناں کہیا اشنان ویلے مادھو ساڈے کول سی۔ اسیں ساڈے نال اشنان کیتا۔ مادھو اِہ کرامت ویکھ کے مسلمان ہو گیا تے پھر شاہ حسین دے قدمیں لگا رہیا۔

شاہ حسین نے قریباً چھتی ورھے پہلے کٹھن زہد و ریاضت تے آخری ۲۷ ورھے مستی تے جذب سُکر دے عالم وچ گذارے۔ تے ۶۳ ورھے دی عمر پا کے ۱۰۰۸ھ مطابق ۱۵۹۹ء وچ فوت ہوئے۔ پہلے راوی دے کنارے دفن کیتے گئے۔ جد راوی نے اپنا رُخ پھیر لیا تے اوتھوں لے جا کے باغبانپورہ شالامار باغ دے نیڑے دفن کیتے گئے۔ آپ دے مزار تے ہر سال میلہ لگدا اے۔ تے رات نوں چراغاں ہُندی اے۔

سکھ راج سمے ایتھے بسنت تے میلہ لگدا سی۔ مہاراجہ شیر سنگھ بڑے شاہی ٹھاٹھ تے پریم اُتساہ نال ایتھے آوندے۔ ۲ بجے شاہی سواری قلعے چوں نکلدی۔ مہاراجہ بسنتی پگ بنھ کے ہاتھی تے سوار جلوس وچ ہُندے۔ رستے وچ روپے تے چاندی دیاں ٹکیاں سوٹ کردے جاندے۔ نیڑے آ کے پاپیادہ ہو جاندے۔ قبر تے بسنتی ریشمی ادھچھاڑ چاہڑدے۔ رات راگ رنگ دی محفل لگاندے۔ دیپ مالا کر اُٹھدے تے مُڑ ایسے طرح روپے تے ٹکیاں دی سوٹ کردے۔ واپس قلعے ول چلے جاندے۔

مادھو لال ۹۸۳ھ وچ پیدا ہویا۔ حسین دے مرن بعد ۳۵ ورھے سجادہ نشین رہیا۔ تے ۱۰۴۶ھ وچ چلانا کر گیا۔ مادھو کجھ چر راجہ مان سنگھ دی فوج وچ بھرتی ہو کے دکن چلا گیا۔ پر حسین نے واپس بلا لیا۔

تے مرن بعد مرشد دے کول ہی دفن کیتا گیا۔

شاہ حسین دیاں لکھیاں ۱۶۳ کافیاں ملدیاں ہن۔ اِہناں چوں اِک کافی شری گورو گرنتھ دی کھاری بیڑ وچ درج اے۔

کافی دے لفظی معنی ہن پوری یا مکمل۔ آنندراج مخلص بہجہ باقی۔ چنداس نے غریب داس نے کافی نوں راگنی یا راگ دی اِک قسم آکھیا اے۔

موسیقی یا راگ دو یار اکبر دے سمیں پورے جوبن تے سی۔ اوس سمے شاہ حسین نوں خیال آیا کہ کچھے گانیاں۔ ٹھمری دادرا خیال وغیرہ دے بولاں نوں ہندی دی تھاں پنجابی وچ پیش کیتا جائے۔ سو اِہناں مختلف راگاں راگنیاں تے اِہ کافیاں لکھیاں۔ جو پنجابی بولی وچ پہلی تے سپھل کوشش اتے ان مول سرمایہ ہن۔ انہاں دی بولی وچ رس۔ لوچ مٹھاس تے روانی بڑی اے۔ انہاں دے تصوف وچ اُچ خیالی اے۔ روحانیت اے۔ عاجزی۔ انکساری نوں نیتا تے محبت دا سبق اے۔ اخلاق اے تے فلسفہ اے۔ اِہناں اپنی کسے دی کافی وچ شراب۔ راگ رنگ یا بُلھے شاہ وانگر ہاسا ٹھٹھا پیش نہیں کیتا۔ سگوں باوا فرید وانگوں آکھیا اے۔ کہ دنیا اک عارضی تے فانی اے۔ دنیا دا سب مال متاع۔ دولت مکان زمین سب فانی ہن۔ سو لوے بندے رب سچے نال پیار پا۔ کلام وچ بڑی مٹھاس۔ پاکیزگی تے رس اے۔ انہاں عشق اِی مجازی توں کم لیا اے۔ محاورے۔ تشبیہاں۔ استعارے دُور دے نہیں ورتے۔ سگوں بالکل نیڑے تے عام ورتوں لئے۔ جویں چرخہ (جسم) پٹاری۔ بچھی (عمل)، جم (موت دا فرشتہ) ہرٹ۔ باغ۔ پونی گوہڑا۔ سکھی۔ گاہک۔ وانان لیکھے جیون دے ڈونگھے بھیتاں نوں اِہناں راہیں اُجاگر کیتا اے۔ ہندو مت دے نظریئے تے لفظاں محاوریاں توں وی کم لیا اے۔ اِہناں اپنی بولی وچ ملتانی۔ لاہوری تے پوٹھوہاری بولی تے ہندی فارسی دے ڈھکدے الفاظ استعمال کیتے ہن۔ سارے کلام وچ کدھرے شراب، صراحی پیالے دا نام یا مبالغہ یا رندی توں کم نہیں لیا۔ بولی اجیہی مٹھی۔ سوہنی تے سوکھی ورتی اے کہ سب لفظ اِک اِک جاپدے ہن تے دل وچ دھسدے جاندے ہن۔ اِہناں دیاں کافیاں دا مجموعہ پہلی واری ڈاکٹر موہن سنگھ جی دیوانہ ایم۔ اے نے اردو وچ چھپوایا۔ آپ دے کجھ چونویں شعر جویں:

ساجن دے ہتھ ڈور اساڈی میں ساجن دی گُڈی
اِس جیلے نوں کی پچھوتا سیں جد جا پوسیں وِچ کھڈی

لکھ کروڑ جنہاں دے جُڑیا سو بھی جھوری جھوری
بھٹھ پئی تیری چٹی چادر چنگی فقیراں دی بھوری

اس دم دا نہ وِیکھ بھروسا رہن سرائیں رات — وِچھڑے تن من پھیر نہ میلا جیوں ترور تے پات

پیارے لال کیا بھروسا دم دا! — کوڑی دُنیا کوڑ پسارا جیوں موتی شبنم دا

سمجھ نداں نڑیئے ترا وِیہندا وقت وِہاندا — اِہ دُنیا دو چار دہاڑے دیکھ دیاں لد جاندا

کالے پٹ نہ چڑھے سفیدی کاگ نہ تھیندے بگے — شاہ حسین شہادت پائیں جو مرن متراں دے اگے

گھڑی اِک دے مہمان مسافر بیاں نال رہن جائیں — کوٹاں دے سِکدار سُنیں دے اکھیں وسدے ناہیں

چھوڑ تکبر پکڑ حلیمی کو کہیں دا ناہیں — کہے حسین فقیر نمانا ہر دم سائیں سائیں

ربا میرے حال دا محرم توں — اندر توں باہر توں روم روم وِچ توں

سجناں اسیں موریوں لنگھ پیا سے
بھلا ہویا گڑ مکھیاں کھادا اسیں بھن بھنا توں چھٹیا سے
ڈھنڈ پرانی کتیاں لئی اسیں سر دِدھ ماہنیں دھویا سے
کہے حسین فقیر سائیں دا اسیں ٹپن ٹپ نکلیا سے
(کافی ۲۰ - راگ دیو گندھاری)

نیں اسیں آوکھڑا ہال لُٹی
نوں تار دوڑ گُڈی دی اسیں لے کر ہاں اُڈّی
ساجن دے ہتھ ڈور اساڈی میں ساجن دی گُڈی
اِس ویلے نوں پچھوتاسیں جد جائے پوہلی وِچ کھُڈّی
کہے حسین فقیر سائیں دا سبھ دُنیا جاندی بُڈّی (کافی ۲۱ راگ ماجھ)

محمدؐ عبداللہ عبدی

نام (مولوی) محمدؐ عبداللہ تخلص عبدی۔ پیو دا نام میاں جان محمدؐ رنڈ ملکہ ہانس تحصیل پاک پتن ضلع منٹگمری دے وسنیک۔

جنم اکبر بادشاہ دے انتلے سمے ہویا جاپدا اے۔ تے کوہچ اورنگ زیب دے سمے ستر وریہے شاعری کیتی۔ بڑے نیک۔ دیندار تے اللہ لوک بزرگ سن۔ قرآن مجید دے حافظ سن۔ جوانی سمے آجڑی دا کم کردے رہے۔ بکریاں دا اِجڑ لے کے جنگل ول چلے جاندے۔ اِجڑ چَردا رہندا تے آپ اوتھے اللہ اللہ کردے رہندے۔ اِنہاں دناں وچ اِنہاں نوں رب ولوں لاہور جاندا اشارہ ہویا۔ مولانا میاں محمدؐ سیف الملوک وچ لکھدے ہن۔ کہ آپ نوں نبی پاکؐ دی زیارت (سُفنے وچ) ہوئی تے اُنہاں اپ نوں حسن محمد عزت حسن تیلی کول جان لئی آکھیا۔ اِہ لاہور آ گئے۔ ایتھے چوک جھنڈا وچ اِک درویش حسن محمد تیلی (ظاہرا اُہ تیلی دا کم کردے تے اندر کھاتے ربّی گیان دھیان ول لگے رہندے سن) دی سنگت کیتی تے اُنہاں نوں مرشد منیا۔

لاہور وچ رہندیاں اِنہاں بکریاں چارناں چھڈ کے چکی پیسنا ارنبھیا۔ چکی پیہہ کے اپنا تے بال بچیاں دا گذارہ کردے رہے۔ تے اُہدے نال نال لوکاں نوں وعظ نصیحت کردے۔ قرآن مجید پڑھاندے تے درس دیندے رہے۔

اِک واری اِنہاں کول اِک آدمی اپنے کلام دی سدھائی لئی آیا۔ اِہ اوس ویلے چکی پیہہ رہے سن۔ آٹے نے مونہہ چِٹا کیتا ہویا سی۔ اوسے طرح باہر آ گئے۔ اِہ حال ویکھ کے اوس کہیا جے تسیں چاہو تے میں اِک اجیہا وظیفہ دس دیاں کہ روز غیب ولوں روپے مل جایا کرن۔ آپ نے انکار کر دتا۔ تے کہیا۔ میں رب دی عبادت نوں تجارت نہیں بنانا چاہندا۔ پتراں کہیا باباجی اُہ وظیفہ سکھ لئو ساہنوں آرام ہو جائے گا۔ پر اُہ نہ منے۔ میاں محمدؐ اپنی تصنیف سیف الملوک وچ اِسدا ذکر کردے ہوئے لکھدے ہن ؎

کہن لگے عبداللہ ہوریں سنو میرے دلبندو ۔۔۔ مینوں شرم ربے تھیں آیا پڑھیا نہ فرزندو
اتنی عمر گذشتہ ہوئی روزی رہیا پچاندا ۔۔۔ روزی کارن کراں نہ سجدے اِہ ریا ہو جاندا

خُلق۔ تواضع۔ حلیمی۔ انکساری تے پروہنیاں دی خدمت (مہمان نوازی) وچ مشہور سن۔ باقی عمر لاہور وچ

ای بنیت کیتی۔ اِنہاں دے ایک پُتر نور محمد نوں اِنہاں وانگ بڑے عالم فاضل سن۔ اِنہاں اپنی کوتا توں دین دی خدمت دا کم لیا۔ تے شعراں راہیں فقہ دے مسئلیاں نوں سوکھے تے مٹھے لفظاں وچ بیان کیتا۔ شعراں وچ عربی، فارسی تے ہندی دے لفظ ڈھکدے وردے ہن۔ پنجابی نردل ہنیں۔ پر زبان ستھری تے چال اُتّے دی اے۔ پوٹھوہاری تے ہندی بولی دے لفظ وی موجود ہن۔

اِنہاں فقہ دے مسئلیاں تے بارہ رسالے لکھے جہڑے بارہ انواع دے ناں تے اکٹھے چھپے۔ پروفیسر محمود شیرانی اپنی لکھت "پنجاب میں اُردو" دے صفحہ ۳ تے لکھدے ہن کہ عبدی نے ۹۹۷ھ وچ رسالہ مہندی لکھیا۔ بارہ انواع دو طرح دیاں ملدیاں ہن۔ اِک اُہ جدا نہ کہ قاضی فضل حق نے کیتا اے۔ اُہ ایس نوں پرانی بارہ انواع آکھدے ہن۔ اِہدے وچ اِہ رسالے شامل ہن۔

رسالہ ہندی لکھت ۹۹۷ھ تحفۃ الفقہ لکھت ۱۰۲۵ھ نص فرائض لکھت ۱۰۳۲ھ۔ خلاصہ معاملات ۱۰۴۳ھ انواع علوم ۱۰۴۶ھ معرفت الٰہی ۱۰۵۴ھ۔ خیر العاشقین ۱۰۵۴ھ۔ فرائض شرح سراجی ۱۰۵۵ھ خیر العاشقین خورد ۱۰۶۵ھ۔ رسالہ فقہ ہندی ۱۰۷۵ھ تے حصار الایمان۔

دوسری بارہ انواع جہڑی کتب خانہ حاجی چراغ دین سراج الدین لاہور نے چھپی ہوئی اے۔ جیس دا حوالہ باوا بدھ سنگھ جی نے اپنی لکھت پریم کہانی دے صفحہ ۸۷ تے دتا اے۔ اُہدے مطابق اِنج اے۔

(۱) تحفۃ الفقہ (۲) نص فرائض (۳) خلاصہ معاملات (۴) انواع علوم (۵) معرفت الٰہی (۶) خیر العاشقین (۷) فرائض شرح سراجی (۸) خیر العاشقین خورد (۹) حصار الایمان اوّل (۱۰) حصار الایمان حصہ دوم (۱۱) حمد و ثنا (۱۲) تحفہ دوم مؤلفہ مولوی محمد شفیع۔ ایس انواع دا حاشیہ (شرح) حافظ محمد صاحب ساکن لکھوکے مصنف احوال الآخرت نے لکھیا اے۔ باوا بدھ سنگھ جی رسالہ ہندی نوں عبدی دی لکھت نہیں مندے تے اِہ لکھدے ہن۔

ساڈے خیال وچ مولوی عبداللہ دیاں بارہ انواع اوہی ہن جنہاں دی شرح حافظ محمد نے لکھی اے۔ اِہ ساریاں کتاباں جالی پنجابی ودھیاں وچ لکھیاں گیاں ہن (پریم کہانی صفحہ ۸۸)

پر قاضی فضل حق پروفیسر محمود شیرانی دی تحقیق نوں سچ من دے ہوئے آکھدے ہن۔

مولوی عبداللہ عبدی دے بارہ انواع کئی واری چھپ چکے نیں۔ نال توں تے اِنج بارہ انواع نیں پر ہین اصل وچ گل یاراں۔ کیوں جو اصل کتاب نہ ملن اُتے مولوی محمد شفیع دا رسالہ تحفہ دوم نال رلا کے پورے کیتے گئے ہن۔ کیہہ اِہ گواچی بارھویں کتاب ایہو رسالہ ہندی نہیں؟ شاعر دا تخلص وی عبدی اے مولانا

نیاں وچ جیاں کتاباں نال ایس کتاب دا وزن دی ملدا اے۔ جنہاں دا بنا سنگار دی اِکو جیہا اے۔ پھر طرز دی پنجابی اے۔ ایس لئی اِہ من لینا کوئی اوکھا نہیں جے رسالہ ہندی وی مولانا عبداللہ عبدی لاہوری دا لکھیا ہویا اے تے ہے وی انواع دے سلسلے دی۔ بارہویں گواچی ہوئی کتاب۔ (رسالہ پنجابی دربار لائل پور جنوری ۱۹۳۰ء صفحہ ۱)

مولٰنا عبدی نے اِہناں کتاباں دے اخیر وچ لکھت سال دا ذکر کر چھڈیا اے جویں۔ رسالہ انواع اسلام اسے اخیر وچ لکھدے ہن ؎

عاصی طمع دُعا دا کرے رحمنا خدا! ۔۔۔ عاصی آکھے مومناں رب رکھ ایمان بقا

ہزار ہکو چتالیہ ورھیاں ماہ اتے دو رقسم ۔۔۔ ہجرت بعد پچھاں توں اِہ رسالہ تم

ساڈے خیال مطابق رسالہ ہندی اِہناں دی ای لکھت اے۔ رسالہ ہندی ۱۰۹۷ھ دی لکھت اے تے ایس دے بعد رسالہ تحفۃ الفقہ اے۔ جیہڑا ۱۱۰۲ھ دی لکھت اے۔ تے ایس طرح اٹھائی ورھے بعد کسے کوی دی لکھت دا ملنا کوئی اچنبا نہیں۔ ایس توں سوا آپ دی اک ہور کتاب "فرائض بابو" الگ چھپی ہوئی ملدی اے۔ جیہڑی واضح وی اے۔ تے ایس وچ دی فقہ دے مسئلے بیان کیتے گئے ہن۔ بحر تول وزن سبھ کجھ اِکو اے۔ "بابو" دا لفظ انہاں پہلی وار ورتیا اے۔ اِنج جاپدا اے۔ کہ اوس سمے لوک "بابو" دے لفظ توں واقف ہو چکے سن۔ تے اُہ کسے نیک، دیندار، علم و عقل والے پڑھے لکھے تے چنگے چوڑویں بندے نوں بابو کہندے سن۔ اِہ فرائض بابو وچ واجبات نماز دے سرہیٹھ لکھدے ہن۔

واجب سب نماز دے بابو کہے آہن ۔۔۔ اللہ اکبر آکھنا وقت احرام یقین!

کادن نفلاں سُنّتاں وِتراں نوں بھی جان ۔۔۔ پڑھنا کل رکعت نوں ایہی فرض قرآن

کلام دا نمونہ

انواع علوم چوں ؎

جو مُچھاں رکھن لمیاں شیطان گھنائے نوں چل ۔۔۔ اِہ شرمندے قیامت ہوسن اللہ دے حضور چل

جو کرن آزاراں لمیاں لباس گجیندے گٹے ۔۔۔ اِہ بھئے مخالف نال شریعت ویکھو سچے بیٹھے

مُچھ توں چھوٹیاں داہڑیاں جنہاں نے کروائیاں ۔۔۔ سُنّت اِس دا حکم اے ترک کیتی روشنائیاں

مولانا عبدی دے شعر بعض تھاں بڑے اُچے درجے دے ملدے ہن۔ جویں ؎

ڈل دریا سمندروں ڈونگھا کون دلے دیاں جانے　　وِچے بیڑے پھیڑے کپڑ وچ ملاح مہانے
چوداں طبق دِلے دے اندر تنبو وانگن تانے　　جیکوئی محرم دلدا ہووے سوئی رب پچھانے

مہر زباں تہاں دی ہوئی جناں تھیا کجھ دلاسا　　خام کباب آواز کریندا جاں جاں پخت نہ خاصا

ایں عشق رب دا ہتھ نہ آوے کر کر تھکّے زاری　　جدھر کدھر دھکّے ٹکّے تھیئے نال خواری!
موت عبداللہ نیڑے آئی ساعت گھڑی ٹکانا　　جو فرمایا پاک منزہ عزرائیل دکھانا

رسالہ خیر العاشقین خورد وچ اپنے بڑھاپے دی کمزوری دا ذکر کردے ہوئے لکھدے ہن۔

پچھُ عبداللہ جوانی تائیں کیا کجھُ میرا حال　　جو ہر خوبی تیری آہی کا نہ رہیا سال!
جیویں گھُن کھاہدی لکڑی پئی ترکھانے دس　　جو ہر خوبی میری آہی پیری کھڑیا کھس

داڑھی بارے لکھدے ہن :

مُنّھ تھیں چھوڑیاں داڑھیاں جنہاں نے کروائیاں　　سُنت اُسدا حکم ہے ترک کیتی روسیائیاں
سُنت جان رسول دی ترک کریسی کو　　روز قیامت دیہاڑے شرمندہ تھیسی سو

اپنا تخلّص کدھرے عبد دیتا اے کدھرے عبدی تے کدھرے عبداللہ جویں

ہر ہر حالت عبد سوالی خالق تیرے در دا　　انواع الکلام
اِہ مسئلے کتھوں ظاہر ہوئے عبدی آکھ فقیر　　رر
موت عبداللہ نیڑے آئی ساعت گھڑی ٹکانا　　خیر العاشقین خورد

عبدی ملک الٰہی طلب کریں کیا توں آندا　　جے کجھُ پلّے چنگا کھڑسیں نہ تھیسیں درماندا
کاہل عبد عبادت اندر ذرا خاص نہ ہو　　عیب اساڈے ڈھکن دھوتے جو خالق لاہے ہو
ہور اُمید نہ کیجے کائی باجھ اُمید الٰہی　　رب صاحب جس دنیا خلقی حد قدیمی آہی

حکیم درویش

نام حکیم درویش۔ شاہ جہاں دے عہد وچ پنڈ کیلاش گڑھ ہن تاں کلاس والا ضلع گوجرانوالہ وچ ۱۰۲۱ھ نوں جنم لیا۔ طب یونانی تے آیور ویدک حکمت دے جانوں۔ بڑے ماہر تے علم والے اپنے پنڈ دا ذکر کردے لکھدے ہن ؎

جب درویش حکیم پچھانے راز تب گڑھ کیلاش سبھے شیراز!
گڑھ کیلاش کی ایسی گبتا بولن سانچ جھوٹ نہیں ریتا

حکیم صاحب دی اک لکھت پران سکھ ملدی اے۔ ایس دا لکھت سال ۱۰۶۶ھ مطابق ۱۷۱۲ بکرم اے۔ لکھدے ہن ؎

سمت پوتھی دیکھ کر لکھیا گنتے گھمبیر وارى شاہجہان کی حاکم یوسف بیر
اک ہزار چھیا سٹھ سن نبی کا ہا ستاراں سو بارہواں سمت دکرم را

اِنہاں دی حکیمی واقفی بارے اِک واقعہ بیان کیتا گیا اے۔ اِک واری شاہجہان دے محل دیاں رانیاں وچوں کسے دی چھاتی (ممے) تے پھوڑا ہو گیا۔ حکیماں ویداں بہتیرے علاج کیتے۔ پر کوئی دوا دارو نہ پوہیا۔ اِنہاں نوں بُلایا۔ پردے دی کھٹن پابندی ہون کر کے اِنہاں اِک باریک پٹ دا دھاگا منگوایا۔ اِک سرا رانی دی بانہہ تے ناڑی کول بنھیا تے دوجا سرا اپنے ہتھ وچ لے کے ناڑی تے ہور علامتاں ویکھیاں تے پچھ لگان لئی کہیا۔ پر رانی ڈر گئی۔ اِنہاں کمرے وچ باریک سواہ (راکھ) وچھا کے رانی نوں اوس توں گذاریا۔ فیر اوس راکھ وچ پیراں دے نشان وچ ایک تیز تے باریک نشتر رکھ کے رانی نوں کہیا۔ بڑی احتیاط نال مڑدی پیریں اِنہاں قدماں دے نشان تے مڑ جاتے۔ رانی جد مڑ کے اپنے کمرے وچ پہنچی۔ تے نشتر لگن نال پچھ لگ گیا تے جیوں جیوں خون وگیا۔ چھاتی نوں آرام آ گیا۔

لالہ کنھیا لال مصنّف تاریخ لاہور نے اِہ واقعہ حکیم درویش دی تھاں حکیم علاؤالدین بانی مسجد وزیر خاں لاہور دا لکھیا اے۔

اردو لکھتاں خالق باری۔ اللہ باری آدے اردو رنگ چڑھیا ہویا اے۔ لکھدے ہن

شافی حکمت رب پچھانا — دارو حکمت کیا بھانا!

نبض شناختن (ناڑی دی پچھان) سر لیکھ ہیٹھ لکھدے ہن ؎

اِس کے پاچھے ناڑی چال — سکھ دے بید بچاویں کال!

بینڈک کون پت کی کون — باجھوں پنڈت بوجھے کون

بول بارے لکھدے ہن ؎

پاچھے ناڑی دیکھے مُوت — مہا بید دا ایہو سوت

پیلا برن جے ہووے مُوت — کوب پت کا بوجھو موت

شام برن ہے بوجھو بھائی — رکت دکت ہین لیتو بھائی

ستیا برن اسلیکھم جوگ — سکھ دے بید پچھانی روگ

حکیم درویش دا پتر متیا تخلص پنجابی فارسی دا شاعر سی۔ ایس نے ۱۱۱۱ھ وچ فارسی وچ ہیر رانجھا دا قصہ ہیر ماہی دے ناں ہیٹھ نظم کیتا اے۔ اوہ لکھدا اے ؎

در دیہہ کلاس نام آنجا — کوئند مزار آل زلالہا

ہم بودم مشتہر ازیں پیش — متیا پسر حکیم درویش

کلاس والے حکیم درویش توں سوا لاہور وچ اک ہور حکیم درویش وی ہوئے ہن۔ اہناں دا پورا ناں سید امیر بخش حسنی عرف سید نھو شاہ عرف حکیم درویش سی۔ اہناں ۱۲۱۶ھ وچ کتاب دارالشفاء پنجابی شعراں وچ لکھی اے۔ اوہ گوجرانوالہ دے حکیم درویش توں پونے دو سو ورھے بعد ہوئے ہن۔ اہناں دی بولی سمے مطابق کافی ستھری تے نرول ہے۔

دنداں دے زخم دے علاج بابت دارالشفاء وچ لکھدے ہن ؎

اجن چیت جو آدمی لڑے کسے نوں آن — دند جو لگن اوس نوں ہوسی درد سجان

ہلکا دا اکھ گھور دے وچ مٹھا تیل رلا — دو تن واری اوس نوں اُپر دیہہ بنھا

ہور ہر ل لون رلائے کے لاکھیوں پائیں پا — اہ بھی اُستوں لا توں زخم اُپر دو وار

جے سوچ پوے کجھ اوس نوں کر توں اہ دوا — مُردہ سنگ گھور دے ہور گندر دا اکھ رلا

جنگی طرح گھوٹائیکے لیپ کریں توں آن — زخم دُور ہو جاوسی ہوسی خیر سجان

کوی جلھن

نام جلھن قوم سندھو جٹ ۔ پنڈ بھڈانہ ۔ ضلع امرت سر دے وسنیک ۔ جہانگیر بادشاہ دے راج وچ جنم لیا تے شاہجہان دے سمے سمت ۱۶۴۴ء نوں چلاناکرگیا ۔ واہی گاہی دا کم کردا سی ۔ درویشی خیال تے نیک سبھاد اسی ۔ گورو صاحب دا سیوک سی ۔ اٹاری ضلع امرت سر توں دکھن ول ۵ کوہ پرے موضع دھالا نوشہرہ تحصیل ترنتارن وچ ایس دا گوردوارہ موجود اے ۔ مسٹر میکالف اپنی لکھت "دی سکھ ریلیجن" جلد ۴ دے صفحہ ۱۴۴ تے لکھدے ہن کہ جلھن تے اُہدی دوہٹی راگی نے سری گورو ہرگوبند دے چرنیں لگ کے معرفت دا جام پیتا ۔ ڈاکٹر موہن سنگھ جی ایم ۔ اے پنجابی ساہت دا اتہاس وچ جلھن دی ۳۹۳ ساکھیاں تے ۴۴ بشن پدیاں دا ذکر کردے ہن ۔ پر جلھن دی جوکوتا گورمت پریس امرت سر نے چھاپی ۔ اوس وچ ۳۹۲ ساکھیاں تے ۴۴ بشن پدے ہن جلھن دے کلام وچ دوہڑے ۔ بشن پدے تے ساکھیاں ای ہن ۔

جلھن دی شاعری ٹھیٹھ پنجابی اے ۔ پر ایس وچ برج بھاشا ۔ پوربی ہندی تے کتے کتے عربی فارسی دا رَلا ضرور اے ۔ کلام وچ سادگی روانی تے رس ڈھیر اے ۔ کلام دا نمونہ :-

بُڈھے ہو کے ماہ پھیری رب دا اکلا ہنبالا ہیا   نکے ہُندیاں ڈھگے چارے وڈے ہو ہل واہیا

اُچے ٹبے بہہ کے ٹھاہ ٹھاہ وجسایا !   وڈا کیسکر وُڈھ کے جپ مال بنایا

لوکاں دیاں جپ مالیاں جلھن دا جپ مال
ساری عمر جپیندیاں اِک نہ گھُتھا واں

روٹی یا اَن (اناج) بارے اِک بند :-

اَن دوہٹی اَن لاڑا اَن دا دیا سارا
جلھن جس گھر نہ پکے نہ کوئی روئے نہ کوئی ہسے   اَن موہا اَن گاڑھا اَن روئے اَن ہسے

اُدھار کیہہ کرے جلھن جٹ   کھائے کنک تے پہنے پٹ

بُڈھا بڈھی ایویں بیٹھے جیوں سنھ لاگئے   پُتاں نوں لے گیاں نوہاں دھیاں نوں لے گئے ہور

نعمت خان جاؔن

نام دیوان نعمت خاں تخلص جاؔن۔ پیو داناں دیوان الف خاں قوم چوہان راجپوت۔ ساکن فتح پور (آگرہ) جنم سنہ ۱۹۵۰ بکرمی دے نیڑے۔ وفات سنہ ۱۷۲۹ بکرمی۔

اِہناں دے وڈیرے راجہ کرم چند سن۔ جنہاں دی راجدھانی حصار سی تے اوس دے آپے دوالے سی اوہ مسلمان ہو گئے۔ اُہناں دا مسلمانی نام قائم خاں رکھیا گیا جس توں قائم خانی گوت چلی۔ اِہناں دے پیو دیوان الف خاں نے اکبر تے جہانگیر دے سمے دیاں مغلئی جِتّاں (فتوحات) وچ ڈھیر حصہ لیا۔ الف خاں دا پچھا پنجاب نال بڑا سی۔ اینج دی اوہ کدی کانگڑے کدی مالوے تے اخیر پنجاب وچ ای رہیا۔ تے ایتھے ای فوت ہویا۔ اُہدے پُتر نعمت خاں نے اوس دی وار کتھا نوں بیر رس دے سوہنے رنگ وچ اُلیکیا۔ تے ایس داناں "دیوان الف خاں دی وار" رکھیا۔ ایس وار دی بولی ڈھاڈیاں والی اے۔ لہندی بولی دے لفظ ڈھیر ہن۔ ایس نے ہندی وچ ۵، توں ووَدھ کتاباں لکھیاں جنہاں دی فہرست اگر چند جی ناہٹہ بیکانیری نے "راجستھان بھارتی" کتاب وچ دتی اے۔ مائیندی اِہ وار "دیوان الف خاں دی وار" اِک تاریخی شے اے۔ کوی وار نوں اینج شروع کردا اے:-

پہلے اللہ سمریئے جِن سبھٹ[1] اُپجایا ۔۔۔ بول جلاون کارنے رکھے نہیں کایا
مانش[2] دے سارے نہیں سو کر سُجھایا ۔۔۔ سوتی جتنے جاؔن کہ جس اوڑ[3] خدایا

نام محمد لیجئے سبھناں سردار ۔۔۔ پنتھ دکھالیا دین دا سگلے سنسار
جنہاں کلمہ آکھیا سے تے لگے پار ۔۔۔ دل وچ رکھی جن دغا تے سٹی مار

جہانگیر اکبر ہُندا دِلی سُلطانا ۔۔۔ چار چک نوں کھنڈ وچ فردائی آنا
ستاں دیپاں آپ سے تپیو جیوں بھانا ۔۔۔ تن دِھر دھپیا الف خاں ٹکہ چوہاناں

دادے تیندے قائم خاں کیسی گل کیتی ۔۔۔ کیتی دھرتی مار کے تیغیاں بل لیتی
ٹلو خاں سو کھیت چیف جاہ بازی جیتی ۔۔۔ کھدر خاں دی بانہہ گہی دِلی لے دِتی

---

[1] انسان [2] ارث [3] لگاں۔ دلتاں [4] ورتنا

محمد بخش نوروز

نام محمد بخش تخلص نوروز۔ مبارک پور ریاست بہاول پور دے وسنیک۔ اورنگ زیب دے زمانے دے کوی جا پدے ہن۔ زیادہ ملتان رہے جا پدے ہن۔ ملتانی وانگ شعراں تے چوکھا دے۔ شعراں وچ سوز برہ تے تڑپ ڈھیرا ے۔ شنگار رس سوہنا نبھایا ے۔ ڈیوڑھ ہاشم شاہ نال ملدے جلدے ہن۔ دوہڑے وی ونگی :۔

سولی چڑھن توں اڑن کیویں جیھتے سانگ ولاں دے اڑدے — دور نہ کھڑدے
جھل جھل چوٹاں منہ تے زوری زو چھڑدے — دور نہ کھڑدے
ہک در کیہہ محبوباں دے بیا دکھ دکھ جھڑ جھولی وڑدے — دور نہ کھڑدے
سک سانول دی سا ڑے تت دل ڈجھدے سینے سڑدے — دور نہ کھڑدے

یک منایا ابھا مڑ مڑ سانگ پیو سے لے — ڈیکھو سے
دل نوں درست دگھن دے توڑے ڈیا ہا جھ ارتے — ڈیکھو سے
کتھ چھوڑے سنگ سنگیاں دے کتھ چھوڑے جاۓ جمے — ڈیکھو سے
اہ ادے گل پادے مٹھڑے گوں گنواری کنے — ڈیکھو سے

سواہ پئے سر منیڈے۔ بدھ عشق جوانیاں پنڈاں — بیریں خار رہے یار برہوں کھوانی ہتھ لواٹیاں کنڈاں
تند فراق نہ پاون ڈیوے سو سو گنڈ پلنڈاں — نیہوں نوروز مھانگا توڑے تڑتے تانوں گنڈاں

رت آئی رخسار حسن تے گل پھل کھلے تازہ — غنچہ تنگ تے رنگ گلابی گیا نرگس با نازے
بلبل تھئی خوش حال سنائے عین وصال آوازے — دائم درد منداں کوں آدے تازے نال نیازے
نوبت عشق ہر اظہارے نڈ نڈ نو آغاز ے — نوروز اے عشق قدیمی درد اساں دم بانے

اک لوکاں دے تا گھڑے بہیاں برہوں دی بھائیں بلیاں — سڑ گیا بدن سڑیندا سے یے سیک ہوا ڑاں جلیاں !
یار نہ آن مھانیا اصلوں شہر اساڈے دیاں گلیاں — ڈیندیں مت کہیندیں، تھک گیاں پیراں سیاں تلیاں

نوروز آتے سہادے، ہک دانہ جوانیاں ڈھلیاں

کوی پیلو

نام پیلو قوم دے مسلمان جٹ۔ پنڈ ڈیرووال تحصیل ترنتارن ضلع امرت سر دے رہن والے۔ جہانگیر تے شاہ جہان بادشاہ دے سمے وچ ہوئے۔ جد جوانی پُنگری فقیری بانا پہن کے بار وَل چلے گئے۔ گورو ارجن دیو دے درشن وی کیتے۔

بُدھ راوی توں پار لنگھے۔ مرزا صاحباں دے عشق دا چرچا نواں نواں سی۔ اِہناں مرزا صاحباں دی وار لکھی جیہڑی ڈھاڈیاں مراسیاں دے مُنہ چڑھی۔ تے عشق مُشک وانگوں کھنڈ گئی۔ اِنج جاپدا اے کہ کوی نے صاحباں دی کجھ نِندیا کیتی اے۔ کیوں جو برخوردار نے لکھیا۔

پیلو دی رُوح نے کاں نوں پیلو وَل بھیجیا۔ کاں پُہنچیا تے اوس نوں پتہ لگا پیلو مرچکا اے۔ اُہ پیلو دی قبر تے جا کے وَین کرن لگا ؎

جا رُنّا پیلو دی گور تے بانا پتّر سیاہ ۔۔۔ اگوں پیلو مُنہ چڑا بولیا کاگا مسلمانی جا

اِہ سُن کے کاں برخوردار کول گیا تے فیر حافظ برخوردار نے اِہ قصہ لکھیا۔

پیلو دی مرزا صاحباں دی وار سر رچرڈ ٹمپل نے اپنی کتاب لیجنڈز آف دی پنجاب وِچ کجھ چھاپی اے۔ کلام وِچ سوز تے روانی بڑی اے۔ تشبیہاں، استعارے تے محاورے سوہنے ورتے ہن۔ پیلو بارے میاں محمد سیف الملوک وِچ لکھدے ہن ؎

چھیڑی چھیڑی گل آکھی لیکن جو آکھی سو بچھی ۔۔۔ پیلو سُتھرا پہلے ہوئے بہت زمیں جد کچّی

میاں احمد یار یوسف زلیخا وِچ لکھدے ہن۔

پیلو نالی نہ ریس کسے دی اُس وِچ سوز علاحدے ۔۔۔ مست نگاہ کیتی اِس پاسے کسے فقیر خدا دے

حافظ برخوردار مرزا صاحباں وِچ لکھدے ہن ؎

یارو پیلو نال برابری شاعر نُجل کرن ۔۔۔ جسنوں پنجاب پیراں دی تھاپناں کندیں دست دھرن

میاں محمد دے آکھن تے قاضی فضل حق پیلو نوں پیلو سُتھرا لکھدے ہن (دیکھو پنجابی دربار جولائی ۱۹۲۹ء) پرباوا بدھ سنگھ جی (پریم کہانی وِچ) اِہ نہیں مَندے۔ اُہ آکھدے ہن پیلو سُتھرا اک ہندو سی۔ تے ہور سی۔

کلام دا نمونہ۔ پیلو اک پنڈ دے کھوہ دا ذکر کردے ہوئے لکھدے ہن ؎

کانجن بدّھا تکلا تکلے بدّھا تیر ۔ لٹھ پلاتا میلیا کڑی گھت زنجیر
کبیاں ٹنڈھ وہتوریاں جیوں بادشاہ ٹنڈھ وزیر ۔ کتا ہٹ ہٹ کر رہیا جیوں درویچ کھڑا فقیر
ٹنڈاں گیڑن گیڑیا بھر بھر ڈوہلن نیر

صاحباں دے ویاہ دی گل ٹہندی اے تے صاحباں کرموں باہمن دا ترلا کرکے اوس نوں مرزے ول گھلدی اے ؎

توں سن کرموں باہمناں کدی نہ آیوں کام ۔ گھوڑی دیاں تیرے پڑھن نوں کنے کاٹھی اتے لگام
ہتھاں دیاں دیواں چوڑیاں تینوں گل دا دیواں انعام ۔ جھوٹی دیاں دُدھ پین نوں ہل دی زمیں انعام
جد لگ جیوے گی صاحباں منّے گی تیرا احسان ۔ چوتھے توں ویاہ لیجان گے پھیر کیہہ کراں گی آن

مہندی صاحباں دے ویاہ دی چل ہتھیں اپنی لا

کموں:- اگوں کموں بولدا سچی دیاں سنا ۔ چاہلیاں کوہاں دا پینڈا کون آوے کون جا
گھر مرزے دے ہور استری سنی اہ بُری بلا ۔ سونگھی اتے سونکن پئی دیوے لیوے اوہ وندا
چھڈ دے پرانے جٹ دی دوستی نویں کموں نال لا ۔ گھر وچ لائے دوستی بہ کے عشق کما
صاحباں: اگوں صاحباں بول دی مُنہ تیرے سواہ ۔ ماراں چپیڑ غضب دی دیواں عقل گوا
خبر ہو جائے میرے باپ نوں تینوں شہر دین اجاڑ ۔ خبر ہو جائے ویر شمیر نوں تینوں کرسن آ مار
لگنی آں میں تیری پوتری بہ گیا ایں نرن بنا ۔ لگو کچہری کھیوے باپ دی تینوں بہہ کے لئوں ننگا
کموں اہ گل سن کے گھبرایا تے آکھن لگا:

اہ گناہ میرا بخش نے صاحباں جتھے گھلیں اوتھے جاں ۔ ڈورا لگا فہم دا میری عقل ٹھکانے ناں
میں ہاں بھولا غریب ہاں میری رکھ دھولیاں دی لاج ۔ ودّھی راتوں اٹھ کے ٹریاں کھرلاں دی راہ!
اخیر کموں باہمن صاحباں دا سنیہا لے کے جاندا اے تے مرزے نوں کہندا اے
میں بھیجیا صاحباں دا آگیا توں چھیتی ہو تیار

مرزا تیار ہو کے آن لگدا اے تے ماں ورجدی اے۔ کہندی اے ؎

بُرے سیالاں دے معاملے بُری سیالاں دی راہ ۔ بُریاں سیالاں دیاں عورتاں جادو لیندیاں پا
کدھ کلیجہ کھاندیاں میرے جھاٹے تیل نہ پا ۔ ان دی خاطر چلیا ایں آویں جان گنوا

مرزا اُتر دیندا اے ؎

کدھ کلیجہ نے گئی خان کھیوے دی دھی   گزگز ملیاں میڈھیاں رنگ جو گوری سی
جے دیوے پیالہ زہر دا مرزا لیندا پی   جے مارے برچھی کس کے کدی نہ کرساں سی

پیو نے سمجھایا ؎

چڑھدے مرزے خان نوں پیو ونجھل دیندا مت   بھٹھ رناں دی دوستی کھریں جنہاں دی مت
ہس کے لاون یاریاں رو کے دیندیاں دس
جس گھر لائیے دوستی مول نہ گھتیے لت   لکھیں مُتھ نہ آوندی دانش منداں دی پت

پیلو مرزے دی گھوڑی بابت لکھدا اے ؎

سُم بکی دے کھڑکدے جیوں آہرن پین وداں   دُم بکی دی ایوں پھرے جیوں چوری کرے غلام

رانجھا بیڑی وچ ہیر دے پلنگ تے سُتا کہ ہیر آئی۔ ایسے طرح مرزا بیبو دے گھر سُتا تے اوہ صاحباں نوں لے کے آئی۔
صاحباں بیبو توں پُچھدی اے تے فیر پہچان کے آپ ای جواب دیندی اے۔

چیرے والا چھوکرا بیبو اندر کون پیا   مرزا اچھل گلاب دا میری جھولی ٹُٹ پیا

صاحباں نوں اُدھال کے لیجان لئی مرزا آوندا اے تے صاحباں اُہدی ماڑی جئی ٹیر "بکی" دیکھ کے آکھدی اے ؎

ماڑی تیری ٹیر کی لیایاں ایں کدھروں ٹور   ٹُکا اے اِبدا چوکھٹا کانواں کھادی مُنگ ووڑ
جے گھر نہیں سی تیرے باپ دے منگ لیاوندوں ہور

مرزا حوصلہ دیندا اے تے آکھدا اے ؎

کن لمے کھر پتلے دُم بکی دی سیاہ   دیکھ کے ماڑی ٹیر نوں دل وچ جھورا نہ پا
پہلوں ماراں ویر تیرے دے دوجی کلے دے تنگ   تیجی ماراں جوڑ کے جیہدی ایں توں منگ

شاعر قصے دا انجام اینج کردا اے

یہ یہ گئیاں مجلساں لگ لگ گئے دیوان   مرزا ماریا ملک الموت دا اُجھ ماریا اُہنوں گمان
وچ قبراں دے ٹھپ گیا مرزا سوہنا جوان   اِہ قصہ پیلو شاعر جوڑیا جنوں جانے جگ جہان

حافظ برخوردار

نام برخوردار قوم جٹ رانجھا۔ تخلّص حافظ۔ رانجھے دے پنڈ تخت ہزارہ دے نیڑے پنڈ مسلمانی ضلع سرگودھا۔ جنم ۱۰۲۰ء دے نیڑے تیڑے۔

تخت ہزارہ دے کول پنڈ مسلمانی دے رہن والے سن۔ جد ذرا جوان ہوئے تے لاہور آ گئے پر ایتھوں دی ہوا راس نہ آئی تے سیالکوٹ چلے گئے۔ تے آخر عمر تک اوتھے ای رہے۔

قرآن مجید دے حافظ سن۔ ساری عمر لوکاں نوں پڑھاندیاں۔ وعظ نصیحت کرن تے شاعری کرن وچ گزار چھڈی۔ اُہ اپنے اُستاد دا نام مولوی عبدالحکیم (ساکن جہان آباد) لکھدے ہن۔ اِہ مولوی عبدالحکیم سیالکوٹی وی ہو سکدے ہن۔ پر اُہ ۱۰۶۸ھ وچ فوت ہو گئے سن۔ اِہ اپنے قصہ فرائض ہندی لکھت ۱۰۸۱ھ وچ لکھدے ہن۔

چوڑے فرائض ہندوی وچ جہان آباد | جاں ہویا لطف خدا تیدا مدد کیتی اُستاد!
اِس ناؤں عبدالحکیم ہے۔ ہویا اُس مکان | فرائض پڑھے جس تھیں ثابت ہوس ایمان

جہان آباد ضلع سرگودھا (شاہپور) دا اک مشہور پنڈ اے۔ تے تخت ہزارہ دی ایتھوں نیڑے ای اے۔ میاں محمد اپنی کتاب سیف الملوک وچ تے احمد یار اپنی کتاب یوسف زلیخا وچ دو "حافظ برخورداراں" دا ذکر کردے ہن۔ پر اِہ کجھ صحیح نہیں جاپدا۔ میاں محمد لکھدے ہن۔

رانجھا برخوردار سُنی دا بُلبُل باغ سخن دی | شعر اُہدا جیویں ناؤ فجر دی آئے باس سجن دی
رانجھا برخوردار مصنّف گوہر جنہاں دی چٹّی | ہر ہر بیت اُہدا مٹھّا جیویں مصری دی کھٹی

چٹی توں مراد سفید دی اے۔ تے چٹی شیخاں ضلع سیالکوٹ پنڈ وی اے۔ ہو سکدا اے حافظ برخوردار دی قبر ایس پنڈ وچ ہووے۔ میاں احمد یار لکھدے ہن ؎

لوکاں سے پئے قصّے جوڑے پڑھے جنہاں رسالے | پر گل دل نہ ڈٹھا حافظ مسلمانی والے!
تک ادمی سینے اوہ حقیقت لکھی اوس سکھالی | ہر کوئی عورت اُہ دی جانے چرخہ کتن والی

سُتھرا شعر نہ حافظ جیہا۔ تول پورا اُس ہٹ!

اینج جاپدا اے۔ کہ حافظ صاحب نے سسّی پنوں تے مرزا صاحباں دے قصّے جوانی سمیں لکھے۔

پر ایس توں بعد شنگار رس دا کھیہڑا چھڈ کے شانت رس دا پلّہ پھڑ لیا۔ تے مذہبی قصّے کتاباں لکھنیاں شروع کیتیاں۔ تے ایسے سمیں اک رئیس نواب جعفر خاں دے آکھن تے قصّہ یوسف زلیخا دی لکھیا۔

سسّی پنّوں تے مرزا صاحباں دا لکھت رنگ بڑا ہی داچجّل دا اے۔ سسّی پنّوں وچ شاعر نے اپنا تخلّص صرف حافظ ای ورتیا اے۔ پر مرزا صاحباں وچ ”برخوردار“ دی ورتیا اے۔

سسّی پنّوں تے مرزا صاحباں توں بعد اوہناں دے ڈھیر سارے مذہبی قصّے کتاباں لکھیاں ہن جیویں ہن ”بحر العلوم۔ بحر العلوم۔ شمس العلوم۔ مفتاح المصلی۔ فقہ اجمالی۔ نجات المسلمین۔ بیان سایہ۔ رسالہ نماز سی حرفی۔ قصّہ کھیتری۔ مفتاح السعادت۔ تنبیہ المفسدین۔ مفتاح السعادت۔ میزان شریعت۔ شرف النکاح۔ سراج المعاملات۔ ترجمہ قصیدہ غوثیہ۔ فرائض ہندی۔ قصّہ یوسف زلیخا۔

ایہناں دی سُوچی (فہرست) قاضی فضل حق نے اپنے اِک لیکھ وچ دتی اے۔ اوہ لکھدے ہن کہ ایہہ سب کتاباں میرے کول موجود ہن۔ تے ایہناں دا ناں اوہناں ”انواع برخوردار“ لکھیا اے۔ (دیکھو پنجابی دربار ستمبر ۲۹ء)

قصّہ کھیتری عام بازار وچ چھپیا ملدا اے۔ ایہہ اک چودہ شعراں دی اصلاحی نظم اے۔ الدنیا مزرعۃ الآخرۃ دی تفسیر اے۔ ایہدا پہلا شعر ایہہ اے ؎

دنیا کھیتی آخرت سیتی خود حضرت فرماوے — جیہا اس وچ بیجے کوئی تیہا ہی پھل پاوے
جے توں اس نوں نال محبت بیجیں اج نہ لاڑے — بھلکے ہوس تیرے تائیں بوہل اتے کھلواڑے

تے آخری شعر ایہہ اے ؎

رحمت رب دی تے کر تکیہ حافظ برخوردارا — برکت کلمے پاک نبی دی اُمت دا چھٹکارا

ایہہ مذہبی قصّے کتاباں سن ۱۰۸۰ھ توں سن ۱۰۹۰ھ ہجری دی لکھت ہن۔ قصّہ یوسف زلیخا سن ۱۰۹۰ھ دی لکھت اے۔ جیہڑا اک رئیس نواب جعفر خاں دے کہن تے لکھیا۔ تے اوس چوکھا انعام دتا۔ آپ لکھدے ہن۔

قصّہ جدوں مرتب کیتا برخوردار وچارے! — جاں نوّے سال ہزار اتے کاتل گذرے سارے
میں تیناں دے نال پڑھتے چُن چُن ندر یگانے — تاں ایہہ بار مرتب ہویا عالمگیر زمانے
نواب جعفر خاں خواہش کیتی تاں ایہہ قصہ بنیا — ظاہر باطن راضی ہوئے جاں ایہہ پڑھیا سُنیا
اِک نہیں عنایت کیتی بیگھے ست پچھانیں — جوڑا گھوڑا نقد دتا با سو روپیہ جانیں

قاضی فضل حق لکھدے ہن۔ ایہہ نواب جعفر خاں اورنگ زیب دے وزیر نہیں سن، کیوں جے اوہ ۱۰۸۰ھ وچ فوت ہو چکے سن۔ تے ایہہ قصّہ سن ۱۰۹۰ھ وچ لکھیا تے انعام پایا۔“ (پنجابی دربار ستمبر ۲۹ء)

برخوردار اپنی قوم تے پنڈ بارے مرزا صاحباں وچ اک تھاں لکھدے ہن ؎

اگوں پیلو منہ چڑھا بولیا کاگا مسلمانی جا ۔ اوتھے حافظ برخوردار نوں رل مل پھڑیں پا

جٹ ویری ہویا جٹ دا حافظ کہے سوار ۔ جو دشمن ہُندے عاشقاں لعنت تنہاں ہزار

اس توں صاف جاپدا اے۔ کہ حافظ توں پہلاں پیلو جٹ ہویا اے۔ جس مرزا صاحباں دا قصہ لکھیا تے جس وچ صاحباں دے عشق دی نندیا کیتی۔ ایس تے صاحباں دی روح نے سفنے وچ حافظ نوں اوس قصے دا توڑ لکھن لئی کہیا تے حافظ نے جوش وچ اس تے چوٹ بازی کیتی۔ پر فیر خیال آ گیا۔ کہ مرے ہوئے نال مُدیا کاہدا۔ تے اہ لکھ کے ہار من لئی کہ

یارو پیلو نال برابری شاعر بھل کرین ۔ جسنوں پنجاں پیراں دی تھاپیاں کند جیس دھرین

سسی تے مرزا صاحباں دی بولی ٹھیٹھ پنجابی اے۔ لہندی بولی دے نال ہندی دے الفاظ تے کجھ ملتانی دے رچویں ملدے ہن۔ زبان وچ سوز تے تڑپ اے۔

سسی دے پیو آدم جام تے اوہدی رانی (استری) اولاد دی سِک وچ روندے ہن۔ شاعر لکھدا اے ؎

آکھن آدم جام دا رنش تقیدے کرت ۔ رنت گھر تُسدے انھیرے بال نہ کھیڈے جت

اہ سُتی سُتی سیج تے ہنجھ رو رو رنت ۔ ربا سِپ نہ کجھ لپساریا ہوند نہ پیا تِت

حافظ جے رب آپنے مہر تے کرم کول کرے ۔ تھکے ڈھینگر قدرتی کردا رب ہرے

رب بھریاں نوں کردا سکھنے خالی پھیر بھرے ۔ یارو جیڈی قدرت رب نوں ایڈا زور جیے

آدم جام نے نجومیاں دے کہن تے سسی نوں پنجرے وچ پا کے روہڑ دِتا۔ تے پنجرا اُتے دھوبی دے ہتھ لگا ؎

اُتے آندا پنجرا کپڑے وچ چھپا ۔ اُنہاں اندر ویکھ کے پھولیا دل وچ رب دھیا

سسی وت انگوٹھا چُنگھیا پیو دُدھ سوا ۔ اُسدی ڈِٹھی صورت دھوبیاں شُدھ ندھیا کا

ربا عرشوں لتھی نیکی یا اہ حور پری ۔ کت بدھ سا تھوں وچھڑی کت بدھ ندی پئی

سانوں آہی بانہہ اولاد دی کھریوں ہوند پئی ۔ اہ بھیجی تیری ربا اساں مہر تے جھل لئی

ہور لعل جواہر مال زر آپے لیے سنبھال ۔ پرچا ہویا دل دھوبیاں دل پرچاون بال

دھوبن تھیں نیر اچھلیا مہر محبت نال ۔ دیہو نی دھی دھیانی بھُل لگا سکے ڈال

تشبیہاں تے استعارے سوہنے ورتے ہن۔ جویں ؎

اِک قُرب نہ چاہن اپنا سچ اَکھیاں آدے رَدہ   نام کُتّے دا موتی رکھیے پر ہر کو آکھس توہ

پنّوں بھراواں دی قیدتوں چھُٹ کے آوندا اے تے راہ وچ نویں قبر ویکھ کے اَجڑی نوں پُچھدا اے۔

پنّوں پُچھے بھائی اَجڑی دس اساں اِہ گل   اِہ گور نویں اِس راہ تے اَج ہوئی کہ کل

اگوں اَجڑی کہندا اے ؎

میاں اُچی لمّی پتلی نِکے لک جوان   نام سسّی دھی جام دی ہوئی بر ہوندے مان

اِہ پنّوں پنّوں کر مر گئی اساں کھلیاں تی جان   ..   ..   ..

قصّے دا انجام شاعر اِنج کردا اے

اُہ سکے تالی الادے پانی گور وچ جاہ   ویکھ قدرت ڈٹھی رب دی پیا عیالی نراہ

اُہ دونویں جیوے یا موئے جانے آپ اللہ   پر حافظ سُنکے گلاں خلق توں ہویا عجب اگاہ۔

مرزا صاحباں دا بحر دی ایہو اے۔ شاعر صاحباں دے حسن دی تعریف کرنا آکھدا اے۔

صاحباں رنگ مجیٹھ دا جیوں جیوں ہرٹ نگن   اُہدی جُتّی دے دو اَلیاں دو لٹکاں چوگ چگن

اُسدا قد سکیم تن وچ ترِ گل وٹ پون   اتے نک کنڈی دا پپلا زلفاں ناگ پلمن

اُہدیاں سرخ لباں دند اُجلے جیوں موتی لال لکھن   جاں گل کریندی ہس کے مونہوں پھل جھڑن

صاحباں دے ترکھے نین کٹاریاں وسر گھا کرن   جیوں تیزی سورج سلہنے لاٹاں نین چمن

اُہدے پٹ چندن دیاں گیلیاں تنگے مشک چھڑن   اُسدی دھنی تنگ شراب دی عاشق گھٹ پیون

اُسدے سینے تے دو ڈبیاں عاشق مست کرن   اُپر بھوچھن کاہڈ دا ال تلیئر چوگ چگن!

مرزے دی ماں مرزے نوں جان توں منع کردی اے۔ حافظ لکھدا اے ؎

چڑھدے مرزے خاں نوں اگوں ہور دیوے مت   جا کے بیگانی نار نوں موڑ کھ پادے ہتھ!

لکھیں ہتھ نہ آوندی دانشمنداں دی پت   ہیں بکرا دیساں پیر دا جو گھر آوے مُڑ دت

جد مرزا جنگل وچ گھر گیا۔ تے بے ہتھیار لبے وساہ کے ماریا چلیا اوس کہیا ؎

بُرا کیتوئی صاحباں مرا ترکش ٹنگیوائی جنڈ   مرا جیون بہت محال ہے پر توں دی ہوسیں رنڈ

یوسف زلیخا وچ ہندی دی تھاں عربی فارسی دے لفظ آ گئے ہن۔

حافظ معزالدّین

نام معزالدین تخلص حافظ۔ لاہور دے وسنیک مسیت سبھراواں لاہور دے امام۔ جہانگیر تے شاہجہان بادشاہ دے سمے ہوئے۔

مناکھے (حافظ) سن۔ پر بڑے علم و عقل والے۔ مسیت دی امامت نال وعظ نصیحت کر کے تے بالاں نوں قرآن مجید پڑھا کے گزارہ کردے سن۔ شاہجہان دے وزیر سعداللہ خاں دے پُتّر نے لاہور وچ پتھر والی حویلی بنوائی۔ سعداللہ خاں ایتھے آ کے پُتّر کول ٹھہر دے۔ مولوی معزالدین نال اُنہاں دی ایتھے آون جان نال واقفی ہوئی تے خان سعداللہ نے آپ نوں قصیدہ امالی دی پنجابی وچ شرح (اُلتھا) لکھن دی فرمائش کیتی۔ آپ خود لکھدے ہن

اِس عربی بتھیں ہندی کیجے
سبھے خلق سو کھلے سیجے!
خان سعداللہ نے فرمایا
قصیدہ شرح امالی اے

تاں میں اِہ تصنیف جو کیتی
سبھراواں دی بیٹھ مسیتی
اِہ آسان ہوئی میں اُتے
کیتا کرم تعالیٰ اے

دو سالاں کم صدیاں یاراں
بعد نبیدے سال شماراں
شہر جمادی الاوّل جانیں
تاریخ ستاراں روز پچھانیں
وار آدینہ۔ تم قصیدہ
وقت دوپہر زوالی اے

ہے اُہ بے پرواہ الٰہی
نہ اُسدی کوئی صورت آہی
نہ اُس پُتر دھی نہ کائی
نہ رب بابا نہ رب مائی
نہ رب خویش قبیلہ کوئی
نہ رب اہل عیالی اے

سُتھرا شاہ

نام ستھرا شاہ تخلص ستھرا۔ گورو ہرگوبند جی دے انتلے سمے ۱۶۱۵ء وچ پٹیالہ دے اک پنڈ وچ پیدا ہویا۔ بابا بدھ سنگھ جی لکھدے ہن۔ جد اہ پیدا ہویا اہدے منہ وچ دند سن۔ گھر دیاں آفات سمجھ کے باہر سُٹ پایا۔ اوتھے اک کتی اپنے بچیاں نوں لئی بیٹھی سی۔ اہ وی اوہناں وچ رل گیا۔ تے کتوریاں دے نال کتی دا تھن چنگھ کے پلدا رہیا۔ اک دن گورو ہرگوبند جی ادھروں لنگھے۔ اہ اچرج نظارہ ویکھ کے آپ دے دل تے اثر ہویا۔ آپ نے ستھرے نوں منگوا لیا تے منشی ہتھاں وچ پلن لئی سونپ دتا۔

ستھرا بال پن توں بڑا مخولیا تے شوخ سی۔ ایس بڑی لمی عمر بھوگی۔ تے گورو ہرگوبند توں لے کے گورو گوبند سنگھ تک ہر گورو دے درشن کرن تے اوہناں دی سنگت وچ رہن دی وڈیائی حاصل کیتی۔ گورو گوبند سنگھ نے ستھرے دی خواہش مطابق حکم دتا۔ کہ ہر سکھ ستھرے دے سیوک نوں نانک شاہی دو پیسے دیا کرے۔ اہ رواج ڈھیر چر رہیا۔ جد کوئی ستھرا ڈنڈے وجاندا کسے سکھ پاس جاندا اوہ جھٹ گورو جی دے حکم مطابق دو پیسے دیندا۔ اہ رسم ہن وی جاری اے۔

ستھرے دی کوتا وچ مخولیہ رنگ دی اے۔ تے تصوف دی۔ شعراں وچ پکیائی۔ بنتر وچ جان۔ تے کلام وچ رس اے۔ نمونہ

آرگنگا پار گنگا وچ ہیں تے توں!　　　لہناں لیناں ستھریاں ناسیں دے کے دھوں

لوک ڈراون کارنے کیہ توں بھیکھ بنایا　　　ہر دم ٹکڑا کھاوناں بابا نام سدایا

جیوں جیوں چڑھن شرینیاں تیوں تیوں ودھدا جا　　　دے دعائیں کھلیاں اگلی گل نہ کا

ڈھول وجے گھر لٹیئے لوکی کہن ویاہ　　　صاحب ادتھے نہ بجھیئے ہویا مکھ سیاہ

جت دن لیکھا منگیئے گل پلو منہ گھاہ　　　ستھریا راہوں گھتھیا ڈٹھا تھاں نوں واہ

بھائی گورداس

بھائی گورداس تیسرے گورو امرداس جی دے بھتیجے۔ ذات بھلّہ کھتری۔ گوئندوال (امرتسر) وچ جنم لیا۔ جنم ۱۵۵۹ء وفات ۱۶۳۷ء مطابق ۱۷ اسوج سنہ ۱۶۹۴ بکرم۔ سنسکرت۔ فارسی تے ہندی دی تعلیم رجویں حاصل کیتی۔ شاعر چاندر دی۔ اِہناں ۳۹ واراں تے ۵۵۶ کبت سویّے لکھے۔ واراں پنجابی وچ ہن تے کبت سویّے ہندی وچ۔ اِہناں اپنی کویتا توں سکھی پرچار لئی بڑا کم لیا اے۔ کوتا وچ قدرتی نظاریاں تے بے جان شیاں توں بڑے سبق لئے۔ ہنجویں گورو ارجن دیو نے گرنتھ صاحب دی لکھت تے جوڑائی دا کم آپ توں کرایا۔ آپ دے کلام وچ بڑا رس تے بیان وچ لوچ اے۔ سادگی تے سچیائی ڈُلھ ڈُلھ پیندی اے۔ محاورے۔ اکھاناں تے تشبیہاں سوہنیاں ورتیاں ہن۔ نمونہ

گِدڑ داکھ نہ اَپڑے آکھے تھُو ہ کوڑی!
نچن نچ نہ جانے آکھے بھوئیں سوڑی
بوے اگے گاویئے بہروں سو گوڑی
ہنساں نال ٹٹیڑی کیویں پہنچے دوڑی
ساون وَن ہریاوے اِک ججھے رنڈی
بے مکھ سُکھ نہ دیکھیے جیوں چُھٹڑ چھوڑی

آپ دے شعراں توں معلوم ہندا اے کہ آپ دا علم تے تجربہ ڈھیر سی۔ لب دے رنگ وسدے ہن۔ اک سخے وچ جی نال مِل کے کیہہ کجھ بن جاندی اے ۔

سوئی تانبا رانگ سنگ کینہا ہوئی! سوئی تانبا جست مل پیتل ہو ہوئی
سوئی سیسے سنگتی بھنگار بھلوئی تانبا پارس پرسیاں ہوئی کنچن سوئی
سوئی تانبا بھسم کر او کھدھ کر کھوئی آپو آپ ورتدا سنگت گن گوئی

جیوں لوہڑی وچ انگی پیندی چھاپ ملی وڈیائی لوہڑی گھن پر بوند جیوں پرگٹ موتی سپ سمائی

لوہڑی بوٹی گبھرے متھے ٹکا سوبھا پائی — لوہڑی پارس پتھری اشٹ دھات[1] کنچن کردائی
جیویں من لوہڑے سپ سر — دیکھے ٹک ٹک لوک ٹکائی!
جان رسائن پاریوں — رتی مل نہ جائے ملائی
آپ گنائے نہ آپ گنائی

دنیا دے پریمیاں دی مثال دے کے آکھدے ہن ؎

لیلیٰ مجنوں عاشقی چوہ چسکی جاتی — سورٹھ بیجا گاویئے جس سگھڑا داتی!
مہینوال نوں سوہنی سے تردی راتی! — رانجھا ہیر بکھانئے اوہ پرم پراتی
پیر مریداں پرہڑی گاون پربھاتی

"وڈیواں" دے عنوان ہیٹھ لکھدے ہن

ہوئے وڈیواں جگ وچ بیج تن کھیہ نال رلایا
بوٹی ہو کپاہ دی ٹینڈے ہس ہس آپ کھڑایا
دو پل ویلن ویلیا لوں لوں کر تنب تنبایا
پنجن پنج اڈیا کر کر گوہڑے سوت کتایا
رتن اُلن گھنب چڑھا کے دے دے دکھ دھوا رنگایا
قینچی کٹن کٹیا سوئی دھاگے جوڑ سوایا! سجن کجن ہو کجایا

(وار چوتھی پوڑی ۱۴)

---

[1] اشٹ دھات آٹھ دھاتاں مل کے سونا بن جاندیاں ہن۔

گورو تیغ بہادر

ناویں گورو تیغ بہادر جھیویں گورو ہرگوبندجی دے سب توں چھوٹے پتر اورنگ زیب بادشاہ دے سمے امرت سر وچ سنہ ۱۶۷۸ بکرمی مطابق سنہ ۱۶۲۱ء وچ پیدا ہوئے۔ سنہ ۱۷۲۱ بکرمی مطابق سنہ ۱۶۶۲ء نوں گورگدی تے بیٹھے۔ آپ دے بھرا سوڈھی سورج مل نے آپ دی مخالفت شروع کر دتی۔ آپ سنہ ۱۶۶۵ء وچ انند پور ضلع ہوشیار پور چلے گئے۔ آپ دے تایاں (خواہشاں) دھیرمل تے رام رائے نے آپ نوں دکھ پچاون دی پوری کوشش کیتی۔ آخر آپ چوراسی ورھے دی عمر وچ دِلّی دے مقام تے سنہ ۱۷۳۲ بکرمی مطابق سنہ ۱۶۷۵ء وچ شہید کر دتے گئے۔ آپ اپنی یادگار اک پتر گورو گوبند سنگھ چھڈ گئے۔

آپ دا کلام زیادہ تر ہندی نما پنجابی۔ پوربی تے لہندی بولی وچ اے۔ خیال ہندو سکھ فلسفے دے مطابق ہن۔ آپ خدا وچ یقین رکھدے سن۔ مخلوق نوں اِک ربی کھیڈ سمجھدے سن۔ تے اوسے مالک دے گن گاوندے اَتے لوکاں نوں نیکی دا رستہ دکھاندے رہے۔ بدی برائی توں بچن دی تلقین کردے رہے۔ کلام دی ونگی:۔

سادھو رچنا رام بنائی

اِک بنسے اِک استھر مانے اچرج لکھیو نہ جائی
کام کرودھ موہ بس پرانی ہرمورت بسرآئی!
جھوٹا تن ساچا کر مانیو جیوں سُپنا رَینائی
جو دیسے سو سگل بناسے جیوں بادر کی چھائی!
جن نانک جگ جانیو متھیا رہیو رام سرنائی

کہہ نانک ہر بھج مناں جیہ بدھ جل کو مین[4]

جیہہ مایا ممتا تجی سبھ تے بھیو اُداس
کہہ نانک سن رے مناں تے گھٹ برہم نواس

[1] رات [2] خواب [3] بادل [4] مچھلی۔

سُلطان باہُوؒ

نام سُلطان باہو۔ پیو دا نام بازید محمدؒ۔ پنڈ شورکوٹ (جھنگ) دے وسنیک جنم ۱۰۳۹ھ مطابق ۱۶۲۹ء سن وفات ۱۱۰۲ھ مطابق ۱۶۹۰ء جمادی الثانی ۱۱۰۲ھ جمعہ دے دیہاڑے۔ ماں نے نام "با ہُو" اللہ دے نال رکھیا۔

جماندرو ولی تے اللہ لوک۔ اِہناں بارے اِہ روایت اے۔ کہ پیراں پیر دا نگوں عمر دے پہلے دِنوں جدا جے ماں دا دُدھ پیندے سن۔ رمضان دا مہینہ آیا۔ تے اِہناں سارا سارا دن دُدھ نہ پیتا۔

اِہناں دے والد چنگے زمیندار سن۔ جدوں اِہ ذرا جوان ہوئے اِہناں چاہیا۔ کہ سلطان باہو نوں دی زمیندارے کم ول لایا جاوے۔ پر اِہ سب کجھ چھڈ چھڈا کے ملتان چلے گئے تے۔ حضرت بہاؤالحق ملتانیؒ دے مزار تے جا کے چلہ کٹیا۔ ایتھوں شاہ حبیب (غالباً مدراس ضلع امرت سر والے) کول گئے۔ اِہناں دُنیا تیاگن دا حکم کیتا۔ اِہ حکم من کے دِلی چلے گئے۔ تے عبدالرحمٰن دہلوی دے مرید ہو گئے۔

عربی فارسی دی رجویں تعلیم پائی۔ تصوّف دے سمندر وچ سوہنیاں تاریاں لائیاں۔ تے ایس سمندر دی تہ وچوں جیہڑے موتی پائے۔ اُنہاں نوں اپنی علمیت تے قابلیت دی ربی ذات نال گھوڑ سوار کے پیش کیتا۔ اِہناں فارسی دا رتا گھٹ کوتا وچ ۱۴۰ دے قریب کتاباں تصوّف تے لکھیاں جویں :۔

شمس العارفین۔ مفتاح العارفین۔ محکم الفقراء۔ عین الفقراء۔ امیر الکونین۔ دیوان باہو۔ عقل بیدار۔ گنج الاسرار وغیرہ تے اِہدے نال پنجاب دے اُنہاں وسنیکاں نوں جیہڑے عربی۔ فارسی سمجھن دی بُدھ نہیں رکھدے سن پنجابی بیتاں وچ کجھ خیال پیش کیتے۔

اِہناں دے کلام وچ بھانویں شاہ حسین والی ہُوک یا عاجزی تے پوہ نہیں۔ پر ربی مُنکھ دی اَبھید تا نوں ورساؤن والے باہُو نے سادہ پر زور دار لفظاں وچ نفس نوں مارن تے اپنے من اندر جھاتی پاون دی پریرنا کیتی اے۔ بولی کیندری (مرکزی) تے ٹکسالی اے۔ تے ایس تے ہندی۔ ملتانی تے فارسی شبداں دی پان چڑھی ہوئی اے۔

اپنے بعد چار تیویاں اٹھ پُتر تے معرفت دا خزانہ اپنی یادگار چھڈ گئے۔ اِہ حسب نسب دوہوں پیراں پیر سیّد عبدالقادر جیلانی رحمۃ اللہ علیہ دی لڑی وچوں سن۔

نمونہ :۔

الف۔ اللہ چنبے دی بوٹی مرشد میرے من لائی ہُو　　نفی اثبات دا پانی ملیس ہر رگے ہر جائی ہُو
اندر بوٹی مشک مچایا جاں پھلن پر آئی ہُو　　رجیوے مرشد ناں باہو جیں اِہ بوٹی لائی ہُو

چ۔ چڑھ چناں توں کر رشنائی ذکر کریندے تارے ہُو　　گلیاں دے وچ پھرن نمانے لعلاں دے ونجارے ہُو
شالا مسافر کوئی نہ تھیوے ککھ جنہاں تے بھارے ہُو　　تاڑی مار اُڈا نہ باہو اسیں آپے اُڈن ہارے ہُو

پ۔ پڑھ پڑھ علم ہزار کتاباں عالم ہوئے سارے ہُو　　اِک حرف عشق دا نا پڑھیا جانن بُھلے پھرن بیچارے ہُو
اِک نگاہ جے عاشق ویکھے لکھ ہزاراں تارے ہُو　　لکھ نگاہ جے عالم دیکھے کسے نہ کدھی چاہڑے ہُو
عشق عقل وچ منزل بھاری سَیاں کوہاں دے پاڑے ہُو　　عشق نہ جنہاں خریدیا باہو اُہ دوہیں جہانیں ماڑے ہُو

ع۔ عاشق پڑھن نماز پریم دی جیں وچ حرف نہ کوئی ہُو　　جیہا کیہا اُہ نیت نہ سکے اوتھے درد مندا دل ڈھوئی ہُو
اکھیں نیر تے خون جگر دا اوتھے وضو پاک کر لوئی ہُو　　باہو جیبھ نہ ہلے تے ہونٹھ نہ پھڑکن خاص نمازی کوئی ہو

الف۔ اِہ تن میرا چشماں ہووے میں مرشد دیکھ نہ رجاں ہُو　　لُوں لُوں دے مُڈھ لکھ لکھ چشماں اِک کھولاں اِک کجاں ہُو
اِتنیاں ڈٹھیاں صبر نہ آوے ہور کتے ول بھجاں ہُو　　مرشد میرا دیدار ہے باہو مینوں لکھ کروڑاں حجاں ہُو

ب۔ بے ادباں نہ سار ادب دی گئے ادباں تھیں وانجے ہُو　　جیہڑے تھاں مٹی دے بھانڈے کدی نہ ہُندے کانجے ہُو
جو مُڈھ قدیم دے کھیڑے آہے کدی نہ ہُندے رانجھے ہُو　　جیں دل حضور نہ منگیا باہو دوہیں جہانیں وانجے ہُو

م۔ مذہباں والے دروازے اُچے راہ ربانی موری ہُو　　پنڈتاں تے ملوانیاں کولوں چھپ چھپ لنگھدے چوری ہُو
اڈیاں مارن کرن بکھیڑے درد منداں دیاں گھوری ہو
باہو چل اُتھائیں وسیئے جتھے دعویٰ کسے نہ ہوری ہو

الف۔ اِک دم سجن تے لکھ دم ویری اِک دم دے مارے مردے ہُو
اِک دم پچھے جنم گوایا چور بنے گھر گھر دے ہُو
لایاں دا اوہ قدر کیہ جانن جیہڑے محرم ناہیں ہر دے ہُو
سو کیوں دھکے کھاون باہُو جیہڑے طالب سچے در دے ہُو

الف۔ ایہ تن رب سچے دا حجرہ وچ پا فقیرا جھاتی ہُو
نہ کر منت خواج خضر دی تیرے اندر آب حیاتی ہُو
شوق دا دیوا بال ہنیرے متاں لبھے وست کھڑاتی ہُو
مرن تھیں مر رہے اگے باہُو جنہاں حق دی رمز پچھاتی ہُو

ی۔ یار یگانہ مل سی تینوں جے سر دی بازی لائیں ہُو
عشق اللہ وچ ہو مستانہ ہُو ہُو سدا الائیں ہُو
نال تصور اسم اللہ دے دم نوں قید لگائیں ہُو
ذاتے نال جاں ذاتے رلیا تد باہُو نام سدائیں ہُو

چ۔ چڑھ وے چناں توں کر رشنائی ذکر کریندے تارے ہُو
گلیاں دے وچ پھرن نمانے لعلاں دے ونجارے ہُو
شالا مسافر کوئی نہ تھیوے ککھ جنہاں تھیں بھارے ہُو
تاڑی مار اڈا نہ باہُو اسیں آپے اڈن ہارے ہُو

الف۔ ایہ تن رب سچے دا حجرہ کھڑیا باغ بہاراں ہُو
وچے کوزے وچے مصلے وچے سجدے دیاں تھاواں ہُو
وچے کعبہ وچے قبلہ وچے الا اللہ پکاراں ہُو
کامل مرشد ملیا باہُو اوہ آپے لیسی ساراں ہُو

ن۔ نال کسنگی سنگ نہ کریئے کل نوں لاج نہ لائیے ہُو
تُوں تمے تربوز نہ ہندے توڑے توڑ مکے لے جائیے ہُو
کانواں دے بچے ہنس نہ تھیندے توڑے موتی چوگ چگائیے ہُو
کوڑے کھوہ نہ مٹھے ہندے باہُو بھاویں سے من کھنڈ پائیے ہُو

ک۔ اِک جاگن اِک جاگ نہ جانن اِک جاگدیاں وی ستے ہُو
اِک ستیاں ہی جا واصل ہوئے اِک جاگدیاں وی مٹھے ہُو
کیہ ہویا جے گھگو جاگے اوہ لیندا ساہ اپٹھے ہُو
میں قربان تنہاں دے باہُو جنہاں کھوہ پریم دے جتے ہُو

توٹے ۔ بینک

گورو گوبند سنگھ

نام گورو گوبند سنگھ تخلص نانک۔ ناویں گورو تیغ بہادر دے پتر اورنگ زیب دے سمیں ۱۷۲۳ بکرمی مطابق ۱۶۶۶ء وچ پٹنہ ضلع بنگال وچ پیدا ہوئے۔ ۱۷۳۲ بکرمی مطابق ۱۶۷۵ء نوں آنندپور ضلع ہوشیارپور گورگدی تے بیٹھے۔ تے چھتالی ورھے دی عمر پا کے ۱۷۶۵ بکرمی مطابق ۱۷۰۸ء نوں حیدرآباد (دکن) وچ چلانا کر گئے۔

آپ نے سکھاں نوں پنج ککے (کچھ۔ کڑا۔ کرپان۔ کیس تے کنگھا) رکھن دا حکم دتا۔ سکھ پنتھ نوں اِک الگ شکل دِتی تے سکھاں (یا ہندوواں) دے نام نال سنگھ (شیر) دا لفظ چالو کیتا۔

آپ زیادہ تر بنگال وَل رہے۔ پنجابی وچ بہت تھوڑی کوتا کہی۔ کجھ شبد تے اِک چنڈی دی وار۔ باقی کلام فارسی یا پرانی ہندی۔ برج بھاشا وچ اے۔ فارسی توں چھُٹ پوربی ہندی تے بنگالی دی پان سارے کلام تے چڑھی اے۔ چنڈی دی وار وچ درگا دیوی تے دینتاں دے یدھ دی داستان بیان کیتی اے۔ اِہ سرکھنڈی کوتا چھند (نظم بلا قافیہ) اے۔ تے بیر رس دا سوہنا نمونہ اے ۔

جنگ مصافا[1] بجیا رن گھُرّے[2] نگارے چاوَلے[3]   جھولن نیزے بیرقاں[4] نشان لسّن[5] شاولے
ڈھول نگارے پون دے اونگھن جان جٹاولے   درگا رانو ڈبے رن ناد وجن کھیت بھیاولے

لکھ نگارے وجن آہمو ساہمنے   راکس رنوں نہ بھجن روہے[6] روہلے
شینہاں وانگوں گجن سبھے سورمے   تن تن کیبر[7] چھڈن درگا ساہمنے

سٹ پئی خرچامی[8] دلاں مقابلہ   گھیر لیے وریامی[9] درگا آئے کے
راکش وڈے علاّقی[10] بھج نہ جاندے   انت ہوئے سرگامی[11] مارے دیوتا[12]

---

[1] جنگ والیدان [2] وجے [3] جوش۔ فخر۔ چاوڑ پیدا کرن والے [4] جھنڈیاں۔ نشان۔ جھنڈے [5] لشکدے۔ چمکدے ہن ساوے لشکن والے [6] غصے دے بھرے ہوئے [7] تیر [8] کھوتے دے چم دا ڈھیا ہویا ڈھونسہ [9] بہادر۔ وریام۔ [10] چالاک۔ ہوشیار۔ علم والے [11] سورگ نوں جان والے۔ [12] دیوتا۔ دیوی)۔

اِہناں دا کجھ صاف پنجابی دا نمونہ وی ملدا اے۔ جویں:

مِتر پیارے نوں حال مریداں دا کہنا — تدھ بن روگ رضائیاں دا اوڑھن ناگ نواساں دے رہنا
سُول۔ صراحی۔ خنجر۔ پیالا بِنگ قصائیاں دا سہنا — یارڑے دا ساتھوں سَتھر چنگا بھٹھ کھیڑیاں دا رہنا

آپ دِیاں تصنیفاں اِہ ہن:۔

جاپ۔ اکال اُستت۔ گیان پربودھ۔ شستر نام مالا۔ چوّی اوتار۔ بچتر ناٹک۔ بھگوتی دی وار (چنڈی دی وار) تریا چرتر تے کجھ متفرق۔ اِہناں دے سوا ظفرنامہ (فارسی وِچ) اے۔ "تریا چرتر" بابت شک اے کہ اِہ اُہناں دی لِکھت نہیں۔ تے ظفرنامہ نوں چھڈ کے باقی دسم گرنتھ وِچ موجود ہن۔

آپ دی بابت مشہور ہے کہ آپ دے پاس بونجا (۵۲) کوی سن۔ جہڑے ہر پاسے دے سن۔ اِہناں نال ویلے کویلے کوتا دا ذکر رہندا سی۔ اِہناں بونجا کویاں (شاعراں) وِچ بھائی نندلال جی۔ بھگت کبیر دا سپتر کمال تے منگل۔ بہاری وغیرہ سن۔

نندلال فارسی دے شاعر سن۔ گویا تخلص کردے سن پر پنجابی وِچ نندلال ای رہے۔ جویں:۔

اک دِہاڑے ست گُور پاسوں مَیں پریم صراحی پیتی — بھا دا ساڈے لِکھی فقیری سومستک دھر لیتی
پچھلی عمر گناہیں بیتی ہر کی بھگتی نہ کیتی — اگوں سمجھ چلو نندلالہ جو بیتی سو بیتی

دُوجے کوی منگل سن۔ اِہناں ہندی، پہاڑی تے پنجابی بولی وِچ کوتا لِکھی۔ ۱۷۵۳ء وِچ اِہناں شل پربھ تے مہابھارت دا پنجابی وِچ ترجمہ دا اُلتھا کیتا۔ اِہناں دی دی پہاڑی پنجابی دی ونگی ویکھ لئو:۔

آنند دا واجا نت وجدا انند پور — سُن سُن سُدھ بھُل دی اے نرناہ دی
بھیو بھیکنے نوں لنکا دسنے دا — فیر اوا دی آوندی اے پَھپاہ دی،
بل چھڈ بلی جیا چھپیا پاتال وِچ — فتح دی نشانی جدھے دوار درگاہ دی،
سوَن نہ دیندی کبھی دُوجیاں نوں رات دِن — نوبت گورو گوبند سنگھ بادشاہ دی

ایسے طرح اِہناں بونجاں کویاں وِچ مشہور بھگت کبیر داس دا سپتر کمال وی سی۔ اُہدے کلام دا سواد وی نال ای چکھ لئو:۔

سمجھ بوجھ دل کھوج پیارے عاشق ہو کے سونا کیا — جن نَینن سوں نیند گوائی تکیہ لیف بچھونا کیا
رُکھا سُوکھا غم کا ٹکڑا چکنا اور سلونا کیا — پایا ہے تو کر لے سادی پائے پائے پھر کھونا کیا
کہے کمال پریم کے مارگ سیس دیا پھر رونا کیا

بہاری لال بہاری

نام بہاری لال تخلص بہاری۔ گورو گوبند سنگھ جی دے ۵۲ کویاں چوں سن۔ کتھوں دے سن تے کون سن۔ ایس بارے کوئی اُگھ سُگھ نہیں ملدا۔ گورو جی دے بہاری کویاں دا ذکر کردیاں ہویاں سردار بہادر سردار کاہن سنگھ جی نے اپنی تصنیف مہاکوش وچ تے بھائی گیان سنگھ جی اپنی لکھت تاریخ خالصہ وچ اینہاں دا کوئی ذکر نہیں کیتا۔ پر سردار پیاسنگھ ایم۔ اے پرنسپل نے اپنی لکھت چونویں پنجابی کوتا وچ تے بھائی صاحب بھائی ویر سنگھ جی نے اپنی تصنیف کلغی دھر چمتکار وچ تے ڈاکٹر موہن سنگھ جی ایم۔ اے۔ پی۔ ایچ۔ ڈی نے اپنی انگریزی لکھت ہسٹری آف پنجابی لٹریچر وچ بہاری دا ذکر کیتا اے۔

بہاری دے کلام وچ سوز تے برہ دا رنگ ڈھیر اے شعراں وچ یکسانی۔ روانی تے رس اے۔

کلام دا نمونہ

عاشق عاشق سبھ کوئی آکھے ٹیڈھی پگ دی دھر کے
سرتوں پرے عشق دا ڈیرا سبھ مڑ آئے ڈر کے
مان منی تے خودی تکبر کوئی نہ دھیوے جر کے
سجناں دے اُچے محل بہاری کوئی عاشق پہتا مر کے

(چونویں پنجابی کوتا)

ہائے محبت کیہی لائی میرے سینے اندر رڑکے
جیوں جیوں دیکھاں باغ ماہی دا میرے اندر آتش بھڑکے
انبڑی جھبر کے مینوں بابل ملے مینوں دیر ملاون لڑکے
ایس وچھوڑے دی آتش کولوں دم نکل جائے گا سڑکے

اماں نی میں مردی جاواں میرے اُٹھن سول کلیجے
برہوں قصائی اندر وڑیا جن کیتی رت بجے
جس دن دی گھر گھیڑے دے آئی سُکھ نہ سُتی سیجے
تہاں توں قربان بہاری جہ جاگ اسانوں بھیجے

من اسوار پون کا گھوڑا اساں گگن[1] تماشے جانا
گگن اندر اک باغ عجائب جتھے امرت پھل کھانا
مٹھا بولن تے نام ارادھن[3] سیتل پون پھوارا
من دیاں ڈاگاں ہتھ بہاری تہاں کون مٹے اسوارا

---

[1] آکاش۔ آسمان [2] جپنا [3] مراد خدا

شاہ ظریف

شاہ ظریف دے نام نال مشہور ہن۔ لاہور دے رہن والے۔ جنم ۱۰۴۴ھ۔ وفات ۱۱۲۰ھ اہلِ بیت دے محب۔ درویش طبیعت۔ فقیرانہ خیال۔ اِہناں دی حضرت علیؑ دی مدح "چھپی ہوئی ملدی اے۔ کلام دا نمونہ ؎

ک کوہڑیاں دے دُکھ دُور ہندے جدوں علیؓ دا نام دھیاوندے جی!
روشن ہُندیاں اکھیاں اُنہاں دیاں جو سرمہ علی دی دھوڑ دا پاوندے جی
بیٹے بخشدا اوتر نکھتریاں نوں پوری دیندے تے گود کھڈاوندے جی
ظریف کپڑے بخشدا ننگیاں نوں بھکھے رج کے طعام نوں کھاوندے جی

اِہناں دے اک شاگرد میاں رکن دین ولد خان محمد ساکن لاہور نے ۱۱۳۶ھ وچ امام حسین دا جنگ نامہ "روضۃ الشہدا" لکھیا۔ جو بیر رس تے کرنا رس دا ملیا جُلیا نمونہ اے

نمونہ :-

اِہ گل سن کھلوتے سبھے عمر سعد للکارے
سامرناواں اک مرد بہادر آمیدان پکارے
سن ہتھیاراں کڑ کڑ کردا وچ میدانے آیا
سبجے کھبے کر للکاراں گھوڑا اوس ہلایا
ظہیر حسان آیا اس ویلے پاس امام کھلوتا
رُوح اُسدا سی نال شہزادے اِکو لڑی پروتا
کہے امام حسین دے تائیں خیر ظہیر حسانی
اِہ جو آن میدان کھلوتا ہے اک مرد طوفانی
دیہو اجازت شاہ مینوں لا فاں اِسدیاں بھنّاں
جاں میدان کراں دو ٹکڑے واہ فولادی کھنّاں

رکن دین اپنے استاد دا ذکر کردے ہوئے لکھدے ہن۔

مُرشد شاہ ظریف ہے میرا والی ملک ولایت
عین عنایت میں پر ہوئی کھولی نظر ہدایت

احمد کوی

نام تے تخلص احمد اورنگ زیب بادشاہ دے راج سمے ہوئے۔
اہناں دی لکھی ہیر ملدی اے جس وچ ۲۰۳ بند ہن۔ اہ پہلی ہیر اے جیہڑی بنتیاں وچ لکھی گئی۔ اِنج جاپدا اے۔ کہ احمد نے ہیر دا نقشہ ڈو لیا تے وارث شاہ نے اُس وچ رنگ بھر کے اوس نوں مکمل کیتا۔ بعض تھاں تے خیالات دا آپس وچ ٹاکرا وی ہو رہیا اے۔ جویں کوی احمد لکھدے ہن۔

ہیر چھتیاں نال ہیں مس بھناں تدول جیہ میرا اون کھیسا سال

سید وارث شاہ لکھدے ہن ؎

نوں چھتیاں نال آہ مس بھناں تدول دوہاں دا جی رل گیا سی نیں

احمد لکھدے ہن۔

اساں صبر کیتا تساں صبر کرنا خط لکھ اُہناں قاصد چلایا اے

وارث لکھدے ہن :۔

اساں صبر کیتا تساں صبر کرنا حکم اِنّاکَ میتٌ آیا ای !

احمد تے وارث دی ہیر دا پلاٹ اِکو لکو اے۔ صرف اخیر تے کجھ فرق اے۔ وارث نے دوہاں دا مرنا دسیا اے۔ پر احمد نے دمودر وانگ اُہناں نوں جیوندیاں جاگدیاں مکے پچا دتا۔ احمد لکھدا اے

ڈٹھے حاجیاں مکے دے راہ تینے رانجھا ہیر تے نال ای مجبوری

رانجھا راہ دکھائیندا حاجیاں نوں ہیر ونڈدی لسنگر چول چوری

تے ایس دے نال احمد نے بیان نوں مختصر کیتا اے۔ پر وارث نے گل نوں لماں کیتا اے تے رنگ بھریا اے۔ احمد دی زبان سمے مطابق سوہنی اے۔ پنجابی ٹھیٹھ نہیں۔ ہندی۔ عربی۔ فارسی دے لفظ دی موقعے موقعے ورت لئے ہن۔ تے قافیئے دا وی کوئی خاص خیال نہیں رکھیا۔ جویں گ دے نال ک تے غ قافیہ لے آندا اے۔

جویں ؎ قید زلف زنجیر دی پیا جوگی تیرا اکھڑا ابرہاں بیراگ ہیرے !

رنگ زرد تے سُک کے کاٹھ ہویا سوز ہجر دا جگر وچ داغ ہیرے

رن آدمی دے سُکھ دے ناہیں جنھوں چمڑے عشق دا ناگ ہیرے
تیرے طلب دیدار دے ویکھنے نوں آیا کوہ دناستی جھاگ ہیرے

قافیہ بندی، محاورہ بندی تے خیال اُساری سوہنی اے۔ عام طور تے چوکلیا بیت لکھے ہن۔ پر کدھرے کدھرے مصرعے ودھ ودھ وی ہن۔

احمد ہیر دے لکھت سال دا ذکر کردے آکھدے ہن

سن چار تے تیہہ ۳ اورنگ شاہی کتھا ہیر تے رانجھے دی ہوئی پوری

اورنگ زیب ۱۶۵۸ء وچ تخت تے بیٹھا۔ ایس حساب نال احمد نے ۱۶۹۲ء وچ ہیر لکھی تے سید وارث شاہ دی ہیر دے لکھت سال توں ستر پچھتر ورھے پہلاں دی تصنیف اے۔

کلام دا کجھ نمونہ

رانجھا جوگی ہو کے رنگ پور جاندا اے۔

نظر باز پھردا وچ کھیڑیاں دے اتے اُتنیں پاوندا جھاتیاں نی
اِک ہسدیاں کھیڈدیاں گاوندیاں نے اِک بیٹھیاں چُپ چپاتیاں نی
کوئی سادلیاں نے کوئی گوریاں نی کوئی لمیاں کوئی سنگھاتیاں نی
اِک بھینے دن انوپ کڑیاں اِک سوہنیاں نے اِک داتیاں نی!
اِک نظر چھپا کے دیکھدیاں نے اک ظاہرا ماردیاں کاتیاں نی
اِک کڈھ گھنگھٹ شرماندیاں نی اِک کھول دکھاندیاں چھاتیاں نی
کوئی ویاہیاں کوئی کماریاںلہ نے سبھے رنگ بھریاں دس باتیاں نی
کدوںلٹہ آیوں وے راولا جاہ کدے مل ناتھ نوں پچھ دیاں باتیاں نی

جوگی (رانجھا) اگوں آکھدا اے

بھات کھانیوں تُسیں کیہ جاندیاں ہو جوگی اُتراں کھنڈ تھیں آیا اے
درد پھول کے کس نوں کون کہے سوئی جان دا جس لگایا اے
درد پچھ کے کجھ علاج کرے حال تسیں نوں بھلا سنایا اے
کھوج ایت نگری ساڈا آ پیا اساں اپنا گورو ونجایا اے

لہ کنواریاں لٹہ کدھروں۔

جھگی ہیر دے وہیڑے وڑیا تے سہتی چھڑ پئی

تیرا عجب سلوک ہے منگنے دا گھر گھر ٹکڑے ڈین الاوناں ہیں

تیرا ڈھنگ ناہیں کوئی جوگیا مندا گھریں وڑے تے جھاتیاں پاوناں ہیں

بوہ بھیکھیا، مکریا، راولا دے پردیس دی لاف سناوناں ہیں

چھیل چھدر جیہا تینوں دیکھنی ہاں سوال کرے تے بولیاں لاوناں ہیں

نواں جوگ لیئو، بُری نظر تیری کہیا جوبنے روپ دکھاناں ہیں

پہلے لاف ماریں پردیسیاں دی ناؤں ہیر دا کیونکر جاننا ہیں!

جمعے نوں کڑیاں دا باغ ول آوناں

روز جمعے دے ترنجناں مل چھٹی سبھے ندی تے چلّیاں نہاونے نوں

ھنڈلیں بھنیاں نے نال ڈومنیاں راگ سناونے نوں

اک کھتریٹیاں اک برہمنیٹیاں نے اک نکر یٹیاں جیز سدلونے نوں

اک نٹنیاں اک اچھبیٹاں نے اک کمرہیٹیاں جھمرے پاونے نوں

اک منہاریاں اک بھٹیاریاں نے اک ٹھٹھیاریاں بولیاں لاونے نوں

سبھے اپنے اپنے حال وچ مست کوئی جوبنے روپ دکھاونے نوں

راہ جاندیاں نوں دھوآں نظر آیا متا کیتو نے بھول مچاونے نوں

وانگ لشکری دھوئیں دے گرد ہویاں بھول گھتیا نے کھو پاونے نوں

رانجھا ہیر نوں

ہیرا اپنے کہی میں آپ ماری میری سُنّے ہُن کون فریاد ہیرے

تدوں سُتھروں نذر کر جان دی سیں جدوں رچی سیں ایت سواد ہیرے

ناں تھاں گراں دا بُھل گیا تینوں ذرا نہ آوندا یاد ہیرے

میں تے تخت ہزارے دا چودھری ساں ست بیہڑیا اصل بنیاد ہیرے

دکھن پیا نہ جان دی حال میرا نظر آیا تیرا اعتقاد ہیرے

حبیب اللہ فقیرؔ

نام حبیب اللہ تخلص فقیرؔ پنڈ چنڈو وال گجرات دے وسنیک

پنڈ وچ درزیاں دا کم کردے سن۔ تے نال نکیاں وڈیاں نوں قرآن مجید پڑھاندے تے وعظ نصیحت کردے سن۔ اِہناں دی اِک کتاب اخبارالآخرت چھپی ہوئی اے جس وچ ۱۶۰۰ دے قریب بیت ہن۔ اِہ کتاب ۱۱۰۴ھ دی لکھت اے۔ ایس وچ قیامت، دوزخ، بہشت وغیرہ دے مسئلے بیان کیتے گئے ہن۔ زبان صاف اے۔ بولی وچ روانی اے۔ لہندی دی ملاوٹ اے۔ فارسی الفاظ چوکھے ہن۔ مولوی صاحب لکھدے ہن:۔

پچھے حضرت مصطفٰےؐ یاراں سے وریہاں چار   چار مہینے ہور بھی تِدن تھیا تیار
بادشاہی اورنگ زیب دی چھتیویں ۳۶ سال تمام   تم تاریخ چودھویں ربیع الثانی ماہ

کلام دا نمونہ

پہلاں من خدا نوں بخشن ہارا سو   قہار تِسدا نام ہے کیجے تس بھئیں بھور
دوجے من فرشتے ربے دے مقبول   ہردم اُس دی بندگی وچ رہن مشغول
روز قیامت آوسی اُہ دیہنہ ہوسی سخت   عاصی بہہ بہہ روسن شاد ہوسن نیک بخت
ہبھے جان مرسیسی پچھوں جیون حق!   تس دن ویکھا دیندیاں سبھنے ہوسن شق!
کیتے مسئلے آکھ سن روز قیامت دے   اُہ دیہاڑا حق ہے مت کو شک کرے
لہندے پاسیوں چڑھسی آ سورج باجھ کمان   پیش قیامت ہوسیا وڈا اِہ نشان

قیامت دیاں نشانیاں بیان کردے ہوئے لکھدے ہن:۔

کرسن ترک نماز نھیں ہور جماعت بھئیں!   بھی اُس نوں سہل جانسن کافر ہون یقین
ٹھگن گوڑ لباس بھئیں بہتا جھوٹھ بلین!   عذاب قیامت سخت تر جس نوں اُہ جھلین

ہور علامت تجھ توں کرسن بہت خیانت   فاحش بغض جہ ویکھن دیسن چھوڑ دیانت

ہور علامت بجھ توں حاکم قاضی چور   کرسن ہور ہدایت وڈھی لیسن زور
ہور علامت کرسی اچے کوٹھے بنا   محکم محل جو ماڑیاں موتی نقش لگا

سیّد علی حیدر

نام سیّد علی حیدر، تخلص علی حیدر، پنڈ چونترہ ضلع ملتان دے وسنیک۔ جنم ۱۱۰۱ھ وفات ۱۱۹۱ھ گیلانی سید سن۔ بڑے عالم۔ فاضل تے صوفی خیال دے بزرگ سن۔ اورنگ زیب عالمگیر تے محمد شاہ دے سمے جد مغل راج دا سورج اکھاں چمکار رہیا سی۔ ملک وچ آپا دھاپی تے ہنیرے ہُنّے راج دا سماں سی۔ کفر۔ شرک تے جہالت دی ہنیری جھُلّی سی۔ اِنہاں نے معرفت بھری کوتا دا چند چڑھیا تے اُہدیاں ٹھنڈیاں تے سرور بھریاں ریشماں نے لوکاں دے دلاں نوں ٹھنڈک تے مٹھاس بخشی۔

اِنہاں دا کلام زیادہ تر ملتانی بولی وچ اے۔ کیندری بولی وچ گھٹ اے۔ پر کلام دی رنگینی۔ سوز، تڑپ۔ اثر تے موسیقی ایدھر گوہ کرن دی لوڑ نہیں چھڈدی کیوں جو کلام وچ سادگی اے۔ ناپ۔ تول، وزن، بحر سوہنا تے چنگا اے۔ راگی۔ قوال۔ ڈھاڈی تے فقیر اِنہاں دی کافیاں تے بَیت گوں کے لوکاں نوں موہت کردے ہن۔ تے اِنہاں دے کلام دے چاہوان اِنہاں دے سخن دے موتیاں نال جھولیاں بھرن دے بدلے وچ اُنہاں دیاں جھولیاں بھر دیندے ہن۔ اِنہاں دا رنگ بُلھے شاہ نال رلدا اے تے اِنج جاپدا اے جویں بُلھے شاہ تے اِہ دونویں اِک سکول دے پاٹھک ہون تے ہانی سنگ دی۔

اِنہاں دیاں لکھتاں چوں سی حرفیاں ہیر۔ بارہ ماہ تے کجھ پھٹکل بَیت چھپے ملدے ہن۔

کلام دا نمونہ

ب۔ بناں لگیاں اکھیاں رہن ناہیں کِسے شہر محبوب دے وَسیّے جی
اُہ شہر کیہڑا جتھے عشق ناہیں دُنیا چھوڑ گئے دِل سے جی
کچّی نار دے نال نہ نہیوں لائیے کچی نار دے نال نہ ہسیّے جی
دِل وچ کھوٹ رکھے مونہوں ہس بولے کچے یار نوں بھیت نہ دسیّے جی

الف۔ اکھیں میریاں بدلّ ہویاں تے ہنجھاں دا مینہ برس دیاں
ہکی روونے دی چاٹ پیونے کدی نہ بھیڑیاں ہس دیاں
دِت کاہے نوں روندیاں لال ہویاں ہُن جی دا بھیت نہ دسدیاں
علی حیدر کجھ توں اکھیاں نوں ہُن لا پریت کیوں ہنس دیاں!

ع عنایت رب دی ہوئے تے اینویں فضل کریندا چا
تخت ہزارے توں رانجھن سد کے ہیر سیال ملیندا چا
عشق اساڈڑے دے چھیڑن کارن مجھیں دے نال چھڑیندا چا
واہ واکم اللہ دے حیدر آپے جوڑ جوڑیندا چا

ف فالاں پواندڑی نت پھراں پئی تینڈا راہ تکیندیاں ہیں
اکھ پھرڑکے تن جند پوے کاں کوٹھیاں اُتوں اُڈیندیاں ہیں
چرخہ گھوکے مائل ملیندی سن سن جیو دھریندیاں ہیں
علی حیدر آکھیں ڈھولن نوں کئی کر کر جیڑے جیندیاں ہیں

ک کپڑے بھنیاں رنگ رنگیلیاں سیتاں ہار سنگاریاں نیں
بن ٹھن روپ وکھاون سوہنا بھردیاں حسن خماریاں نیں
اک چھیچ سجن دی مانن کارن کردیاں نت تیاریاں نیں
اک کو ہجیاں کملیاں سدھیاں ساویاں شُہدیاں نج وچاریاں نیں

شریعت توں ودھ کے طریقت وچ پیر دھردیاں ہویاں کہندے ہن ۔
کافر ہویاں سوہنے یار تیرے مُلاں دھکیں نماز پڑھاوندے نی
دین مذہب نہیں کوئی عاشقاں دا تسبیح توڑ جنجو گل پاوندے نی

ہوش نہ چھڈی عشق تیرے اتے اِس وچ بہت دلگیریاں نی
جنہاں عشق دی چولڑی رنگ لئی اُنہاں جٹیاں چادراں چیریاں نی

علی حیدر نے اپنی شاعری دے فلسفے نوں اک بینت وچ بیان کردتا اے ۔ لکھدے ہن ۔
ک کجھ نہ ساں کجھ نہیں پیاں سد "کُن" دی پھد اُٹھایاں ہیں
انا انت اگے ہسیاں اُتے پکڑ الست نوایاں ہیں
صُمٌّ بُکمٌ عُمیٌ ہسیاں اتے طوطے وانگ پڑھایاں ہیں
حیدر راز اوسے نوں معلم جس قدرت نال بنایاں ہیں

مولوی غلام محی الدین

نام غلام محی الدین۔ قصور ضلع لاہور دے وسنیک

یارھویں تے بارھویں صدی ہجری وچ لاہور۔ قصور۔ ملتان تے سیالکوٹ خاص کر علم دیاں کاناں سن بلھے شاہ تے وارث شاہ ورگے انمول رتن۔ قصور دی درسگاہ دے فیض یافتہ ہن۔ وارث شاہ لکھدے ہن ؎

وارث شاہ وسنیک جنڈیالڑے دا شاگرد مخدوم قصور دا اے

اِہ مخدوم حاجی مولوی غلام محی الدین تے حافظ غلام مرتضیٰ سن۔ مولوی غلام محی الدین پنجابی دے خود وی اِک چنگے شاعر سن۔ اِہناں حج دے بعد اِک رسالہ زاد الحاج پنجابی شعراں وچ لکھیا۔ جو چھپ چکا اے۔ اِہ آپ دی ۱۱۶۷ھ دی لکھت اے۔ وارث شاہ دی ہیر دے لکھت سال ۱۱۸۰ھ توں ۱۳ ورھے پہلاں آپ فرماندے ہن

یاراں سے سنا سٹھ کرم ہجری آہا سال! | تم ہویا جاں اِہ رسالہ فضل خدا دے نال!

بیان "سفر مدینہ" وچ لکھدے ہن ؎

حج کنوں ہُن فارغ ہوئے قصد مدینے کیجے | عشق مدینے نبی صاحب دے راہ وچ بھر بھر پیجے
سبھ سفراں تھیں بہت مبارک سفر مدینے والا | اس راہ تھیں جو کرے کنارا سر متھا منہ کالا
کرن زیارت قبر مبارک ختم نبیاں شاہ | بعضے آکھن واجب ایہی سنت اِکڑ راہ

عشق محبت والے آکھن اِہ ہے فرض معین
اِس راہ وچ قربان کجیوے جو کجھ ہے از تن من

مولوی صاحب رسالہ زاد الحاج دی لکھت بارے لکھدے ہن

اِک حاجی مرد غلام قادر آہے بھینی دا وسنیکی | دوست قدیمی طبع کریمی صالح خوش وسنیکی
اِس عاصی نوں بہت تاکیداں کردے نال شتابی | ذکر مناسک حج دا کر توں وچ زبان پنجابی

خواجہ فرد فقیر

نام خواجہ فرد فقیر۔ گجرات دے وسنیک۔ جنم سنہ ۱۱۱۶ھ
بڑے نیک تے صالح صوفی بزرگ، وعظ نصیحت کردے تے لوکاں نوں علم پڑھاندے۔ عربی فارسی۔ فقہ۔ حدیث دے عالم۔ صوفی منش درویش۔ جہلم دے میاں محمد صاحب اپنی تصنیف سیف الملوک وچ اِہناں بارے لکھدے ہن :-

فرد فقیر ہویا کوئی خاصہ مرد صفائی والا!
فقہ اندر بھی چست سخن ہے عشق اندر خوشحالا!

اِہناں دیاں تصنیفاں جویں روشن دل۔ کسب نامہ بافندگان۔ کسب نامہ حجاماں۔ بارہ ماہ۔ سہ حرفی چھپے ہوئے ملدے ہن۔ کسب نامیاں وچ اِہ دسیا اے۔ کہ کوئی کسب بھیڑا نہیں۔ سہ حرفی وچ نصیحتاں ہن تے عاقبت سنوارن دا سبق دتا اے۔ بارہ ماہ وچ ہندی شاعراں وانگ کسے برہ دی ماری دے نیہوں اُتھرو کیرے ہن۔ روشن دل وچ عام مسئلے ہن۔ اِس وچ اک تھاں شیطان تے اِنسان دی ہتھ جوڑی دا سوہنا نقشہ کھچیا اے۔ لکھدے ہن :-

ہک نیری آہا توڑ دا دُھروں خیال پیا — پچھا ساڈا چھوڑ کے کدی نہ مُول گیا
پچھے ساڈے اُہ پیا پہلے خرچی بنھ — رل مِل چوٹاں ماردا گھرنوں لاندا سنھ
تیجھے پیا اساں دے ڈاہڈا اہے ہتھ دھو — نہ کجھ چارہ اساں دا اللہ کرے سو ہو
لکھی قلم نہ موڑیئے پھیرے کون قضاء — جو کجھ چاہے سو کرے جیہڑی رب رضا
دم مارن دی جانہ کائی ڈاہڈے اگے مول — اِس وِچ کِسے نوں ہکیئے دلدا گھُا سُول
میں ڈردا گل نہ آکھدا امت مارن علماء — ایسے کارن رکھیا فرد ابھیت چھُپا

روشن دل دا نام اُنہاں فرائض رکھیا اے۔ تے اِس وچ فقہ دے مسئلے بیان کیتے ہن :-

معنے بسم اللہ دے سنتوں کراں بیان — تا اِہ فرائض ہندی مولی کرے آسان
فرد فقیرا سرے تے چا ئیوای وڈا بھار — اِہ او کھے مسئلے فقہ دے سنبھل کریں شمار

کسب نامے اِہناں اپنے دو شاگرداں دے کہے لکھے۔ فرماندے ہن ؎

شاگرداں تھیں مجلس اندر دو دسوندھی کہندے — کسب نامے دیاں تصنیفاں نوں کدی کداں کہندے
اِک مُلاں دسوندھی نوری علماواں دا خادم — فقراواں دی خدمت کردا اینکس خدادا آدم
اِک دسوندھی حجام اساڈا خدمتگار قدیمی — کِتنی مدت خدمت اندر کیتی اوس ندیمی
دونویں طالب علم ہمیشہ اِک بانی اک صانی — جیہڑا پیر مربی سنتے اک یا دونویں کانی!

کسب نامے اِہناں دی فرمائش تے لکھے ہن

کاسبیاں دا کسب نامہ ہیں اُنہدے کہے بنایا — پنج دیہاڑے بیکاری وچ بہہ کے مغز کھپایا
فیر حجاماں دا کسب نامہ دوسجے خاطر کہیا — چار دیہاڑے وردسرے دا گوشے بہہ کے سہیا
شاگرداں دی خاطر دونویں قصے اساں اُٹھائے — مت کوئی پچھے فاتحہ آکھے اچھی وجہ بنائے

آپ اپنے خادم دسوندھی جلاہے دی تعریف کرندے لکھدے ہن ؎

آئے گئے مسافردی اُہ خدمت بہتی کردا — علماواں دے نال محبت فُقراواں دا بردا

کسب نامے دے کجھ شعر ؎

جاں اِہ شعر دُنن میں بیٹھا گھڈی جا نبائی! — دونویں پیر فکر وچ پھاسے دل نے اوندھی پائی
گنڈھ گنڈھ دھاکے عقل فکر دے خامہ شعر بنایا — لائی پان برابر اُسنوں تیل نہ بہتا لایا!
سُوترا ٹھسی ستی دے وچ چوستی نہ نگائی! — بہت کاریگر دیکھن آئے جاں میں تانی لائی!

فرد فقیرا منصف ہو کے اِہ رسالہ جوڑیں! — تانا پیٹا کھول دکھائیں کوئی تند نہ توڑیں!

صابر رہیں نصیبے اُتے دائم فرد فقیرا — جو کجھ باب کسے دے لکھیا ملدا دھیرا دھیرا

حاکم ہو کے بہن غلیچے بہتا ظلم کماندے — محنتیاں نوں کمیں آکھن خون اُنہاں دا کھاندے
بھیڑ دگاری سے جاون خوف خدا دا ناہیں — فرد فقیرا دردمنداں دیاں اِک دن پوسیں آہیں!

تانا علم عمل دا پیٹا دونویں چلن برابر — تاں اِہ جامہ محکم ہووے دھاگے کدیں نہ بلن!

آخر رات پئی دن لتھا نہ گنڈ کوئی دُنیاں — تینوں آکھ رہے بہتیرا نال تدھ کدیں سُنیاں
فردا لیئں مزدوری کتھوں سوتر بہت چُرایا — کھا کھا گئے جوائی بھائی تینوں بھرنا آیا!

سی حرفی چوں کجھ شعر:

ت ۔ توبہ دل تھیں نہ کریں کہیں زبانی نیت! — تسبیح رکھیں مکر دی بھاری تے دھر چیت
باہر بانا صوفیہ اندر دغا کمال! — فردا لیکھا لیسیا رب قادر جل جلال
س ۔ سنائیں خلق نوں کر کر مسئلے زور — وکاں دتیں نصیحتاں اندر تیرے چور
کیہ ہویا جے لدیا گدھا کتاباں نال! — فردا لیکھا لیسیا رب قادر جل جلال!
ک ۔ کلام خدا تے نبی دیاں گلاں پڑھن فقیر — بولن جھوٹھ تے کھان حرام کیا ہووے تاثیر
نام دھراون شیخ جی ٹرن اولّی چال! — فردا لیکھا لیسیا رب قادر جل جلال

جویں مولوی عبدالحکیم بہاولپوری نے "چلو عبدالحکیماں تاں چلائیں" یا دمودر نے ہیر وچ "آکھ دمودر اکھیں ڈٹھا" بار بار تکیہ کلام مِتھ کے ورتیا اے۔ اِہناں ساری سی حرفی وچ ہر بیت دا آخری تُک فردا لیکھا لیسیا رب قادر جل جلال" ورتیا اے۔ تے ایس وچ اِہ خوبی اے۔ کہ فردا تخلص وی اے تے فردا آون والے دن "کل" نوں وی آکھدے ہن۔ ایتھے مراد (کل) توں مراد قیامت دا دن وی لیا جا سکدا اے۔

کلام وچ روانی، پختگی، اُچ خیالی تے سوز اے۔ جھوٹھے پیراں تے ٹھگاں دے خلاف ہین۔ اک نیک سادہ تے محبت دی زندگی تبیت کرن دے حامی ہن۔ عربی فارسی دے عالم ہون کرکے شعراں وچ فارسی دے لفظ تے عربی آئیتاں بڑی روانی نال ورتیاں ہن۔

یاراں سے ترسٹھ برساں سن نبی دا آیا — اِہ رسالہ کامل ہویا حکم دھروں سوں آیا

بارہ ماہ اِہناں اپنے کسے مِتر مہتاب دے کہن تے یا اوس دے وجوگ وچ لکھے جاپدے ہن

کوئی آکھے جا مہتاب نوں — کیہہ کیتو فرد بیتاب نوں
تیری تاب بغیر نہ تاب ہے — دہنہ سکھ نہ راتیں خواب ہے
ہُن کیکر مل ساں جائے کے — مینوں طاقت نہیں اُنھاں دی

بارہ ماہے ہر ماہ دے چار بند ہن تے ہر بند وچ تن شعر۔ شعراں وچ سوز تے تڑپ ڈھیر اے

کوی نجابت

نام تے تخلص نجابت قوم دا ہرل راجپوت میٹلاں ہرلاں ضلع شاہ پور دا وسنیک
اِہ کوی اٹھارھویں صدی دے اَنتلے سمے ہویا۔ ایس نے پنجاب تے نادرشاہ دے ہلے دی وار لکھی۔ انج جاپدا اے۔ کہ اِہ نادرشاہ دے ہلّے دا حال کجھ لوکاں تے ڈھاڈیاں مراسیاں دے مُنہ چڑھیا سی۔ جس نوں سن کے نجابت نے "وار" دا روپ دے لیا۔ ایس وار نوں پہلاں کجھ پنجاب دے لاٹ ایڈورڈ میکلیگن نے اکٹھا کیتا۔ تے پھر پنڈت ہری کشن کول ایم۔ اے۔ سی۔ ایس آئی نے لکھیا تے جنرل آف دی پنجاب ہسٹوریکل سوسائٹی وچ چھپوایا۔ پنڈت جی اپنے لیکھ وچ (وار دے دیباچے وچ) لکھدے ہن۔ کہ ایس وار دا اصلی کرتا (مصنف) سید شاہ چراغ ساکن راولپنڈی سی۔ تے اوس دے اک چیلے نجابت نے اوس وار نوں بنا سنوار کے اپنا لیا۔ پر اِہ بیان ٹھیک نہیں جاپدا۔ کیونجو اِہ وار ہندوآنہ رنگ وچ لکھی ہوئی ہے مسلمانی بیان دا طریقہ نہیں ورتیا۔ ہندواں دیاں بیر رس دیاں واراں وچ کالی دیوی وغیرہ دا ذکر اے۔ تے نجابت نے گل تے نارد دو فرضی منکھ داخل کیتے ہن۔ گل تے کالی دیوی دا اوتار اے۔ نارد ہندومتی دا روپ۔ اِہ دونویں رن خصم دے ویس وچ کوی نے پیش کیتے ہن۔
وار بیر رس دا سوہنا نمونہ اے قلم وچ کئی تھاں تے بڑا زور تے روانی اے۔ دمودر وانگ نجابت نے وار انج لکھی اے۔ جویں اکھیں ڈٹھیا حال کوئی لکھے۔ تشبیہاں۔ استعارے تے محاورے۔ ڈھکویں تے سوہنے ورتے ہن۔

نادرشاہ دے سپاہیاں دا ذکر نخولیہ رنگ وچ کردا ہویا کوی لکھدا اے۔

اُنہاں دے نک پھینے سر تاوڑے دُھڑ ڈھانگ ڈھکے — اُہ اِکّا تار وساوندے واہ بھائی سکّے
کوٹاں نوں آون تھرراہٹ نیر ندیاں سُکّے — ایران۔ توران تے اصفہان دھر تلّی تے بھکّے

محمد شاہ دے موہنوں اکھوایا (بیر رس دا) نمونہ

میں تاں چڑھ قلعہ قندھار دا سنے بُرجی ڈھاہاں! — اُہدے دھراں بنیرے زمیں تے بنیاد اُٹھاہاں
اُہدی ساڑاں بالا سار ہیں دے اگیں بھاہاں — کابل رون پٹھانیاں کر کھیساں باہاں

لڑائی دے نظارے نوں کوی نے انج ورسایا ہے

اُہ جٹ پئے دونویں سورمے رن لگے ہارے
کر جھڑک کڑک جھڑک ڈھالیں بدکارے
پھل ڈھالاں دے جھڑ پئے کھوکت نہارے

اُہ مارن سٹ ودان وانگ ہو پیّاں بھارے
ہتھیں رہیاں گدیاں ڈھیہ گئے کنارے
جیوں آتش بازاں پھوکیاں پُھل جھڑی انارے

دوہیں دلیں مُقابلہ رن سورے گڑھکن!
اُہ دارو کھاندیاں کوبیاں من گوے رڑکن
جیوں درکھلے دوزخاں مُنہ بھائیں بھڑکن
جیوں جھلیں اگیں لگیاں رن سورے تڑکن

چڑھ توپاں گڈیں ڈھکیاں لکھ سنگل کھڑکن
اُہ داغ پلیتے چھڈیاں وانگن بدل کڑکن
جیوں جھینے مارے پنکھڑو وچ باغاں تڑفن
اُہ حشر دیہاڑا دیکھ کے دِل دونویں دھڑکن

تلوار دی تعریف کردا ہویا شاعر کیا سوہنیاں تشبیہاں ورت رہیا اے

اُس دھڑ دل میانوں کڈھیا مل سب شماری
اُہ اڑے نہ زرہ بکتراں رت پیون ہاری
جیویں ہانڈی ٹُٹے گھیر دی ڈُگ ہتھوں بھاری

اہدی واہڈ دائو نالوں پتلی اُستاد سواری
اُس جُدا کیتی ودھ کھوپری سن مغز اُتاری
جویں مٹکی بھنّی گُجری چا دہی کھلاری

رائے بھوپت کھلا دنگارے سارے ہتھ لڑ ل
جو لکھیا کرتارے سدیہ ورت سبھی!
کرن فقیر نیارے آون جنگ ستے!
جیوں بین بانہ طرارے دیکھ شکارہ نوُں
اُہ نٹھن لشکر سارے وانگن لومڑاں

دُنیا چار دہاڑے کچرک جیوناں!
تسیں ہر ملونت کرارے سارے لڑ مرنا!
جیوں شیر مارن بھبکارے آون مارتے
اُہ دیون کھوپل بھنڈارے تیغاں دھاہ کے
تے ناویں دفتر جاہڑے محمد شاہ دے

اُہ دارو کھاندیاں کوبیاں من گوے رڑکن
اُہ داغ پلیتے چھڈیاں وانگو بدل کڑکن!

نادر شاہ تے خان دوران دی لڑائی دا نقشہ انج کھچیا اے

خاں دوران گھوڑا چھیڑیا جھاک لشکر وڑیا
اُس گرمی کھاندی آبرنوں رت منگے سڑیا
اس سٹ سر سر ماریاں نہ رہندا اڑیا
جیوں تتر منہ باز دے وچ جنگل اڑیا

تے کھنڈا دھر دیاں توں ہتھ سبھے پھڑیا
آگے آہا نادر شاہ لوہ بکتر جڑیا
لوہے نوں لوہے جھلیا پھٹ کرے نہ سڑیا
گھس پلنگ نہنگ دے منہ اندر بھڑیا

صدیق لالی

نام محمد صدیق تخلص صدیق قوم لالی جٹ۔ موضع لالیاں تحصیل چنیوٹ ضلع جھنگ دے رہن والے زمیندار۔

جنم ۱۰۸۵ھ دے نیڑے تیڑے

لالی جٹ ہن تے اِہ جھنگ سرگودھا وچ آباد ہن۔ لالیاں اِہناں دا ڈھلا پنڈ اے جتھوں دا صدیق سی۔
صدیق لالی نے محمد شاہ دے راج سمے ۱۱۳۰ھ وچ یوسف زلیخا دا قصہ پنجابی وچ نظم کیتا۔ زبان بڑی سادہ۔ بولی لہندی تے ملتانی رلی چلی۔ گل بات مختصر۔ مولوی غلام رسول یا مولوی عبدالستار دا انگوں کوئی کم چوڑا نہیں کیتا۔

میاں احمد یار اپنے قصہ یوسف زلیخا وچ لکھدا اے

صدیق لالی یوسف دا قصہ صرف تصوف کہیا! قصہ کھول سناون دا اوہ اُسدے فکر نہ رہیا
بیت بناون دی اُس ڈھوں مول صلاح نہ کیتی! نکے موٹے مارے ڈنگے گل دی کفنی سیتی!

میاں محمد سیف الملوک وچ لکھدے ہن ؎

ہک صدیق کماوے لالی مرد بھلا کوئی ہویا بہتر یوسف دا اُس سہرا چُن چُن کُھل پرویا۔
ستواں سنہ محمد شاہ چوغطے دی بادشاہی جوڑن دی رب ہمت بخشی ہویا کرم الٰہی

رانج جاپدا اے کاتب نے اٹھتی دی تھاں تیتی لکھ دتا اے۔ کیوں جو محمد شاہ ۱۱۳۱ھ وچ تخت تے بیٹھا۔ تے اُہدے ستویں ورھے کوی نے کتاب لکھی۔ اِس طرح ۱۱۳۳ھ ٹھیک نہیں ۱۱۳۸ھ چاہیدا اے۔
معلوم ہندا اے اِہناں جس ویلے قصہ لکھیا۔ ادھکڑ عمر دے سن تے بڑھیپے دی پوڑی چڑھ رہے سن۔ اُہ لکھدے ہن ؎

گذر گئی عمر دا رحیاتی رنگ کریندی جاوے! باجھ وصال جمال یاراں دے ضائع عمر نہ جاوے
رنگ سیاہ حیاتی والا چلیا کھا تغیری! ہکے تے چٹا ہویا صدیق ہکے چھپائی پیری!

شعراں دی کجھ ونگی ؎

یوسفؑ نوں یعقوبؑ کیہا اے توں بیٹا میںنڈا خواب نہ دس بھراواں تائیں حسد کریہن کبڈا!
آکھیوس مُنہ بھی ڈِٹھا نہ اے ناؤں کیہہ آہا تینڈا آکھیوس ناؤں بھی نہ دسیندا مونہہ بھی نہ وکھیندا

یوسفؑ نوں بھرا سوداگر کول ویچدے ہن۔ تے اُہ سوداگر نال جاندیاں ہویاں ماں دی قبر تے

کیرنے کردا اے ۔

اماں نی مریو نی مینوں پیروں دھر کے آ نڈو نے ۔ نہ ویکھو ہاں تاں رو وے ہاں جی کھوہے تج سٹیو نے
اے رحیل توں اماں میری سر پٹ دیکھ پٹیرنوں! ۔ لاہ قمیص کوہن جے لگے سر تک بنھ پتھر نوں!
کر بھکھیاں تہ بائیاں مینوں دُھپے وچ سٹریو نے ۔ گولا کر ویچیو نے مینوں اونٹھے تے کھڑیو نے

ترے شخصاں نوں کہیا نبی نے نہیں شفاعت میری ۔ ماں پیو دا کو عاق جو ہووے یا خمر پیچے کجھ دیری
تیجا جو کو کرے غمازی جاوے چغلی کھاوے ۔ چغلاں اُتے رحمت رب دی ہرگز مول نہ آوے

بی بی بازغا اپنے مال خزانے سمیت یوسف نوں دیکھن آوندی اے

امر کیتوس کاروانان تائیں کل جواہر موتی زینت ۔ درم دینار دے بھار لدائیوس چڑھی سنبھال خزینت
نظر پیا سو جے مہتر یوسف ہو رہی وچ حیرت ۔ آکھے کون توں کس بنایا واہ جو تیری صورت
مُل تیرے دے پاسک ناہیں مال خزانہ میرا ۔ دولت ملک جو دنیا ساری مُل نہ ہندا تیرا

مالک اجن فرغی یوسف دا حسن دیکھ کے بیہوش ہو جاندا اے

مہتر یوسف دا اس ڈٹھا حسن جمال جو اصلی ۔ مار آوازاں گریا دھرتی لوک جانے جند نکلی

یوسف زلیخا دے سوال جواب

کہے زلیخا یوسف میاں واہ جو تیریاں اکھیاں ۔ آکھیوس تیری رونز قبر وچ بھس پوسے وچ اکھیاں
کہے زلیخا یوسف تیرے وال عجائب کیہے ۔ آکھیوس وچ قبر دے پہلوں میتھوں جھڑسن ایہے
آکھیوس اللہ صورت میری ایسی راس بنائی ۔ تے ہور بنا دن اُس قادر نوں مشکل ناہیں کائی

قصے دے اخیر تے لکھدے ہن

قصہ عشق محبت والا آپ الہی چُنیا ۔ حال جیہاں نے محبوباں کل عالم وچ سُنیا
تار ازل دی راگ اٹھایا کن پیا مشتاقاں ۔ مست پیالا دلبر والا پی سٹے وچ خاکاں
آیا وقت قیامت نیڑے لگے ہون اگھیڑے ۔ لوکاں حرص پیالہ پیتا چکے عشق دے جھیڑے
ہک سو ہک ہزار تینتی سن پیغمبر ہجری ۔ بینڈی اماں ــــــ عمر ضائع سب گذری
ستواں سن محمد شاہ جو غلطے دی بادشاہی ۔ جوڑن دی رب ہمت بخشی ہویا کرم الہی!
رنگ سیاہ حیاتی والا چلیا کھا تغیری ۔ ہکے تاں چھوہو اصدیقا کیہے چھپائے پیری

چراغ

نام چراغ الدین تخلص چراغ قوم اعوان پنڈ کھیڑ نزد قصبہ ہرنڈ ضلع ڈیرہ غازی خاں دے وسنیک۔ جنم سنہ ۱۰۸۰ھ دے قریب۔

اِہناں سید وارث شاہ توں ۶۰ ورہے پہلاں سنہ ۱۱۲۱ھ وچ ہیر دا قصہ لکھیا اے۔ جداورنگ زیب بادشاہ دا پتر معظم خاں عرف بہادر شاہ دلی دے تخت تے براجمان سی۔ ایس قصے توں پتہ لگدا اے۔ کہ ہیر تے رانجھے دے عشق دی گل چنگی کھنڈ چکی سی۔ تے اِنج دی اِہ ہیر دے سوہرے پنڈ رنگ پور کھیڑے توں نیڑے ای سی۔

چراغ دے شعراں وچ ملتانی تے ڈیرے دی بولی دے لفظ ڈھیر ہن۔ قصہ مختصر اے پر کہانی پوری اے۔ لکھدے ہن ؎

مُکی ہیر تمام نُخہَ تاریخ پنجم شعبانی   یاراں سے سن سال اکیویں وچ سُن مومن دل جانی
زمانہ شاہ معظم سچا۔ سجادل ملک و ملتانی   عالم۔ فاضل۔ عادل۔ غازی رعیت وچ احسانی

کلام دا نمونہ ؎

بھانی لال پلان کچاوے شتر شنگار بھربندے   جِت جُھلے کر ہتھ مہاراں خوب سنبھال چھکیندے
بانکی چال دِسن سب کھیڑے سواراں خاں ولیندے   ڈنگی پیچ بدھن دستاراں کمر بند چلکیندے
شملے خوب دوپٹے چیرے سہج کنیوں ول دیندے   کنگن دست بھبیٹے عضو سوہن وگ[۱] چلیندے

سدے خان امیر مصدی مُلاں مفتی قاضی   مہر اصیل۔ اصیلاں نے خوش ربّ بدھونیے ماضی
وقت صبح پربھات نورانی پڑھیا نکاح ممتازی   مِل کھیڑے کہن مل بھتے تُل خان سیال نیازی
شادی وچ مبارک بادی کھیڑے جھلن طرازی   دیکھ چراغ گھراں دی شادی فلک کریندا بازی

---

۱ چال

بُلّھے شاہ

اصل نام عبداللہ مشہور نام بُلّھے شاہ پیو دا نام سخی محمد درویش ساکن پانڈوکے تحصیل قصور (لاہور)
جنم ۱۱۰۳ھ مطابق ۱۶۸۰ء - وفات ۱۱۷۱ھ مطابق ۱۷۵۶ء

اِہناں دے والد سخی محمد درویش اُچ شریف گیلانیاں (بہاولپور) دے رہن والے سن - بُلّھے شاہ دی پیدائش اِک روایت موجب اُچ گیلانیاں وچ ہوئی - بُلّھے شاہ اجے چھ مہینیاں دے سن - کہ اِہناں دے پیو اُچ گیلانیاں چھڈ کے ملک وال آ وسے ——— کجھ چِر پچھوں اِک آدمی پنڈ پانڈوکے بھٹی دا ملک وال وچ آیا - تے اوہ آپ نوں اپنے پنڈ لے گیا - اِہناں دے پیو نے پنڈ پانڈوکے وچ درس تدریس دا سلسلہ شروع کیتا - تے بُلّھے شاہ ڈنگر چران لگے - اِک دن اوہ ڈنگراں نوں لے کے باہر گئے - تے درخت دی گوہڑی چھاں ہیٹھ سوں گئے - ڈنگراں اِک زمیندار جیون خاں دے کھیت وچ وڑ کے کھیت دا ناس کر دتا - زمیندار غصہ وچ بھریا آیا - کہ اوہ واگی نوں مارے - اوس اگے ودھ کے ویکھیا کہ بُلّھے شاہ ستا پیا اے - تے اوس دے سر تے پھنیر سپ نے سایہ کیتا ہویا اے - اوہ ڈر کے پنڈ گیا - تے مولوی صاحب نوں کہیا - تہاڈے پُت نے میرا کھیت اُجاڑ دتا اے - تے اوہ انج ہویا پیا اے - اوہ گھبرا کے آئے دیکھیا - تے بُلّھے شاہ آرام نال ستا پیا سی - سپ اِہناں دے آون دا شور سُن کے نس گیا - بُلّھے شاہ جاگ اُٹھے - پیو نے کہیا - اسیں پردیسی ایتھوں دے زمینداراں دا مقابلہ نہیں کر سکدے - توں ڈنگر کیہ دے کھیت وچ نہ جان دیا کر - جیویں ہُن جیون خاں دا چنگے دا کھیت اُجاڑ دتا اے - آپ نے کہیا - جیون خاں دا کھیت بالکل ٹھیک اے - اُہناں جا کے دیکھیا - تے سچ مچ اوہ اونج ای ہریا بھریا سی - جیون خاں آپ دی کرامت ویکھ کے معتقد ہو گیا - تے اوس اوہ کھیت آپ دی نذر گذار دِتا - جو ہُن تک سائیں محمد درویش دے مزار دی ملکیت اے -

بُلّھے شاہ جدوں ذرا سیانے ہوئے تے قصور آ کے مولوی غلام مرتضیٰ کولوں ظاہری علم حاصل کیتا - جوانی وچ پیر رکھیا - تے کجھ مجذوب ہو گئے - اِک واری پھردے پھراندے بٹالہ (گورداسپور) پہنچے - منصور وانگوں مونہوں نکلیا - میں اللہ ہاں - لوک اُہناں نوں دربار فاضلیہ بٹالہ دے موڈھی شیخ فاضل الدینؒ ہوراں کول لے گئے اُہناں فرمایا - اِہ سچ کہندا اے - اِہ اجے کچا - الھڑ اے - ایہنوں آکھو شاہ عنایت کول جا تے پک کے آ -

شاہ عنایت قادری ذات دے ارائیں تے قصور دے رہن والے درویش بزرگ سن۔ قصور دے پٹھان حاکم حسین خاں (گورنر) نال ان بن دے سبتیوں قصور چھڈ کے لاہور آ گئے۔ تے ایتھے اپنا جدی کم کردے رہے بلھے شاہ جد اوہناں کول پہلی واری گئے۔ اوہ پیلی وچ گنڈے (پیاز) بیج رہے سن۔ بلھے شاہ نے آکھیا میں رب دا راہ پچھن آیا ہاں۔ آپ نے سبھاؤ کی فرمایا:۔

بلھیا۔ رب دا کیہ پاؤنا ناں! — ایدھروں پٹنا اودھر لاونا ناں!

مرشد دی اِہ بات سُن کے دل تے کجھ عجیب اثر ہویا۔ قدمیں جا لگے۔ تے مرید ہو گئے۔ آپ لکھدے ہن

بلھے شاہ دی سُنو حکایت — ہادی پکڑیا ہوئی ہدایت
میرا مُرشد شاہ عنایت — اوہو لنگھاوے پار

صوفیائی یا دیانت خیال دے لوکاں دی نظر وچ ربی راہ دی دوجی منزل طریقت اے۔ تے طریقت وچ آ کے فیر مندر مسجد دل دھیان دین دی تے ظاہری عبادت کرن دی لوڑ نہیں رہ جاندی۔ سو بلھے شاہ دی ایسے لور وچ آکھدے ہن۔

پھوک مصلیٰ بھن سُٹ لوٹا! — نہ پھڑ تسبیح عاصا سوٹا
عاشق کہندے دے دے ہوکا — ترک حلالوں کھا مُردار
عشق دی نویوں نویں بہار

جاں میں سبق عشق دا پڑھیا — جیوڑا مسجد کولوں ڈریا
ڈیرے جا ٹھاکر دے وڑیا — جتھے وجدے ناد ہزار
عشق دی نویوں نویں بہار

وید قرآن پڑھ پڑھ تھکے — سجدے کردیاں گھس گئے متھے
نال رب تیرتھ نہ رب مکے — جن پایا تس نور جمال
عشق دی نویوں نویں بہار

حاجی لوک مکے نوں جاندے — اساں جاناں تخت ہزارے
جت ول یار اُتے ول کعبہ — بھانویں دیکھ کتاباں چارے

بھٹھ نمازاں چکڑ روزے کلمے تے پھر گئی سیاہی
بلھا شاہ شوہ اندر ملیا بھُلی پھرے لوکائی!

بلھے شاہ نے نرا نماز۔ روزہ۔ حج۔ کعبہ نال ای طنز تمسخر نہیں کیتا۔ سگوں اُہ رب نال چوہل کرن توں وی باز نہیں رہے۔ جویں سے

بلھا پی شراب تے کھا کباب! ہیٹھ بال ہڈاں دی آگ
چوری کر تے بھن گھر رب دا اوس ٹھگاں دے ٹھگ نوں ٹھگ

پر شاہ عنایت نے بلھے شاہ دے ایس طور طریقے تے جُگت بازی نوں چنگا نہ سمجھیا۔ اُہ خفا ہو گئے۔ بلھے شاہ نوں اپنے کول آون توں منع کر دتا۔ ایس تے بلھے شاہ نے مُرشد دے ویراگ وجوگ وچ کئی کافیاں لکھیاں جویں سے

میں نہاتی دھوتی رہ گئی! کیہی گنڈھ ماہی دل پے گئی!
درد دہونی پئی در تیرے تو ہیں درد رنجانی دا
کوٹھے چڑھدیاں ہیں ہوکا عشق دا جھ کوئی نہ لوکا
اس دا مول نہ کھانا دھوکا جنگل بستی ملے نہ ٹھور
دے دیدار ہویا جد داہی اچن چیت پئی گل پھاہی
ڈاہڈی کیتی بے پرواہی مینوں ملیا ٹھگ لاہور

بلھے شاہ نے استری روپ دھار لیا۔ سارنگی پھڑ لئی۔ اک واری حضرت عنایت شاہ قادری سیت نوں جا رہے سن۔ بلھے شاہ سارنگی تے اپنی کوئی کافی گا رہے سن۔ مرشد نوں آوندا دیکھ کے اِہ کافی چھوہ دتی سے

تیں باجھوں میرا کون ہے دل ڈھاوُ نہ میرا آؤ عنایت قادری جی چاہے میرا
میں اڈیکاں کر رہی کدی آ کرو پھیرا

شاہ عنایت نے دیکھیا تے ہس کے آکھیا۔ اوتوں بلھا ایں۔ بلھے شاہ اگوں آکھیا۔ نہیں حضرت "بھُلا" ہاں۔ اُہ ہس پئے تے بلھے شاہ نوں مُڑ چھاتی نال لا لیا۔

اِہناں دے مرشد شاہ عنایت قادری سنہ ۱۱۴۱ھ وچ فوت ہو گئے تے بلھے شاہ اُہناں دی گدی اُتے بیٹھ کے اُہناں دے بعد تقریباً ۲۰ ورھے لوکاں نوں تصوف تے سلوک دی دولت ونڈدے

رہے۔ تے سنہ ۱۱۷۱ھ وچ اِہ فانی دُنیا چھڈ کے عقبیٰ ول چلے گئے۔ کتاب خزینۃ الاولیا وچ اِہناں دی وفات دا اِہ قطعہ درج اے :-

چو بُلّھے شاہ شیخ ہر دو عالم — مقام خویش اندر خلد در نہید
رقم کن شیخ اکرام ارتحالش — ذگہ ہادی اکبر مست توحید

۱۷ ھ ۱۱

بُلّھے شاہ دا مزار اِک شاندار تے خوبصورت عمارت وچ اے۔ جو ریلوے سٹیشن قصور توں ند فرلانگ تے مشرق ول واقع اے۔ ایتھے ہر سال محرم دے مہینے عرس ہُندا اے۔

بُلّھے شاہ دیاں ہور وی کئی کرامتاں مشہور ہن۔ پر اُہناں نوں جس چیز نے شہرت دوام بخشی اے۔ اُہ اُہناں دی صوفیانہ شاعری اے۔ اُہناں دیاں کافیاں جد پینڈو یا قوال لوک گیتاں وچ سمو کے الاپ دے ہن تے سُنن والیاں نوں وجد سرور آ جاندا اے۔ بُلّھے شاہ تے نارث شاہ اگے پچھے کو سکول دے دو یار بھی ہن۔ دونویں جامع مسجد کوٹ اندرون قصور دے خطیب حضرت مولانا غلام محی الدین قصوری دے فیض یافتہ ہن۔ مولوی غلام محی الدین آپ وی پنجابی دے چنگے عالم تے شاعر سن۔

بُلّھے شاہ نے اپنیاں کافیاں وچ جیہڑا تصوّف دریا اے۔ اُہ رندی تے مجاز دی شراب وچ گُدّھا ہویا اے۔ تے اُہدے وچ اِک سوز۔ تڑپ تے ویراگ اے۔ اُہناں دیاں بعض کافیاں دے پورے پورے ٹُک (مصرعے) شاہ حسین نال ملدے ہن۔ اِنج جاپ دا اے کہ بُلّھے شاہ تے شاہ حسین دی رنگن ڈھیر چڑھی ہوئی سی۔ جویں کافی بُلّھے شاہ ع۸۱ وچ

ہیں چوہڑی ہاں سچّے صاحب دی سرکار دی
دھیان دی چھجلی گیان کا جھاڑو کام کرودھ نت جھاڑوں
قاضی جانے حاکم جانے فارغ خطی بے گار دوں
دنے رات میں ایہو منگ دی دُور نہ کر دربار دوں

تے شاہ حسین دی کافی ع۹ وچ اِنج اے۔

ہیں چوہڑی ہاں دربار دی
دھیان دی چھجلی گیان دا جھاڑو کام کرودھ نت جھاڑدی
قاضی جانے سانوں حاکم جانے سانوں فارخطی بیگار دی

مل جانے ار مہتہ جانے ہیں ٹہل کراں سرکار دی
کہے حسین فقیر نماناں سائیں طلب تیرے دیدار دی

یا بلھے شاہ دی کافی ع۳۷ وچ اے سے

اِک انھیری کوٹھڑی دوجا دیوا نہ باتی　　باہوں پکڑ جمے چلے کوئی سنگ نہ ساتھی

تے شاہ حسین دی کافی ع۱۲۹ وچ بالکل انج ای اے یا بلھے شاہ دی کافی ع۱۴۲

سجناں دے وچھوڑے کولوں تن دا لہو چھاندا
دُکھاں سُولاں کیتا ایکا نہ کوئی سوہرا نہ کوئی پیکا

درد وہونی ہئی در تیرے　　تو ہیں درد رنجانی دا

کدھ کلیجہ کیتے بیرے　　ایہہ پر ناہیں لائق تیرے
ہور توفیق نہیں کجھ میرے　　پیو کٹورا پانی دا

تے شاہ حسین دی کافی ع۱۶ وچ انج اے سے

متراں دی مجمانی خاطر دل دا لہو چھانی دا
کدھ کلیجہ کیتم بیرے سو بھی لائق ناہیں تیرے!
ہور توفیق نہیں کجھ میرے پیو کٹورا پانی دا
دُکھاں سولاں دل کیتا ایکا۔ نہ کوئی سوہرا نہ کوئی پیکا
آس رہی ہُن تیری ایکا پلّا پکڑ نمانی دا

اِہناں دیاں کافیاں نوں ۱۳۰۹ھ یا ۱۸۹۲ء وچ پہلی واری رہتک دے مولوی انور علی نے سنوار بنا کے تے تصوف دی شرح نال مکمل کیتا۔ جو قانونِ عشق دے نام نال دو حصیاں وچ اللہ والے کی قومی دکان والیاں چھپوایاں۔ کافیاں وچ روانی۔ رس۔ لوچ تے سوز۔ تڑپ ڈھیر اے۔ بولی لاہوری تے ملتانی ودتی اے۔ محاورہ بندی سوہنی اے۔

بلھے شاہ معرفت دی ایس ڈونگھائی وچ چلے گئے کہ

احد احمد وچ فرق نہ بلھیا　　رتی اِک فرق مروڑی دا
لوکاں اُہناں نوں کافر آکھیا　　تے اُہناں کہیا بلھیا
تینوں کافر کافر آکھدے　　توں آہو آہو آکھ

سبھے اُو بہتے پڑھیاں ہویاں توں گھبراندے ہن تے کہندے ہن

علموں بس کریں او یار — علموں بس کریں او یار
علم نہ آوے وچ شمار — اِکو الف تیرے درکار
جاندی عمر نہیں اعتبار
علموں بس کریں او یار

تے پاپڑھیاں دی نندیا دی کردے ہن۔جویں
میں پاپڑھیاں توں نسناں ہاں
عالم فاضل میرے بھائی — پاپڑھیاں میری عقل گوائی
تاں میں دسناں ہاں! — پاپڑھیاں توں نسنا ہاں
اُہ رب نوں رانجھے دے روپ وچ دیکھدے ہن۔جویں :۔
لوکاں بھانے چاک چکیٹا ساڈا رب غفور!

بلھے شاہ نے اپنیاں کافیاں وچ نرا عشق۔برہ مستی۔رندی تے شوخی دا اظہار نہیں کیتا۔سگوں دنیا دی بے ثباتی نوں مکھ رکھ کے اخلاق۔نیکی تے عملاں دی سکھشا وی دتی اے۔جویں

اُٹھ جاگ گھُراڑے مار نہیں! — اِہ سوَن تیرے درکار نہیں!
اِک روز جہان توں جاناں ایں! — جا قبرے وچ سماناں ایں!
تیرا گوشت کیڑیاں کھاناں ایں!
کر چیتا مرگ وِسار نہیں! — اُٹھ جاگ گھُراڑے مار نہیں!

دین گئی رشکے سب تارے! — اب تو جاگ مسافر پیارے!
تیں اجے نہ سُنیوں کوچ نقارے
کرلے اَج کرن دا بیرا — مُڑ نہ ہوسی آدن تیرا!
اب تو جاگ مسافر

محاورہ بندی بڑی سوہنی ایں
مکتے گیاں گل مکدی ناہیں جچر دلوں نہ آپ مُکایئے — گنگا گیاں گل مکدی ناہیں بھانویں سو سو غوطے لایئے
ایہناں دیاں کافیاں "قانون عشق" وچ جمع ہن۔تے کجھ ہور بازاری چھپیاں دی ملدیاں ہن۔

مُقبل

نام شاہ جہان تخلّص مُقبل۔ نیتراں دلوں مَنا کھے (حافظ) کس شہر تے کدوں جنم لیا۔ اِس بابت یاں ہور حال حقیقت بابت کوئی پتہ نہیں لگ سکیا۔

اِہناں دی لکھت ہیر رانجھا۔ جنگ نامہ مُقبل تے مدح مُقبل ملدیاں ہن۔ جنگ نامہ مقبل سن ۱۱۵۹/۶۰ھ دی لکھت اے۔ ہیر دا قصّہ سو وسوسے اس توں پہلاں دا اے۔ وارث شاہ دی ہیر توں ۲۵-۳۰ ورھے پہلاں دا۔ ہیر مقبل بیتاں وچ اے۔ تے جنگ نامہ فارسی بحر وچ۔ جنگ نامے دے اخیر وچ کوی نے لکھت سال دتا اے۔

شہر ذیقعدوں پنجویں روز دو شنبہ پیر — یاراں سے تے اٹھویں ہجری کر تحریر
عہد محمد شاہ دا سن اُنتی جان — اِہ رسالہ جوڑیا مقبل شاہ جہان

پر ایس وچ کتابت دی بھُل جا پدی اے۔ سن ۱۱۰۸ھ وچ اورنگ زیب راج کردا سی۔ محمد شاہ دا انتیسواں سن جلوس جس دا کوی نے ذکر کیتا اے۔ سن ۱۱۵۹/۱۱۶۰ھ وچ ہویا تے اوہ آپ (محمد شاہ) سن ۱۱۶۱ھ وچ فوت ہو گیا۔ باوا بدھ سنگھ جی سن ۱۱۶۰ھ تے پنڈت بنارسی داس ایم۔ اے سن ۱۱۵۹ھ ٹھیک من دے ہن۔ سو "یاراں سے تے سٹھویں" ہونا چاہیدا اے

جنگ نامہ کرنا رس دا سوہنا نمونہ اے۔ بیان وچ سادگی۔ سوز تے روانی اے۔ تشبیہاں تے استعارے ڈھکویں تے رجویں۔ فارسی دے لفظ تھاں سر چنگے ورتے ہن۔ قاسم دی لوتھ تے نویں ویاہی دا دھوا دین کردی اے سے

سائیاں تیری سیج تے مُول نہ سُتی سُکھ — کہیا لایا رب نے مینوں ڈاڈھا دُکھ
لوہڑا کہیا ورتیا میں تتی دے بھا — اِک اکلّی میں رہی چلا گیا نوشاہ
اِہ دُکھ ساری عمر دا کتّھے ہو یا حال — بی بی آہیں مار دی حالوں ہو بے حال

امام حسنؑ دی بی بی نے آپ نوں بھُلیکھے نال زہر پیالہ دے دتا۔ تے پتی دا بُرا حال ویکھ کے پچھتائی تے کُرلائی سے

لکڑی ہوواں جل بجھاں لُون ہوواں گل جاں! — تیری جمن رات توں سائیاں بل بل جاں
نہ توں ہوئیوں زخمی نہ تُدھ کجھ ہویا! — کہیا لوہڑا درتیا میں تتی دے بھاء
سائیاں جے میں جان دی کوئی دے وچ زہر — کھا کے مردی آپ میں کیوں مُہندا اِہ قہر
پیر کہاڑا ماریا میں تتّی نے آپ — ساری عمر نہ دکھسی میرے دِلوں وچھاپ

سُفنے وچ امام حسین دی بی بی شہربانو نے ویکھیا حضرت بی بی فاطمہؓ اک جنگل وچ بوکر (جھاڑو) دے رہی ہن۔ اِنہاں پچھیا۔ تے بی بی فاطمہؓ نے فرمایا ؎

کہیا بی بی فاطمہ سُن توں میری دھی — عمر امام حسین دی ساری ہنج رہی
مجھلکے میرا لاڈلا شاہ حسینؑ امام — تازی گھوڑے اُپّروں ڈِگّے اِت مقام
کرنی ہاں اِس جگہ نقیں روڑے کنکر دُور — مت کوئی چبھے اس نوں تن ہووے رنجور

ہیر رانجھے دا قصہ جو کیلئے بیتاں وچ لکھیا اے۔ وارث وانگوں بیان دے ودھاول وِدھیان نہیں دتا۔ صرف کہانی پیش کیتی اے۔ بیان دا انداز احمد کوی دا لا اے۔ اِنج جاپدا اے۔ احمد نے ہیر دا خاکہ ڈِٹھیا۔ مقبل نے اوس خاکے نوں پکّا کیتا۔ تے وارث نے اوس وچ رنگ بھر کے سجا بنا دتا۔ مُقبل دے شعراں وچ سادگی۔ بیان وچ روانی تے زور اے۔ انتاک خاص گو زور دار اے۔ ایس وچ کوئی نہ کوئی اکھان یا ڈونہگی سچائی بھری اے۔ جویں ؎

جدوں آدمی نوں دُکھ لگدے نے تدوں آوندی مقبلا یاد اتاں

مقبل منت دا خیر ہے جس کرنا ریا اپنا سبھ کجھ کھاندا اے

سوئی لین گئے مقبلا جاگے جنہاں ایس جہان تے بی بویا

مقبل مثل مشہور ہے جگ سارے جنہاں دُکھ لایا تنہاں پھل پایا

مقبل باجھ ملامتاں عاشقاں نوں مزہ عشق دا مول نہ آوندای

مقبلؔ تے وارث دے شعراں وچ بہتا فرق نہیں - دوویں ہانی سنگ جاپدے ہن - بیت ایہے ملدے جلدے ہن کہ اِک دوجے نال وٹا دیو تاں چھیتی نال پتہ نہ لگ سکے - وارث نالوں مقبل دے بیت کِسے گل وچ گھٹ نہیں - ہاں وارث وچ مقولے شاعر تے مکلے دا داد حاضر وارا اے - جو مقبلؔ وچ نہیں - عام بازاری چھپے قصہ ہیر مقبل توں سوا - مقبل دی ہیر نوں ڈاکٹر بنارسی داس جی ایم - اے نے سوار یا تے یونیورسٹی نے دی چھپوایا سی - شعراں دا کجھ نمونہ :-

رانجھا آکھدا رناں نفیں نفع ناہیں رناں نال نہ دوستی لائیے جی
رناں سچیاں نوں چا کرن جھوٹھا وارے رناں دے مول نہ جائیے جی
سپ مارنوں ڈنگ نہ رہے موئے ساری عمر جے دُودھ پلائیے جی
مقبلؔ کوچ کرکے ایس پنڈ وچوں ہُن تخت ہزارے نوں جائیے جی

ہیر آکھدی فکر نہ کریں رانجھا تیری جوڑ دی بُری بلامیاں
نہیں سنگدی سوئیاں پھائیاں نفیں قاضی شرع دے جھگڑساں جامیاں
آپ کٹ ساں بنی - پر مُول تینوں تتی لگن نہ دیوساں واءمیاں
آئی مقبلے دی جا مراں گی میں شاہد حال دا آپ خدامیاں

رانجھا ہیر نوں دے جواب ٹُریا - ہیر پلیوں پکڑ کھلووندی اے
تسبیح عاشقاں دی موتی ہنجواں دے دھاگے آہیں دے نال پروندی اے
کرکے کیرنے درد فراق والے اُبھے ساہ لیندی زار رووندی اے
مقبلؔ دس اجو کرڑی رات میتھے منت دار غریبنی ہووندی اے

وحید

نام وحید خاں قوم دے پٹھان سنہ ۱۸۳۰ھ دے قریب کابل وچ جنم لیا۔ پنڈت اوڈکار ناتھ بھاردواج دی کھوج مطابق اِہ پورے آکڑ خان پٹھان سن۔ بڑے کسرتی جُثے۔ چوڑے چکلے سینے تے شیراں دے دل والے سپاہی۔ فوج وچ بھرتی ہو کے چنگے وڈے افسر بنے۔ دشمن دے مقابلے وچ ہمیشہ کامیاب رہندے۔ اِک واری کِسے ہندو سادھو فقیر نال میل ہویا۔ اوس کولوں فقیری گیان دھیان دیاں باتاں سُن کے دِل دُنیا ولوں اُچاٹ ہو گیا۔ دُنیا تے گھر گرہست دا کھیڑا چھڈ کے فقیر ہو گئے۔ تے کابل توں پشاور۔ پنڈی۔ جہلم۔ لاہور۔ امرت سر۔ ٹھہردے تے پھردے پھراندے متھرا پہنچے۔ اوتھے ڈھیر چر رہ کے سنسکرت پڑھی تے ہندو دھرم دا گیان دھیان حاصل کیتا۔ تے اُہ آکڑ خاں پٹھان جہڑے کدے نک تے مکھی نہیں سن بیٹھن دیندے۔ ہُن عاجزی۔ حلیمی تے انکساری دی مورتی بن گئے۔ اُہ آپ لکھدے ہن۔

وحیدا پُت پٹھان کے دیتے ڈکاں کو موڑ ۔۔۔ شرن پڑی گوپال کی سکیں نہ تنکا توڑ

اِہ متھرا توں پھیر پنجاب واپس آئے۔ تے لوکاں نوں ربی گیان دھیان دی سکھشا دیندے رہے۔ اللہ دی بے نیازی نوں اِہناں بڑے سوہنے رُوپ وچ درسایا اے۔ جویں ب

کنجریاں تے بھنڈاں ملدے مال زر ۔۔۔ بیل اُٹھاون بھار تُوڑی کھان گھر
براہمن تے سیّد پھردے در بدر ۔۔۔ وحیدا کون صاحب نوں آکھے انج نہیں انج کر

حسنؓ حسینؓ نواسے پاک رسول دے ۔۔۔ فاطمہؓ دے فرزند علی مقبول دے
اُمتیاں ہتھیں اُہ کہائے لہت دھڑ ۔۔۔ وحیدا کون صاحب نوں آکھے انج نہیں انج کر

کابل وچ ناقابل میوے کھاندے ۔۔۔ کھانے گرما گرم تے نرم ہنڈاندے
دکھن دے وچ بُھکھے مردے ہُنر ور ۔۔۔ وحیدا کون صاحب نوں آکھے انج نہیں انج کر

اکناں دے گھر پتر پتراں گھر پوترے
اِکناں دے گھر اِکو اوہ وی جاندے مر
اِکناں دے گھر دھیاں دھیاں گھر دوہترے
وجیدا کون صاحب نوں آکھے انج نہیں انج کر

اِکناں نوں گھیو تے کھنڈ نہ میدا بھاندے
اِکناں ناہیں ساگ آلونا پیٹ بھر
بوہتی بوہتی مایا چلی آوندی
وجیدا کون صاحب نوں آکھے انج نہیں انج کر

مورکھ نوں اسواری ہاتھی گھوڑیاں
کردے سگھڑ مجوری مورکھ دے جائے گھر
پنڈت پیر پیادے پاٹے جوڑیاں
وجیدا کون صاحب نوں آکھے انج نہیں انج کر

اتنا مان نہ کریئے ڈریئے تناوروں
ان لڑ بیندے ڈھیر لڑیندے جان مر
کیتی بھر بھر گئی سمندر ساگروں!
وجیدا کون صاحب نوں آکھے انج نہیں انج کر

چور جو کر دے چوری لیاون لُٹ گھر
چور ہندے تیری آس سو جاندے بھکھے مر
کھاندے دودھ ملائیاں میدے کُٹ کر
وجیدا کون صاحب نوں آکھے انج نہیں انج کر

اِکناں دے دھن پلے شاہ سدائیندے
اِک ناں نوں بھیکھ نہ پیندی پھردے دربدر
پہنن ململ خاصہ مشک ہنڈائیندے
وجیدا کون صاحب نوں آکھے انج نہیں انج کر

گھیو شکر تے میدا ملدا کتیاں!
بیجن گاہن واہن کھڑسن بنھ گھر
جنہاں دا پینیدے دودھ سو مردے بھکھیاں
وجیدا کون صاحب نوں آکھے انج نہیں انج کر

نہ کر خودی گمان جوان مر جائے گا
جیسی کچ کی چوڑی تیسی دیہ[1] ہے
دھن جوبن تھر[2] ناہیں انت پچھتائے گا
وجیدا تھر صاحب کا نام ہور سب کھیہ ہے

---

۱ بقا ۲ جسم

سیّد غلام قادر شاہ

نام سیّد غلام قادر شاہ تخلّص غلاؔم۔ دربار قادریہ فاضلیہ دے بانی۔ فاضل اجلّ ابو الفرح حضرت سید محمد فاضل شاہ دے سپتّر تے جانشین ۱۱۸۱ھ وچ بٹالے جنم لیا۔ عربی، فارسی، منطق، فلسفہ، فقہ، حدیث، قرآن تے تفسیر تصوّف دی تعلیم کجھ پیو کولوں پائی تے کجھ دربار دے وڈّے وڈّے عالماں کولوں حاصل کیتی۔ اہناں دے پیو عربی فارسی دے بڑے عالم تے فاضل سن۔ اہناں دی کیمیا گر نگاہ نے اہناں نوں اُہ جلا بخشی کہ اِہ علم ادب دے اسمان تے چندبن کے چمکے۔ اہناں فارسی، اُردو تے پنجابی وچ جو شعر کہے ہن، اُہناں دے صاحب فن ہون دی دلیل ہن۔ اُردو کلام یا ہندی نما اے یا ریختہ۔ پنجابی کلام بڑا ٹھیٹھ تے گیندری بولی وچ اے۔ اِہناں دے کلام دا مجموعہ "جواہر تصوّف" دے نام تے اِہناں دی گدّی دے ہون والے جانشین حضرت میاں محی الدین ہوراں نے جیہڑے رشتے وچ اِہناں دے پڑپوتے سیّد احمد شاہ ہوراں دے پڑپوتے حضرت سیّد نذر محی الدین دے سپتّر ہن، ترتیب دتا اے۔ جس وچ اِہناں دی مثنوی رمزالعشق، کجھ غزلاں تے ماہنجا شامل ہیں۔ ماہنجا پنجابی وچ جھاڑن، پونجھن تے صاف کرنے نوں کہندے نے۔ راہ دی صوفیانی رُوپ وچ اپنے من نوں بوہکر جھاڑو نال جھاڑن تے صاف کرن دی سکھیا دیندے ہن تے کہندے ہن۔

لاالٰہ دا جھاڑو دے کے سینہ صاف بناؤ   اِلّا اللہ دا ذکر تصرّف دِل وچ خوب ٹکاؤ
پاک رسول محمدؐ منو تے پل پل سیس نواؤ   کہے غلاؔم بِن کلمہ سکھیاں تسیں کدی نہ ڈھوئی پاؤ

الف آئے گے شاہ بغدادی نے میرے ڈنگڑے راہ آسان کیتے   سارے وہم خیالی اُٹھا دِتے پاس بیٹھ کے بھیت آسان کیتے
اکھیں کھول کے پیا دکھادتا، سبھ راز نہاں عیاں کیتے   گھول گھول گھتی فاضل شاہ توں جہدے واسطے ایڈ احسان کیتے

وِچ جھلاں دے رانجھن ڈھونڈیں تے ماریں ٹھنڈیاں آہیں   اُہ جھڑ اِدھر پھریں دیوانہ سمجھ نادان کداہیں
اندر وڑ کے دیہہ ٹٹولا تے رانجھن ویکھ اُتھائیں   کہے غلاؔم مرید میراں دا او ہوسہے توں ناہیں

دؔ دور نہیں تاں مَیں ڈھونڈھاں تو تے پاسے ہی ہول وسناایں   گھوہ موہ کے جیو نمانڑے نوں پھیر سینے دے وچ ہی وسناایں
کئی بھیس وٹا کے آونائیں چھپ لُک کے جیوڑا کھسناایں   اکے مہر نہیں تینوں سجناں دے کدی گھونگھٹ کھول نہ ہسناایں

غ غور کر وچ اپنے ہی یار وچ تسادڑے وسدا اے   تسیں جنگلیں جائے کے ڈھونڈدے او وچ سینے دے بیٹھا اہ ہسدا اے
وار وارسٹی پیا اپنے تھوں راہ اپنا آپ ہی دسدا اے   مَیں تاں ویکھ لیا تسیں دیکھ لئو رُوم رُوم دے وچ اُہ وسدا اے

میاں جان محمدؒ

نام جان محمد۔ اِک صوفی تے درویش صفت انسان۔ موضع نوبریاں والا ضلع گوجرانوالہ دے رہن والے۔ اِہ میاں شاہ محمد قادریار دے سمے ساتھی سن۔ مہاراجہ رنجیت سنگھ دے عہد وچ ہوئے۔ اِہناں دوہڑے لکھے ہن تے بڑے زوردار۔ اِہناں دا اِک مشہور مصرعہ اے:۔ جان محمدا توں ہو رہ کوڈی تینوں وٹا مول نہ لگے۔ نمونہ کلام:۔

لالباس بھریں وچ گلیاں وانگ روپیّے بگّے
کھرا کھوٹا توں تاں پرکھیں جد پویں صرافاں اگّے
دھرن نظیر تے پرکھن تینوں تاویں چوٹ مونہوں مونہہ لگے
جان محمدا توں ہورہ کوڈی تینوں وٹا مول نہ لگّے

تن دوکان تے برہوں موچی مینوں بھیوں بھیوں ونڈ دیندا
درد خمیر سولاں دی رنبی میرے چھلکے سب چھلیندا
آدوں آر تے سوئیوں چوکاں میرے ترپ ترپ بخے کڈھیندا
جان محمدا ہورہ میاں جوڑا سوہنا جے اجوڑ کریندا

اِس بھلنگیری مینوں پائی دلگیری ویکھ پاوے غم آوے
رہتاں کر لکن وانگن شیشہاں مینوں سیر و شیر ڈراوے
چولوں سول اُٹھے تن میرے مینوں داون کھاون آوے
جان محمدا بھٹھ پئی بھلنگیری جتھے پیایا نظر نہ آوے

تن دوکان تے برہوں دھوبی مینوں شوق صبون لگاندا
دل پانی تے پنجر تختہ مینوں دردوں سوڑاں لاندا!
سولاں میل نہ چھڈی قطرہ مینوں آہیں نال سوکاندا
جان محمدا پھڑ کیتی کندی مت سوہنا انگ لگاندا

تن دوکان تے برہوں کوہلو جیہڑا انت اُگھڑ گھانی پائے
دکھاں دی لٹھ تے سولاں دی بھرا میری رت دا تیل چوائے
ذوقوں بیل تے شوقوں کانجن مینوں اُٹھے پہر بھوائے
جان محمدا اکھل کوہلو دی لٹھی تتی کیہڑے پاسے نوں جائے

تن دوکان تے برہوں سنیارا مینوں وچے وچ چُرائے
تن کٹھیالی تے برہوں کولے دھر بھٹو کو پھوک مچائے
گھڑ گھڑ بندے کر کر کندے مینوں ہروں وچ ول پائے
جان محمدا ہورہ میاں گہناں جانی اجے دی گل نہ لائے

تن دوکان تے برہوں بھٹیارا مینوں وچ بھٹی دے بھندا
دکھاں دی ریت تے سولاں دی کڑاہی آہیں دا بالن تندا
بھج بھج کے میں رہی تڑکنوں میری اجے فریاد نہ سندا
جان محمدا بھو اگلا مارے مینوں خطرہ نہیں کجھ ہندا

آرام

نام سندر داس تخلص آرام۔ سردار کرم سنگھ ہتھوریا نے آپ دا نام سیتا رام لکھیا اے۔ اِہ میر منّو دے سمے فوجدار دے میر منشی ہو کے جھنگ رہے۔ فارسی تے پنجابی دے چنگے جانوں سن۔ اِہناں سنہ ۱۱۷۲ھ وچ قِصّہ سسّی پنوں پنجابی شعراں وچ لکھیا۔ آپ دے کلام دا کجھ نمونہ۔

آکھن ایسی حسن دی صورت دنیا وچ نہ کائی	رب نے حور بہشت دی سانوں کر کے لطف پہچائی
آپ جے لطف کرم تے آوے گھر ہوں بوند وساندا	سُکّے بن آ کہ ہریا دل مہوے نال لگاندا
ہو توں اُہ چا دُعا کرے تے دُھول گھیا اُچھالو	خاروں گل کرنا ہے پیدا پتھروں لال بنا دے

ہتھیں جیہڑی گنڈھ کھُلے تس دندیں نوں نہ لائیے	کہن سیانے سپ ماریئے لاٹھی ہتھ بچائیے
ماؤں آکھے میں جان دیساں پر تینوں جان نہ دیساں	اُمر تمیر بھائی تیرے اوتھے جا نہ بھجے سائیں
جے جاویں توں جندا ساڈی جند نوں کون وچھوڑے	بھنڈ کریں تے بھنڈ سودا گر مرسن بدھے توڑے

اُس دلبر جا بہایا ددے تے خوشی نال!	آکھیو سوہاڈاں نوں وڈّا میں بھلا بھال
ماں آکھے ورودھیاں آپ نہ کر دیاں	جس نوں دیون ماپے سر تے دھر دیاں!

سسّی پنوں دا اِہ قِصّہ بڑی باریک لکھت دے ۲۱ صفحیاں تے چھپیا ہویا اے۔ ایس قِصّے دے پنج حصّے (باب) کیتے ہوئے ہن۔ اخیر وچ لکھدے ہن ؎

سبھ کلام کر پنج بحر تاریخ ملائی! "سسّی پنوں دی جوش عشق پنج ند وہائی"

اس شعر چہ لکھت دا سال سنہ ۱۱۷۲ھ ظاہر ہندا اے۔ (۱۱ ھ ۷۲)

اِہناں پنجابی توں سوا چھوٹے بحر وچ فارسی شعراں وچ قِصّہ ہیر رانجھن سنہ ۱۱۷۴ھ وچ لکھیا۔

سسّی پنوں دے آخر وچ اِک سی حرفی لکھی اے۔ جس دا آخری بند اِہ اے ؎

ی۔ یقین کریں دل اندر سچیاراں دی یاری	ایہی یاری دوہیں جہانیں تری کمہ سے غمخواری
پرستاں دی مجلس چھڈ کے پائی جد ہشیاری	رام ہویا آرام اُہناں دا جہاں ہو سکیاری

سیّد وارث شاہ

سیّد وارث شاہ مرحوم دے حالات زندگی بارے کوئی پکی گل نہیں ملدی۔ پنجاب دے اس قابل فخر تے جونویں شاعر بارے کوئی صحیح تاریخی ثبوت نہیں ملدا۔ اِہناں دے قصہ ہیر رانجھا چوں اِہناں بارے جو اخذ کیتا جاندا اے۔ اُہ اِنج اے۔ کہ اِہناں ہیر دا قصہ ۱۱۸۰ھ وچ لکھیا تے ایس توں ظاہر ہُندا کہ اِہناں دا جنم سو دے سوے ۱۱۳۵-۴۰ھ دے قریب ہویا۔ اِہناں دے باپ دا نام قطب شاہ سی۔ جویں :-

بناں عمل دے نہیں نجات تیری پیا ماریں قطب دا بیٹیا او

اِہناں دی جنم بھومی جنڈیالہ شیر خاں ضلع شیخوپورہ سی۔

ع وارث شاہ وسنیک جنڈیالڑے دا تے شاگرد مخدوم قصور دا ای

جد ذرا جوان ہوئے تے قصور مولوی غلام محی الدین کولوں جیہڑے جامع مسجد کوٹ شہر قصور وچ درس دیندے سن یا مولوی غلام مرتضیٰ کولوں پڑھدے رہے۔ ایتھوں ظاہری علم حاصل کر کے پاک پتن چلے گئے۔ تے حضرت بابا فرید گنج شکر دی درگاہ توں باطنی فیض حاصل کیتا۔ اِہ حنفی المذہب سن۔ لکھدے ہن ع

چارے یار رسول دے چار گوہر سبھے اِک تھیں اِک چڑھیندڑے نیں

حضرت بابا فرید دا ذکر کردے ہوئے لکھدے ہن۔

مودود دا لاڈلا پیر چشتی شکر گنج مسعود بھرپور ہے جی

بیان کیتا جاندا اے۔ کہ ایتھوں فارغ ہو کے پنڈ ٹھٹھہ جاہد آ گئے۔ تے اِک پرانی مسیت وچ بیٹھ کے اللہ اللہ کرن تے لوکاں نوں وعظ نصیحت کرن لگے۔ ایتھے اِہناں دی گوٹھ اِک لوہار نال ہو گئی۔ اِہناں لوہاراں دی کڑی یا عورت بھاگ بھری نال پیار ہو گیا۔ عشق مُشک چھپے نہیں رہندے۔ عشق دا دُھواں باہر نکلیا۔ عورت دے وارث ایس تے چھتھے ہوئے۔ اِہ اوتھوں اُٹھ کے ملکہ ہانس (پاک پتن دے نیڑے) آ گئے۔ تے اپنے عشق دے زخم نوں ہرا رکھن لئی "ہیر تے رانجھا" دی داستان لکھی۔ ڈاکٹر موہن سنگھ دیوانہ ایم۔ اے۔ تے بعض ہور سجن ایس عشق دی بات توں منکر ہن۔ تے آکھدے ہن۔ کہ اک نیک پاک درویش تے اِہ تہمت اے۔ پر چودھری فضل حق لیکھک "معشوقہ پنجاب" تے بعض ہور ایس نوں ٹھیک من دے ہن۔ وارث آپ لکھدے ہن ع

تدوں شوق ہویا قصہ جوڑنے دا جدوں عشق دی گل اظہار ہوئی

اپنی محبت تے عشق دا اقرار کر دے ہوئے آکھدے ہن

معشوق دیاں بانکیاں شوخ نیناں وارث شاہ جیسے مجذوب کیتے

اتنا کامیاب قصہ لکھن تے اُہ آپ اقرار کر دے ہن۔

وارث شاہ فقیر دی عقل کتھے اِہ پٹیاں عشق پڑھایاں ہن

وارث نے اپنے قصے وچ بھاگ بھری دا نام پنج چھ وار ورتیا اے۔ پر ایس خوبی نال کہ پتہ نہ لگے سچ مچ کسے "بھاگ بھری" نوں آکھدے ہن یا اوسے نوں بھاگاں والی سمجھ دے ہن۔ جویں ؎

وارث شاہ نوں مار نہ بھاگ بھریئے اَنی منس دی پیار یتے واسطہ ای

یاں ؎ تینوں شوق اے تنہاں دا بھاگ بھریئے جنہاں ڈاچیاں بار چرائیاں نیں

بیان کیتا جاندا اے کہ جدوں اِنہاں اِہ قصہ لکھیا۔ لوکاں نوں سنایا تے لوک بڑی چاہ نال آپ دے شعر لکھ یا لکھوا کے لیجان لگے۔ جس نال قصے دی شہرت جنگل دی اگ وانگ پھیل گئی۔ تے جدآپ ملکہ ہانس توں جتھے بیٹھ کے اِہ قصہ نظم کیتا سی ع

ہانس دا شہر مشہور ملکہ جتھے شعر کیتے یاراں واسطے ہیں

مڑ جنڈیالے جاندے ہوئے قصور پہنچے۔ قصے دی شہرت کھنڈ چکی سی۔ اِہ جد اُستاد نوں ملے اُہ دیکھ کے ناراض ہوئے تے آکھیا۔

"بلھے شاہ نوں پڑھایا اوس سارنگی پھڑ لئی۔ تینوں پڑھایا تے توں عشق دے قصے شروع کر دتے۔"

اِہ رات مرشد (استاد) کول مسجد وچ رہے۔ سویرے اُٹھ کے عرض کیتا۔ مَیں تے اِہ قصہ روح تے بت دا لکھیا اے۔ تے اِہ سنایا کہ ؎

اِہ روح قلبوت دا ذکر سارا نال عقل دے میل بلایا ای

یا ؎ ہیر روح تے چاک قلبوت جانو بالناتھ اِہ پیر بنایا ای

پنج پیر نے پنج حواس تیرے جنہاں تھاپناں تدھ نوں لایا ای!

تے قصے چوں کجھ ہور چونویں شعر سنائے۔ اُنہاں تے ڈاڈھا اثر ہویا۔ تے اُنہاں فرمایا۔ "توں منج دی رسی نال موتی پرو دتے ہن۔" (ہیر مرتبہ عزیز الدین)

وارث شاہ ایتھوں واپس جنڈیالہ شیر خاں چلے گئے۔ تے ایتھوں آخرت دے سفر لئی کوچ کیتا۔

اہناں دا مزار ایتھے خستہ حال موجود اے ۔ تے جس مسیت وچ بیٹھ کے اہناں زندگی دی انتہا کیتی سی اوتھے دی پتھر لگا ہویا اے ۔ تے اہناں بارے لکھیا ہویا اے

وارث نے اِہ قصہ اپنے قول مطابق سنہ ۱۱۸۰ھ وچ لکھیا معلوم ہندا اے کہ احمد گوہی دی ہیر تے مقبل دی ہیر دونویں اہناں ساہمنے سن ۔ اِہناں دے بعض مصرعے احمد تے بعض مقبل نال ملدے ہن ۔ بحر تول دی احمد تے مقبل والا اے ۔ اِنج جاپدا اے ۔ کہ احمد نے خاکہ گھڑ لیا مقبل نے اِہناں لکیراں نوں پکیاں کیتا تے وارث نے رنگ بھر کے تصویر نوں مکمل کر دتا ۔

وارث دے جیہڑے مصرعے احمد گوہی یا مقبل نال ملدے ہن ۔ اُنہاں چوں کجھ اِہ ہن :-

احمد گوہی — اساں صبر کیتا تساں صبر کرنا خط لکھ اپنا قاصد چلایا اے

وارث شاہ — اساں صبر کیتا تساں صبر کرنا حکم اِنک مَعِیْتُ آیا اے

احمد گوہی — ہیر چھتیاں نال میں مس بھناں تدوں دوہاں دا جی رل گیا سی نیں

وارث شاہ — نوں چھتیاں نال اُہ مس بھناں تدوں دوہاں دا جی رل گیا سی نیں

مقبل — تقدیر سیتی موجو فوت ہویا باقی رہے دھنچیڑ دے ست بھائی!

وارث — تقدیر سیتی موجو فوت ہویا بھائی رانجھے دے نال کھیڑدے دین!

مقبل — ملک اپنے باپ دا ونڈ نے تُوں پنج سد کے بھائیاں نے کجھ پائی!

وارث — حضرت قاضی تے پنج سد اسارے بھائیاں زمیں نوں کچھ پوایا ای

شاعری وچ تن خوبیاں سادگی ۔ اصلیت تے جوش بنیادی ہن ۔ تے حقیقت اِہ اے ۔ کہ اِہ تنے وارث دے کلام وچ اُتنٹ ہن ۔ وارث اپنے کلام بارے خود لکھدے ہن

بات بات تیری وچ ہین کاہن وارث شاہ دے شعر کیہ سحر ہے نیں

تے اِہ حقیقت اے کہ اُہدی بات بات وچ کوئی نہ کوئی نکتہ یا نصیحت موجود اے ۔ وارث دے کلام وچ بے حد روانی اے ۔ بڑا جوش اے ۔ زبان بڑی محاورہ دار تے نگر اے ۔ ہندی فارسی دے لفظ بڑے بے چوں تے جُڑویں ورتے ہن ۔ زبان ضرورت تے موقعہ محل دے مطابق بدلی اے ۔ قصے وچ ہر تھاں زبان تے پورا قابو نظر آندا اے ۔ ہر پاتر دے مونہہ توں جو کہلوایا اے ۔ اُہدی عمر ۔ قابلیت تے ماحول دے مطابق اکھوایا اے ۔ عشق نوں کسے تھاں تے وی ہوس نہیں بنن دتا ۔ تے قصے نوں نرا عشق عاشقی دی داستان ای نہیں رہن دتا ۔ سگوں ایس وچ بے شمار اخلاق ۔ دانائی تے پتے دیاں باتاں بیان کیتیاں ہن ۔ جٹ ۔ مولوی پیر فقیر

عورت دی فطرت تے حقیقت نوں سوہنی طرح بیانیا اے۔

قصے دی مقبولیت تے ہر من پسند ہون لئی ضروری اے۔ کہ اوہ صاف۔ سدھی بولی وچ ہووے۔ لفظ ڈھکدے۔ پھبدے ہون کوئی بات ضرورت توں گھٹ یا ودھ نہ ہووے۔ اوہدے وچ اک رس۔ لوچ تے جان ہووے تے اہ سب خوبیاں وارث دے کلام وچ موجود ہن۔

وارث دا اہ قصہ ہیر رانجھا پنجاب دیاں محفلاں، مجلساں دا شنگار بن گیا۔ پہلوں لوک ہتھ لکھیاں تحریراں یا حافظے تے گزارہ کردے رہے۔ فیر ۱۸۶۰ء دے بعد جد چھاپے خانے دا رواج ہویا اس قصے نوں رائے صاحب منشی گلاب سنگھ، ملک ہیرا۔ حاجی چراغ دین سراج دین نے لاہور وچ تے نیاز علی خاں، بھائی چتر سنگھ تے بھائی کشن سنگھ عارف نے امرتسر وچ ہزاراں لکھاں دی گنتی وچ چھپوایا۔ قصے دی وکری تے شہرت نوں ویکھ کے لاہور دے اک کتب فروش میاں رکن دین نے پنجابی دے مشہور شاعر میاں ہدایت اللہ کولوں پہلی نال ایہدی سدھائی تے تکمیل کرا کے ۱۸۸۸ء دے قریب چھپوایا۔ ایس کتاب وچ اخیر تے لکھیا اے۔

"میاں ہدایت اللہ نے صدہا شعر نئے اپنی تصنیف کے سید وارث شاہ کے نام سے اس میں اور بڑھا دیئے ہیں۔ اور بہت کوشش سے اس کی ترمیم و ترید کے حقوق میرے نام ہبہ کر دیتے ہیں (رکن دین کتب فروش ہیر ہدایت اللہ ص ۲۲)

ایس ہیر وچ ۱۶۷۳ مصرعے میاں ہدایت اللہ نے کولوں لکھ کے شامل کر دتے۔ تے اوہناں تے نمبر لگا دتے۔ تے اہ اکے دکے مصرعے توں چھٹ بعض تھاں پورے پورے بند اوہناں دے ہن۔ جویں

ڈولی چڑھدیاں ماریاں ہیر چیکاں مینوں لے چلے بابلا لے چلے وے

۲۰۔ مصرعے یاں

گیا بھج تقدیر نے نال ٹھوٹھا قیمت لے جا ساتھوں مٹ دی اے

۲۲ مصرعے۔ اہ کتاب دوجیاں چھپیاں ہیراں نالوں "وڈی تے مکمل" سی بڑی پسند کیتی گئی۔ میاں ہدایت اللہ خود اک چنگے باکمال شاعر سن۔ اوہناں دے مصرعے وچ رچ مچ گئے۔ تے اونج دی عام لوکاں نوں اڈے نکھیڑے یا پرچول دی لوڑ نہیں ہندی۔ ایس دی شہرت تے وکری ویکھ کے میاں پیراندتہ ترگڑ قوم درزی نوں خیال آیا۔ اوہناں ایس نوں "سبھ توں وڈی تے مکمل ہیر" بنان لئی جو مصرعے میاں ہدایت اللہ دے چنگے لگے اوہ شامل کر کے ۱۱۹۲ مصرعے آپ کولوں لکھ کے ودھا دتے۔ تے اوہناں تے میاں ہدایت اللہ واگوں نمبر لگا دتا۔ اوہ آپ لکھدے ہن کہ

گڈی طبع نوں لمبڑی ڈور دے کے نال پریم اڈایاں ہیں!
قطع نذیاں والیاں سوچ کے تے کتراں رنگ برنگ ملایاں ہیں
اہناں رنگ برنگ کتراں بارے کتاب ترچ پر کاشک دلوں لکھیا اے
"نمبر شدہ اشعار استاد پیرا ندتہ صاحب کی تصنیف ہیں۔ اور باضابطہ رجسٹری شدہ ہیں۔ کوئی صاحب قصد طبع نہ کریں۔ ہیر پیرا ندتہ مطبوعہ سنہ ۱۹۳۰ء۔ ص ۲۵۰"

اہناں بھی اکے دکے شعر توں سوا بعض تھاں پورے بند ودھائے ہن۔ جویں
بوہے قہر خدا دا جھوٹھیاں تے لعنت رب دی اسے کا ذبین قاضی
مونہوں بول اولڑے بول ناہیں دے توں رد ہوویں مشرکین قاضی

۷۸ مصرعے یا

ڈولی چڑھدیاں ماریاں ہیر چیکاں ہیں گھمائی رنجھیٹیا سائیاں وے

پورے ۵۰ مصرعے۔ لوکاں ایس "سبھ توں وڈی تے مکمل" ہیر نوں ہور زیادہ پسند کیتا۔ تے کتاباں چھاپن والے لالچیاں نے مختلف شاعراں کولوں ایس دی سدھائی تے ودھا کے چھاپنا شروع کر دتا۔ جویں
مولوی محبوب عالم نے ایس وچ ۵۰۷ مصرعے ودھائے۔ تے اہناں تے رجسٹری شدہ لکھ دتا۔
میاں محمد الدین سوختہ امرتسری نے ۷۹۴ مصرعے ودھائے۔ اہناں تے نمبر لگا دتے۔
مولوی شرف علی گلیانوی نے ۵۰۰ دے قریب۔
منشی تاج الدین تاج لاہوری نے ۵۰۰ دے قریب تے بابو عبدالرحمٰن نے ۶۵۰ دے قریب مصرعے ودھائے پر کوئی نمبر نشان نہ لگایا۔ مولوی عزیز الدین قانونگو نے کجھ مصرعے ودھائے پر الف توں ی تک ساری کتاب نوں مسلسل نمبر لا کے سانجھا کھاتہ کر لیا۔
ہر ملاوٹ کرن والے نے دوجیاں دے نشان یا نمبر ول کوئی دھیان نہ دتا۔ یاں جان بجھ کے اکھ مِیٹ لئی۔ تے جو شعر اہدے چنگے لگے لیکے باقی آپ شامل کر دتے۔
ایس ملاوٹ دے طلسم نوں ڈاکٹر موہن سنگھ جی دیوانہ ایم۔ اے نے پہلی واری توڑیا۔ تے سنہ ۱۹۴۵ء وچ ہیر نوں ملاوٹ توں پاک کر کے ترتیب دے تے چھپوایا۔ تے اہناں دے بعد محمد افضل خاں نے نویں سر ایڈٹ کر کے چھپوایا۔
ڈاکٹر ہوراں دی ہیر دی بنیاد گورمکھی چھپے نسخے تے اے تے محمد افضل خاں دی ایڈٹ کیتی ہیر دی بنیاد ہیر مرتبہ ہدایت اللہ تے پرانے اردو چھپے نسخے تے۔

تصنیفاں:-

قصہ ہیر رانجھا وچ شاعر دی قادر الکلامی تے فنی عظمت دیکھ کے یقین ہُندا اے۔ کہ اُہناں ایس توں سوا ہور دی ضرور کجھ لکھیا ہووے گا۔ میاں ہدایت والی ترمیم شدہ ہیر وارث مطبوعہ ۱۸۸۸ء دے اخیر تے وارث دی لکھت معراج نامہ تے عبرت نامہ شامل ہن تے میاں پیراندتہ ترگڑ والی ہیر وارث شاہ دے اخیر تے معراج نامہ۔ چوہڑٹی نامہ تے اُشتر نامہ موجود ہن۔ پر اُہناں دی بولی۔ بحر تے انداز ہیر توں بالکل الگ ہن۔

معراج نامہ اُنڈھ اِنج کہندا اے ؎

حمد الٰہی آکھ زباناں ثابت ہو کے دیوں بجانوں   تاں کجھ ثمرہ ملے ایمانوں ثمرہ شکر گذاری دا
بعد درود دسید ابراراں آل اتے اصحاب کباراں   رحمت اُپر نیکو کاراں اِہ راہ تابعداری دا

چوہڑیٹی نامہ چوں کجھ شعر اِنج ہن:

گرم گوہا تے زم چوہڑیٹی سر بہیوں پُھج چکائے   سوڑیاں گلیاں لگدے دھکے حال نہ دیکھیا جائے
اُچیاں کرڑیاں نیویں دروازے اساں لِف لِف حال نجائے   میں ہِک گردی بکری کُٹھی اُلٹی کھل نہائی!
عزازیل نے خود یوں گل وچ لعنت طوق پہنائی   وارث مینا میں نا آکھے شاہاں دست جھائی

ڈاکٹر موہن سنگھ جی دیوانہ اپنی ایڈٹ کیتی ہوئی ہیر وچ "وارث دی سسی" دا ذکر کردے ہوئے لکھدے ہن۔

"ایس ویلے میرے ساہمنے سسی وارث شاہ اے۔ جس نوں مولوی عبدالقادر مدرس مدرسہ تعلیم القرآن انار کلی لاہور نے چھپوایا سی۔ اِس وچ حکیم صاحب لکھدے ہن۔ کہ اِہ نسخہ میرے وڈیریاں کول ۱۲۲۱ھ دی لکھت اے تے سو سال توں اِہ ساڈے خاندان وچ چلیا آوندا اے۔"

اِہ قصہ دوہڑیاں تے سی حرفیاں وچ اے۔ تے ایس وچ احمد شاہ ابدالی تے محمد شاہ دے گورنر لاہور دے حملیاں دا ذکر آوندا اے۔

اِہناں توں سوا ۱۹۱۶ء دے قریب سوہنی وارث دی چھپی۔ پر فیر پتہ لگ گیا۔ کہ اِہ مرزا عبدالحمید نے سوہنی فضل شاہ نوں توڑ مروڑ کے بنا دتی اے۔ سو اُہ پرچلت نہ ہو سکی۔

۱۹۱۸-۱۹ء دی بات اے۔ میاں پیراندتہ اِک دو وار امرت سر میرے (لیکھک کشتہ دے) کول آئے تے اُہناں اپنی کھوج واسطے وارث دا اِہ دوہڑا سُنایا۔ جو اُہناں دا ہتھ لکھتی میرے کول موجود اے۔ اُہ اے

دو نین تیرے خوں ریز خنجر تکھیں تیز قیامت خیز ظلم انگیز بریز بریز شمس تبریز جیہے پکارڈے
اُہ مست سدا خمار رہن بیمار ہو ون دو چار تُوہن سنگسار دیکھیں اُدار پکڑ تلوار موئیاں نوں ماردے
اِہ کہے تیرے دو نین موہے ہین سدا بے چین جنگل توں وہن تے ڈابولین چھوڑ اپنا سین رُلن وچ بار دے
گھُنگ پردہ مُنہ تھیں لاہ آ وارث شاہ درس دی چاہ کھلوتے راہ تے کر نگاہ بھُکھے دیدار دے

ہیر تے رانجھے دے عشق دا واقعہ ابراہیم بہلول لودھی دے سمے ہویا۔ تے دمودر نے پہلی وار پنجابی وچ ایس نوں اکبر بادشاہ دے راج وچ نظم کیتا۔ ایس ویلے اِہ قصہ چنگی شہرت پا چکیا سی۔ شاہ حسین، گنگ بھٹ گوردا س تے ہور شاعراں دے کلام وچ ہیر تے رانجھے دے حوالے موجود ہن۔ دمودر نے ایس قصے دے اخیر وچ لکھیا اے۔ کہ ہیر تے رانجھا کھیڑیاں دی بھاہی چوں نکل کے مکّے ول چلے گئے نے۔ اوتھے ہی رہے پر وارث پہلے شاعر ہن جنہاں قصے دا انت دُکھانتک پیش کیتا۔ تے لکھیا کہ ہیر دے ماپیاں رانجھے نوں کہیا۔ کہ جنج بنا کے لے آ تے ویاہ کے لے جا۔ تے جد اُہ چلا گیا پچھوں ہیر نوں زہر دے کے مار دتا۔ تے رانجھے نوں خط لکھ دتا۔ کہ اُہ مر گئی اے۔

دمودر تے وارث دے کرداراں وچ وی کجھ فرق اے۔
دمودر نے رانجھے دے پیو دا نام معظم تے رانجھے دے تن بھرا ظاہر۔ ظاہر تے جیون دسے ہن۔
وارث شاہ نے رانجھے دے پیو دا نام موجو تے ست بھرا لکھے ہن۔
دمودر نے ہیر دی ماں نام کُندی لکھیا اے۔
تے وارث شاہ نے ہیر دی ماں دا نام ملکی لکھیا اے۔
دمودر کہندا سہتی بیوہ سی تے اوسدی محبت رامو برہمن نال سی۔
تے وارث کہندے ہن سہتی کنواری سی تے اوسدی محبت مراد بلوچ نال سی۔
دمودر نے نورخاں چدھڑ نال ہیر دے مقابلہ دا ذکر کیتا اے۔ پر وارث شاہ ایس دا ذکر تک نہیں کیتا۔ وارث دی شاعری تے شہرت تے سبھ توں پہلا احمد یار گجراتی رشک یا حسد کیتا اے۔ اُہناں وارث تے چوٹ کردیاں ہویاں لکھیا۔

وارث شاہ سخن دا وارث کسے نہ ہٹکیا ڈلیا
منہ راہی ہوئی چکّی دانگوں نِکا موٹا ڈلیا
ہکو قافیہ مُڑ مُڑ آندا حال نہ کوئی تکّاں دا
جیونکر اُکھڑیا ہویا کچا دا کھڑ کھڑ کردا جاندا

پر جد آپ ای اپنی لکھی ہیر دا مقابلہ کیتا۔ من لیا۔ تے کہیا ــــ

وارث شاہ جنڈیالے والے واہ دا ہیر بنائی میں بھی ریس اوسے دی کر کے لکھی توڑ نباہی
خوانگل مضمون بنھن دی بیتوں ناہیں کائی وڈا التعجب آوے یارو دیکھ اُسدی دانائی

اِہناں توں بعد میاں فضل شاہ ساکن نواں کوٹ نے اپنی شاعری دا جھنڈا اُچا کیتا تے کہیا ؎

شہر شہر شہرہ میرا شعر سیتی ملک ملک ملک الشعراء بیلی

تے پھیر کھل کے آکھیا ؎

وارث شاہ ہسایا جگ عاماں خاصاں تساں رواوناں زار پیارے
ہسن والیاں نوں ہس لوک دانے اتے روندیاں کرن پیار پیارے

پر اِہ وی مقابلے تے پورے نہ اُتر سکے۔ فضل شاہ اک عالم، فاضل۔ صوفی بزرگ سن۔ اِہناں وارث دا رنگ اوہو بجر توں ورتیا لے۔ پر وارث شاہ ایک حقیقی شاعر سن۔ تے اِہناں دا سارا زور لفظی رعائتاں۔ صنعتاں تے لفظی ہیرا پھیری تے اے۔ عربی، فارسی ڈھیر ورتی اے۔ جس نال کتاب عام لوکاں دی سمجھ پہنچ دی نہیں رہی۔ جویں وارث شاہ نے لکھیا سی۔

مٹھیں رانجھے نے ملاں نوں جا کہیا چھٹی لکھو جی سجناں پیاریاں نوں
تُساں ساہورے جا آرام کیتا اسیں ڈھوئے ہاں سُول انگیاریاں نوں
مُلاں لکھ توں درد فراق میرا جیہڑا انبر دل سٹ دا توڑ تارے
لِکھ لکھ جو دِلاں دے دُکھڑے دا لکھن پیاریاں نوں جویں یار پیارے

پر فضل شاہ ہوراں اِہ خط نرے فارسی وچ لکھے ہن جویں رانجھا تے ہیر چنگے فارسی عربی دے عالم فاضل ہون۔ ہیر دا خط رانجھے دے نام لکھدے ہن ؎

اوّل حمد ہزار جبار صانع کردگار صنعت کردگار رانجھا لکھ شکر کروڑ احسان خالق کاریگر سبحان بخشیں ہدایار رانجھا
تو زہر خدا خودم رانجھا مردم باز آئی بچہ کار رانجھا کھیڑا رابر دار بمنا بر کش گیر دا بیند ہر دو دار رانجھا

ایسے طرح جواب وچ رانجھے دا خط اے۔ اُہدا اک شعر اے ؎

رفتے جان باقی آں ہم رفتہ خواہد بہر فضل چشماں گریاں دلبر
فضلوں حجات اخیر دی نزع ویلے کریں مشکلاں ہون آسان دلبر

اختصار گفتم دو سہ چار کلمہ بتو آئندہ اختیار رانجھا!
تھوڑا لکھیا ہیں جانی بہت جانی اگے جویں مرضی سرکار رانجھا

مقابلے لئی ونگارن والے تیجے شاعر گجرات دے پیر نیک عالم ہن - اِہ مُنیے چُنیے ہوئے ہن اِہناں دو ترن کتاباں لکھیاں ہن - اصغر صغری - پوہ پھٹی وغیرہ - اِہ وارث تے چوٹ کردے ہوئے لکھدے ہن سے

اساں شاعر پنجابی دے بہت ڈِٹھے ٹھیّ رہن دے گل اکھوال ناہیں
فضل شاہ وغیرہ نوں چھڈ یارا وارث شاہ بھی اَج خوشحال ناہیں
پوہ پھٹی دے نال جوہڑ ٹبیڑی اے اُہدی ہیر ملدی صغریٰ نال ناہیں
اسے پر فیصلہ اوس توں لے جیہڑا من قال دیکھے مَاقال ناہیں
سمجھن سدا پنجابی دے سبھ شاعر وارث شاہ نوں گور گھنٹال ناہیں
اُہدی ہیر دا ہے جواب صغرا کریں وہاں دی کیوں پڑتال ناہیں!

اُہناں آپ کہیا اے - کہ وارث دی لکھت جوہڑ ٹبیڑی نامہ دا جواب پوہ پھٹی اے تے ہیر رانجھا دا اصغر صغرا اِس کتاب دے سارے عنوان مسجع فارسی وچ ہن جویں
"غلیل، جزیل، اصغر علیل جدیل رحیل، پدر خُتیّل وصلیل جلیل ہاورائیل"
سید وارث شاہ نے ہیر دے حسن دی تعریف کر دیاں لکھیا سی

کہی ہیر دی کرے تعریف شاعر متھے چمکدا حسن مہتاب دا جی
خونیں چونڈیاں رات جیوں چند دوالے سرخ رنگ جیوں رنگ شہاب دا جی
نین نرگسی مست ممولڑے دے گلاں ٹہکیاں پھُل گلاب دا جی
بھواں وانگ کمان لاہور دِسن کوئی حُسن نہ انت حساب دا جی

تے اِہ بھی صغریٰ دے حسن دی تعریف کر دے ہوئے جیں نیلے کہ اُہدی عمر صرف آٹھ سال اے لکھدے ہن سے

بھارے پٹ پہاڑ دی جٹھ نالوں پتلا لک دھموڑی دے ڈنگ کویوں
تنگ گھٹڑا اوسدا بچ سوٹا گکی کیڑی دی دی دھری تنگ کویوں
ریشم ریدں سنجاب سمور قاقم مثر مسار اُہدے نرم انگ کویوں

عطر مشک گلاب پھلیل عنبر، دادا ز ار اُہدے نرم انگ کولوں

ایسے طرح ہور کئی شعر اِہدے نال ہن جنہاں وچ انج اِی ڈھیر جھوٹھ تے مبالغے توں کم لیا ہے جس نے کتاب نوں جھوٹھ تے مبالغے دا پلندا بنا دتا اے۔

وارث توں پہلاں تے بعد کئی شاعراں نے اِہ قصہ نظم کیتا اے۔ پر حقی گل اِہ اے۔ کہ ہر اک وچ اِک نہ اِک خوبی تے ضرور ہو سکدی اے۔ پر وارث والی کمالیت تے ہر خوبی کسے وچ دی نہیں۔

پنجابی شاعری وچ وارث پہلے شاعر ہن جنہاں مقولہ شاعر رواج دتا یعنی اُہ گل جیہڑی اِہناں کسے کردار (پاتر) کولوں کہلوانی ٹھیک نہیں سمجھی۔ اُہ مقولہ شاعر دے ہیٹھ کہہ کے بیان نوں مکمل تے باربط بنا لیا۔

وارث نے اپنی شاعری وچ بڑی روانی۔ قادر الکلامی تے چابک دستی توں کم لیا اے۔ اِہ کلام دے بادشاہ سن۔ اِہناں مرضی مطابق لفظاں نوں توڑ مروڑ دی لیا اے۔ پر اُہ دی نگینے وانگ جڑے جاپدے ہن۔ تبرک دے طور تے وارث دے کجھ چونویں مصرعے ؎

بناں مُرشداں راہ نہ ہتھ آوَن دودھ باجھ نہ رجھدی کھیر سائیں

اک بیج کے کِسے نہ انب کھادے بھروانہہ شہتوت نہ لایا ای

مُھکھا کھنڈ تے کھیر دا ہویا راکھا رنڈا گھتیا ساک کراونے نوں
رگڈر کچریاں دا جمعدار ہویا اُونٹھ گھتیا باغ لگاونے نوں
بیڑی کاغذ دی باندر ملاح بنیا انھاں گھلیا حرف لکھانے نوں

رانجھے اُٹھ کے آکھیا واہ سجن ہیر ہس کے تے مہربان ہوئی

وارث رن فقیر تلوار گھوڑا چارے تھوک اِہ کسے دے یار ناہیں

بھائیاں باجھ نہ مجلساں سوہندیاں نیں اتے بھائیاں باجھ بہار ناہیں
بھائی مرن تے پوندیاں بھج باہیاں بناں بھائیاں بھرے پروار ناہیں
لکھ اوٹ ہے کول وسندیاں دی بھائیاں گیاں جیڈی کوئی ہار ناہیں
بھائی ڈھاوندے بھائی اُسار دے نیں بھائیاں باجھ بیلی کوئی یار ناہیں

جوانی کملی راج ہے چوچکے دا اوہے کسے دی کیہہ پروا مینوں
میں تاں کھڑو کے پلنگ توں چا سٹاں آیا کدھروں دا بادشاہ مینوں
نہیں پلنگ تے ایس نوں ٹکن دینا لاوہے گا لکھ جے واہ مینوں
ناڈھو شاہ دا بیٹ کر ستیر ہاتھی پاس ڈھکیاں لئے گا ڈھاہ مینوں

رانجھا آکھدا ایہہ جہان سُفنہ چھڈ جاوناں ایں نیناں والئے نیں
تساں جیہاں پیاریاں ایہہ لازم آئے گئے مسافراں پالئے نیں
ایڈا حُسن دا نا نہ گماں کیجے ایہہ لے پلنگ تے سُتے نہالئے نیں
اساں رب دا آسرا رکھیا ای اُٹھ جاوناں ایں نیناں والئے نیں

بھابی خزاں دی رُت جاں آن پہنچی بھور آسرے تے بیٹے جال دے نیں
سیون بُلبلاں بوٹیاں سُکیاں نوں رتا چُھل لگن نال ڈال دے نیں
اساں جدوں کدوں اہناں پاس جاناں جیہڑے محرم اساڈڑے حال دے نیں
جنہاں سُولیاں تے لئے چا جھوٹے منصور ہوری ساڈڑے نال دے نیں

اگرا

نام اگرا داس تخلص اگرا۔ لاہور دے وسنیک۔ پنجابی بولی وچ آپ نے حقیقت رائے دی وار (حقیقت رائے دا واقعہ ۱۷۹۱ بکرم وچ ہویا سی) ۱۷۹۳ء مطابق ۱۸۴۷ء بکرم وچ لکھی۔ بولی وچ ہندی لفظاں دی کجھ ملاوٹ ہے۔ پر بولی سُتھری اے۔ تے اِہ وار پنجابی دیاں واراں وچ اِک مشہور وار اے۔

معلوم ہُندا اے حقیقت دا ساکا آپ دے بال پن وچ ہویا۔ تے اِہناں بڈھیپے وچ ایس نوں نظم کیتا۔ اُہ آپ لکھدے ہن :۔

سمت ستاراں سے اکانوے صاحب اِہ ورتائی — تے سمت اٹھارہ سے سنتالی اگرے وار بنائی
دھرمی داسی جنم سیالکوٹ وچ آیا — حقیقت رائے دی سنو وار تا جس اِہ دھرم رکھایا

حقیقت رائے دی وار دا اِک بند۔ ویاہ دا نظارہ

چڑھی کڑاہی بھاجی دی مٹھیاں تُرت کڈھائی — شہر دے اندر ونڈن ناری گھر گھر ملے ودھائی
گھڑا گھڑولی بھرنے چلیاں ناری منگل گایا — سالو دا چندویا تانیا اُپر کیتا سایہ
بھلا مہورت ڈھونڈنے چوہ کھارے چا بہایا — وہیں تیل پھلیل منگایا سر دُولھے دے پایا!
چونک پُور کے کھارے آڈے لئے حقیقت پھیرے — دوہاں طرفوں پنڈت ویاہ جو پڑھدے بالک ہو ڈوڈیرے

حقیقت دی موت تے ماں دے اتھرو :۔

پُت مویاں ماں پھرے نمانی کوئی نہ آکھے اماں — دُکھیں پال پیدا کیتا سول چنگھایا تماں
لِکھیاں میرے لیکھ آیاں جو لِکھیاں دُھر قلماں — اگرا آکھے پُت ہتھ نہ آون لوڑیاں باجھ نہ کرماں

سچل

نام عبدالوہاب تخلّص سچو یا سچل پیو داناں صلاح الدین فاروقی پنڈ درازا ریاست خیرپور (سندھ) دے جم پل۔

جنم ۱۷۳۶ء وفات ۱۸۲۶ء

انہاں دے بزرگ شیخ شہاب الدین ولد عبدالعزیز عرب فوج نال سندھ آئے۔ تے وڈے وڈے سرکاری عہدیاں تے رہے۔ اِہناں دے وڈ وڈیرے پہلوں حیدر آباد دے کول پنڈ خداداد وچ رہے۔ فیر تالپوراں دے راج وچ ریاست خیرپور دے پنڈ گریچی وچ چلے گئے۔ پنڈ درازا ایس گریچی دے نال اے۔

مولوی لطف اللہ شکارپوری نے اپنی لکھت "تذکرہ لطفی وچ لکھیا اے۔ کہ اک واری ملتان دے اِک بزرگ محکم الدین سیلانی پھردے ہوئے ایدھروں لنگھے۔ تے آپ دے چاچا شیخ عبدالحق فاروقی نے آپ نوں کہیا۔ پُت اِہناں دا استقبال کر۔ حضرت محکم الدین نے آپ نوں دیکھ کے گھوڑا روک لیا تے کہیا۔ تسیں ساڈے استقبال نوں آئے او تے اسیں تہانوں اک تحفہ دینے آں۔ اِہ کہہ کے اُنہاں اپنی سارنگی چوں اِک تار کڈھیا۔ تے عبدالوہاب سچل دے سینے تے پھیریا۔ اوسے ویلے انہاں تے جذب دی حالت طاری ہو گئی۔ تے فیر اِہ ساری عمر مجذوب رہے تے سرمست کہائے۔

کہندے ہن جد اِہ وجد تے مستی وچ آندے سر دے وال کھڑے ہو جاندے۔ تے اوس ویلے مُنہ تھیں جو بولدے عقیدت مند لکھ لیندے

سچل تصوف وچ وحدت الوجود دے قائل سن۔ اُنہاں سندھی۔ سرائیکی۔ پنجابی۔ ملتانی۔ ریختہ تے فارسی وچ شعر کہے پنجابی۔ سرائیکی تے سندھی وچ کافیاں لکھیاں۔ اِہ سید وارث شاہ دے سمے سنگی (ہمعصر) سن۔ سید بلّھے شاہ دیاں کافیاں دیکھ کے اِنہاں سندھ وچ کافی نوں رواج دتا۔ آپ لکھدے ہن سچ:

بلّھے شاہ کون بیراگی کیتو ئی   جنہاں دا شہر قصور

کلام دا نمونہ :-

سارا لوک سیال نوں دیہندا — رانجھو دیاں رُسوایاں
جو کجھ سانوں رانجھو کیتا — سو کیوں لوک سنایاں
سچو سو لکھ طعنے بدیاں — چشماں تے چم چایاں

محبوباں دے مہندی لائی! — عاشقاں دے گھر رنگ وے
میں رانجھن دی رانجھن میرا — نہیں سو کھیڑے منگ دے
تاں رانجھن دے سوہنی سیاں — عشق اُڑایا رنگ وے

چھوڑ کے جھنگ سیالیں داماں — میں ویساں تخت ہزارہ
بابل دیرے مایو بھینوں — حیلے کرن ہزارہ
میں تاں شرم حیا کنوں کپیاں دے — لوکاں دا کوئی غرض نہ میں نوں روواں زارو زارہ
رنگ پھوڑ میرے رُخ نہ بھاوے — کھیڑے سبھے خوار

میں ماہی دی ستانی
وسدا دل وچ دلبر جانی — عاشق ہودیں تاں سر دیویں
گل ہے اِہ مردانی
دوست اساں کنوں دور نہ جائیں — بہہ نیناں دے نیڑے
توں تاں مینڈا میں تاں تینڈی — گھول گھتاں سب کھیڑے
سدا ہودیں توں نال کرم دے — دوست! سچو دے ڈیرے

ہر سال رمضان شریف دی چودھویں تاریخ نوں اہناں دا عرس ہُندا اے۔ تے لوک دور دور دوروں آ کے محبت دا اظہار کردے ہن۔ اِہناں دا اک فارسی دیوان دی اے۔ جو "دیوان آشکارا" دے ناں ہیٹھ میر علی داد خاں تالپور والئی سندھ نے چھپوایا سی۔ اس وچ فارسی غزلاں۔ رباعیاں تے مثنویاں ہن۔

حامد شاہ

نام حامد شاہ تخلص حامدؔ پیو دا نام سید عطاء اللہ ولد سید اعظم ماوراء النہر توران (ایران) دے جدی وسنیک ۔ جنم سنہ ۱۱۶۱ھ ۔

اِہ عباسی سید سن ۔ اِہناں دے وڈ وڈیرے ماوراء النہر (توران) چھڈ کے ہندوستان آ گئے سن تے دین دا پرچار کر دے شہر بہ شہر پھر دے رہے ۔ حامد لکھدا اے ؎

وطن بزرگاں پچھلیاں ماوراء النہر یقین
مول نہ وطن سہیڑیا اندر ہند زمین (اخبار حامد)

حامد دا جنم سنہ ۱۱۶۱ھ دا اے ۔ کیوں جو اوہ آپ جنگ حامد وچ لکھدا اے ؎

کیتا سی اِہ شروع جاں عمر سی آہی ویہہ
کیتا جدوں تمام سی عمر آہی سی تریہہ
دساں برساں وچ آکھیا قصہ جوڑ تمام
ہجرت بعد رسول دے جس دن تھیا تیار
آہا سن اکاہٹ اک سو اک ہزار!

ایس توں اِہ وی معلوم ہُندا اے ۔ کہ حامد نے ویہہ ورھے دی عمر وچ شاعری شروع کیتی ۔ حامد نے پنڈ چونہ تحصیل پٹھانکوٹ وچ اپنا ٹکانہ بنا لیا ۔ اُوہ ایتھے مسیت دا امام ہو گیا ۔ حامد خود لکھدا اے ؎

آ اک یار جگاوندا مینوں نال نیاز
اُٹھ اماماں حامدا ہویا وقت نماز

حامد مسلماناں نوں نماز پڑھن روزے رکھن تے رب کولوں ڈرن دی تلقین کردا رہندا اے تے اِنج جاپدا اے کہ اوہدی وعظ وچ کجھ تکھا پن ڈھیر ہُندا سی ۔ پنڈ دے راجپوتاں نے اوہدے وعظ نصیحت توں تنگ آ کے کسی مراسی کولوں اوہدی سِٹھ (ہجو) لکھوائی ۔ جدا اک شعر اِہ سی ۔

حامد ملاں شاعر لا بڑا جہالت در ۔۔۔ وچ مسیتے بیٹھ کے کس کس مارے پد

حامد اِہ سن کے لہولا کھا ہو گیا۔ تے اوس لکھیا ۔

حامد اجے چاہیں غازی غیبویا تک سنھیں تلوار ۔۔۔ پہلوں ماریں زنگھڑاں پچھوں کافر مار

کسے جوتشی نے کجھ ہون والیاں باتاں کہیاں۔ حامد نے کہیا غیب دا علم رب توں سوا کسے نوں نہیں۔ جوتشی نے چوٹ کر دیاں آکھیا مسلماناں نوں اِہ علم نہیں آوندا تاہیں اعتراض کر دے ہن۔

حامد وچ جوانی دا جوش "تازہ خون" نمک کھا گیا۔ تے چپ چپیتے بنارس جا کے ہندی سنسکرت پڑھی تے جوتش ودیا حاصل کیتی۔ تے فیر دو سال لبعد آ کے جوتشیاں نوں ونگاریا۔ تے آکھیا۔ کہ جوتش نجوم عربی فارسی وچ وی اے۔ پر میں ہندی وچ دی ٹاکرے لئی تیار ہاں۔

حامد نے ۳۰ ورھے دی عمر وچ جد جنگ حامد مکمل کر لیا۔ اوس چاہیا۔ کہ اوہ اپنی اس محنت نوں کسے بھاگوان قدرداں دی بھیٹا (نذر) کرے۔ اوہ لکھدا اے۔

دس برساں وچ آکھیا میں سب جوڑ تمام ۔۔۔ پیر صاحب نے چمک کے کیتا اس نوں عام
ڈولاں وچ جہان دے میں ہن کوئی امیر ۔۔۔ ہووے صاحب عقل جے سمجھے اِہ تقریر
تاں میں آیا نورپور بستی جالندھر جان ۔۔۔ واہ دا راج سوہاوندا راجیاں دے وچ جان
رستم جیہے اوسدے اندر رہن جنگ ۔۔۔ واہ زیلداری سنگھ اسے نام پرتھی سنگھ
بُہتے قابل لوک ہن وچ اُس دے دربار ۔۔۔ کیا کیا خوبی کہاں میں آوے نہ شمار
اوس دربار وِچ ویکھیا میں ہے اِک وزیر ۔۔۔ دستے وچ قولا ہرے اُہ صاحب تدبیر
مسلم مومن آوندا نظرے نیت راس ۔۔۔ نام وزیر الٰہ بخش اندر قوم منہاس!

حامد نے چھوٹیاں موٹیاں چھ کتاباں لکھیاں ہن۔ شاید کجھ ہور وی ہون۔ پر ایہناں دے نام ملدے ہن۔ جنگ حامد۔ اخبار حامد۔ ہیر حامد۔ گلزار حامد۔ تفسیر حامد تے فقرنامہ حامد۔

جنگ حامد اُتے حامد دی شاعری دی نیہہ اے۔ ایس وچ کربل دا واقعہ کربناں دے رنگ وچ نظم کیتا گیا اے۔ حامد لکھدا اے۔

ناہیں دعویٰ شعر دا ناہیں شاعر ہوں! ۔۔۔ گنڈھ تپ میرا ہو گیا وچ جناب قبول
پہلوں میں حسینؓ دی کہی شہادت جان ۔۔۔ قصہ ہوں نہ آکھیا آہا وچ پچھان
میں وچ ڈٹھے خواب دے حضرت حسنؓ حسینؓ ۔۔۔ جگر رسول اللہؐ دے شیر اندر ثقلین

دوہاں نے فرمایا عاجز تائیں جان ۔۔۔ حالت ساڈی جو ہوئی کرو ہُن گل عیاں
جو کجھ سارا آکھیا دتا سب سُنا ۔۔۔ راضی ایس غلام تے ہوسئے شیر خُدا
مینوں حضرت حسنؓ نے اِہ فرمایا جان ۔۔۔ ہتھوں میرے حرم دے اُتے میول نہ آن
زہر دتی آسمان نے میرے تائیں گھول ۔۔۔ کد بانو دا نام کیوں قصے اندر دل
کہیا شاہ حسین نے ہیں ہویا مظلوم ۔۔۔ ایہہ میرے ویر دا قصہ کر معلوم
پائی فتح یزید تے آن امام حنیف ۔۔۔ کیونکہ میرے ویریاں پہنچی سی تکلیف
حالت ساڈی جو کہی ہوئی ہے اِہ خواب ۔۔۔ ایہہ شاہ حنیف دا قصہ ہے مطلوب

آ اِک یار جگاوندا مینوں نال نیاز
اُٹھ اماماں حامدا ہویا وقت نماز

جنگ نامہ دے بعد حامد دی دوسری لکھت اخبار حامد اے۔ جو ۱۱۹۷ھ دی لکھت اے۔ تے جس وچ دنیا دی بنتر۔ آدم دی ہوند۔ رسول دی پیدائش تے ہور دوزخ۔ بہشت۔ قیامت۔ برزخ۔ جزا سزا۔ عذاب۔ ثواب دا ذکر اے۔ اخبار حامد وچ لکھیا اے ؎

پڑھن حدیث رسول دی بولی وچ پنجاب ۔۔۔ سُن کے کرن دعاواں ہو جاوے ایجاب
میں عاجز دے حق وچ جیہڑا کرگ دُعا ۔۔۔ برکت پاک حدیث تس دیسی اجر خُدا
آہے سن ستانوے اِک سو اک ہزار ۔۔۔ ہجرت پاک رسول دی ہوئی اِہ تیار
جاں میں ایس کتاب دے کیتے بیت شمار ۔۔۔ چھہتر سے بیت تے تیراں جاگی [۱۳۷۶] ہزار

حامد دی تیسری چھپی لکھت (تصنیف) ہیر حامد اے۔ جو سنہ ۱۲۲۰ھ وچ مکمل ہوئی۔ حامد نے ایس وچ اک نویں گل کیتی اے۔ کہ ہر بیان دا سر لیکھ (عنوان) پنجابی یا فارسی نثر (وارتک) وچ لکھن دی تھاں اِک شعر (جو بائی) وچ لکھیا۔ تے اوہدے بعد بیان شعراں وچ۔ جویں صفت ثنا لکھن لئی سرلیکھ اِہ لکھیا اے۔

صفت خدا دی کیمیا پارس نعت رسول ۔۔۔ جس مادح نذر ہووندی وچ درگاہ مقبول
صفت خُدا رسول دی کہے سوئی مقبول ۔۔۔ حامد وچ جناب دے کون اسدا مسئول

اِہ لکھ کے فیر اِنج صفت شروع کیتی اے

پہلاں رب دی صفت ثنا کہئے خالق پاک ہے سبھ جہان داجی ۔۔۔ موجودات ساری جو موجود کیتی خاوند عرش تے کونی مکان داجی

ہیر دی لکھت بارے حامد نے اک گل لکھی اے رب جانے سچ اے کہ جھوٹھ پر ہے سوادلی۔ حامد لکھدا اے ؎

مینوں مندڑھول رانجھے ہیر دی سی نت بولدا بری زبان میاں
جتی جٹ اُدھال لے گیا سی جی مندے کرم سی وچ جہان میاں
کتے سارنگی کھوہ کے چُور کیتی گاؤن والڑا پکڑ خراب کیتا
کتے ونجلی کھوہ کے دھرت ماری نقشہ چھڈ دے نوں کتے بے آب کیتا
جنہاں ٹکیاں مار کے گاوندے نوں پکڑ پسیوں جگر کباب کیتا
باقی ۲۲ رہے حامد ایسے حال بیتے بہت بہت سیال جواب کیتا

حامد نوں ایسے سمے فقیروں پسند سارنگھے یا سنگھار سے ول (دیکھن ول) جاندا اتفاق ہویا۔ اوہ آکھدا اے۔ تدکالاں دا ویلا سی پورن ماشی دا چند ابھر رہیا سی۔ کلا چھڑا جا رہیا ساں میں جد بیلاں دے نیڑے کول پہنچا تے مینوں بجلی دا نگ چمکدیاں دو شکلاں دسیاں میں جو دو چند ہولی ہولی باتاں کر رہے ہون۔ میں کجھ ڈریا تے ؎

پیریں اپنی کھڑا ہو گیا اوتھے پھڑی دوہویں ہتھیں تلوار جانو
کہندے "ایس کیوں دھو تلوار کڈھی" ہس پچھے دوویں یار جانو
نت جیہڑا تلوار چلاوندا اے سانوں تے گالی اہدی کار جانو
بھلے بُرے نا رب نیاں کہندا کہی نال سانڈے بدھی کھا رجا نو!

اوہ سُن کے حامد حیران ہو کے آگے ودھیا تے پچھیا۔
مینوں پتہ دیو کون کوئی تسیں بھرم جیو دا کُل مٹا کے جی

اگوں جواب ملیا ؎

اک آواز ہوئی میں ہاں سیالاں دی دھی جس نوں تُسی ہے گال ہزار بالا
دوجے کہیا "میں تخت ہزارے دا ہاں جسنوں دیندا ہیں بولی آزار بالا
خادم اساں دوہویں پنج پیراں دے ہاں جگت نال ناہیں ساڈا کار بالا

اوہ سُن کے حامد نے اپنا خیال بدل لیا۔ تے ہیر دے قصے نوں ایہو ہی عشق ہوہیں دی گل کہن دی تھاں سچے عشق دی داستان منیا تے اوہ قصہ لکھیا۔ تے ایس طرح اہنے ہیر تے رانجھے نوں منکھی ڈبے

نوں کجھ اُتاہنہ کردتا۔

ایس قِصّے دی کوتا نانگ تے بولی جنگ نامہ حامد نالوں وکھرے ہن۔ پہلوں اِک دوہڑا یا چوپائی فیر بیت دے بحر وچ بیان۔ ہیر دی شاعری اُچے درجے دی اے۔ زبان پنجابی۔ محاورے سوہنے تے صاف۔

طودے خاں دی فوج نال ہیر دیاں سہیلیاں دا مقابلہ کردا ہویا حامد آکھدا اے ؎

ایتھے چوڑیاں دی چھنکار میاں! — اوتھے تیر سنجوہ جھنکار سی جی
ایتھے ہار آہا گل سار بھائی — اوتھے لنگ دی گلیں تلوار سی جی
ایتھے چشم نگاہ دی مار میاں — اوتھے کمر دے وچ کٹار سی جی
ایتھے حسن دے باغ بہار بھائی — اوتھے عاشقاں انت نوں ہار سی جی

ایدھر مگنیاں دا ابھمان سی جی! — اودھر دلاں اندر تری تان میاں
ایدھر ہس کڑیاں نک نتھ سی جی — اودھر چکراں دی چوکھی شان میاں
ایدھر ملک تے بھواں کماں بدھے — اودھر لٹکدے تیر کمان میاں
ایدھر زلف کچھی ہتھ حسن دے سی! — اودھر عشق کمند سیان میاں

حامد دا اِک دوہڑا اے

دل رانجھے دے ملک آبادی عشقے گھیرا پایا — فوج برھوں دی چڑھی سواری ہوش قیاس نسایا
عقل شعور گئے نفس دوویں عشقے حکم چلایا — حامد سفنے خبر ہوئی آ۔ رانجھن ہیر سدایا

رانجھا بے وس ہو گے ترن لگا تے بھائیاں فیر ہوڑیا ہٹکیا۔

کہیا بھابیاں پیار دیا جانا ہیں منت دار تیرے اگے ہونیاں ہاں
تیرے مکھ نوں گلاب دے پھُل کردے اسیں گُندکے ہار پرونیاں ہاں
تیرے نام توں رانجھیا لکھ واری گھول گھتیاں داریاں ہونیاں ہاں
اساں جیہیاں تیرے پیش کیتا حکم کریں سو من کھلونیاں ہاں

رانجھا اگوں آکھدا اے

رانجھا روٹھ کے آکھدا بھابیاں نوں منوں نام خدا رسول میرا
سبھو آکھیا دیکھیا بخش دیو وڈا تساں توں جی خوشحال میرا
مینوں رب نوں سونپ کے گھریں جاؤ۔ کوئی مول نہ کرو خیال میرا
آملاں گا جیوں دا تساں نوں میں نہیں تاں سونپ دیو ربّ نوں حال میرا

اُنج تے ساری کوتا ہیر دے قصّے دی اُچّے درجے دی اے پر دو ہڑے خاص کر کے رس نے بھرے ہوئے تے سوادلے۔ نمونے دے دو دوہڑے۔

عشق ۔ جس نوں مزا ہے عشق دا اس نوں کھانا کیہہ آکھ
سونویں نہ راتیں نیند وچ دسّے مصیبت لاکھ
نہ ہسدا نہ پاوندا سر وچ پاوے راکھ
حامد عشق حقیقی ۔ پکّے دیلیں داکھ

روپ ۔ روپ ہے اکھیاں بانکیاں اندر جگت بہار
عاشق اکھیاں دے ہوئے وڈے چشم کٹار
اکھیاں مارے موئے ہن عاشق وچ سنسار
حامد اکھیاں وچ جو خالق دا اسرار

حامد دا ہیر دا قصّہ ہیر دمودر تے ہیر احمد نال ملدا اے سہتی بارے حامد کہندا اے سہتی علی خاں یا عالی خاں دی رنڈی (بیوہ) دھی سی۔ راموں باہمن شعر آکھدا سی تے سہتی اوس کولوں شعر سن دی۔ تے آپ دی مختصر کبت بولدی سی۔ ایتھے رانجھا آیا۔ تے راموں نے سہتی تے رانجھے دی صلح کرائی۔ اخیر تے دسدا اے کہ رانجھا ہیر نوں لے کے جھنگ سیال آیا۔ دونویں ایتھے مر گئے۔ قبر بنی۔ پھیر کجھ چر پچھوں کوئی حاجی حج کرن گئے۔ اوتھے اُنہاں ویکھیا ہیر تے رانجھا جا رہے ہن۔ نال اِک بوری مجھ اے۔ ہیر نے اِک حاجی دے ہتھ ماپیاں نوں سنہیاں بھیجیا۔ کہ میرے مقبرے دا بوہا جیہڑا کھیڑیاں دے گھر ول کھلدا اے بند کر دیو۔ ایدھروں مینوں تنگی

دا (دوزخ دی ہوا) آوندی اے۔

حامد نے ہیر وارث شاہ توں چالی ورھے بعد لکھی اے۔ تاریخ لکھدا اے
یاراں سو تے اسّی ۱۱۸۰ نبی ہجری سنے دیس دے وچ تیار ہوئی۔
حامد کہندا اے۔

سن باراں سو نبی ہجری خاص ہجری اتے وار جانو دیدار میاں
رجب ستویں جان تاریخ آہی پورن کتھا دی جان ہوئی کار میاں

حامد بارے ڈاکٹر موہن سنگھ ایم۔ اے۔ پی۔ ایچ۔ ڈی لکھدے ہن
حامد شاہ عباسی دی گھٹ نہیں۔ جنگی بولی پدے ورد نال وردی اے، کمال کیتا اے اوس
نے کہانی نوں بہت ودھایا اے۔ کدھرے کدھرے اوہدی زبان وچ ہندی مزاح جاندی اے۔
مزاحیہ رنگ (ہیر رس) اوہدا وردار اے۔ (ہیر وارث ڈاکٹر موہن سنگھ)
حامد نے ایس قصے دا پلاٹ کتھوں لیا۔ اوہ لکھدا اے

چاول اپنے منگ کے مقبلے توں ہون احمدے دا وچ یادساں ہیں!
گئیوں ہٹ گوونداس دا وچ یاواں کھچڑی جوڑ کے دیگ بھاوساں ہیں

جنگ حامد دی شاعری کچی پکی جیہی اے۔ ایس وچ کجھ اردو دیاں نظماں ہن تن چار اردو مرثیے
ہن۔ پر اردو دی "انا ڑی تے پینڈو کوی" دی بولی جاپدی اے۔ بیان وچ کوئی خاص لیاقت
دا اظہار نہیں کیتا گیا۔ تے اوہ جنگ نامہ ہیر رس توں خالی اے۔ ہاں کرنا رس ضرور جھلک دا
اے۔ کدھرے کدھرے بیان صاف دی اے۔

کربلا وچ امام حسن دے پتر حضرت قاسم دا ویاہ ہویا۔ پر کویں حامد آکھدا اے

قاسم دا وچ کربلا ہویا اج ویاہ! جانجی قاسم شیر دے دلسوزی تے آہ!
ہے ہے تے دلگیریاں بے صبری آزار ظلم اتے خونریزیاں نعرے ہیبت ناک

حضرت قاسم شہید ہو گیا۔ اوہدی لاش گود وچ لے کے قاسم دی ماں

اکھیاں قاسم شیر دیاں میٹے ہتھاں نال ریش مبارک اوہندی پونجھے خون ڈال
زلف قاسم شیر دی نے جو سی گرد غبار کنگھی زلفاں پاک کر ہوئی بہت بے حال
کہندی میرا قاسماں ہوئیوں اج شہید کیہ کھٹیا تدھ سی ایس شریر یزید

بہبل

نام بہبل - لاہور دے رہن والے - پیر فتح اللہ چشتی دے مرید
جنم ۱۱۶۵ھ دے نیڑے - اہناں قصہ ہیر رانجھا - تے سسّی پنوں لکھے - ہیر بیتاں وچ
اے - تے سسّی مثنوی دے طرز تے - زبان سادہ صاف تے اثر والی اے - سسّی پنوں دے
۵۵۰ بینت ہن تے اِہ سن ۱۱۹۲ھ دی لکھت اے -

سسّی پنوں دا نمونہ

اِک عجائب بادشاہ آہا آدم جام — خلقت تابع اوسدی کردی بہت سلام
والی شہر بھنبھور دا آہا شیر جوان — ثانی آدم جام دا نہ آہا کوئی سلطان
ہمدی نہ سی اوس نوں حکم ربی اولاد — کرے ہمیشہ بینتی رب اگے فریاد
باجھ اولاد جہان تے ناؤں نہ لیندا کو — ہووے نہ کیتا کسیدا اللہ کرے سو
دن آہا کوئی چندرا ساعت سخت بُری — جمی آدم جام گھر سسی مثل پری!

ہیر بہبل چوں دو بیت ؎

ص - صفائی دل دی باجھوں ناہیں قرب حضوری — تے منظوری
بے صبراں نوں حاصل ہیرے ناہیں اجر غرضدی — رتبہ نوُری
اول آخر ظاہر باطن پورے نہ کوئی پوری — باجھ صبوری!
کریں متابعت ہیرے بہبل نہ کر بے شعوری — تے مغروری!

ن نظر کر دیکھیں ہیرے رانجھا وچ سیالاں — شاہ جمالاں
ماریاں درد فراق تساڈے پھرنیاں کھُلیاں والاں — منڈیاں حالاں
اِنَّ وَعْدَ اللّٰہِ حَقٌّ قول تساڈے پالدی — جنگل بھالدی
ماں پیو ہیر دے سارے بہبل دا نگوں خواب خیالاں — پیاں جنجالاں

بہبل دے بیت پنجابی وچ ڈیڈھ دا سوہنا تے مان یوگ نمونہ ہن -

عبدالحکیم

عبدالحکیم - قوم دے شیخ عباسی قریشی - اُچ شریف تھانہ چانول تحصیل احمد پور شرقیہ ریاست بہاولپور دے وسنیک - جنم ۱۱۶۰ھ دے قریب -

مولوی عبدالحکیم بہاولپور دے نواب بہاول خاں دے راج سمے - اُچ شریف وچ رہندے تے منڈیاں کُڑیاں نوں پڑھا کے گزران کردے سن - اِہ آپ لکھدے ہن -

پڑھایئو نام رب دے علم بوہتا	ہووے جو قدر تینوں علم بوہتا
مگر اِک طور بینوں یاد رکھنا	کمیناں تے اصیلاں نوں پرکھنا
سبق گمراہ سگ نوں نہ پڑھائیں	کُتے توں رنگ اپنا نہ چڑھائیں
کمینہ عاقبت ہووے کمینہ	جو رکھسی نال اُستاداں دے کینہ

فارسی عربی دے چنگے عالم سن - اِہناں اپنی لکھت یوسف زلیخا وچ تھاں تھاں عربی تے فارسی دے لفظ - بڑی روانی نال ورتے ہن - جویں -

عجب زلفاں جو عنبر مشک پرور	عجب موئے سیہ گیسو معنبر
زہے تاری کہ باشد گرد رخسار	سیہ ماریست کو پیچد بہ گلزار
سیہ مارے ازاں مشکیں کلالہ	زدہ صد حلقہ گردا گرد ہالہ

کہ اِہ نرے فارسی ہن یا اِہ کہ جنہاں وچ عربی ڈھیر اے - جویں

کیتو نے عرض پھر اسے صاحب من	جو اِنَّ اللہ اَبَا شیخاً کبیراً
اوسے امید دے اَعلم من اللہ	دِ مَالَا تعلمون اے بندہ شاہلا
ڈھونس دیدار بود بے حجابات	چہ می پُرسی کہ بُد غیب السموات

مولوی عبدالحکیم کرت یوسف زلیخا - تے مولوی لطف علی کرت سیفل نامہ (سیف الملوک) دونویں اِکو سمے ہوئے ہن - دوہاں اَپنیاں لکھتاں وچ نواب بہاول خاں دی صفت لکھی اے - دوہاں اپنے پیرواناں نور محمد لکھیا اے - پر دوہاں کدھرے اِک دوجے دا ذکر نہیں کیتا - اِہناں زلیخا دا قصہ ۱۲۱۸ھ وچ لکھیا - لکھدے ہن سہ

سن آہے سال سی بارہ اٹھاراں — وہاڑے بھی زیادہ ہور باراں
مینوں بخشا خدا دے فیض حِصّہ — میں کیتا عشق دا تصنیف قِصّہ

تے ایس ویلے اِہ پکّی عمر دے تے اولاد والے سن۔

میرے فرزند دی عمراں وڈی کر — جو ہووے دو دو عالم شاد و خوش تر

دموندر نے اپنی لکھت ہیر وچ ہر بیان شروع کرن توں پہلوں لکھیا سی
آکھ دموندر اکھیں ڈِٹھا.........!
تے اِہ ہر بیان دا شروع ایس تُک نال کردے ہن
چلو عبدالحکیماں تاں چلائیں...

اِہناں دی اِہ لکھت جامی دی زلیخا دا اُلتھا جاپدی اے۔ اوہو بحر اوہو رنگ اوہو مضمون کوتا دا بحر "بلوچا ظالما سن دین میرے" والا اے۔ تے معلوم ہُندا اے۔ کہ پنجابی وِچ اِہ بحر سب توں پہلاں اِہناں ورتیا تے مولوی غلام رسول قلعہ میہاں سنگھ والیاں نے اپنی لکھت سسّی وچ ایس بحر نوں چمکایا۔

آپ دی بولی پچھمی پنجابی اے۔ جس وچ ملتانی، سندھی لفظاں دا رلا ہے۔ فارسی۔ عربی دے لفظ ڈھیر تے کھلے ڈُھلے ورتے ہین۔ کئی تھانواں تے ڈھوس دِتوّس کیتوس لفظ ورتے ہن کلام دا کجھ نمونہ زلیخا دے روپ دا حال اِنج اِک دِسے ہن ؎

عجب زلفاں جو عنبر مشک پوندر — عجب موتے سیاہ گیسو معنبر
بھلا زلفاں ایا نے ناگ کالے — جنہاں دے ڈنگیاں جیون محالے
لباں نے عاشقاں دا خون پیتا — تے نیناں نے کئی مجنون کیتا
عجب پر نور دیہہ دَرشن چِٹے دند — ہوئے اُو خوب محکم سخت پیوند
دو لڑیاں موتیاں دے دانگ جڑیاں — جو ہر یاں اِک سپیدی سانگ کھڑیاں

وچھوڑے تے سوز عشق بارے ؎

کدے آہیں کرے ڈھائیں فراتوں — کبابے دل کنوں سینہ ہراسوں
چولی نوں پاڑ کے کیتا سو لیراں — ہجر اُس دے کنوں خاطر ہے جیراں

سوہیدا سماں۔

جدوں کاں رات دے پردا نہ کیتا — فجر دے ویلے ککڑ آواز کیتا
ہویا آواز خوش آہ بلبلاں دا — تپچھے ظاہر ہویا جلوہ گلاں دا

زلیخا دے باغ دا حال

زلیخا رکھدی آہی باغ آہ باغ — جو اس توں دل ارم نے فول پیا داغ
آہی اُس باغ وچ ہر چیز ہر گل — کے میوے کے دوا کے خار کیا گُل
درختاں باغ دیاں کیا رنگ لایا — تے شاخاں ہک دوجے نوں چنگ پایا
گھنے شاخاں بہت گلو گھڑی تنگ — جویں عاشق اتے معشوق دا چنگ
صبا ہر چند جو آ زور لاوے — اِنہاں ہک دوجے نوں نہ چھڑاوے
درخت آہے خلق دے بخت آہے — نگھیاں دے شاہ کا دل بخت آہے

پروفیسر محمود شیرانی نے اپنی کتاب "پنجاب میں اُردو" وچ لکھیا اے کہ "سب سے قدیم عبدالحکیم کی زلیخا ہے۔ جو ۱۲۱۵ھ میں حلیہ نظم پہنتی ہے" پر اِہ ٹھیک نہیں۔ کیوں جو صدیق لالی دی زلیخا دے لکھت دا سال ۱۱۳۸ھ تے حافظ برخوردار والی دا ۱۰۹۰ھ اے۔ البتہ حافظ برخوردار والی زلیخا پنجابی شعراں وچ پہلی لکھت منی جا سکدی اے۔ صدیق لالی دی زلیخا دا اِک شعر

یوسف نوں یعقوب کہندا اے توں بیٹا میرا — خواب دس بھراواں تائیں حسد کرین کیہڑا

تے یوسف زلیخا حافظ برخوردار دا اک شعر

یعنی یوسف دے بلن مشالاں جھات زلیخا پائی! — جل بل خاک ہویاں سبھ زناں تابش رہی نہ کائی

لطف علی

نام میاں لطف علی ملتان دے رہن والے سن پر بہاولپور رہندے رہے۔ مولوی عبدالحکیم بہاولپوری دے ہمے (ساتھی) (ہمعصر) تے علی حیدر ملتانی توں فیض یافتہ۔

مولوی عبدالحکیم اپنے استاد دا ناں نور محمد دسدے ہن۔

عجب نور محمد پیر میرا ۔۔۔ کہ جیندے عشق دل کیتا ہے ڈیرا

تے اوہ وی اپنے استاد ناں نور محمد لکھدے ہن

رہن سدا ملتان اندر پُر نور محمد دیوے

شعراں وچ ملتانی رنگ ڈھیر اے۔ اینہاں دی کتاب سیفل نامہ لکھت ۱۲۰۹ھ چھپی ہلدی اے۔

اسدے لکھت سال بارے لکھدے ہن۔

روز خمیس ختم تھیا دفتر سن تاریخ لکھیوے ۔۔۔ بارھویں سخت صدی توں جو ہک پنجک چا گھنیوے
ماہ مبارک رجب دی ستیویں گہہ گنیوے ۔۔۔ تھیا فیصل یاہ سیفل نامہ یارو کھول لکھیوے

کلام دا نمونہ

جانی باجھ جمعیت اوکھی جیوں کوڑا نسے دلاسا ۔۔۔ پاسہ ماریں دا دیوے پاکس نہ پھٹکن پاسا
رتی رت نہ رہیوس جامہ ماس نہ تن تے ماسہ ۔۔۔ ندی تے ندلفت نہ بھایوس اطلس مخمل خاصہ
وسری مصری مصری کوں جاں چکھسن پریم پیاسہ ۔۔۔ لطف علی شاہ کان پری دے رہے ہمیش پیاسا

سیفل نامہ دا ''سیف الملوک'' دے پیو ہوئیں (دا) سوال جواب انج لکھدے ہن۔

آکھیا شاہ پسر نوں میٹھول اینویں نہ ہو آوارہ ۔۔۔ آکھیوس باجھ وکھن دے بابل ہوندا نہ کوئی چارہ
آکھیا شاہ نہ رول اسانوں کجھ فراق ستارا ۔۔۔ آکھیوس منگ دعائیں تائیں تربت لہاں جھنگاڑہ
آکھیا شاہ نہ چھوڑ عیانہ دولت ملک پسارا ۔۔۔ آکھیوس باجھ سجن دے ڈیکھاں ملک تمام اندھارا
آکھیا شاہ نہ ہسیں ناری ملک پھریں جگ سارا ۔۔۔ آکھیوس طلب سچے ساں ہیں ڈینج لہساں مت پیارا

غلام مصطفےٰ

نام مولوی غلام مصطفےٰ ولد مولوی خدا بخش ساکن چک قاضیاں (قادیان) ضلع گورداسپور

جنم ۱۸۵۱ء۔ وفات ۱۸۷۰ء

اِہناں دے پیو اِہناں نوں نکیاں ہُندیاں چک قاضیاں توں لے کے کوٹلی لوہاراں (سیالکوٹ) آ گئے۔ بال اوستھا وچ ای اِہ یتیم ہو گئے۔ تے بھکھ نے بے فکری نال پڑھن توں ورجیا تے روٹی دی فکر نے علم دیوں کورا رکھیا۔ جد ذرا جوان ہوئے دنیا دے دھکے دھوڑیاں توں تنگ آ کے آتم گھات (خود کشی) دا ارادہ کیتا۔ اِک نالے تے پہنچ کے اوس وچ چھال مار کے اپنی زندگی دا خاتمہ کرن والے سن کہ اینے وچ اِک بزرگ کول آ گئے۔ تے تسلی دے کجھ بچن دے کے آکھیا۔ گھبرا نہ رب نے تیری قسمت وچ تصوف تے طریقت دا علم ڈھیر لکھیا اے۔ اِہ مُڑ آئے۔ پھیر پڑھنا شروع کیتا۔ تے چھیتی ای اُردو۔ فارسی۔ عربی کافی پڑھ لئی۔ تے شعر آکھنے شروع کر دتے اِہناں سی حرفیاں۔ ابیات توں سوا اِک جنگ نامہ امام الحق لکھیا جو چھپیا ہویا ملدا اے۔

آپ دے پوترے مولوی شاہ دین وی پنجابی دے چنگے شاعر سن۔ تے اُہناں عربی فارسی دیاں چونویاں کتاباں دے پنجابی شعراں وچ اُلتھے (ترجمے) کر کے پنجابی دی وڈی سیوا کیتی۔

اِہ جنگ نامہ اِنج شروع کردے ہن۔

اِک بڈھا مرد ضعیف سی عورت خضر پچھان ۔ آہا نیکوکار اوہ صاحب خوف ایمان
اگے شیخ سلیم دے لگا کرن کلام ۔ حضرت امام الحق دا سارا ذکر تمام!
پہلی عمرے نال ہیں وچ بلوغت حال ۔ وچ لڑائی جنگ دے آہا حضرت نال
حضرت علی الحق نال ورتی جو جو آ ۔ ذکر اُہناں دے جنگ دا سارا دیاں سنا
اندر ملک پنجاب دے راجہ سی اک جان! ۔ ساہن پال سی اوسدا آہا نام پچھان
راجے جیہڑے ہند دے سبھناں دا سردار ۔ رکھدا لشکر بہت سی گن دے لکھ ہزار
. . . . . . ۔ خلقت اُسدے ظلم تھیں پاوندی نہ آرام

ہاشم

نام ہاشم شاہ تخلص ہاشم پیو دا نام حاجی محمد شریف وادے دا حاجی معصوم شاہ پنڈ جگ دیو تحصیل اجنالہ ضلع امرتسر دے جم پل۔

جنم ۱۱۶۶ھ مطابق ۱۷۵۲ء   وفات ۱۸۲۱ء مطابق ۱۲۳۷ھ

آپ دے پیو اک صوفی تے درویش بزرگ سن۔ اوہناں کئی حج کیتے۔ تے ڈھیر چر مدینے شریف دے کول پاک رسول دے روضے تے جھاڑو دیندے رہے۔ فیر جگدیو بیٹھ کے پیری مریدی تے اوہدے نال حکیمی کردے رہے۔

ہاشم شاہ جد ۱۴-۱۵ سال دے سن۔ حاجی صاحب دے موت بُلاوے دا ویلا نیڑے آگیا۔ اوہ منجے تے پئے بُکھ شکن کر کے اسبغول دی پوٹلی چوس رہے سن۔ اک خادم نے عرض کیتا۔ حضور کجھ ہاشم دا وی دھیان اے" اوہناں اِہ سن کے ہاشم نوں کول بلایا۔ تے اسبغول دی پوٹلی اوہدے منہ وچ رکھ دتی۔ جیس نال ہاشم تے اک وجد تے جذبے دی حالت طاری ہو گئی۔

ایس دے بعد ہاشم دا ذہن کھُل گیا، اوہ جس کتاب نوں پڑھنا چاہندے پیو دی قبر تے جا بیٹھدے تے پڑھدے رہندے۔

ہاشم ہوراں پیری مریدی دے نال ترکھاناں کم سنبھالیا۔ اوہ ترکھان بن کے روٹی کماندے رہے۔ تے ایسدے نال لوکاں دی وعظ نصیحت تے دوا دارُو نال سیوا کردے رہے۔ پر جد مہاراجہ رنجیت سنگھ دے دربار وچ آن جان ہویا تے ترکھاناں کم چھڈ دتا۔ تے درویشی بانہ دھار کے شاعر تے درویش بنے رہے۔

ہاشم مہاراجہ رنجیت سنگھ دے درباری کوی سن، تے اوہ اکو پنجابی شاعر سن، جنہاں نوں مہاراجہ رنجیت سنگھ دے دربار دی سرپرستی حاصل ہوئی۔ بعض سجن آپ نوں درباری کوی نہیں من دے۔ پر اِہ اوہناں دی بھُل اے۔ ۱۸۸۳ء دے لاہور گزیٹر دے صفحہ ۵۵ تے آپ نوں مہاراجہ دا درباری کوی لکھیا اے۔

ہاشم دربار تک کویں پہنچے۔ کہیا جاندا اے کہ مہاراجہ رنجیت سنگھ دے پتا سردار مہاں سنگھ

دی مرتیو تے کجھ شاعراں مرثیے لکھے - اُنہاں وچ ہاشم نے وی اک مرثیہ لکھیا سی - جیہڑا بڑا اصلاحیا گیا سی - مرتے ایسدے بعد جد مہاراج گدی تے بیٹھے - آپ دا دربار وچ آون جاون ہو گیا - پر ہاشم دے کلام وچ نہ تے اُہ مرثیہ ملدا اے - تے نہ رب - رسول پاک - اہلبیت تے پیراں پیر دی تعریف دے بغیر کسے ہور امیر وزیر راجہ مہاراجہ دی تعریف یا صفت بارے اُنہاں دا کوئی شعر ایس توں ظاہر ہُندا اے - کہ اُہ کوئی مراثی یا بھٹ قسم دے یا اوہنہ دے شاعر ذوق ورگے قصیدہ گو درباری شاعر نہیں سن - سگوں میر تقی - دیوجانس کلبی تے ہمدا جیہے خوددار تے حال مست قسم دے لوکاں چوں سن - جنہاں دربار وچ جاندیاں ہویاں تے حضوری پاندیاں ہویاں دی قصیدہ گوئی تے بے جا خوشامد نوں نہ اپنایا - تے اپنی خودی نوں نہ گنوایا -

آپ اک دن دربار وچ گئے - تے مہاراجہ نے کجھ سُنان دی فرمائش کیتی - ہاشم نے اِہ ڈیوڑھ پڑھی -

کامل شوق ماہی دا جینوں رہے نت جگر وچ وسدا — لوں لوں رسدا
رانجھو بے پرواہی سودا اتے کوئی گناہ نہ دسدا — اُٹھ اُٹھ نسدا
جیوں جیوں حال سناواں رو رو نہ بجھتی دل ہسدا — ذرا نہ کھسدا
ہاشم کام نہیں ہر کس دا عاشق ہوون دردس دا — برہوں وسدا

مہاراجہ نے اِہ ڈیوڑھ بڑی ہی پسند کیتی - تے ڈھیر چر ایس نوں سواد لے کے پڑھدے رہے -

ہاشم نے ترے ویاہ کیتے - دو برادری وچ تے اک باہمن عورت نال - ایس ویاہ بارے دو[2] روائتاں بیان کیتیاں جاندیاں سن - اِک تے اِہ کہ آپ دی آواز بڑی رسیلی - تے لوچدار سی - اِک باہمنی عورت نے آپ نوں راگ نال شعر بولدیاں سنیاں تے موہت ہو کے چرنیں آ لگی دوجی اِہ کہ اک باہمنی عورت نوں کوہڑ ہو گیا - اُہدے وارث اوس دے مرض نوں لاعلاج سمجھ کے باہر سٹ گئے - ہاشم شاہ حکیم وی سن - اِنہاں علاج کیتا - اوس نوں آرام آ گیا - تے اُہ آپ دے چرنیں آ لگی - پر جد وارثاں نوں پتہ لگا - اُنہاں مہاراج دے دربار فریاد کیتی - آپ دی گرفتاری دا حکم ہویا - اہلکاراں آپ نوں گرفتار کر کے بندی خانے وچ بھیج دتا - جتھے اِنہاں پیراں پیر دیاں کجھ صفتاں لکھیاں تے کبر نے کیتے جنہاں وچوں اک اِہ سی :-

تم بخشو فقر فقیراں نوں — تم دیو کرامت پیراں نوں
تم شاد کرو دلگیراں نوں — تم کرو خلاص اسیراں نوں
یاحضرت غوث الاعظم جی

کہندے ہن اوسے رات مہاراج نے سفنہ ویکھیا۔ تے اگلے دن ہاشم نوں بندی خانے چوں جلوا کے عزت نال رہا کر دتا۔ تے مائی باہمنی دی باہنہ پھڑا دتی۔

اِک واری مہاراجہ لاہور وچ سن۔ طبیعت ناساز ہو گئی۔ ویداں، طبیباں بہتیرا ٹل لایا۔ پر آرام نہ آیا۔ آپ نے ہاشم نوں بُلوان دا حکم دتا۔ ہاشم آئے تے موہتی شہرے وچ اِہ ڈیوڑھ پڑھی۔

مجنوں نند دیوانہ لیلی گردن دُکھاں دا گھیرا — تے دیندا چھیرا
لکھیا لیکھ ایہو کجھ میرا اِہ دس ناہیں کجھ میرا — اتے نہ تیرا
ڈھونڈاں چال ملن دی کوئی اتے لاواں نہ بہتیرا — مِلن اوکھیرا
ہاشم رات پئی سر مجنوں پر اوڑک ہوگ سویرا — چاک اندھیرا

ایس نال مہاراج نوں کجھ سکون تے سرور محسوس ہویا۔ پر آپ نے فرمایا۔ ہنیں ہاشم اوہ ڈیوڑھ سناؤ۔ "کامل شوق ماہی دا مینوں" ہاشم اوہو ڈیوڑھ پڑھدے رہے۔ تے مہاراج دی طبیعت ٹھیک ہو گئی۔

آپ نے مہاراج دے کہن تے سسّی پنوں دا قِصّہ لکھیا۔ تے ایس سہرے دے موقعہ تے دربار وچ سنا کے انعام پایا۔

مہاراج نے آپ نوں مختلف موقعیاں تے پنڈ تھریال (تحصیل رعیہ ضلع سیالکوٹ) تے پنڈ جگدیو کلاں (تحصیل اجنالہ ضلع امرت سر) جاگیر وچ دتے۔ ایہ جاگیر اُنہاں دے خاندان وچ ہن تک ہے۔ اُنہاں دا اِک پُت تھریال جا رہیا۔ تے اک جگدیو وچ۔

آپ دے والد حاجی محمد شریف دی خانقاہ جگدیو وچ ہاشم دا مزار تھریال وچ۔ تے مائی باہمنی دی قبر پنڈ حطرائے تحصیل اجنالہ وچ اے۔ ہاشم دی قبر تے پنجاب دی ونڈ تک ہر سال ۲۱ جیٹھ نوں عرس ہندا رہیا۔ جس تے لوک دوروں دوروں آوندے تے عقیدت دا اظہار کردے رہے۔

ہاشم اُردو۔ ہندی تے پنجابی وچ شعر لکھدے سے۔ عروض، طب تے رمل نجوم دے چنگے

جانوں سن، طبیعت وچ شوخی۔ شعراں وچ روانی۔ سوز تے تڑپ۔ رس تے لوچ تے خیالاں وچ اڈاری ڈھیر سی۔ تشبیہاں، محاورے تے استعارے بڑے سوہنے رچویں تے جچویں ورتے ہن

اِہناں دی تصنیف اِہ ہن۔

سسّی پنوں۔ سوہنی مہینوال۔ شیریں فرہاد۔ ہیر رانجھا۔ دوہڑے۔ دیوان ہاشم۔ مثنوی ہاشم۔ راج نیتی۔ چہار یار۔ گیان مالا۔ زبدۃ الرمل۔ طب ہاشم۔ بیاض ہاشم۔ شلوک ہاشم۔ سی حرفیاں ہاشم۔ تے کجھ ہور وی۔ اِنہاں چوں کجھ چھپیاں تے کجھ اَن چھپیاں ہن

لالہ دھنی رام جی چاترک دی کھوج اے۔ کہ ہاشم نوں جد ہندی پڑھن دا شوق ہویا۔ اِہ بنارس گئے۔ تے اوتھے سنسکرت دے وِدواناں کولوں ہندی سنسکرت پڑھی۔ اُنہاں دے ہندی دے شعر دسدے ہن کہ اِہ ہندی وچ وی بڑی روانی تے سُوجھ سوکھم نال شعر آکھ لیندے سن

سسّی پنوں چوں

نازک پیر ملوک سسّی دے مہندی نال شنگارے
بالو ریت تپے وچ تھل دے جیوں جوں بھُنن بھٹیارے
سورج بھج وڑیا وچ بدلی ڈردا لشک نہ مارے
ہاشم دیکھ یقین سسّی دا صدقوں مُول نہ ہارے

سرخی لال لباں پر دھڑی لاٹ حسن دی تھیندی
درد منداں دے دل دا لہو بھر بھر چُلیا پیندی
تُن دی چخا بنا دے دیپک تاں آ جلن پروانے
بھانبڑ ہور ہزاراں دسدے پر اُس پتنگ دیوانے
اپنا آپ بنا دے کولے سو کرے کباب بیگانے
ہاشم رہے دلاں دی دل وچ ہور جانن سحر بہانے

چندا چمک وکھال نہ سانوں اتے نہ کرماں دا نہ نیرا
تیں جیہے لکھ چڑھن اسانوں سجناں باجھ ہنیرا

ہاشم اپنے بارے لکھدے ہن۔

ہاشم نام رکھایا اُس نے اِک دَرڑی پاس جندے
عاجز حال احوال نہ کوئی کہنہ صف سنائیے تسدے
تن پنجر، دل گھائل زخمی، تے نین بھرے نت وسدے
پر ہاشم نوں حشمت ایہو ہور کرم دندا لے کس دے

عشق چھپایا چھپدا ناہیں بھانویں چھپدی لکھیں
اوڑک اِک دن باہر آوے نشتر ہووے وچ لکھیں

گھُمن گھیر چوپھیرے گھیرے ٹھاٹھاں لین کلاوے ‏ ‏ لہراں زور کرن ہر طرفوں اِک آوے اِک جاوے

اُہ کیہ جانن سار عشق دی جیہڑے ادنھ چراون والے

کجھ ٹہندی، کجھ ڈِگدی ڈھیندی اُٹھدی تے دم لیندی ‏ ‏ جیوں کمہ ٹوٹ شرابوں آئے پھیر اُتاہاں ول ڈھیندی

اِک چاہے اِک موں نہ چاہے اِہ ہرگز نہیوں نبیڑا ‏ ‏ ہاشم موں نہ مرے سپاہی جتھے فتنہ نہ کوئی کردا

گُل تے خار پیدائش اِک سے باغ چمن دی دوئیں ‏ ‏ اِک شب عمر گُلاں دی اوڑک اتے خار ہمیش اوہیا
تھوڑا رہن قبول پیارے پرتوں خار نہ ہوویں ‏ ‏ ہاشم آن ملیں گل ہس کے بھاویں اِک پل باس کھلوویں

رانجھن رانجھن کردی نی میں آپے رانجھا ہوئی ‏ ‏ سدو نی مینوں دھیدو رانجھا ہیر نہ آکھو کوئی

راج نیتی، گیان مالا وغیرہ ہندی وِچ ہن۔
راج نیتی چوں اِک بند۔

چیت ہے پرتھوی پد کو جیوں رات دنے پل بھو نہ بھلاوے
بیری ادھین ہو آن ملے تن کے فریب وسار دکھاوے
جتنی کمان لِفے اتنی اٹکے نہیں مار گراوے!
اور بھی راج کی ریت ہے ہاشم کاج بنے جس داؤ بناوے

گیان مالا چوں اِک بند

آپن ماہ جو آپ کو پاوت تاہیں نہ دوکھ نہ جم کا ہاسا ‏ ‏ پریم دکھی من گیان جوں ناوت واہے نہ بھوکھ نہ نیند نہ پیاسا
ایکو ہی روپ جہان کو جانت لوہے تیاگ ریت نہ ناسا ‏ ‏ ہاشم آپ ہی آپ کو مانت ہووے ویراگ تاں ہی تماسا

احمد یار

نام مولوی احمد یار۔ پنڈ مرالہ ضلع گجرات (تحصیل پھالیہ) دے وسنیک

جنم ۱۷۶۸ء وفات ۱۸۴۸ء

طبیعت بچپن توں شاعرانہ۔ جدی پُشتی پیشہ واہی تے زمینداری۔ پر اوہ ودیا دے شوقی ہر ویلے لکھن پڑھن نال وہار کار۔ کئی علم پڑھے تے لکھنے سکھے۔ آپ کہندے ہن۔

چوداں علم دتے رب مینوں چوداں خطایں لکھے
اُستاداں تھیں منت کر کے حرف سچا دیں سکھے (حاتم نامہ)

اِہناں دے پنڈ مرالہ وچ اِک سندر تے ملوک مٹیار "رانی" سی اِہ اُہدے عشق دے تیر نال وِدھے گئے۔ اِہناں اُہدے وصل لئی بہتیرے جتن کیتے۔ پر گھر دے راضی نہ ہوئے اُہ غیر قوم دی کُڑی سی۔ سماج ذات برادری تے رسم رواج دا پابند خویش قبیلہ کد اِہ من سکدا سی۔ اُہ نہ منے۔ عشق ہتھوں اِہناں دی بُدھ بھڑکا ہو گئی۔ برہ دی اگ نے اُہ بھانبڑ مچایا۔ کہ سبھے رسے گھر بار چھڈ کے اِک بے آباد جنگل وچ آ ڈیرا لایا۔ جسدا ناں ہُن پھالیہ اے۔ تے ہُن خبرے ایسے عشق دی کرامات ہتھوں خاصہ سرسبز تے آباد قصبہ بن چکا اے۔

ایتھے آ کے اِہناں رانی دے وجوگ تے برہ وچ شعر آکھنے شروع کیتے۔ اپنے قصہ تمیر وچ ایس تھاں دا ذکر کر دے آکھدے ہن۔

پانی جوہیں ندیاں سپئے لہلہاندے سر — گھاہاں اُپر تریل دے موتی ڈُھلے تر
کمنا پُھلیا کیوڑا دہلیں سندا گلاب — پھل لسوڑے تھیں چھوندا مصریوں مٹھا آب
پھل شگوفہ پُھلیا سانے آہی ڈول — کنکاں تروں گھلاڑیاں آکھوں آہے جَول
ہر مل دھدک انگھی بھنی کھوی لناک — ڈوڈیاں بدھیاں پاڑے کھبل گھی خاک
دھامن تھبل تاندلا کھلے کھٹن مل — پانی تے چوپتری گئی بجوی وچ دَل
مینال مینی میتھری سادی سادا کج — باتھوا تے جوساگ وچ رہی طراوت رج
پنچھی حق سبحانہ ہر جا ذکر کرین — آنڈے دے تے تلیراں بھور گھکارے بین

کجھ علم دی ربی دات کجھ عشق دی رنگن کجھ ہری بھری ایکانت دی تھاں تے جنوراں پنچھیاں دا سنگ بقول سیّد وارث شاہ دے -

تدوں شوق ہویا قصہ جوڑنے دا جدوں عشق دی گل اظہار ہوئی

اِہناں عاشقاں دیاں داستاناں نظم کرنا شروع کیتا - تے ہیر رانجھا - سسی پنوں - لیلی مجنوں سوہنی مہینوال - کامروپ - یوسف زلیخا - چندر بدن - راج بی بی - سیف الملوک وغیرہ قصے لکھے - تے اِہناں حسن عشق دیاں داستاناں توں سوا قصہ حاتم - نعیم انصاری - قصہ تمیز - وفات نامہ جنگ اُحد - جنگ بدر - طب احمد یاری وغیرہ ۴۰ توں اُپر چھوٹیاں وڈیاں کتاباں قصے لکھے لکھدے ہن ؎

مَیں قصے لکھدیاں وِدھے پنجاہ سٹھ اپنی عمر لنگھائی — تے اِس قصیاں وچوں ایہو اکو ہیر بنائی
جتنے قصے اِتنے کتاباں عمر ساری میں جوڑے — گنن لگاں تاں یاد نہ آون جو دساں سو تھوڑے

شعر لکھدیاں اجیہا بحر کھٹیا کہ اکثر گل بات تے چٹھی پتر دی شعراں وچ ای کر جاندے - ہیر رانجھا دا قصہ لکھن بارے آکھیا جاندا اے - کہ اِہ خود جھنگ گئے - ٹلّے تے جا کے سارا حال پچھیا - جوگ حاصل کرن دا طریقہ سکھیا - تے فیر آ کے اِہ قصہ لکھیا -

شعراں وچ روانی - بیان وچ زور - خیال وچ اُڈاری - زبان وچ رس تے لوچ ڈھیر اے کوتانوں کدھرے ننگیاں نہیں ہون دتا - ہیر دی تعریف سوہنے اشارے کنایے وچ کیتی اے - جویں ؎

ہیر سیال جو چوچک دی بیٹی جوبن حسن جوانی — آپ لکھی تصویر مصوّر قدرت دی پھڑ کانی
سوہا کڑتہ لہراں مارے بجلی جویں شفق وچ — دو مرغابیاں بحر حسن دیاں تردیاں غرق عرق وچ
یا دو میوے پھل اناریں شبنم لعل ورق وچ — یا دو فرنگی جنگی خونی دو دو منداں دے حق وچ
یا قطب تارے دکھن پربت تے آ گئے سیر نیبیے — یا جڑے ہوئے دو لعل بدخشاں والے اُپر سینے
رکھیاں ساں صیقل کر چھریاں اکھیاں تیز کٹاراں — لب گلنار گلابی چہرہ روپ انوپ بہاراں
زلفاں خم در خم رُخ اُتے بیٹھے ناگ صندل وچ — تا کوئی حور پری رب سِرجی اسدی ڈول شکل وچ

رانجھا جوگی ہو کے رنگ پور جاندا اے تے کُڑیاں دیکھدا اے

جوگی جا رنگپور اِک کھوہ تے پانی بھردیاں ڈٹھیاں — اِکسے ہان کواریاں کُڑیاں سوہنیاں بولیاں مٹھیاں

لے پانی بھنگ گھوٹن لگا دیکھ چالاں ابر کھیاں !   اِہ جوگی نویاں مُنداں والا ہویاں آن اکٹھیاں
اِک آکھن کوئی روپ رسیلا نیڑے ڈھکن ہمک نیٹھیاں   اِک ٹھگی کھیری نوں ہنھ لاون اک ٹوہن ڈھڈ پھیاں

پکڑ مٹھر نویٹری کھا کے بولیاری بہت کھانی !   ہم سوں بات کرنے نہیں کوئی ہم جوگی نہ بانی
اس نگری کا نام بتاؤ کون راجہ کون رانی !   ہم مہا تپسی پر اتم جوگی تم کیا سوڈھ انجانی
رنگ پور کھیڑیاں دا دیس نے اجو مہر ترانی   سیلا پتر جس دیا ہی ہیر سیال سوانی
تڑف ڈِگا سُن دا ای جوگی جاں اِک گھڑی نہانی   کھول اکھیں بت ہسن لگا جاگی سمجھ ربانی

جوگی جی اسیں رل مل آیاں درشن کرن نساڈا   کڑیاں دسیا کتوں ولائیتوں آیا فقر دوراڈا
اجو کھیڑے دے گھر چلئے اُہ میرا دا اساڈا   اوتھے پھیر کرو تے دیکھو کیہا کم کڈھدی کاڈا
توں ساڈی گل من دا ناہیں کوئی گمانی ڈاہڈا !   یہی ہمارا بن جہاں ہم پہلا بستر گاڈا
انہاں ہیں ڈیرا رکھنا کیا بر کھا سیت ہو جاڈا   احمد یار بھروسے شہ کے جگت بھرم ہم چھاڈا

ہیر تے رانجھے دے مرن حال احمد یار انج لکھدے ہن کہ جد ہیر مر گئی۔ سیالاں نے اوس نوں دفن کر کے رانجھے دل خط لکھیا۔ اُہ ہوکا مار کے مر گیا۔ تے رانجھے دے بھرا دسنول دب آئے۔ پر

دب آئے جا فجری ڈِٹھا صاف زمین قبر دی   قبر بنی جا جھنگ سیالیں احمد یار سندر دی
رانجھے نوں ملکوت اُٹھا کے وِچے دِچ لیجاندے   قبر ہیر دے نال برابر دوجی قبر بناندے
عاشق تے معشوق اک دُجے گل لگ کے سوں جاندے   نہ اُہ مرن حیات ہمیشہ نہ کجھ کھاندے پیندے

نہ نہ قیامت تیک اُہناں دے گیت گویئے گاندے

احمد یارا ہیر تے رانجھا ہاندی دردمنداں دے

احمد یار دی ہیر تے رانجھے دے مکے جان تے اوتھے اُہناں دا ذکر کیدا اے سو

کتنے حاجی ہیر رانجھے نوں مِل مِل آئے مکے   اِس کتاب دے وچ میں ڈِٹھا لکھیا راوی پکے
داء چا جہاز بیٹے لایا اِکسے نہ ھکے   چونے رنگ قلعہ اِک ڈِٹھا چڑھدی طرف جو تکے
دھر کے سیدھا اُتے دل تروا کر دا جگوں تکے   باغ مثال جنت دی میوے چوہ چوہ کرن پکے
اِک آواز قرآن پڑھن دی آوے نہ سُن سکے   احمد یار جیہی لذت آئی نہ ٹھہرے نہ اکے

شام پئی تے منگو ڈھکا خوشبوئی سر بھاری کھونڈی مُرلی والا ماہی سر چیرا گلناری
مجھیں سن وچھلی اگ تے پچھے اوہن گھٹ انھیاری دیکھ مسافر ور تے بیٹھ کیتی خاطر داری
کھنڈ چاول تے کھیر کھوائی ودھ پینا نکاری احمد یار پچھے اہ ڈیرا کس دا وچ جھل باری!
سیوے نے اہ ہیر رانجھے دے ممٹ محل چوبارے اوہو ہیں اوہو دھامن کاہی دے لہکارے
ستاراتیں اہ مسافر جا پیا ندی کنارے فجری ڈٹھو سو نہ اہ جاگہ نہ اُہ باغ بہارے

اینویں عاشق مردے ناہیں عشق سوہنے دے تارے
اہ سدا حیات نے احمد یار رانجھا اہ وقت گذارے

کہندے ہن سن ۱۸۴۸ء وچ جد آپ دی عمر ستر سالاں توں ودھ سی تے آپ دی شاعری دی شہرت آسمان تے سورج بن کے چمک رہی سی۔ آپ نوں مہاراجہ گلاب سنگھ والئی کشمیر نے سدیا تے سکھاں دا شاہ نامہ تاریخ خالصہ شعراں وچ کتاب فتوحات خالصہ عرف شاہنچی نامہ لکھن لئی آکھیا۔ سو اوہناں حکم دے مطابق فارسی وچ کتاب فتوحات خالصہ عرف شاہنچی نامہ لکھی جو ہُن تک مولوی محمد یوسف ساکن پھالیہ دے پاس قلمی نسخہ پیا اے جیہڑی حالات وگڑ جان دے سببوں یا شاعر دے چلانا کر جان دے سببوں دربار تک نہ پج سکی۔

آپ اپنے بیان مطابق چوداں علماں دے ماہر سن چوداں قسم دی تحریر لکھ سکدے ہن۔ شاعری توں سوا حکمت دے چنگے جانو سن اوہناں دی کتاب پنجابی دی بیانیہ شاعری وچ اک سوہنا وادھا اے۔

قصہ راج بی بی تے نامدار چوں اک بند

عاشق رل کے راج بی بی نوں ویکھن آئے سارے پھلوں مست زلیخا دی سُن کٹیے مٹھیارے
ہتھوں لا کے کیہہ شرم کسے دا لج پلے کوڑیارے احمد یار نکمیاں لاواں بیٹھیاں محل چوبارے
لیلیٰ آکھیا راج بی بی نوں اہ گل عشق نہ بھاوے ہیو دیاں محلاں اُتے ہتھاں لا کے سوہے ساوے
نشتر نال لیلیٰ دے لگے مجنوں دی کھبھ جاوے احمد یار سچیاں سیاں لے سوندیاں یار کلاوے
سسی حال حقیقت دسے نہ کر کملیئے جھیڑے صبر آرام اُہناں نوں کیہا جنہاں یار سہیڑے

شرم حیا نوں منہ نہ لاندے عشق جنہاں دے ویہڑے
احمد یار اکے مرئیے یا مول نہ جائیے نیڑے

امام بخش

نام تے تخلص امام بخش قوم قریشی پنڈ پسیانوالہ ضلع سیالکوٹ دے وسنیک
جنم ۱۷۷۸ء - وفات ۱۸۶۳ء

ترکھاناں کم کر دے تے نال بچیاں نوں قرآن مجید پڑھاوندے، تے حفظ کراندے رہے - اہناں مُڈھلی تعلیم میاں وڈا لاہوری دے درس چوں پائی - تے ایتھے ای قرآن مجید حفظ (کنٹھ) کیتا - آپ خود لکھدے ہن -

امام بخش وچ پسیاں والے   بیٹھا جوش خزینش وکھالے!
پڑھ پڑھ حافظ ہون سکھالے   لیے بدلہ نیکو کاری دا

امام بخش تیرھویں صدی ہجری دے مشہور پنجابی شاعراں چوں سن - شعراں وچ سادگی تے روانی بولی من بھوئیں تے رس بھری - میاں محمد بخش اپنی کتاب سیف الملوک وچ اِہناں بارے لکھدے ہن کہ

میاں امام بخش سی رہندے پسیاں والے   شعر اُہدا بھی وانگ صبوتے مُکمل لال دی لالے

حاجی میاں امام بخش دی لکھتاں چوں قِصہ شاہ بہرام - بدیع الجمال - لیلیٰ مجنوں - گُل صنوبر - چندر بدن - مناجات میاں وڈا تے گل بدن چھپے ہوئے ہن - اِہناں چوں قصہ شاہ بہرام نوں خاص کر بڑی شہرت تے پرچلنا نصیب ہوئی - پنجاب دا شاید ای کوئی گھر ایسا ہووے جہنوں پنجابی بولی نال پیار ہووے تے اوس شاہ بہرام دا قِصہ نہ پڑھیا ہووے - اِہ قصہ فضل شاہ دی سوہنی مہینوال یا وارث شاہ دی ہیر رانجھا وانگوں ہزاراں لکھاں دی گنتی وچ چھپ چُکا اے -

لیلیٰ مجنوں نوں اِہناں اپنا دیوان آکھیا اے - تے ایس توں معلوم ہُندا اے کہ آپ فارسی دے وی چنگے جانوں سن - اِہ کتاب اِہناں نظامی - امیر خسرو - ملا ہاتفی وغیرہ دی فارسی لکھتاں لیلیٰ مجنوں نوں سُکھ رکھ کے لکھی اے -

آپ لکھدے ہن کہ

چاول لئے نظامی پاسوں دال ہاتف نے پائی
روغن خسرو نمک اساڈا کھچڑی عجب بنائی
فارسی کہے دیوان لوکاں نے ہوئے عشق شرابی
اِہ دیوان امام بخش دا وچ زبان پنجابی

لیلیٰ مجنوں دا قِصّہ اِہناں ۱۲۴۶ھ وچ لکھیا اے

اِہناں دا تیسرا قِصّہ گل صنوبر اے۔ تے اِہ اِک فارسی مثنوی گل صنوبر دا اُلتھا ترجمہ اے۔ بدیع الجمال وچ اِہناں مسئلے مسائل تے حکائتاں لکھیاں ہن۔ جویں اِہ حضرت ہاجرہ دا واقعہ اے۔ مکّہ دے بانی کار حضرت اسمٰعیل دی مائی حضرت ہاجرہ مکہ پہنچ دی اے۔ تے دھپ تے نال ظہیر ہندی تے اپنے لال نوں عرب دی تتّی بھوں تے جوار دے دانے وانگ بھجدا تے تڑفدا ویکھ کے پریشان ہندی اے۔ تے کہندی اے۔

مکّہ شور زمین سی پانی گھاہ نہ مول	چھاں نہ کوئی درخت دی گکھ کنڈے پر سول
بی بی اسمٰعیل نوں اُپر زمین بہا	کہندی میں توں ہوئے ہاں اج سپرد خدا
آئی ساں میں ساہورے پیکے اپنے چھڈ	ساہوریاں بھی چھڈیا وچ اُجاڑے کڈھ
رووے میری جندڑی بیٹے نوں گل لا	اُپر لوہے رب دے اپنا حال سُنا
والی سانوں چھڈ کے ٹُریا وچ اُجاڑ	ایتھے والی کون اے باجھوں رب غفار
ہوئی میرے نال جو سرتے لئی قبول	چن جیہے فرزند تے رحم نہ کیتا مول

لائق ہیسی مار نا پا کے اندر کھوہ
دھکا دتو کا سنوں وچ بیگانے جوہ

میاں وڈا دی مناجات بیتاں وچ اے۔ اِس چوں دو بیت اِہ ہن :-

ع۔ علم دے نال جے حلم ہووے سب دور تکبری ہو جاوے ۔ جدا ڈولدا نت ایمان رہے اوہ دیکھ یقین کھلو جاوے
نفس رجدا تے پیا گجدا اے کھاہے تے چپ سو جاوے ۔ امام بخش ہے بڑا اوس جگہ جیہڑا ایس جہان تے رد جاوے

ل۔ ہر اُٹھی گوشے وچ بہہ کے ستے توڑ جنجال جہان والے ۔ باقی زندگی بندگی وچ گُذرے پھڑے راہ تمام ایمان والے!
اندر دین دا نور ظہور ہویا پڑھے لاہ کے شک گمان والے ۔ امام بخش وچ شرع دے باغ لوڑ کے کیتے سیر بہشت مکان والے

شاہ مراد

بارھویں صدی ہجری دے اِک صوفی طبع شاعر کدوں ہوئے تے کتھے ہوتے۔ ایس بارے تحقیق دی لوڑ اے۔ اِک تذکرے وچ آپ دے پیو دا نام سیّد کرم علی شاہ دسیّا اے۔ قصہ سیف الملوک مصنّفہ میاں محمد صاحبؒ وچ مولوی محی الدّین ساکن گوڑھہ اُتم سنگھ (جہلم) نوں آپ دی اولاد چوں دسّیا اے۔ آپ دا مزار ڈیرہ اسمٰعیل خاں دے اِک پنڈ وچ بیان کیتا جاندا اے۔

ایہناں دے پنجابی کلام دے نال ولی دکنی دے دور دا ریختہ کلام وی ملدا اے۔ تے پنجابی کلام وچ شاہ حسین دی جھلک لبھدی اے۔ اِہ اکھّاں توں ہینا کلے سن تے حافظ مراد یا شاہ مراد مشہور سن۔

ابیات مراد۔ چرخہ شاہ مراد تے نور نامہ چھپے ہوئے ہن۔ کلام دا نمونہ

سیّاں دیکھ دیوانی آکھن کول نہ کوئی بہندی — لکھ بدیاں تے سو سو طعنے سن سن مرتے سہندی
لگا نیونہ رہیا ہن میں ہتھیں سرمہ مولی مہندی — شاہ مراد نیونہہ آپے لایا کیتا اپنا بندی

انگن ہاری نوں کو گن نا ہیں! — کیہہ عرض کراں دیدار دی
پلک بہارو جھاڑو دیوے — چوہڑی ہاں دربار دی
آپ گھولی سب آپا گھولی — سر گھر تیتھوں وار دی
شاہ مراد جے ایک جھاتی پائیں — جان شیرینی تار دی

جاگن چنگا تے نیندر مندی — نیندر یوسف نوں کھوہ سٹایا
نیندر مار زلیخا کملی کیتی — جس سسی نوں تھلیں رلایا
نیندر جیڈ ویری نہ کائی — جس مرزا کھڑ کہایا
شاہ مراد عاشق کیوں کر سوندے — جنہاں نیونہہ ہادی دل لایا

گھر وچ چن چنگیرا کیا مکہ کیا تیرتھ گنگا — یا رہیا کجھ یار راہِ سائیں دے یا مجھ کھانگا
یا مصحف[1] یا ویدا میوے حکم کہیا دو رنگا — مومن شاہ مراد بھلا یا ہندو کوئی چنگا

[1] قرآن

شاہ محمدؒ

نام تے تخلص شاہ محمد قوم دے قریشی پنڈ وڈالہ ورک ضلع امرتسر دے وسنیک۔
جنم ۱۷۸۹ء ۔ وفات ۱۸۶۲ء
اِہناں دے وڈیرے مغلاں دے راج سمے قاضی تے کاردار رہے۔ شاہ محمد دی تصنیف اِک قصہ سسی پنوں تے بیت شاہ محمد چھپے ملدے ہن قصہ سسی پنوں دی بنیتاں وچ ہی اے۔ شاہ محمد دے دو پتر محمد بخش تے ہاشم شاہ سن۔ ہاشم شاہ دی چنگے شاعر سن تے مخلص تخلص کردے سن۔

اِک سجن نے لکھیا اے کہ شاہ محمد وٹالے دے سن۔ تے اُہناں مہاراجہ شیر سنگھ دی بنائی ہوئی حویلی بھول بھلیاں (وٹالے) وچ اِک مہینہ دس دن بیٹھ انگریزاں تے سکھاں دی لڑائی بارے ایہ بیت لکھے۔ پر ایہ ٹھیک نہیں۔

وٹالے وچ میاں دین محمد مہاراجہ شیر سنگھ دے منشی سن تے اُہناں دی ساک داری بھرو وال ضلع امرتسر دے اِک ہور راجپوت سردار چوہدری سلطان محمود نال سی۔ جنہاں دا ذکر شاہ محمد نے دی اپنے بیتاں وچ کیتا اے۔ اِہ چوہدری سلطان محمود مہاراجہ شیر سنگھ دے مشہور توپچی سن۔

شاہ محمد پنجاب دا پہلا قومی شاعر اے جس نے نروئے دیس پیار نوں اپنی کوتا دا موضوع بنایا سکھ راج دا چڑھا تے لہا تے سانجھے پنجابی پیار دے نظارے کوی نے اکھیں ویکھے۔ جد انگریزاں تے سکھاں دی پہلی لڑائی وچ سکھاں نوں ہار ہوئی۔ شاہ محمد نے دل دے منجھ ہار پیندیاں ہویاں ایس جنگ تے دیس پیار وچ گڑھی ہوئی اِک وار لکھی۔

شاہ محمد نے سکھاں دی بہادری۔ ہندو مسلماناں دی اوس ویلے دی سانجھ تے مل ورتن۔ انگریزاں دی آوند نے گھر دی پھوٹ اتے پوربیاں ڈوگریاں دی سکھ راج نال کیتی غداری نوں قدر دے جذبیاں تے ولولیاں وچ سمو کے پیش کیتا اے۔ جیہڑا اوسے دا حصہ سی۔ بولی ٹھیٹھ۔ تشبیہاں۔ استعارے محاورے ڈھکویں۔ بیان زوردار۔ سادہ تے من کھچواں اے۔ شعر پڑھیاں کالجے وچ ہوک اُٹھدی تے دھو پیندی اے۔ اوس نے وار نوں بڑی سوجھ تے سہپن نال بیانیاں اے۔

بیتاں چوں کجھ چونویں شعر

راضی بازی رہندے مسلمان ہندو سر دوہاں دے وڈی آفات آئی
شاہ محمدا وچ پنجاب دے جی کدی نہیں سی تیسری ذات آئی

اَج ہووے سرکار تے مُل پاوے جہیڑیاں خالصے نے تیغاں ماریاں نی!
شاہ محمدا اِک سرکار باجھوں فوجاں جِت کے انت نوں ہاریاں نی!

جھنڈے نکلے کوچ دا حکم ہویا چڑھے سُورمے سنگھ دلیر میاں
چڑھے پُت سرداراں دے چھیل بانکے جویں بیلیوں نکلدا شیر میاں

کونجاں نظر آون بازاں بھکھیاں نوں پئے سنگھ پچھیاں کھاوندے نی

شاہ محمدا سنگھاں نے گودیاں نے وانگ نِمبُو آں لہو نچوڑ سٹے

دنیا دی بے ثباتی دا نقشہ شاعر نے کہیا سوہنا اُلیکیا اے

اِہ جگ سراء مسافراں دی ایتھے زور والے کئی آ گئے
شداد نمرود فرعون جیہے دعوے بنھ خُدا کہا گئے
اکبر شاہ ورگے وچ دلی دے جی ڈھیری وانگ ونجاریاں ڈھا گئے
شاہ محمدا رہے گا ربّ سچا دا جے کوڑ دے کئی وجا گئے

قصہ "سسّی پنوں" وچ وی زور تے سوز ڈھیرا اے سسّی پنوں چوں اِک بیت ؎

خودی گمان نہ رہیا کائی میں تاں ڈُبی وچ عشق دی لہر ہائے خ
میری پیت جِس کو رپتنگ والی سہاں آپنے سِر تے قہر ہائے
چشمہ آب حیات دا ہوت پنوں ہور سبھ جہان ہے زہر ہائے
شاہ محمدا رب جی مہر کرسی چل دیکھ ساں پنوں دا شہر ہائے

نور محمد نور

نام نور محمد تخلص نور پیو دا نام چودھری جھنڈا قوم جوئیہ راجپوت پنڈ رانیہ تحصیل سرسہ ضلع حصار۔ جنم ۱۱۹۶ھ مطابق ۱۷۸۲ء وفات ۱۲۸۰ھ ۱۸۶۳ء

رب دی قدرت پیو مینا پر پتیا ڈاکو تے دھاڑوی پر پتر نیک۔ پر سدھ ولی تے دھرماتما۔ عالم دی تے عامل وی۔ چودھری جھنڈا امیراں نوں لٹ دا۔ ڈاکے مار دا تے دلا بھٹی دانگوں غریباں دی سیوا کر چھڈ دا۔ پر پتر نوں اہ کم پسند نہ آیا۔ اِہ اٹھ نو سال دے سن کہ پیو نوں چھڈ کے مسیتے آ گئے تے قرآن مجید پڑھنا شروع کیتا۔ ایتھوں اِہ مڈھلی تعلیم پا کے دِلّی تے بریلی چلے گئے۔ اوتھے تفسیر۔ فقہ۔ حدیث تے ہور مسئلے مسائل دا علم پڑھدے رہے

جد چنگی طرح علم پڑھ لیا۔ واپس پنڈ بکیڑ (ضلع حصار) وچ آ ڈیرا لایا۔ تے لوکاں نوں وعظ نصیحت کرنا شروع کیتا۔ اِہناں دناں وچ ای آپ دا ویاہ ہو گیا۔ اِہناں اِہ جاندیاں ہویاں کہ لوکاں نوں نصیحت کرن لئی شعر چوکھا اثر رکھدے ہن۔ شاعری شروع کیتی۔ تے چھیتی ای وعظ و نصیحت تے مسئلے مسائل دیاں چوکھیاں موٹیاں کتاباں لکھیاں جویں شہباز شریعت (۴۲۵) صفحے۔ آبحیات۔ چراغ شریعت۔ خورشید شریعت۔ مفاد شریعت۔ خطبات عید۔ اِہ چھ کتاباں چھپیاں ہویاں لبھنے ہور باراں اَن چھپیاں ہن۔ شہباز شریعت اِہناں ۱۸۳۵ء وچ مکمل کیتی۔ ایس وچ سوا ست ہزار شعر ہن۔ اِہ کتاب اِہناں اِک ہور پنجابی شاعر۔ مولوی غلام کبریا (فتح آباد ضلع حصار دے وسینک) دی لکھت زنگیلی بلبل دے ردّ وچ لکھی۔

شعراں وچ روانی، خیال اڈاری تے ربی پیار لگن دی رنگن بڑی سی۔ سارا سارا دن لوکاں نوں وعظ نصیحت کرنا یاں پھر کیڑیاں، مکوڑیاں دے بھون تے شکر چاول پاؤنا اِہناں دا نیم سی۔ طبیعت دے بڑے سادہ تے نیک، رب آسرے گزران کرن والے تے بہُتے کرنی والے بزرگ سن۔

اِہ اک واری کدھرے لمبے سفر چلے گئے۔ واپس آئے تے نینوں نے شکایت کیتی کہ تسیں سانوں

کھان پین دا کوئی پربندھ کرکے نہ گئے۔ جے گھر مجھ نہ ہُندی تاں تے خبرے اسیں بھکھے مر جاندے۔ آپ سُن کے بڑے چھتھے ہوئے تے آکھن لگے۔ تیرا رب اُتے ایمان نہیں۔ جو اَن داتا اے۔ تے پالنہار اے۔ اِہ آکھ کے اُٹھے تے مجھ پھڑ کے ذبح کر دتی۔ کہ اِہ سہارا دی ختم ہو جائے۔

اِک واری حصار دے نواب صاحب اہناں نوں ملن آئے۔ نواب نے آکھیا تسیں لوکاں نوں کافر کیوں کہندے ہو۔ اہناں اُتر دتا جیہڑا مسلمان ہو کے شرلعیت دیاں حداں توڑے اوسنوں ہور کیہہ کہواں۔ نواب نے پچھیا اجیہا کون اے۔ آپ نے کہیا جویں تسیں نواب اِہ سُن کے لوہا لاکھا ہو گیا۔ تے نیلا پیلا ہو کے آکھن لگا۔ کویں آپ نے کہیا اسلام نے اِک ویلے چار بیویاں تک رکھن دا حکم دتا اے۔ تے تساں ستر رکھیاں ہویاں ہن

نواب اِہ کوڑا اُتر سن کے چُپ ہو گیا۔ تے جا کے درباری مولویاں کولوں پچھیا۔ اُہناں کہیا شرلعیت دا حکم تے اِنج ای اے جویں مولوی نور محمد نے آکھیا۔ پر اسیں تساڈے رعب مارے کہہ نہیں سکدے ساں۔ نواب تے آپ دی حق گوئی دا اینا اثر ہویا۔ کہ اوس اودے ویلے چار تیویاں رکھ لیاں تے باقیاں نوں گزارہ دے کے آزاد کر دتا۔

مولوی نور محمد اسی ورھے دی عمر سی عصر دی نماز پڑھ کے گھر آئے تے آندیاں ہمیش دی نیندر سوں گئے۔ لئی اٹھارہ کتاباں چار پتر تے چار دھیاں اپنی روحانی تے جسمانی یادگار چھڈ گئے۔

نسبا نہ شرلعیت جوں نن شعر ے
توں رکھوالا فضلوں اُسدا جیں سر سفر بلائیں
کُجھ تھوڑا اپلے راہ اوتے لطفوں پار لنگھائیں

بے پرواہ توں عیب لُکاویں تینوں کُل بھلیایاں
توں ایس نمانے تے کر رحمت عرش تخت دیاں سایاں

بخش گناہ اساڈے ربا نہ ییہ نجات عذابوں
دییہ بہشت فراخی نعمت باہر حد حسابوں!

محمد بارک اللہ

نام محمد بارک اللہ تخلص بارک اللہ پیو دا نام مولوی حافظ احمدؒ پنڈ لکھوکے۔ ضلع فیروزپور دے وسنیک۔

جنم ۱۲۰۱/۱۲۰۲ھ مطابق ۱۷۸۶ء وفات ۱۲۸۷ھ مطابق ۱۸۷۱ء

بڑے نیک پاک تے اللہ لوک، قرآن مجید دے حافظ، دین دے جانوں، شریعت دے پابند۔ پرسدھ ولی تے درویش۔ جد تک جسمانی طاقتاں جواب نہ دتا کھیتی واہی کر کے دستاں ہتھاں دی حق حلال دی کمائی کر کے کھاندے رہے۔ تے نال نال لوکاں نوں وعظ نصیحت کر دے تے درس دیندے رہے۔

فارسی تے عربی اپنے پیو کولوں تے تصوف سلوک مولوی غلام علی شاہ دہلوی کولوں سکھے۔

ایہناں کتاب انواع بارک اللہ (فقہ دے مسئلیاں دی کتاب) لکھی۔ جیہڑی ۱۲۸۰ھ مطابق ۱۸۶۴ء وچ پہلی وار چھپی تے بڑی مقبول ہوئی۔

مولوی صاحب اپنی حق گوئی تے بزرگی وچ نیک نام سن۔ اِک واری ممدوٹ دا نواب جمال دین خاں ایہناں نوں ملن آیا۔ اِہ حجرے وچ آرام کر رہے سن۔ اُہ اپنے مصاحباں بادیاں دا لام لشکر مسیتوں باہر چھڈ کے اندر آیا۔ تے سلام کہہ کے مصافحہ لئی ہتھ ودھایا۔ حافظ صاحب نے لمے پیاں مصافحہ کیتا۔ اُہناں نوں نواب دی باہنہ دے کنگن چبھے۔ نیتراں دا چانن مدھم پے چکا سی۔ آپ نے کنگن بابت پچھیا اِہ کیہ اے۔ کولوں اِک درویش خادم علی نے کہیا اِہ سونے دے کنگن ہن۔ آپ نے ہتھ کھچ لیا۔ تے نواب نوں کہیا۔ تسیں لوکاں نوں تے درویشاں نوں ستاون دے عادی او۔ تے ایس گلوں کوئی حیا خوف نہیں کر دے پر خدا کولوں تے ڈرو۔ اتے جنہاں باتاں توں خدا ورجدا اے، اُہناں توں پرہیز کرو۔ نواب ایس کوڑی پر سچی گل تے وِس گھولدا چلا گیا تے مولوی صاحب نوں حکم دتا۔ ایتھوں نکل جاؤ۔ اِہ سب بال بچیاں نوں نال لے کے جتنے ارلے نال بیڑیاں تے بہاولپور جا پہنچے۔ جد نواب بہاولپور نوں ایہناں دے آون دی خبر ہوئی

اوس بڑی عزت آدر کیتی۔ تے اِہ آکھ گیے کہ دریاداں وچ ہڑ آ رہیا اے۔ اودھے روک لیا۔
ایدھر ستلج وچ ہڑ آ گیا۔ تے نواب دی ساری ریاست۔ شاہی باغ۔ محلات، قلعہ۔ خزانہ وغیرہ
دریا برد ہو گئے۔ نواب اپنی بھُل تے بڑا پچھتایا۔ اوس نے جھٹ اپنے مامے نوں کجھ ہورا ونٹھی
سواراں نال بہاولپور بھیجیا۔ کہ جویں ہندا اے مولوی صاحب نوں پچھاں پرتاؤ۔ تے سانوں معافی
لے دیو۔ نواب بہاولپور دی سفارش تے اِہناں نے حج دا ارادہ فیر تے رہن دتا۔ تے واپس آ گئے
نواب نے بڑی داری چاہیا۔ کہ ملاقات کر سکے۔ پر اِہناں اِکو آکھیا۔ اُہ مظلوماں دا حق ادا کرے
تے اگوں لئی توبہ کرے۔ پر نواب اِہ نہ کر سکیا۔

لکھو کے آوندیاں بیمار ہو گئے۔ بے ہوشی دی حالت وچ اِہناں اپنے پتراں مولوی حافظ محمدؒ تے مولوی محمد صالح نوں حکم دتا۔ مینوں کعبے دا طواف کراؤ۔ اُہناں آپ نوں اوسے منجی دے گرد چکر لوائے۔ ایسے بے ہوشی وچ اِہناں مقام ابراہیم تے دو نفل پڑھے تے اللہ نوں پیارے ہو گئے۔ اَتے جامع مسجد لکھو کے (فیروزپور) کول دکھن پاسے دفن کیتے گئے۔

اِہناں دے سمے پنجابی نوں ہندی ای سمجھیا جاندا سی۔ کیوں جو اِہ انواع بارک اللہ وچ لکھدے ہن۔

میں لکھیا عالمگیری چوں ہندی کر ابیات

دعویٰ دے بیان وچ لکھدے ہن

دعویٰ کرے جو دوجے اُتے مدعی اُہ سدیوے
جس دے اُتے دعویٰ کیتس مدعا علیہ گھنیوے

دعویٰ تھیوے درست جے شے دا جنس تے قدر بتاوے
جے اُہ چیز معین ہووے حاضر کیتی جاوے

مدعی اُس ول کرن اشارہ شاہد وقت گواہی
بہی مدعا علیہ اشارہ کرسی کرے جاں قسم الٰہی

نے حاضر نہ کر سکے قیمت ذکر کجیوے
جے دہیں حویلی دعویٰ کیتا حد حدود گھنیوے

جے رہن ہووے تس وصف کرے اتے کہے ہی آتنا لہنا
میں منگیا اِہ دیندا ناہیں اِہ بھی لازم کہنا

دعویٰ جداں درست ہووے پھر تھپے اُس نوں قاضی
جے مدعا علیہ اقرار کرے تاں حکم کرے تھی راضی

جے مدعا علیہ انکار کرے ہاں شاہد مدعی کوہاں سنگے
سنے گواہی حکم کرے جے شاہد دونویں چنگے

جے مدعی پاس گواہ نہ کوئی طلب سوگند کجیوے
جے مدعا علیہ سوگند کرے تاں اُس خلاصی تھیوے

کریم بخش

نام تے تخلّص کریم بخش - لاہور دے وسنیک

جنم ۱۷۸۵ء وفات ۱۸۷۶ء

حکیم آغا خاں - میاں الٰہی بخش رفیق تے نواب گاموں خاں ورگے وڈے شاعراں دے اُستاد تے پیارے صاحب' دیال سنگھ ورگیاں دے سنگی ساتھی، شعراں وچ بجھارتاں تے اڑاؤنیاں لکھن وچ خاص کر اُستاد تے ماہر - پہلوں لکڑ ہارے دا کم کر کے لکڑاں ویچ ویچ کے گزارا کردے رہے - جد بڈھیپے نے کوڑی محنت جوگا ست نہ چھڈیا اتے نیتراں دا چانن وی مدھم پے گیا - اِہ لاٹ صاحب دے دفتر وچ پکھا قلی لگ کے گذارہ کردے رہے -

کتابی علم آن پڑھاں برابر - پر سینے دا عِلم سوہنا تے ڈھیر - طبیعت دے بڑے ہس مکھ -

شعراں وچ بڑی روانی - چھیتی تے ڈھکویں شعر لِکھن وچ حاتم - اُہ سماں وی کیا عجیب سی - آہموں ساہمنے پڑ لگے ہوئے اِک اُٹھ کے شعراں راہیں سوال کردا تے ساہمنیوں دوجا اُٹھ کے شعراں وچ اِی مُڑت پھُرت جواب دیندا -

ایسے طرح اک واری بھائی دیال سنگھ (گلاب داسی) امرتسری نے سوال کیتا -

الف
آ مینا نت بھُسل لگے اُپر بھورا جگ جگ جی میاں
اِک جنگلے وچ ہیں چیز ڈٹھی آپ اک تے ستھ نے ویکھیا۲ میاں
اُہدی شاخاں دا کجھ شمار ناہیں اُہدے پیر ہیں پر تہ نہیہ۳ میاں
دیال سنگھ کہندا پھیر بیت بولیں پہلے اسیوں کر صحیح میاں

میاں کریم بخش فوراً اُٹھے تے اِہ جواب دِتا -

الف
اللہ نے نبی دی شان اندر بھیجیا اِک قرآن صحیح میاں
چھ کلمے تے پنج نمازاں آئیاں ہر سال پھوں رونے نہیہ۳۰ میاں
ہر ہر روزے دے وچ قربان آیات پڑھو تراویاں دینہہ۲۰ میاں
کریم بخش نے تینوں جواب دِتا ہوور کھول کے تے دساں کیہہ میاں

اہناں ہیر دا قصہ تے بینت ڈیوڑھ لکھے۔ کوتلہ وچ رنگینی تے مجازی جھلک ڈھیر اے۔ کلام دا اجھ نمونہ ے

گورو دھار کے مُندراں پا آیا جامہ نال گیری لیا رنگ جوگی
لگن یار دی بے اختیار کیتا ملی خاک تے ہویا ملنگ جوگی
پنج پیر ملے۔ مہربان ہوئے ہیر آکھدا اے میری منگ جوگی
دُھوآں کمیڑیاں نے وچ پا بیٹھا سہتی نال مچاوندا جنگ جوگی!
بوٹا جڑھاں تھیں پٹ اُکھیڑیا سو ساری چاٹساوندا کنگ جوگی!
بن کے رانجھیوں جوگی کریم بخشا ہیر کر لئی اوہ اپنے سنگ جوگی

ناہیں نال نگلیاں گل کوئی نیک بندیاں دا سخن ڈِٹھ لیا نہیں
الف قاعدے دا کدی ڈِٹھ لیا نہیں ساقی اِہ مطلب کسے کھولیا نہیں
بُڈھا قول دا زمین آسمان کھلا سچ آکھیا جھوٹھے تے بولیا نہیں
اُہناں نال کیہ سانوں کریم بخشا جنہاں سق قرآن دا کھولیا نہیں

کھادا غم یعقوب فراق اندر بھریاں گیاں کلیجے نوں رگیاں نیں
اُہدے روندے دے نین بصیر ہو گئے یوسف مجھگیاں کیتیاں ٹگیاں نیں
ہوئی معاف تقصیر نہال ہوئے تڑواں لال پاسے دیاں پگیاں نیں
پئے اُہناں نوں طوق کریم بخشا ہویاں بے فرمان جو گھگھیاں نیں

الف اوہدی دھون کبوتر صورت وانگ پری دے   زیور زری دے
واہ اُستاد گھڑی کس تُلی شاباش کاریگری دے   فکرہ کری دے
ٹھوڈی سیو ولایتی اُہدی خرمے وانگ گری دے   گُھٹ بھری دے
کریم بخش نکی دے پچھے عاشق ہوئے مریدی دے   شُغنت بری دے

پیارے صاحب

نام حافظ الٰہ بخش تخلص پیارا - لاہور دے وسنیک
جنم سنہ ۱۲۰۰ھ مطابق ۱۷۸۹ء وفات سنہ ۱۲۷۶ھ مطابق سنہ ۱۸۶۰ء

جس سمے پنجاب وچ کرنل ہالرائڈ تے مولانا محمد حسین آزاد نے پچھم دا تیل پا کے اردو دا دیوا بالیا۔ پنجاب دا راہ سوہج چلانے دی چاندرا وہلے ہو رہیا سی۔ قصور دا نگر اوہنوں لاہور دی دینی پڑھائی وچ بسر کدا سی۔ تے خاص کر حافظ الٰہ بخش جی دی مدرس گاہ۔

حافظ الٰہ بخش بڑے نیک مجنوں تے رب دے مقبول بندے سن۔ ساری عمر علم دی مشال بال کے لوکاں نوں سدھے راہ تے چلاوندے رہے۔ تے علم دے بھرے بھنڈار چوں ہر اپنے پرائے نوں سانجھا حصہ ونڈدے۔ تے لوکاں نوں عربی۔ فارسی تے قرآن مجید پڑھاوندے رہے۔ اوہناں توں پنجابی کویاں دیاں تن پیڑھیاں رواں ہویاں۔ آپ خاص کر بینت بازی دے موڈھیاں وچوں سن۔

آپ دے شاگرد حافظ ولی اللہ سجن (آپ دے سپتر) میاں جانی جٹ تے میاں محمد بخش گولندازسن۔ جنہاں توں پنجابی شاعراں دیاں تن مشہور پیڑھیاں یا اڈیاں ترڈیاں تے پنجاب دے قریباً سبھ چونویں شاعر (بینت باز) اوہناں دے سلسلے وچ آ گئے۔

اوہناں دے سمے پنجابی دے مشاعرے کجھ عجیب رنگ وچ ہوندے سن۔ اک دوجے تے چوٹ دا رواج پے رہیا سی۔ پر چوٹ اینج ہنیں کہ گاہل مندا بولنا۔ سگوں کوئی بجھارت یا اڑاونی پا کے دوجے دی عقل دا امتحان لیندے سن۔ جیویں اوہناں اک واری کیہا سی

الف - اساں وتا تیرے ہتھ پیسہ اوہدی لیا کہاں چیزاں توں چسا رمیاں
کان پھول تے کھکھڑی پان بیڑہ نالے لیاویں کہاں پھلاں دے ہار میاں
پیسہ موڑ لیاویں نالے دودھ لیا ایں اتے کریں نہ مول ادھار میاں
پیارے یار نوں دیویں جواب اسدا نہیں تاں نکل جاویں پڑ دل باہر میاں!

میاں شادی نے الیسدا اُترِ دِتّا سہ

د دال دوستاں نے دِتّا ہتھ پیسہ جا کے لبھ لینی چیز وکھری ہیں
اِک عجب عجائب تکّیں اگّ ڈِٹھا اُہدی توڑ لیتی مُنگی گکڑی ہیں
پہلے پُھل توڑے پھیر دُودھ چوپا نالے توڑ لینی اُہدی گکڑی ہیں
شادی یار نے تینوں جواب دِتّا گل کھول دتی وکھو کھری ہیں!

اِہناں دے شعراں وچ روانی۔ پاکیزگی۔ اُچ خیالی تے پکیائی بڑی سی۔ اِہ تے اِہناں دے شاگرد لفظ بڑے سوہنے کے بولدے سن۔ اَتے ویاکرن (صرف نحو) تے پِنگل (عروض) دا خاص خیال رکھدے سن۔

اخیر عمرے اِہناں اِک دن جمعہ دی نماز پڑھا کے دعا منگدے ہوئے اِک بیت پڑھیا:۔

الف اوکھے ویلے ہووِیں یار میرا میری مُشکلاں گل آسان کریں!
میری عاجزی نوں منظور رکھیں میرے اوگناں ول نہ دھیان کریں
تینوں واسطا اپنے نام دا ای نظر فضل دی میں ول رحمان کریں
پیارا آکھدا اوم اخیر دے تیوں میرا خاتمہ نال ایمان کریں!

آپ نے اِہ بیت کجھ ایہے جذبے نال پڑھیا کہ غش آ گیا۔ لوک اِہناں نوں چُک کے حُجرے وچ لے آئے۔ اِہ اوتھے کجھ چِر لیٹے رہے۔ ہوش آیا۔ پھیر غش کھاہدا۔ تے دوجے دن فوت ہوئے تڑکے کلمہ پڑھ کے جان دے دتی۔ کلام دا نمونہ:۔

د درد ول بے درد نہ ہو میاں درد یار دے نوں دل وچ رکھیں
اِہ تاں درد ہے چیز عجیب بھائی درد آوے نہ ہتھ کروڑ لکھیں
ایس درد دی سار ہے عاشقاں نوں جیہڑے رکھدے نے درد وچ اکھیں
پیارے یار دا درد نہ رہے چُھپیا جویں اگ نہیں چُھپ دی وچ ککھیں

ک کیہ کیتو ایتھے آن پیارے اَتے لگا ایں کیہڑی کومت پیارے
نیکی ول نہ کدی خیال ہویا تینوں اوگناں دی ہئی لت پیارے
اکھیں کھول تے ذرا دھیان کر لے کیہا ہاریا ایں اپنا ست پیارے
کیہڑا مکھ لے کے اَگے جاوسیں گا تیری کس طرح رہیا پت پیارے

قادر یار

نام قادر بخش تخلص قادر یار قوم سندھو جٹ پنڈ ماچھی کے (ایمن آباد دے نیڑے) ضلع گوجرانوالہ دے وسنیک۔

جنم ۱۲۱۷ھ مطابق ۱۸۰۲ عیسوی   وفات ۱۳۰۹ھ مطابق ۱۸۹۲ء

گوجرانوالہ توں (جرنیلی سڑک توں) جیہڑی کچّی سڑک ایمن آباد نوں جاندی اے۔ اوہدے راہ وچ اک پنڈ ماچھی کے اے۔ ایتھوں دے رہن والے سن۔ ایس پنڈ وچ اوہناں دی اپنی زمین تے کھوہ سی۔ تے ایس کھوہ دے کول ای اوہناں دی قبر بنی ہوئی اے۔

قوم دے جٹ زمیندار سن معمولی تعلیم سی جس نوں اوہ بے علمی دے تل سمجھدے ہن۔ کیہوں جو معراج نامہ وچ آپ لکھدے ہن۔

جوڑ معراج مرتب کیتا جو کجھ ساتھوں سریا!   میں دہقان بے علم وچارا درس نہ چاہیئے دھریا

کھیتی، واہی دا کم کردے سن، پنجابی دے اک پرانے شاعر حافظ مراد دی لکھت روزنامہ پڑھ کے اوہناں نوں آپ دی شعر آکھن دا شوق ہویا۔ پہلوں اک روزہ نامہ لکھیا۔ تے فیر معراج نامہ۔ معراج نامہ وچ لکھدے ہن۔

پھیر نبی دے روزوں کیتا کل ظہور الٰہی!   جو کجھ روزہ نامے وچ لکھیا جانوں سچ گواہی

حافظ مراد کرت روزنامہ دی۔ حافظ مقبل وانگوں نیتراں دے چانن توں وانجیا ہویا سی؟ کیوں جو اوہ آپ لکھدا اے ے   اسم مراد نابینا عاجز آکھ سناوے شاعر

روزہ نامہ تے معراج نامہ توں سوا آپ نے قصہ پورن بھگت، راجہ رسالو۔ سوہنی مہینوال تے قصہ ہری سنگھ نلوہ لکھے۔ جو چھپے ہوئے ملدے ہن۔ قصہ پورن بھگت تے معراج نامہ خاص کر بڑے مشہور تے پرچلت ہن۔ قصہ ہری سنگھ نلوہ وچ سردار ہری سنگھ نلوہ دی بہادری دی تعریف کیتی اے۔ تے راجہ رسالو وچ عورتاں دی نندیا توں کم لیا اے۔ شعراں وچ کدھرے کھٹک بھٹک۔ ماپ تول ہیر پھیر نہیں۔ بولی سدھی پدھری تے من کھچویں اے۔ اونج عروض دے بھیتے واقف نے جانوں نہیں جاپدے۔ لفظاں نوں تھاں کر مرضی مطابق جوڑ توڑ لیا اے۔

پورن بھگت دا قصہ بیتاں وچ اے۔ پنج سی حرفیاں ہن۔ نمونہ پورن چوں

الف آکھدے اللہ دی پاک صورت اللہ پاک صورت جنھوں چاہیدے
صورت ویندنہ کسے دسے دل ویکھے ہر کوئی بلاوندا ہس کے وسے
ملدے صورتاں نے مر گئے عاشق اک ساڑ فراق دی اگ نے سے
قادر یار میاں صورت والیاں نوں آن منگیاں دولتاں رب لیجے

ل۔ لئی آواز پچھان ماتا۔ آکھے دس بچیا کتھوں آیا ایں!
کیہڑا ملک تیرا پتر کس دا ایں کس ماں کرماں والی جایا ایں
اکھیں دسے تے شکل پچھان نواں۔ بولی دلوں ہیں پُت آندا یا ایں
قادر یار آکھے وسیں سار ہینوں جائیں بھال ہیں پُت ملایا ایں

الف۔ آکھدا پورن گورو تائیں قصہ درد فراق دا کھول کے جی!
نیکی ماں تے باپ دی یاد کر کے دسے گورو تائیں ساری پھول کے جی۔

سوہنی مہینوال چوں کجھ شعر

پانی عشق جھناں دا جادو گیر وسے — عشق جھناں دل لبھدا جے کوئی دل کھسے
روندی نال فراق دے کر کے کھلیاں باہنہ — پریت نہ ہووے قادرا جے ہیں گھڑاں لکھیا نہ
گھڑا اٹھاون والیے بھلا نہ ہووی مول — اج نہ یاری قادرا پایا ہی نخول

جبرائیل نے رب دے حکم نال پاک محمد نوں بہشت تے دوزخ دی سیر کرائی۔ حضور نے وچ
بھیڑیاں عورتوں نوں جس حال دیکھیا قادر یار معراج نامہ وچ اُسدا اینج ذکر کردا اے۔ ؎

چھوڈیٹھی اک عورت اوتھے آتش دے وچ سڑدی — نال زبانے ٹنگی ہوئی دکھ ہمیشہ جردی
کہے محمد جبرائیلا اسدے عیب سنائیں — جبرائیل حقیقت دیندا پاک محمد تائیں
خاوند دے فرمائے باجھوں باہر گھر تھیں دے تے
نال پرایاں گلاں کردی تاں رب سنگل گھتے

غلام رسُول

نام مولوی غلام رسول تخلّص غلامؔ۔ پیودا ناں مولوی رحیم بخش تے دادے دا ناں حافظ نظام دین غلام قلعہ میہاں سنگھ ضلع گوجرانوالہ دے وسنیک۔

جنم موضع کوٹ بھوانی داس ضلع گوجرانوالہ ۱۲۲۸ھ

قوم دے اعوان سن۔ آپ دا سلسلۂ نسب پیر قطب شاہ (اعوان لڑی دے اِک موڈھی) نال رلدا اے۔ ماپیاں پہلوں نام عبداللہ رکھیا۔ خیر غلام رسول بدل دتا۔

بال پن توں بڑے علم۔ انکساری۔ نوینتا تے سیتل سبھا والے سن۔ نیک سُبھا ہون کر کے بچپن وچ ہی لوک اِہناں نوں "مُتقی" آکھن لگ پئے۔ اَتے کوئی بیمار ہو جاندا تے اِہناں کولوں دم کرالیندے۔ اِہناں دِناں دی گل اے۔ اِک گھمیار دا کھوتا گواچ گیا۔ اوہ آپ نوں سیانا سمجھ کے پُچھن آیا۔ آپ نے فرمایا تیرا کھوتا تیرے گھر اے۔ اوہ نہ منیا تے جی وچ سوچن لگا۔ گھروں میں آنداں تے ایہہ اِہ دیوے۔ اوہ اِہناں نوں دھکو دھکی گھر نال لے گیا۔ جا کے ویکھیا تے کھوتا گھر وچ ای سی۔ اوہ بڑا لازم ہویا۔

کہندے ہن بارہ ورھے دی عمر تک آپ دا چیتا (حافظہ) بڑا کمزور سی۔ جو پڑھدے جھٹ بھُل جاندا۔ اِہناں دے دادا حافظ نظام دین دے مرن تے کوٹ بھوانی داس (گوجرانوالہ) دے اِک درویش کاکا شاہ فاتحہ لئی آئے۔ جد اُہناں نوں پتہ لگا کہ اِہناں دا حافظہ بڑا کمزور اے۔ اُہناں نے

اِہناں دے سینے تے ہتھ پھیریا۔ تے کہیا اِہ دُعا پڑھو اَللّٰھُمَّ بَارِكْ لِيْ فِيْ عِلْمِيْ وَعَمَلِيْ۔ ثبت ذہنی علماء۔ آپ کہندے ہن میں اِہ دعا پڑھی تے اُہدے بعد مرن تیکن مینوں کدے کوئی گل نہ بھُلی سگوں سبق نوں دوجی وار پڑھن دی لوڑ نہیں رہندی سی۔

جد ذرا سیانے ہوئے تے لاہور آ گئے۔ تے لال مسجد بازار حکیماں وچ مولوی غلام محی الدین بگوی توں پڑھدے رہے۔ تے صرف نحو دیاں مُڈھلیاں کتاباں پڑھ کے مولوی عبداللہ غزنوی دے نال دلی چلے گئے۔ تے اوتھے شیخ نذیر حسینؒ محدث کولوں حدیث تفسیر پڑھی۔ تے حج کرن لئی مکے گئے تے مدینے جا کے مولوی عبدالغنیؒ نوں حدیث سُنا کے سند لئی۔

حج توں وہلے ہو کے کجھ چر پنجاب دے شہر شہر پھردے تے لوکاں نوں وعظ نصیحت کردے رہے۔ فیر لاہور بازار تکیہ سادھواں دی مسیت وچ بیٹھ کے وعظ نصیحت کرن لگے۔ ایتھوں امرتسر مسجد باغ والی وچ حافظ محمودؒ کول کجھ دن ٹھہر کے دلی چلے گئے۔ اِہناں دناں وچ دلی وچ غدر مچیا ہویا سی۔ مولوی عبداللہ غزنویؒ نے اِہناں نوں فرمایا۔ میں سُفنے وچ ویکھیا اے۔ تہاڈے تے آسمانی بلا اُتر رہی اے۔ تسیں اپنے گھر چلے جاؤ۔ اِہ اُہناں دے مجبور کرن تے بڑی مشکل نال امرتسر پہنچے تے مسجد باغ والی (مجیٹھ منڈی) وچ ٹھہرے۔ تے دو دن بعد قلعہ میہاں سنگھ چلے گئے۔ اوتھے جاندیاں گرفتار کر کے شاہی قلعہ لاہور وچ قید کر دتے گئے۔

اِہناں دی گرفتاری تے لوک بھڑک اُٹھے۔ شور مچ گیا۔ تے دیوان جوالا سہائے وزیر ریاست کشمیر دی سفارش تے آپ نوں لاہور توں گوجرانوالے لیاندا گیا۔ پر مُڑ چالان کر کے لاہور بھیج دتے گئے۔ تے اِہ افواہ اُڈ گئی۔ کہ آپ نوں پھانسی دِتّی جا رہی اے۔ لوک پیشی والے دن ہُم ہُما کے عدالت دے گرد اکٹھے ہو گئے۔ رسالدار سبحان خاں نوں وی پتہ لگا۔ اُہ اپنے رسالہ سمیت مسٹر منٹگمری فنانشل کمشنر کول پہنچے تے کہیا ذرا کوٹھی توں باہر آیا جے۔ صاحب باہر آیا۔ تے ویکھیا کہ انسانی سِراں دا اِک سمندر لہراں لے رہیا اے۔ حیران ہو کے پُچھیا کیہ گل اے۔ رسالدار نے کہیا اِہناں لوکاں سُنیا اے کہ تسیں مولوی غلام رسول نوں جیہڑے مسلماناں دے اِک وڈے پیر پادری ہن پھانسی دے رہے او۔ اِہ لوک ایس خبر تے دِلوں باہر ہو رہے ہن۔ فنانشل کمشنر نے کہیا۔ میں اجے تے کوئی ایہا حکم نہیں دِتا۔ رسالدار نے کہیا مولوی صاحب نوں رہا کر دیو۔ نہیں تے فساد جھگڑا بڑا ودھ جائیگا۔ صاحب نے آپ نوں کول بلا کے پُچھیا۔ آپ دا کوئی ضامن اے۔ آپ نے فرمایا ہاں۔ خدا ہے۔ صاحب نے کہیا

چھڈّگا۔ اسی اوسے دی ضمانت تے تہانوں چھڈنے ہاں۔ تے اِہ کہہ آپ نوں چھڈ دِتا۔ پر ڈھیر چر نظر بند رہے نے۔ وعظ کرن لئی سرکار کولوں اجازت لینا ضروری رہیا۔

اِک واری آپ دے پاس دو تِن انگریز افسر آئے۔ تے پچھیا۔ اُہ کیہڑی شے تہاڈے کول اے جس نے نال تسیں لوکاں نوں بھاہ لیندے او۔ آپ نے سُر نال قرآن مجید دیاں کجھ آیتاں پڑھیاں تے اُہناں آکھیا بس بس۔ مولوی صاحب اسیں سمجھدے ساں جے تہاڈا سرحدی پٹھاناں نال کجھ میل اے۔ پر نہیں تہاڈی زبان وچ اثر اے۔

پنجابی دے مشہور شاعر میاں ہدایت اللہ کہندے ہن میں چھوٹا جیہا ساں مولوی صاحب اِک واری مسجد چینیاں والی وچ آئے ہوئے۔ میرا پیو مینوں آپ کول دم کران لے گیا۔ میرے گل وچ ہسلی پئی دیکھ کے آپ نے فرمایا۔ اِہ کیہہ اے۔ میرے پیو نے کہیا میرے گھر اولاد ہو کے مر جاندی اے۔ تے بڈھیاں آکھیا اے ایس دے گل وچ ہسلی پا دیو اِہ بچ رہے گا۔ آپ نے فرمایا۔ اِہ شرک اے۔ ہُنے لاہ دیو۔ گھر آئے تے عورتاں نے ہسلی نہ دیکھ کے رونا پٹنا پا دِتا۔ تے تقدیر دی گل میں بیمار ہو گیا۔ اتے چھ مہینے منجی نال منجی ہو گیا۔ میری باہنہ سُک گئی۔ جد مولوی صاحب فیر لاہور آئے۔ تے میرا پیو اُہناں کول مینوں لے کے گیا۔ تے آکھیا جد دی ہسلی لاہی اے اِہ بیمار اے۔ آپ نے دم کیتا۔ تے میری باہنہ نے اپنا لب لایا۔ میں بالکل تندرست ہو گیا۔ تے ایسے باہنہ نال ورزیاں دا کم کردا رہیا۔

اِک واری شاگرداں نوں پڑھا رہے سن مسیت دے کول اِک رکھا نائی سی اوس کپڑا جھاڑیا گھٹا اُڈ کے آپ ول آیا۔ شاگرد چھتے ہون لگے۔ پر آپ نے روک دِتا۔ تے رکھے نوں مخاطب کر کے آکھیا۔

ذرا ایدھر تک نگھاں بھائی رکھیا! تیرے ہیٹھ وگے دریا توں نہیں چکھیا

اُہ اُجڈ تے بینکڑی بندہ اِہ سن کے موم ہو گیا۔ تے روندیاں ہویاں آپ توں معافی منگی۔

غرض اُہناں دے کشف۔ کراماتاں۔ وعظ وچ اثر۔ زبان وچ جادو تے خلق محبت دے ہزاراں قصے بیان کیتے جاندے ہن

آپ دی شاعری دا ارنبھ جوانی سمے ہویا۔ اِہناں دا کوٹھہ شریف دے پیر صاحب نوں ملن لئی جی چاہیا۔ رشتہ داراں نے سنگیاں ساتھیاں ایس سفر توں ورجیا۔ پر اِہ لگن برہ دی حد نوں جا پُجی تے اِہناں نوں انج جاپیا جویں اِہ سسی ہن تے پیر پنوں۔ اِہناں سسی پنوں دا قصہ لکھ دکھ کے دل دی ہواڑ کڈھی۔ تے ہجر دی اگ نے اُہ لاٹاں چھڈیاں۔ قصے وچ اُہ سوز۔ اُہ درد بھریا گیا۔

کہ جے کوئی پتھر دل دی سُنے تے نیناں چوں لہو دے ہنجھو کیرے بناں نہ رہ سکے۔ لکھدے ہن

ہویا پھر صوفیاں دا شوق غالب
پھراں اس در دا ہر طرف طالب
ہویا آخر میں آوارہ وطن سے
نہ خویشاں سے خبر نہ خویشتن سے
چلا جذبہ الٰہی موں گرفتارا!
بحضرت صاحب کوٹھہ کے دیدار
انہاں دردان میں آہا شوق غالب
پھراں اس در دا ہر طرف طالب
حکایت عاشقانہ بہت بھاوے
کہانی عشق دی دل نوں سُکھ آوے
خصوصاً بات سسّی دی زیادہ
کرے سوزاں دا دروازہ کشادہ
ایسے کارن وچھوڑے دی حکایت
تھلاں دے وچ رُلنے دی روایت
لکھی اوّل میں دردان دی کہانی
ہوئی باقی موں سسی بار ثانی

لکھا میں درد دا اپنے فسانہ
سسّی پنوں دا قِصّہ کر بہانہ

سسّی نوں جمدیاں سار جد صندوق وچ پا کے دریا وچ روڑھن جاندے ہن۔ تے ماں تتی انج کُرلاندی اے

سُنا مائی نے رُنی مار آہیں
جو کیا تقصیر اس معصوم تائیں
کہے رو رو جمے بچڑے نیں
لئے دُکھڑے نکّے بچڑے نیں
کدوں پھیر دیکھ ساں میں مکھ تیرا
کلیجہ ساڑدا اے دُکھ تیرا
نہیں دیکھے ذرا کجھ دوس تینوں
قیامت تیک ہے افسوس مینوں
سڑاں گی جد تلک ہاں جیوندی میں
دُکھاندے گھُٹ بھر بھر پیوندی میں

سسّی اُتے دھوبی دے گھر پل کے جوان ہو رہی اے۔ اتی ہندی۔ چرخہ کتدی تے سہیلیاں نال کھیڈ
دی اے

بہے ترنجن تے کتّے نال سیّاں
پُچھن اک دوسری نوں حال سیّاں
تیرے ہن سا ہوے کتھے نی بھیناں
کدوں کی آئیوں کد نیہہ ویہناں
نناناں سس دا کیہ کر گذارا
تیرے ور نے کیا کجھ ہے پیارا
دیا ہوں گُڈیاں جنجاں چڑھاون
دو طرفی میل شو ہے بہن آون!
گویا اس دیس دا کر کے بہانہ
دکھالن عشق دا لا کارخانہ

سسّی نوں اک نجومی توں پتہ لگدا اے۔ کہ اِہ آدم جام والئ شہر بھنبور دی راجکماری اے

اُہ پیو نوں خط لکھواندی اے۔

سیاہی آنسو داں دالی بنا کے　　لکھایا خط منشی نوں بہا کے
جو بعد از حمد و تسلیمات حضرات　　بزاداں یاد داد یلا وہ بیہات
پُچاوے تترڑی سستی دالے نام　　کوئی بھنبھور دے والی نوں پیغام
کیا جمدی کِنوں تقصیر ہوئی　　رُڑھاون دی میری تدبیر ہوئی

مرا دل ملن نوں اِک وار چاہے　　نہ چُھٹی نوں خُدا بابل ملا دے
نہیں سڑدا تیرا وے بابلا جی　　تیرا ملنے کنوں ہے وگڑدا کیہہ

آدم جام سسّی نوں دریا دا پتن تے باغ بخشدا اے۔ اوہ تھاں والے سوداگر باغ وچ آ کے ٹھہردے ہن پسّتی نوں اُہناں کولوں پنّوں دا پتہ لگدا اے۔ اُہ اوسنوں منگواندی تے اوس نال نکاح کر کے اُسنوں جیون ساتھی بناندی اے۔ پہلی ای رات جد سسّی پنوں سُتّے پئے سن۔ پنوں دے بھرا بھائی آ کے اوسنوں لے گئے۔ تے ایدھر سسّی

اُٹھی فجرے پنوں نظری نہ آیا　　ہے کیہہ قہر کیتو ای خُدایا
پئے ہوتاں دے راتیں چھڈ مینوں　　مُٹھیاں ظالماں کر نذر مینوں
دسیندے ظاہرا سن کار دانی　　نمانی جان دے دشمن نہانی
پھراں کملی کوئی دارو نہ جانا　　جو ڈھونڈاں یار دا کیتوں ٹھکانہ
مُراداں دل دیاں دل وچ رہیاں　　سجن نوں من دیاں باتاں نہ کہیاں

بلوچا ظالماں سُن وَین میرے　　کچا وا یار دا دو نین میرے
کیہڑی راہیں گیا راتیں پیارا　　کیہڑی منزل کیتا سوہنے اُتارا

غرض سارا قصہ عشق تے محبت، سوز تے برہ دی مُنہ بولدی تصویر اے۔ شعراں وچ فارسی لفظ ڈھیر ہن تے مثنوی دا بحر اے۔ ایہہ قصہ لکھ کے پچھتائے۔ تے حلیہ شریف (رسول مقبول) وچ لکھنا پیا سو

غلام اگے کہیا سسّی دا قصہ　　معاذ اللہ کیا بدعت تھیں حصہ

لہٰذا توبہ کی مشہور کر کے　　خُدا کے رحم پر اُمید دھر کے

حُلیہ شریف دی ایسے بحر وچ اے۔ لکھدے ہن

چلیں اس دیس نوں اے ساربانان　　جتھے کیتا حبیبؐ اللہ ٹکانان

چلا اُشتر ہووان قربان تیری!　　ترے راہ ال قوں میری جان گھولی

ہوئی مدّت جو روون نین میرے　　کلیجے چھیک پاون ذین میرے

غبار اِس راہ دا سُرمہ بناوان　　ہووان صدقے اگر اک جھات پاوان

اگر پر ہون تاں ماراں اُڈاری　　دیکھاں روضے طالع کرن یاری

سسّی پنوں تے حلیہ شریف نوں سوا اکّی روٹی (روڈی) سی حرفی غلام رسول، قصّہ بلال محبوب نماز تفسیر سورہ فاتحہ۔ فتاوی مولوی غلام رسول۔ حلیہ غوث ثقلین اِہناں دی لکھت چھپ چکیاں ہن فارسی وچ دی شعر سوہنے آکھدے سن۔ نصیحت نامہ اُردو وچ اے پر پنجابی بولی دی پان چڑھی جاپدی اے۔ سوز تے وراگ دی جھلک اِہو سسی پنوں والی اے جویں

دِلا غافل نہ ہو اک ایہہ دُنیا چھوڑ جانا ہے　　بغیچے چھوڑ کر خالی زمیں اندر سمانا ہے

تیرا نازک بدن بھائی جو لیٹے سیج پھولوں پر　　ہووے گا ایک دن مُردار یہ کرموں نے کھانا ہے

اجل کے روز کو کر یاد کر سامان چلنے کا!　　زمیں کے فرش پر سونا جو اینٹوں کا سرہانہ ہے

حج کر کے واپس آ چکے سن۔ عمر دے ترسیٹھ سال پورے ہون وچ اک دن باقی سی۔ اِہناں میتے حافظ صاحب نوں کہیا ساری عمر پاک نبی دی سنّت تے عمل کیتا اے۔ حضور پاک دی عمر ترسیٹھ سال دی سی۔ کیا چنگا ہووے جے میری عمر دی پورے ترسیٹھ سال ای رہے۔ ویلے دی گل اگلے دِن ظہر دی نماز پڑھائی۔ کجھ پڑھ رہے اُٹھے ہوئے سن۔ اُہناں نال اپنے حجرے وچ چلے گئے اُہناں نوں کجھ وعظ نصیحت کیتی۔ اِک واری کلمہ پڑھیا تے دوجی وار کلمہ اجے منہ تے سی کہ روح دا پنچھی جنت نوں چلانا کر گیا۔ اِہ محرم دا مہینہ جمعرات دا دن ١٢٩١ھ سی۔ اگلے دن جمعہ دے روز قلعہ میہاں سنگھ دفن کیتے گئے۔ تے ہزاراں لوکاں جنازہ پڑھیا۔

اِہناں دے دو پتر عبدالعزیز تے عبدالقادر سن۔ عبدالعزیز دی پنجابی دے چنگے شاعر سن۔

حافظ محمدؒ

نام حافظ محمدؒ تخلص محمد بن مولوی حافظ محمدؒ بارک اللہ پنڈ لکھوکے ضلع فیروزپور دے وسنیک

جنم ۱۲۳۱ھ مطابق ۱۸۱۶ء   وفات ۱۳۱۱ھ مطابق ۱۸۹۴ء

نیک پیو دے نیک پتر۔ قرآن مجید دے حافظ۔ عربی، فارسی، اردو دے جانوں۔ نیکی۔ پرہیزگاری تے خداترسی وچ مشہور۔ عربی، فارسی، فقہ تفسیر صرف نحو اپنے پیو کولوں پڑھی۔ فیر وڈے پتر محی الدین نال دلی گئے تے کجھ چر اوتھے پڑھدے رہے۔

گھر واپس آ کے کھیتی باڑی دا کم شروع کیتا۔ نالے پیو دی لیہ تے ٹردے ہوئے وعظ نصیحت درس تے شاعری راہیں لوکاں نوں دین دے حکماں دی تلقین کردے رہے۔ اِہناں ڈھیر کتاباں لکھیاں ہن۔ پر سبھ پیو وانگر دین دی اشاعت نوں مکھ رکھ کے۔ اِہناں دے وڈے پتر مولوی محی الدین دسدے ہن کہ اِہناں دے دادا حافظ احمد نے دعا کیتی۔ ربا! مینوں جیہا پوترا دیہہ جیہڑا قرآن مجید دا حافظ ہووے تیرے حکماں نوں منن تے لوکاں نوں منوان والا ہووے۔ لمی عمر والا ہووے۔ تے خاندان دا ناں روشن کرے۔ اُہناں دی اِہ دعا حرف حرف پوری ہوئی۔

مولوی صاحب آپ کہندے ہن کہ میری عمر باہی ورھے دی سی۔ مینوں میرے پیو مولوی بارک اللہ نے فرمایا۔ اَگلی رمضان شریف وچ تراویحاں وچ قرآن مجید سنایا جے۔ مَیں اُہناں دے اِہ فرمان تے ہور کم گھٹ کیتے تے رات دن اِک کر کے قرآن مجید کنٹھ (حفظ) کرنا شروع کر دتا۔ اِک دن اس کرڑی محنت دے سببوں مینوں سرپیڑ ہو رہی سی۔ اُہ تشریف لیائے تے پچھیا کیہ گل اے۔ میں دسیا سرنوں پیڑ ہو رہی ہے۔ اُہناں کجھ پڑھیا تے میرے متھے تے اُنگل نال کجھ لکھیا۔ جو مینوں اِہ جاپیا۔ "یا شافی" اُہناں فی دی ی نوں لماں لکھدیاں "فی" دی ی نوں پار کر دتا میرے سر دی پیڑ اوسے ویلے ہٹ گئی تے مُڑ ساری زندگی کدی نہ ہوئی۔

مولوی نور محمد شہباز شریعت دے لیکھک تے مولوی غلام رسول قلعہ میہاں سنگھ والے سستی پنوں دے کرتا اِہناں دے سمے سنگی (ہمعصر) ہن۔

شعراں وچ اِہناں کسے کولوں سُدھائی نہیں کرائی۔ اِہناں دے شاعری دے شاگرداں

چوں اِہ مشہور ہن۔

مولوی محی الدین (دُپتّر) مولوی عبدالسلام پیر کھائی۔ مولوی شادا داعظ۔ حافظ غلام رسول وزیر آبادی۔ مولوی عبیداللہ بہادر پوری۔ مولوی محمود شاہ۔

اِہناں دیاں تصنیفاں اِہ ہن :-

تفسیر محمدی (۷ جلداں) زینت الاسلام دو حصے۔ احوال الآخرت۔ انواع محمدی۔ قوانین الصرف ابواب الصرف۔ خوحیہ نامہ۔ مجاہد اسلام۔ ردّ نیچری۔ سیف السنتہ۔ عقائد محمدی۔

اِہ سبھ چھپیاں ہوئیاں ہن تے اِہناں چوں احوال الآخرت تے اُس دے بعد زینت الاسلام خاص کر بہت مشہور ہن تے ہزاراں لکھاں دی گنتی وچ چھپ چُکیاں ہن۔

احوال الآخرت تے زینت الاسلام دی شہرت دیکھ کے ہور وی کیتاں ایسے نام تے کتاباں لکھیاں پر اُہ اِہناں دی شہرت نوں نہیں پہنچ سکیاں۔ سورج ساہمنے دیوا اتھیں بل سکیا۔ احوال الآخرت وچ قیامت دے دِہاڑے بابت لکھدے ہن ؎

اَچّا چیت صبح دے ویلے سُن سُن نفخہ صور!

روز جمعہ دا ہوسی نالے دِہواں روز عاشور

آپو اپنیاں کماں اندر شاغل ہوسن سارے

کوئی دتے کوئی لیوے سودا بھی کوئی ڈنگر چارے

کوئی پانی کوئی طعام پکاون لگا کرن تیاری

ہک باریک دراز آوازہ سُن سی خلقت ساری

ہر جا ہکو جیہا سُنیوے ہوسی خلق حیرانی

ہر دم سخت ہووے پھر کڑکے جیوں بجلی آسمانی

ہول عظیم پوے وچ خلقت ہر جا شہر گرائیں

چھوڑن شہر جنگل نوں دوڑن ٹُھکے وہم نہ کھائیں

وحشی جنگل شہریں آون دہشت دے بولائے

ہیبت ہول خلقت روسی زمی بھونچال ہلائے

دھرتی انبر پاٹن لگن جھڑ جھڑ ہوسن تارے
کنڈھیاں ڈھیہ ویسن دریاواں پانی ٹھاٹھاں مارے
پربت ہوسن ٹکڑے ٹکڑے ریت غبار ہو جاون
فیر ہنیرا نہیں گھلن ریت غبار اٹھاون
بدل دا چو فیر یوں جھلن دھندہ کالا ہنیرا
جو دم گذرے سختی کپڑے اُہ آواز وڈھیرا!
دھرتی انبر کجھ نہ رہسی سورج چند ستارے
نہ دریا نہ پربت رہسن فانی ہوسن سارے
آدم جن فرشتے ڈنگر کجھ نہ رہسی بھائی
ملک الموت ابلیسے ڈھونڈے کسے جان بچائی
فیر ملک الموت بھی ناہیں ہوسی سبھ ملائک نالے
اسرافیل بھی فانی ہوسی کرنا عرش حوالے
"لمن الملک الیوم" کہے رب اج کس دی بادشاہی
کتھے گئے سبھ دعویاں والے چادڑ کوڑی آہی
بعد ازاں وچ پنجابی دی کتاب انواع بارک اللہ نوں اِہناں بہت سارے دا دھے۔ٹیکا ٹپنی
دتشریح) تے مسئلیاں دی سودھ دے بعد انواع محمدی دے ناں تے چھاپیا۔لکھدے ہن
قوت ضعف فقہ دیاں مسئلیاں ظاہر ہیا دسیوے
جے کوئی علم حدیثوں واقف اُسنوں ظاہر تھیوے
اِس کارن بھر محنت کرکے اہ کتاب بنائی
تا اسنوں پڑھ کے ضعف قوت تے واقف ہوون بھائی
ہر مسئلے دی سند حدیثوں نال سند بھی لکھی!
ترجمہ بھی وچ ہندی لکھیا مشکل سمجھ نہ رکھی!

مولوی محمدؐ مسلم

نام محمد مسلم تخلص مسلم پیو دا نام میاں محمد عظیم قوم ارائیں۔ لدھیانہ دے وسنیک۔
جنم ۱۸۰۵ء وفات ۱۸۸۰ء

لدھیانہ دے جم پل۔ بال پن توں مولوی خیال دے۔ غازی تے پرہیزگار۔ جد آپ عربی فارسی دے عالم ہو گئے۔ تے فیر بچیاں نوں پڑھاندے رہے۔ ایہناں دا ویاہ پنڈ کلیاں پور ضلع جالندھر دے اِک ارائیں گھرانے وچ ہویا۔ اوہ آپ دی نیک طبیعت ویکھ کے آپ نوں جالندھر توں دو میل پنڈ گڑھا وچ لے آئے۔ تے ۱۸۳۰ء وچ مولوی صاحب نے ایتھے چالی وِگھے زمین خرید کے وعظ نصیحت تے کھیتی باڑی دا کم شروع کیتا۔

۱۸۴۷ء وچ انگریزی راج دا سورج اُبھرن لگا۔ حکومت نے اِہ تھاں چھاؤنی بنان لئی منگ لئی۔ ایہناں ۳۵ گھماں سرکار نوں تے ۵ گھماں اپنی برادری نوں دے کے آپ وعظ نصیحت نال درس دا سلسلہ شروع کر لیا۔

۱۸۵۰ء وچ سرکار نے ایہناں نوں ۵ روپے مہینے تے جالندھر چھاؤنی وچ بارک ماسٹر لگا دتا پر اِہ کم جی نوں چنگا نہ لگا۔ کجھ چِر نوکر رہ کے جواب دے دِتا۔ تے جالندھر بازار شیخاں وچ کتاباں دی ہٹی کھوہل لئی۔ جس نوں ایہناں دے پُتر پوترے مولوی علی محمد۔ عطا محمد۔ عبداللہ۔ نجات اللہ عبدالرحیم چلاندے رہے۔

مولوی صاحب نے اپنی شاعری توں دھرم (مذہب) پرچار دا کم لیا اے۔ تے دھار مک رنگ دیاں کتاباں لکھیاں ہن۔ جو اِہ ہن

گلزار آدم۔ گلزار موسیٰ۔ گلزار سکندری۔ گلزار محمدی۔ تقویۃ الاسلام۔ تاثیر الصلوٰۃ وغیرہ۔ تقویۃ الاسلام ۱۸۷۷ء دی لکھت۔ آخری تصنیف اے تے گلزار آدم پہلی۔ شعراں وچ روانی۔ پکیائی تے مٹھاس اے۔ گلزار آدم پنجاب یونیورسٹی دول پنجابی دے نصاب وچ شامل رہی اے۔ گلزار آدم دے مُڈھ وچ لکھدے ہن۔

پچھے حمد خدا دے نالے بعد دعا — حالت ایس کتاب دی دیواں کجھ سنا

ہک دن دل وچ گذریا میرے اہ خیال — ہندی وچ پیغمبراں دائیں کجھ آکھاں حال

لے کے نام خدا دا پکڑی قلم دوات — لکھے جو اندر ایس دے صادق ئیں حالات

حصے اسدے چار ئیں کیتے جدا جدا — گلزار آدم اس نام ہے پہلی جلد سنا

گلزار موسےٰ ہے دوسرا حصہ ہویا خوب — ہے گلزار سکندری تریجا سُن محبوب

ہے گلزار محمدی چوتھا حصہ خوب — حال محمدؐ مصطفےٰ اس وچ ہے مرغوب

وچ کتاباں معتبر لکھیا اہ احوال
شک ہووے دل وچ جے دیکھ کتاباں بھال

گلزار آدم چوں یوسفؑ دا بیان :

ہک دن پکڑ عزیز نے کوئی دو اسیر — بھیجے اندر قیدیاں آہی کجھ تقصیر

ہک باورچی اُنہاں وچ دوجا ساقی شاہ — بندی خانے جاں گئے دوئیں حال تباہ

یوسف اُس دن شام نوں گیا جو قیدیاں پاس — ڈٹھا جا کے دوہاں نوں بیٹھے بہت اُداس

اندر غم تے فکر دے دوئیں سی مغموم — وانگ غریباں عاجزاں آہے جیوں مظلوم

یوسفؑ کہیا اُنہاں نوں اہ کیسا ہے غم — لگے کرن بیان اُہ اکھیں ہتیں پُرنم

کہندے اِک اِک دیکھ کے ہوئے ہیں اُداس — سُفنے دی تعبیر توں آکھ سُنا دیں راس

ساقی آکھ سُنایا ڈٹھا ئیں وچ خواب — توڑ انگوراں ویل تھیں کڈھاں پیا شراب

بھر کے اوس شراب دے دِتے شاہ نوں جام — میرے ہتھوں شاہ نے پیتے پکڑ تمام

دوجے سُفنہ آپنا کیتا اہ اظہار — حاضر ساں ئیں ہویا جا کے وچ سرکار

بھریا ساتھ طعام دے سر میرے تے خوان — پھر چنجاں لے جاوندے بہت پرندے آن

دس اساڈی خواب دی کیہہ ہیگی تعبیر — جُدی جُدی ہر خواب دی دسیں توں تفسیر

یوسفؑ کہیا اُنہاں نوں ناں آکھاں احوال
لے آؤ ایمان جے چھڈو کفر جنجال

گھاسی رام

نام تے تخلص گھاسی رام۔ بٹالہ ضلع گورداسپور دے رہن والے۔ قوم دے برہمن۔ پروہت
داکم کردے۔ ۱۸۶۲ بکرم وچ جنم لیا۔ تے اسی ورھے دی عمر بھوگ کے ۱۹۴۲ بکرم نوں کوچ
کر گئے۔ جوانی وچ شعر لکھن دا شوق ہویا۔ تے اک قصہ کُڑی ویچاں لکھیا۔ جس تے خوش ہو کے
میونسپل کمیٹی بٹالہ وَلوں ۵۰ روپے انعام ملیا۔ قصے دا بول انج سی ۔

بھکھے ویچی رجّے لئی

دوہاں دے سر مٹی پئی

دوہاں پھیڑیا کم سوکھالا ۔ دوہاں دا کر دِ مُنہ سر کالا

دوہاں نوں دے دیو دیس نکالا ۔ باپ، بھیڑیا نے ڈوبن والا

بھکھے ویچی رجّے لئی

دوہاں دے سر مٹی پئی

اِہناں بینت۔ گیت۔ ڈیوڑھ۔ دوہڑا۔ سویا۔ ہر طرح دے شعر کہے۔ تے لوکاں بڑے
صلاحے۔ لوک اِہناں دے شعر زبانی یاد کردے تے میلیاں وچ جد بولدے اِک ٹھٹھ بنھ دیندے۔

الف۔ اوّناں نال کجھ ہوش کیتی رہیا کم کردا ایہہ غیر یارا!

ہُنر سکھیا نہ کوئی علم پڑھیا کھہٹی مار لئی اپنے پیر یارا

خرابات خمُود وچ رہیا پھردا ہتھیں گل دے لیکھے زہر یارا

گھاسی رام اِہ بھی عجب آدمی نے کھاندے زہر پھیر ڈھونڈدے خیر یارا

ہاڑ ہور سنو اِک ایدھرو جد صاحب من بھایا ۔ کلجگ آیا

دھی ویچاں دا دھرم گیا پہلا خصم ہٹایا ۔ دوجا بنایا

تیجا شاہوکار جان کے نائی سد لیایا ۔ پاس بٹھایا

گھاسی رام معتبر جان چوتھے نوں جی مایا ۔ گیا ویاہیا

رمضو پشاوری

رمضو۔ نام رمضان علی تخلص رمضو۔ کشمیری النسل سن۔
جنم ۱۸۱۶ء وفات ۱۸۹۸ء دے نیڑے۔

جمے پلّے پشاور وچ ای۔ تے اینھے ای ذکر دہیں دی ہٹی کردے رہے۔ چنگے بیت باز سن۔ پشاور وچ رہن تے پشتو دی گڈ وچ پلن دے باوجود پنجابی وچ شعر خوب کہندے سن۔ تے اوس سمے اُہناں دی شہرت سرحدی علاقے نوں سوا پنجاب وچ دی ڈُھیر سی۔ سائیاں پشاوری دے اُستاد تے سید اکبر شاہ دے شاگرد سن۔ ۱۸۹۸ء دے قریب فوت ہو گئے۔

کلام دا نمونہ ؎

ف نکراں وچ اِکناں دی رات چاندی اِک پی کے مست مخمور سوندے
اِک ٹھرن سیالے دی سیال اندر اِک صندیاں لے کے سمور سوندے
اِک کسّ سیجاں سوں پلنگاں اُتے اِک اُلدے تے اُتّے تنور سوندے
اِک کرن عبادت سحر والی اِک رمضو جیہے غافل ضرور سوندے

س سرمے دی شاہی مدھم ہو گئی وچ نیناں دے زردی دی تار آ گئی
میں تاں جاندا ایس میدان نوں ساں زردی کیونکر وچ اناڑ آ گئی
تیری نِت نت دی سردردی کولوں زردی گل گلاب وچ گھار آ گئی
رنگ ویکھ کے یار دلدار والا رمضو کہندا بسنتی بہار آ گئی

اروڑا رائے

نام اروڑا رائے - قوم دے ہندو بھاٹ کوچہ چڑیماراں لاہور دے وسنیک
جنم ۱۸۱۵ء وفات ۱۸۸۵ء

پنجابی شاعراں دی اِک پڑھی دے موڈھی مولوی فریدالدین مرزگی دے چہیتے شاگرد - تے چنگے بینت باز - میاں ہدایتاں ... میاں باغبان تے سید فضل شاہ نال اِہناں دی چوٹ بازی بڑی رہی - اِہناں کجھ نعتاں تے امام حسین دے کجھ مرثیے وی لکھے ہن -

۱۸۷۰ء دے قریب اِک واری چوک متی وچ اِہناں دا سید فضل شاہ نال ٹاکرا ہو پیا طرح اکھیاں تجویز ہوئی - شام دے ۹ بجے توں رات دے اِک بجے تک دوہیں پاسیں اکھیاں ٹکراندیاں رہیاں - آخر سید فضل شاہ کامیاب ہو گئے -

امرت سر دے رحیم بخش صوآعق اِہناں دے شاگرد سن

کلام دا نمونہ :-

ج
جان قربان حیران رہی تیری جان دلوں میری جان لعلا
تیری جان دے نال ہے جان میری بھاویں جان نے بھاویں جان لعلا
تیرے ذوق تے شوق دا طوق میرے گل وچ ہندا ہر آن لعلا
اروڑا رائے نوں عشق زہر کیتا کدی دیکھ آ کے مہربان لعلا

ن - نت پیارے کت خیال ہتھیویں نت خزاں تے نت گلزار ناہیں!
نت حکم حکومتاں راج کتھے نت بھاگ اِہ کسے دے یار ناہیں!
نت یار دے وصل دی رات کتھے نت داغ جدائی دی سار ناہیں!
اروڑا رائے نت حسن جوانی کتھے نت زندگی دا اعتبار ناہیں!

ماہی کمبو

ناں ماہی پیو دا ناں بُدھو۔ قوم کمبو۔ مجیٹھہ ضلع امرت سر دے نیڑے۔ پنڈ گھوسل دے رہن والے۔

۱۲۳۷ھ مطابق ۱۸۲۰ء وچ پیدا ہوئے تے نوے سال دی عمر پا کے ۱۳۲۷ھ مطابق ۱۹۰۸ء وچ امرت سر فوت ہوئے۔

چھ ورہے دے سن۔ پیو نال امرتسر آ گئے۔ تے ایتھے کم کار کردے رہے۔ فقیر طبیعت والے سن دے شوقین۔ اک واری آپ داؤد بادشاہ دی وار دے کجھ شعر اپنی لور وچ گوندے ہوئے جا رہے سن۔ اِک سروں پیروں ننگا فقیر پچھے پچھے ٹُرن لگ پیا۔ جد اِہناں بولنا بس کر دتا۔ تے اوس آکھیا کجھ ہور۔ ماہی نے کہیا ایہے اینہاں ای آؤندا اے۔ اوس کہیا ہور پڑھیا کر۔ فقیر غائب ہو گیا راتیں سفنے وچ فیر آیا۔ تے آکھن لگا۔ ہور کجھ سُنا۔ ایسے طرح دوجی تیجی رات سفنے وچ آیا۔ ماہی نے ایہو جواب دتا مینوں اگے نہیں آؤندا۔ اوس کہیا آ جائے گا۔

چوتھے دن ذہن کھل گیا۔ داؤد دی وار فیر لکھنی شروع کیتی تے شعر گھٹاں بنھ کے آن لگ پئے۔

اینہاں داؤد بادشاہ دی وار توں سوا ڈھول بادشاہ دی وار وی لکھی اے۔ پر اوہ اَن چھپی رہ گئی۔ داؤد دی وار ہن تیکر ستے اٹھ واری چھپ چکی اے۔ تے ڈھاڈی مراسی تے ہور شوقین بڑا اسواد لے کے پڑھدے نے۔ تے کئی واری ہدپرپہرجم جاندی ساری پرہیہ بیٹھی ساری ساری رات سُندی رہندی۔ شام دا پہر بجھا ہویا فجر دی بانگ یاں سویر دے تارے نال ٹُٹدا۔

ماہی اَکا اَن پڑھ سی۔ پر شعراں وچ روانی تے زور کافی اے۔ داؤد دی کرامات دا ذکر کردا ہویا شاعر آکھدا اے۔

لاگی ہو کے مصر توں بغداد نوں آئے — خبر ہوئی بادشاہ نوں شتابی دھر وائے
کہندا اتھے باغ وچ آرام کرائے — گئی اِک نوکر شاہ دے خدمت نوں آئے
چھیتی لگوں بادشاہ کھانے بھجوائے — کھانے کھاہدے لاگیاں لکھ شکر بجائے

پھیر وزیر بادشاہ دا آیا باغے توڑی   چلن تو یاں رہکلے کوتی لکھ کروڑی
ٹُمیاں منگل گگا وندیاں کوتی گاتے گوڑی   خبراں ہویاں ملک وچ سیاں کوہاں توڑی

روم دے بادشاہ نال داؤد دی لڑائی دا ذکر کہندیاں آکھدے ہن

پہنچی خبر داؤد دی بادشہ دے تائیں   اگ لگی پنج کپڑیں اہ بجھ دی ناہیں
ہیں روم دا بادشاہ دیساں دا سائیں   لڑنا میرے ساہمنے کم اُہدا ناہیں
اہ دانا مکا الیوڑ پھر پانی ناہیں!   اہنوں موت آوازاں ماردی کرلیاں باہیں
روم سندا بادشاہ گھوڑے تے چڑھیا   سبھ لسبتر بنھ کے ہتھ نیزے پھڑیا
آیا وچ میدان دے اُہ لوہے لڑیا   ابراہیم وزیر نوں اُہ چاہے پھڑیا
ابراہیم وزیر نے اہ بات سنائی   آ جا میرے ساہمنے سجے جمیا مائی
گھوڑا ابراہیم دا کوئی جم ہوائی   جاندا چھڈ زمین نوں جیدا اُڈی لائی
آیا وچ میدان دے اُن دیر نہ لائی   ہن آیا سبیں اُتاں نے جے ہمت سائی
تینوں باپو نہ کوئی ٹکرے سبھ ہلیا مائی
ہن پایا ہتھ کمان نوں شاعر کہندا ماہی

حضرت شاہ علی دا داؤد نوں نصیحت کرنا:-

شاہ کرے تاکید داؤد نوں بہت سمجھاوے   نیکی تے بُرائیوں سب حال سناوے
تاج تخت تے ملک سب ایتھے رہ جاوے   باجھوں نیک اعمال دے کجھ نال نہ جاوے
خودی گمان تکبری نہ رب نوں بھاوے   جیہڑا کرسی عاجزی اوہو رتبہ پاوے
جس نے کجھ دم ماریا آخر پچھتاوے   لڑکے ایہہ ناداں نے شہ آکھ سناوے
رکھیں نال پیار دے ایہو رب نوں بھاوے   کر کے ساری سونپناں تازی منگواوے
گئی شاہ در پیر دے کھڑا عرض سناوے   ہتھ بنھ کیتی بینتی پیریں سیس نواوے
رخصت لے کے شاہ توں جنگل ول آوے
فیر چڑھی سواری شاہ دی نوں دیکھن آوے

مخلصؔ

نام ہاشم شاہ قریشی۔ پیو دا نام شاہ محمد (بیٹھک بیت شاہ محمد) وڈالہ نرک ضلع امرت سر دے وسنیک۔

جنم ۱۸۲۰ء   وفات ۱۸۹۵ء

پنڈ وچ حکیمی کردے سن۔ آپ دی ویدگی دی مشہوری دُور دُور تک سی۔ لوک دور تے نیڑے دُور دُور توں دوا دارو لئی آوندے سن۔ شاعری ورثے وچ مِلی سی۔ اِنہاں دے پیو میاں شاہ محمد اپنے بیتاں کارن مشہور ہن۔ مخلص نے قِصّہ "سسّی پنوں" بیتاں (سوال جواب) وچ نظم کیتا۔ جو آپ دے اِک شاگرد عبدالکریم صادق نے (جیہڑا وڈالے وچ منیاریاں دا کم کردا سی) چھپوایا سی۔ کلام وچ زور، روانی، سوز تے اثر ڈھیر اے۔

کلام دا نمونہ۔

سسّی نوں ماں آکھدی اے

سما رب دا واسطہ من میرا تھلیں جا نہ جان گوا کڑیئے
ماں باپ دے حکم نوں رد کرنا کسے مذہب وچ نہیں روا کڑیئے
اُچی کوک نہ بہت سنا لوکاں رکھ آپنی پریت چھُپا کڑیئے
مخلصؔ بنن شریک نے دین طعنے یاری نال ہوتاں دے نہ لا کڑیئے

اگوں سسّی اُتر دیندی اے

سما زار کریں سگوں شہر پاویں وچ شہر بھنبور نہ کدے رہ سان!
نہیں اگ جدائی دی ٹھکن دیندی باجھوں یار کس نوں بی دل لا بہیت کہہ سان
کھٹّی عمر دی رات وچ لے گیا ساری عمر نے دُکھڑے کویں سہہ سان
مخلصؔ جا ملساں پنوں یار تائیں لے کے رب دا نام ہی بہہ سان

نور احمد چشتی

نام نور احمد چشتی پیو دا نام مولوی احمد بخش یکدل ساکن لاہور جنم ۱۲۴۴ھ - وفات ۱۲۷۵ھ

بڑے چنگے علمی تے تاریخی گھرانے دی جند جان ــــ بڑے لائق - ذہین تے عالم فاضل - کیہا جاندا اے کہ اِہناں دے پیو مولوی احمد بخش ہوراں نوں آخری مغل بادشاہ شاہ ظفر نے فخر الشعراء دا خطاب دتا تے اِک مُہر مددین مہرکن دے ہتھوں بنوا کے دتی - جس تے لکھیا سی

"فضیلت پناہ یکدلی آگاہ فخر الشعرا مولوی احمد بخش یکدل - فدوی محمد بہادر شاہ بادشاہ غازی"

اِہناں دے پیو نے اُپرلی چار دیاہ کیتے - اِہ اجے چھ سال دے سن کہ ماں مہیٹر ہو گئے - چودہ ورہے دی عمر وچ پڑھائی مکمل کر کے دیوان امرناتھ دی سفارش تے پنج روپے روز تے سرکاری وکیل مقرر ہوئے - فیر فوجی تے سول افسراں نوں پڑھان دا کم سنبھال لیا - اِہدے نال نال تصنیف تالیف ول رُخ کیتا - اِک کتاب اُردو فارسی عربی صرف نحو تے تحفہ چشتی لکھی - دوجی پنجاب دے رسم و رواج تے یادگار چشتی لکھی - جو مطبع کرانیکل لاہور وچ چھپی تے لنڈن تے فرانس وچ ترجمہ ہوئی - پھر تحقیقات چشتی (۷۰۰ صفحے) مطبوعہ مطابق سنہ ۱۲۸۱ھ لکھی - اِہناں نوں سوا عجائبات چشتی - خیالات دانش - سیحرفی کربلا وغیرہ - اُردو - فارسی پنجابی زباناں کوئی اِک سو پنجاہ (۱۵۰) کتاباں لکھیاں -

اِہ بڑے ٹھاٹھ باٹھ نال رہندے سن - ہاتھواں وچ سونے دے کڑے پاؤندے - اجے شباب دی پوڑی چڑھ رہے سن کہ اِہناں دی زندگی دا ٹاہن دنیا دیاں صرف ۳۰ بہاراں دیکھ کے ٹٹ گیا - تے اِہ پورے ۳۰ ورہے دی عمر پا کے فوت ہو گئے -

اِہناں دی اک پنجابی لکھت سیحرفی نور احمد مطبوعہ سنہ ۱۸۶۰ء لاہور دی چھپی ہوئی موجود اے جس وچ کربلا بارے ڈیوڑھ لکھے ہن - اِہ پورے ۳۰ بیت ہن

الف ارادے تیرے سچے توں ہیں جگ دا والی ــ کجھ ڈیوڑھ رنگی لئیے
کن کہہ فیکون وکھایا قدرت تیری عالی ــ شکوں خالی
دُنیا نوں اِک باغ بنایا بنیوں اُس دا مالی ــ کسے نہ بھالی
ــ خوب سنبھالی

نورُ احمد توں ایسے رب دا چپل کے ہو سوالی !

ث۔ثابت من آل نبی نوں جو کوئی اوّل آیا !
واہ وا ذات حسینؑ علی دی کربل سر کٹوایا
کر قربان گھرانا اپنا اُمّت نوں بخشایا !
نورُ احمد واہ رتبہ اُس دا سارا گھر کُہایا !

غ۔غرور دے مارے کوئی ہس ہس گلّاں کردے
ربّ جنہاں نوں رُسوا کردا پَیر اُوتے دھردے
پاک محمدؐ سرور ساڈا اسیں چاکر اُس گھر دے
نورُ احمد سجے اسیں وی ہُندے تاں وِچ کربل لڑدے

ذ۔ذلیل شقیاں وچوں حُر نے رتبہ پایا
سچّے قدم تے لڑیا غازی نام شہید دھرایا !
پھیر مصعب بھائی اُس دا نالے بیٹا آیا !
نورُ احمد سوہنے چنگے جنہاں شہید کہایا

س۔رب دے کمّیں دم نہ مارے جو چاہے سو کردا
جے دو قطرے پانی ملدا کیوں کر اصغر مَردا
رو رو بانو شہ تھیں پُچھّے کون ہُن والی گھر دا
پیاس دے مارے نورُ احمد مُنہ سُکّا ہر ہر دا

ے خوش حالی !

رتبہ پایا
درد نہ آیا
رنج اُٹھایا
تے لُٹوایا

ُول نہ ڈردے
بندے زردے
دا نگر بردے
آخر مردے

شہ ولی آیا
اُچّا پایا
سر کٹوایا
گھر کٹوایا !

ُول نہ ڈردا
ہے ہے دردا
جیہڑا سردا
حکم شمر دا

مولوی عبدالستّار

نام مولوی عبدالستّار تخلص ستّار یا عبدالستّار۔ پیو دا نام میاں مروان قوم ورک جٹ پنڈ کھاریاں والا ضلع شیخوپورہ۔ جنم ۱۸۲۳ء وفات ۲۱ مارچ ۱۹۱۳ء۔

راہناں دے پیو ورک جٹ قوم دے سن، اوہ مسلمان ہو گئے تے جُلاہیاں دا کم کردے رہے۔ راہ وی پیو دی لیک تے چلدے ہوئے ۴۰ ورھے دی عمر تک کھڈّی وچ بیٹھے رہے۔ چالی ورھے دے ہو کے اِہناں نوں کجھ پڑھن دا خیال آیا۔ تے کجھ عربی فارسی پڑھی۔ فیر شاعری کرن نوں جی کیتا۔ کجھ چٹکل شعراں توں سوا سورۃ والضحیٰ دی تفسیر اکرام محمدیؐ (لکھت ۱۳۰۰ھ) لکھی۔ فیر یوسف زلیخا دے قصّے نوں دھارمک (مذہبی)، رنگ وچ قصص المحسنین (لکھت ۱۳۱۳ھ) دے ناں ہیٹھ لکھیا جو چنگی موٹی کتاب بن گئی۔ کوئی ۴۰۵ صفحے دی۔ لوکاں نوں اِہدے شعر سناوندے تے لوک بڑا اصلا حوندے۔ لوک زلیخا دے شعر سُن سُن کے اِہناں دے معتقد ہو گئے۔ اِک کھاندے پیندے رجے بندے میاں شمس الدین نے بھریا بھرایا مکان آپ نوں ہدیہ دے طور تے پیش کیتا تے کہیا۔ اِہ جُلاہیاں دا کم چھڈ کے تسیں ہُن اللہ اللہ کریا کرو۔ تے لوکاں نوں وعظ نصیحت کر چھڈیا کرو۔

اِہناں دا قصہ یوسف زلیخا ۱۸۹۴ء وچ پہلی واری چھپیا۔ زبان بڑی سادی۔ بولی مَن کھچویں تے تاثیر بھری۔ نصیحتاں حکایتاں چجدیاں پھبدیاں سن۔ چھپدی مقبول ہو گیا۔ آپ نوں پنڈ بگھیاڑی دے لوکاں چوکھی زمین واہی گاہی لئی مُفت ہدیہ کر دتی۔ تاں جو فراغت تے سکون دی زندگی بسر کر سکن۔ سچ پچھو تے شاعری اِہناں نوں سوپھلی۔ لوکاں وچ آدر عزّت، قصّے دی شہرت، آرام دی زندگی تے عاقبت سوہنی۔ اِہ سبھ اِہناں دی شاعری دا سدقہ۔

اِہناں دو وڈیاں کتاباں توں سوا چرخہ رنگ رنگیلا مجموعہ اشعار عبدالستّار۔ جہیں نامہ۔ عبرت نامہ۔ نین نامہ۔ بارہ ماہ۔ سی حرفیاں۔ مدح نبی کریم۔ مدح پیرانِ پیر وغیرہ لکھیاں۔ جو قریباً سبھ چھپ چکیاں ہن۔ اِہناں چوں چرخہ رنگ رنگیلا۔ یوسف زلیخا۔ اکرام محمدی تے مجموعہ اشعار بہت پرچلت ہن یوسف زلیخا دے قصّے کئی شاعراں لکھے ہن۔ پر جتنی شہرت تے مقبولیّت زلیخا عبدالستّار تے زلیخا مولوی غلام رسول نوں حاصل اے، کسے ہور نوں نہیں۔ مذہبی خیال دے لوکاں وچ اِہناں

واقعہ تے حقیقی یا مجازی رنگ دے خیال والے لوکاں وچ مولوی غلام رسول دا قصہ ڈاہڈے پڑھدے ہن اِہناں دے شعر بڑے سادہ تاثیر بھرے تے من کھچویں ہن۔ کجھ اُردو غزلاں تے شعر وی لکھے ہن جو اکرام محمدی تے مجموعہ اشعار وچ چھپے ہوئے ہن۔ پر پنجابی شعراں والی رنگینی تے کچھ اِہناں وچ نہیں

بڈھیپے ویلے اِہ پنڈ گھاریاں والے توں پنڈ فیروز وٹوواں (شیخوپورہ) چلے گئے تے اوتھے ای وصال کیتا۔ اِہناں دے دو پتر اِک دھی سی۔ پتر تے اِکھاں ساہمنے ای اللہ نوں پیارے ہو گئے۔ پر دھی رہی جیس دی اولاد کول اِہناں دے قصیاں دے حق حقوق ہن۔

کلام دا نمونہ۔ نین نامہ چوں

الف۔ اکھیاں کِسے نہ رکھیاں ہن اکھیں رکھیاں موڑ نہ جاندیاں نیں
آپو ڈاہڈیاں نال پیار پاون آپے روندیاں تے پچھوتاندیاں نیں
مُکھ یار دا ویکھ کے رہن راضی نہ کجھ پیندیاں تے نہ کجھ کھاندیاں نیں
ستار بخش اِس حال نوں جاندے ہن اکھیں پیش حسیناں دے آندیاں نیں

ح حال کیہ پچھنائیں عاشقاں دا سدا روندیاں عمر گزار دے نیں!
سارے جگ وچوں گنہگار ہوئے جویں چور تے ٹھگ بازار دے نیں!
نالے لوک غریباں نوں دین طعنے نالے نین محبوباں دے مار دے نیں!
ستار بخش میں روندڑی ہار آیاں اجے نین نہ دیکھنوں ہار دے نیں

مناقب رسول چوں اِک بند:۔

الف اساں نوں ڈاہڈیاں آساں رحمت جھڑیاں لایاں نیں
اپنے آپ نمانیاں جہیاں ماہی دے لڑ لائیاں نیں!
غفلت چکر دے وچ سُتیاں رہبر آن جگائیاں نیں
وانگ ستار جو عاجز ہیسن ماہی ساتھ رلائیاں نیں

بَرَدا پشاوری

نام میاں برنسے خاں تخلّص بَرَدا قوم پٹھان پشاور دا وسنیک۔ جنم ۱۸۲۷ء وفات ۱۸۹۷ء پنجاب دا مشہور تے رنگیلا بینت باز۔ جس حسن دے الوٹیں گھٹڑے نوں پیار کرن لئی جگ دی رُسوائی جھلی پر سی نہ کیتی۔

بردا پشتو دی گدوچ پلن والا پشاوری پٹھان۔ مات بولی پشتو یا فارسی۔ پر جد پنجابی وچ بینت بازی کرن لگا۔ تے اینج دسیا۔ کہ اُہ پشاوری ہنیں سگوں امرت سر یا لاہور دی گکھوں جمیاں سی۔ پٹھان ہون کرکے خاص کرہ ایس نوں اُلوٹیں منڈیاں دا ٹھرک سی۔ تے ایس لئی اوس نوں جیل یاترا وی کرنی پئی۔ اوس نے اپنی آپ بیتی لکھدیاں آکھیا اے

الف اُٹھ پہلے روز ٹریا بردا متھا لگا سو نال لڑائی دے جی
سکے بھائی نے قید کرا دتا اک بُھ کے نال جوائی دے جی
تناں برساں دی قید میں کٹ آیا ں سخن یاد رکھاں سکے بھائی دے جی
بردا چھٹے قید نال ملے ماہیاں نوں جویں ہیر نوں چاک ملائی دے جی

پولیس نے بردے نوں پشاور توں پھڑ کے بیڑی وچ بٹھایا اٹکوں پار جا اُتاریا۔ تیر راولپنڈی دے بندی خانے وچ جا سٹیا۔ لکھدا اے۔

ش۔ شہر پشاور تھیں ٹریا بردا کنڈے اٹک دے آن کھلا رہویں
پنج ست سپاہی نے ارد گرد بیڑی والے نوں نعرہ جو مار لیویں
بیڑی آر آوے بیڑی پار جاوے وچ بردے نوں چا کھلا رہویں!
بردا آکھدا یارو انگریز ڈاہڈے پنڈی جیل خانے اندر واڑ دیویں

ش۔ شہر پشاور تھیں ٹریا بردا نکے وڈے نوں کہے سلام یارو
جیہڑی نہ ہونی سی سوئی ورت گیا رب ڈاہڈے دی رکھی کلام یارو
زمین دہل دیوے تاں میں غرق ہوواں اُچا وسدا اے آسمان یارو

بردا آکھدا قیدیاں میں چھٹ کے جی نکے وڈے دا ہونا اں غلام یارو

بردا اوس سمے قیدی خانے دی حالت بیان کردیاں آکھدا اے:۔

ج جیل خانہ راولپنڈی والا جنیدیاں کوٹھیاں گنوتے ہین چالی!
پنج ست قیدی روز آوندے ہن کوئی دن نہیں جاندا اے ہول خالی
باراں سیر دیندے چھولے پیسنے نوں مُنہ تے چھائی زردی اکھیں آئی لالی
بردا آکھدا یارو انگریز ڈاہڈے جنہاں ستیاں جواناں دی عمر گالی!

بردا آپنے محبوب دی بے وفائی تے ہرجائی پن توں ست کے آکھدا اے ؎

ک۔ کیہڑے رب نہ پیش پاوے جیل خانہ ہے دُنیا دی قرضداری!
اِک ظلم وچھوڑا ہے یار والا دوجا پیر پیادہ تے منزل بھاری!
بُرے دِلاں نہ بُری اولاد ہووے بُرے پُت دی نہ کیہے انتظاری
بردا کہے اصیل دا قول ایہو مرجائیے نہ نیچ دی کریے یاری!

بردا اپنے محبوب دا ناں "سُندر" لیندا اے ؎

الف۔ اکھیاں تیریاں سُندرا اوئے نت کھیلے دے نال کالیاں نے
گل وچ تعویذ نے رنگ لایا کنیں سوہنیاں مندراں والیاں نے
لک پتلا سرو مثال تیرا جویں وچ چمن دے ڈالیاں نے
بردا آکھدا سُندرا مہرباناں عاشق سے مصیبتاں جالیاں نے

انج جاپدا اے سُندر نوں جد لوکاں بردے دے عشق دی ٹیک لائی۔ اوہ دکھ ہو گیا۔ بردے نے دل دی ہواڑ اِنج کڈھی۔

ل۔ لگے جنہوں سوائی جاندا اے کون رووندا نال بہانیاں دے
کنہوں کھول کے دِلدا بھیت دساں کون سُندا اے دردا دیوانیاں دے
اُس یار کولوں کُجھ نفع ناہیں جیہڑا نس جاوے مارے طعنیاں دے
بردا دل نوں دکھ سنبھال پیارے کجھ زور نہ پُت بیگانیاں دے

بردا اپنی قید دا سبب دسدا آکھدا اے ؎

ص - صبر نہیں آوندا یار مینوں جس دن دی ہوئی آشنائی تیری!
جے توں مر جاندوں ہندا ہت راضی تو لے سخت ہے یار جُدائی تیری
تیرے پچھے ہیں سی لڑائی کیتی نہ توں مویوں نہ قضا آئی تیری
برہا راضی ہے تیری رضا اُتے واہ وا خُدایا خُدائی تیری

برہا لوکاں نوں عشق مجازی توں ورج دیاں ہویاں آکھدا اے ع

ب - بُری یارو مرض عشق والی دارو لگدے نہیں طبیب والے!
شاہوکاراں دے سخن منظور ہُندے سخن نہیں منظور غریب والے
نال عاجزی دے کم کڈھ لیندے رسا چوپ لیندے مٹھی جیبھ والے
برہا انیاں درختاں دی کرے راکھی میوہ پکدے تے کھان نصیب والے

جویں عشق تے مُشک گجھے نہیں رہندا اینج دیس دا لہجہ بولی بدلیاں وی ظاہر ہو پیندا اے
بردے بارے ایس بیت دے اخیلے تک نے اوس نوں ننگا کر دتا اے۔ کہ اوہ پٹھان اے

الف - اصل بخیں کدی بے وفائی ناہیں کم اصل تھیں کدے وفا ہووے
اُہدے درد نوں جان توں اپنا کر جیہڑا تیرے درد دا دردخواہ ہووے
اوس دوست توں نہ اُمید رکھیں جیہڑا اپنے مطلب دا آشنا ہووے
جیہڑا تیرے دُکھ تے نہ کدی جھورے برہا مارس گولی جے سکا بھرا ہووے

برہا لوکاں نوں نیکی دا راہ دسدیاں آکھدا اے ع

الف - آؤ سہیلیو کم کریئے کماں باجھ نہ ملن مزدوریاں نیں
دماں باجھ نہ ہندے نے کم کوئی حُسن باجھ نہ ہون مغروریاں نیں
کھنڈاں باجھ نہ ہوندے شربت مٹھے گھیو باجھ نہ ہندیاں چوریاں نیں
برہا آکھدا رکھو نماز روزہ ہور سبھ گلاں ایتھے کوڑیاں نیں

برہے نوں بیت بازی وچ کمال حاصل سی۔ محاورے بندی بڑی سوہنی سی۔ اوہدی محاورہ بندی دی اک مثال ع

ع عمر مثال حباب دی اے سورج چڑھے پر چھاواں ڈھلدا اے
جس دم اُتے دم مار بیٹھوں اوہ سماں کوئی گھڑی پل دا اے

جواں نال نہ کسے نے گنک کپّی نال اِک نے اَنب نہ پھلدا اے
بردا ہر اک نے مُدّت نال جاتا جتنا تیں دیوے اُتنا بلدا اے

بردے نے قید کٹی رُسوا دی ہویا پر عشق دلوں نہیں مُڑیا نے سگوں تڑکے آکھیا ؎

قدر واہگورو دی سکھ جاندا اے قدر کلمے دی نوں مسلمان جانے!
شاہوکاراں نوں قدر بیوپار دی اے قدر عشق دی بردا پٹھان جانے

اِہ سی بردے دی زندگی دا نقشہ جیہڑا اوس آپ ای کجھ چھنڈیا اے۔ بردے دی بیت بازی دی شہرت پشاور توں امرتسر تک ہر تھاں سی۔ امرتسر وچ اوہ سدا آون تے مِلن مٹھین اک تمباکو والے نال سی۔ جو پشاور دا رہن والا تے امرتسر آکے اوس کرموں ڈیوڑھی کول نسوار تمباکو دی ہٹی پالئی سی بردا جدا امرتسر آوندا تے لالہ سنت رام سپرہ دی کوٹھی یا رام تلائی بیت بولدا تے لوک بیت سنن لئی ہُم ہما کے جمع ہو جاوندے تے بڑے شوق نال بت بنے اوس عشق دے پجاری دے شعر سُندے رہے۔ سنہ ١٨٦٠ء توں ١٨٨٥ء تک الیسدی بیت بازی دی بڑی دھوم رہی۔ بردا اوچ بڑا ہس مکھ تے خوش مذاق سی۔ اِک واری میاں تاج الدین تاج کندی دوز (ملتان دا رہن والا) توں جو امرتسر کٹڑہ خزانہ وچ رہندا تے کندی دوزی دی کان کردا سی۔ بردا مِلن گیا۔ تے تاج نے اپنا ٹھوہ پتہ دس دیاں آکھیا ؎

الف۔ اساں دے مِلن دی خواہش رکھیں وطن اساندا خاص ملتان پچھ لے
امرتسر پنجاب وچ آن کے تے کٹڑے وچ خزانے دکان پُچھ لے
اللہ دتا غریب دا نام عاجز کندی دوزاں دی آکے دکان پُچھ لے
تاج دین دا جان کے نام بابا سمن شاہ دو نگہبان پُچھ لے

اگوں بردے نے جھٹ جواب وچ آکھیا ؎

ک کیہڑی کستوری تے مُشک دیچیں جو میں آن کے تیری دکان پُچھ لال
کیہڑا بہاؤالحق دا توں پوتراں ایں وطن جا کے تیرا ملتان پُچھ لال
کیہڑے لکھاں کروڑاں دا ونج کرناں ایں جیہڑا جا کے تیرا نشان پُچھ لال
بردا آکھدا ہور نوں خواہش نہیں اے نگہبان جو تیرا خواہال پُچھ لال

لالہ ملاوا رام نفر۔ تاجدین کندی دوز۔ لالہ شنکر داس بھاٹڑہ تے ہور کئی ہندو سکھ مسلمان بیت باز بردے دے شاگرد سن

میرداد

نام تے تخلص میرداد قوم میر(میراثی) پنڈ داوٹی، (ہڑپہ دے کول) ضلع منٹگمری دے وسنیک
جنم ۱۸۲۳ء وفات ۱۸۹۶ء

"ڈھولے" کہن والیاں دا سردار۔ عام طور تے اونٹھ تے بہ کے سوہنی لَے تے اُچی آواز وچ ڈھولے بولدا تے سُنن والیاں نوں مست مدہوش کر وِیندا۔ جویں عرب وچ "حُدی خوانی" دا رواج اے۔ کہ جد حُدی خواں اُچی لَے وچ شعر پڑھدا تے سُنن والے جھوم اُٹھدے۔ ایتھوں تک کہ اونٹھ ایس لَے تے مست تے بے وسے ہو کے اِنج دوڑدے کہ اوہناں نوں پینڈے دا کوئی احساس نہ ہُندا۔

میرداد دے ڈھولیاں وچ اِک سوز، درد۔ تڑپ تے جوش اسی۔ جس تے سُنن والے مست ہو جاندے سن۔ اُہ بھانویں اَن پڑھ سی۔ پر اوس دل دے جذبیاں نوں بڑی سوہنی طرح اُلیکیا اے۔

کلام دا نمونہ :-

چڑھ چڑھ کے دیہنی آں اج مینوں نظر نہ آوندا نیڑے
تی میں کھوج بھلینی آں کیوں کنڈ کیتی اے جانی میرے
گھٹاں آیاں لے چڑھ فراق دیاں درداں گھتے نے گھیرے
مینوں سوز ہجر دے نی بن بن آندے نے برہوں دے پیڑے
جنجل گھتیلے نے وچ گل دے جد کیتے نے آپ نکھیڑے
جتھے قلماں دیہہ جادن روز میثاق دیاں اودھے دل کیہی کیہڑے
کیڈی راضی ہوواں اَج مینوں ایتھوں آ کے ملن سجن میرے
خوشیاں نال گزرن گھڑیاں میریاں مٹ جادن نت دے جھیڑے

گھوک چرخیا گھوک تیری گھوکر آدے ماہل دی
مورکھ دے شاہلا رب دس نہ گھتے جانے سار جواہری لال دی
پنج پونیاں نے تریہی گڈیاں کت نی کرکجیئے تے کائی سمجھ آپنے حال دی
ابنڑ تے باوڑ ہو جاسیں عدالت دیکھ دلال دی
دھندوکار غبار اندھیرا اندر شوق سوہنے دی شمع بال دی

سیّد فضل شاہ

نام سیّد فضل شاہ تخلّص فضل پیو دا نام سیّد قطب شاہ نیاں کوٹ لاہور دے وسنیک
جنم ۱۸۲۷ء وفات ۱۱ فروری ۱۸۹۰ء تاریخ وفات "وائے سیّد فضل شاہ" اے

ذات دے سیّد امام علی نقی دی لڑی چوں بتّیویں پشت وِچ عربی فارسی دی پڑھائی گھر ہی پر ہوئی۔ کجھ چر میاں وڈا دے درس وچ پڑھدے رہے۔ جاندرہ شاعر تے اللہ لوک، ستاراں اٹھاراں ورھے دی عمر وِچ فنانشل کمشنر لاہور دے دفتر وچ دفتری لگے۔ تے ساری عمر ایہے ای گذار چھڈی۔

سردار کرپال سنگھ بی۔اے اپنے لیکھ وِچ آکھدے ہن۔ کہ فضل شاہ دا قد لمّا۔ کسرتی جثہ ـ کنک بھنّاں رنگ۔ اکھاں نہ چھوٹیاں نہ موٹیاں۔ متّھا اُچا۔ مُنہ تے ماتا دے داغ۔ طبیعت وِچ پچھلے ویلے بڑا صبر۔ سنتوکھ۔ راہ دے کنڈھے کنڈھے چلدے۔ کئی وار کدھرے دے کدھرے نکل جاندے، اِہ جوانی سمے پنڈ دی اِک ہندو کُڑی دے عشق وِچ پھٹڑ سن۔ پیونے ایس گُگلول چھیتھیاں ہو کے گھر ول کڈھ دِتا۔"

کیہہ فضل شاہ سچ مچ کسے بھاگ بھری دے چاہیوال سن۔ کسے حسن دی دیوی دے پجاری سن۔ میرے خیال وِچ فضل شاہ جیہے بھلے لوک تے اِہ عشق دی ہمت سچّی نہیں جاپدی، ہاں اِہ ٹھیک اے۔ کہ اِہ شعراں تے خیالاں دی لور وِچ مست رہندے۔ راہ جاندے کئی واری ٹھیڈے ٹھیلے کھاندے پر خیالاں دے ویہن وِچ ڈُبّے آپ جہادے تُرے جاندے۔

اِک وار دی گل اے پبلک لائبریری لاہور دی عمارت بن رہی سی۔ اوتھے اِہناں دے یار بیلی میاں محمد بخش راج گیری دا کم کردے سن۔ اِہ اِہناں نوں ملن گئے۔ مزدوراں نے حقّہ بھر کے اگے رکھیا۔ دو تن گھُٹ بھرے تے ودیا ہو آئے۔ پر پھر واپس آ گئے۔ پھر حقّہ بھروایا۔ گھُٹ بھرے تے علیک سلیک کرکے تُر پئے۔ پر تیجی وار پھر آ گئے۔ اُہناں ہَس کے پچھیا کیہہ گل اے۔ گھر جان نوں جی نہیں کردا۔ اِہناں کیہا۔ نہیں اِہ گل نہیں۔ میں نواں کوٹ دا راہ بھُل

گیا ہاں۔ تے مڑ گھڑا ایدھرای آجاندا ہاں۔

نواب علی رضا خاں نے اک واری اِہناں دے بھرا نوں کیہا۔ میں شاہ ہوراں نوں ملنا چاہندا ہاں۔ اوس وعدہ کیتا کہ میں لے آواں گا۔ پر اُہ وعدہ پورا نہ کر سکیا۔ کیوں جو اِہ ہر ویلے خیالاں دے ڈونگھے وچ ڈُبے رہندے۔ اک تھک کے نواب اک واری آپ ای اِہناں دے بھرا نال ملن آیا۔ اِہ چوک شج کھلوتے سن۔ نواب نے سلام کیتا۔ اِہ چپ کر رہے۔ اُہ شرمندہ جیہا ہو کے مڑ گیا۔ اگلے دن بھرا نے آکھیا۔ تساں کل نواب دے سلام دا اُتر نہ دے کے ڈاہڈا شرمندہ کرایا اے اُہ تہانوں ملن آیا سی۔ اِہ سن کے لوڈھے ویلے آپ نواب دے گھر چلے گئے۔ تے معذرت کیتی۔ نواب صاحب نے کیہا کل کیہہ گل سی۔ انہاں جواب دتا میں اوس ویلے یوسف زلیخا دے وصال دا نظارہ ویکھ رہیا ساں۔

فضل شاہ چنگے نیک تے اللہ لوک سن۔ اِک واری اِہناں دا چیلا عبداللہ امرتسری اِہناں نوں آکھن لگا۔ حضرت میں آن پڑھ ہاں۔ کیہ کراں۔ اِہناں اُہدے کنڈھے تے تھاپی مار دیاں آکھیا جا گذارے جوگا پڑھ جائیں گا۔ سو اوہو ہویا۔ اِہ فوت ہو چکے سن کہ اِہناں دا پتر کسے دے قتل دے الزام وچ پھڑیا گیا۔ اِہناں مرگو دے اک مرید نوں سفنے وچ آکے آکھیا۔ اِہ کتاب لے جا۔ تے حاکم نوں جا کے اِہ شعر سنا۔

یا ستار ستار دی تار ٹٹے سر دار سر دار چڑھائیں سائیں

اوس مرید نے لاہور آکے کوشش کیتی تے آپ دا پتر بری ہو گیا۔

بچپن توں شاعری دا شوق سی۔ اِہناں سبھ توں پہلاں سوہنی مہینوال دا قصہ لکھیا۔ بولی سادہ، رس بھری۔ تے من کھچویں سی۔ قصہ بڑا صلاحیا گیا۔ تے ہزاراں دی گنتی وچ چھپیا۔ ایہدے بعد اِہ کجھ النکاراں۔ تشبیہاں۔ استعاریاں تے صنعتاں دے چکر وچ پھسدے۔ تے دھسدے چلے گئے۔ کلام وچ رس ضرور سی پر اُہ سادگی نہیں سی۔ جیہڑی گھٹ پڑھیاں نوں لوڑیدی ہوندی اے۔ اِہناں اپنے علم تے قابلیت، خیال اُڈاری تے اُساری نوں اُجاگر کرن لئی عربی فارسی دے لفظ خاص کر ڈھکدے شبد ڈھیر ورتے۔ جویں ایس بینت وچ شبد "دم" دی جڑت

۲ مست ہویوں دولت دم النکاراں پچھے دم نالوں پیارا دم تینوں

دولت ڈولت مار کے نفس جاسی دم بھی دے جاسی اتے دم تینوں

جیہڑا دم تیرا ہمدم رہندا بھیت نہیں دہندا اک دم تینوں
فضل شاہ جس دم دم رم جاسی گھڑوں کڈھ دسین ہمدم تینوں

لیلیٰ مجنوں وچ اک تھاں شعراں وچ شہراں دا ناں مالا دے منکیاں وانگ پرنایا اے۔ لکھدے ہن :

کرناں اُس دے مُنہ تے نیل پائے جیوں رنگ ہو ترش دنداں مجنوں!
بھلا کدوں لاہور دے نال یاری لگی سال ایمان گواں مجنوں!
تیرا خط آیا گویا کل پٹی مینوں ہوئی مشکل آخر آسان مجنوں!
جوگی بن راول پنڈی آ ساڈی کاہنوں اٹک رہیوں کوہستان مجنوں!
یار قند ناہوں مٹھا وات تیرا لئیں وات میری سٹھن خان مجنوں!
میرے دلی حصار نوں توڑ ناہیں یاری لاں تے توڑ چڑھان مجنوں!
میرا کجھ خطا قصور ناہیں جو سنے راز ہے تد عیاں مجنوں!
اگے چونیاں ملھ تے جھکھدیاں سن ہن زرد ہوئی زعفران مجنوں!
یمن قدم تھیں احمد آباد کیتے عرش فرش زمیں زماں مجنوں

لفظاں دی تکرار کدھرے سوہنا رنگ پیدا کر دیندی اے۔ جویں سسی ہیٹھوں وچ لکھدے ہن
کدے باہوڑی باہوڑی کوئی میرا آن باہوڑے کملی دا سائیں
کھلیاں کرے باہیں آہیں مار ڈھائیں ڈھونڈے اُٹھ راہیں تھر اسائیں!
پھیرا پا سائیں پھیرا پا سائیں تیرا چا سائیں تیرا چا سائیں!
ابجے دھڑی نہ لتھڑی لتھڑدی لاہو لتھڑی پار لنگھا سائیں
گذری رات تے بات بھی نہ کیتی چلا ہو رہیوں شرم ساہ سائیں

سید فضل شاہ دیاں چھپیاں لکھتاں اہ ہن۔

تحفہ فضل شاہ لکھی سنہ ۱۲۶۰ھ۔ سوہنی مہینوال ۱۲۶۵ھ۔ سیحرفیاں دسی۔ ہیر تے سوہنی)

ہیر رانجھا ۱۲۸۴ھ - لیلیٰ مجنوں ۱۲۸۸ھ یوسف زلیخا ۱۳۰۲ھ -

اِہناں چوں تحفہ نضل (جس وچ دو جہان دے والی دے معجزیاں دا ذکر اے) دی زبان صاف تے سدھ پدھری اے - ایس دے بعد سوہنی مہینوال دا قصہ اے - ایس دی زبان بڑی سادہ - رس بھری، سوکھی اے - پر ایس دے بعد اِہناں جتنے وی قصے لکھے سبھ وچ عنعتاں - استعارے - تشبیہاں - ڈھکوسلے شبد ڈھیر وَرتے - شعراں وچ سوز تے رس بڑا اے - اِہناں دا قصہ سوہنی مہینوال ہزاراں لکھاں دی گنتی وچ چھپ چُکا اے -

سوہنی چوں کجھ شعر

سوہنی نام آہا سوہنے نین اُسدے سوہنی ہنس دی مور دی چال آہی
سوہنی رنگ رخسار انار دا انگوں سوہنے مکھڑے تے سوہنا خال آیا

اَکی دہیئے ہنس دی پیاریئے نیں سچا تُدھ دا قول قرار ناہیں!
تینوں لکھ کروڑ مبارکاں نی خوشی عیش دلوں ملے وار ناہیں

ناہیں کم اصیل دا کھِس جاناں بازی عشق دی ہار لاچار ناہیں!
جھوٹھے قول قرار کیوں کیتو نی گھڑناں کڈھ مُڑکے لیتو سار ناہیں

چار روز دا حسن پراہونا ایں کوڑے حُسن تے پویں اُبھار ناہیں!
سدا رنگ تے محل نہ ماڑیاں نے سدا حسن دا گرم بازار ناہیں

سوہنی دی ماں مہینوال نوں رانجھے دا انگوں گھروں کڈھدی آکھدی اے
بس بس میاں ہُن ہیں چارناہیں ایویں کھا کے لُون حرام کیتو
اوسے دُکھ نوں وڈھنا لوڑیئی جس دُکھ نے ہیٹھ آرام کیتو
کھا کھا دودھ ملائیاں پاٹ گیوں اونا کام اِہ کیہہ کم خام کیتو

تینوں رب دے خوف بھیں جان دتا نہیں تاں جاندی جو کم خام کیتو
ساڈیاں عزتاں نوں ہتھ پان لگوں کھاوُن حرام تمام کیتو !

سید فضل شاہ احمد یار دے بعد دوجے شاعر ہن جنہاں سیدھا وارث شاہ تے چوٹ کیدیاں آکھیا

وارث شاہ ہسایا جگ ساراں خاصاں تساں رواویاں زار پیارے
حسن والیاں تے حسن لوک دانے اتے روندیاں کریں پیار پیارے

ایس وچ شک نہیں کہ فضل شاہ دے شعر روانی، علمیت تے اُچ خیالی دا روپ ہن۔ پر جو حقیقت نگاری وارث شاہ نے کیتی اے۔ اُہدی مثال اُہ آپ ای سی۔ فضل شاہ لکھدے ہن

دس گل کائی کیوں نہ گل نائی تینوں رہی بلا چپ لا سائیں !
میرے شوہ شوہدے ملی مچھلی نوں گنڈی گھت کے لیہ پھسا سائیں !
ڈاروں وچھڑی کونج پردیس آئی کوکاں ہئی کرلا کرلا سائیں !
لس رین سہاگ دی بھاگ آیوں ایہو بھاگ لکھیا ہوسے بھاسائیں !
لاواں لاڑیا او لانواں بھالا نواں لاواں گھت کے نواں مناسائیں !

تتی ریت اُتے تتی پئی تڑفے مچھی جویں بریت کنار سائیں
نال بنے تاس نواس اُداس ہوئی ملسے آس گیا ناس کھار سائیں

سودا کرن سودا سودا لا کے عشق ہٹیاں دیکھ نہ ہٹیاں نے
عشق چٹیاں گھتیاں جٹیاں نوں ہیرے پیس ہیرے زہر لال چٹیاں نے

تینوں تاڑدی تاڑدی تاڑ ڈگی تاڑے لگ گئے میرے نین پنوں
کراں شکر ہزار ہزار واری جند جان نادی دے کے دئین پنوں

ہیر رانجھا نچ ہیر دے ڈولیاں مچھیاں دی صفت کرنے لکھدے ہن۔

ڈوبے عجب ڈوبے ڈوبے آپ مولیٰ ڈوبے ڈوبے جھناں دے لال یارو!
ڈوبے مچھلیاں بھی ڈوبے مچھلیاں سن ماہی جال پائے ماہی جال یارو!

مائیاں پائیاں مائیاں کل وٹنے وٹنے ول کسائیاں بابلا وے
وھیدو دتیں دھی وو وودتیں ناہیں آساں آساں دائیاں بلاتے
جھڑکاں دے ملکی ملکے اِہ آکھاں متھوں نائیاں مائیاں بابلا وے
ہیرے بیں چٹا دے چا ہیرے کھکے دائیاں بابلا وے

وڈے قصیاں نوں سوا سیحرفی ہیر سیحرفی سوہنی تے سیحرفی سسی۔ دو ہیڑیاں وچ لکھیاں ہن۔
جس وچ ذو معنی تے تجنیس خطی دا کمال دکھایا اے۔ جویں سیحرفی ہیر جول۔

الف الہی میل ماہی نوں ہجر ماہی دے تلیاں!	پھاٹاں تلیاں
اِک ماہی نوں لے گل لاون اک اُٹھ ڈھونڈن گلیاں	اِنس غم گگلیاں
میں نہ بھلیاں ماہی تیچھے لکھ ہزاراں بھلیاں	بھلیاں بھلیاں
اِک نرّفی فضل پیارے ا جھول جیوں بن پانی ملیاں	درزاں ٹکیاں

ب۔ برہوں ماہی دے تیاں ماہی ڈھو نگے سردی	ہوش نہ سردی!
جوگی یار رانجھیٹے جوگی جیون جوگی جپ ہردی	سک نہ ہردی!
رانجھا دوہیں جہانیں سانجھا ہردی اُسدے دردی	ہور نہ دردی!
فضل جنہاں کھیڑے زر زیور لکھ ماہی دی زردی!	طلب نہ زردی!

بخش فقیر

نام میاں رحیم بخش تخلص بخش فقیر۔ ڈھولن وال ضلع لاہور دے رہن والے۔
جنم سنہ ۱۸۳۰ء دے قریب۔ پاک رسول دی محبت وچ زیادہ شعر آکھے ہن۔ اہناں دیاں لکھتاں عشق رسول۔ مدح رسول۔ عشق طمانچہ تے ترجمہ قصیدہ انوری چھپیاں ہویاں ہن۔

کلام دا نمونہ :-

کیہ آکھاں کیہ آکھ سناواں دردہجر دیاں باتیں ہیں — دینہہ ساراانت روندی کٹاں تارے گن گن راتاں ہیں
اُٹھ سویرے طرف مدینے دیکھ لباں ہن واتاں ہیں — کھادن پیون سون اساڈا دلبر لے سدھایا ہے
عشق رسول اللہ نے مینوں بیدل آن کرایا ہے — کر بے عقل بے ہوش دیوانی ڈانواڈول پھرایا ہے

عشق طمانچہ وچ پنج نظماں عشق طمانچہ۔ پریم نامہ تصور نامہ۔ طالب نامہ تے منگتی نامہ ہن۔ جو رانجھ شروع کردے ہن۔

عشق طمانچہ :-

عشق طمانچہ مرشد لایا واہ وا شابا بسم اللہ — کھچ کمانوں تیر چلایا واہ وا شابا بسم اللہ

تصور نامہ :-

صورت سوہنی یار سجن دی کیا میرے من بھائی اے — مرداں تاں تاں میرے مڑ مینڈی بہاں تاں کول بہائی اے

پریم نامہ :-

پیارے پریم نگر موں جا کے اپنا آپ گوہا دگے — سوبجھ کرد کچھ من موں بھورا بے سوبجھے پچھتاڈگے

طالب نامہ :-

آ اے طالب مولا والے وَل مولا دے جائیں — دینہہ دینہہ رکھیں قدم اگیرے پچھاں نہ قدم ہٹائیں

منگتی نامہ :-

بخش فقیرا اوہ مالک ہر دا جو چاہے کر سکے — میں منگتی ہاں اُس مولا دی جو دیندا نہ تھکے

میاں محمدؒ

نام میاں محمد اُپ نام محمدؒ پیو دا نام میاں شمس دین قادری پنڈ کھڑی ضلع میرپور ریاست جموں (جہلم)
جنم ۱۲۴۶ھ مطابق ۱۸۳۰ء وفات ۱۳۲۴ھ مطابق ۱۹۰۷ء

اِہناں دے پیو پیر غازی قلندر عرف پیرا کھڑی والا دے گدی نشین سن، قادری سلسلے چوں تے ونج خلیفہ حضرت عمر فاروق دی الاڑی چوں سن۔

اِہناں عربی، فارسی، فقہ حدیث، تفسیر تے ظاہری علم پڑھ کے تصوّف دے باطنی علم نوں حاصل کیتا۔ بڑے بڑے چلّے کٹّے۔ روزے رکھے۔ تے نفس دی صفائی تے پاکی لئی ڈھیر جپ تاپ کیتے۔

اِہناں نوں شاعری دا شوق جوانی سمے ہویا۔ پہلوں کجھ چہ سحرفیاں۔ دوہڑے تے غزلاں لکھدے رہے۔ ۳۲ ورہے دی عمر وچ سیف الملوک دا قصہ لکھیا۔ فیر اینا ں بحر کُھلا۔ کہ جد کسے نوں خط وی لکھدے تے شعراں وچ ای رواں رویں لکھ دیندے۔

اِہناں قصہ سیف الملوک ۱۲۷۹ھ وچ قصہ سخی خواص خاں ۱۲۸۳ھ قصہ مرزا صاحباں ۱۲۹۸ھ ہدایت المسلمین ۱۲۹۷ھ وچ لکھے تے اِہناں توں سوا قصہ سوہنی مہینوال۔ قصہ شیخ صنعان۔ قصہ شیریں فرہاد۔ قصہ شاہ منصور۔ تحفہ رسولیہ۔ تحفہ میراں تے گلزار فقیر پنجابی شعراں وچ لکھے غنیمت دی مثنوی نیرنگ عشق فارسی دا پنجابی شعراں وچ اُلتھا (ترجمہ) کیتا تے اِک کتاب تذکرہ مقیمی فارسی وچ لکھی۔

پوٹھوہار وچ اِہناں دے قصہ سیف الملوک نوں اوہو درجہ حاصل اے جو ایدھر سید وارث شاہ دے قصہ ہیر رانجھا نوں۔

جیہے درویشی ربی پیار۔ تے پرہیزگاری وچ کمال سن تے قدرت نے خیالاں جذبیاں نوں لکیرن تے ہر شے دی اصل حقیقت نوں شعراں راہیں اُجاگر کرن دی شکتی دی اُتّٹ بخشی سی۔ شعراں وچ روانی تے پکیائی۔ خیال اُساری۔ اُڈاری، مٹھاس تے لوچ بڑی اے۔ قصہ سیف الملوک خاص کر معرفت دا اک خزانہ اے۔ تشبیہاں۔ استعاریاں دی جڑت وی بڑی ڈھکویں تے من کھچویں اے تے اِہ قصہ اِہناں دا ای نہیں سگوں پنجابی بولی دا اک شاہکار اے۔ ایس وچ بولی ٹھیٹھ پوٹھوہاری

نہیں سگوں پوٹھوہار وچ جیہڑی بولی بولی تے بھی جاندی اے ساریاں دا نچوڑ تے مرکب اے۔ تے ایہدے سوا اس وچ عشق مجازی تے عشق حقیقی دوویں رنگ سانویں جھلک دے ہن۔

کلام دا نمونہ۔ قصہ سیف الملوک چوں۔

قصے ہور کسے دے اندر درد لینے کد ہوون   بن پیڑاں تاثیراں نائیں سبے پیڑے کد روون
درد ہووے تاں ہانگلدی کوئی نہ رہندا جر کے   دلبر اپنے دی گل کیجے ہوراں نوں منہ دھر کے
جس وچ گجھی رمز نہ ہووے درد مندال دے حالوں   بہتر چپ محمدؐ بخشا سخن اجیہے نالوں!

نحن اقرب آپ کوکیندا اک دم دور نہ دِسدا   اُس دے ڈیرے اندر ٹھیرے پھریں ڈھنڈاؤ جس دا
محرم ہو دیں کون بھُلاوے پردہ ہے وچ کس دا   جاں جاں دِسے آپ محمدؐ تاں تاں آپ نہ دِسدا

جھاں اِک گھُٹ بھرکے پیتا وحدت دے مدھ لالوں   علم کلام نہ یاد رہیو نیں گذرے قال مقالوں
دونویں جہان بھُلائے دل تھیں خبر نہ رہی احوالوں   رانجھے وچ سما محمدؐ چھٹی ہیر جنجالوں

جس دِل اندر عشق نہ رچیا کُتے اُس توں چنگے   خاوند دے در راکھی کر دے صابر بھُکھے ننگے

دئے لوئے بھرئے کُٹیے جے تدھ بھاندا بھرنا   شام ہئی بن شام محمدؐ گھر جاندی نے ڈرنا

سُورج وانگ نُورانی متھا۔ نظر نہ کیتی جائے   جے پتھر دل والا تکے اکھیں پانی آئے!

جاں کھیتی دا کُجھ نہ رہیا نہ سُکا نہ ہریا   کِس کم دھپ سُکاون والی۔ کِس کم بدل وریا

جادوگر دو نین کڑی دے وچ کجلے دی دھاری   صوفی دیکھ ہوون مستانے چھڈن شب بیداری

حسن جمال تُہا کس کاری عاشق بِکدا مرسی   جاں دیدے نابینے ہوئے پھر سُرمہ کیہ کرسی

ریچھاں دی آشنائی کوں پھل کسے نہ پایا ——— ککڑ تے انگور چڑھایا ہر گچھا نہ کھایا
دا جُھلّے تے پتر پاٹے ناہلے رسّے وانے ——— چو چو رہن زمین تے ڈھٹھے بھلیاں دی مت جانے

جنگ واقعہ :-

تے چھاں گیتی، ہتھیاراں سورج اکھ چھپائی ! ——— مچھر نوں پر مارن جوگی تھاں نہ ہیچ ہوائی
پھنبے اُڈدے جان تناں دے جیوں تُمّی ماروں تُنبے ——— نیزے برچھے جا جا گڑن، انبر اُتے ٹُنبے
چھم چھم برسن تیر تفنگاں جیوں رُتھ ساون والے ——— چھک کماناں پئے جواناں ہتھیں پُر پُر چھالے

ہمّت دا سبق دیندے رکھدے ہن :-

مردا ہمت ہار نہ مولے مت کوئی کمے نمردا ——— ہمّت نال لگے جس لوڑے پائے باجھ نہ مردا
جاں جاں ساس نراس نہ ہووے ساس مُکّے مر آسا ——— ڈھونڈھ کرن تھیں ہٹیں ناہیں ہٹ گیوں تاں ہاسا
جھل جھل ہار نہ ہاریں ہمت ہک دن پھرسی پاسا ——— بھکھا منگن چڑھے محمد اوڑک بھردا کاسا !
جاں مقصود میسّر ہندا رجوں راحت تھیندی ——— یاد نہ رہے قضیہ کوئی جدوں فراغت تھیندی

دنیا دی بے ثباتی دا ذکر کردے آکھدے ہن :-

مان نہ کیجے روپ گھنے دا وارث کون حسن دا ——— سدا نہ رہن شاخاں ہریاں سدا نہ پھُل چمن دا
سدا نہ لاٹ چراغاں والی، سدا نہ سوز پتنگاں ——— سدا نہ ڈاراں نال قطاراں رہن کد کلنگاں !
سدا نہ ایہہ مہندی رتی سدا نہ چھنکن ونگاں ——— سدا نہ چھوپے پا محمد رل مل بہناں سنگاں

مولوی غلام نبی

نام مولوی غلام نبی پیو دا نام مولوی غلام رسول کلانور ضلع گورداسپور دے وسنیک

جنم کلانور ۱۸۳۶ء وفات امرتسر ۱۹۲۹ء

جوانی سمے امرتسر آ گئے۔ تے جلد سازی دا کم کر کے روٹی کماندے کھاندے رہے۔ بڈھیپے دی عمر تک ایہو کم کردے رہے۔ بجلی والے چوک ہال بازار امرتسر وچ اِہناں دی جلد سازی دی ہٹی سی۔ اِہناں دے پُتر وی اِہناں دے نال جلد سازی دا کم کردے سن۔ اِہ نال کجھ سال کٹڑہ موتی رام دی مسجد دے امام وی رہے۔

اِہناں نوں بچپن توں شاعری دا شوق سی۔ پر بُڈھے توں ربی لگن تے درویشی خیال دے ہون کر کے اِہ دھارمک (مذہبی) کوتا ای لکھدے رہے۔

اِہناں سب توں پہلاں اپنا سیحرفیاں دا اِک مجموعہ کشکول قلندری چھپوایا۔ فیر فارسی دی اِک دینی کتاب معارج النبوة دا چار جلداں وچ پنجابی شعراں وچ ترجمہ "گلزار احمدی" دے نال ہیٹھ کیتا۔ ایس کتاب وچ حضور پاکؐ دی سوانحِ عمری اے) ایس توں سوا اِہناں کتاب اخلاق الصالحین (ولیاں دے حالات) سفرنامہ حجاز (سفر حج دے حالات) تے حلیہ مسجد نبوی پنجابی شعراں وچ لکھیاں آپ دے شعراں وچ رس تے روانی اے۔ عربی فارسی دے لفظ بہتے ورتے ہن۔

مولوی صاحب بڑے نیک دیندار تے بااخلاق سن۔ مسیت دے امام ہُندے ہوئے جلد سازی کر کے وسّاں بھواندی محنت نال روٹی کما کے کھاندے رہے۔ تے بڈھیپا اِہناں دے اَنکھ اُدم نوں کمزور نہ کر سکیا۔

کشکول قلندری چوں نمونہ

خ خوشی نہ ہوئی نصیب میرے رہی تیڑی یار نہیں دُور سیّو
عیباں بھری کو چجڑی کو بجڑی ہیں اُسدے تابع ملک تے حور سیّو
ہیں ناں رب دا واسطہ یاد نہیں ہاں ہتھیں رکھدا وچ حضور سیّو
دتا بار دُرکار غلام نبی پیش آیا جے ہینوں غرور سیّو

اپنے مرشد دا ذکر کردے آکھدے ہن

ویکھ پکڑو مرشد نیک کوئی جیہڑا شرع دا ہووے پابند لوکو
صحبت مرشد تھیں ملیگا فیض کامل عالم عامل بھئیں اے ارجمند لوکو
بھنگی پوستی چرسی شراب خورہ غیر شرع نہ کرو پسند لوکو
احمد بخش صاحب ہے غلام نبی میرا پیر جو قدر بلند لوکو

گلزار احمدی نچ پاک رسولؐ دے اِک سفر دا حال اِنج لکھدے ہن ؎

اندر ویہویں سال دے حضرت ابو بکرؓ — ٹریا طرف شام دی قصد تجارت کر
نال رسول کریم نوں لیجاندے خوش نام — صومعہ دے نزدیک پھر کیتا جا مقام
اوس درختے ہیٹھ پھر کیتا نبی نزول — پاس بحیرہ جاوندا ابو بکرؓ مقبول
کھانے خاطر اوس تھیں لیاوے کجھ طعام — بحیرے ابو بکر تھیں کیتی اِہ کلام!
اوس درختے ہیٹھ کون بیٹھا دس جوان — نال حضرت صدیق نے کیتا اِہ بیان
اِہ محمد مصطفےٰ عبداللہ دا فرزند — پوتا عبدالمطلب دا اِہ قدر بلند
کہیا بحیرہ اِہ تے واللہ ہوگ رسول
خاتم سب پیغمبراں اللہ دا مقبول

سفر نامہ حجاز دے کجھ شعر ؎

خلقت ربدی ہر طرفوں آئی شوقاں والی — رنگ برنگی خلق خدا دی ساری ذوقاں والی
سارے لبیک پکارن اپنے مولا خاطر — دین تعلیم مناسک والی ہوے معلمؐ حاضر
عبدالرحمٰن ابو بکر دا جو فرزند پیارا — جلیل القدر صحابی حضرت مکے نیچ سدھارا
خانداں نبوت اندر پہلے قبر اُنہاں دی — شرف زیارت حاصل کر کے چلے طرف اگانہہ دی
پھر اُم المومنین خدیجۃ الکبریٰ دا — روضہ عالی نظری آوے ڈاہڈا شرف جہاں دا
ساہمنے روضہ آمنہ بی بی دا جو حضرتؐ دی مائی — نیڑے آ نے ساہمنے دیس نے شرف فضل الٰہی

گنگا رام

نام گنگا رام۔ چوک پاسیاں امرت سر وچ سُنیارے دا کم کردا سی تے نال جراحی (مرہم پٹی) وی۔
جنم ۱۸۳۵ء وفات ۱۹۰۷ء
ایس پنجابی وچ سوا ویہ قصے لکھے ہن۔ حقیقت رائے۔ روپ بسنت۔ گوپی چند۔ راجہ بھرتری۔ سوہنی مہینوال۔

ہندی دی رنگت ڈھیر چڑھی اے۔ ڈیوڑھ۔ دوہڑے۔ کبت تے سوئیے زیادہ تے کجھ بینت (سی حرفی) وی ہن۔ شعراں وچ برہ تے سوز دی جھلک اے۔

قصہ حقیقت رائے چوں اک بند ؎

لاگی ترت بٹالے پہنچے ہٹ پروہت نائی | دین ودھائی!
سُن کے بات ودھائی دی خوش ہوئے سارے بھائی | چنت مٹائی!
چار برس جد گذر گئے کرپال سنگھ دل آئی! | بات بنائی!
گنگا رام دِل کرن صلاحواں بی بی جھب سدائی! | شکر دوڑائی

دوہڑہ: لکھی پتر کا ویاہ دی بھیجی، وچ سیالکوٹ | جا پہنچے گھر باغ کے دھرمی صاحب کے اوٹ
سدے براہمن جوتشی ساہا لیا سُدھا | پڑھ جو کاج سب وان لگن خوشی کرے جب چا

کبت: خوشی ہوئی بھاری کرے ویاہ دی تیاری آئی ترناری دین کوراں نوں ودھائیاں!
باغ مل دل آئی گھر سدے حلوائی بھانت بھانت دی مٹھائی کڈھے دھر کے کڑاہیاں
بھاجی ونڈی شہر سارے انگ ساک بھائی چارے گھر وجن نگارے نال گان سوہائیاں!
گنگا رام باغ مل کہندا رب میرے ول ویکھے پُتر دی شکل سائیں آساں پُچائیاں

سوہنی مہینوال چوں اک ڈیوڑھ:

بھاگن فرق نہ سوہنی کیتا بھر گئی عشق دوہائی | سُنے لوکائی!
مہینوال نے کوک سُنی اَج سوہنی مُول نہ آئی | کِن اُڑکائی
کُٹیا چھوڑ گھاٹ ول آیا چھال ندی وچ لائی | جان گنوائی

گنگا رام پڑھ خضر جنازہ دوہاں دی قبر بنائی تے دفنائی

قصہ گوپی چند بیلیاں دی حرفی، وچ لکھیا اے۔ اِک بیت :۔

ن۔ زور نہیں ذرا نہ ڈھل کیتی گوپی چند نوں پاس بٹھالیو نے
کشن جوگ ہے کیرواں پانڈواں دا بنا ونتی دا گھر آ گالیو نے
پہلاں دس کے جوگ دی گل ساری فیر نال گیان دے پالیو نے
گنگا رام گوپی چند ہویا جوگی روڑ بھوڑ کر ترت بٹھالیو نے

س۔ سوہنا روپ بنا بیٹھا گل کالیاں سہیلیاں پا لوکو!
مرمُنیاں سوہندا چند وانگوں بیٹھا انگ بھبوت لگا لوکو
کنیں مُندراں مُکھ ہے چند وانگوں بیٹھا دیکھ سادھ لگا لوکو
گنگا رام ہویا گوپی چند جوگی پئی جگت دے وچ کہا لوکو

ک۔ کم ناہیں ساڈے اِہ موتی سانوں بھچھیا ہور توں پا مائی!
اِہناں موتیاں نالوں جوار چنگی جس دے کھادیاں ناتھ دی بھکھ جائی
جس دے کھادیاں رب نوں یاد کریئے جدے کھادیاں ہیر نوں مُکھ آئی
گنگا رام فقیر نوں خیر پائیں نہیں دے جواب تے اُٹھ جائی

سوہنی چوں اِک کبت :۔

سوہنی ہوئی سی تنگ چڑھ گیا گوٹھرا رنگ دونویں زلفاں بھجنگ کنیں کنگن والیاں
بھواں دِسن کمان نین نار دے نشان لال ویکھ پریشان لباں سُرخ متوالیاں
دند سچے موتی آبی گلّھاں بھکھن متابی مکھ سوہنا گلابی! کھیں سج رہیاں بالیاں
گنگا رام اُہ شنگار ہنی دھار تلوار چوٹاں لکھ تے ہزار میہنوال نے سنبھالیاں

احمد علی سائیاں

نام احمد علی تخلص سائیاں جنم پشاور ۱۸۳۶ء وفات پشاور ۱۹۲۹ء - قزلباش خاندان چوں سن
اہناں دے وڈ وڈیرے نیشاپور ایران دے رہن والے سن - اہناں دے تایا تے پیو کابل توں پشاور
آ گئے -

فارسی گھر دی بولی سی - ۲۵ - ۲۶ ورھے دی عمر وچ پہلوں فارسی وچ شعر کہنے شروع کیتے -
ایس سمے کجھ ہیر وارث شاہ نے کجھ بینت بازی دا چرچا سی - اہناں نوں پنجابی وچ شعر کہن دا شوق ہویا
فارسی چھڈ کے پنجابی شروع کیتی -

اوس سمے پشاور وچ میاں رمضو پنجابی دے اک چنگے شاعر تے اُستاد سن - دُودھ دہیں دی
ہٹی کردے سن - اہ اُہناں دے شاگرد ہو گئے - تے اِس شان نے شعر آکھے کہ بینت بازی دے
قلبوت وچ نویں روح پا دتی -

چھوٹا قد، ہلکا جُسہ - فقیری طبیعت - پر مزاج تکھا نہ سے سبر تقی - امیر غریب لئی سانجھے - بے پرواہ
تے حال مست - بٹیر بازی دے شوقین - اک ہتھ وچ بٹیرا لیکے ہلاندے جاندے تے شعر آکھدے
جاندے - کدے اِک ہتھ تے بہری یا شکرا اٹھالیندے تے دوجے وچ بٹیرا - ساری عمر چھڑیاں ای
رہ کے گذار دتی - اُکا ویاہ نہ کیتا - راولپنڈی دے سکھ رئیس سردار گورمکھ سنگھ کول ڈھیر چر راولپنڈی
رہے - فیر پشاور جا کے باگاں دی راکھی تے لمبرداری کردے رہے -

اہ پنجابی زبان دے غالب سمجھے جاندے ہن - شعراں وچ اُچ خیالی - زور - سنجم تے روانی
بڑی اے - خاص کر انتلی تک (مصرعہ) تے بڑا ای زور دار اے - فارسی تشبیہاں - استعارے -
النکار بڑے رجویں تے ڈھکویں ورتے ہن - اِنج جاپدا اے جویں کسے کاریگر سُنیارے نے پنجابی
کو تا نوں دوہیں دھار کے اوہدے لئی چنگے چنگے گہنے گھڑے ہون تے اوہدے وچ سوہنے سوہنے
صنعتاں دے نگینیاں دی اجڑت جڑی ہووے -

پینگل (عروض) دیا کرن (صرف نحو) تے النکار (صنعتاں) دے چنگے جانوں سن - اُچ ان پڑھ
سن - شعراں اُتے فارسی شاعری دا اثر ڈھیر سی - زنجیری دار شعر سب توں پہلاں اِہناں لکھے اِہناں

دی اِہ کاریگری پنجابی بولی وِچ سوہنا دا دھاسی - فارسی دی لکھوں جے تے لشتو دا دُدھ پی کے
پلے ہوئے سائیاں نے سچ پچھو تے پنجابی وِچ شعر کہہ کے پنجابی بولی دا مان ودھایا اے - تے
ایس نوں چار چند لا دِتے ہن

زنجیری دار شعراں دا نمونہ سه

ا - ہستی نکبت مٹا دیواں پھرتاں آتش عیش چمکا دیواں
وانگ زیبق دے غم نوں اُڑا دیواں جے اُہ ستم گر ستم تھیں باز آوے
دُور فرقت دا ہووے آزاد دل توں اُٹھ جائے مصیبت دا بھار دل توں
یعنی حوریاں دیواں اُتار دل توں دور دوں کنیں جے اوہدی آواز آوے
ورنہ تلخی جفا نوں رنگ دیواں آمد آمدِ سزا نوں رنگ دیواں
نہ سے کے سو سو دم قضا نوں رنگ دیواں دم نزع جے مرادم شاد آوے
بعد از مرگ ہو جائے وصال میرا عمر بھر دا مٹ جائے ملال میرا
سائیاں مہر سنگ صاحب جمال میرا جیکر میت تے بہر نماز آوے

ب - بہت بلند ہے شان تیرا لوح محفوظ تے لکھیا یزدان تیرا!
جبریل ہے در دا دربان تیرا انبیا سے تیرا فراز ہویا اے
تیری صفت لولاک لما ہے دے - تیری ذات منزہ ہے دے
ثنا خواں خود تیرا خدا ہے دے - پردۂ میم میں الف دا راز ہویا اے
کاف نون حق پچھوں قربان کیتا - تیرے نور نوں پہلاں عیاں کیتا
تیری خاطر اِہ سارا سامان کیتا فخر آدم کجھ تیرا طراز ہویا اے
شاہ دوسرا صاحب توقیر توں ایں دستگیر بشیر و نذیر توں ایں!
کہندا سائیں سراج منیر توں ایں تیری صفت موصوف دا ساز ہویا اے

خ - خالی پیشانی تے دمکدا اے یا کہ مشتری زہرہ جبین اُتے
یا اِہ کعبے وِچ چور اسلام دا اے یا کہ ہندو کوئی آ گیا دین اُتے

یا نشانی کوئی پر طاؤس لبے کسے طفل نے رکھیا یٹّین اُتے
یا مؤذنِ مسجد بلال سائیاں نقطہ خال دا ہے مہ جبین اُتے

ک - کجھ نہ دسیا نجومیاں نے فال مین پا کے میری فال سوں گئے
اسیں عشق پلائی شراب غم دی خوش طبع دے سارے خیال سوں گئے
دوزخ وچ دُنیا پیا بھوگنا ہاں بدعمل دے نیک اعمال سوں گئے
گھمرو ں جھڑکن تے باہرں وکان سائیاں ڈر کے عشق تھیں میرے اقبال سوں گئے

ب - بستہ کلی لگی واء ہو نے عجب رنگ پر روغن دی آب رکھدا
پھل آن کے موسم پر پہنچیا نہیں اجے درتاں دے رخ تے نقاب رکھدا
قوں کیوں آن دڑیوں کھلے کھول اندر اندلہ بلبل دی کرنے جواب رکھدا
ظالم مالی مت پروا اس ہار اندر سائیاں گل ہتیں ٹکن دی تاب رکھدا

ب بستی وچ دستاں کہ اُجاڑ جاواں عقل بستی وچ عشق اُجاڑ وچ اے
شمع جلن توں فیض رساں ہندی کیوں جے مردی پروانے دی ساڑ وچ اے
مرد ھیر یوں گرمی حسن ظاہر اثر پوہ جھینے دا ہاڑ وچ اے!
رنجوں راحت فراق توں وصل سائیاں غم توں خوشی سلوک دگاڑ وچ اے

ع - عین شین تے قاف دو نقطے دے جنہاں نکتے پچھانے اوہ دور رہے گئے
جنہاں سر بچایا نہیں سر پایا جنہاں دِتا سر اوہ سرخرو رہے گئے
اِک تے سہکدے ہوس بو الہوسی کر دے مغز معنوی صاحب شعور رہے گئے
توبھی اس طرح لے جا سوغات سائیاں جیکر وار تے چڑھ منصور رہے گئے

انتلے تک - جان کندن تے قبر دے خوف کولوں سائیاں سخت تکلیف جدائی دی اے
سائیاں کون خدا لوں کہے جا کے پیدا کرنا حسیناں دا بند کر دے

مولوی روشن دین

نام مولوی روشن دین تخلص روشن — پیو دا نام مولوی محمد طیب قریشی۔ پنڈ گھمن خورد ضلع گورداسپور دے وسنیک۔ جنم گھمن خورد ۱۸۳۶ء۔ وفات سٹھیالی (ضلع شیخوپورہ) ۱۹۲۲ء

بچیاں نوں علم پڑھاوناں لوکاں نوں وعظ نصیحت کرنا تے ہر اک نوں سدھے راہ تے ترن لئی کہنا۔ ایہو سی اوہناں دے جیون دا کاروہار۔ تے ساری عمر ایہو کم وہار کردے رہے

اوہناں جوانی سمے شعر لکھنے شروع کیتے۔ سبھ توں پہلاں ۱۹ ورھے دی عمر وچ قصہ دل خورشید لکھیا۔ نیک تے بھلے لوک سن۔ جوانی دی ایس بھل عشقیہ قصہ لکھن تے بڑے پچھتائے۔ تے ایس بھل تے پشچاتاپ کردیاں قصہ جابر لکھیا۔ ایس وچ لکھدے ہن:

قصہ ہیں دل خورشید بنایا — جھوٹھ وے جھوٹھ رہا غضب الٰہیا
اوہ نمرود والا کوٹ بنایا — سچ ذرا وچ ناہیں
سچ ذرا وچ ناہیں وے مالکا عذروں پکڑیں ناہیں
اوس عمر نہ سی عقل بھی کائی — گندی میری اُس رشل بنائی!
ہن میں کیہ کجھ کراں الٰہی — بھلیاں نوں راہ پائیں
بھلیاں نوں راہ پائیں تے مالکا فضلاں دا انت کوئی ناہیں

اوہناں دا قصہ جابر بڑا مقبول ہویا۔ ہزاراں لکھاں دی گنتی وچ چھپ چکا اے۔ تے اجے بہار دے نو کھڑے پھل وانگوں تازہ جاپدا اے۔

ایسدے پچھوں اوہناں لوکاں نوں وعظ نصیحت کرن لئی پنجابی شاعری نوں وڈا ہتھیار سمجھیا تے دھارمک رنگ دیاں چھوٹے وڈے قصے کتاباں کئی لکھیاں جویں۔

شمع محمدی، سراج محمدی، باغیچہ محمدی۔ کامن محمدی۔ فضائل محمدی، ہجرت محمدی۔ شان محمدی نقارہ محمدی، تبلیغ اسلام، دچھوڑہ موت قصہ ایوب صابر۔ احوال آخرت۔ جدائی موت۔ رمز حقانی اسرار حقانی وغیرہ۔

اوہناں چوں قصہ دل خورشید قصہ جابر تے دچھوڑہ موت خاص کر نہ مٹن والی شہرت پا چکے

ہن۔ کلام بڑا سادہ۔ اثر تے سوز بھریا ہلے۔ ہر شعر پڑھن سُنن والے دے دِل وِچ تیر دا نگوں دھسدا جاندا اے۔

قصہ جابر چوں احوالِ قبر دے تِن بند ؎

جنہاں دی خاطر پاپ کمائے — اوہ اَج میرے کم نہ آئے
سبے چلے نے بنھ پرائے — پئے ویکھن ہسلئے میں!
ٹک بہ ٹک بہ نی میریئے جانیں گُرزاں والڑے آئے نیں!

کیہ کھٹیا ئیں کھٹ کمایا! — بدیاں دا سر بھار اُٹھایا!
تکھیا اَگے ویونہاں آیا! — جا پردیس پرائے نیں
ٹک بہ ٹک بہ نی میریئے جانیں گُرزاں والڑے آئے نیں!

سجے ئیں ہاں لکھ اوگن ہاری — تاں بھی بخشیں اے رب باری
اوڑک تیرا نام غفاری — تیرے کرم سوائے نیں
ٹک بہ ٹک بہ نی میریئے جانیں گُرزاں والڑے آئے نیں!

قصہ دل خورشید چوں کجھ شعر ؎

حُسن خدا دی بخشش ڈاہڈی جس نوں کرے عنایت — بڑے بڑے اقبالی کردا عاشق اندر ساعت
حُسن جیہا نہ جادو کوئی عقل میری وِچ آوے — پل وِچ دشمن سجن ہُندے ایڈ مراتب پاوے
حُسن والا جس جاگہ بیٹھے جاگہ اوہ سُہاوے — بھیڑی شکل والے تھیں سب نوں خوف نہایت آوے

اِکناں نوں اوہ چا وڈیاوے اِکناں کرے یتیمی — اِکناں کرے اوہ سختی بوہتی اِکناں کرے کریمی!
اِکناں کردیاں چُغلی اندر ساری عمر وہاوے — اِکناں بیٹھیاں وِچ عبادت عمر ساری کٹ جاوے
اِکناں ہتھ ظلم دیاں تیغاں کر دے خون یتیماں — اِک کافر بُت پُوجن والے مارن مسجد ڈھیماں
اِکناں اپنیاں عملاں سیتی اوتھے بدلہ پاوناں — عیب بیگانے بھولیں روشن تینوں کیہ ہتھ آوناں

قصہ جدائی موت چوں ؎

دھیئے نی موت لکھاں پُور لنگھائے — کئی ہزاراں بیڑے غرق کرائے

ہیٹھ زمین یوسفؑ جیہے لُکائے! کسے شمار آوے ناہیں
ماواں تے دھیاں دردسانجھے وے مالکا شالا وچھوڑے پین ناہیں!
مائے نیں موت وَتوں خوف ہے آوندا قبر والا ڈر نت ڈراوندا
عمل تے نیک کوئی نظر نہ آوندا ہتھ پلے کجھ ناہیں!
ماواں تے دھیاں دردسانجھے وے مالکا شالا وچھوڑے پین ناہیں!

احوال الآخرت وچ "موت منگناں گناہ اے" بارے لکھدے ہن :-

مُسلم، انس، روایت بخاری پیغمبر فرمایا
رنج مصیبت پاروں ہرگز منگن موت نہ آیا
موت دا منگن جائز ہرگز خالق غصّے تھیوے
مگر نہایت ناچاری تھیں ایسی عرض کریوے
جیون جب لگ بہتر میرا فضلاں کنوں جوائیں
ماریں ئیں حق موت جاں بہتر اے میرے ربّ سائیں
باسناد نسائی راہوں قیس بیان لیایا
ہک دن پاس جناب گیا ئیں حال عجب اُس پایا
پردہ چا کر پیٹ دکھایوس اس نے کرتے تائیں
ست اوس داغ لگائے اپر پیٹ بیماریوں تائیں
ڈاہڈا دکھ اُٹھایوس پر نہ موت تمنا کیتی!
صبر شکر ہر منزل اندر جو سر اُتے بیتی!
آکھیوس ٹھیک تمنا کردا نبیؐ جے منع نہ کردا
پر اُس قول خلاف نہ کرساں اوڑک ہیں سر دردا
ابوہریرہؓ کرے روایت نبیؐ سچے فرمایا
منگن موت نہ جائز بھائیو ایں لکھ تصدیق پایا
جیکر نیکو کار تاں شاید نیکی ہور کماوے
جے بدکار تاں عجب نہیں جو توبہ دے در آوے

اِہناں دے پیتر مولوی عبدالعزیز وی پنجابی دے سوہنے شاعر سن۔ اُہناں دا جنم سنہ ۱۸۵۸ء تے وفات سنہ ۱۹۰۵ء وچ اے۔ ساری عمر وعظ نصیحت کرن وچ گذار چھڈی۔ اُہناں دی کئی قصّے کتاباں لکھیاں۔ جنہاں چوں اِہ چھپ چکے ہن۔ قصہ جابر۔ ہوکا محمدیؐ۔ فریاد اسلام۔ فضائل محمدیؐ۔ بشارت محمدیؐ۔ قصہ حبیب انصاری۔ اصول زندگی۔ سُرمہ چشم قاضیاں وغیرہ۔ شاعری دا رنگ ڈھنگ ماپ تول پیو نال رلدا جلدا ہے۔ کلام وچ سادگی تے روانی اے۔

میاں شادا

نام میاں عبداللہ تخلص شادا پیو دا نام میاں وریام باغبان پنڈ کوڈے پور سکھرائے (قصور دے نیڑے) ضلع لاہور۔ جنم ۱۸۳۱ء وفات ۱۸۹۲ء۔

بڑے نیک خیال دے سن شعر عام طور تے اصلاحی تے ربی پیار دے لکھدے رہے۔ اہناں دی لکھت دُرۃ الاسلام (۱۸۷۳ء دی چھپی ہوئی) تے چرخہ رنگ رنگیلا چھپے ہوئے ہن۔ تے ہور کلام اَن چھپیا اے

نمونہ:۔ جداگ لگے کھلواڑے نوں! — تاں کوئی نہ منے ہاڑے نوں
اُس ویلے پچھوتاویں گا! — جد وچ قبر دے جاویں گا

حُقہ نوشی دا ورتن کردے آکھدے ہن ؎

حُقہ پیتیاں تیجے نہ روٹی — نہ اِس پیتیاں گردن موٹی
نہ اِہ عمل ہے عملاں جیہا — میری مرضی ہے جے ایہا
جے تیں میرا آکھا منّو
سوٹا پھڑکے حُقہ بھنّو

چرخہ چوں دو بند ؎

جیہڑا قسمت وِچ پا آٹا اے — کدے اُس وچ پوے نہ گھاٹا اے
تیرا مالک رزق پُچاوے گا — تیرے لکھّے فرق نہ پاوے گا
کت چرخہ داج بناویں گی!
تاں مالک نوں توں بھاویں گی

تیرے نال دیاں کت چلّیاں نیں — اِہناں بھر بھر لاہیاں چھلّیاں نیں
جس چرخے تند نہ پائی اے — وِچ کھیڈاں عمر گنوّائی اے
گھر جاکے کیہ دِکھاویں گی! — اِس کھیڈن توں پچھتاویں گی
کت چرخہ داج بناویں گی
تاں مالک نوں توں بھاویں گی

مولوی جان محمدؐ

نام مولوی جان محمد۔ پنڈ پھلروان وزیر کے دجرہ شاہ مقیم ضلع منٹگمری دے نیڑے تیڑے دے رہن والے جنم ۱۸۲۰ء دے قریب ۔ وفات ۱۸۹۵ء ۔ دین دے عالم،میت دے امام۔ نیک سبھا تے چنگے خلق اخلاق والے۔ اِہناں دے پُتر مولوی بارک اللہ دی موت اہناں دی شاعری دا کارن ہوئی۔ پُتر دے وجوگ وچ رہندی عمر ہوکے بھر دیاں تے شعراں راہیں دل دی ہواڑ کڈھ دیاں گذار دتی۔ اِہناں پنجابی وچ ڈھیر قصے ۔ سی حرفیاں ماہیا۔ ڈھولا۔ پیا تے بینت وغیرہ لکھے ہن تے نویں نویں بحر تول ورت کے پنجابی وچ سوہنا وادھا کیتا اے۔ زبان وچ سوز، برہ تے تڑپ ڈھیر اے۔ کلام دا نمونہ:۔

ح۔ حال میرا ویکھ ماہی نیر اکھیں تھیں وگدا   مار لاٹاں بھڑک دا دل وچ بھانبڑ اگ دا
گھت پانی چا بجھائے۔ کون آکھے لگدا   جان دل تھیں یا محمدؐ ہے اُلاہماں جگ دا

ک۔ کون ہوواں میں کیتی جو میں اُچّا دم بھراں!   یا تساڈے حرف اُتے عیب تھیں انگل دھراں
دیکھ تیری بے نیازی قہر کولوں بھی ڈراں   جان دل تھیں یا محمدؐ ناہیں جیواں نہ مراں!

پیا:۔ اج پیا میرے گھر آوے آوے
پانی اگ ہجر تے پاوے پاوے   گل سکدیاں مینوں لاوے لاوے   سرد سینہ میرا ہو جاوے جاوے
پیا عشق تساڈے تایا تایا
مینوں بال مواتا لایا لایا   پانی اگ تے کسے نہ پایا پایا   تاہیں خوف کسے نوں آیا آیا
ماہی بھجھ پیا رج کھانا کھانا
تیری بولی کیتا دل دانہ دانہ   گھر دھیاں دا گوڑا ماناں ماناں   اج کل جنہاں چھڈ جاناں جاناں

الف۔ آمیاں ڈھولا کہیاں مدتاں نیں لایاں!   خونی عشق تساڈے جگ دُھماں نیں پایاں
دیکھ برہوں تیرے نال ساڈے نیں جائیاں   ڈھولا میریاں کیتیاں پیش میرے نیں آئیاں

دسیہ:۔ ہک فاقے مردے دے دے رسیہ   ہکناں نوں دُدھ ملائی اے!
ہک رُلن زمیں تے دے دے رسیہ   ہکناں نوں لیف تلائی اے
ہک رل بل بیٹھے دے دے رسیہ   ہکناں نوں پئی جدائی اے

کشن سنگھ عارف

نام کشن سنگھ ۔ تخلص عارفؔ ۔ امرتسر دے وسنیک ۔ جنم ۱۸۳۶ء وفات ۱۹۰۰ء
بازار مائی سیواں امرتسر وچ کتاباں دی ہٹّی کردے سن ۔ فقیر منش ۔ درویش صفت ۔ گلاب داسی فرقے دی لڑی وچ پروتے ہوئے ۔

اِہناں اِہ کتاباں لکھیاں ہن :۔
ہیر رانجھا ۔ راجہ رسالو ۔ دُلا بھٹی ۔ شیریں فرہاد ۔ پورن بھگت ۔ کشن کٹار ۔ راج نیتی ۔ کافیاں جیو سیاپا ۔ کورڑے ۔ کنڈلیاں ۔ قصیدہ کشن سنگھ ۔ دیوان ۔ کٹار کشن سنگھ ۔ راجہ بھرتری ۔ بارہ ماہ ۔ سدھرمی کشن سنگھ ۔ ببیک بان ۔ کار سرود رتے اِہ سب چھپ چکیّاں ہن ۔

اِہناں دا کلام شنگار رس تے شانت رس دا نمونہ اے ۔ شعراں وچ رَبّی پیار جھلکاں مار رہیا اے
کلام دا نمونہ ۔ اِک گیت سے

ساقی ایسا دیہہ پیالا — جس پیتے ہوواں متوالا
دنیا ہووے خواب خیالا
دل توں دُوج دیاں وسار — جتوں ویکھاں یار دیار

کھول دلوں دیہہ نین ہمارے — دلبر دا مُنّہ ویکھاں پیارے
نحنُ اقرب سمجھ پیارے
شہ رگ نیڑے ہے دلدار — جتوں ویکھاں یار دیار

آپے اپنا روپ وٹایا ! — جیوں اِک بیجوں برچھ بنایا
کُن فیکون آپے فرمایا
اِک تھیں ہو گیا اپڑ پسار — جتوں ویکھاں یار دیار

شاعری بابت اِک کنڈلی ؎

کوتا چار پرکار کی سُنو کان دھر پُوت
اِک امی اِک دُودھ ہے اک پانی اِک مُوت
اِک پانی اِک موت جو مورکھ بولے!
پانی کوتا جان ہیستر چترائی گھولے
کشن سنگھ ہے دُدھ پریم دی جس وچ سبھتا
جوگیانی کجھ کتھے امی وت کہیئے کبتا!

ہیر کشن سنگھ چوں اِک بند ؎

چوچک کہندا نڈھڑا دِستے کھرا ملوک ۔ نال مجھیں دے ایس دا ہوسی کویں سلوک
پگڑی بنھے لٹ پٹی پیر رکھیندا پھوک ۔ سَوں رہے بیٹھ درخت دے غافل ہوکے گھوک
گھڑیاں جاون مجھیاں کون سُنے سی کوک ۔ چور مروڑن ایس نوں جیوں گنڈھے دی بھوک
مُشکل ہے اِہ کشن سنگھ ہو رہنا طوک

منزلو منزل پُہنچیا جنگل بیلا چیر ۔ آہے اندر راہ دے لگر جھنڈ کریر
ٹلے گورکھ ناتھ دے پُہنچا جا زہیر ۔ اوتھے ڈٹھے جا ٹکے جوگی سدھ فقیر
گدی اُتے دیکھیا بال ناتھ اِک پیر ۔ اوس نے متھا ٹیکیا دھر کے تذرہ نشیر
رانجھا کہندا کشن سنگھ مرشد صاف ضمیر

بال ناتھ نے پچھیا ہیں تُوں کَون جوان ۔ کتھوں آیا، جاوناں کتھے دس بیان
گھر کتھے کیہہ نام ہے اپنی کھول زبان ۔ سچو سچ سُنا توں کر اُپر دل دھیان
درشن کرنے آیا ہیں توں ایس مکان، ۔ مطلب دل دا دس سبھ ہووے دُور گمان
صورت تیری دیکھ کے کشن سنگھ قربان

حافظ شمس الدین

نام حافظ شمس الدین تخلص شمس قوم بڑی گوجر پنڈ گلیانہ تحصیل کھاریاں ۔ضلع گجرات دے وسنیک ۔جنم ۱۸۳۸ء ۔ وفات ۱۹۰۲ء مطابق ۱۳۱۹ھ ہجری۔

چھوٹی عمر وچ قرآن مجید کنٹھ (حفظ) کیتا۔ فیر عربی فارسی دیاں کتاباں پڑھ کے عالم فاضل بنے۔ پہلوں کجھ چر کٹڑ مولوی بنے رہے۔ شریعت دے پابند، پکّے نمازی تے پرہیزگار پھر صوفیائی دی پان چڑھی۔ تے پیری مُریدی دا سلسلہ جاری کر لیا۔

اہناں بارہ سی حرفیاں، کجھ نظماں، قصیدے، نعتاں، گیت، چوپائیاں، ہجو نامہ کشمیریاں، مسدس، مخمس، توبہ نامہ، مثنوی وغیرہ لکھیاں ہن۔ اِہناں چوں اُٹھ سی حرفیاں دا مجموعہ "ہشت گنج" ساڈھورہ پریس انبالہ وچ چھپ چکا اے۔

بَینت کدھرے اصول مطابق چوکلے ہن پر کدھرے طبع دے گھوڑے دیاں واگاں ایڈیاں کھلیاں ہن کہ اوہ چار دی تھاں اٹھاراں اُنی تک چلے گئے ہن۔

شعراں دا رنگ بالکل علی حیدر والا اے۔ تے قاضی فضل حق اِہناں بابت سچ آکھدے ہن کہ جے شعراں چوں تخلص کڈھ دیئے تے اِہ جاننا مشکل ہو جاندا اے کہ اِہ شمس دا کلام اے کہ علی حیدر دا۔

کلام دا نمونہ ؎

ض۔ ضعیف کیتی غم ایسے توں آیوں نہ میںڈڑے کول کدیں
وصل پیاسے نوں ہک پیالہ نہ دتوای سینہاہ جھول کدیں
میںڈا وسیلہ ہے گریہ زاری بر قعے دا گھونگھٹ کھول کدیں
شمس الدین سجن سڑ چکیاں ہک واری ہس بول کدیں

غ۔ غلاماں تھیں رکیہ گل کرکے گھونگھٹ مکھ پر سٹیا اے
سخن الاناتے چہرہ چھپانا قہر کلور پلٹیا اے

عشق تیرے کر کملی دیوانی تے دوہاں جہاناں تھیں پٹیا اے
ہُن دس کیتول ونجاں میں شمسؔ توں ہکا اِہناں تے ہٹیا اے

اِک پندنامہ دے دو شعر

جو بیجیا سو پاوسی! کیتا ہی گل پیش آوسی
کوئی روز میوے کھاوسی کوئی تلخ دوزخ جاوسی

کیا پھل تے کیا انگیارا اے
گھٹے دم دا کیہہ اعتبار اے

جنت جو نیک اعمال اے دوزخ جو بد اعمال اے
دوزخ بہشت مثال اے ایاں ای سب کجھ مال اے

مصری کہ سم الفار اے
گھٹے دم دا کیہہ اعتبار اے

غ غیراں دی ڈب تھیں دل دا شیشہ پاک طہور کرو
ہوس تمنا پلیدی بھاری اِہ گند صاف ضرور کرو
اِک حجاب خودی دا بھارا نال غنا کٹ دُور کرو
تاں بس شمسؔ ڈھل نہ کوئی اللہ دا تُرت حضور کرو

اِہناں دا وڈا پُتر حکیم ثناء اللہ جو گلیانہ وچ حکیمی کردا اے۔ شاعر اے تے شاعری وچ پیودا شاگرد۔ ثناء اللہ نے ۲۹ سال دی عمر وچ قصہ لیلےٰ مجنوں لکھیا۔ جو ۲۳۲ صفحے دا اے تے گجرات وچ چھپ چُکیا اے۔

ہدایت اللہ

نام تے تخلص ہدایت اللہ گلی چابک سواراں لاہور دے وسنیک تلمیذ حافظ ولی اللہ سجن
جنم ۱۸۳۸ء وفات ۱۲ جنوری ۱۹۲۹ء
قوم دے مغل سن پر درزیاں دا کم کردے سن۔ آپ لکھدے ہن ؎

کم درزی دا کرے ہدایت اللہ کوچے چابک سواراں دے وسدا اے

پہلے سمے دی مان یوگ یادگار۔ متے پر متے۔ جگت استاد۔ تے ویلے دی سند۔ گویاں وچ جد کسے شعر بابت جھگڑا ہو جاندا تے اِہناں دا کہیا یا فیصلہ وہاں دِہراں لئی سند تے قبول ہُندا بڑے نیک تے محبتی بزرگ سن۔

سنہ ۱۹۰۱ء دی گل اے۔ اِک واری لیکھک (کشتہ) تے کریم بخش قرباںؔ اِہناں نوں مِلن گئے۔ بڈھیپے نے اکھاں دا چاننا تے کناں دی سنائی کجھ گھٹ کر چھڈی سی۔ مینوں گوہ کرنال دیکھیا تے فرمایا ؎

ایں سخن از پیر کنعانم پسند افتادہ است
دیدن روئے عزیزاں دیدہ روشن میکند

(مینوں پیر کنعان (حضرت یوسفؑ دے پیو حضرت یعقوبؑ) دی اِہ گل بڑی چنگی لگدی اے کہ عزیزاں دا دیکھنا نیتراں دا چاننا ودھاوندا اے)

اوتھے اُس ویلے کسے شعر بابت پُچھیا جا رہیا سی۔ آپ نے اُہناں نوں مخاطب کر کے فرمایا۔ ہُن اجیہے جھگڑیاں لئی تسیں میری تھاں کشتہؔ کولوں نیاں کرایا کرو۔ تے اُہناں اُتر دتا۔ تہانوں کھیچل دین دا کارن اِہ اے کہ تسیں لاہور تشریف رکھدے او۔ تے اِہ امرتسر رہندے ہن

ڈھیر چر مگروں اِک واری پھیر مِلن گیا۔ کم اِہ سی کہ میں اپنے قصہ ہیر رانجھا لئی اُہناں توں لائے لکھوانا چاہندا ساں۔ سو اِہناں اوہو فارسی شعر پڑھیا تے بڑی محبت نال کول بٹھایا تے گلاں باتاں کر کے فیر خواہش مطابق میرے ہیر رانجھا دے قصے نوں کتھوں کتھوں سُنیا تے چھپنی اے۔ اِہ قطعہ لکھ کے ملک کریم بخش قرباں دے ہتھ مینوں بھیج دتا۔

ہیر کشتہ عشق تصنیف کیتی پڑھو سنو اہ باغ سخن دا ہے
راحت دل۔ دماغ خوشبو پائے نافہ چین دا مشک ختن دا ہے
ہیرے لعل موتی پرکھے سخن جوہری واقف کارچھیڑا ایس فن دا ہے
لکھو طبع دا سال ہدایت اللہ بنی ہیر خوش پھل چمن دا ہے

۱۳۳۱ھ
تے وادھا اہ کہ ہر شعر دے اخیرلے اوہے تک چوں تاریخ ۱۳۳۱ھ سال طبع نکلدی اے۔
اہناں ۱۸۸۶ء وچ ہیر تے پہلے ہیر رانجھا سید وارث شاہ نوں مکمل کیتا۔ (۳۰۷۶ مصرعے)
وارث شاہ دے نام تے آپ لکھ کے پا دتے۔ تے حق گل اہ اے کہ اہناں دے شعر وارث دے
شعراں توں کسے گلے گھٹ نہیں سن۔ تے جے اہ آپ شعراں تے نمبر لاکے اخیر وچ اہ نہ لکھ دے
کہ میں وادھا کیتا اے تے نمبر لا دتے ہن تے کوئی وڈا پارکھو وی اہناں شعراں دا نرنا یا نکھیڑا نہ کر
سکدا۔

اہناں دے شعراں وچ بڑا سوز، رس، رنگینی، روانی تے اچ خیالی اے۔ خاص کر سی حرفیاں
جیہڑی ۱۸۸۳ء دی لکھت ہن بڑیاں مقبول تے پرچلت ہن۔
اہناں دے شاگرداں وچوں بھائی لاہورا سنگھ مصنف ہیر لاہورا سنگھ تے میاں رحیم بخش مصنف مجموعہ
رحیم یار مشہور ہن۔
کلام دا کجھ نمونہ:-

خ خواب اندر توں بھی اوس دا نگوں جیندے نگر پیا اک شیر ہیسی
اگے دوڑیا ناں کھوہا نظر آیا گرد ے اگیا گھاہ چو فیر ہیسی
پکڑ گھاہ نوں لمکیا کھوہ اندر ہیٹھاں سپ بیٹھا منہ کھلیر ہیسی
چوہا کتر دا گھاہ ہدایت اللہ لگی ماکھیوں منہ دے نیڑ ہیسی

ن زاریاں وڈیاں عشق اندر ڈٹھا نہیں اہ عشق کماوناں سے جے!
تیر چلنے جگ دے طعنیاں دے سینہ اپنا ڈھال بناوناں جے
پھل سنگھناں باغ توحید وچوں بدن کنڈیاں نال پچھواوناں جے
اوکھی عشق دی کھیڈ ہدایت اللہ متھے شیر دی مچھ تے پاوناں جے

بارہ ماہ ہدایت اللہ چوں اک بندہ

ماگھ مہینے ماہی باجھوں جو سنگ میرے بیتی جے
شالا دشمن نال نہ ہووے جیہی وچھوڑے کیتی جے
جان تتی دی وانگوں کوہلو پیڑ عشق نے لیتی جے
وصل اونہوں تریاق ہدایت زہر عشق جس پیتی جے

دوہڑا۔ جد کوچ گیا کر جانی مینوں اک پل مول نہ بھلّے
خستہ حال بھِراں وچ گلیاں میرے کیس گلے وچ کھُلّے
دل تے بھار وچھوڑے والا میرے نیناں تھیں رت ڈُلّھے
سوہنے باجھ ہدایت میرا جیون گھتو چُلّھے

ہیر وارث وچ اہناں دے دادھے والے شعراں دی ونگی

ڈولی چڑھدیاں ماریاں ہیر چیکاں مینوں لے چلے بابلا لے چلے وے
مینوں رکھ لَیں بابلا ہیر آکھے ڈولی گھت کہار نے لے چلے وے
میرا آکھیا کدی نہ موڑدا سیں اوہ سمے بابل کتھے گئے چلے وے
تیرے چھتر چھاویں بابل دُکھ وانگوں تھبٹ وانگ مسافراں بہہ چلے وے

پورا بندا ہے ایسے طرح اِہ ہیٹھلا پورا بندا اے۔ جس چوں پہلے تن شعر انج ہن

گیا بھج تقدیر دے نال ٹھوٹھا لیجاہ قیمت ساتھوں مٹ دی وے
جھیڑا نال تقدیر دے بنھ ناہیں تقدیر پہاڑاں نوں پٹ دی وے
آدم حوا نوں کڈھ بہشت وچوں تقدیر زمین تے سٹ دی وے
سلیمان جھوکے بھٹھ ماچھیاں دے تختوں چا تقدیر پلٹ دی وے
موسیٰ لنگھیا پار فرعون اُتّے تقدیر دریا اُگٹ دی وے!
یعقوب دے پُت پیارڑے نوں تقدیر کھوہے وچ سٹ دی وے

خواجہ غلام فریدؒ

نام خواجہ غلام فرید تخلص فرید پیو دا نام مولانا خدا بخش چاچڑاں شریف دے وسنیک
جنم چاچڑاں شریف۔ رمضان سن ۱۲۶۱ھ مطابق ۱۸۴۱ء وفات ربیع الثانی سن ۱۳۱۹ھ مطابق
۲۴ جولائی سن ۱۹۰۱ء۔

اِہناں دے وڈ وڈیرے شاہ جہانگیر دے سمے ٹھٹھہ سندھ توں منگلوٹ (ضلع ملتان) آ وسے
تے تن پیڑھی بعد ایہ خانوادہ بیت پور خنانی ضلع مظفر گڑھ (دریائے سندھ دے کنڈھے) آ وسیا۔
اوتھوں اِہناں دا اِک مرید مٹھن خاں اِہناں نوں اپنے پنڈ کوٹ مٹھن لے گیا تے سکھ راج سمے ایس
خاندان نوں نواب محمد صادق اول (نواب بہاولپور) نے بہاولپور آ وسن لئی آکھیا تے اِہ چاچڑاں
شریف (بہاولپور) آ وسے تے ایتھے ای فرید نے جنم لیا۔

اِہ خاندان بڑے عالماں، صوفیاں تے زاہداں دا قبیلہ سی۔

خواجہ غلام فرید نے اَٹھ ورھے دی عمر وچ قرآن مجید حفظ (کنٹھ) کر لیا۔ ایسے سال اِنہاں دے
سر توں پیو دا سایہ اُٹھ گیا۔ تے وڈے بھرا خواجہ فخر الدین عرف فخر جہاں نے آپ نوں اپنے
دل دا جانی بنایا۔ تے اِہناں دی علمی ترقی ول دھیان دتا۔ اِہناں عربی۔ فارسی۔ اردو۔ ہندی
سندھی، مارواڑی تے کجھ انگریزی پڑھی۔ معرفت دا علم جیہڑا گھر دی دات سی حاصل کیتا۔ کجھ
طب پڑھی تے کجھ راگ ودیا سکھی۔ ۲۷ ورھے دے سن کہ وڈے بھرا نے دی ہمیشگی دی زندگی
دُل اُلانگھ بھری۔ تے اُہناں دے چلانے دے بعد اِہناں نوں پیو۔ بھرا دی صوفیائی دی گدی تے
بیٹھن تے لوکاں نوں گیان دھیان تے ربی معرفت دی شراب پلان دا بھار چُکنا پیا۔

خواجہ غلام فرید دا اکہرا بدن، درمیانہ قد۔ ریاضت۔ تپ جاپ تے لنگھناں (فاقیاں)
دی کٹھیالی وچ پا کے مٹی توں سونا کیتا ہویا جسم سی۔ دل دے سخی۔ زبان دے مٹھے۔ محبتی تے خلق
پیار والے۔ نیکاں دے سنگی ساتھی۔ ہر ویلے مجلس وچ عالم فاضل یا معرفت تے علم دے طالب چند
دے گرد تاریاں وانگ جھرمٹ لا رکھدے۔

ریاست بہاولپور دے دسویں نواب صبح صادق محمد خاں رابع اِہناں دے مریدین اُہناں باقاعدہ

۱۲۹۸ھ وچ آپ دی بیعت کیتی۔ تے جوشِ عقیدت وچ کئی واری اِہناں آپدی رکھشا (گڈی) کھچی۔ خواجہ صاحب اُہناں ول اشارہ کر کے فرماندے ہن

لگڑے نین پرالے

صبح صادق جوانیاں مانڑیں   پاسہرے، گانے گانڑیں!

تے نواب صاحب جدہم افروری ۱۸۹۹ء نوں فوت ہوئے اِہناں دے جنم سال دی تاریخ خورشید اسلام ۱۲۷۲ھ کڈھی۔

اِہناں دی انسانی ہمدردی تے خُلق مروت دے کئی واقعے مشہور ہن۔ جنہاں چوں دو اِہ ہن

اِک واری اِہ روزے نال سن اِک ہندو عورت جلیبیاں دا تھال لیائی۔ تے بڑی شردھا نال کیہا میں تہانوں اِہ جلیبیاں کھوانا چاہندی ہاں۔ آپ نے اُہدی خواہش دا احترام کر دیاں دو چار جلیبیاں کھا لیاں۔ لوکاں حیران ہو کے پُچھیا۔ حضور تسیں تے روزے نال سو۔ اِہ کیہہ؟ آپ نے فرمایا۔ مینوں بہتر اے میں کفارہ دے طور تے مسکیناں نوں کھانا کھلا دیاں گا پر میں اُہدا دل نہیں سال توڑنا چاہندا نہ توڑ سکیا۔

اِک واری نواب بہاول پور نے بڑے ودھیا ساز سمیت بڑا قیمتی گھوڑا نذر کیتا۔ اُہ طویلے وچ ای بجھا ہویا سی۔ اِہناں دناں وچ ڈیرہ غازی خاں ہر سال گھوڑیاں دا میلہ لگدا سی کسے چور نوں خیال آیا۔ جے اِہ گھوڑا اوتھے لے جاواں تے چوکھا انعام پاواں۔ اُہ رات دے ہنیرے وچ آیا اوس گھوڑا کھول لیا کہ نوکراں مُریداں ویکھ لیا۔ گھوڑا مُڑ بنھ لیا۔ تے چور نوں پھڑ کے بند کر لیا اَتے سویر سارا چور نوں خواجہ صاحب دے پیش کیتا۔ آپ نے گھوڑا منگوایا تے چور کولوں رات دی مار پٹ دی معافی منگدیاں ہویاں کیہا۔

اے بھرا! اِہ گھوڑا توں لیجا۔ کیوں جو میرے ناوں ایں تے تیرا حق بوہتا اے۔

اِہناں دی شاعری ملتان۔ سندھ۔ بہاولپور تے تھل دے علاقے وچ اوہو درجہ رکھدی اے جو باقی پنجاب وچ وارث شاہ دی شاعری نوں حاصل اے۔ چاچڑاں شریف نال ہند۔ سندھ۔ پنجاب تے مارواڑ دا سنگم ہُندا اے۔ چاچڑاں دا چوہن نال سانجھا ساک (رشتہ) اے۔ اِہ تھاں عام کر کے روہی تے چٹیل اے۔ ایتھے جنڈ کریر تے پیلو دے سوا ہور درخت گھٹ ہن۔ شاعر دے کلام وچ جویں سمے دا اثر ہُندا اے تینویں تھاں ٹھکے (ماحول) دا وی ڈھیر اثر ہُندا اے۔

سو آپ دے شعراں تے وی ایسدی رنگن ڈھیر اے۔

اِہناں دی شاعری عام طور تے تِنہاں حصّیاں وِچ ونڈی جا سکدی اے۔ اِک عشق و محبت دوجے قدرتی نظارے۔ تیجے تصوف۔ اِک چنگے پڑھے لکھے کوی (شاعر) والی تاثیر تے یکیائی اِس تے برہ دی بھڑکی تے شوق نوں ودھان والا سوز اہناں دے کلام وچ ڈھیر اے۔ عام طور تے دوہڑے تے کافیاں لکھیاں ہن۔ ملتانی وچ برج بھاشا دی کدھرے کدھرے پچرکاری اہناں دی اُستاکاری دی گواہی دیندی اے۔ صوفیاں وچ اِہ ویدانت ہمہ اوست دے قائل ہن تے ایسے نوں تصوف آکھدے ہن۔

پنجابی تے خاص کر ملتانی بولی وچ ڈُھکدے لفظ قافیے ڈھیر ہن۔ تے اِہناں ایس توں چوکھا فائدہ اُٹھایا اے اُہناں کافیاں دوہڑیاں نوں لفظاں تے کافیاں دی بہو رنگی چون نال مالا مال کیتا اے کافی وچ عام طور تے اک تک (مصرعہ) یا شعر دا ہُندا اے تے دوسرے بعد تن چار یا پنج تکاں (مصرعیاں) دا اک بند۔ پر اہناں کافیاں وچ کئی رنگ تے اکہرے دوہرے ہترے قافیے تے وزن ورت کے کوتا (شاعری) دے نال نال راگ ودیا وچ دی کئی طرح دے وادھے کیتے ہن دل نوں عام طور تے چھُیڑا (اسم صغیر) جان کے دِلڑی ورتیا اے) جویں

دِلڑی حرمل اکھیاں بل بل! | پیریں چھل چھل چھالے
نرمل نردا اندر دے ورمل! | درنڑے روگ کشالے
جل بل تے ہتھ مل مل گوکاں | زخم اُپّے سونج زیرے

اوکھیاں گھاٹیاں گاہیاں چائیاں | لاہیاں چاڑھیاں سبھ اُٹھ کائیاں
سیڑول کھیڑول سو سو غار

اِہناں نوں ہر اک وچ رب دا جلوہ ای دسدا اے۔ جویں لکھدے ہن

ہر صورت وچ دیدار ڈٹھم | کُل یار اغیار کوں یار ڈِٹھم

ویدانت (ہمہ اوست) ول اشارہ کردے لکھدے ہن

سمجھ سنجانی غیر نہ جانی سبھ صورت | ہے عین ظہور!
حسن ازل تھیں فاش مبین ہر ہر گھاٹی وادی ایمن | ہر ہر پتھر ہے کوہِ طور

ویرانہ آباد ڈسیجے جنگل بسیلا شاوڈسیجے ۔۔۔ دوزخ نظرم حُور قصور
رکھ تصدیق نہ بھی آوارہ کعبہ قبلہ دیر دوارہ ۔۔۔ مسجد مندر پکڑو نُور
مُلاّ پُٹھڑے معنے کر دے آیت درس حدیث جڑے ۔۔۔ صرف صدا تے بنیئے مغرور
ملاّ ویری سخت وسیندے بیشک ہن اُستاد ولیندے ۔۔۔ ابن العربی تے منصور

اِہناں دی شاعری دا دوجا موضوع منظر کشی اے۔ ایس وچ وی اِہناں کمال کیتا اے اِہناں دی اِہ کافی ؎

آچنوں رل یار پیلو پکیاں نی وے ۔۔۔ منظر نگاری دا سوہنا نمونہ اے

سسی دا ذکر دے اِک تھاں لکھدے ہن ؎

ڈکھڑے سستی نوں ڈیہنوں ڈینہہ سوائے ۔۔۔ جیں ڈیہنہ بروچل گھر وسدا ئے
موتجیں موتجھائے سُولیں ستائے ۔۔۔ قادر کدِائیں وِچھڑے ملائے

مُٹھڑی اکیلی ساون نہ بیلی ۔۔۔ اُمبھل نہ کردی سر تے ہیلی
نظرے حویلی سُنجڑی ڈوہیلی ۔۔۔ ماروں تھلاں دی والی سہاوے

اِک کافی وچ ہجر دی یاد اِنج ڈولی اے ؎

رکھدی رکھن فرید جھوکاں یاد پوَن ۔۔۔ اکھیں نیر ہنجو کر برسات وِسن
لکھ لکھ واہناں اُٹھم جوں جوں ڈیہم جھڑی

بجلی دی چمک نوں مُسکان نال کیہا سوہنا لکیریا اے

بدلے دردوں رووَن! ۔۔۔ بجلی اکھ مارے مُسکاوے

(بدل تے درد دے مارے رو رہیا اے پر بجلی اکھاں ماردی تے مُسکراندی اے)

جدوں آپ حج کرن تشریف لے گئے اوتھے ریت دے ٹبّے، تھل تے بیابان دیکھ کے آکھیا

ہن پتھر سیج پھلاں دی! ۔۔۔ ہے دُھوڑی تول گلاں دی
شب باد صبا من بھاندی ۔۔۔ تا صُبح جھلیندی پکھے
کیویں وِسرن یاد نہ دیدے ۔۔۔ رتیاں اکھیاں رو رو بیرے

دم جیندیں کرساں پھیرے — لاہوں آ پکے ڈیرے

تیجا حصہ عشق عاشقی دا اے۔ اِہ دی بڑا انگر تے انمول۔ لکھدے ہن

قسم خدا دی قسم نبی دی عشق ہے چیز لذیذ عجیب
لکھ لکھ سُول ہزاراں ڈُکھڑے سو سو شکر جو آہم پوکھڑے
بے شک ضرب حبیب ذہیب
عمر نبھائم سڑدی دُھکھدی تپدی۔ کھپدی۔ ڈو کھدی جو کھدی
پلڑے پیم نصیب نصیب

فراق (جُدائی) دا ذکر کردے آکھدے ہن

اَج حال فراق وسیندی اے	متاں یار کینوں رکھڑ بندی اے
سختیاں دوھیاں سُکھ نبھیے بھوئے	رنج الم غم سوز سموئے
چرخہ دو کھڑی رُول رُول بولے	تند ڈِنگی دل پیندی اے
چیتر بہاراں عزاں ڈیسیجے	روہی ڈین ڈر بندی اے
یار فرید نہ کھڑ ہو کلا یا	باری بار ہجر سر آیا
سیک ساڑیا تے ناگھاں تایا	قسمت رو دسے ڈبندی اے

فراق دی اَگ بھڑکدی اے۔ تے دل دا غبار کڈھن لئی محرم راز دی ڈھونڈھ ہندی اے۔

کیا حال سناواں دِل دا	کوئی محرم راز نہ مِل دا
مُنہ دُھوڑ مٹی سر پایم	سارا ننگ نموز و نجائم
کوئی پُچھن نہ وہڑے آیم	ہتھوں اُلٹا عالم کھلدا
دل یار کیتے کُر لاوے	تڑپھاوے تے غم کھاوے
دُکھ پاوے سُول نبھاوے	ایہو طور تینڈڑے بے دل دا
کئی سنہس طبیب کماون	سئے پُڑیاں جھل پلاون
مینڈڑے دِل دا بھید نہ پاون	بھرے فرق نہیں اِک پل دا

اِک ہور کافی اے :-

سینہ محض لوہڑاں دِلڑی دھیتّاں دھیاں
رو رو اُجڑیاں اکھیاں سُنجڑیاں چولی چنری لیراں!
کھلدیاں سنگیاں سیّاں

پیتیم دی بھال وچ مثل بیلے دا نقشہ کھچدیاں لکھدے ہن:

یار بروچیل کانڑ! ۔۔۔ رُلدی رووہ ڈونگر وِچ
لائیں جنڑ کربانڑ ۔۔۔ دِلڑی جان جگر وِچ
لگیاں سرتیاں کنت رجھایا ۔۔۔ اپتے اپنے ڈھول کوں پایا
ہیکوں مینڈڑے مان ۔۔۔ رولیا سُنجڑے بر وِچ

اک ہور کافی۔ ذرا بیان دا زور دیکھیا جے:

تھی آس پاسے آئی پاس پاسے ۔۔۔ زربفت ڈورے ململ تے خاصے
کھنڈ دیاں نباتاں مصری پتاسے ۔۔۔ کپڑے اوڈاے کوڑے دلاسے
لکھڑی متھے دی پلڑے پیاسے ۔۔۔ واہ وا خدادے کم سبے قیاسے
جیہڑیں کوں مُنہہ دی لیندے نہ ہاسے ۔۔۔ رل مل کریندیاں کھل ٹوک ہاسے
آتن کتیندیاں سنگیاں ستاون ۔۔۔ جُگتاں مریندیاں بولیاں سناون
گئی کیس کردیاں کئی نوک الاون ۔۔۔ جیہڑے ہمیشہ صدمے اٹھاون
ساک ملیندیاں گذر گیا ڈینہہ سارا ۔۔۔ سنگار کریندیاں گذر گیا ڈینہہ سارا
کجلہ پائیم سُرخی لائیم کیتم یار دو سارا ۔۔۔ کاگ اُڈیندیاں عمر وہائی آیا نہ یار پیارا

یار دیاں جھوکاں قبلہ کعباں! ۔۔۔ ساڈا عشق اماے!
دل وچ ہردم یار دے ڈیرے ۔۔۔ کیا صبح کیا شامے
باجھ دیدار وصال دے نیناں! ۔۔۔ نیندر تھئی حرامے
در دلبر دی باندی بردی! ۔۔۔ تھیا فرید غلامے

ﻟﮧ دھیاں۔ دھی۔ ٹکڑا۔

تاج الدّین مُلتانی

نام میاں اللہ دتا عرف تاج دین۔ ملتان دے وسنیک۔ جنم سنہ ۱۸۴۴ء۔ وفات سنہ ۱۹۱۱ء

اِہ ملتان دے رہن والے سَن۔ امرت سر وِچ چکن دوزی دکُندی دوزی، دی ہٹی تے کم کردے سن۔ پنجابی دے مشہور شاعر سیّد فضل شاہ لاہوری دے شاگرد سن۔ بڑے رنگین مزاج، ہس مُکھ تے جُگتی۔ برّدا پشاوری جد امرت سر آوندا اِہناں نال چوٹ بازی دا سواد ضرور لیندا۔ اِہناں دے شعر دی بردے وانگ سُن۔ پنجابی شاعری دا اِہ دَور بڑا رنگین سی۔ چوٹ بازی، آپس وِچ ٹاکرے، برہ دیاں چھیاں، عشق دیاں ترنگاں، حُسن دیاں صفتاں۔

اِہناں دا اِک شعر سُن لئو ؎

ش۔ شمع جس دم نمودار ہوگئی تے پروانے نوں کسے دی آئی آگئی!
کبک ویکھیا چن دی چانی وَل کیتی چاہ تے جھٹ جدائی آگئی!
جس معشوق دی عاشق تلاش رکھے آپدی قضا جاتوں بے بُلائی آگئی
توبہ تاج نے کِسے وَل ویکھیا نہیں بِن قصور کیوں جلدی بُریائی آگئی

ع۔ عشق دی چوڑ چپٹ بازی ایتھے نہ داں ناہیں کدی پُگیّاں نیں
سسّی، ہیر، لیلےٰ، سوہنی، صاحباں داہ پگڑ عشق نے کیلیاں دُگیّاں نیں
مرزے عشق کیتا پچھے صاحباں دے دَھبّاں قیس دے سِر تے اُگیّاں نیں
ایہو عشق دی خصلت اے تاج دینا سڑ کے عاشقاں ساڑیاں جُھگیّاں نیں

برّدا پشاوری نال اِہناں دی اِک سوادی چوٹ بازی دا نمونہ اساں اُلکھ بندھ وِچ چوٹ بازی دے ہیٹھ پیش کر دِتا اے۔ ایس لئی اِیتھے اُہ مُڑ لکھن دی لوڑ نہیں جاپدی۔ سجّن اوتھوں پڑھ لین۔

غلام رسول

نام تے تخلص غلام رسول امرت سر دے وسنیک۔

جنم ۱۸۴۲ء وفات امرت سر ۱۹۰۳ء

امرت سر کٹڑہ مہاں سنگھ وچ پٹہ گری دی ہٹی سی۔ سدھ پدھرے تے نفیر طبیعت جد ددو دیدویشی نے جنگی کاٹھی پائی تے بتیوں بچیاں نوں چھڈ کے فقیر ہو گئے۔ پھُلاں دے بڑے شوقین تے عاشق سن بھورے وانگوں باغ وچ جا کے اِک اِک پھل سُنگھدے رہندے۔ تے سارا دن ایسے دھن وچ ڈب تو کلی پھردے رہندے۔ جے کسے کجھ دے دتا کھا لیا نہیں تے اُنج ای کئی کئی ڈنگ ٹپا چھڈدے۔ پھُلاں دے چاء وچ چاہ پکا کے پین دا وِلایا ہُرت کھتے۔ تُسکی چاہ پھلک کے اُپر دل مصری دی ڈلی کھا کے پانی پی لیندے سن تے جے کوئی پچھدا اِہ کیہہ تے کہندے اندر انگیٹھی بھکھ رہی اے آپے پک جائیگی مسی روٹی دے بڑے چاہیوان سن۔ روز مزدوری لے لیندے تے جو لِ دا اُہدی روٹی ٹکھا چھڈدے اِہ نقد مزدوری چوکھا کم دے پابند سن۔ پٹہ گری سببوں شعراں وچ سوز۔ برہ۔ عشق تے پیار دا رنگ سی۔ روانی تے سادگی سی۔ اِہناں دا اِک قصہ مالی بلبل کئی وار چھپیا تے ڈاہڈا پسند کیتا گیا۔

اِک واری اپنی لور وچ ٹرے جا رہے سن کہ امرت سر دے اِک مسلمان رئیس شیخ خیر الدین (جیس نے ہال بازار امرت سر وِچ اِک بڑی وڈی مسیت بنائی سی) نے روک لیا تے کہیا۔ دیکھو میں اِہ مسیت پائی اے۔ دو منٹ کجھ سوچ کے آکھن لگے۔

الف آکھدے نے مرحبا سارے عالی بخت تیرا خیر دین بندے

تُوں بنائی مسجد ہویا دین روشن تیرا دین تے خوب یقین بندے

تیرے نام نوں اُہ نہیں پہنچ سکدے بھانویں ہون اُہ تخت نشین بندے

غلام رسول ہو گیا خدا راضی کہن ملک نوری آفرین بندے

شیخ خیر دین نے خوش ہو کے انعام وچ پنج روپے دا اِک نوٹ دتا۔ اِہناں دِناں وچ اِک عجیب رواج سی۔ کہ ہٹی والا نوٹ لے کے وہی تے اِہ لکھ لیندا سی۔ کہ نوٹ دا نمبر کیہہ اے تے دین والا کون اے۔ جد اِہ نوٹ لے کے اِک ہٹی والے کول گئے۔ اوس اِہناں کولوں وی

لکھت صحیح کرا کے (دستخط کرا کے یا انگوٹھا لگوا کے) سودا دِتا۔

قصّہ مالی بلبل دے ترن بند

اسوہ آس کر آئی ساں چمن اندر رہی دل دی دل وچ مراد مالی
اک جدائی تے دوسری پئی پھاہی تیجی سُنی نہ توں فریاد مالی
پاواں رب دا واسطہ چھڈ مینوں تیرا چمن رہے سدا آباد مالی
غلام رسول بلبل کہندی ترس کر توں اسے بے داد صیاد جلاد مالی

پوہ پکڑ مالی بلبل بازواں توں اُلٹ پلٹ کر اوس نوں تنگ کردا
کرد کڈھ رگڑے اُپر سنگ دے جی ڈاڈھا سنگ نال دل سنگ کردا
بلبل لگی تڑفن نیم جان ہو کے مالی دیکھ اُسنوں خونی رنگ کردا
غلام رسول یزید بے دید وانگوں بے عذر عاجز نال جنگ کردا

ماگھ مار نہ تھیں اک دم ٹھہر جا دیں بلبل کہے اک میرا سوال مالی!
میرا خون سٹیں اپنے چمن اندر میرے گل دیکھن میرا حال مالی!
دو چار گلاب دے برگ لے کے رکھیں میل میرے پراں نال مالی
غلام رسول بلبل اکھیں میٹ لیاں موہوں کہے اُسنوں کر حلال مالی

پھٹکل بیت

ع عشق بازار وچ بن عاشق لتّا تساں نوں اساں پرکھ سوہنے
ہویا میل تے ذات نال ذات ملگئی ہونا اساں نے غیر ہے نِکھ سوہنے
اِہ دے دین ایمان تے جان حاضر دتا سر تیری نظر رکھ سوہنے
غلام رسول خدا دا واسطہ ای قطرہ پریم دا دیہہ لواں چکھ سوہنے

ل کرد۔ چھری

بابا صادق

نام محمد صادق مشہور بابا صادق ۔ قوم دے کشمیری ۔ امرت سر دے وسنیک۔
جنم ۱۸۳۴ء وفات ۱۹۰۹ء ۔

پُرانے سمے دے سدھے پدھرے تے بھلے لوک ۔ امرت سر وچ بازار کٹڑہ گنھیاں پہلوان دی مسیت لول حاشیہ وچن دا کم کردے سن ۔ بیت بازی دا چرچا ہون کر کے اہناں نوں وی شعر آکھن دا ٹھرک ہو گیا ۔ اہناں دے شعراں وچ سادگی، سچیائی تے بھلمنساہٹ بڑی سی ۔ اہناں دا اک جوان پُتر میراں بخش سی، جو دلالی دا کم کردا سی ۔ اہدی عمر دا تاہن جوانی سمے ٹٹ گیا تے بڈھیپے دی اِکو اِک ڈنگوری دے کھس جان نے اہناں دا لک توڑ دتا ۔ اُہدے سوگ وچ بیت ڈھیر کہے ۔ تے اوسے دا غم موت دا بہانہ بن گیا ۔ بابا صادق دی امرت سر دے پنجابی گویاں دے اِک اکھاڑے دے موہڈی سن ۔ اِہناں دے اکھاڑے وچ شیفتہ ۔ شیدا ۔ مشتاق وغیرہ سن ۔

بابا صادق دَسدے سن کہ اک واری امرت سر دا انگریز ڈپٹی کمشنر ولایت جا رہیا سی ۔ امرت سر دے وڈے رئیس خان بہادر محمد شاہ ملن گئے ۔ مَیں وی نال ساں ۔ اُہناں نے صاحب نوں کہیا ۔ جاندے ہوئے کوئی نصیحت دی گل دس جاؤ ۔

ڈپٹی کمشنر نے کہیا، چار گلاں یاد رکھنا (۱) کدے کسے انگریز ساہمنے دوسرے انگریز دی بدخوئی نہ کرنا ۔ کیوں جو اِہ سبھ اصلے وَلوں اِکو ہُندے ہَن ۔

(۲) اپنے جھگڑے جھانجیاں نوں گھر ای پنچایت دے طور نپٹا لیا کرو ۔ نہیں تے مقدمہ بازی وچ اکا اجاڑا اے ۔

(۳) جتنی ہو سکے زمین خرید لینا ۔ تے جتاں ہو سکے وَدھ توں وَدھ علم پڑھنا ۔

(۴) نیلامی دا مال نہ خریدنا ۔ کیوں جو اک تے بے ضرورت خرید یا جاندا اے ۔ تے دُوجا ہوناں دا تیا ہُندا اے ۔

خواجہ خاں محمد شاہ دسے کہن تے اِہناں اِہ نصیحتاں شعراں وچ لکھیاں ۔ پر اُہ شعر امرت سر ای ۱۸۴۷ء دی وَنڈ دی بھینٹ ہو گئے ۔ اپنی بابت لکھدے ہن ؎

ب۔ بندگی عرض سلام خدمت میری عمر پچونجا ہے سال بھائی
امرت سر گنھیاں دے وچ کٹڑے خاکی محل تے لال گلال بھائی
دو کھوہ مسیت پہلوان والی وَسّاں پاس اُسدے بے زوال بھائی
صادق حاشیہ ویچنا کار ساڈی میراں بخش فرزند دلال بھائی

کلام دا نمونہ :

ت۔ تاپ ہے غم فراق والا پونجی عمر دی مُفت برباد کیتی !
خوشی نال نہ بندگی ہوئی تیتھوں اِک گھڑی نہ رب دی یاد کیتی
غافل اوسے دا رہویں پابند ہو کے جیہڑی نفس نے بات ارشاد کیتی؟
آئی ہوش ہُن صادقا ٹھیک تینوں جدوں کوچ دی جرس فریاد کیتی

ک۔ کون کوئی کو ہجڑی وانگ میرے مَیں بھی اِک بدکار جیہی بندڑی ہاں
کیسر گُل تیرے پھُڑے پھُل تیرے تیرے باغ گلزار دی گندڑی ہاں
او گنہار تیری، شرمسار تیری، گنہگار تیری پاپن مندڑی ہاں
رحمت بحر جاری صادق موج ماری ایسے پانیوں بُوند مَیں گندڑی ہاں

س۔ سچ اِہ واقعہ سمجھیا ئیں سعدی آکھ گیا گلستان والا
اِک چھوہری نے سردں وال پٹے کھاہدا جیو وچ خوف رحمان والا
رتّی وَٹ کے کھوہ چوں کڈھ پانی کُتّا سی جو خشک دہان والا
صادق پانی پیایا، بچا دتا، پایا مرتبہ اوس اُچی شان والا

مولوی محمد حسین

نام مولوی محمد حسین تخلص حسین پیو دا نام حکیم قادر بخش قوم بھٹہ بھیرہ (شاہ پور) دے وسنیک
جنم احمد آباد سنہ ۱۲۶۹ھ مطابق سنہ ۱۸۵۲ء وفات سنہ ۱۳۳۴ھ مطابق سنہ ۱۹۱۶ء

اِہناں دے وڈ وڈیرے مولوی اللہ بندہ بھٹہ بھیرہ وچ آئے تے نیراہ خاندان ایتھائی رہیا اِہناں اِک محلہ ماڑی بھٹیاں ایتھے آباد کیتا۔ اِہناں نے دادا ایتھوں احمد آباد (بھیرہ) دے پارکنارے جا وسے۔ جو کھوکھر راجپوتاں دا اِک مشہور پنڈ اے۔ پر جد دریا جہلم نے ہڑ نے ایس نوں ویران کر دتا تے اِہ مُڑ بھیرہ آ گئے۔ تے ایتھے ہی فوت ہوئے۔

مولوی محمد حسین دے پیو چنگے منّے پرونّے حکیم سن تے اِہ دی حکیمی کردے رہے (خاص کر بے اولاد عورتاں دا علاج کردے) رب نے اِہناں دے ہتھ شفا دے چھڈی۔ اِہناں شاعری توں دینی دی خدمت دا ڈھیر کم لیا اے کئی عربی فارسی کتاباں دے اُلتھے (ترجمے) کیتے۔ تے کئی آپ لکھیاں۔ اِہناں دیاں لکھتی کتاباں دی فہرست (سُوچی) اِہ اے

گلزار حسین۔ احوال الآخرت۔ سیف السنۃ۔ مذاق العاشقین۔ ترجمہ دیوان حافظ۔ گلزار آدم معجزات محمدی۔ تفسیر سورہ یٰسین۔ مجموعہ قصائد۔ نماز کامل۔ تفسیر سورہ فاتحہ۔ شرح فضائل قصیدہ غوثیہ۔ خواب نامہ۔ قصہ نونہال۔ قرابادین پنجابی۔ تاریخ جہاں نما تے ہور کُل چھوٹے موٹے ۲۴ قصے کتاباں چھپ چُکیاں ہن۔

پنجابی توں سوا عربی فارسی تے اُردو دے چنگے عالم فاضل سن۔ تاریخ کہن وچ بڑے ماہر سن۔ اِہناں دے شاگرد ڈھیر سن جیہڑے اِہناں توں باقاعدہ اپنے شعراں دی سُدھائی کراندے تے صلاح لیندے رہے۔

اِہناں دے شعراں وچ پکیائی۔ روانی۔ خیال اُڈاری تے سوز بڑا سی۔ اِک واری اِہ اپنے شاگرد مولوی دلپذیر نوں ملن آئے۔ اوہ چپ چپاتے کدھرے سفر نوں چلے گئے۔ گھر دے بُوہے نوں جندرا لگا ویکھ کے اِہناں اِک شعر لکھیا تے بیٹھک دے بُوہے تے لگا کے چلے آئے۔ شعر اِہ سی۔

ج۔ جگ جہان ویران دِسّے جدوں یار دلدار سدھار گئے
جنہاں نال اساڈیاں رونقاں سن اچن چیت اُہ جندڑے مار گئے
بیقرار ہو کے زار زار رووّاں ساڈا پیار اُہ یار وسار گئے
دِل کھُسدا پیا حسین میرا سجن مِل کے نہ جاندی وار گئے

جد مولوی دلپذیر سفر توں گھر مُڑے اُہناں اِہ بیت ویکھیا تے جواب وِچ اِہ لکھیا ؎

ج۔ جدھر اساڈڑے یار گئے اودھر اساں دے صبر قرار گئے
نالے درد فراق تے سوز دالے لگھ عرش عظیم تھیں پار گئے
نسّے کے بھار ہزار مصیبتاں دے سوہنے توں قرار تھیں ہار گئے
دلپذیر افسوس افسوس کر دا لاگے دوستی انگ وسار گئے

مولوی محمد حسین دا بیت اُہناں دے شاگرداں لئی طرح مصرعہ بن گیا۔ تے قریباً سبھ نے اپنی طبع دے جوہر دکھلائے۔ آپ دے کلام دا نمونہ ؎

خون ہویا دل جد تھیں سجناں نہ دیدار دکھلائے
پھٹے تھیوں کدیں نہ آون روز جدایاں والے
رَل کے بہیّے ملیں اُہ جس دم سجن بیلی دِلدے
جان غنیمت وقت اجیہے کدیں کدائیں ملدے
لد گئے اُہ سوہنے جانی ڈھونڈھاں کھوج تنہاں دے
ہکواری تاں پھر بھی اپنیاں جھوکاں آن وسائندے
مزے عمر دے آہے اندر صحبت یار سوہانے
میل ملاپاں والیاں رَتیں پھر بھی مُڑ لا آنے
گذرے وقت کلاماں والے سانوں سمجھ نہ آئی
ہُن افسوس حسین کراں پر سُود نہ ہرگز کائی

آدم جوں کجھ شعر ؎

ٹسکے کاہ نہ کانی ادبوں سیس نوا کے
کہہ اللہ دیاں حمد ثنائیں سجدے اندر جا کے

دردوں راز سناویں گانویں راز صریح الا کے
عجز نیازوں رونویں متھے داغ سیاہی لا کے
پوے قبول سچی درگاہوں تیری کوک نمانی
سوہنے باغ کھڑاندے تیرا اِہ اکھیاں دا پانی
پنجواں باب شروع ہُن اینھوں حالت ہوئ نبی دی
حلیہ اِہ کرمانی لکھیا صورت شکل صفی دی
حضرت آدم نال مشابہ صورت اُسدی آہی
گندم رنگ تے دال بدن تے زلفاں والی سیاہی

اِہناں طب دیاں چار کتاباں لکھیاں ہن جو چھپ چکیاں ہن۔ فارسی تے اُردو وچ وی شعر لکھدے سن۔ اِک واری اِہناں کول کسے آدمی نے انگریزاں دی ہجو کردیاں کہیا ؎ خاک دانا ہیں صاحبان فرنگ ماہ سیمیں کا نام رکھا مس (تانبہ)
اِہناں جھٹ اُتر دیندیاں اُردو وچ ای اِہ شعر کہیا ؎
خاکساری پیشہ دانا ہے انگریزوں کو دیکھ اپنی لڑکی سیم تن کا نام رکھتے ہیں "مس"

اِہناں دے بھرا مولوی نادر بخش وی چنگے شاعر سن۔ اُہناں دی لکھت "مٹھی روٹی" (فقہ دے مسئلیاں دی کتاب) چھپی ہوئی اے۔

مولوی محمد حسین دے شاگرداں چوں مولوی دلپذیر۔ بی بی حنفی۔ مولوی عبدالمجید۔ منشی خادم حسین خادم۔ سید پیر شاہ ناظمؔ تے فضل الٰہی فضل بھیروی مشہور ہن۔

فقیر علی فقیر

نام فقیر علی تخلص فقیر قوم ککے زئی ٹبالہ ضلع گورداسپور دے جم پل

جنم ٹبالہ ۱۸۴۶ء وفات راولپنڈی ۱۹۰۳ء

اصلوں اَن پڑھ - پر چنگا سیانا - لاہور وچ بیچے بندی دا کم کردا سی - شاعری دا شوق ہویا تے حکیم آغا علی خاں دا شاگرد ہو کے بینت بازی شروع کیتی - ۱۸۹۲ء وچ لاہور دل امرت سر چلا گیا تے اوتھے بینت بازی دے اکھاڑے نوں رونق جا دتی - اِہناں دناں وچ امرتسر وچ پشاوری تے نفر دا اکھاڑہ - برق دا اکھاڑہ - جس وچ دانشمند تے کمتر سن تے بابا صادق دا اکھاڑہ سی جس وچ شیدا - شیفتہ تے ہور کوی سن - فقیر دے امرتسر آون نال لاہوریاں دا دی پیر کھل گیا - تے اِہناں دا طوطی بولن لگ پیا - کجھ چر بعد فقیر امرتسر نوں چھڈ کے راولپنڈی چلا گیا - تے اوتھے سائیاں پشاوری تے اُہدے شاگرداں نال بینت بازی کردا رہیا -

فقیر دے کلام وچ روانی تے زور بڑا سی - اِہدی اِک سحرفی شہادت ہفت پیکر وچ چھپی ہوئی اے - جس دے دو بینت اِہ ہن -

الف :- اول حمد آکھاں بے پرواہ تائیں جیہدی نظر وچ شاہ و گدا اکو
چوداں طبق پیدا کیتے خوشی سیتی مونہوں کن دی وے کے ندا اکو
جیہدوں عرش تے فرش ملکوت ہیسن ہیسی احمد دا نور لقا اکو
جا کے شب معراج فقیر حضرت بخشش اُمت دی منگی دعا اکو

ظ - ظالم نے فوج نوں حکم دتا قطرہ آب نہ نبی دی آل پیوے
گھوڑے اونٹھ چرند پرند پیون ایپر اِہناں دا کوئی نہ بال پیوے
اصغر اکبر نہ پیوے عباس غازی خبردار نہ حسن دا لال پیوے
اے فقیر یزید دی بیعت کر کے بھر کے جام امام خوشحال پیوے

رفیق میرٹھی

نام شیخ الٰہی بخش تخلص رفیق ۔ پیو دا نام سالار بخش ۔ میرٹھ یوپی دے وسنیک ۔ جنم میرٹھ ۱۸۳۱ء وفات لاہور ۱۸۸۹ء ۔ ۱۸۵۷ء دی جنگ آزادی (غدر) وچ میرٹھ چھڈ کے لاہور آ گئے تے ایتھے تماکو دی ہٹی کردے رہے ۔ پہلے اردو دے شعر لکھدے رہے تے اردو شعراں دی سدھائی پہلاں میر مہدی حسن مجروح کولوں فیر مولانا محمد حسین آزاد کولوں کراندے رہے ۔

۱۸۷۳ء وچ جد اردو مشاعریاں دے نال پنجابی بیت بازی شروع ہوئی تے اہناں نوں پنجابی شعر لکھن دی چیٹک لگی ۔ اِہ میاں کریم بخش بھجارت گو (لکڑ ہارا) دے شاگرد ہو کے پنجابی وچ شعر (بیت) لکھدے رہے ۔ تے حق گل اِہ اے کہ اہناں چھیتی ای پنجابی لکھن وچ اصل پنجابیاں نوں مات کر دتا ۔ اہناں دے شعراں وچ بڑا لوچ رس تے روانی ہندی سی ۔ بولی ٹھیٹھ تے گیندری ۔ اینج جاپدا سی جویں اِہ اُچ کوٹی جماندرو پنجابی نیں ۔ یوپی دا وسنیک ہندیاں ہویاں صاف تے ٹھیٹھ پنجابی لکھنا اہناں دا کمال سی ۔ نمونہ کلام ؎

الف ۔ اکھیاں نال بے رحم لا کے وِچ غماں دے آپ نوں پایا مَیں !
مینوں حیف صد حیف نہ موت آئی ۔ ہتھیں یار نوں ٹور گوایا میں
زمیں ڈھل دیوے تاں میں غرق ہوواں ایس زندگی تھیں شرمایا میں
مڑدی ویر رفیق نہ یاد آئی دل تے داغ جدائی دا لایا مَیں

ب ۔ یوبیاں لا لا مار ناہیں ۔ اہناں عاشقاں دا مرنا جیونا کیہہ
جدوں اپنے آپ نوں مار دِتا فیر آب حیات دا پیونا کیہہ
سی تار نہ جڑے پیار والی پاٹے کپڑے دا فیر سیونا کیہہ
مرد سخن تے رہن رفیق عاشق ہو کے مرد نامرد فیر تھیونا کیہہ

اِہ اک پنجابی اکھاڑے دے اُستاد منے گئے ۔ لالہ تارا چند پھیپے والے (دہلی دروازے دے اندر) نے جو اہناں دا شاگرد سی ۔ اہناں دا اردو دیوان وی چھپوایا سی ۔

پیر بخش عاصی

نام میاں پیر بخش۔ تخلص عاصی۔ شیخ الٰہی بخش رفیق دے شاگرد۔ جنم ۱۸۳۷ء وفات یکم اگست ۱۸۹۲ء۔ دریائی بافاں دا کم کردے سن۔ بڑے محبتی تے ملنسار سن۔ بَیت ای عام طور تے لکھدے سن۔ مشاعریاں وچ جد شعر پڑھدے لوک بڑی داد دیندے۔ اُستاد دے مرن بعد اُہناں دی گدی تے بیٹھے۔ آپ دے بعد میاں صادق لاہوری سید مٹھا بازار والے آپ دے جانشین ہوئے۔

نمونہ :-

ت۔ تدھ دی راہ وِچ پیاریا وے کئی بیٹھیاں پا کے جھگیاں نیں
دِتے کئی سنیہوڑے پاہندیاں نوں غماں کیتیاں ہڈیاں بھگیاں نیں
میرے آس اُمید دے رُکھ وچوں شاخاں لکھ درداں دیاں اُگیاں نیں
اینویں عاصی دے دل نوں رکھ تیری جیویں دم اُلٹا وندیاں گھگیاں نیں

ل۔ لباں اُتے آکے جان میری تیرے راہ نوں پیاریا تک رہی اے
نگہ وانگ پرکار دے کرے گردش تیری جستجو دے وچ تھک رہی اے
مَن واسطہ دیہہ دیدار مینوں اکھ تک دی تک دی اَک رہی اے
عاصی وانگ فراق دے درد کُٹھی چھاتی داتگ پکے پھوڑے پک رہی اے

ث۔ ثابتی عشق وچ رہی میرے لکھ تہتاں لائیاں دُوتیاں نیں
رسھاں زیست دساریا پیت لاکے سوئیو بھیڑیاں بے کرتُوتیاں نیں
چھڈی رَت نہ وچ سریر میرے کیہاں عشق ظالم رگاں سُوتیاں نیں
عاصی دُکھ فراق نہ گھٹ دا اے دیندے لکھ طبیب یاقوتیاں نیں

گوپال سنگھ گوپال

نام گوپال سنگھ تخلص گوپال۔ پیو دا نام سردار جواہر سنگھ قوم رانگڑھیا نجبل پنڈ ہٹھار کلانور دے نیڑے) ضلع گورداسپور دے وسنیک۔

جنم ۱۸۴۶ء مطابق ۱۹۰۲ بکرم   وفات ۱۹۱۴ء

صوفی طبیعت تے درویش منش۔ تعلیم واجبی پر باطنی بحر کھلا ہویا۔ معرفت دا علم پڑھن لئی اک پیر دے مرید ہو کے "بسم اللہ" دا عمل سکھیا تے لوڑ منداں دا روحانی علاج کردے رہے۔

ایہناں قصہ شاہ بہرام لکھت ۱۸۷۶ء قصہ لشنو لگائل ۱۸۷۸ء سستی پنوں ۱۸۹۳ء یوسف زلیخا ۱۸۹۶ء تے رامائن ۱۸۹۵ء۔ پنجابی شعراں وچ لکھ کے پنجابی بولی دی سیوا کیتی۔ ایہہ سبھ پستکاں چھپ چکیاں ہن۔

قصہ شاہ بہرام چوں کجھ

آئی جاگ جاں شاہ بہرام تائیں نوجوان ہویا اکھیں نیر آیا
سُفنے وچ جو شاہ بہرام نے سی گھر آپنے دا سارا حال پایا
رنگ زرد ہویا گئے ہوش سارے سُنے شاہ نے درد دا تیر لایا
کہندا روہ کے شاہ گوپال سنگھا آب دانہ ساڈا اُٹھن رب چایا

پری دیکھیا شاہ غمناک بیٹھا پُچھی اوس حقیقت حال بیلی
کیوں غم دے وچ حیران ہویوں کون پیا ہے تیرے نال بیلی
میں تاں نہیں گھتی تیرے سر اُتوں ہوئے نہ تیرا ونگا وال بیلی
مینوں دس توں حال گوپال سنگھا تینوں ہے ایہ دکھ کمال بیلی

مولوی غلام رسول

نام مولوی غلام رسول پیو دا نام میاں مراد بخش قوم دے گوجر پنڈ عالم پور کوٹلہ تحصیل دوسوہہ ضلع ہوشیارپور دے وسنیک۔

ڈھائی ترن سال دے سن کہ ماں جھٹ ہو گئے۔ پیو نے اہناں نوں دودھ پلان لئی اک بکری لے لئی۔ چھ ست ورھے دے سن اک دن پیو بیری نال اک ہتھن (لانگی) بکری دے کھان واسطے لیایا۔ اہناں نے پیو نوں پچھیا۔ اہ لانگی کتھوں آندی جے۔ اوس کہیا اک جٹ نے کجھ بیریاں لایاں ہویاں ہن۔ اوتھوں آندی اے۔ اہ سن کے آپ نے کہیا۔ ہن تک ایس کھل نچ سال کہ تسیں اہ گل لیاندے او۔ پر ہن جد تک تسیں اہ گل نہ لیاؤ میں دودھ نہیں پیناں۔ ایس توں جاپدا اے کہ اہ جماندرو نیک تے اللہ والے سن۔ بال پنے نچ اہناں دا نام "نتھو" مشہور سی۔

اہناں نیڑے پنڈ غازیاں دے مولوی محمد عثمان کولوں اردو۔ فارسی۔ عربی پڑھی فیر جالندھر جا کے پڑھدے رہے۔ تے جد ذرا سیانے ہوئے دلی جا کے درگاہ حضرت خواجہ نظام الدین اولیاء دے گدی نشین دے شاگرد ہوتے۔ تے اچی تعلیم حاصل کیتی۔ چھوٹی عمرے پیو نال گائیاں مہیاں چراندے تے گوجراں دا کم کردے رہے۔ جد تعلیم توں وہلے ہوئے تے عالم پور دے نیڑے پنڈ میرپور وچ پرائمری سکول دے مدرس ہو گئے۔ فیر شعر تے تصوف دے استغراق سببوں اہ چھڈ کے مڑ پنڈ آ گئے۔ تے مسجد دی امامت، وعظ نصیحت تے درس تدریس دا کم کردے رہے۔

سولہ ستاراں ورھے دی عمر وچ اہناں نوں شاعری دا شوق ہویا۔ پہلے پہل اہناں کجھ چھوٹے قصے چوپٹ نامہ مسئلہ توحید سی حرفی سسی پنوں وغیرہ لکھے۔ تے فیر ۲۲ ورھے دی عمر وچ ۸۲۰ صفحے دی چوکھی موٹی کتاب داستان صاحبقران امیر حمزہ لکھی۔ جو ترن جلداں وچ چھپ کے ڈھیر مقبول ہوئی۔ تے اہدے چار سال بعد یوسف زلیخا دا قصہ لکھیا۔ تے اوس دا قرآنی نام "احسن القصص" رکھیا۔ ایس وچ اہ فرماندے ہن

احسن القصص ہے نام قصے دا میں لکھیا تاں وری
پورا سالی ہویا تصنیفے نال رب دی یاری!

لفظ "احسن القصص" دے عدد تن واری لکھ کے جمع کریئے تے مجموعی عدد ۱۲۹۰ بن دا اے۔ تے سنہ ۱۲۹۰ھ اِہناں دا لکھت سال اے۔ ایس توں جاپ دا اے کہ اِہ فن تاریخ دے چنگے جانوں تے عالم سن۔

اِہناں اپنا نیم اصول اِہ بنایا ہویا سی کہ نماز۔ ربّی یاد۔ ورد وظیفہ تے وعظ نصیحت توں جو ویلا وہل دا مِلدا۔ اِہ حجرے دا بُوہا بند کر کے ایکانت وچ بیٹھ کے شعر لکھدے رہندے۔ کہندے ہین اِہ اِک واری ایسے طرح حجرے دا بُوہا بند کر کے اندر بیٹھے سن کہ پنڈ دا کوئی بندہ اودھروں لنگھیا۔ اوس نے سبھاؤ کی بُوہے دی درز چوں اندر ول جھات ماری تے اوس نوں اِنج جاپیا جویں مولوی صاحب دے کول کوئی الھڑ مٹیار بیٹھی اے۔ اوس پنڈ دے کُجھ ہور لوکاں نوں کن سن وچ دسیّا۔ اُہ وی ویلے دی ٹوہ وچ رہے۔ اُہناں اِک دن حجرے دا بوہا بند دیکھ کے اندر دھیان ماریا تے اُہناں نوں اِنج لشکارا پیا۔ جویں اندر کوئی حور پری بیٹھی ہووے۔ اُہناں بُوہا کھڑکایا۔ مولوی صاحب نے بوہا کھولیا تے پچھیا۔ کیہ گل اے لوکاں آکھیا اندر تہاڈے کول کوئی نامحرم تیویں بیٹھی اے۔ اُہ کون اے۔ مولوی صاحب نے فرمایا اندر کوئی نہیں تہاڈا وہم اے۔ اُہ نہ منّے۔ اندر جا کے چنگی طرح دیکھیا بھالیا۔ تے معلوم ہویا کہ نرا نظر وادھوکھا ای سی۔ ڈاہڈے پھکّے پئے تے ہوئے ہو کے مُڑ گئے۔ پر ایس گل دی چرچا رہی۔ کہ اِہ قصّہ کیہ اے۔ اخیر مولوی صاحب نے اُہناں دا وہم دُور کرن لئی دسیّا۔ کہ میں اج کل یوسف زلیخا دا قِصّہ لکھ رہیا ہاں۔ تے بی بی زلیخا آپ آ کے اصل حال لکھوا جاندی اے۔ ایس تے لوکاں دے دِلاں وچ اِہناں دی عزت آدر ہور وی ودھ گئی۔ تے اِہناں نوں ولی اللہ تے درویش منن لگ پئے۔

جویں مولانا روم نوں شمس تبریز نال پیار سی یا جویں لاہور دے مشہور درویش شاہ حسینؒ نوں مادھو نال پیار نہیں سگوں عشق سی۔ اوسے طرح اِہناں نوں اپنے اِک شاگرد روشن علی نال گوہڑا پیار سی۔

روشن علی قوم دا سیّد سی۔ چنگے حسب نسب تے خوبصورت نوا گبھرو۔ اِہناں کولوں ڈھیر چر پڑھدا رہیا۔ جد پیٹ دے دھندے مجبور کیتا۔ اوس نابھہ جا کے نوکری کر لئی۔ پر لگی پریت ٹٹ نہ سکی۔ جد وہل یا چھٹی مِلدی۔ اُہ آ کے مِل جاندا تے محبت دے اُلّھے زخماں نوں ہرا کر جاندا۔

اہناں اوس دی عالم پور آؤند نوں پکا کرن لئی اوسدا ویاہ عالم پور دے اِک سیّد گھرانے وچ کرا دتا پر ایہہ تدبیر اُلٹی پئی۔ اُہ وہٹی نوں لیکے مالوہ (نابھہ) چلا گیا۔ تے ڈھیر چر شکل نہ دکھائی۔ پر خط پتّر لکھدا رہیا۔ اِک واری اُہدا خط آیا کہ میری تے وہٹی دی اجوڑ ہو گئی اے۔ آپ اوس ویلے اکھاں دی پیڑ نال بے حال سن۔ خط سُن کے اکھاں دی پیڑ دیاں تہ اٹاں بھل گیاں۔ اوسے ویلے اُٹھ کے پنڈ دے جانی موچی دی ہٹی تے آ گئے۔ تے شعراں وچ جھٹ اِک درد سوز بھریا خط لکھایا۔ جس دا اِک اِک لفظ کانی تے کاتی دا اثر رکھدا سی۔

مولوی صاحب نے اُپر تھلی دو ویاہ کیتے جنہاں چوں دو لڑکیاں ہویاں۔ اِک راوی مولوی عمر دین جو اہناں دے پیر بھائی سن دسدے ہن کہ پہلی وہٹی دے مرن دے بعد برادری دی ہی اک ہوہ مٹیار "طالعاں" نال آپ نوں پیار ہو گیا۔ محبّت عشق دا درجہ اختیار کر گئی۔ طالعاں سچ کے سوہنی سی۔ اِہ شعراں وچ اُہدا ذکر کردے رہے۔ اخیر اوس نال ویاہ ہو گیا۔

ابھے زندگی دیاں پینتالی بہاراں ویکھیاں سن کہ روح دا پنچھی جسم دے پنجرے نوں توڑ کے اعلیٰ علیین نوں اُڈاری کر گیا۔ انا للہ وانا الیہ راجعون۔ اِہناں دا مزار عالم پور کوٹلہ وچ پکا بنایا گیا۔ جتھے پنجاب دی وَنڈ توں پہلاں ہر سال ۱۵-۱۶-۱۷ ہاڑ نوں عرس ہُندا رہیا۔

اِہناں دے کلام وچ سادگی۔ رس۔ لوچ۔ روانی۔ سوز تے اثر ڈھیر اے۔ اہناں دی چھپی لکھتاں چوں چوپٹ نامہ، مسئلہ توحید، چٹھی ہیرے شاہ۔ چٹھیاں سیّد روشن علی، سی حرفی ستی پنوں، داستان امیر حمزہ تے احسن القصص ہن۔ جنہاں چوں احسن القصص (یوسف زلیخا) تے چٹھیاں خاص کر وڈھیرے مشہور رہن۔

سیّد وارث شاہ دی ہیر وچ جویں بھاگ بھری دا ذکر ابھے سوہنے روپ وچ اے۔ کہ کدے اِنج جاپدا اے کہ بھاگ بھری سچ مچ کوئی عورت سی۔ تے اُہناں نوں اوس نال پیار سی اتے کدے اِنج معلوم ہُندا اے کہ اُہناں سبھاڈ کی اِہ نام دِتیا اے۔ جویں ؎

وارث شاہ نوں مار نہ بھاگ بھریئے انی منس دی پیاریئے واسطہ ای!

اوسے طرح اِہناں اپنے قصّہ یوسف زلیخا وچ طالع دا ذکر ابھے سوہنے روپ وچ کیتا اے کہ اوس تے دوہاں طرح دا گمان یا بھلیکھا پے سکدا اے۔ جویں ؎

طالع نال دِلے دے درد ول صلح کراون آئی   تیر تفنگاں بنتاں والی ہُن لے گئی لڑائی

طالع دے ہتھ تیر پھڑایا دھری امید شکاروں
تس میری وچ چھاتی لایا مار گنوایا پاروں

اے طالع توں نال اساڈے کیا لڑائی لائی

کھلا طالع دا شکارا واہ واہ واہ وا واہ وا

اسدے جیڈ نہ طالع والا اسدے کرم سوتے
جس نوں یار وکیندا لبھے قیمت ہو وس پلے

یوسف زلیخا دا قصہ مولوی صاحب دا انشا ہکارا ہے۔ عربی فارسی دے لفظ بڑی روانی تے آزادی نال ورتے ہن۔ قلم وچ بڑا زور تے روانی اے۔ زلیخا دی دائی دا حلیہ دسدے ہوئے لکھدے ہن ۔

ڈیں چڑیل پرانی آفت تن ہلکا رگ بھاری
دوہرا قد اکہرا چمڑا منہ بھٹک ڈیہی ساری

تن پیلا تے نیلیاں ناڑیں چھالے تے چپٹیائی
بھری فریبوں خالی زہدوں طاقت بدن نہ رائی

عمر بڈی تے آس چھوٹیری قدم نکے دم لمے
وال سندھے تے ڈنگیاں ہڈیں سبے وس جوڑ نکمے

اچے ہڈے نیویاں گلھاں تن منقوش جریدہ
پڑدل وانگ تہ کلیتا مت پڑوچ چمکن کشیدہ

چھمنیاں دا دالی نہ کوئی بھواں بھوایاں ہویاں
داغ سیاہیوں ہو نویں اکھاں کھتب چڑھیاں تیاں

ماس پرانے کاغذ وانگوں صورت پائی ہوئی
پسلیاں دی نہ ہیں طرفیں مسطر لائی ہوئی

داہڑاں دا کجھ پتہ نشان لبھدیاں ہتھ نہ آندے
جیبھ ہلے جیوں وچ سوراخے چوہا دم ہلاندے

دائی زلیخا نوں اپنے دل دا رنگ عشق دی گھجی گل دسن لئی آکھدی اے

کون بندہ کس کیتیوں بندی اے فرزند پیاری
تے اہ رنگت رخ تیرے دی کتے لئی ادھاری

رکھدیاں زلفاں کنڈیاں ہو ہو دل تیرے وچ پھسیاں
کس دے غموں دو چشماں نازک ہن سر شکوں رسیاں

صاعق برق ہونداں تھیں کتنے تن پر شعلے جھلاڑے
اہ سینے وچ دس زلیخا کس نے زخم اکھاڑے

دس زلیخا رکھ نہ پردہ کراں تیری غمخواری
تے جے حال نہ کہیں زبانوں کون کریگا کاری

میرے نالوں ودھ پیاری کون کوئی ہے تیری!
تجا ہو نہیں وچ کوئی میں تیری توں میری

بھید دِلے دا کھول پیاری کر کاری دکھلاواں — جے اُہ پنچھی چوگا پا کے تیرے دام پھساواں

زلیخا اپنی قسمت نوں ۔

طالع ظالم نال فریباں مینوں پٹ گوایا — ناہیں اگے پچھے جوگی دکھیں درد سوایا
مجھی نوں ہتھ پاون لگی ناگ میرے ہتھ آیا — توڑن لگی پھل گلابوں کنڈے زخم لگایا
مرہم دھری دلے دے زخمے ساڑ دِتو سو سارا — کراں علاج تلاش نتھاواں درد لگا سر بھارا

زلیخا یوسف نوں مخاطب کر کے کہندی اے ۔

اے دلدار کمنداں والیا محبوبا میں وادی! — تیرے ناز کرشمیاں اُتّے میں قربان وچاری
جیون جوگیا جو کجھ ہو گیا سُن لے درد کہانی! — جے نہ میں مری مرجانی توں مست خام پچھانی!
میں پر تیریاں درداں باجھوں جے اِک گھڑی ہانی — منصب عشق حرام میرے پرتے میں جھو دیاں کھانی
جس دن دا نچ سفنے میں نے تکھت گیوں جھمکارا — تس دن دا طوفان اکھیں ہتیں کھل پیا سو سارا

درد میرے دیاں دا ہراں پیاں نسیں خبراں گیاں — شوخیاں میریاں توں لٹ لیاں ونڈیاں میریاں سیاں
تینوں سونہہ اس مہر جن ہارے بے عیبا سلطاناں — جس لقایاں روغن دے دے تیریاں بھواں کماناں
دس جوانا نازیں بھریا رمزاں دیا اُستادا — سوہنی صورت سیرت والیا رعنا سرو آزادا
تیر اندازا نیزہ بازا شوخا تند صیادا — شاہنشاہ بے پروا ہا خوش قامت شمشادا

عشق بارے لکھدے ہن

عشق بناں تن دشمن دل دا تے دل دشمن تن دا — ویری نال پیا وس ویری دا سا نمار چمن دا
عشق بناں دل مردہ غافل کس گنتی وچ آوے — عشق دلاں نوں صیقل غماں تھیں کر شمشیر دکھاوے
عشق اندھیری جاں سر جُھلّے کھاون ہنگر ہلاوے — خودی تکبر مان غرور تے جان پلک وچ ملے
عشق کرم دا قطرہ ازلی میں تیں دسّے وس ناہیں — اِکناں لبھدیاں ہتھ نہ آوے اکناں نوں ڈھونڈ راہیں
آتش عشق دکھاں دا بالن جل بل ہو انگیارا — ہو کے اگ سما وچ آتش تاں پا ویں چھٹکارا

قصہ یوسف زلیخا دے لکھن بارے لکھدے ہن

میں پر مردہ عشق سجن دا جاں غفلت وچ آیا — مدت وچ حجاب غماں دے میرا وقت وہایا

ڈنے ہنگے زخم جسگر وِچ رڑکے ہو ہوانت پرانے — چاہتھ تیغ جفا کش بہ ہول ڈِٹھا کھڑا سرہانے
دریاواں دیاں لہراں وانگوں نین کھلے پرنالے — ڈُب ڈُب گئے غماں دے بیڑے بھرے مصیبت والے
غرق گئے وی غفلت خوابے آپ مردِل وِیہہ چلیا — جاگ پیارے کیڈک سُتوں عشق سینہاں گھلیا!
تپدیاں اکھیں جگر ترٹ دا اُٹھیا اکھڑ واہیا — دل تھیں نور چمکدا پایا یوسف نظری آیا

چٹھیاں ہیر وارث دے بحر وِچ ہن ۔ نمونے دے کجھ شعر سن

رو رو لکھیئے چٹھیئے درد بھریئے پتہ لئیں پردیس دے واسیاں دا
پھیرا گھت پرانیاں سجناں تے چل پچھ لے حال اُداسیاں دا
اکو حال سپئے سٹر دے کلیجے نے سٹرناں رونڈیاں جویں اکواسیاں دا
پینڈے مُک نہ ہیں اُداسیاں دے دل ہو گیا بیل خراسیاں دا

ساون رہی اُڈیک توں نہ آیا اساں بہت مصیبتاں جھلیاں او
آہیں درد بھریاں ساڈے کالجے بھنیں تیرے ماہیے تے چڑھ چلیاں او
اسیں وانگ پردیسیاں دیس اندر کیہڑے دیس تُساں کوٹاں ملیاں او
مڑ بوہڑ پردیسیا میریا او تیرے باجھ نہ اساں لتیاں او
ایس چٹھی دے ایسے طرح ۱۵۹ مصرعے ہن ۔ تے اُہ آپ لکھدے ہن ۔
"جاننا چاہیئے ۔ کہ یہ نامہ تاریخ ۸ محرم سنہ ۱۳۴۳ھ مطابق کاتک سمت ۱۹۸۲ بکرم بروز دو شنبہ بوقت نیم روز جانی موچی کی دکان پہ بیٹھ کر بحالت درد چشم لکھا گیا"

سی حرفی سسی پنوں دا اِک بند

ت ۔ تپ دے دہ نین تتی دے رت وہیندی پرنالے
کھڑی پکاراں کر کر نعرے دُکھ پا گئے موت رنڈالے
نہ چھڈ جائیں پنوں یارا مینوں آ کے لے چل نالے
لے پیغام غلام رسولا میرے یار دے کریں حوالے

شاہ شرف

شاہ شرف بٹالہ ضلع گورداسپور دے جم پل تے قوم دے کھتری سن۔ جنم ۱۰۵۰ھ دے نیڑے ہویا۔ جوانی وچ ای فقیری دی کو لگی تے لاہور چلے گئے۔ شیخ محمد فاضل قادری نوں بیعت کیتی۔ اہناں آپ نوں "شاہ شرف" دا خطاب دتا۔ باقی عمر لاہور ای بسر کیتی۔ تے ایتھے ای پران تیاگے۔ آپ دا مزار جیل روڈ تے جیل دے سجے پاسے چاند ماری دے ٹلے کول بنیا۔ ایتھے ترے مزار ہن۔ اک آپ دا اک آپ دے مرشد محمد فاضل شاہ قادری دا۔ اِک اِہناں دے مرید عزیز اللہ دا۔

سوہن لال سوری مؤلف عمدۃ التواریخ نے آپ دا نام شیخ اشرف لکھیا اے مفتی غلام سرور نے اپنی لکھت خزینۃ الاصفیا وچ صفحہ ۱۹۶ تے شاہ شرف لاہوری" لکھیا اے۔ تے نور احمد چشتی نے اپنی کتاب تحقیقات چشتی وچ خزینۃ الاصفیا دی تائید کیتی اے تے اُہدے لکھے حالات نوں صحیح سمجھیا اے۔ سید محمد لطیف نے اپنی کتاب تاریخ لاہور وچ لکھیا اے۔ اِہ بہت بڑے فاضل سن۔ تے اِہناں دا زہد تے تقویٰ دور دور مشہور سی۔ اِہ ۱۱۳۷ھ وچ فوت ہوئے۔

سید محمد لطیف نے لکھیا اے۔ سید شاہ شرف دا مزار ٹکسالی دروازے ساہمنے گوریاں دے قبرستان دے اُتر (شمال) وَل بڑا سوہنا بنایا گیا۔ اندر سنگ مرمر دیاں سلاں سن۔ تے باہر لال پتھر لگایا ہویا تے کاشی کاری کیتی ہوئی سی۔ مہاراجہ رنجیت سنگھ دے عہد وچ جد دربار صاحب امرتسر لئی ہور کئی عمارتاں دے قیمتی پتھر لاہے گئے سن۔ اِہدے پتھر وی لاہ لئے گئے۔ نالے لاہور شہر دے گرد اگرد پکی کھائی (خندق) بنن لگی۔ دوہرے دروازے بنائے گئے تے اِہ سوچ کے کہ بھاٹی دروازے دے باہر کھلا میدان ہووے۔ آپ دا مزار ڈھا دتا گیا تے شاہ شرف دی لاش دا صندوق فقیر عزیز الدین وزیر دی معرفت احاطہ مزار حاجی محمد لطیف دے اُتر دفنا دتا گیا تے مہاراجہ دے حکم مطابق اُس تے چبوترہ بنا دتا گیا۔

بعض مؤرخ کہندے ہن اِہ بھاٹی والے شاہ شرف جنہاں دے نام تے کچہری توں لے کے ولنگڈن ہسپتال تک دی آبادی محلہ شاہ شرف کہلاندی اے ہور سن۔ تے سید سن۔ تے اِہ ۱۱۴۲ھ وچ فوت ہوئے سن۔

حضرت باوا فرید شاہ حسین ورگے فقیراں دے درویشاں وانگوں اِہناں وی اپنی شاعری توں ربی پرچار دا کم لیا۔ اِہناں دی اِک لکھت شترنامہ چھپی ملدی اے۔ میاں محمد بخش نے اپنے قصہ سیف الملوک وچ تے ٹکڑ

موہن سنگھ نے صوفیاں دے کلام وچ آپ دا ذکر کیتا اے۔ کلام دا نمونہ

جے کو شتر قبول نہ کردا سنتے روز ازل   واقف رمز نہ ہندا مڑ کے عشق جمیل نہ پاندا گل
شوق تکمیل الف وچ بیٹی سیس سجود جھکاندا دل   عشق مراد مہار بجر دی پکڑ دی لئی جاوے جنول
سالک تیر چلاون محکم نال ارادت جین منزل   دیوے قدم نہ مڑ کے پچھاہاں مستی تھیں نہیں کرے عمل
بھارے بھار سنگار کراوے پیڑ ہلان دھرے محمل   شغل پہاڑ سفر دے سر تے ریگ جاڑیں رہ جبل
زانو مار بہے جھک نیواں ہر دم وحدت وچ عمل   چڑھ محبوب کجاوے بہندا۔ مکے جویں خطیب عدل
دل دا خون پلاون عاشق لا نہ ذکر کرن دا چھل   اہ کیوں کرے ہوا نہ مستی جھکدا چندن بوہ صندل
وچ چھوہے اجاڑاں باراں وچ وسدیاں مارو تھل   پر جتوں چھکے شرف مہاراں ہر جا وسدا یار مثل

اکھیاں دکھ بھریاں میری دیکھن یار تساں نوں
ڈٹھے باجھوں رہن نہ موئیے لگی چوٹ نیناں نوں
جے تن لگے سو تن جانے بجھی ویدن اساں نوں
شاہ شرف دل درد گھنیرے معلم حال تداں نوں

رہ وے اڑے رہ وے اڑیا   ایتھے بولن دی نہیں جاوے اڑیا
جو بولے سو ماریئے منصور جویں   کوئی بچدا نہیں وے اڑیا
جے تیں من دا راہ پچھاتا   دم نہ مار وے رہیں چھپاتا
جو دیوے سو سہہ وے اڑیا
قدم نہ پا سچھے دیویں حالوں   توڑے سر دکھ دیچے دھڑ نالوں
تاں بھی حال نہ کہو وے اڑیا
جانجی مانجی مڑ گھر آئے   مجلس وڑیا شوہ وے اڑیا
رہ وے اڑیا رہ وے اڑیا
شاہ شرف اہ بات بتائی   کرم دا لکھیا ملیا بھائی
کہ شکرانہ پہہ وے اڑیا

مولوی خلدی

ناں عبدالرحمٰن تخلص خلدی وڈالہ سدھواں ضلع گوجرانوالہ دے وسنیک - جنم ۱۲۹۲ھ
مسیحت دے امام سن صوفی منش - درویش صورت - اُنج بڑے ہس مکھ تے ملنسار - اہناں دے شعراں
وچ معرفت دا رنگ جھلک دا اے - ابیات خلدی یا سی حرفی خلدی چھپی ہوئی ملدی اے -
ستر ورھے دی عمر پا کے ۱۳۶۲ھ وچ عدم نوں سدھارے - کلام دا نمونہ

ب بندے نالوں رکھ چنگیرا لگ پیا بن لایوں
ڈھیماں کھائے پھل کھوائے فرق نہ رکھدا سایوں
لکڑی اسدی سو کم آوے فرق نہیں سر پایوں
میاں خلدی مویا جیوندا توں کیہڑے کم آیوں

الف ایس اولڑی موت نے جی کیہے کیہے جوان اے مارسٹے
کجھ پکڑ مردے پائے وچ قبراں کجھ گھت چِخا اتے ساڑسٹے
کجھ کُتیاں کھادے نیں وچ کھائیاں کجھ شیراں گھبیاڑاں نے پاڑسٹے
عبدالرحمٰن خلدی اس موت نے جی کئی لکھ گھراں اُجاڑسٹے

ت تدوں تدبیر کیہہ کریں گا توں جدوں وچ قبریں تینوں پاونیں گے
تیرے بھین بھائی انگ ساک سارے سبھے چھوڑ اکلیاں جاونیں گے
تیرا نال فرشتیاں واہ پوسی گرزاں پکڑ تیرے سر لاونیں گے
جیہڑی دیہی دا خلدیا مان کریں اوڑک خاک کیڑے اوس کھاونیں گے

م مایا دا لوبھ تے بھرم تینوں ہور دیا تے دھرم دی چاہ ناہیں
سبھے دید پراں گیکار دے نے ایس لوبھ ہنکار تھیں لاہ ناہیں
ہور کام کرودھ تے مرب دے نویں ڈنگ مار دے کجھ وساہ ناہیں
خلدی نت نصیحتاں کراں تینوں ایس راہ اندر لڑے جاہ ناہیں

شاہ شرف

اُنھینویں صدی دے مُڈھلے سمے نُورپور علاقہ وہنار (پوٹھوہار) وچ ہوئے۔ علاقہ دھنی تحصیل چکوال (جہلم) دے دو مشہور گراں ہن۔ بھون تے مرید۔ اِہناں دے پیو مرید بھون نورپور آ وسّے۔ نور پور دے چارے پاسے نکیاں نکیاں پہاڑیاں دیاں کندھاں کھڑیاں ہن۔ کہیا جاندا اے۔ کہ اِہناں دے پیو نُوں اِک صوفی بزرگ "میراں سیّد مہندی" جنہاں دا مزار بھیرہ (شاہ پور) وچ اے۔ نے کہیا۔ "تیرے گھر دو بوٹے لگن گے اِک میرا ہووے گا۔ اِک تیرا" مُراد اِہ کہ اِک فقیر ہووے گا۔ دوجا دنیا دار۔

سو ہیو دے گھر اِہ دو بھرا ہوئے۔ وڈا بھرا شاہ نواز مجذوب ہو گیا۔ تے اِہ دُنیا دا کاروبار کردے رہے۔ اِہ بڑے ٹھاٹھ تے بانکپن وچ رہندے۔ کہندے ہن اِہناں دے حقّے وچ ہمیشہ پانی دی تھاں گلاب دا عرق پیندا رہیا۔ روایت اے کہ اِہ راتاں شعر گوئی دیاں مجلساں وچ گذاردے تے دن دنیا دے کماں وچ۔ اِہناں دا کلام عام طور تے دوہڑے ملدے ہن۔ جنہاں وچ اوس دور دے دیہاتی ماحول تے معاشرہ دی جھلک نظر آوندی اے۔ اِہناں دے پیو بھرا مڑ اپنے پچھلے پنڈ مرید چلے گئے تے اوتھے دفن ہوئے اِہ وی پچھلی عمرے اوتھے ای چلے گئے۔ تے پیو بھرا دے کول ای جا سُتّے۔

اِہناں اپنے شعراں وچ اپنا تخلص شاہ شرف یا شاہ جی ورتیا اے۔

بھٹ کجّا بھٹ کچے دی یاری ہیں تے لگن گھڑا ایا کچ دا — اُتوں سُتّا وچوں کھوٹا کھوٹ ایسے وچ پچھدا
ہتھ لایاں پیا جھلکے یارو ٹھوکر لگیاں ناں بچدا — شاہ شرفا تُرگئے سمرات پچھانن والے نہیں رہیا زمانہ سچدا

بھٹ کجّا بھٹ کچے دی یاری اینویں دل نوں روگ لیوسے — اندراں دے ہین ناسے واقف صورت تک بھلیوسے
اِنہاں جاتا کجھ حاصل ہوسی پر ٹھگاں وس پیوسے — بھلا ہویا گڑ مکھیاں کھادا شاہ جی بھِن بھِن توں چھٹیوسے

پھُلاں وچوں اِک پھُل ڈٹھیا سے کھڑیا نہیں پر کھڑ سی — جاں جاں پھُل بہاریں چڑھ حسن دا حُسن دی کھل سی
واسے دیکھ دیوانے ہوسن عقل جنہاں دی بھُل سی — پاک نظر دے ویکھن والیاں شاہ جی سر چھتر بنی دا جھُل سی

بخش مُلتانی

میاں بخش ملتان دے رہن والے۔ انیسویں صدی عیسوی دے مڈھلے سمے ہوئے۔ اوہ ڈیرہ غازی خان دے جم پل سن۔ مڑ ملتان آ گئے۔ ایہناں دیاں کافیاں ستے دوہڑے ملدے ہن۔ بولی پنجابی تے ملتانی رنگ دی ڈھیر یان چڑھی ہوئی۔ کلام دا نمونہ

بھٹھ بھاگ براج بابل دا بھانے چاک دے رہساں
جھوک رانجھن دی جوک لگی تن چیر کے چاک کریساں
ٹاں براگن بھیاں انگ انگ خاک رُلیساں
بخش پیارے چاک باجھوں اُٹھ پئی غمناک جلیساں

کافی:۔

مٹھڑے مٹھڑے بین وجائے ٹھمک ٹھمک کاندا سیاں
اس جوگی دے ناز اوکڑے مسک مسک کاندا سیاں
مددے مددے نین نبا کے زوری زوری من بھاندا سیاں
اس جوگی دی درد رنجان گل گیا ماس ہڈاں دا سیاں

درد سیاپے پائیم اُپے پھر گیندے گل گھتاں!
سولڑے درد رنجھانی کوں کھڑے مارن پل پل لتاں!
نین نہ رہندے ترسنوں بیٹھاں نین کراں کہ کتاں
عشق دنجائیاں متاں کجھ ہن بخش نہ لکساں متاں

زنار کفر گل پا کے تارک ہوئے ایمانوں
کفر اسلام دی چاہنیں جھڑے ٹپ گھڑے مکانوں
تسبیح توڑ وڑے بت خانے گذرے بیدگیانوں
بخش ایمان کو خبر نہ کائی عشق آیا مودمکانوں

میرن شاہ

نام امیر حیدر شاہ تخلص میرن بخاری سیّد۔ پیو دا نام۔ سیّد ولایت شاہ بخاری۔ بستی کُنڈا موضع راوٗ جیلہ مشرقی تحصیل کوٹ ادو ضلع مظفر گڑھ دے وسنیک۔ جنم کُنڈا ۱۲۴۲ھ وفات ۱۲ ربیع الاوّل ۱۳۱۸ھ مطابق جولائی ۱۸۹۸ء

اِہناں دے پڑدادا سیّد میر عوض شاہ۔ ہندوستان توں نقل مکانی کر کے بستی کُنڈا آ وسے تے زمینداری تے گزارہ کردے رہے۔ کُنڈا وچ کوئی ہزار وِگہ زمین آپ دے خاندان دی ملکیّت اے۔ تے نمبرداری وی آپ دے ہی خاندان وچ اے۔

اِہ نِکّے ہُندیاں کُنڈا چھڈ کے بہاولپور آ گئے تے اِتھے محلہ گنج دے وسنیک بن گئے۔ تے محلہ سادات گنج دے اِک بزرگ سیّد جلال الدین شاہ دے چیلے فیر اِہناں دے ای جوائی بن گئے۔ قد کاٹھ بڑا سوہنا۔ جثہ بھرواں تے کسرتی۔ لما قد۔ گورا رنگ۔ چہرے تے حُسن تے جلال۔ جد واہڑی نوں مہندی لگاندے اُہدے نال چہرے دی لالی ہور وی نِکھر آوندی۔

سب توں پہلاں پہلوان ہون کر کے نواب بہاولپور دے پہلواناں وچ ملازم ہوئے۔ اِہناں دی پہلوانی دی شہرت سُن کے کابل توں اِک پٹھان کُشتی لئی آیا۔ تے اِہناں اِکّو اجیہا دھوبی پٹڑا ماریا کہ اوہ چار شانے چت ہو گیا۔

جلد ای چھیپے نے سر تے آ ہتھ رکھیا۔ اِہناں پہلوانی چھڈ کے ریاست دی دُوجی نوکری کر لئی۔ پھیر نواب بہاول خاں رابع دے انتقال تے ۱۸۶۶ء وچ اِہ نوکری چھڈ دِتی۔ پر سرکاری خزانے دی خاص مد چوں آپ نوں ۱۵ روپے ماہوار زندگی بھر وظیفہ مِلدا رہیا

پہلوانی توں سوا اِہناں نوں طب۔ کیمیاگری تے ہوسی دا شوق رہیا۔ اِہناں مُڈھلی تعلیم دے بعد پہلوں طب پڑھی۔ تے حکیمی کردے رہے۔ فیر کیمیاگری دا شوق ہو گیا۔ تے ساری عمر "اکسیر" بنان دے وچ گوا چھڈی پر اکسیر سونا نہ بن سکیا۔ اِک آنچ دی کسر ہمیشہ ای رہی۔ بہاولپور دے اِک نیل گر رمضان نوں وی اِہ ٹھرک سی۔ دوہاں دی گوڑھی بنی تے دوویں سونا بنان لئی رلیا تے دولت صرف کردے رہے۔

بہاولپور دے نیڑے پنڈ سنجر تے جنڈ وچ اِہناں کجھ زرعی زمین خرید لئی تے اکثر اوتھے جا کے کئی کئی دن کھُلی ہوا دی بہار لیندے رہے۔ پہلوانی حکمت۔ شاعری تے نال پیری مُریدی وی کردے رہے۔ کھان پین

رہن سہن بڑا ٹھاٹھ دا سی۔

شاعری دا شوق اِنہاں نوں بچپن توں ہو ہی پیا سی۔ اِنہاں دی لکھت قصہ ہیر رانجھا۔ کالی گوری دا جھگڑا۔ آتشِ عشق چھپ چکے ہن۔ تے عیدتے شب قدر دا بیان، روہی بارے۔ پہلوانی دے تن سو سٹھ دا نیچے دا بیان" پٹواریاں بارے نظم تے دوہڑے۔ ان چھپے پِل رہے ہن۔

ہیر رانجھا دا قصہ اِنہاں کسے بزرگ دی فرمائش تے لکھیا۔ ایس وچ تین سو توں ودھ شعر ہن۔ لکھدے ہن

امیر حیدر کراں طبع آزمائی	کراں دلدار دی وعدہ وفائی
متاں دلدار دا دل شاد تھیوے	میڈا دل غم کنوں دلشاد تھیوے
جداں دلدار دی خواہش ڈٹھوسے	تداں اِک داستاں ایہا بنیوسے

اگے چل کے لکھدے ہن

ہزارہ نوں رنجھیٹا چھوڑ چلیا	سیلیٹی ہیر دا ایہے عشق سنّھیا
تداں بھگوا جوگی دا دیس پایوس	متّھے مل کر بھبھوت تے بین چایوس
اُٹھی چلیا رانجھیٹا واہ گھن کر	کر بنیا توت اپنا ٹکڑے پن کر

دوسری لکھت آتشِ عشق اِے۔ ایدے ۲۰ صفحے ہن۔ ایس وچ مولود شریف۔ پنج سحرفیاں تے دس دوہڑے ہن۔

الف — انوکڑا عشق لگانت رووان زار و زاری درداں ماری
ڈاہڈی جا محبت لائیم ڈوجھا یار و ساری کرے نہ کاری
میں تتی دے آگیا سر بھار بر ہوں دلباری بے قراری
میرن نیونہہ اُٹھائیں رگاں جتھاں زور نہ زاری میں بے چاری!

تیسرا چھپیا قصہ کالی گوری دے سوال جواب اے اِہ وی سحرفی دے رنگ وچ اے۔ اخیر تے کجھ کافیاں میاں بخش ملتانی (ڈیرہ غازیخاں دے وسنیک) تے میاں باغ علی شاہ دیاں شامل ہن۔ دو بند سن اتو کالی گوری نوں کہندی اے

ت تینڈی اے عادت گوری زورے چھیڑ چھیڑیندی	سانکوں شرم الیندے آندے توں ہت مان کریندی
کجھ حیا کریندی ناہیں عالم کوں سو بیندی	ساڈی خیر دا سیا پوری اپنا کپ کپیندی

اگوں گوری جواب ڈیندی اے۔

ث ثابت اپنے مطلب کیتے اندر باہر کالی — نمک کھیسی اپنا کالا ہیں وت موہنہ مکالی
زہر دا اگوں گھٹ ملیندے ڈیندی تینڈی ہندی چالی — اصیلاں نال الاویں کالو چیکیں جاگوں لالی

"رہی وی گزران" چوں اِک بند

کلر شورا چونا کھارا — پانی کوڑا زہر انگارا
کرے جگر کوں پارا پارا — سڑ دا سنگ زبان
شالا پیش نہ آوے رہی دی گزران

جداں کہیں کوں زحمت تھیوے — نہیں حکم جو ہتھ ڈکھیوے
نیت مراد ستے مرے جیوے — نہ دارو تے نہ درمان
شالا پیش نہ آوے رہی دی گزران

مولود شریف چوں دو شعر

ٹگی ہیم بھا جو سینے کوں — رو واں موہنہ کر مدینے کوں
ڈیکھاں دلبر نگینے کوں — ونجاں واری میں لکھ واری

میرن شاہ ہے تینڈا بردا — تے خادم آل اطہر دا
نہیں طالب کہیں گھر دا — تساں باجھوں شرمساری

اِیہدے بعد پنج سحرفیاں ہِن۔ اِنہاں وِچ اکثر ہیر تے اُہدی ماں دے سوال جواب ہِن جویں ہیر ماں نوں کہندی اے

۴ م ماہی دے تاں اُتوں گھتاں جگ سارا ماں — عاجز جٹی کاں کمینی چھوڑیوس تخت ہزارہ ماں
میں باندی ڈسماندی کوں دکھلایوس روپ نظارہ ماں — میرن شاہ سینڈے من بھایا ماہی ماہ ستارہ ماں

تے اگوں ماں کہندی اے

ت نہ جمیں تاں وت جیویں نہ وت وڈی تھیویں دھی — گھر ساڈے نہ پیدا ہوندی نہ وت ہیر سڈیویں دھی
ترپنے نہ وت چڑھیں جوانی کیر مینڈا نہ تھیویں دھی — میرن مت وہا جیو سنجی ستھیو جویں کیویں دھی

شب دیال

نام شب دیال سود۔ ہوشیارپور (بازار ٹھٹھورام) دا وسنیک۔ ویہویں صدی بکرمی دے مڈھ وچ ہویا۔ سنیاریاں دا کم کردا سی۔ اَن پڑھ سی۔ اِہدی یادگار اک قصّہ روپ بسنت اے۔ جیہڑا کبت ونہڑیاں وچ اے۔ تے چنگا مشہور اے۔ ہندی شبد ڈھیر ورتے ہن۔ نمونہ

چڑھدے چیت سنو اِہ حال — دھوکہ کھڑک سین دے نال
جو کجھ لکھیا بدھ تے بھال — قلم لگا گئی
رانی کہہ گئی راجے تائیں — توں نہ ہور ویاہ کرائیں
گودی روپ بسنت بہائیں — ہیں توں چترا بھل نہ جائیں
نار سمجھا گئی

روندے روپ بسنت دو بھائی — جن کی مر گئی ایسی مائی
اِہ دکھ برا سیہا نہ جائی — رب نے ڈاہڈی بنتا پائی
جگر کٹ کھا گئی

کہندا شب دیال ورلاپ — کردا کھڑک سین ورلاپ
پچھلے جنم کیتا ورلاپ — جس دا ملیا اِہ سنتاپ
کیسا دکھ پا گئی

غلام حیدرؒ

نام تے تخلص غلام حیدر - قوم دے شیخ - رسول نگر - ضلع گوجرانوالہ دے جم پل -

جنم ۱۸۳۶ء وفات ۱۹۲۶ء

دسویں پاس کر کے سکول ماسٹر لگ گئے - انگریزی فارسی - عربی دا علم چنگا سی - پنڈ دادن خاں ضلع جہلم دے گورنمنٹ ہائی سکول وچ ڈھیر چر انگریزی پڑھاندے رہے - مولوی محبوب عالم ایڈیٹر پیسہ اخبار دے سنگتی سن - پنجابی وچ شعر چنگے کہندے سن - اِنہاں دا دیوان حافظ دیاں ۵۶ غزلاں دا پنجابی شعراں وچ ترجمہ ملدا اے - جیہڑا اِنہاں دے ذوق تے شاعری دی غمازی کردا اے - سکول توں پنشن پا کے اپنی زمین تے سرگودھا چلے گئے - واہی گاہی کراندے رہے - اخیر ایتھے ای اللہ نوں پیارے ہو گئے -

اِہ دسدے ہن "میرا پیو تے میرا چاچا اِک واری باہر جا رہے سن - کہ مہاراجہ رنجیت سنگھ گھوڑا دوڑاندے آئے - تے اِنہاں دے کول آ کے گھوڑا روک لیا - تے بڑی محبت دے لہجے وچ کہیا -

" او شیلیو - میرا گھوڑا پھڑیا جے - میں ذرا پیشاب کر لاں "

اِنہاں دوہاں گھوڑے دی لگام پھڑ لئی - اُہ اُتر کے نیڑے دے کھیت وچ چلے گئے - جد وہلے ہو کے آئے گھوڑے تے سوار ہوئے - گھوڑے دی گردن وچ جیہڑے موتیاں دے ہار سن - اُنہاں چوں اِک نوں اپنی تلوار نال کٹ سٹیا تے کہیا "لئو اِہ موتی چن لئو تے جا کے موج کرو "

تے آپ گھوڑا دوڑا کے چلے گئے -

میرا پیو تے چاچا ہار دے کھلرے موتی اجے چُن رہے سن - کہ مہاراجہ دا لشکر آ گیا تے اُہ وی چُنن لگ پیا سو جِنے موتی اِنہاں دے حصے آ سکے اِہ چُن کے لے آئے - تے سچ مچ موج کردے رہے - جدوں پیسے مُک جاندے اِک موتی ویچ لیندے تے اپنی لوڑ تھوڑ نوں پورا کر لیندے -

مہاراجہ ۱۸۳۹ء دے قریب چلانا کر گئے - سِکھ فوجاں نوں طلب نہ ملن تے اُنہاں وچ سکھا شاہی برچھا گردی تے آپو دھاپ آ گئی - سکھ فوجیاں دے جتھے بن دے تے سکھ - ہندو - مسلمان گھر یا ہنڈے تے پیندے اوہناں نوں لُٹ لیندے تے اپنی لوڑ پوری کر لیندے - اِنہاں فوجیاں دی لُٹ نوں دھاڑ پیناں کہندے سن -

کہندے ہن ہیں کوئی ست اٹھ سال دا ساں کر ساڈے پنڈ دی دھاڑ پئی میری ماں نے میتوں تے ہور بالاں بچیاں نوں اندر لکا دتا۔ دھاڑ آئی۔ اِنہاں ساڈے گھر دے سارے بھانڈے پھولے۔ کسے وچ گڑ۔ کسے وچ چھوہارے۔ کسے وچ دانے۔ کسے وچ آٹا یا پیسہ دھیلا۔ غرض جو کجھ ساڈے گھر وچ ہیسی لیر ٹاکی تک سب پھول پھال کے لے گئے۔ ایس دھاڑے دے سببوں ساڈے گھر اُنج دی ترکال سندھیا ودت آئی سی۔ تے اُنج وی شام پے گئی سی۔ اتفاق نال ساڈی اِک ککڑی باہروں شام پین سبب گھر آ گئی۔ گھر کھان نوں کجھ وی نہیں سی رہیا۔ ماں نے کہیا۔ ہُن ایہو ککڑی حلال کر لئے۔ تاں جو رات دا ڈنگ تے ٹپکیے۔

ککڑی نوں ذبح کیتا گیا۔ تے رتوں مدو مل گئی۔ اُہدے پوٹے چوں کجھ موتی نکلے۔ اِہ جاپدا اے کہ جدا ہُ سارے بھانڈے اُٹھا رہے سن۔ کجھ موتی ڈگ ڈُلھ گئے۔ تے ککڑی نے کولوں چُگ لئے۔ اِہ موتی دیکھ کے سب دے چہریاں تے طراوت آ گئی۔ تے انج جاپیا۔ جویں عید دا چن چڑھ پیا اے۔

اِہناں دے ترجمہ کیتے کجھ شعر ؎

کر بسم اللہ اُلٹ صراحی ساقی لیا پیالہ
ہنیوں لگا دل سوکھا پچھوں سخت کشالہ
قسم معطر نافے والی کھُلدا جو صبا تھیں
مشقے اندر لکھاں کُٹھے کالی زلف دوتا تھیں

پیا ڈولاندا جیوڑا میرا مدد کریو مولا ئیو
چیتا بھیت دلے دا میرا ظاہر ہووے بھائیو
ہستی کھیڈن دُنیا والا دم دا کوڑ پسارا
نیکی کر لے نال مُحباں وچ دا پیا نگارا
پھا تھی بیڑی شوہ دے اندر دکیتی دا موافق
تا پاوے دیدار سجن دا ایہہ مسافر عاشق
گل پھُلاں دی مجلس اندر بلبل پئی پکارے
اُٹھو مستو غٹ غٹ پیو جام صبوحی نیارے

جان غنیمت اِک دو پیالے مجلس ساقی پیالے
دُنیا فانی وچوں جاندے دارو داری سارے
مست جوانی اپنی اندر رُجھیوں ہور سیاپے
بگیاں والاں وِلوں دکھیں شرم کریں چا آپے

رہیا سلامت مُول نہ کوئی دو پڑاں وچ آ کے
جیونکہ سب دیوانے ٹُہندے وچ میخانے جا کے
اہل بشارت اوہو جانو ہک وچ سبھے جیہڑا
نکتے کئی ہزاراں ایتھے سمجھی والا کیہڑا

سیّد میراں شاہ

نام سیّد میراں شاہ جالندھر دے وسنیک۔ جنم سنہ ۱۲۴۶ھ مطابق سنہ ۱۸۳۹ء وفات سنہ ۱۳۲۲ھ بڑے نیک تے صوفی طبیعت دے۔ صوفیائی وچ حضرت ولی محمد دے چیلے۔ جالندھر وچ بوہڑ والی مسیت دے کول محلہ سیداں وچ رہندے سن۔ اِہناں ہیر رانجھا (لکھت سنہ ۱۳۰۷ھ) مرزا صاحباں سنہ ۱۳۱۱ھ سوہنی مہینوال (سنہ ۱۳۱۴ھ) کلیات میراں شاہ (سنہ ۱۳۱۹ھ) تے گلدستہ میراں شاہ لکھیاں اہناں زیادہ تر کافیاں۔ تے گیت لکھے ہن۔ کجھ بیت تے ڈیوڑھ وی ہن تے گلدستہ میراں شاہ وچ اردو تے پوربی بول وچ غزلاں کافیاں وی ہن۔ اِہناں دا سارا کلام تصوف تے عشق حقیقی دے گوڑھے رنگ وچ رنگیا ہویا اے کجھ قصے وغیرہ چھپے ہوئے ہن۔

کلام دا نمونہ

سیو جوگی نی ہزارے والا — اُہدے گل مرگانی کنیں سوہے والا
اُہدے عشق انوکھے دھماں پائیاں — میرے نال سیائیں سیو اکھیاں لائیاں
ہن آیا کھڑیں کر کے بھیس نرالا

ض ضرب خدائی دے عشق والی جنہوں لگ دی ہے سوئی جاندا اے
گلاں نال تاں کجھ نہ لبھدا اے جیہڑا عمل کرے موجاں ماندا اے
کامل پیر دے باجھ نہ رب ملدا کوئی زور ناہیں ان تان دا اے
میراں شاہ اِہ زاہدی خبر ناہیں اِہ تاں کم پریم گیان دا اے

ڈیوڑھ

ج جگر وچ زخم ہجر کس نوں پھول دکھاواں — کس در جاواں
باجھوں وصل علاج نہ کوئی سو سو مرہم لاواں — نفع نہ پاواں
برہوں ظالم اندر وڑیا کیونکر جان بچاواں — خاک سماواں
میراں شاہ دلدار خواجہ دے رو رو حال سناواں — تاں سکھ پاواں

الف اللہ دے واسطے آ رانجھا وتا چھڈ رانجھا تیری گولڑی ہاں!
تیرے باجھ نہ کجھ ہیں جان دی ہاں مینوں قسم تیری آلی بھولڑی ہاں
بے عیب ہے رب دی ذات میاں اک چھنڈی ہیں بڑی بولڑی ہاں
اک وار کوئی تیرا نام لوے میراں شاہ ہیں اوس تھیں گھولڑی ہاں

ہیر رانجھا دا قصہ اِہناں اک نویں رنگ وچ لکھیا اے۔ تے تھاں تھاں کافیاں نگینیاں وانگ جڑیاں ہویاں ہیں۔ ہیر چوں کجھ نمونہ

موجو نے بقدیر جو آئی موت پیالا پیتا
پچھوں دل کے نال رانجھے دے ویر بھراواں کیتا
دل بھرجائیاں مارن طعنے خون جگر دا پیتا
قاضی پینچ بھرا سدا کے سبھ ورثہ ونڈ لیتا
جتھے ڈبھ سر کڑا ہندا سو رانجھے نوں دِتا
مَیں تر گئی رانجھا ہو

کافی
واہ وا عشق پیارا زور
میں ول کر کے آیا شور
ٹٹی عقل فکر دی ڈور
باجھوں یار نہ سمجھدا ہور
برہوں بال بھبھو کا لایا
میرا تن من پھوک جلایا
کیہا گجھڑا تیر چلایا
باجھوں پیارے طبیب نہ ہور
ویکھو ایس عشق دے کارے
بھلے علم کتاباں سارے
سبھے کر چترائی ہارے
وچ نیل دے رہندا چور
واہ وا عشق پیارا زور

کہندی ہیر سائیں تیرے اگے ہر دم سیس نواواں
نہیں کھاندی شگن چھوہارا نہیں ویاہ کراواں
مینوں حرص نہ دنیا والی قسم خدا دی کھاواں
ماہی چاک رنجھیٹے والا کابل عشق کماواں!
تخت ہزارے دا مالک رانجھا اُسدے نال ہیں جاواں
میں تر گئی رانجھا ہو

بھیّارام

بھیارام پنڈ ہریانہ ضلع ہوشیار پور دا وسنیک۔ قوم دا براہمن جنم ۱۸۴۹ء کوچ ۱۹۰۲ء
عشق دا پھٹیا ہویا۔ دوابے دا مشہور بینت باز۔ عشق مجازی دا رسیا۔ اپنے شعراں وچ اپنے
محبوب نتھو دا ناں ضرور لیاوندا۔ چنت پورنی دے میلے وچ جد شعر پڑھدا لوک اوہدے شعر سُنن
دور دور دوں آندے تے ساری ساری رات بہہ کے اوہدے شعر سُندے رہندے۔ شعر چنگے
سُتھرے کہندا۔ پر شعراں دی ہوند نالوں پڑھنت زیادہ سوہنی سی۔ اِہ اپنی یادگار جوان چھپے شعر
(بینت) چھڈ گیا سی۔ اُہ فنا دے ہتھیں ختم ہو رہے ہن۔ بھیارام دی بیٹھک عام طور تے
سُتھریاں نال سی۔ کلام دا نمونہ

چیتر چمک دہک رہی دامن اُتری موڑنہ ناری! ۔۔۔ لائق در دی
سندر نین ہین جیوں کوئل آن قفس وچ پھسدی ۔۔۔ پھس کر نسدی
پریشاں ہو دیکھنت پریاں پھول کِریے جدہسدی ۔۔۔ صورت شسندری
بھیارام ایوں جان نتھو نوں عمرہ بیس برس دی ۔۔۔ ہر من وسدی

ساون سوہے سوہاون کرنے مست چال البیلی ۔۔۔ گرب گہیلی
ہے اُہ حور ضرور جان توں باجھ پیارے بیلی ۔۔۔ رہے اکیلی
چمبا مروا اور کیوڑا پہنے ہار چنبیلی ۔۔۔ دلبر ہیلی
بھیارام ایوں جان نتھو نوں جیوں مجنوں نوں لیلی ۔۔۔ رب لے میلی

بھادوں بھرم شرم رہے قائم ہے توں گھر گھمبیری ۔۔۔ بنا امیری
رمز عشق دی گھائل کیتا جو لکھیا تقدیری! ۔۔۔ مُرشد پیری
عشق الٰہی سبھ جگ سہندا ہوئے شاہ وزیری! ۔۔۔ کرے فقیری
بھیارام ایوں جان نتھو نوں جیوں فرہاد نوں شیریں ۔۔۔ نہر جا چیری

ملاوا رام نفر

نام لالہ ملاوا رام قوم کھتری امرتسر کٹڑہ بھائی سنت سنگھ دے وسنیک جنم ۱۸۴۹ء وفات ۱۹۱۸ء
بودا پشاوری دے شاگرد امرتسر وچ بزازی نے سوتر دی دلالی کردے سن۔ جد بودے
پشاوری نے امرتسر آکے بیت پڑھنے شروع کیتے۔ اُہدے بیت سُن کے ایہناں نوں بی چٹیک لگ
گئی۔ تے بودے دے شاگرد ہو کے آپ بی شعر کہن لگ پئے۔

زبان وچ تھتھلاہٹ سی۔ پر فیر وی شعر خوب پڑھدے سن۔ ایہناں بیت بازی وچ چنگا جس
کھٹیا۔ عام طور تے چیت پورنی دے میلے وچ جاکے بڑی گرمجوشی وچ بیت بولدے۔ اوتھے عام
کرکے ایہناں دا ٹاکرا ہوشیار پور دے مشہور بیت بازاں چکر تے پھکر نال رہندا سی۔ بڑے محبتی تے
پریمی سن۔ ایہ تے ہر اک نال پیار سلوک نال ملدے سن پر استاد بھائی چونی لال چونی تے اپنے
شاگرد شنکرداس نال اُتٹٹ پریم سی۔

۱۹۱۷ء وچ جد نفر آپ بیمار سن آپنے شاگرد شنکرداس بھابڑہ دے مرن دی خبر سن کے
ایڈا غم کیتا کہ تھوڑا چر پا کے ۱۹۱۸ء دے شروع وچ آپ وی چلانا کر گئے۔

اٹھوارے دے دو بیت سن

سوم

سچ عشق مجازی سر سر بازی جیہڑے دیکھ کے اٹک گئے دل دی اٹکاٹک بدلے
جیہڑے عشق سمندر وچ لال ناری اُہ نہ ڈرن موتوں دلدی کھٹک بدلے
اُہ بیتاب نہ تاب نوں جھل سکدے اپنے دلبر دے حسن دی بھٹک بدلے
نفر چونی کہے میں غم نوں عیش جاناں اے جاناں تیری وکھین دی لٹک بدلے

منگل

میرے عالیجاہ بادشاہ دلبر آیاں تیرے کول دل دی فریاد بدلے
جا کے مست دیوانہ مستانہ پھرتاں آیاں تیرے کول دل دی مراد بدلے
اُہ انسان کیوں نہ سرگرداں مُہندا مدد کر نوں جسدی امداد بدلے
نفر چونی کہے میں غم نوں عیش جاتا۔ اے جاناں تیری مدد امداد بدلے

فضل الدین

نام میاں فضل الدین۔ قوم دے لوہار۔ موچی دروازہ لاہور دے وسنیک
جنم ۱۸۴۷ء وفات دسمبر ۱۹۳۷ء

جد ذرا کم جوگے ہوئے تے جدی کم لوہارہ کرن لگے۔ تے ایس کم وچ چھیتی ای ایڈے ہنرمند ہو گئے۔ کہ چنگے چنگے اوزار تے ہتھیار مشیناں دی مدد توں بغیر مشینی ہتھیاراں اوزاراں نالوں سوہنے تے سر کڈھویں بنالیندے۔

جد شعر شاعری تے بیت بازی دا شوق ہویا۔ اہ میاں محمد بخش گولنداز دے شاگرد ہو کے شعر آکھن لگے۔ اُنج اَن پڑھ سن۔ پر شعر سوہنے لکھدے سن۔

اِہناں دے اُستاد میاں محمد بخش گولنداز لاہور دے رہن والے تے مہاراجہ رنجیت سنگھ دے توپ خانے دے ملازم سن۔ تے اوس سمے دے اُچے کویاں تے منے پرمنے بیت بازاں چوں سن۔

اِہناں دے شاگرداں چوں میاں اللہ دتا شاد تے میاں چراغ دین عشق لہر مشہور ہن۔ اہناں اپنی اخیر عمرے اللہ دتا شاد نوں اپنا خلیفہ بنایا۔ پر اُہ ۱۹۲۴ء دے نیڑے اِہناں دی زندگی وچ ای فوت ہو گیا سی۔

میاں فضل دین دی پہلی برسی تے لاہور وچ اک جلسہ سر میاں محمد شفیع دی پردھانتا ہیٹھ ہویا۔ جس وچ اہناں دے شاگرداں چوں میاں چراغ دین عشق لہر نوں ایس اکھاڑے دا خلیفہ تھاپ کے پگ بنھائی گئی۔ کلام دا نمونہ ؎

ب۔ بُری لگی مرض عشق والی ڈاہڈی ٹٹ رہی اے میری جان میاں
دُکھ درد مصیبتاں غم سارے اک دم سگے مینوں کھان میاں
ٹھنڈی واؤ نہ خوشی دی کوئی آوے ساڑے طعنیاں نال جہان میاں
فضل دین کاہنوں گلاں جگ کردا جیکر یار ہوندا مہربان میاں

میاں جانؔ

نام میاں دین محمد تخلص جانؔ پیو دا نام ہبردار کاہن سنگھ پنڈ بالیہ ضلع امرت سر دے وسنیک جنم ۱۸۵۰ء - وفات ۱۹۰۲ء

(ج)نم دے سکھ جٹ سن - نام پال سنگھ سی - اہناں دا پیو اِک چنگا زمیندار سی - اِہ ۲۲ ورھیاں دے (ہ)ن کہ فوج وچ بھرتی ہو گئے - اوس ویلے گورمکھی ای پڑھی سی - گورو گرنتھ صاحب دا جاپ بڑے (ش)وق نال کردے سن - فوج وچ کجھ مسلمان عقیدیاں تے مسئلیاں بابت واقفی ہو گئی - تے مسلمان ہو کے (نام) دین محمد رکھ لیا - تے کجھ ایہی لگن لگ گئی کہ نوکری چھڈ کے لوکاں تیکر آخری نبی دا رحمت بھریا پیغام (پہنچ)ان دی سیوا دھار لئی - اتے شعراں راہیں لوکاں نوں وعظ نصیحت کرن لگ پئے -

اِہناں پہلوں اپنا تخلص مستانؔ رکھیا - فیر میاں جان بدل لیا - رنگ سبھ توں نکھرا تے کلام وچ (رس) ڈھیر سی -

اِہناں دیاں لکھتاں وچوں پندنامہ میاں جان، تُورہ محمدی میاں جان، تفسیر ربع پارہ عم (قرآن مجید (د)ے تیہویں پارے دا آخری حصہ) تفسیر پارہ اوّل، دوم، سوم - تفسیر بسم اللّٰہ دس ن - اِہناں وچوں پندنامہ (تورہ) محمدی ۱۸۸۵ء وچ چھپی تے پارہ عم ۱۸۹۲ء تے باقی سبھ اَن چھپیا - پر ہن چھپیاں اَن چھپیاں سبھ اِک (کت)ابا سے یکیونجو اِہ سبھا امرتسر دی ۱۹۴۷ء دی ونڈ سمے تباہ ہو گئیاں -

مسلماناں کولوں چوں اہناں دے کبت بڑے مشہور تے سرکڈھویں سن - رنگ وکھرا اِس (و)چ تے سوز بہت - کبت وی آکھے تے سوہنے آکھے - عام طور تے امرتسر وچ کوتوالی دے نیڑے (میا)ں جان محمد دی مسیت دے تھڑے تے کھلو کے ڈھیر چر وعظ کردے تے کبت بولدے رہندے (ت)ے لوک بڑی گوہ پریم نال سُندے رہندے -

میاں جان دے چار پتر تے اِک دھی سی - جنہاں وچوں دو زندہ رہے - تے جدّی بخشی دا ہی (ک)م کردے رہے - اِہناں دی طبیعت وچ روانی تے جذبہ جلال بڑا سی - اِک واری اِہ گھوڑی تے (چڑھ کے) بھورچھی (امرتسر) گئے - اوتھے کسے نے اِہناں دی کاٹھی دا لکتہ چرا لیا - جھٹ اِک کبت جوڑ

سکے سارے پنڈ نوں بھنڈ دتا۔ تے ایس طرح ذرا جنی چودی رہندی دنیا تک لئی ایس پنڈ دے میتھ

مڑ ہی گئی۔ کبت دا انت تک اِہ سی۔

کہے میاں جان کیتا بھور جئی مقام اوہتے رنگڑ لے ایمان میرا تکتہ چرا لیا

اِہناں دناں وچ اوہتے اک وڈا تھانیدار ظفر خاں سی۔ بڑی آکڑ تے ہینکڑ والا۔ اُنج دی

ڈپٹی پنے دا رُعب۔ بڑی تنھ تے ٹینس۔ پر میاں جان اک درویش کوی اِہ رعب کیہہ سمجھے۔۔ اک

کبت آکھ کے گھول ہلا کر دتا۔ کبت اِہ سی۔

آدیں جد ختم بھائی کوئی دم رم ہووے آخر ختم غم کھا روز نشور دا!

ہو کے عاجز نماناں وچ گور دے توں جاناں اجکل ہے چلانا نہ دکھاویں دل ہوردا

جے توں کسے نوں ستاویں کیتا اپنا توں پاویں اگے رودیں پچھتاویں جھکھ لویں پھل زوردا

سُن میاں جانؔ روؤے ہر انسان جد زلزلہ پوے حشر دے صور دا

اِک واری لنگھ رہے سن۔ کھوہ تے سوانیاں پانی بھر رہیاں سن۔ اِہناں اک نوں کیہا کہ پ

پیا۔ اوس گوہ نہ کیتی۔ اِہناں جھٹ آکھیا

اِک پنڈ وچ رن آہدے ہین دو کن گُت ٹپنے لسنگ رنگ تیر ماریئے

میتھوں پچھ لے نشانی ہے شیطان دی اُہ نانی اُہنوں خبراہ کرائی کسے نہ بناں تیر ماریئے

سن میاں جان آکھ بڈھے جوان تراٹ جائے مان پچھے رب تینوں ٹھواریئے

لوکاں نوں نصیحت کردے آکھدے ہن ؎

اللہ جل ہے جلال اوس کمال نہ زوال اُٹھ سُرت سنبھال کر نام غافلا!

اِہ دنیا جنجال مت پھسیں وچ جال اج کل مار و کمال تینوں سمجھ توں عاقلا

اوس رب دے حضور جدوں ہوویں منظور خوشی ہووسی ضرور وچ جنتاں دے داخلا

ہندو پڑھن پُران مسلمان جو قرآن کسے ورلے پچھان مستان پھریں حاصلا

رحیم یار

نام رحیم بخش تخلص رحیم بخش ندی تے رحیم یار ندی ـــــــ موچی دروازہ لاہور دے وسنیک
جنم ۱۸۵۱ء وفات ۱۹۰۱ء

میاں ہدایت اللہ دے بان یوگ شاگرد۔ ریلوے ورکشاپ وچ لوہارہ کم کردے رہے۔
پہلوں سکھر (کراچی) ورکشاپ وچ پھیر لاہور وچ۔

اِہناں چار قسم دے شعر لکھے (۱) نصیحت (۲) وحدانیت (۳) لغت (۴) تے شہادت۔
اِہناں توں سوا طبع دے گھوڑے دی واگ ہور کسے پاسے نہیں مرڑن دتی۔ شعر تھوڑے کہے پر جنے کہے سوہنے تے تولویں۔

اچھے خاصے جوان۔ بھرواں جسہ۔ لما قد۔ کسرتی ڈیل ڈول ہتھ وچ لمیں ڈانگ۔ کے بازار وچ جد نکلدے تے رستے وچ کسے نوں جد کوئی غلط شعر پڑھدیاں سن دے بھاویں اوہ جانوں ہووے نہ ہووے اوہدیاں کھچاں تے ڈانگ مار کے آکھدے شعر دا خون نہ کر انج پڑھ
آپ ٹرے جاندے شعر گنگناندے جاندے۔ لوک بڑی آدر عزت تے محبت نال بٹھاوندے تے شوق لگن نال اِہناں دے شعر سن دے

اِہناں دے شعراں دے دو مجموعے۔ مجموعہ رحیم یار تے تحفہ رحیم یار چھپے ہوئے ہن۔ کلام وچ بڑا سوز، روانی، اُچ خیالی تے یکیائی اے منگتیاں لئی خاص کر اِہناں دا کلام بڑا نفع دندا اے کیوں جو اوہ گلیاں وچ ایہہ شعر گوں کر کے چوکھی خیر خیرات لے آوندے ہن۔

کلام دا نمونہ

الف آیا سیں لعل وہاجنے نوں وچ کولیاں دے کاہنوں پا بیٹھوں
نینوں حکم کستوری خریدنے دا ڈھیر ہنگ جوین دے لا بیٹھوں

کیہہ جواب دے سیں اُس شاہ تائیں جس دی رقم نوں کھیت کرا بیٹھوں
رحیم بخش سوداگری کرن آیوں پوچہ ہٹیا مفت سرا بیٹھوں

ث ثابتی دے نال دیکھ میاں کتھے یار تیرے جھیڑے ہان دے سن
کتھے صحبتاں بیٹھکاں مجلساں نی رات دن جتھے ہو جاں کمان دے سن
کتھے گئے نی رستم جہاں اُتوں جھیڑے دیواں نوں پڑ ٹھیج رہان دے سن
رحیم بخش ظاہر اُہ بھی گم ہوئے جھیڑے مرتے نوں زندہ کرجان دے سن

لغت۔ چیتر چیت ہمیشہ کردا طرف مدینے جاواں میں!
روضے پاک نبی دے اُتوں اپنی جان گھماواں میں!
جے کر ہووے حضوری پوری سارے مطلب پاواں میں
رب رحیم کریم قادر توں ایہو ہر دم چاہواں میں

بیساکھ بساکھی لوکی جاون میں ٹُر پواں مدینے نوں
جس دی دولت دین دُنی سب دیکھاں اوس خزینے نوں
تت تیاری کراں بیچاری میں شعبان مہینے نوں
دیکھن باجھ محمد تیرے بھٹھ گھتاں اس جینے نوں

شہادت دے دو شعر

الف۔ اِک دن دا ذکر خیر سنو نبی رب دے پڑھن نماز میاں
سجدے وچ رسول مقبول گئے اُپر بیٹھے حسین کرناز میاں
چاہیا نبی نے سجدیوں سر چاواں جبریل نے دتی آواز میاں
ہویا حکم رحیم حسین کارن کیتی نبی نماز دراز میاں

جیوں جیوں ظلم یزیدیئے کرن شاہ تے تیوں تیوں شکر دی منہ تھیں ندا نکلے
جان مال عیال قربان کیتا صادق مرد ہو عاشق خدا نکلے
ایسے صابر نہ تا سیس وچ سجدے گویا صابراں دے پیشوا نکلے
سن کے شاہ حسین دا صبر یارو خود بخود منہ تھیں مرحبا نکلے

نال نہ رنگ تنہیں اک دکھایا ہیں نہ ذائقہ چکھ لیوے جسنوں سار ہووے!
لکھیا شعر حسین نے عشق اندر جیہڑا فلک تھیں لنگھیا پار ہووے
قسمت ہووے شفاعت رسول اللہ بخشش کل عاصی گنہگار ہووے
ہووے وچ فردوس دے اِہ مجلس ایہو ذکر کردا رحیم یار ہووے

چھٹکل۔ وچ جنہاں نوں شوق دیدار دا اے چور دا انگ لا دن اُٹھ ستن راتیں
جان جیل گے یار دے در جا دن گئی دشمناں دے پہرے بھن راتیں
چوری چوری محبوب دا وصل لہسن دا دے سُنے نہ دتہ سر اکن راتیں
رحیم یار کیہ عشق دی سار جانن جیہڑے کھا سُتے بھتا اَن راتیں

معجزہ منکر معراج شریف چوں کجھ شعر

بندہ کون جو حق ادا کرے — مینڈی صفت ثنا خدا کرے
حور و ملک تے ارض و سما کرے — یا احمد سرور صلِ علےٰ
بڑے معجزے لکھ ہزاراں جی — میں کیہ کیہ بات وچاراں جی
اِک اپنی عرض گذاراں جی — یا احمد سرور صلِ علےٰ
وچ غفلت عمر ونجائی ہیں — نہ کوئی تند چرخڑے پائی ہیں
ہُن تیری دیاں دہائی ہیں — یا احمد سرور صلِ علےٰ
جنہاں سگھڑاں چرخے ڈاہے نی — اُٹھ پچھلی رات گھوکائے نی
انہاں کت ڈھیر لگائے نی — یا احمد سرور صلِ علےٰ
میں اِک نہ کتی چھلی جی — میں ڈھنڈھول جھل ولی جی

رت غفلت منجی ملی جی
یا احمد سرور صلِ علےٰ

محمد بوٹا گجراتی

نام محمد بوٹا تخلص بوٹا۔ کٹڑہ شالبافاں گجرات دے وسنیک۔

جنم ۱۸۵۱ء　　وفات ۱۹۲۰ء

قوم دے کشمیری، شالبافی دا کم ڈھیر چر کردے رہے۔ تے اِہدے وچ اپنے گُن ہوئے سن کہ نویاں نویاں طرزاں کڈھن کرکے طرح ساز کہلائیے۔

تعلیم بڑی تھوڑی۔ بس اینویں ڈنگ ٹپاؤ۔ جد ۱۸۷۰ء دے نیڑے بیت بازی دی ہنیری جھلی۔ اِنہاں نوں وی بیت باز بنن دا شوق ہویا۔ تے کجھ چر بیت بازی کرن بعد انہاں قصہ شیریں فرہاد لکھیا۔ جوڈاہڈا پسند کیتا گیا۔ پھر انہاں پنج گنج لکھیا۔ جیہڑا ہزاراں لکھاں دی گنتی وچ چھپیا تے وکیا۔

انہاں ووہاں دی مانگ ویکھ کے اِنہاں ہور وی کئی قصے کتاباں لکھیاں۔ اِنہاں دیاں چھپیاں لکھتاں اِہ ہن۔

شیریں فرہاد لکھت ۱۸۷۲ء۔ پنج گنج ۱۸۷۴ء۔ چندر بدن ۱۸۸۷ء۔ روڈا جلالی ۱۸۸۸ء۔ مرزا صاحباں ۱۸۹۵ء۔ سیر بہشت ۱۹۰۵ء۔ جنگ الامین ۱۹۱۱ء۔ قصہ سلطان محمود ۱۹۱۵ء۔ وفات نامہ سرور کائنات تے قصہ شہزادی بلقیس ۱۹۱۶ء تے آخری لکھت احسن القصص دیوسف زلیخا) ۱۹۱۸ء

ڈھیر چر شالبافی کرن دے بعد اِہ کم چھڈ کے گجرات وچ عطاری دی ہٹی کھوہل لئی۔ تے اخیر عمر تک ایہو کم کردے رہے۔ مرزا صاحباں تے پنج گنج نوں خاص طور تے بڑی مشہوری حاصل اے۔ کلام وچ سادگی۔ سوز۔ خیال اُڈاری۔ رس تے پکیائی بڑی اے۔ میاں بوٹا اج بھانویں آپ نہیں رہے۔ پر اپنی کوتا دا جیہڑا بوٹا لا گئے ہن۔ اُہ جدوں دنیا تک اِہناں دے نام نوں زندہ رکھے گا۔ تے لوک ایس بوٹے دی چھتر چھانویں بیٹھدے تے ایہدی اہک جھک دا مزا لیندے رہن گے۔

مرزا صاحباں چوں نمونہ:۔

آئی رات رنگیلڑی مہندڑیدی سیاں گیت گاون گھُل مہندیئے نی
آیاں سٹھ سہیلیاں اپس رل کے تینوں [illegible] لاون گھُل مہندیئے نی
ساتھوں صاحباں اج نکھیڑیو ای پِٹ [illegible] ن گھُل مہندیئے نی
چڑیاں اڈیاں تے کڑیاں گیاں سوہرے قسمت نال آون گھُل مہندیئے نی

آپے دیس نکالڑے دین ماپے نلوں چا چاون گھل مہندیئے نی
دھیاں دھن نمانڑا لگ اگے ہو بے عذر دھاون گھل مہندیئے نی
چک گاگراں سراں تے اسیں آیاں تینوں ٹھنڈڑیاون گھل مہندیئے نی
آون آنڈ گوانڈناں گون گرن گنھ تاون گھل مہندیئے نی
تیرے باجھ اِہ کاج کواریاں دے ناہیں جگ بھاون گھل مہندیئے نی

پنج گنج چول کجھ شعر

ح ۔ حمد آکھاں یا تعریف دلبر دونویں فرض ہن کراں جدا کیہڑا
ویکھاں یار یا پڑھاں نماز تائیں دونوں فرض ہن کراں قضا کیہڑا
کوچے یار دے جاں یا حج پا جاں دونویں فرض ہن کراں ادا کیہڑا
پاواں عشق یا بوٹیا دین لوڑاں دونویں فرض ہُن کراں ادا کیہڑا

ش ۔ شرع فرماوندی کیہ سانوں مُلاں مسئلے اُلٹ سُنا ناہیں
جیہڑا دم غافل سوئی دم کافر سانوں یار دی یاد بھلا ناہیں
سجدہ یار نوں سیس جھکا کیتا ہُن ہور [illegible] ناہیں
اِکو بوٹیا یار دی جھات چاہاں لوڑ دین ایمان دی کا ناہیں

ک ۔ کٹھڑی عشق نے لکڑی ہیں پھراں مٹھڑی دید جمال دی ہیں
لٹاں کھلیاں تے ہنجو رُنیاں ہیں جنگل بھوندیاں یار نوں بھال دی ہیں
لگے بوٹیا تیر سر یہ بہہ بول اکھیں نیراں ہڑ اچھال دی ہیں

ب بہت دراز اُہ برج اُچا جتھے عشق دے جھنڈڑے جھلدے نیں
ایس عشق بازار بیار ڈاہڈا جتھے سودڑے سراں دے تلدے نیں
پھرن کالڑے ماتی دیس کر کے عاشق بھور مشتاق جو پھُل دے نیں
قیدی عشق دے بوٹیا لین ترے گلوں زلف دے طوق نہ کھُلدے نیں

بابو کرم

نام کرم دین تخلص کرم مشہور "بابو کرم" امرت سر دے وسنیک جنم ۱۸۵۳ء وفات ۱۲ جنوری ۱۹۵۹ء

اہناں دے پردادا جگراواں (لدھیانہ) چھڈ کے امرتسر آ وسے۔ اہناں دے پیو امرت سر وچ ریشم دریائی دی تجارت کر دے سن۔ اُہناں چاہیا کہ اِہ کجھ پڑھ لکھ کے کم سنبھالن، پر کتھیں قدرت نے اہناں کولوں ہور کم لینا سی۔ اِہ مسیتے پڑھنے پئے۔ پر اکو "الف" تیرے درکار" توں اگے نہ ودھ سکے۔ تے الف بے دا کھیڑا چھڈ کے رفوگری دا کم سکھیا۔ ۱۸۵۷ء دی جنگ آزادی (غدر) دے بعد دلی توں امرتسر نٹھ کے آئے، اک پناہ گزین قاضی سید امیر علی نال واقفی ہو گئی۔ اُہ ٹھیکہ گری کر رہے سن، تے اپنے آپ نوں ذوق دا شاگرد کہندے سن۔ اِہ اردو وچ شعر لکھدے تے سُدھائی واسطے اُہناں نوں دیندے۔ پر اُہ اُہناں دا غزلاں نال سماوار دی جاء کرم کر چھڈدے۔ اِہناں دی اُدم نہ ہاریا۔ لکھا لکھا کے دیندے رہے۔ تن چار سال پچھوں اُہناں کہیا۔ ہن تہانوں سُدھائی دی لوڑ نہیں رہی۔ ۱۷، ۱۸ ورھے دی عمر سی۔ موری دروازہ (لاہور) دے باہر باغ وچ اک مشاعرہ ہویا اوتھے اِہناں اُردو شعر پڑھے۔ آغا حشر کشمیری وی اِس مشاعرے وچ سن، اہناں آکھیا۔ تہاڈے شعراں چوں پنجابی پن جھلکدا اے۔ تسیں پنجابی کہیا کرو۔ اُہناں دی صلاح من کے اہناں اُردو دا پلا چھڈ کے پنجابی ول دھیان دتا، تے خیالاں دی لڑی وچ سوہنے موتی پرودے۔ شعر، شباب۔ راگ (موسیقی) تے حسن دی محفلاں وچ رہن دے باوجود اِہناں ساری عمر ویاہ نہیں کیتا۔ چھڑیاں ای عمر گزار چھڈی اے۔ پنجاب دی ونڈ توں کجھ چر پہلوں دنیا دے دھندے چھڈ کے (امرتسر وچ) فتح شاہ بخاری دے مزار دے کول تکیہ بابو کرم بنا کے اوتھے دہندے رہے۔ تے اجکل لاہور شاہی مسیت دے نیڑے رہ رہے ہن۔

اہناں نوں شعراں توں سوا راگ ودیا (موسیقی) نال وی گوہڑا پیار رہیا اے۔ شعراں وچ روانی، رس، لوچ تے مٹھاس اے۔ خیال اُڈاری، ڈھکویں بندش، تشبیہاں۔ تلمیحاں استعاریاں تے ہور النکاراں دی ورتوں چنگی پھبدی اے، شعراں وچ سوز وی اے تے ساز وی۔ تصوف۔ اخلاق تے متانت، سنجیدگی وی اے تے ہانڈی وچ لون وانگوں چنگا پھبدا ہاسا مخول وی۔ پڑھنت دے خاص کر دھنی ہن۔ کیاں پنجابی شاعراں پڑھنت دا ول اہناں کولوں سکھیا۔

کلام دا نمونہ :-

ایسے سخت سیاہ سن گل میرے گہ تیں ٹھوکاں جتھیں پائمال ہُندا
ہُوندے ہُندے کر چھڈ دے لوک مینوں جُدا جُدا میرا وال وال ہُندا
پتھر برس دے وانگ منصور مینوں گریبان دامن میرا لال ہُندا
جے نہ ربدی ذات رحیم ہندی کرم ویکھدوں کیہہ تیرا حال ہُندا

بھلے کم کولوں اینا ں دُور ہاں میں جتاں فاصلہ دن تے رات دا اے
رہندا پرے ابلیس ہے مجھ کولوں مینوں سمجھ پُتلا خرافات دا اے
دغے باز، عیّار، مکّار ہاں میں اعتبار کس نوں میری ذات دا اے
ایسے بندے دی جو رکھے شرم کرمؔ بس حوصلہ ربّ دی ذات دا اے

ایہہ عشق ملاح نوں ویکھیا ای مینوں اُر دتّا اوہنوں پار دتّا
ایس بحر محبّت دے وچ یارو مینوں ڈوب دتّا اوہنوں تار دتّا
توبہ بحر تنغد وچ کیہہ آکھاں مینوں ساڑ دتّا اوہنوں ٹھار دتّا
بازی عشق تے میں کرمؔ جت گیا پر میں دوہاں جہاناں نوں ہار دتّا

کرم دی توبہ دا اِک بند :-

یارو میں کئی بار میخوار دانگوں توڑی دیکھ کے ابرِ بہار توبہ
میری توبہ کیہہ صنم پرست دی اے ٹٹی دیکھ کے یار رُخسار توبہ
میری توبہ کیہہ اے دَور طفل دی اے بڑی خام توبہ گرہ دار توبہ
میری توبہ توبہ بُرے بانبنے دی پھڑی تکڑی ہو گئی فرار توبہ
توڑی میں صد بار ہزار بلکہ ہُن میں پھر کرنا سیاہ کار توبہ
کرمؔ کریں توبہ استغفار توبہ توبہ توبہ اے مرے ستار توبہ

اظہار شکر دا اِک بند

اوس پانی تھیں ہے تعمیر تیری جدھے لگیاں جسم خراب ہُندا

باقی اُہ تے اِہ رخسار تیرے کھڑیا جس طرح غنچہ گلاب ہُندا
فدا مکھ تے اپنا ویکھ پیارے روشن جس طرح ہے آفتاب ہُندا
اکھاں ٹھنڈیاں ہُندیاں ویکھ تینوں جویں چودھویں رات مہتاب ہُندا
کرحاب عناتاں اُہدیاں دا اُتے آپنیاں قدر دانیاں دا
منتم بڑا ناشکر گنہگار ہیں توں کیوں مشکور ناہیں مہربانیاں دا

مخولیہ رنگ

چوکی وار کر کے مینوں دکھ لئو ساری رات پوا لئو ڈنڈ بیٹھوں
لاہ لو کپڑے پھول لئو کھیسیاں نوں کی چھچی کھُلا لئو گھنڈ بیٹھوں
مینوں بخش چھڈو، چھڈو جان میری، چٹی بھر لوو بھر لئو ڈنڈ بیٹھوں
جانی اپنا کرم غلام سمجھو، تسی چاہو چُکا لوو پنڈ بیٹھوں

انہاں دے کلام دا اک مجموعہ گلدستۂ کرم چھپ چکیا اے جس وچ اِنہاں دیاں نظماں شکر، توبہ
ل-چھبڑی-چرخیاری-ہرنی-بچہ ڈوڈرو-بڈھی مائی اک دی-جلاہی-گجری-تے ہورنیت-کافیاں وغیرہ
ج ہن-تے ان چھپیا کلام دی کافی اے-
کُوچ کرن توں پہلاں جدوں حواس اجے کم دے رہے سن-انہاں اہ بیت پڑھیا تے
دے دتا سے

ہنیں سفر سامان درست ہویا کیہہ کراں گا خاک وچ رُلیا ہیں
جی جاہندا اے پاڑ کے سُٹاں تینوں کراں گا کیہہ خالی بیلیا ہیں
نرمت مُنڈی تے کجھ بنا لیندا تھوڑے وقت وچ کیہہ کر دا جھلیا ہیں
جدوں آیا تے کرم اذان ہوئی ہو گئی نماز تے چلیا ہیں

امام الدّین منشی

نام امام دین تخلّص منشی قوم کشمیری۔ گوجرانوالہ دے وسینک سن۔ چنگے حکیم سن۔ پہلوں اُردو تے فارسی وچ شعر آکھدے رہے۔ فیر پنجابی بولی نے کھچ کیتی۔ اُردو فارسی دی تھاں پنجابی وچ شعر کہن لگے۔ تے چھیتی اُستاداں وچ شمار ہوئے۔

شعراں وچ بڑا سنجم تے زندا اے۔ اوہ سبھے رنگین کرنا زوری۔ اہناں دے شعراں تے دی فارسی تے رنگین کرنا دی رنگن چڑھی اے۔

حافظ جھنڈا۔ فضل۔ عادل۔ منصف۔ زرگر تے ذوالفقار اہناں دے چونویں شاگرد ہن۔ اہناں بے شمار بیتّل شعراں توں سوا قصہ ہیر رانجھا تے قصہ لُر لکھے۔ آپ دی طبیعت وچ حلیمی۔ انکساری تے خلوص بڑا سی۔ جے چھوٹا دی کوئی چنگی گل کہے۔ تے جھٹ من لیندے سن جویں اک واری آپ اپنی تصنیف ہیر رانجھا دے کجھ شعر سنا رہے سن۔ تے جداں مصرعہ پڑھیا ؎

نیتے اکھیاں وچ تصویر تیری جویں پنجرے دے وچ گھگھیاں ہن!

تے اک شاگرد نے پچھیا کیہہ گھگھیاں پنجرے وچ بند کیتیاں جاندیاں ہن۔ آپ نے اِہ سُن کے کوئی جواب نہ دتا۔ تے ساری کتاب نوں ساڑ سٹیا۔

آپ دا کلام بہنا کُن چھپیا اے۔ کجھ سحرفیاں چھپ چکیاں ہن۔

نمونہ کلام ؎

اُہدے کنّاں تے رکھ کے مُکھ نوں میرے قتل دی گل سمجھان زلفاں!
منشی طعرہ دا اکھاں وچ بھرے جلوہ سوہنے مکھڑے نوں جدوں چان زلفاں

نمبر۔ زہرہ تے مشتری قطب تارا شُتّاں یار دے مکھ توں وار سُٹّے
آفتاب مہتاب گلاب یارو ہُنی رخسار اگے شرمسار سُٹّے
بے نظیر تے بدر منیر یوسف جیکر ہُندے نہندے خدمتگار سُٹّے
ماہی ہرگ گُل نرگس امام دینا دیکھ اکھیاں کرن اذکار سُٹّے

غمناکؔ

نام چودھری گھسیٹا مل تخلص غمناکؔ - گگا نوالہ - ضلع شیخوپورہ - جنم ۱۹ ستمبر ۱۸۵۷ء
وفات لاہور - ۱۰ جنوری ۱۹۱۷ء

ماپیاں دا اِکو اِک پُت، پیو چنگا تکڑا ساہوکار سی - زمینداری دی ڈھیر سی - لکھاں مکاناں دا - پر غمناک - فقیری طبیعت - درویشی خیال - ہر وقت پیار محبت دی دولت نال بھرپور - نہ کسے نال ویر دکرا نہ پکھ - سب لئی سانجھا پیار -

۱۸۹۰ء نوں راوی دریا وچ بڑا وڈا ہڑ آیا - نیڑے تیڑے دے پنڈ رُڑھ گئے - فصلاں کھیتیاں برباد ہو گئیاں - کئی بندے تے کئی ڈھور ڈنگر ہڑ وچ رُڑھ گئے - اِہناں دا نگا جیہا پنڈ وی ایس طوفان دی لپیٹ وچ آ کے تباہ ہو گیا -

غمناک دے پیو نے لاہور بھاٹی دروازے دی ڈھیر جائیداد بنائی ہوئی سی - اِہ ایتھے آ گئے تے ہڑ دیاں تباہ کاریاں نے نرم دل تے اجیہی چوٹ لائی کہ اہناں لوکاں دی تباہی تے شعراں راہیں دل دا بخار کڈھیا -

لاہور وچ اِہناں دی بیٹھک عام طور تے اُستاد گاموں خاں کول سی - اِہ اہناں دے شاگرد ہو گئے - جنہاں دی صحبت نے اہناں نوں اک چنگا کوی بنا دتا -

غمناک نے بے شمار چھوٹے وڈے قصے لکھے ہن - جنہاں چوں قصہ بھرتری ہری قصہ راجہ گوپی چند - قصہ سوہنی مہینوال - قصہ دل خورشید، سوانح ہری سنگھ نلوہ، راجپوتاں دے کارنامے - قصہ پرتابی - دل سمندر دیاں لہراں چھپے ہوئے تے سوانح عمری حضرت علی (شعراں وچ) اَن چھپے ہن -

غمناک دے کلام وچ اڈی پکیائی تے اُچ خیالی بھانویں نہیں پر فیر وی شعر سوہنے تے تبدلویں ہن - پنجابی دی تھاں انگریزی اُردو ہندی دے ڈھیر سارے لفظ وی ورتے لئے ہن - لمی نظم توں سوا - ڈیوڑھ، دوہڑا - کبت، چھند تے بینت چوکھے لکھے ہن -

مشاعریاں وچ غمناک ڈھیر چر شامل ہو کے شعر پڑھدے تے واہ وا دا دھن اکٹھا کر

نے رہے۔ حضرت علی دی سوانح عمری شعراں وچ لکھ رہے سن۔ کہ ۱۰ جنوری ۱۹۱۷ء نوں
دل چلدا چلدا رک گیا۔ تے اوہ ادھ وچکار قلم چھڈ گئے پرلوک سدھار گئے۔

قصہ بھرتری ہری وچ جوگ دا نرنا (تشریح) کردے ہوئے آکھدے ہن۔

رتن جتن نے جوگ دے وچ گنتی اپر اوہناں دے کئی اسرار بھائی
مختصر اہ غرض ہے غور کریں ہیں علم والا ہوشیار بھائی
جیوں جگ جہان دی حد میں جیہڑی دل دی جان بھئیں ستنی مار بھائی
داویں وچ ویراگ دے رہیں نیارا جیکو بچیا ای سنسار بھائی
گا فوں گل ساری پرماتما دی مگر جیبھ دا توں سنگار بھائی
محنت سبھ سگارتا ہو جاوے دھرم کرم دا کر اپکار بھائی!

قصہ سوہنی مہینوال وچ سوہنی مہینوال نوں چٹھی پتر لکھواندی آکھدی اے ؎

عاشق ہو کے خطرہ جان والا نہیں رکھنا جان رہ جاندی
عاشق جیہا نہ ڈھیٹھ ہے کوئی ہندا بھانویں کسے توں بچ بچ جاندی
ذرا کر خیال کھاں تھلیں دے جیہڑا جنگلاں وچ تہنا جاندی
پھر پھر یار دی لگن کمال اندر دیتا اپنا آپ مکا جاندی

دل سمندر دیاں لہراں وچوں اک بینت ؎

الف۔ آتش عشق دی بھڑک اٹھی سڑ کے جگر ہو گیا سَوا میرا — تیرے عشق دے وچ پیار یا وشہر اجڑ گیا دور دور میرا
پتھر ہجر دا مار کے سجناں او شیشہ دل کیتو چور چور میرا — کرم خوش غمناک توں ہر ستی بخش دیہہ جو ہویا قصور میرا

سوانح حضرت علیؓ وچوں اک بینت

ب
بحر الم وچ مار نعرہ گئے شیر خدا ذوالفقار پھڑ کے
وار تیغ بھئیں ہوئے مردار کئی کئی اوسدا دیکھ شکار پھڑ کے
نال خوف دے کئی چیکاں مار اٹھے مارے علیؓ نے بے شمار پھڑ کے
نام اوسدا جپ غمناک بیٹھا تسبیح شوق دی لیل و نہار پھڑ کے

محرم علی چشتی

نام مولوی محرم علی چشتیؒ پیو دا نام فخر الشعراء یکدلی آگاہ مولوی احمد بخش یکدل جنگ آزادی دے تاریخی ورہے ۱۸۵۷ء نوں جنم لیا۔ اجے ولہے ورے سن کہ پیو فوت ہو گیا۔ ۱۴ سال دے سن کہ ماں وی کوچ کر گئی تے اِہ ماں پیو بِن رہ گئے۔

مڈل کر کے علیگڑھ کالج دی آرٹس کلاس وچ داخل ہوئے۔ پھیر سرکاری مدرسہ دے ہیڈ ماسٹر لگ گئے ایسدے نال سرسید احمد خاں کول تے فقیر خاندان دے بچیاں نوں پڑھاندے رہے ۱۹۰۱ء وچ وکالت دا امتحان دے کے وکالت شروع کر دتی۔ بڑے ذہین۔ نکتہ رس تے علم۔ عقل والے سن۔ وکالت وچ اِنہاں دی بڑی دھم سی۔ بڑے ہس مکھ شوخ طبیعت تے رُعب داب والے سن۔ اِنہاں دے پچھواڑے اِک ارائین رہندی سی اوہدی کسے مرد نال محبت سی۔ اوہ مرد کدھرے چلا گیا۔ تے اوہ اوہدے وچھوڑے وچ روندی رہندی۔ اِنہاں دی عمر اوس ویلے کوئی نوں دس ورھے سی۔ کہ اِنہاں اوس ول اشارہ کر دیاں اِک گیت لکھیا۔ جیدا بول سی ۔

چھبّا یار روڑ گیا کدھرے مریم روندی چھبّے نوں
لوکاں کولوں ڈردی کہندی رونی آں پئی اپنے نوں

اِنہاں اُردو فارسی وچ وی شعر کہے۔ پر پنجابی شعراں گیتاں وچ چوکھی جان تے رس لوچ سی۔ اِنہاں دے گیتاں دے کئی قصّے چھپے ہوئے ہن۔ دو گیتاں دے کجھ بول ایہہ ہن

سوہنے چہرے دا لیا نیناں نوں موڑ
سن وے میرے رانجھناں لگیاں نہ توڑ

ہیر نوں فقیر نال ٹور دے
سہتیے مراد پائیں گی !

حضرت باوا فریدؒ دے دا بادشاہ بدر الحق دیوان دی شادی سمے گھر دا گھڑالی دا جو واقعہ ہویا اوس تے اِنہاں اِک گیت لکھیا جو ہُن تک دربار دے وَلّوں ہر سال اوس سمے گایا جاندا اے۔

کلام دا ہور نمونہ

ناں میں ہستاں نہ میں بولاں
زخم وے دے مُول نہ پھولاں
کتھے اپنے دُکھ سُکھ کھولاں
اندرو اندر وِس پئی گھولاں
گھر آویں تے سارے دُکھ دساں
بیبا وے جو بیتیاں ساڈے نال

گاموں خاںؔ

نام نواب غلام حسن خان عرف حکیم گاموں خاں پیو دا نام نواب قابل خاں

جنم ۱۸۶۰ء دے قریب - وفات لاہور ۱۹۱۶ء

نواب بہاولپور دے رشتہ دار تے خاندانی امیر سن - آپ دے دادا غدر ۱۸۵۷ء سمیں قید کر کے لاہور دے قلعے وچ آندے گئے - اہناں دے پیو قابل خاں وی نال سن - ایتھے قلعے وچ ای اہناں دا جنم ہویا - تے ایتھے ای مڈھلی تعلیم حاصل کیتی - پھیر جد سرکاری مدرسے جاری ہوئے - تے اہ وی مدرسے وچ پڑھن لگ پئے - اجے پڑھائی کر رہے سن کہ پیو دا سایہ سر توں اُٹھ گیا - تے پڑھائی چھڈ کے کمائی دی فکر کرنی پئی -

اہناں دناں وچ لاہور وچ بنیت بازی تے شعر شاعری دا چرچا عام سی - اہناں نوں وی شعراں دی چیٹک لگ گئی - تے اِہ میاں کریم بخش (بھارت گو) دے شاگرد ہو کے شعر آکھن لگ پئے تے چھیتی ہی آپ دی چنگے اُستاد منّے جان لگ پئے -

اہناں دے شعراں وچ مٹھاس - رس - لوچ - زور تے خیال اُڈاری ڈُوہی سی - اِہناں دے شاگرد ڈھیر سن جنھاں چوں حافظ بخشی - خلیفہ فیروز - گھسیٹا مل غمناک - میلا رام غمگین مشہور سن -

اخیر عمر وچ دنیا دے دھندے چھڈ کے درویش ہو گئے - تے اک تکیہ وچ ایکانت دی زندگی بتیت کردے رہے -

کلام دا نمونہ ؎

غ - خبر نہیں سی بے وفا توں اسیں نال تیرے اکھیں لا بیٹھے!
قیدِ ہجر دی پچھ توں عاشقاں توں اسیں رزق نوں نئی بیٹھے

ہر ہر بات اُتے مسکرا جاویں اسیں اِہی اک تیری ادا سمجھے
نت ظلم کرنا ایں گاموں خاں اُتے ایہا ظالماں تینوں خدا سمجھے

آپ دا آخری شعر جیہڑا مرن توں پہلے کیہا اے ؎

یا بلبلو باغ وچ خوشی دستو ایس وطن نوں تسیں جاگیر کر لئیو
ایہہ لئو الوداع تساں خوشی دستو اسیں ہند کوئی ہور تحریر کر لئیو

اسیں پردیسی غمزدہ بیکس تسیں ہور کسے نوں اسیر کر لئیو!
گاموں اتے صیاد نے نال ہالی دستخط کر لئے تے تحریر کر لئیو

پنجابی وچ سبھ توں پہلاں غزل اِنہاں لکھی - غزل دا اک شعر اِہ اے ؎

کنگھی پھیر کے یار نے مانگ کڈھی نکتہ لبھیا اساں اس بات وچوں
کوئی صاحب سکندر نوں جا آکھے کڈھی یار نے راہ ظلمات وچوں

خلیفہ قمر

ناں قمرالدین تخلص قمر پیشہ حکیمی۔ لاہور دے وسنیک۔ حکیم آغا علیخاں دے چونویں شاگرد۔ غدر دے سال ۱۸۵۷ء وچ پیدا ہوئے۔ تے ۴۶ ورھے دی عمر پاکے اپریل ۱۹۰۳ء نوں فوت ہوئے۔ جد ذرا جوان ہوئے شعر آکھن تے مشاعراں وچ پڑھن لگ پئے۔ آواز وچ لوچ۔ رس تے زور سی۔ میدان دے شیر تے انکھیلے سن۔ طبیعت وتوں بڑے نیک سبھا تے کرم دھرم والے دین دے پابند۔ مجلسی تے خلق والے سن کہ ستے پئے وی شعر آکھدے سن۔

۹ فروری ۱۹۰۲ء دی گل اے۔ میں (کشتہ) امرتسروں اپنے سجن منشی عبدالحق بسمل کوچہ چرھ بماراں لاہور کول آیا۔ تے اسیں دوویں خلیفہ قمر نوں ملن گئے۔ ۲ بجے دا ویلا سی۔ اوہ روٹی کھا کے آرام کر رہے سن۔ اسیں بیٹھ گئے۔ اوہناں ستیاں پیاں اک شعر بولیا۔ کاغذ پنسل میرے کول سی۔ میں جھٹ لکھ لیا۔ شعر اہ سی ع

ع۔ عشق والی چیٹک لاگیوں مکھڑا خواب دے وچ دکھا کے تے
ظالم ہجر تیرے مینوں مار سٹیا کدی حال نہ پچھیا آکے تے
قسم رب دی اسے اک اک قدم اتے پیا ڈگناں ہاں غش کھا کے تے
دس کیہ ظالم تیرے ہتھ آیا عاجز قمر نوں مار مکا کے تے

جد آپ دی جاگ کھلی میں آکھیا تسیں ستے پئے شعر آکھ رہے ہو۔ تے فیر اوہ شعر سنایا ہس پئے تے آکھن لگے۔ مینوں پہلاں وی کئی واری لوکاں آکھیا اے کہ تسیں ستے پئے شعر بولدے رہندے او۔

اوہناں دے سمے رنگین تے عشقیہ کوتا دا زور سی۔ اوہناں دے کلام تے وی اوہ رنگ چڑھی سی۔ عام طور تے چوکلیا بیت آکھدے سن۔ آپ اونج تے ریاض خیرآبادی وانگوں بڑے نیک زاہد تے پرہیزگار سن۔ پر شعراں وچ زلف رخ عاشق معشوق تے شراب، صراحی یا ہجر وصال دا ذکر ضرور آجاندا سی۔ کیوں جو غالب مرحوم نے آکھیا اے ؎

بنتی نہیں ہے بادہ و ساغر کہے بغیر"

اِہناں دے شاگرداں چوں کشتہ - سوختہ - عبدالحق بسمل - برکت علی اختر تے کریم بخش قربان مشہور ہن -

کلام دا نمونہ ؎

س- سورما ہی کوئی جھلدا اے ظالم عشق دیاں ضرباں کاریاں نوں
بھل گیاں کتاباں جد عشق لگا ملاں عالماں فاضلاں قاریاں نوں
بھانویں لکھ تیراک بیباک ہووَن بحرِ عشق اندر بھلن تاریاں نوں
قدر سخن گو دی سخنور جانے قدر لعلاں دی قمر جواہریاں نوں

ش- ثابت ہے چشم رنگین اندر صبح شام شفق برسات ویکھو
نیناں بولن دے سمجھ سمجھا لیندے طُرفہ دیدیاں دی طلسمات ویکھو
نیساں کیہہ لے تے بدخشاں کیہہ لے میری اکھیاں دی کرامات ویکھو
قمر لعل تے موتی برساونے دی اِہناں نت دی اے عادات ویکھو

ظ- ظلم کردے او ناحق سجن ایسے کٹھن بھی وچ جہان ہندے
جیکر رب نہ تساں نوں حسن دیندا پھیر کد سجناں اَڈ گمان ہندے
رُلدے گلیاں وچ تسیں دی وانگ ساڈے وانگ عاشقاں دے پریشان ہندے
سو سو جھڑکاں اِس قمر دے وانگ کھاندے ہتھ جوڑدے تے گریاں ہندے

آپ دی اِک سی حرفی "ہفت پیکر" وِچ چھپی ہوئی اے - اوس چوں اِک بیت ؎

سا- رُخ کیہہ اے سیم دو زر گویا بیٹھی زلف ناگن اُتے مار چکر
میرے دکھاں دا سُنے جے حال دلبر کھا کے زمیں تے ڈگے یکبار چکر
پھراں جنگلاں وچ دن رین بھوندا میرے پیراں دے وچ ہے بار چکر
تیرے نال کیہہ دوستی فلک ہوئی رہیا قمر نوں لیل و نہار چکر

امرناتھ منصف

نام لالہ امرناتھ چوپڑہ بی-اے منصف بنگہ ضلع جالندھر دے وسنیک
جنم ۱۸۵۷ء بنگہ   وفات ۱۱ اپریل ۱۹۰۵ء بمقام راولپنڈی

اہناں دے پیو لکھنؤ وِل نوکری کردے سن- اہناں نانکے گھر بنگہ ضلع جالندھر وچ جنم لیا- چھ مہینے دے سن کہ پیو کول چلے گئے تے اوتھے اُردو دے گڑھ لکھنؤ وچ پلے تے پڑھے- گھر دی بولی اُردو- اِہ وی اردو ای بولدے رہے- لکھنؤ یونیورسٹی چوں بی-اے پاس کیتا- دیس دے دانے پانی نے کھچ کر لئی- تے اِہ ڈیرہ اسمٰعیلخاں وچ آ کے منصف لگ گئے-

۱۸۹۶ء وچ اہناں نوں ہندی دی کتاب "دی والمیکی رامائن" انگریزی دا اُردو شعراں وچ ترجمہ کرن دا خیال آیا- اہناں اِک بند

Now Lakkshman, thou these friends
shall see raw eats, foul of mind
Before my martal weapan flea
like clouds before the winds

دا ترجمہ اُردو وچ اِنج کیتا-

کیا مردم خور وہ کج باطن کرینگے رم ابھی لچھمن | میرے سفاک ناوک کے مقابل ٹھہرے کب دشمن
چلے ہے باد صرصر جب کبھی تو نے نہیں دیکھا | کہ آگے بھاگتا اس کے یہی بادل کا ہے شیوا

تے سوچیا کہ پڑھن والیاں دے ایس توں کجھ پڑے پلے نہیں پینداں- ایس نالوں بہتر اِہ اے- کہ پنجابی وچ ترجمہ کیتا جائے- آپ امر گٹکا ۱۸۹۸ء وچ لکھدے ہن-

"مینوں اچن چیت اِہ بھاسیا کہ جس بولی وچ میں لکھ رہیا ہاں اِہ تاں جتے کھنے نوں سمجھ نہیں آؤنی- اوسے ویلے پوتھی ٹھپ دِتی- پنجابی لکھن دی چونپ لگ گئی- اِہ گل ماگھ (۱۹۵۴ بکرمی ۱۸۹۸) دی ا- پنجابی لکھن لئی مینوں بڑا اُدم کرنا پیا- کوئی پوتھی مینوں اجیہی نہ دسی کہ جسدے وچ ٹھیٹھ پنجابی

ہودے بناں وارث شاہ دی ہیر دے۔ کہ جو بہت کجھ میری آس پوری کر دی سی۔"

ایس توں اِہناں نوں پنجابی وچ لکھن دا تے ایس نوں نگر بولی بنان دا دھیان ہویا۔ ہیر وارث شاہ پڑھ کے پنجابی دا اجر کھل پیا۔ تے اہناں پنجابی وچ پہلا ناٹک ہیر رانجھا لکھیا۔ جو پنجابی ساہت وچ پہلا تے مان یوگ وادھا سی۔ ایس دے بعد اہناں پنجابی دیا کرن (صرف نحو) انگریزی پنجابی ارتھاولی (ڈکشنری) پنجابی اکھان، جوتش وِدیا۔ تے امر گٹکا لکھیا۔ اہناں پنجابی دی نگر تے کاڈھویں سیوا کر دے ہوں ۱۸۹۵ء وچ پنڈ دادنخاں (جہلم) توں جتھے آپ اوس سمے منصفی کر رہے سن اردو اکھراں تے پنجابی بولی وچ پہلا اخبار امرت پتر کا جاری کیتا۔ جس دے ایڈیٹر مسٹر بھولا ناتھ بیرسٹر بنائے۔ تے آپ وی ایس وچ ڈھیر کجھ لکھدے پڑھدے رہے۔ اِہ پنجابی بولی تے اُردو اکھراں وچ پہلا اخبار سی۔

اِہناں دی بدلی پنڈ دادن خاں توں لاہور ہو گئی۔ اِہناں چاہیا کہ "اُمرت پترکا" نوں وی پنڈ دادنخاں تو لاہور لے آون۔ پر اُہناں دناں وچ اِک دن عدالت کر رہے سن کسے وکیل نے اِک فقرہ بولدیاں اک اُردو دا محاورہ ورتیا۔ آپ نے ٹوکدیاں ہویاں آکھیا۔ اِہ محاورہ ایتھے نہیں پھبدا۔ وکیل نے اُتر وچ اک چبھدا فقرہ کہیا۔ تسیں پنجابی دے جانوں اِہناں نوں اُردو دا کیہہ پتہ۔ ایس تے اِہناں تپش کھاہدی تے آکھیا۔ میں اُردو دے گڑھ لکھنؤ دی گد وچ پلیا پڑھیا ہاں۔ تے اُردو نوں تہاتھوں وودھیرا جاندا ہاں۔ وکیل نے ایس بھل لئی معافی منگ لئی۔ گل آئی گئی ہو گئی۔ پر دوجے دن وکیلاں رل کے ڈپٹی کمشنر کول شکایت کیتی کہ اِہ نالے منصفی کر رہے ہن نالے اخبار کڈھ دے ہن۔ الیسدی پڑچول ہوئی تے آپ نوں بے دوش سمجھیا گیا۔ پر ایتھوں بدلی کر کے چنیوٹ تے اوتھوں راولپنڈی بھیج دتا گیا۔ جتھے کجھ چر کم کرن دے بعد دُنیا دی منصفی توں وی چھٹ گئے تے اپنے پچھے اپنی یادگار چار پتر لالہ نند لال وکیل۔ لالہ دیا دھر۔ لالہ بیربل تے لالہ بھگت رام بی۔ اے تے ہور علمی خزانہ چھڈ کے دوہاں جہاناں دے حاکم دے حضور بلا لئے گئے۔

پنجابی بولی دے وڈپن سوہپن تے مان تان نوں ودھان لئی اِہناں جیہڑی نگر سیوا کیتی اے ایس کارن اِہناں دا پنجابی بولی دے اُساریاں وچ سونے دے حرفاں نال لکھن لائق اے۔ اُردو دی گد وچ پلن والا۔ اُچے عہدے تے وڈیاں لوکاں وچ رہن والا۔ مان بولی دا اِہ

سپتر بولی لئی بڑی نونیتا تے دلسوزی نال کم کردا رہیا۔

اہناں دی پہلی لکھت ناٹک ہیر رانجھا دا پلاٹ وارث شاہ دی ہیر توں لیا گیا اے۔ اِہ ناٹک ۱۲۵ صفحے دا اے۔

پنجابی اکھان ۲۵۰ صفحے دی اے۔ ایس وچ الف توں ی تک ردیف وار اکھان۔ فرہنگ تے شرح سمیت درج ہین۔ اکھاناں دی کجھ ونگی ۔

لوہا لاکھا بھوچرا ست سے نہ آ   بگا چٹا سادا دوروں ڈھونڈ لیا!

لوہا - رتا گھسمیلا   لاکھا = کالا جیہا   بھوچرا = نیلا گھسمیلا

اِہ اکھان سانوں اِہ دسدا اے کہ کس رنگ دا بلد (ڈھگا) چنگا ہندا تے کس نکما ہندا

ویری گئی دودھ چوان   پھنڈر گئی ٹنگاں بھنان

ویری - دودھ دین والی   پھنڈر   بھرڑی - سنڈھ

اِہ تدوں کیہا جاندا اے جدوں کسے کم لئی اک ناں اہ جانے جیہدا جانا لوڑیدا ہووے تے نال اُہدے اُہ ٹر پوے جیہدا کوئی لینا دینا نہ ہووے۔

گھگری دیا ساکاں تینوں جھول منڈا پاکا   دھوتی دیا ساکا تینوں تیا تیا فاقہ

گھگری مراد دوھٹی   جھول منڈا - لس لسی روٹی (پرونٹھا) پاکا پکیا ہویا۔ دھوتی مراد خصم

مطلب ایہ کہ دوہٹی کول اپنا بھرا یا کوئی ہور عزیز آجاوے تے اہنوں پرونٹھے تے پنیاں روٹیاں پکا دیندی اے تے جے خصم دا کوئی لگدا آجائے تے اوسنوں سکی روٹی دینا وی نہیں چاہندی ۔

ہاں ٹُنڈی ہیو کانا   پت موتی دا دانہ

اِہ تدوں کیہا جاندا اے جد بھیڑیاں ماپیاں دے گھر چنگا پت جم پوے۔

لُچّا سیھ توں اُچا

لچے دے کوئی والے نہیں آسکدا۔ اُہدے منہہ آکے اپنی پت لہاونی اے۔

امرگٹکا - ایس دے اہناں تن حصے کیتے ہن۔ پہلے حصے وچ فارسی دے چنگے شاعراں دے نصیحت بھرے شعراں دا پنجابی شعراں وچ اُلتھا کیتا اے۔ دوجے حصے وچ سنسکرت تے تیجے حصے وچ انگریزی شعراں دا۔

امر گڈکا دے پہلے بھاگ چوں کجھ نمونہ ؎

ہر کجا چشمۂ بود شیریں مردم و مرغ و مور گرد آیند

مٹھا پانی وگدا جتھے!
آدم پنچھی ڈھکدے اوتھے

خبرے کن اے فلاں غنیمت شمار عمر زاں پیشتر کہ بانگ بر آید فلاں نماند

اس توں پہلاں کہ بھلیا ئی
کہن کے ایتھوں اُٹھ گیا بھائی

دو چیز طیرۂ عقلست دم فرو بستن بوقت گفتن و گفتن بوقت خاموشی

دو نویں گلاں مت دیاں ہنیوں اِہ گل اینویں سٹ نہ پا
بولن دے تھاں چپ کر رہنا چپ دے تھاں بول ٹھنا

از سر بالین من برخیز اے ناداں طبیب دردمند عشق را دارو بجز دیدار نیست

مورکھ ویدا اُٹھ سرہانیوں لوڑ نہ تری کائی
درشن باجھوں پریم دے کٹھے لئی نہ دارو کوئی

امر گڈکا وِچ مَتّاں دیندے لکھدے ہن ؎

اس توں پہلاں کہ بھلیا ئی کہن کہ ایتھوں اُٹھ گیا بھائی
روٹی جویں نہ رجّے بھاوے امرت کرکے ٹکھا کھاوے
دن نوں کرے جو دیپ دی مالا اُبدا نکلے رُت دیوالا
کئی پوجا اگ دی کریئے وِچ پیئے تاں اونویں سڑیئے
ویری مویاں خوش ناں ہو مرے گا اک دن آیا جو
نیچ دے رسے کرکے کھاناں تن نوں دھانا جی نوں گھٹاناں

اہناں اک کتاب جوتش بارے "جوتش ودیا" دی لکھی۔

پیر نیک عالم

نام نیک عالم تخلص پیر پیو دا ناں فیض احمد پنڈ کلاچور گجرات دے وسنیک۔
جنم جیٹھ سمت ۱۹۱۳ بکرم مطابق ۱۸۵۷ء

۱۸۷۵ء وچ مڈل دا امتحان پاس کر کے کڑیانہ ضلع گجرات دے پرائمری سکول وچ ماسٹر لگ گئے۔ کجھ چر بعد نارمل سکول راولپنڈی وچ پڑھن گئے۔ تے آ کے جلالپور جٹاں دے مڈل سکول وچ نائب مدرس مقرر ہوئے۔ اِکدن ایس سکول وچ معائنے لئی مسٹر ہیرسن انسپکٹر سکول تشریف لیائے۔ اہناں اٹھویں جماعت لئی بورڈ تے اک سوال لکھیا۔ کوئی لڑکا حل نہ کر سکیا۔ خود ہیڈ ماسٹر نوں وی نہ آیا تے خود انسپکٹر صاحب سوال سمجھان لگے۔ پر ویلے دی گل اوہ بھی حل نہ کر سکے۔ آکھدے ہن ایس تے میں ودھ کے اُہناں نوں کہیا جے اجازت ہووے تے میں حل کر دیاں۔ انسپکٹر صاحب نے بڑے خوش ہوئے آکھیا ضرور۔ تے میں اوس نوں پنج طرح حل کیتا۔ جس تے اہناں خوش ہو کے مینوں گورنمنٹ ہائی سکول کوہاٹ وچ ریاضی دا ماسٹر لگا دتا۔ اوتھوں اوہ ٹریننگ کالج دا امتحان پاس کرن لئی لاہور آئے۔ تے ایس امتحان دے نال ای اوسے سال میٹرک (انگریزی) تے منشی فاضل دا امتحان وی پاس کر لیا۔ فیر اک سجن دی کوشش نال اُردو وچ وکیلی دا امتحان پاس کرن دی اجازت مل گئی۔ اوہ ماسٹر ہندیاں ہویاں وکیل بن گئے۔ تے ۱۹۱۳ء وچ ماسٹری چھڈ کے گجرات وچ وکالت شروع کر دتی۔

کجھ چر وکالت کرن دے بعد اوہ فقیری رنگ وچ رنگے گئے تے آپ نقشبندی خاندان دے بزرگ دے ہتھ تے بیعت کر کے درویش بن گئے۔ فیر وکالت چھڈ کے لوکاں نوں وعظ نصیحت کرن دا کم اختیار کر لیا۔ اپنی شاعری دے مڈھ بابت دسدے ہن کہ میری بارہ تیرہ ورھے دی عمر سی کہ اِک پٹواری نے رشوت دا مقدمہ بن گیا۔ تے اوہ معطل ہو کے میرے کول آیا تے مینوں اپنا حال حقیقت دس کے آکھن لگا۔ میری اس کہانی نوں شعراں وچ لکھ دیو۔ میں اوہدی خواہش مطابق اوہ ٹٹے بھجے شعراں وچ لکھی۔ تے لوکاں دی زبان تے چڑھ گئی۔ حاکم نے جد شعر سنے تے پٹواری نوں بلا کے بحال کر دتا۔ ایسدے بعد اوہ ویلے کویلے شعر آکھدے۔ میاں محمد صاحب (سیف الملوک والے)

کوئوں شعراں تے صلاح مشورہ لیندے رہے۔ پر پوری طرح کسے دی شاگردی نہیں کیتی۔ شعراں وچ اہناں فارسی لفظ۔ فارسی تشبیہاں تے استعارے ڈھیر ورتے ہن۔

اِہناں دیاں لِکھتاں (تصنیفاں) اِہ ہن۔

قِصہ اصغر صغرا۔ پوہ بھٹی۔ عشق محمدی۔ سچی مالا۔ پیر دا ونجارہ۔ مدحیات مشائخ وغیرہ تے سب چھپے ہوئے ہن۔

میاں احمد یار تے سیّد فضل شاہ دے بعد اِہ تیجے شاعر ہن۔ جنہاں سیّد وارث شاہ نوں مقابلے لئی ونگاریا اے۔ اِہ لکھدے ہن۔

اساں شاعر پنجابی وی بہت ڈِٹھے پٹی رہن جے گل اکھوال ناہیں
فضل شاہ وغیرہ چھڈ یارا وارث شاہ بھی اَج خوشحال ناہیں
پوہ بھٹی دے نال چوہڑ ہٹی اے اُہدی ہیر ل دی صغرا نال ناہیں
اسے پر او ستھیں فیصلہ لے جیہڑا اقاں اُکھے سسن ہو تال ناہیں

مطلب اِہ کہ سیّد وارث شاہ دے قصہ چوہڑ ہٹی نامہ دے ساہمنے پوہ بھٹی تے ہیر رانجھا دے ساہمنے میرا قصہ اصغر صغریٰ رکھ کے دیکھو۔ تے اِہ بہتر پاؤ گے۔

اُنج تے کوئی دی اپنے آپ نوں گھٹیا نہیں کہندا تے گھمیاری ہمیشہ اپنے بھانڈے نوں صلاحندی اے۔ پر اہناں جتنا خودی نوں کم لیا اے۔ اُہ ٹھیک نہیں۔

اِک دوجی تھاں تے فیر لکھدے ہن۔

سمجھن سدا پنجابی دے سبھ شاعر وارث شاہ نوں گورو گھنٹال ناہیں
اُہدی ہیر دا ہے جواب صغرا کیوں توں نہ ہاں دی کرہیں پر نال ناہیں

ایس شعر وچ اُہناں درج وجا کے دوہاں دے کلام نوں پرکھن لئی ونگاریاں اے۔

سو اسیں کجھ ایس دا نمونہ پیش کردے ہاں۔ پاٹھک خود ای تیاس یا مقابلہ کر لین۔

اصل ہیر وارث وچ سرلیکھ عنوان فارسی وچ ہن۔ سو اہناں دی قصہ اصغر صغریٰ دے لیکھ فارسی وچ لکھے ہن۔ پر بڑی زنجیری دار تے گنجھل دار فارسی ورتی اے۔ اک سرلیکھ اے۔

"غلیل جزیل اصغر علیل، وجدیل رحیل پدر خلیل وصلیل علیل مادراثیل وتمیل وترحیل سفر دلیل اے"

ہُن اصغر صغریٰ دے کجھ شعر سن لئو۔
وارث شاہ نے ہیر دے حسن دی جیہڑی تعریف کیتی اے تساں اُہ پڑھی ہووے گی۔ اِہ کتاب وچ صغرا دے حسن دی تعریف کر رہے ہن۔ اُہ بھی سن لئو۔ صغرا دی عمر ایسے ویلے اٹھ سال دی اے۔ لکھدے ہن۔

اَٹھویں سال پر نقش نگار چہرہ مہر سی رنگ دا شان ارژنگ کولوں
شوخ چلبلے نین ممولیاں دے لمیّ دھون عجیب کلنگ کولوں
بھواں ڈِنگیاں دھنکھ لاہور دی توں پلکاں سدھیاں تیر خدنگ کولوں
ٹھوڈی مہر سی کشمیر دے سیب نالوں متھا گول بلور دی ونگ کولوں
سوہنے کن گلاب دے پھل نالوں اتے ناک آواز سی چنگ کولوں
بھارے پٹ پہاڑ دی جڑھ نالوں پتلا لک ڈھموڑی دے ڈنگ کولوں
عشوے سخت خونی کھیوے نگہ نالوں ملنسار مزاج سی جھنگ کولوں
سست حرص ہوا مدراس نالوں چِت ذہن ذکار فرنگ کولوں
پلکاں تیز ترکھیاں تیر نالوں قاتل تیز نگاہ تفنگ کولوں
تنگ مکھڑا دسدا مچ سوڑا گلی کیڑی دی بھی دھیری تنگ کولوں
ریشم روں سنجاب سمور قاقم شرمسار اُہدے نرم انگ کولوں
قسم پیر دی حسن دے نقد کیتی مالا مال بنگال دے بنگ کولوں

کتاب وچ اصغر صغرا نوں عشق بارے پچھدا اے۔ صغرا کہندی اے
اصغر آکھدا عشق دے شان اندر سناں رائے تیری ہیرا جی کردا
صغرا آکھدی عشق وچ صبر لازم کچی حُب اُہدی جیہڑا اسی کردا
جلوہ رب دا اے حسن سوہنیاں دا مشرک جان جیہڑا اہتھے نی کردا
چاہے دین تے دنی نوں تج بیٹھے دلوں رسک جو سوہنیاں دی کردا

ڈھیٹھاں وانگ عاشق مڑ مڑ گھرے پیریں سوہنا لکھ ہیا سنی سنی کردا
اگے یار دے سُتھرے دی مُٹھ اندر چڑی وانگ عاشق چی چی کردا
جام عشق دے دا زہر لکھ کوڑا عاشق سی تک کدے نہ بھی کردا
عاشق مان تران سب سٹ کے تے جینے کھنے اگے جی جی کردا

توبیں عشق اخلاق درست کردا جویں ٹھیک ٹپانوں گھی کردا
عشق یار دا سمجھ صقال ہیرا شیشے دِلے دے نوں منجلی کردا

سی حرفی عشق محمدی دا اک بیت

ع علی بنات تھیں بانٹ شیریں ذات آبحیات دا جام مینوں
مہر دے وال کالے دہیں نال پالے کالا خال نالے جاپن شام مینوں
کلیاں دند مانند کمند زلفاں مصری کھنڈ گلقند کلام میبنوں
دیندے چین نہ لین دو نین ہیرا نین جاپدے عین بادام مینوں

شیر شاہ ہچواری بارے اِنہاں دے شعر جیہڑے مڈھلی شاعری دا نمونہ ہن۔ اُنہاں دی ونگی

دلی واد جاکوٹر فریاد کیتی تناؔ تُوا جیبھے نال چٹیاسو
گرم ہو بے شرم نہ نرم ہویا گرم ہو کے انت کیہہ کھٹیا سو
قاسم گل جسا ڈھل نہ ذرا کیتی مٹی تیل دا حوصلہ سٹیاسو

پیراں دتہ ترگڑ

نام پیراں دتہ تخلص خادم - پیو دا ناں میاں محمد اسمٰعیل قوم ترگڑ جٹ وزیر آباد ضلع گوجرانوالہ دے وسنیک - جنم ۱۸۶۰ء

پنڈ جوڑا سیاں (گوجرانوالہ) وچ نانکے گھر پیدا ہوئے - تے اوتھے ہی پلے - جد ذرا جوان ہوئے تے لکھن پڑھن دی تھاں درزیاں دا کم سکھ کے روٹی ٹکراں دی فکر کیتی -

شعراں دا شوق بچپن توں سی - اِہ میاں عبدالستار ولد میاں غلام حیدر پنڈ جوڑا سیاں (گوجرانوالہ) دے شاگرد ہو کے اُہناں توں اصلاح لیندے رہے - اہناں نوں ہیر وارث پڑھن دا شوق نہیں سگوں عشق سی - اِہناں ہیر دے کئی لکھتی (قلمی) مسودے لبھے - تے اُہناں دی چھان پھٹک لئی جنڈیالہ شیر خاں جا کے سید وارث شاہ دی قبر تے جا کے چلہ وی کیتا - تے اہناں نوں ڈھونڈھ بھال کر دیاں اک لکھتی ہیر وارث ملی - جس نوں اہناں اصلی متھ کے اوس وچ ۱۱۹۲ مصرعے آپ لکھ کے پا تے تے ۲۱ مارچ ۱۹۱۷ء نوں مکمل کر کے چھپن لئی دتی - جو سب توں وڈی تے اصلی ہیر" دے نام ناں سن ۱۹۲۰ء وچ چھپی تے بڑی مقبول تے پرچلت ہوئی -

ایس توں سوا اِہناں قصہ یوسف زلیخا - ترجمہ ست سورہ تے گلزار غوثیہ لکھے - یوسف زلیخا ۱۸۹۸ء دی لکھت اے -

۱۹۰۸ء وچ اِہ لاہور آ گئے - مغلپورہ دے کول نویں آبادی گنج وچ درزیاں دا کم کردے رہے -

کہندے ہن کہ مشہور پنجابی شاعر میاں فضل شاہ تے میاں ہدایت اللہ لاہوری دے کفن اہناں ای سیتے سن - ہیر وچ اہناں جیہڑی کتر بیونت کیتی اے - اُہدا ذکر کردے ہوئے لکھدے ہن -

گڈی طبع نوں لمبڑی ڈور دے کے نداء نال پریم اڈائیاں نے
قطع درزیاں والیاں سوچ کے تے کتراں رنگ برنگ لگائیاں نے

۱۹۱۷ء دی گل اے - جد اِہ امرتسر میرے کول آوندے - تے اپنی ایس محنت دا حال تے شعر سناندے - ہیر وچ اِہناں وارث شاہ دا اِک بیت لکھیا اے - جس دا پہلا مصرعہ اہ اے -

ذوبین ترے خوں ریز خنجر تھیں تیز قیامت خیز ظلم انگیز بریز بریز شمش تبریز جھے پکار دے
اِہ بیت مینوں سنایا تے بڑی حُب نال ہنھیں لکھ کے دتا سی

میاں پیراں دتہ ذرہ تیغی خیال دے سن - اوہو بھرا داسی لمبیاں لٹاں تے بھردیں داڑھی ہیر وارث وچ اہناں دا دادھا کجھ چنگا ہنیں اہناں دے الحاقی (ملاوٹی) شعراں دا نمونہ

پوے قہر خدا دا جھوٹھیاں تے لعنت رہندیئے کاذبین قاضی
موہنوں بول اولڑے بہ لنائیں دے توں رد ہو دیں مشرکین قاضی
قدر عشق دی عاشقاں صادقاں نوں جھکھ ماردے نے جاہلین قاضی
سچ آکھنے توں عاشق ہنیں مُڑ دے قول اِن کُنتم صادقین قاضی
رانجھے رب دے وچ جے وِتھ جاناں ورجے عشق دے کویں ڈہین قاضی
حسن چاک دا نے جلوہ ذات ربی ہیر ویکھیا نال یقین قاضی
نقش چاک دے حرف تبارک اللہ خوشخط لکھے خالقین قاضی
رخ یار دا صفحہ قرآن دا ای نُور نبی خاتم المرسلین قاضی
اعوذ باللہ من الشیطٰن پڑھ کے کیتا رد شیطان لعین قاضی
عُقدے بسم اللہ الرحمٰن کھولے الرحیم لکھیں ہیں صاحب دین قاضی
پوے نظر آکھاں الحمدللہ آوے یاد رب العالمین قاضی!
بخشں الرحمٰن الرحیم اللہ روز حشر مالک یوم الدین قاضی
ڈولی چڑھدیاں ماریاں ہیر چیکاں میں گھائی رکھیٹیا سایاں دے
بناں اُجل اُٹھری چھری کٹھی اہناں قاضیاں وڈ قصایاں دے
رہی شُدھ نہ کُجھ سہیلیاندی تڑی وراز نہ تکلیں ملایاں دے
رکھیں اَج اجو کڑی رات بابل گادن ماسیاں پھپھیاں تایاں دے
بناں روح دے جویں قلبوت تڑیا میرے باپ تقدیر لکھایاں دے
اہناں لگیاں لایاں سکیاں نے نال دھکیاں ڈولڑی پایاں دے
اَج دولتاں تیریاں لُٹ لیاں کر کے کھیڑیاں دشمناں دہایاں دے
ہویا تخت ہزارہ تے جھنگ سُنجاں رلن رنگپور وچہ دوہایاں دے

اُستاد گام

نام غلام محمد تخلص گام قوم ککے زئی۔ لاہور دے وسنیک۔

جنم ۱۸۶۰ء دے لگ بھگ   وفات ۹ جولائی ۱۹۳۵ء

چار جماعتاں تک سکول پڑھ کے چھڈ بیٹھے۔ اِہناں دے پیو دے زیاں دا کم کردے سن پر اِہناں نوں کباب ویچن دا چاء چڑھیا۔ تے کباب ای ویچدے رہے۔

پندرہ سولہ ورھے دی عمر سی۔ اک شخص بشنداس عرف بشو نال یاری ہو گئی۔ اِہ شعر آکھدا اوس نوں ویکھ اِہ بھی شعر کہن لگے۔ تے کجھ چر بعد حکیم آغا علی دے شاگرد ہو کے پکے شاعر بن گئے۔ تے جد حکیم آغا علی خاں نے اپنے اکھاڑے نوں دو حصیاں وچ ونڈ کے قمر تے دلگیر نوں خلیفے بنا دتا۔ اِہ خلیفہ قمر دے شاگرد ہو گئے۔

تعلیم بھانویں اَن پڑھاں برابر سی۔ پر شعر خوب کہندے تے بڑے ٹھٹے نال پڑھدے سن جلسیاں مشاعریاں وچ آندر عزت بڑی سی مُشکل توں مُشکل زمین وچ جھٹ پٹ تے روانی وچ شعر آکھ لیندے سن۔ اِہناں دے شعر بڑے سِدھے پدھرے پر بڑے سوادلے تے من کھچویں ہُندے سن۔ اِہ ہر تھاں ہر مجلس تے ہر مشاعرے وچ اُستاد گام مشہور سن۔ جلسیاں مشاعراں وچ خاص کر سرکاری جلسیاں وچ خاص طور تے بُلائے جاندے، شعر پڑھدے تے انعام پاندے رہے۔

بڑے میلی جیلی ہس مکھ تے محبتی سن۔ آئے یار متر دی عزت آندر وچ خوش رہندے سن۔ جد کوئی سنگی، ساتھی یا محبتی مِل پیا نالے شعر سن گیا۔ نالے مفت دے کباب کھا گیا۔

اِہناں دے عشق لہر خُلق۔ نواب گاموں خاں نال تے کجھ ہور شاعراں نال ٹاکرے رہے۔ گاموں خاں نے اک شعر لکھیا۔

خ۔ خوار جیہا مینوں اوس کیتا ربا ایسا ہی کریں خوار اُس نوں

جیہا اُہ ظالم مینوں ہو لِیا اتے ایسا ہی میلیں دلدار اُس نوں

پہلے یار ہووس پھیر وچھڑ جاوس غیراں نال ہووے آئے خار اُس نوں

گا ہو کی اکھیاں نال وکھلائیے اللہ جانے قدر میری آوے سار اُسنوں

تے گام نے اُتر دتا

خ۔ خوار ہوواں بھانویں میں کتنا میرے مولا نہ کریں خوار اُسنوں
بھانویں اوہ ہینوں جفا کار ملیا وفادار توں میلیں دلدار اُسنوں
بُلبل وانگ پھُل پھُل رکھے پاس اپنے گلرو نہ دیوے کدی خار اُسنوں
گام اوہنوں بے قدر نہ ملے دلبر بھانویں نہ آئے میری سار اُسنوں

اپنی بابت لکھدے ہن

ہن میں اپنی دستاں گل تہانوں ہویا پیدا اک بندہ عجیب ہاں میں!
پانواں سونے نوں ہتھ ہو جاوے مٹی ایسا ونیا تیج صاحب نصیب ہاں میں
رنج و غم ہمسائے نے خاص میرے رہندا اِنہاں دے بالکل قریب ہاں میں!
نسیں جتنے بھی ہوا شخاص ایتھے تہاڈے ساریاں کولوں غریب ہاں میں!
اِک گل دا میرے وچ ہے واو دھاں محنتی کوئی من کھٹو تے نہیں!
بھانویں کہندے نے گام کباب نالا کوئی کہندا خوشامدی ٹٹو تے نہیں!

چھیکڑلی عمرے اِنہاں نے نعتیہ شعر کہنے شروع کیتے۔ تے وزیر خاں دی مسیت دے امام صاحب نے آپ دا وظیفہ لا دتا۔ تے جد اِہ فوت ہوئے اِہناں دے جنازے نال نعت خواناں دیاں باراں ٹولیاں سن جو اگے اگے کلمہ کلام پڑھدے جاندے سن۔ تے ہور مخلوق دی ڈھیر نال سی۔ تے ایس طرح پنجابی دے ایس ہرمن پیارے شیر دلیر۔ شاعر دا جنازہ بڑی دھم تے جل جلاؤ نال قبرستان وچ مٹی نوں سونپیا گیا۔ اِنہاں دے شاگرداں وچوں ملک لال دین قیصر۔ تے میر محمد دین میر جلال پوری مشہور ہن۔

بھائی خاں شیدا

نام بھائی خاں تخلص شیدا پنڈ کالا افغاناں ضلع گورداسپور دے وسنیک جنم ۱۸۶۱ء وفات امرتسر ۱۹۲۴ء

نکے ہندیاں امرت سر آ گئے تے ایتھے پٹہ گری دا کم کردے رہے۔ بیت بازی لئی بابا صادق امرتسری دے شاگرد ہوئے۔ تے فیر اُہناں دے اکھاڑے دے خلیفہ بنے۔ اہناں اک قصہ شیریں فرہاد لکھیا۔ تے کجھ سیحرفیاں۔ ۲ سیحرفیاں "بہار گلشن" وچ چھپ چکیاں ہن۔ تے باقی سب کلام لکھتی ای رہ گیا۔

بڑے نیک۔ ملنسار۔ محبتی تے خلق والے سن۔ تعلیم معمولی سی۔ پر اُنج واقفی ڈھیر سی۔ شعراں وچ روانی تے پکیائی بڑی سی۔ زیادہ تر رنگین کوتا لکھی اے۔ تے کجھ صوفیانہ۔

ب بناں تیرے رشک گل میرے بلبل ہرا دل ہے اداس آجکل
بیا پھڑکدا اے قفس تن اندر ہوتے باختہ ہوش حواس آجکل
گلشن وچ جانواں گل خار دسدے جنگی نہیں لگدی بو باس آجکل
پیارے تیرے شیدا دے نال رہندے رنج۔ غم۔ الم تے یاس آجکل

م - مست آپ ہے تے الست آپے آپے قالوا بلیٰ پکاردا اے!
آپے رب ارنی آکھے لن ترانی آپے رکھدا شوق دیدار دا اے
آپے کہے تنہا یا نار کونی آپے نچھا وڈل پیا سوار دا اے
اے شیدا آپے انا الحق کہندا آپے حکم فرماندا دار دا اے

ج جیہی ضیا رخ یار دی اے ایسی روشنی ماہ تاباں وی نہیں
چمک لباں دی جیہی سبحان اللہ ایسی چمک لعل بدخشاں دی نہیں
جیہی ابرو دی تیز شمشیر اسدی ایسی کاٹ گر تیغ ایران دی نہیں
کیوں نہ دیکھ کے پری شیدا ہووے حور خلد دی اہدی شان دی نہیں

مولوی محمد اسمٰعیل

نام محمد اسمٰعیل پیو دا ناں شمس دین پنڈ برڑے ضلع گوجرانوالہ دے وسنیک تے مولوی اسمٰعیل ثانی دے ناں نال مشہور۔ جنم ۱۸۹۰ء سنہ دے نیڑے وفات سنہ ۱۹۲۶ء

مسیت دے امام سن۔ لوکاں نوں وعظ نصیحت کردے سن۔ اہناں پنجابی شاعری نوں وی وعظ نصیحت دی پوڑی متھیا۔ تے شعراں راہیں لوکاں نوں بھلیائی دا راہ دسدے رہے۔ اہناں شمس الہند، شمس الواعظین۔ نشان محمدی۔ چراغ محمدی تے بیان محمدی عرف کھرا سودا۔ کتاباں لکھیاں اہناں دی پہلی تصنیف۔ نشان محمدی اے۔ جیہڑی سنہ ۱۳۱۴ھ یاں ۱۸۹۷ء دی لکھت اے تے آخری شمس الواعظین سنہ ۱۳۲۲ھ یا ۱۹۰۵ء دی۔ نمونے دے کجھ شعر "نشان محمدی" چوں

دیاہ جھنڈے دا ہاڑ مہینے سندھے شاہ رچایا
کھنڈ آندی دو مانیاں بھائی ڈھیر شکر دا لایا
کنجراں دے دو طائفے چنگے شہروں چوں منگوائے
پندراں سو دی آتش بازی وڈی دھوڑ دھمائی
سہرے لائیاں ٹورے بیٹھ بھائیاں وچ بھائی
ستیار اک روپیہ دتا ہیرے شاہ آٹھ آنے
چودھری آکھے دیہو دو آنے ملاں کیہ ساڈا کردا
ملاں موڑ دھرے ہتھ اتے چودھری دتے گھوری
کھوتے وانگوں ڈھڈ بھرے لے ستا رہے مسیتے
اتنا سمجھیں ہو نہ سکے وچھے موڑ لیاوال
اکدن آ کھیا پیڑھی اُن دے اوہ بھی نہ اُن دتی
منڈے نوں قرآن پڑھایا کموں سگوں گوایا
اس نالوں بروالا چنگا سدیاں دوڑیا آوے
اندروں باہروں دے بہاری چلھے اگ جلاوے
ایہ ملاں نہ کاسے جوگا سانوں نظری آوے

پندراں مانیاں چاول کیتے روغن زرد منگایا
تے دیہہ مانیاں آٹا کیتا خرچ جمع کمایا
نٹ مراسی ہون اکٹھے دولت پیا اُڈائے
باسی چاول کھان نہ کتے لٹ بھیتری پائی
اک اوہناں دو اوہناں دیہو تے دیہو ہتھ نائی
دھوبی سے بروالے رجے رہے مسیت ملانے
نت خیروں بھرے رکابی ہور بھی حیلے کردا
کیہڑا ساڈیاں ہلاں چھٹ کے اسنوں دیہو مزدوری
بانگاں دے اکایا سانوں کم کیہڑے اس کیتے
دندیوں ٹکرا توڑی سندا کڈھ کتیاں نوں پاوندا
ہن اِہ حق کیہڑے تے آیا گل کریندا متی
میاں مساں ہن ترلے کر کے بیٹھ سروں گھمایا
حقے نوں آ گنڈھ سبھے پانی پا پلاوے
ٹکیاں گھر ڑے سلکھنی تے اُہ لاگوں سیکدا جاوے
ہتک بدھ جمعرات شتابی ٹکیاں لے وگ جاوے

اللہ دتا شیفتہ

نام اللہ دتا۔ تخلص شیفتہ امرتسر دا وسنیک تے بابا صادق دا شاگرد۔

جنم ۱۸۶۳ء۔ وفات ۱۹۰۴ء۔ کپڑے گیاری دا اِک پھُل جہدی مہک اُہدے اصل نسل دل ویکھن دی لوڑ نہیں چھڈدی۔

کجھ وُدھ دی تاثیر تے کجھ ویہڑے دا پوکھا۔ شیفتہ بڑا رنگین طبع تے عاشق مزاج سی۔ تانگہ واہوندا سی۔ اِہ عشق مجازی دا طالب اِہ دی کسے "شیام" نوں بردہ پشاوری تے بھیت رام دانگوں دل دے بیٹھا۔ تے اُہدے عشق دی چیٹک تے بردہ دی بھڑکی تے بیتاں راہیں دل دی بھڑاس کڈھن دا ول دسیا۔ تے اِہ بابا صادق جیہے نیک تے بھلے لوک دے قدمیں آ لگا۔ اہدی خیالی اُڈاری تے نازک خیالی دا اِک نمونہ ویکھو۔

ذرہ بھی سوچ دا نہیں دل وچ تینوں کس ناداں دی مت ہے اِہ
چڑھ کے چھاتی تے ظالماں بھڑکناایں کچے کانیاں دی نرم جپت ہے اِہ
بے گناہ غریب نوں قتل کرنا ایں قیمت دار انسان دی رت ہے اِہ
ویکھ بیراں وچ ایس نوں رد ل ناہیں تیرے شیفتہ دے سر دی پت ہے اِہ

شیفتہ دے بیتاں وچ روانی۔ لوچ۔ رس۔ مجازی رنگن ڈھیر اے۔ بیت بازی وچ کئی شاعراں وچ آوندا چاہوان اکھتاں تے بٹھاندے۔ شیفتہ دے سوال جواب۔ سی حرفی سٹر کل دوپہر۔ بارہ ماہ اٹھوارہ چھپ چکے ہن۔

اپنے "شام" دل اشارہ کردا آکھدا اے۔

اک دن گلشن ہستی تھیں دانگ بلبل نامراد توں جائیں گا یاد رکھیں
اینویں قفس تاریک وچ گوردے توں اپنے آپ گھبرائیں گا یاد رکھیں
غم غذا تے فکر دا پی پانی ہنجو خون ٹپکائیں گا یاد رکھیں
تیرا کسے نہیں شیفتہ ساتھ کرنا باجھ شام پچھتائیں گا یاد رکھیں

ویکھ کھال یا ہندیا کھوبل بتری اجے تیک ناہیں دل آرام آیا

مستے اکھیاں وچ تصویر اُہدی جدا صفت وچ بیتوں الناٰم آیا
پچھیا حال نہیں ایس دکھیاڑے دا اُلٹا لڑن کارن خاص و عام آیا
کسے کہیا نہیں آکے شیفتہ نوں اُٹھ دیکھ تیرا اوہ شام آیا .

دشمے بحر تقی

بھاگن
بھاہ خُدا کیئی جھیڑا گل میں پا بیٹھا
ستمگار نال بھل کے یار و میں اکھیاں لا بیٹھا
کر بھروسہ دغے باز تے ہتھیں مُہرہ کھا بیٹھا
بھُل گیا میں آپ شیفتہ دل دا حال سُنا بیٹھا

امرت سر لاہوری دروازیوں باہر جانن شاہ دے تکیئے وچ اک واری پنجابی مشاعرہ ہوندا سی (اہ ہر اٹھوارے ہُندا سی) تے اہناں دناں وچ شیفتہ تے حیات دی چوٹ بازی آپس وچ بڑی ہُندی سی) شیفتہ نے حیات تے چوٹ کردیاں ہویاں اِک شعر پڑھیا جس دی اِک تک اِہ سی۔ ع

آکے وچ مشاعرے شعر بولیں کھاکے جُتیاں اجے حیات ہیں تُوں

ایس دے بعد حیات دی واری آئی۔ اوس نے ایس چوٹ دا اُتر دیندیاں ہویاں کہیا

جدھی ہین تے شیفتہ ہون لوکی کیہ تُسیں اوسدی ذات کیہ ہے

ہیں (گرشتہ) اوس ویلے اوتھے موجود ساں۔ اِہناں دوہاں نوں ٹھاک دیاں ہویاں کہیا۔ کراہ گاہل مندا چنگا نہیں۔ تے اِہ شاعری دے ور دھ اے اُہدے بعد اہناں بھی پھر ایہی بھیڑی زبان وچ چوٹ بازی نہیں کیتی۔

سردار خاں برق

نام سردار خاں تخلص برق امرتسر دے رہن والے۔ میاں صواعق دے شاگرد۔
جنم ۱۸۶۳ء وفات ۱۸۹۴ء

چھوٹی عمر وچ ماں پیو دا سایہ سر توں اُٹھ گیا۔ تے یتیمی دی گود وچ پلے۔ ذرا ہوش سنبھالیا تے پڑھائی دی تھاں کمائی دا فکر کرنا پیا۔ میاں رحیم بخش صواعق جو تارکشی دا کم کردے سن تے شعر گوئی دی۔ تارکشی دا کم سکھن لئی اُنہاں دے شاگرد ہو کے تارکشی کردے رہے۔ تے اُنہاں دی صحبت وچ رہ کے چنگے شاعر وی بن گئے۔ اتے چھیتی اُستاداں دی جھنڈی وچ ایتھے جان لگ پئے۔

۱۸۸۵ء دی گل اے۔ اِنہاں دناں وچ امرتسر وچ بینت بازی دا بڑا زور سی۔ عام طور تے لالہ سنت رام سیٹھ دی کوٹھی تے پنجابی دا مشاعرہ ہندا جس وچ چنگے چنگے بینت باز اپنے جوہر دسدے۔ اِک پاسے برق اپنے شاگرداں دی جھنڈی نال تے دوجے پاسے ملاوا رام نفرا اپنے شاگرداں دے جھنڈے نال آہمو ساہمنے بہہ جاندے تے آپس وچ بینت بازی دے سوہنے ٹاکرے تے چوٹاں ہندیاں۔ جانوں ہاتھیاں دا ایہ بھیڑ۔ دماغ تے قلم دیاں قدرتاں دا ایہ جنگ۔ بڑا سوہنا تے من کھچواں ہندا سی۔

۱۸۸۸ء وچ اِنہاں اُردو تے ہجے ہجے فارسی وچ وی شعر آکھنے شروع کیتے۔ سکولی تعلیم گھٹ سی۔ پر اُردو فارسی دے جانوں ہون کر کے بابو اُتما شنکر۔ عاقل دی صحبت۔ پریم تے سہائتا نال ہندو سبھا ہائی سکول امرتسر وچ فارسی دے ماسٹر لگ گئے۔ بٹ پرنس تے کانگرس دے سٹیج تے دی بڑیاں زوردار نظماں پڑھدے رہے۔ شعر انج بولدے جویں کچھار وچ شیر گونج رہیا ہوندے۔

افسوس آپ دی عمر نے زیادہ وفا نہ کیتی تے جوانی دے سمے وچ ای ۳۱ سال دی عمر بھوگ کے اللہ نوں پیارے ہو گئے۔

اِنہاں دے شاگرد ڈھیر سن۔ میاں عبدالقادر دانشمند۔ منشی غلام تاند فرخ۔ سردار سندر سنگھ صبا
لالہ رام سرن داس خورسند۔ سردار سوہن سنگھ (سودھا دا اڈھ والے) میاں عبدالصمد کمتر

میاں عبدالصمد کمتر اِنہاں توں بعد اِنہاں دے خلیفہ ہوئے۔ اِنہاں دے شعراں وچ روانی بڑی

۱۔ ب۔ کلام شوخ تے رنگین اے۔ عربی۔ فارسی دے لفظاں ڈھکویں ورتے ہن۔ شعراں وچ پکیائی۔ رس تے مٹھاس اے۔

نمونہ کلام :-

الف
آریاں تھیں جب گھر چاک ہوئے زلف یار دا سہل نہیں شانہ بنتا
چھن غار تے چھاتی پیر ہوون ایسا ہے صحرائی دیوانہ بنتا
کرے بیشک ہمسری بلبلاں دی اے پر سخت دشوار پروانہ بنتا
برق ملک علوم دی سیر کر تُوں جیکر چاہیں دانا فرزانہ بنتا

خ
خوب نقاش نے شوخ دیاں چشماں مثل بادام بنائیاں نے
ہووے دیکھ کے عید عشاق تائیں بھواں نانگ ہلال سجائیاں نے
لباں لعل تھیں اُسدیاں لال اندیں من پسند سبھ خلق دے آئیاں نے
پتلیاں لچکیاں نازک وجود دیاں برق کہے خم کھان کلائیاں نے

ی
یار تھیں منگیاں دو چیزاں اگوں ہس کے آکھدا دس کیہ کیہ
جو ہے دس تیرے سوئی منگدا ہاں آکھے پھیر اوتاں بھی دس کیہ کیہ
اول وصل ابدی ثانی نظر شفقت منگاں ہور تیتھوں آکھیں بس کیہ کیہ
پایاں بہت مصیبتاں عشق اندر دسے کھول کے برق بے کس کیہ کیہ

ر
روز میثاق دی کیسے کولوں کسے حال بھی نہیں تحریر پھر دی
اس مریض تے چلے دوا ناہیں جیں دی آن کے خاص تقدیر پھر دی
ادویات دی اثر جو دین اوہنوں اندر اہناں دے جا تاثیر پھر دی
برق زندگی سدا نہ سمجھ ہر دم ظالم موت ہر دی دامنگیر پھر دی

گوری ناتھ گوہری

نام پنڈت گوری ناتھ اُپ نام گوہری پیو دا نام پنڈت بجے دیال گوجرانوالہ دے وسنیک تے پروہت
جنم ۱۸۶۳ء کوچ ۲۵ ر اکتوبر ۱۹۰۸ء

چھ ورھے دے سن سکول وچ داخل ہوئے۔ تے دس ورھے پڑھ کے کچہری وچ عرضی نویسی کردے رہے
شاعری دا شوق بال پن توں سی۔ چھوٹی عمرے ای مشاعریاں وچ شریک ہون تے شعر آکھن لگ پئے
تے شعراں دی سدھائی لئی پنڈت گوراں مشر دے شاگرد ہوئے۔ جیہڑے اپنی شاعری دی لڑی سید
وارث شاہ نال جوڑدے ہن۔

اِہناں دناں وچ لاہور۔ امرتسر دا نگوں گوجراں والے وچ مشاعرے ہُندے تے بینت بازی دے
ٹاکرے ہُندے سن۔ اِک پاسے ماسٹر متھرا سنگھ شفیق اپنے ٹولے نال تے دوجے پاسے پنڈت گوری ناتھ اپنی
جنڈلی سمیت۔ آخر ماسٹر جی میدان چھڈ گئے تے آپ دے شاگرد ہو گئے۔

آپ پہلوں تے شنگار رس دی کوِتا ای لکھدے رہے۔ ۱۸۸۶ء وچ اِہناں دیش سدھائی سماجک
تے دھارمک رنگ دی کوِتا لکھ کے جلسیاں وچ بولنی شروع کیتی۔ پر ایس وچ کجھ کامیاب نہ ہوئے کہ
پنتالی ورھے دی عمر وچ کوچ دی چٹھی آ گئی۔ تے ۲۵ ر اکتوبر ۱۹۰۸ء نوں دیوالی دی رات گھرنوں سُنجا تے
گھُپ گھیرا کر کے پرلوک سدھار گئے۔

اِہناں دی لکھت قصہ ملکی کیماں ۱۸۸۳ء اُہدے نال پینڈ و جٹی چھپے ہوئے ہن۔ ایس توں سوا اِہناں
ہور ڈھیر بینت تے نظماں لکھیاں۔ پر اُہ سب ضائع ہو گئے ہن۔ آپ دے پتر پنڈت نرندر ناتھ آکھدے
ہن کہ جان کندن ویلے آپ دی زبان اتوں اِہ شعر نکلیا جیہڑا آخری کلام ہون کر کے ڈاڈھا اے۔

د۔
پلا تدھ پاس ثبوت کامل تینوں غمی کی راز شمار والی
دل دے داغ دا رہیا چراغ روشن بل بل بجھ گئی شمع مزار والی
دامنگیر کیہہ منکر نکیر ہوسن بغل وچ تصویر ہے یار والی
گوری ناتھ آپے بلہ صاف کرسن سُن تقریر ہن عاشق زار والی

اِہناں دے چھوٹے بھرا پنڈت کالیداس پنجابی دے مشہور شاعر ہن۔ جنہاں دی ساری شاعری
دھارمک تے تصوف دے رنگ وچ اے۔

سائیں لوک

نام غلام احمد تخلص سائیں لوک قوم راجپوت گڑھ شنکر ضلع ہوشیارپور دا وسنیک۔

جنم ۱۸۶۳ء وفات ۱۹۲۸ء

زمینداراں کم کردے سن۔ طبیعت وچ روانی بڑی سی۔ پوست پیندا تے کبوتر پالدا پر اہ ٹھرک سی۔ زیادہ ترکبت ہے کہے۔ تے اہ دی اہل بیت دی محبت وچ۔

نمونہ :-

سہرے والا گھبرو شہید جدوں ہوگیا تاں جوش غصہ آیا حضرت علی عباس نوں
ٹیک کے تلوار کہہ کے حیدر کرار کھڑا ہو کے علمدار آیا شاہ دیں دے پاس نوں!
پاس آ حسین دے کلام کیتا ادب نال آکھن لگا میرے مولا دیر لائی کاسنوں!
کرو اکھ دا اشارہ لواں نہر دا کنارہ مولا دور کراں چھوٹے چھوٹے بچیاں دی پیاس نوں

سُنی جدوں گل اہ عباس دی حسین تاں اکھ جُھک تکیا پیار نال دیر نوں
اُمت دی تباہی دا خیال دل دے وچ آیا شاہ نے وِہایا پھیر اکھیاں تھیں تیر نوں
ہنجو لگے کرن مولا پاک نے فرمایا ایہو کوئی روک سکے نہ تقدیر والے تیر نوں
نانا بھی پیارا اُمت نال نے دی پیاری ہے جی ایہی لوگ پٹ پٹ رون گے شبیر نوں

بھانجے بھتیجے بھائی پُت تے جوائی مرن جنہاں دے اُہ مینوں دیکھ صبر کر بھل دے
تیری میری شان نوں بیان کرے سائیں لوک چنگے چنگے بول لیے موتیاں دے مُل دے

کبوتر نوں مخاطب کر کے کہندے ہن

الف اللہ رسول دا واسطہ ای اُڈ جائیں کبوترا کالیا اوہ!
کالا ماتمی تیرا لباس سوہنا ایسے واسطے ہیں نیتوں پا لیا اوہ!
دو ہتنے اُپر عباس دے پہنچ جلدی ہند وچ کاہنوں چت لا لیا اوہ!
میرا حال عباس نوں جا آکھیں سائیں لوک نے جو دُکھ جا لیا اوہ!

شنکرداس شنکر

نام شنکرداس بھابڑہ تخلص شنکر۔ گوروبازار امرت سر دے وسنیک۔ لالہ ملاوا رام نفر دے شاگرد۔
جنم ۱۹۲۰ بکرمی مطابق ۱۸۶۴ع   کال چلانا ۱۹۷۳ بکرمی مطابق ۱۹۱۷ء
اِہناں دی اپنے استاد وانگوں بینت بازی وچ چنگا جس کھٹیا تے شہرت پائی اے۔ جنت پوری دے میلے وچ اُستاد نال جاندے تے ٹھٹھ بنھ دیندے سن۔ بینت باز سوہنے سن۔

نمونہ کلام:-

ح- حوراں وی ویکھ حیران ہویاں میرے یار دی ویکھ یکساں اُنگلی
میرے دلبر دی اُنگلی ویکھ کے تے لگا یوسف دی منہ وچ پان اُنگلی
لکھاں ویکھ عاشق اس حیرت وچ جاون رکھے رُخ تے جدوں جاناں اُنگلی
شنکرداس اُس یار دے رُعب اگے کی مجال کہ کرے انساں اُنگلی

ت تیرے شہیداں دے شہر اندر جنت وچ اُڈیکدی حور اگے
گھڑا پھڑ کے شاہ توکلی دا اج ٹھلنا یار ضرور اگے
تیرے ہجر فراق دی ویکھ سولی سولی سیر ہو گئی منصور اگے
شنکرداس مجازی وچ پیر تیرا اج منزل حقیقی دی دُور اگے

ح حسن دا باغ تیار ہویا گویا کھلی بہار گلزار دی اے
بھور مست ہو گیا خوشبو لے کے گُل ویکھ بلبل جان وار دی اے
ڈالی خالی نہ کوئی چمن والی ویکھ موج اِہ کیسی گلزار دی اے
نین ویکھ کے نرگس بے حال ہوئی شنکرداس صورت ایسی یار دی اے

حکیم محمد علی

نام محمد علی۔ تخلص محمد علی جھنگ دے رہن والے۔ اُنج ڈھیر چر لاہور تے کشمیر رہے۔ جنم جھنگ ۱۸۶۴ء
وفات لاہور ۱۹۲۴ء

بڑے چنگے تے منّے پرمنّے حکیم سن۔ لاہور دی انجمن حمایت اسلام دے موڈھیاں چوں سن۔ جد اہناں انجمن حمایت اسلام دی نینہہ رکھی —— اِہ میر شمس الدین تے ہور ساتھیاں نال ہر مہینے دے اخیر تے گھر گھر آٹا کٹھا کرن جاندے۔ تے اک نظم پڑھدے۔ جیدا اک بول اِہ سی ؎

مُٹھی آٹا پا چھوڑی صدقہ جان پیاری دا!

تے یاں اِک ہور نظم پڑھدے۔ جہدا ٹیپ دا بول اِہ سی ؎

اللہ تیری ذات نیاری اے مولا تیری ذات نیاری اے

اہناں دے اِہ دونویں بول لاہور وچ بچے بچے دے منہ تے چڑھ گئے۔

اِہناں دی حکیمی بابت کہیا جاندا اے۔ کہ کشمیر دے مہاراجہ امر سنگھ دے گھر کوئی بال نہیں سی ہُندا میاں لال دین وزیر دی سفارش تے آپ نوں بلا کے علاج کروایا گیا۔ تے راجکمار ہو پیا۔ جس تے خوش ہو کے مہاراجہ نے آپ نوں میاں سلطان دی حویلی بخش دتی۔

اِہناں دی اک چھپی ہوئی کتاب خوان یغما ملدی اے۔ جس وچ مسئلے مسائل تے نعمت دیاں باتاں ہن۔ ایس وچ حُقّے دی نندیا کردے ہوئے آکھدے ہن ؎

اُٹھ سویرے پڑھ بسم اللہ حقّہ تازہ کردے ٹھنڈ کلیجے پوے جدوں اِہ چلم تمباکو دھرئے
منجی اُتے بیٹھ لگاون سُوٹے تے خوش ہوندن جیکر اک دم ملے نہ حُقّہ ڈھائیں مارن رووَن
حُقّے بناں نہ جھاڑا آندے جے سو زور لگاون بعضے جاہل لوگ پخانے حقّہ نال لیجاون
آپو اپنے حقّے دیاں صفتاں بیٹھ کریندے شاغل تے مستغرق مجلس لافاں بیٹھ مریندے
اِک آکھے میں گھر وچ رکھیا خوب تانبے دا حقّہ نڑی بھی اُسدی ابریشم والی گدی نہ رہن دا اُسکا
دوجا آکھے اڑیا اس وچ لذت مُول نہ آندے دیکھ چھوٹا حُقّہ میرا جی تیرے ٹھنڈ پاوے

فیروزالدین فیروز

نام فیروزالدین تخلص فیروز پیو دا نام مولوی امام الدین قریشی ڈسکہ ضلع سیالکوٹ دے وسنیک۔
جنم ڈسکہ مارچ ۱۸۶۴ء وفات :۔ پیچوکی تحصیل پسرور۔ مارچ ۱۹۰۷ء

چڑھدا جوان ہوئے عربی، اُردو تے فارسی دا علم پڑھنا شروع کیتا۔ تے چھیتی عالم کامل ہو گئے۔ فیر اہناں پنجاب یونیورسٹی دا امتحان، منشی فاضل کیتا تے گورنمنٹ ہائی سکول وچ فارسی دے ماسٹر لگ گئے۔

اہناں دے والد دی چنگے عالم تے وڈوان سن اُہناں دی نیک صحبت دے فیض نے اہناں دی طبیعت تے علم تے نیکی دا سوہنا صیقل چاڑھیا تے اہناں دنیا داراں توں سدھے راہ تے لیاون دا نیک کم اربھیا ہویاں پنجابی شعراں راہیں ایہی کلام نوں اُچار دیا۔

اہناں خطبہ فیروزی۔ پارہ اوّل۔ دوم۔ سوم۔ چہارم۔ پنجم۔ ششم۔ ہفتم دا ترجمہ۔ باغ بہشت۔ گلزار یوسف۔ نماز فیروزی۔ نماز حضوری۔ آسمانی کڑک، پنجابی شعراں وچ لکھیاں۔ تے اہناں توں سوا اُردو فارنگ دنشر) وچ لغات فیروزی اُردو۔ لغات فیروزی عربی تے لغات فیروزی فارسی وغیرہ لکھیاں۔

اہناں دے پتر مولوی نذیر احمد تے نصیر احمد دسدے ہن کہ آپ شعر دل دی چھوہل بڑی گوہ نال لکھدے سن۔ نالے کوشش کردے سن کہ شعر سادہ، رس بھرے ہون تے جتھوں تک ہو سکے شعر ترول پنجابی ہون شعراں وچ لفظی دا دھ گھاٹ تے تول پرکھ دا وی بڑا خیال رکھدے۔ تے اک اک شعر نوں بعض واری کئی کئی گھنٹے سوچدے رہندے سن۔ اہناں مولوی عبداللہ عبدی۔ حافظ بارک اللہ تے کوی کالیداس وانگوں اپنی پنجابی شاعری نوں دھارمک پرچار دا ای کم لیا اے۔ کلام دا نمونہ پہلے پارے وچوں۔

نقش طلسم تے جادو ٹونے کردے رہن ہمیشہ
دن تے راتیں لٹھ دا بس اہ بنایا پیشہ
نقش طلسم تے جادو منتر لوکاں آپ بنائے
حضرت پاک سلیماں دے دل اینویں جا لگائے
کہن جو راج سلیماں دے دل اینویں جا لگائے
جناں پریاں دیواں اُتے کرے حکومت مدام
تے حضرت پاک سلیماں ہے سی اللہ دا پیغمبر
ایسے کم نہ کرن پیغمبر جو دنیا دے رہبر

سورۃ سبا دا ترجمہ کردے لکھدے ہن ؎

لوکو نیکی دے ول آؤ غفلت چھوڑ تمامی
فکر کرو اُس گھر دا جتھے ڈیرہ ہوگ مدامی
اج تساں نوں اساں ڈراؤنا ہے اوس عذابوں
جیہے عمل تہاڈے بدلہ ڈردے رہو حسابوں
سخت مصیبت دا ہے آؤن اوڑک آون والا
بُریاں تے بدکاراں دی اہ شامت لیاون والا

پنڈت کالیداس

نام پنڈت کالیداس - پیو دا نام پنڈت جے دیال گوجرانوالہ دے وسنیک - جنم اکتوبر ۱۸۶۵ء وفات
آپ دے پتا پنڈت جے دیال مہاراجہ شیر سنگھ دے درباری اہلکار تے پروہت سن - اصل نسل
وچوں اجودھیا دے اک اگھے براہمن خانوادے چوں سن -

کالیداس جی مڈھلی تعلیم کجھ آپنے پیو کولوں حاصل کیتی فیر محلے دی مسیت دے مولوی صاحب کولوں
اردو فارسی پڑھی -

اہناں نوں بچپن توں شعر خاص کر بھجن بولن دا شوق سی - آواز بڑی رسیلی - اچی تے لوچ دار سی - جدوں لَے
نال شعر پڑھدے سنن والے موہت ہو جاندے - اُنج تے شروع توں فقیری خیال تے درویشی رنگ وچ رنگے
ہوئے سن - پر بابا ماہری سنگھ دی صحبت نے ایس فقیری رنگ نوں ہور لشکار دتا - اوہ ۲ ورھے اہناں
دے چرناں وچ رہے - تن واری اہناں نال ناندیڑ (حضور صاحب) وی گئے - تے چالی ورھے دی عمر وچ
امرت چھک کے کالی داس دی تھاں "مان سنگھ" بن گئے - تے اپنے آپ نوں پنڈت مان سنگھ عرف
کالیداس لکھدے رہے -

آپ دے وڈے بھرا گوری شنکر پنڈت گوراں مصر دے شاگرد سن - اوہ وی اہناں دے چرنیں جا لگے -
تے اہناں کولوں اصلاح لیندے رہے -

اہناں دی کوتا (شاعری) دھارمک، سماجک - گیان دھیان تے فلسفہ اخلاق دا سوہنا نمونہ اے -
شعراں وچ روانی - زور تے رس ڈھیر اے - ہندی دے لفظ زیادہ ورتے ہن - اہناں ڈھیر سارے قصے لکھے
ہن - جیہڑے اردو تے ہندی وچ چھپے ہوئے ہن - جویں قصہ پورن بھگت - گوپی چند - روپ بسنت - راجہ بھرتری
راجہ ہریسچندر - ست ساکھیاں - راجہ مریال - چرخہ نامہ وغیرہ - چرخے نامہ توں سوا باقی گیت - دوہڑے ڈیوڑھ
تے چھند - سویئے، چوپئی تے بیتاں وچ ہن - ہر بحر تے ہر رنگ نوں سوہنی طرح نبھایا اے -

"گوپی چند" چوں

بڈھے جیون نوں بھوگ دی اچھیا اے اس جوگ نوں جوگیا دھارنا کیہ
جیہڑا اصل دی کرے نہ نقل پوری پورا اوس نے سانگ اتارنا کیہ
جیہڑا جیوندا ہیں نوں مار چھڈے اوہنوں کال نے آ کے مارنا کیہ
دیوا بال گماشتہ رہے جیہڑا لیکھا شاہ دا اوس نے تارنا کیہ

جیہڑا اپنا کم نہ تار بیٹھے اوس کسے دا کم سنوارنا کیہہ
گورنہ ڈٹھیا وچ سنسار ہووے اوس شش نوں پکڑ کے تارنا کیہہ
جنہوں بھکھ پیاس اکاوندے ہین اس نے دکھ تے سکھ سہارنا کیہہ
بناں آوندی پھرے حکیم بنیاں اوس کسے دا روگ گوارنا کیہہ
جیکر انت مر پرے نے ہنس جاتا مری رام دا نام وسارنا کیہہ
کالیداس جو سمجھ کے چال چلے چالا اوس شطرنج دا ہارنا کیہہ

پورن بھگت جوڑ

نوہڑا چڑھدے وار سوار دے کہے اچھراں رانی
اسے راجہ اس پوت دا کریں نہ ہرگز گھات
ایسی مورت موہنی بھگوت دی تصویر
کالیداسا اچھراں بھر بھر روندی نیر

چھند نین تیر چھما چھم جاری اچھراں کرندی گریہ زاری
پل پل کھاندی غشاں وچاری ہلے ہین آن سبنے دکھ بھاری
جائے نہ پیش دے

ڈیوڑھ اچھراں پگڑ کھلوتی پلہ ہار ہوگئی گل دی واقف گل دی
تن تیلا مکھ نیلا پیلا ورت گئی مکھ ہلدی قدم نہ ہل دی
ایسا دے کوئی دھرمی ہوشے جچھ نجھاوے بلدی طاقت بل دی
کالیداسا داٹ تیری ہو ہو اگے ملدی تلسیاں ملدی

کبت راجہ توں ابھاگی ہیں ویراگی تے تیاگی نت لاگی ہے لگن جاہن کو سدا رام نام کی
کاہے کو روائیں توں پاچھے کو پچھتائیں توں پوت بغیر راج دھانی کس کام کی
اچھیا ہے بھوگ کی سنجوگ کا ہے چھوڑ دینا بھگت کو نہ جگت ہیں ہے لوڑ دھام کی
چھوڑ دیہ پوت پائیں بچھیا غریبی کو اچھیا سپوت کو نہ تیرے دھن دھام کی

راجہ ہریشچندر جوڑ گجھ

راجے آکھیا رانئے دان کر کے گھر وچ پھیر پرتا کے رکھ لیئے
جاتی بجھ کے نرکم سہیڑ لیئے موہرا دیکھ وچار کے چکھ لیئے

پیسہ کدی دھرم دا نہیں پھلدا بھانویں اک سیئے بھانویں لکھ لیئے
سارے شاستر کڈھ کے دیکھ لئے پڑھا ایہی پرمان پرتکھ لیئے
دینے ہوون جے کسے دے چار پیسے نیویں شرم دے نال کر اکھ لیئے
کالیا اس اِک دھرم ہے نال جاندا ہور نال نہ اپنے ککھ لیئے

چرخہ نامہ چھوٹے بحر وچ اے۔ نمونہ

کت چرخہ بھاگی بھریئے نی
وچوں دور دوئی نوں کریئے نی
جے جیوندیاں جا مریئے نی
مڑ مڑنا بارم بار نہیں
کت چرخہ ہمت ہار نہیں
دلبر نوں دلوں وسار نہیں

اُٹھ جاگ تیرا دن چڑھیا نی
توں ہتھا ہتھ نہ پھڑیا نی
نہیں نام سائیں دا پڑھیا نی
بن پڑھیاں پار اُتار نہیں
کت چرخا ہمت ہار نہیں
دلبر نوں دلوں وسار نہیں

دوہا۔

شرع شریعت گلیاں چھڈیں دیکھیں عشق محلہ
مذہباں والیاں نوں چک تھائیں تیرا بھڑے نہ کوئی پلہ
رام رحیم نوں دو کر جانے سر بھڑوے دے کھلا
کالیا اس سانوں لے چل اوتھے جتھے رہنا ہووے آپ اکلا

باپ دی جڑھاں جو منڈھوے دا انگ پھیل جان
ٹٹ دی ہنیری پچھوں اک واری غرق دے
ندی دے کنارے رُکھ رہندے دن چار نے
کنتیاں دے دا انگ پچھوں کامی لوک گھر کدے
جان بجھ کھان لگوں موہرے دیاں لڈواں نوں
جنگے چنگے گدے پیٹے وچ ورق دے
رونگیاں دی موت آوے چھڈے کیتھ ناہیں
سپاں سندی موت آوے آ بہن سڑک دے
استری دے دائیں تے منکھ سندرے بائیں آنگ
بھیڑے دن آیاں اِہ اگیرے ہی بھڑک دے

لاہورا سنگھ لاہوری

نام لاہورا سنگھ تخلص لاہوری۔ گمٹی بازار لاہور دے وسنیک۔
جنم ۱۸۶۵ء   کوچ ۔ ۵ ر نومبر ۱۹۲۳ء

پنجابی دے مشہور اُستاد میاں ہدایت اللہ لاہوری دے مان یوگ شاگرد لاہور وچ سنہری مسیت دے پچھواڑے باولی صاحب دے کول چترکاری (مصوری) کردے سن۔ بڑے مجلسی، ملنسار تے پریمی سن۔ امرتسر حیدوی دربار صاحب متھا ٹیکن آوندے۔ کشتہ نوں ضرور درشناں دے نال روح تے جسم لئی کجھ نہ کجھ جوگ دے جاندے۔ کجھ شعر سنا جاندے کجھ بالاں نوں چیجی دے جاندے ہر نیک کم وچ سبھ توں اگے تے بُرے کم توں دور رہنا اُنہاں دی عادت سی۔ اُنہاں کول ہندو مسلمان تے سکھ عیسائی لئی پیار سانجھا تے ساوِاں سی۔ پنجابی بولی دے چنگے جانوں سن۔ گورمکھی وچ لکھدے پڑھدے سن۔ شعراں وچ روانی تے نستھار بڑا سی۔ محاورے۔ قافیے تے تشبیہاں استعارے بڑے ڈھکدے تے ٹھکدے ورتدے سن۔ مشاعریاں وچ شعر بڑی آواز تے سُر دے نال بولدے تے ٹھٹھ بنھ دیندے سن۔ پُت۔ دھی کوئی نہیں سی۔ نو سحر فیاں تے قصہ ہیر رانجھا اُنہاں دی روحانی سنتاں سی۔ جیہڑی یادگار چھڈ کے پرلوک سدھار گئے۔

نمونہ کلام سن

ب
باورے ایس جہان گمندے چھاونی اصل غنیم نے پائی ہوئی اے
فوج کمر کس حکم حضور بوڈے ننگی قتل تے تیغ اٹھائی ہوئی اے
اک اک نوں کہے ہُون کمے تے جاگہ سُتیو نیند کہی آئی ہوئی اے
پیاں بھاجڑاں تے نعدی جائے دنیا لاہوری تیار ہو دیر کہی لائی ہوئی اے
ہیر چول کجھ نہ نگی

بیڑی ہوئی رواں تے شوق سہتی رانجھے وِنجلی پکڑ نہ جا ہیو سو!
سارا پور بیڑی وچ مست کیتا سُندر راگنی پھیر دیں گا ہیو سو!
من موہ لیا نال آواز بانکی ایسی چینک پریم دی لا ہیو سو!

اوس گھڑی توں میں قربان لاہوری جیہڑی شوق دے نال لنگھائیو سو

لٹے دیہہ دنی جب رانجھنے نوں پئی شام سویرے دا جھگڑا ای
ٹلی آکھیا ایہہ کیہ بنیا حاضر جیہا پکا مِتا دکھڑا ای
دہ عمر تے گھر نوں پرنسیں آیا خیرے کیہہ بنیا اہنوں دکھڑا ای
لاہوری منزلاں مار حیران کیتے ٹنگے ہوٹھ تملایا مکھڑا ای

سوہنی کوہجڑی نال کیہہ جوگیاں نوں مر جائیے تے کجھ پرواہ ناہیں
مندا فقر نوں عورتاں دے چ جاناں اساں دے تھیں اک نگاہ ناہیں
مُجھگے آپنے پٹ کے چوڑ کیتے ساڈوں لوک دے ساڈوں دی چاہ ناہیں
ایس دیس لاہوریا سخت ٹاہڈے کیل من دے سپ کپاہ ناہیں

آیوں فقر ہو خیر ہا نڑا اسے کسے رن دیا ملا قاتیا وے
دیوال خیر تے لٹن نوں پئیں اگوں ڈھال وانگ دکھاوناں چھپاتیا وے
جا پے جو ہڑا توں جیار نہ رچیا بھٹ نٹ کے ذات کذاتیا وے
گل گل اندر پیا دل پانویں گفتگو میں سمجھ سمجھاتیا وے
اڑیئے ہو جنا جٹا ساڈنی آل جلدی مار کے سبیس چھپاتیا وے
کرامات مٹی کوڑے دئیں دلبے پٹلا جھوٹھ اپڑانہہ افاتیا وے
باہر دل فقر تے اندر دل کمرونہہ بھریا وادہ محراب متھے نغل کاتیا وے
کدے دل من مندر سائیں دھیان دھریا پائی چپ میسنت نہ جھاتیا وے
چینا خیر لاہوریا برا آکھیں تیں کجھ رب دی قدر نہ جاتیا وے

سر شہاب الدّین

نام خان بہادر چودھری سر شہاب الدین پیو دا نام چودھری کالو قوم جٹ موضع تنگل متصل ظفروال ضلع سیالکوٹ دے وسنیک۔

جنم ۱۸۶۵ء وفات لاہور ۱۳ جون ۱۹۴۹ء

دنیا وچ اجیہے بندے بہت ای ٹانویں ٹانویں ہندے ہن جیہڑے پچ غریبی دی گد وچ پل کے اپنی ہمت تے ربی مہر نال آسمان تے سورج بنکے چمکن تے دنیاوی دولت۔ نصیبہ۔ عزت تے شہرت اوہناں دے پیر دھو دھو پی رہے ہون تے اوہناں چوں اک چودھری شہاب دین سن۔

چودھری شہاب دین دے پیو پنڈ دے اِک معمولی پٹواری سن۔ اوہناں غریبی وچ اکھ کھولی۔ جد ذرا ہشیار ہوئے تو پہلے مسیت وچ پڑھے پھر پرائمری سکول وچ چوتھی وچ پڑھدے سن کہ ماسٹر نال کسے گل توں کھڑ بھج پئے۔ تے ست میل پرے دوجے سکول وچ آپے جا کے پڑھدے رہے۔ سویرے دیلے سرگھر دی جاندے تے دیلے سر پچھلے پہر مُڑ آؤندے۔ کئی مہینے اِنج ای کردے رہے۔ اِک دن پیو نے ماسٹر نوں پچھیا منڈا کیویں پڑھدا اے۔ اوس کیہا او تے کِنے چر توں سکول آیا ای نہیں۔ اوہ اگ کے بڑے چھتھے ہوئے تے پھر پیڑ لگا۔ انکھیا اُنّے کئی مہینے توں چودہ میل روز دی دوڑ لا رہیا اے۔ ایس تے پیو نے سکول توں اُٹھا کے واہی دے کم وچ پا دتا۔ پر ایتھے جی نہ لگیا۔ تے فیر سکول وچ داخل ہو گئے۔ اوہناں دناں وچ اوہناں نوں لاہور ویکھن دا چا چڑھیا۔ گھروں ۶۵ میل پیدل ٹر کے لاہور پہنچ گئے۔ اوس ویلے لاہور چھاؤنی وچ چاچا ملازم سی۔ اوہدے کول آ گئے۔ تے لاہور دی سیل خوب کیتی۔ ایتھوں گوجرانوالہ ٹُردے چلے گئے۔ ایتھے اک آدمی نے روٹی دے عوض اوہناں نوں داناں وٹن تے لا دتا۔ اِہ کم کجھ چنگا نہ لگا تے سکول وچ آ کے داخل ہو گئے۔ تے ۱۸۸۶ء وچ مڈل دا امتحان ظفروال توں پاس کر لیا۔

اگے پڑھن دی ہمت نہیں سی۔ گھروں غریبی نے پلہ کھچیا۔ اِہ سکول دیاں کتاباں ویچ کے نٹھس پئے۔ تے اوہناں پیسیاں نال کلکتے، بمبئی دی تھاں راولپنڈی دا رخ کیتا۔ سٹیشن تے اُس کے ٹکٹاں دین والے بابو اگے سارے پیسے رکھ دتے۔ تے کہیا راولپنڈی لائن دا ٹکٹ ایتھاں پیسیاں نال جتھوں دا آؤندا اے دیو۔ اوس نے وزیر آباد دا ٹکٹ دے دتا۔ اِہ وزیر آباد توں اگے ٹر گئے تے پیدل تِلی ٹوری بن کے آ گیا۔

اپنی غریبی دی کہانی سُنا کے اوس نوں کہیا کہ مینوں اپنے کول نوکر رکھ لے۔ سو اوس دے کول نوکر

رہ پئے۔ تے کجھ دن بعد اوس کولوں چھٹی لے کے راولپنڈی پہنچے۔ کھیسہ خالی۔ تے بھکھ نال آندراں وٹے کھان۔ اپنے چم وچ کسے نے تلی تلی دی آواز دتی۔ اِہ کول گئے۔ اوس نے اچار دا بھانڈا اِہناں دے سر تے چکایا۔ تے گھر جا کے دو پیسے مزدوری دے ہتھ پھڑائے۔

اِہناں دو پیسیاں دے چھولے لیکے بھکھ دا علاج کیتا۔ ٹھنڈا پانی پیتا۔ تے مری جان دی کجھ ہوئی کھیسہ خالی پر دل شوق دا بھریا ہویا۔ آخر کیہ مری نوں جان والے اِک ٹانگے دا اڈے گارڈ پھڑ کے اودے نال دوڑ پئے۔ جد اوہ کول پہنچے تے بھکھ نے فیر ستایا۔ اِہ ساہ لین لئی ٹھہر گئے۔ رستے وچ نویکلی تھاں دیکھ کے اِک مسافر روٹی کھا رہیا سی۔ اِہناں اپنی بھکھ دا دکھ سنایا۔ اوس نے اک روٹی تے گنڈا (پیاز) اِہناں نوں دے دتا۔ چوہدری جی کہندے سن کہ اوس روٹی دا جو سواد مینوں آیا۔ اوہ شاہی کھانے کھان وچ وی نہیں آیا۔ آخر اِہ مری پہنچ گئے تے اوتھے اِک قصائی دی ہٹی تے نوکر ہو کے گوشت ویچدے رہے۔ فیر اک تھاں منشی گیری کیتی۔ اِہناں دناں وچ افغانستان دی جنگ لگ گئی۔ تے اِہناں دی قسمت جاگ اٹھی۔ اِہ راولپنڈی آ کے بازار وچ تپڑی وچھا کے سارا دن لوکاں دے خط پتر لکھدے رہندے جس نال اِہناں کول کجھ مایا جمع ہو گئی۔ فیر اِہناں اِہ کم چھڈ کے پڑھائی ول رخ کیتا۔ تے ۱۸۹۲ء وچ بی۔اے کر لیا۔ تے لاہور آ کے اسلامیہ ہائی سکول وچ ماسٹر لگ گئے۔ فیر اِہ چھڈ کے پولس وچ تھانیدار بھرتی ہو گئے تے ٹریننگ لئی پھلور بھیجے گئے۔ پر رب نوں ایتھے رکھنا منظور نہیں سی۔ پولس نوں چھڈ کے ایل۔ایل بی دی تیاری کیتی۔ ۱۸۹۹ء وچ ایل ایل بی ہو گئے۔ اِہناں وکالت شروع کر دتی۔ تے سال ۱۹۰۲ء وچ رسالہ کریمنل لا تے ۱۹۰۹ء انڈین کیسز انگریزی وچ جاری کیتے۔ ہُن اِہناں دی شہرت نے پر پرزے کڈھنے شروع کیتے۔ تے ۱۹۲۲ء وچ اِہ لاہور میونسپل کمیٹی دے ممبر ہوئے تے اوسے سال پریزیڈنٹ چنے گئے۔ فیر ۱۹۲۵ء وچ پنجاب کونسل دے ممبر بنے تے اوسے سال نوں پردھان بنائے گئے۔ تے جد تک کونسل دے ممبر رہے صدر (سپیکر) رہے۔

۱۹۲۲ء وچ حکومت نے اِہناں نوں خان بہادر تے ۱۹۳۰ء وچ سر دا خطاب دتا۔ اِہناں ڈھیر جائداد بنائی۔ دھی پت دوہاں دا ابھے رہن کر کے اِہناں نواب احمد یار دولتانہ دے پتر میاں ممتاز دولتانہ نوں اپنا پت (متبنیٰ) بنا لیا۔

شعراں دی چیٹک تے اِہناں نوں بال پن توں سی۔ پر جد کالج وچ داخل ہوئے تے شعر کہنا شروع کیتا۔ اِہناں ۱۹۰۷ء وچ اِک نظم آباد کاراں دے بارے لکھی۔ جیہڑی بڑی پسند کیتی گئی۔ اوہدے بعد اک لمی نظم "فتح نامہ"، ۱۹۱۸ء وچ وڈی جنگ جرمن تے لکھی۔ تے تیجی لکھت اِہناں دی مسدس حالی دا ترجمہ اے۔ جس وچ ترجمے دیاں ساریاں خوبیاں نوں برقرار رکھیا اے۔ ترجمہ اصل نالوں کسے گلے گھٹ

نہیں۔ سگوں کجھ ودھدا ای اے۔ اہناں نوں پنجابی نال بڑا گوڑھا پیار سی۔ ٹھیٹھ پنجابی لکھن دا بہت شوق سی۔ پنجابی دے وادھے تے بھلیائی لئی ہر تحریک وچ شامل رہندے سن۔ ۱۹۲۶ء وچ جد امرتسر وچ پہلی سنٹرل پنجابی کانفرنس ہوئی تے اہ اہدے پردھان (صدر) تھے گئے۔ پکا سانولا رنگ۔ کسرتی جُثّہ۔ اچا لمّا قد۔ آواز وچ گونج تے گرج۔ شعر گا کے سُر لے نال پڑھدے تے سماں بنھ دیندے۔

نمونہ کلام دو آبا نہ کاراں دے ہاڑے" چوں

پانی لبھدا نہیں سی بن جوگا ان کھان نوں ہتھ نہ آیا سی
جتھے وسدے سن بگھیاڑ گدڑ جنگل آن اہ اساں وسایا سی
ڈھڈ پٹ کے جنڈ کریر سارے پانی پٹ کے کھال وگایا سی
دن ڈھڈ کے پھوک نِنا کتنے ہل زمیں تے تدوں چلایا سی
بھنیر مارنے نال جنیاں خوف کھلڑی وچ نہ آیا سی
کیاں ویچ کے اپنا بھوں بھانڈا ڈیرہ بار دے وچ جمایا سی

اہناں قضیاں دی جے خبر ہندی اساں بار وچ آونا کاس نوں سی
وسدے گھراں نوں آپ اجاڑ کے تے ٹبر توڑ لیاونا کاس نوں سی
بھاجڑ ڈھو کے دیس بدیس ہونا ایڈا وخت کماونا کاس نوں سی!
جیہڑے جنگلی لوک آباد ایتھے ڈیرا اہناں دا چاونا کاس نوں سی

"فتح نامہ" چوں دو شعر

ہار من کے جرمنی ڈِگ پیا جیہے پاپ کیتے اوگن ہار دے جی
منہ گھا تے نگل دے وچ پلہ دِل بھل گئے آہ تے پیار دے جی
مان گمان تے شان سارا کنڈے بھج گئے سبھ ہنکار دے جی
کھا بھانج میدان نوں چھڈ بھجے کل شیخیاں جوش مار دے جی

مسدس حالی وچوں

کیتی سرت نہ دوسری قوم نے پر | کیتی مگ پر ٹھڈ نہ ہاردی اے
بھیٹی پودہ نہ اکھڑی نیند رجّی | ہوئی جس پر مست ہنکار دی اے

گئی پت پریت، پر شرم ناہیں
ناہیں ریس گوانڈھ دی ماردی اے

پکھ دین دا درجیا اہ کہہ کے … پکھی جیوندا رہے یا مرے لوکو
ساڈا اہ نہیں او سدے اسیں ناہیں … ساڈی ٹولیوں رہے اہ پرے لوکو
نہیں رب منظور اہ پیار کردا
جیہڑا اجیہاں پولیاں کرے لوکو

ایس توں سوا اِہناں دیاں اَن چھپیاں ٹُھٹکل نظماں رہی ہن۔ جویں اُردو تے پنجابی دا جھگڑا جیہڑی اِہناں سنٹرل پنجابی کانفرنس امرت سر وچ ۱۹۲۷ء اِہناں اپنی پردھانتا ہیٹھ پڑھی سی۔ تے جس دا اِک بند اِہ اے۔

اُردو تے پنجابی دوویں اِک دن آہڑا لا کے
ساڑ دلاں دے کڈھن لگیاں مینوں کول بہا کے
اُردو دے نال پنجابی کیہا اے پنجاب اِہ میری
نکے نڈھے منہ مینوں وَٹک کیہہ اے تیری
گھُٹ کڑ پال ہوئے جاں ماں دے لوری دے پرچاواں
گگو دیاں دُدھو دیاں مائیں بیں پواواں
گاں چڑی دی بات سُنا کے تھاپڑ بال سواواں
اماں چاچا بابا آکھن سبھ نوں میں سکھاواں
جُھگا چُنی لیڑا منجی میتھوں سبھے منگن
اُردو تینوں کوئی نہ بُجھے سارے تیتھوں سنگن

بھولا ناتھ وارث

نام بھولا ناتھ - تخلّص وارث - مذہبوں عیسائی - لاہور دے وسنیک - کرنل بھولا ناتھ
مشہور سن - جنم ۱۸۶۷ء تے وفات ۱۹۳۶ء دے قریب

میڈیکل کالج لاہور چوں ۱۸۸۷ء وچ ڈاکٹری دا امتحان پاس کر کے ولائت گئے - تے اوتھوں تِن وریہے بعد آئی - ایم - ایس ہو کے آئے - تے فوج وِچ ڈاکٹر لگ گئے - پہلی وڈی لڑائی وچ لفٹیننٹ بھرتی ہو کے عراق گئے تے سبھ توں وڈے جنگی ہسپتال دے انچارج لگے رہے - ۱۹۲۰ء وچ لفٹیننٹ دے عہدے توں ترقی پا کر کرنل ہو گئے - تے ۱۹۲۴ء وچ ریٹائر ہو گئے -

عربی فارسی دے چنگے جانوں سن - پنجابی نال باہلا پیار سی - پنجابی مشاعریاں وچ شریک ہندے رہے - رسالہ سارنگ لاہور تے پنجابی دربار راہیں پنجابی دی ڈھیر سیوا کر دے رہے - تے پنجابی دے وادھے بارے بہتیرا سوچ سنوچ توں کم لیندے رہے - پنجابی وارتک (نثر) زیادہ لکھی اے - اُردو نثر وچ اہناں طب تے اِک ۷۰۰ سو صفحے دی موٹی کتاب علم و عمل لکھی جیہڑی پسند کیتی گئی - تے پنجابی نثر وچ اِہناں کتاب "تاریخ لاہور" لکھی - جدھی پنجابی سوہنی اے تے ٹھیٹھ اے - اِہ دونویں کتاباں چھپیاں ہویاں ہن - اِنہاں ایچ - ایل پراشر جی نال رل کے رسالہ سارنگ جاری کیتا جو اُردو دے چوٹی دے رسالیاں دے تُل منیا گیا - اِہ رسالہ اپنے کاغذ لکھائی چھپائی تے مضموناں دے اعتبار نال بڑے اُچے درجے دا سی -

تاریخ لاہور چوں وارتک (نثر) دا نمونہ :-

"شاہ جہاں لاہور دا جم سی - ایس کر کے اوس نوں لاہور نال بڑا پیار سی - ایتھے آ کے اوہ کئی کئی وریہے رہندا - دربار لاونے جیں دے نال شہر دی رونق تے بھرم بھاوندھ گیا - اوہناں سمیاں وچ گڈیاں تے لوک نہیں سن چڑھدے - شہر دے بازار بھیڑے سن پر صاف ستھرے - بہاریاں ہر ویلے دتیاں ہویاں - پانی چھڑکے ہوئے - آبادی دوھن نال بازاراں وچ بھیڑ رہندی سی - لنگھن نوں راہ نہیں سی ملدا - لاہور دی مشہوری دُور دُور اپڑ گئی - مُلک مُلک دا آدمی کاروبار لئی - سیل تماشے لئی لاہور آوندا سی -

شعراں وچ وارث تخلص کردے سن۔ اِک واری ۱۴ ستمبر ۱۹۳۸ء نوں شملہ وچ رائے بہادر بنارسی داس دی کوٹھی تے اک اکٹھ وچ نظم پڑھی جس دے کجھ شعر اِہ ہن۔

ٹھنڈی سڑک تے مست ہو پھردیاں نے جویں جنگلی ہرنیاں دی ڈار پھردی
کوئی بوتتراں وانگ مٹکدی، چک ترندی جویں اُونٹھنی بناں مہار پھردی
کوئی لٹک دی مٹکدی مست پھردی جانوں شیرنی پچھے شکار پھردی
لال ساڑھیاں نگن انگیاریاں نیں بن کے بُلبھڑی پھُل انار پھردی
تلے دار جُتی جھگا گوٹیاں دا نویں کاٹ دی یا سلوار پھردی
نگا رنگ پوشاکاں نے رنگ لائے وارث جوبن دی کھیڑی بہار پھردی

لوئی شرم حیا دی لاہ سٹی کوچ وچ میدان دے ڈاہیا نے
کتن تُنبن چھڈ بھن ترکلے نوں چرخہ ساڑ چلھے وچ پایا نے
نانوں چھڈ چھڈا کے ماپیاں دا میم صاحب تے مِس رکھایا نے
مکھن یکن دے نال نہ کار کائی جھیڑا تاش دے نال لگایا نے
چھڈ دال تے ساگ پرنتھیاں نوں چسکا کیک تے آئس دا لایا نے
شربت کمیوڑے دے نال نہ ٹھنڈ پیندی سگرٹ پین دا جھس لگایا نے

شہزادی زیب النساء دے اِک فارسی دا بند

اے آبشار نوحہ گر از بہر کیستی — چیں بر جبیں فگندہ ز اندوہ کیستی
آیا چہ درد بود کہ چوں ما تمام شب — سر را بسنگ می زدی و می گریستی (زیب النساء)

دا ترجمہ پنجابی شعراں وچ انج کیتا اے :-

ملکہ زادی آکھیا جھرنیاں دے — کِس دے سوگ دے وچ کرلاندناں ایں
سر پیا مارو پتھراں بٹناں ایں — نیل چھاتیاں دے وچ پاوناں ایں
بہوں لا کے پیڑ وچھوڑیاں دی — ساڈے وانگ پیا پچھتاوناں ایں
نائیں آپ سُتوں نائیں سون دِتو — ڈھائیں مار کے ڈنڈ کیوں پاوناں ایں

سائیں مولا شاہ

نام مولا شاہ۔ جنم ۱۸۶۷ء قصبہ جیٹھہ ضلع امرت سر وچ پیدا ہوئے تے پنڈ دھرم کوٹ بگھیاں ضلع گورداسپور وچ پرورش پائی۔ قوم دے قصابی سن۔ پر دھرم کوٹ وچ آجڑی دا کم دے رہے۔ بچپن توں درویشی خیال دے سن۔ جد ذرا جوان ہوئے پندرہ ورھے دی عمر سی۔ جھنگی شاہ بخت جمال دے مولوی غلام محی الدین دے چیلے ہوئے۔ تے اُہناں کولوں ڈھلی دویا تے تصوف دی الف۔ب پڑھی۔ فیر امرت سر کٹڑہ گھیاں وچ آ وسے۔ تے پندراں ویہہ ورھے مجذوب رہ کے گذار چھڈے۔ مجذوبی سے اہناں قصہ ششنو بنگال، سسی پنوں، ہیر رانجھا تے مرزا صاحباں لکھے تے ہور بے شمار۔ کافیاں، سحرفیاں لکھیاں۔ قصے سارے چھپ چکے ہن۔ اِہناں سبھ توں پہلاں سسی پنوں دا قصہ لکھیا۔ تے اِہ قصہ لکھن توں پہلاں تن چلے کیتے۔ چھاتی توڑی ڈونگا ٹویا (قبر وانگوں) کھود کے اوس وچ بیٹھ کے چلہ کردے (سیونک بردیک) آپ نوں بڑا استاندی۔ پر اِہ ہٹھ نہ ہاردے سسی لکھن دے بعد آپ مجذوب ہو گئے۔ تے شاعری دے نال پیری مریدی وی کردے رہے۔ گھوڑی تے سوار ہو کے پنڈ پنڈ جاندے تے مرید چاہوان آپ دی سیوا کردے۔ اوس سمے پنجاب دا کمشنر وار برٹن سی اوہس نے اِک دن بلا کے پچھیا۔ تہاڈا روزی دا ذریعہ کیہ اے۔ اِہناں جو اُتر دتا اُہدا مطلب اِہ سی۔

پلے خرچ نہ بنھدے پنچھی تے درویش
جنہاں نوں تکیہ ربّ دا تنہاں نوں رزق ہمیش

وار برٹن صاحب نے اِہناں دے کجھ مریداں نوں بلایا۔ اُہناں آکھیا اسیں خدمت کردے ہاں۔ تے پھیر اوہس نوں یقین آ گیا۔ شاہ صاحب دا قد لما۔ جُثہ کسرتی۔ موڈھیاں تے پلمیاں زلفاں چھوٹی تے بھروین داڑھی۔ گول چہرہ سی۔ دہی تے قلچے دے اِہ بڑے شوقین سن۔ اودوں میری کتاباں دی دکان بجلی والے چوک وچ (کٹڑہ گھیاں والے پاسے) سی۔ اِہ اوتھے اکثر میرے کول آندے رہے۔ جد آکے بیٹھنا دہیں قلچہ کھانا۔ آپ اپنے شعر سنانے تے چلے جانا تعلیم واجبی سی۔ لکھ پڑھ لیندے سن۔ شعراں وچ روانی سوز تے لوچ سی۔

سسّی پنوں چوں چار شعر

سسّی کھوج نے بیٹھ کے پئی روو ے کھوج وا لٹھا یار ملا اللہ

میں تاں چار چو فیر ڈٹھے بھالاں تھکی کھوج دوسرا نظر نہ آ اللہ

اونٹھاں والیاں اونٹھاں دا گُما ہوئے جنہاں کیتڑا یار جُدا اللہ

شالا نال میرے جنہاں وغا کیتا۔ اُنہاں دوزخاں ملے سزا اللہ

تینوں واسطہ اپنے نام دا ای میری آخری مَن صدا اللہ

نکل جان چلی ساہ کوئی باقی نیں ترسدے یار وکھا اللہ

میں تاں رج نہ ڈیکھیا تتڑی نے مُکھ یار دا مرلقا اللہ

مولا شاہ سائیں دُکھ درد اندر آخر چلی اے عمر وہا اللہ

"قصہ بشنوں بگا مل" بشنو دی ماں آکھدی اے

بہتاں دفترے جوڑ کے دسنی ایں تین ٹکا میتوں کاہدے منھیے نیں

کھتڑہ ڈیناں ندی جے کل ہووے ہُنے اُٹھ کے ڈُب نکھتے نیں

شوق لُٹی ایہا بدنے نخرے بازے سُرخی سرمہ لاویں سر گُھتیے نیں

جلدوں دیر بابل تیرے خبر ہوسی لوٹے ست وڈھ کر سی پکیتے نیں

رچراں پچھوں سُنیا پردیسی آیا ساڈے دیس

نام نہ بھگ دا شکل گواچی ہوئے سونا چاندی کیس

عشق لکایا انز مُسر ئیں کر جوگن دا بھیس!

لگیاں نہ خبراں کسے مولا شاہ خبراں اوس یا ایس

ڈاکٹر موہن سنگھ ایم اے۔ پی ایچ۔ ڈی۔ آپ دی لکھت ہیر رانجھا نوں ہیر وارث شاہ دے تل دی سمجھدے ہن۔

گیانی جودھ سنگھ

نام گیانی جودھ سنگھ پیو دا نام سردار حکم سنگھ جاگیردار امرت سر دے وسنیک

جنم ۱۹۲۳ سمت بکرم مطابق ۱۸۶۷ء کوچ ۱۹۶۴ سمت بکرم مطابق ۱۹۰۷ء

سکول وچ دسویں تک اُردو گورمکھی انگریزی پڑھ کے فوج دی نوکری کر لئی۔ تے اک سکھ پلٹن دے گرنتھی (اپدیشک) مقرر ہو گئے۔ ۱۸۹۶ء وچ نوکری چھڈ کے گھر آ گئے۔ تے مُڑ دھارمک کوتا لکھن پڑھن دا کم کردے رہے۔

اوہناں نوں بارہ ورھے دی عمر وچ شعر لکھن دا شوق ہویا۔ تے اوہناں بہت ساری دھارمک کوتا لکھی۔ نوکری سمے اوہناں نوں تن وار اَبچل نگر جان دا موقعہ ملیا۔ تے اوتھے اوہناں نوں بے سرتی وچ دسویں گورو دے درشن ہوئے۔ اپنی کتاب سری کلغی دھر بلاس وچ اِس دا ذکر کردے لکھدے ہن۔

ساتھی گئے نکھڑ گیا میں وچھڑ پیا آن کے راہ میں ہور بھائی
چلے لُو ڈاہڈی پتھر پیر بھکھن دھپ جیٹھ سندی آہی زور بھائی
ویران بھکھ تے تریہہ نے تنگ کیتا دسدی سی ساری شور بھائی
ہویا بڑا عاجز غش کھا ڈگا رہیا نہ سریر وچ زور بھائی
پانی اکھیاں وچیں میرے گرے چھم چھم ڈٹھا اوس ویلے سنگھ ہور بھائی
بڑا سوہنا گھوڑ سوار آہا ہتھ باز سندی اس ٹور بھائی
ساتھی جاوندے نی ترے اوہ تیرے کاہنوں حوصلہ ہاریں چھوڑ بھائی
اِہ آکھدے ای اوہ آپ ہو گئے غائب ہو گئے فی الفور بھائی

اوہناں کلغی دھر بلاس۔ نرنکاری بلاس۔ شہید بلاس۔ دھرم بلاس۔ ساکھی پرانا وغیرہ۔ ۲۱ کتاباں کوتا وچ تے جنم ساکھی دسمیش گورو۔ مہابھارت تے رامائن بالمیک دا پنجابی ترجمہ وارتک (نثر) وچ لکھیاں ہن۔ تے ۱۹۰۱ء وچ رسالہ گورمت پرچار گورمکھی وچ جاری کیتا۔

بھائی جودھ سنگھ گنتی دے چونویں کویاں وچوں ہن۔ جنھاں تھوڑی عمر وچ ڈھیر کم کیتا تے اپنی کوتا راہیں دھارمک پرچار دا کم لیا۔

مولوی حبیب اللہ

نام تے تخلص مولوی حبیب اللہ پیو دا ناں مولوی نظام دین قوم کمبوہ۔ پنڈ کمبوہ ضلع امرتسر دے جم پل۔

جنم ۱۸۷۱ء وفات ۲۲ مارچ ۱۹۵۷ء

سکول وچ مڈل تک اردو۔ فارسی تے انگریزی پڑھی فیر مولوی مہدی شاہ کولوں فارسی دیاں مشہور کتاباں تے مولوی ابو حبیب اللہ احمد کولوں قرآن مجید دا ترجمہ۔ تفسیر تے صرف نحو، تے حکیم مولوی نور الحسن کولوں طب دیاں کتاباں سبقاً سبقاً پڑھیاں۔

کھاں کماں لئی پولس وچ بھرتی ہوئے۔ ۴۰ سال تک کنسٹیبل، ہیڈ کنسٹیبل، ہیڈ محرر تے تھانیدار رہے پھر نوکری چھڈ کے مختار عام دا کم کردے رہے۔ تے ہن کجھ سال توں (پنجاب دی ونڈ توں پہلاں) امرتسر وچ حکمت کردے سن۔ اج کل بہاولپور وچ رہندے ہن۔

مولا داد کنسٹیبل ایہناں دا اک شاگرد سی۔ اوس نوں شعر گوں کے پڑھدیاں سن کے ایہناں نوں وی شعر آکھن دا شوق ہویا۔ تے ۱۸۹۳ء وچ ایہناں پنجابی شعراں وچ کتاب خزینۃ الاسرار لکھی۔ ایہناں ویلیاں وچ ایہناں اک سفنہ ڈٹھا تے مولوی نور الحسن کولوں سفنے دا پھل پچھیا۔ ایہناں کیہا تسیں بڑے عالم فاضل بن گئے۔ لوکی تہاڈے علم توں فیض حاصل کرن گے۔ ایس توں ایہناں نوں دھارمک کتاباں دا شوق ودھیرا ہویا تے ایہناں بے شمار کتاباں لکھیاں۔ ایہناں دیاں چھپیاں لکھتاں دی سو چار فہرست ایہ اے۔ بولی سادہ تے صاف اے، شعراں وچ رس اے۔ تے بیان وچ روانی ہے۔

خزینۃ الاسرار۔ حبیب الثقلین۔ تفسیر یٰسین۔ تفسیر سورہ فاتحہ۔ تفسیر سورہ۔ تفسیر سورۃ والضحیٰ۔ یوسف زلیخا۔ گلزار آدم۔ گلزار موسیٰ۔ گلزار عیسیٰ۔ مجموعہ خطب حبیب اللہ۔ نور العیون فی قصہ موسیٰ و ہارون۔ اکرام مصطفےٰ۔ قرآن مجید دے نو پاریاں دی تفسیر (دو کھ وکھ) سوانح نوشہ۔ قصہ جابر۔ جنگ نامہ حبیب اللہ۔ معراج نامہ۔ احوال الآخرت خوان یغما۔ تفسیر سورۃ یوسف۔ شرح نجات المومنین وغیرہ۔

کتاب "تاریخ کمبوہاں" دی تاریخ لکھدے ہوئے انج شروع کردے ہن

بے خبری نادانی اندر سال ہزار گذر دے
بے مہار شتر دے وانگوں سرگردانی پھردے
قوم کمبوہ جہالت اندر یکتا تے لاثانی
حسب نسب دا پتہ نہ جس نوں غرق اندر حیرانی
کون کوئی ایہ کتھوں آئے مورث کیہڑا سائی
کیہ کجھ آہے کیہ کجھ ہوئے پتہ نہ اس نوں کائی
آخر وچ پنجاب کمبوہاں دیوا روشن ہویا
وچ اندھیرے چانن ہویا مرد اک اٹھ کھلویا

حافظ بخشی

نام محمد بخش تخلص بخشی، لاہور دے وسنیک حکیم گاموں خاں دے شاگرد تے خلیفہ

جنم ۱۸۶۹ء   وفات ۱۹۳۲ء

قوم دے نیارئیے سن۔ بال پن وچ میتے پڑھدے رہے۔ ۴ ورھیاں دی عمر وچ چیچک ماتا نال انھے ہو گئے۔ تے ایس کارن حافظ بخشی مشہور ہوئے۔ اِک سرکاری دفتر وچ پکھا قلی بن کے روزی کماندے رہے اِنہاں دے شعراں وچ روانی تے خیال اُڈاری بڑی سی۔ ویدیاں دا کم دیاں دکھیاں توں لیندے سن اِنہاں نوں ککڑ تے بٹیرے لڑاون دا بڑا شوق سی۔ اک واری اِہ بٹیرا لڑا رہے سن جدوں اِہناں دا بٹیرا ڈھ کے چنج ماردا اوس نوں شاباش آکھدے۔ جد پچھاں نسدا تے کہندے اوتے بھگل ہو گیا ایں؟ لوکاں پچھیا حافظ جی تہانوں کس طرح پتہ لگدا اے کہ تسیں اپنے بٹیرے نوں آکھ رہے تے کہن لگے میں اُہدے پیراں دی آواز توں پچھان لیندا ہاں۔

اِہناں دے شاگرد لاہور، امرتسر تے جالندھر وچ بتیرے سن۔ مشاعراں وچ اپنے شاگرداں دے لشکر سمیت آوندے تے بڑے ٹھاٹھ نال شعر پڑھدے۔ جے کسے وی شاعر دے شعر وچ کوئی نقص دیکھدے جھٹ پڑھدے نوں ٹوک دیندے۔

اِہناں دی اِک سی حرفی "ہفت پیکر" وچ چھپی ہوئی اے۔ نمونہ کلام:-

الف:- آتش فراق نے ساڑ میرے وِتے دل رنجور تے پا چھالے!

اک دل دشت وچ ترد یاں تلئے قسمت کف پا تے پے گئے چا چھالے

ظالم جنوں نے چوبھ تر سول غم دی دِتے الہڑے میرے دُکھا چھالے

دکھن درد تھیں مینوں بے تاب بخشی دیندے چین نہ ایہو فدا چھالے

غ۔ غور کر دیکھو کوفیاں نے جیہن مرتضیٰ کیتا قتلم نہیں سی!

دوش نبی تے ہوئے سوار جیہڑا دِتی ظالماں نے اُنوں سم نہیں سی

اِہناں شامیاں جور و جفا کر کے بلکہ ڈھیا بیت الحرام نہیں سی

بے شک کعبہ سی خانہ خدا بخشی پر حسین دی کعبیوں کم نہیں سی

عشق لہر

نام میاں چراغ دین تخلص عشق لہر پیو دا ناں میاں خواجہ قوم بھٹّر لاہور دے وسنیک۔

جنم ۱۸۶۹ء   وفات ۲۶ نومبر ۱۹۴۵ء

علم ولوں بالکل کورے۔ اُکے ان پڑھ۔ جد جوان ہوئے ٹُک کمان لئی افریقہ چلے گئے۔ جی نہ لگا تے ترے مہینے بعد واپس آ گئے۔ پر ایتھے کجھ چر ٹھہر کے فیر بصرہ بغداد کوفہ تے نجف وغیرہ بابرکت تھانواں دی زیارت لئی چلے گئے۔

پہلوں موچیاں دا کم کردے رہے۔ ایہناں دے ہتھ دی سیتی جُتی بڑی پسند کیتی جاندی سی۔ پھر درزیاں دا کم سکھ لیا۔ تے ریلوے کیرج شاپ لاہور دے درزی خانے وچ کم کردے رہے۔ او تھوں ریٹائر ہو کے فیر کجھ چر چھتریاں بنان دا کم کردے رہے۔ کہ بڈھیپے نے کم کار چھڑا دتا۔ تے کجھ چر آرام کرن دی صلاح دتی۔

ستاراں اٹھاراں ورھے دی عمر وچ شاعری شروع کیتی۔ ایہناں دناں وچ بیت بازی دا زور سی۔ میاں فضل الدین لوہار دے شاگرد ہو کے اکّا دکّا بیت آکھن لگے۔ اُنج ان پڑھ سن۔ انگوٹھے نوں دستخط دا کم لیندے سن۔ اپنے سارے شعر منہ زبانی یاد سن۔ شعراں وچ روانی۔ اُچ خیالی اتے لوچ ڈھیر سی۔ پڑھنت خاص کر بڑی من موہنی تے جادو بھری سی۔ شعر پڑھدے تے مجمعے تے چھا جاندے سن۔ اِنج جاپدا سی جویں شعراں دا دریا لہراں تے لہراں مار دا چڑھیا اے۔ تے خیر اے ایسے سبھوں طبیعت وچ کجھ خودی دا مادہ سی۔ اُنج بڑے مجلسی۔ ملنسار تے سیتل سبھا دے سن۔ ایہناں دے حافظ بخشی۔ سوختہ امرتسری ڈاکٹر فقیر تے گام لاہوری نال ٹاکرے (چوٹ بازی) ہندے رہے۔

اِک واری ایہناں اک مشاعرے وچ شعر پڑھیا جدی اِک تُک (مصرع) اِہ سی۔

— عشق لہروں ڈوب کے شوہ اندر آپ ہس دے او بیٹھے کناریاں تے

حافظ بخشی نے ٹوک دتا تے کہیا اک آدمی اِک ویلے دوہے کناریاں تے نہیں بیٹھ سکدا اگلے دن حافظ جی حکیم آغا علی خاں دے پاس آئے۔ میں (گشتہ) کول بیٹھا ساں اُہناں حکیم صاحب کولوں

ایس غزل بابت پچھیا- تے میں آکھیا حافظ جی تساں حافظ شیرازی دے ایس تک ول دھیان دتا اے؟

کجا دانند حال ما سبک ساران ساحلہا

تے چپ کر رہے

ایسے طرح اک واری بابو عبدالرحمٰن امرتسری دے ہوٹل وچ (امرتسر) مشاعرہ سی۔ عشق لہر نے اپنے مخصوص رنگ وچ شعر پڑھدیاں ہویاں اک شعر پڑھیا ے

دے توں میر شکار شکار چہ جیوں تے میں بیرساں آہو غزالاں جے وچ
ناقص عقل جلا ہے دے وانگ ہوئی چند دیکھدی پھراں گھماں دے وچ

ایس نے سوختہ امرتسری جانے ٹوک دتا تے آکھیا- چند اک دیلے اکو گھماں چوں نظر آسکدا اے تے امرتسر دے مشہور اردو فارسی دے استاد حکیم نیر زین طغرائی نے وی آکھیا- اوہ ٹھیک اے' چند اک ویلے اکو گھماں چوں وسدا اے۔

مشاعریاں وچ' جلسیاں تے مجلساں وچ بڑی آدر عزت نال بلائے جاندے سن' بہر حال تے استاد عشق لہر دے نام نال مشہور سن۔ اپنے استاد میاں فضل دین دے مرن دے سال بعد اوہناں دے گدی نشین تھئے گئے۔ تے جلسے وچ پگ بنھائی گئی۔

اوہناں دیاں کجھ سی حرفیاں چھپ چکیاں ہن تے باقی کلام ان چھپیا اے۔

اوہناں دے شاگرداں چوں غلام محی الدین نظر۔ عبدالکریم ثمر تے محمد یوسف موج قریشی مشہور ہن۔ جنہاں چوں عبدالکریم ثمر پنجابی نوں چھڈ کے اردو ول چلے گئے ہن۔ تے نظر جانشین ہن۔

حفیظ ہوشیارپوری نے آپ دے اک ادھے تک چوں آپ دے مرن سال دی تاریخ کڈھی جو درج اے۔ نکتہ خودی دا سمجھ کے آپ میں چپ ہویا

۱۳۶۴ھ

کلام دا نمونہ :-

عشق عاشقاں دے برخلاف رہنا ایں دس کوئی دلی عداوت غریباں دے نال
میتوں اس طرح دا نیم جان کیتو کھلے کجھ نہ نسخے طبیباں دے نال
میرے حال نوں دیکھ کے شوخ میرا گلاں کردا اے اپنے حبیباں دے نال

اَگے کوئی نہیں پچیا اس مرض وچوں عشق لہر وی نچے نصیباں دے نال

سستی وچ ہلاندے بولی جد روک کھلیندے چھالے
پتہ ہوندا جے دغاکرن گے سرخ ہمراہیاں والے
قسم خدا دی کدی نہ پیندی راتیں زہر پیالے
عشق تیرے دیاں لہراں مینوں دے گیاں دیس نکالے

سوہنی رڑھدیاں گھڑے نوں کہن لگی دے توں کچیا کچ وکھاونال سی
دے توں خاک دا اثر سیں دس مینوں نال عورتاں دغا کماونال سی
باتھ پھڑدی دی پچی نہ لاج تینوں لڑ لگی نوں توڑ چڑھاونا سی
مینوں مشہر کے توں بھی نہ تیر چلیوں میرے ساتھیا ساتھ نبھاونال سی
روہڑے پیا جہاز وجود میرا ناخدا بن کے بنے لاونال سی
ایس ہجر دی کانگ طوفان وچوں مینوں تابنی نال لنگھاونال سی!

سوہنی پھیر مڑ اجل نوں کہن لگی توں ذرا تے ٹھہر کے آونا سی
اجے نیل دی ستار نوں میل کے تے اوہیں گیت پیارے واگاونا سی
بیٹھوں یار کا ہنوں مہینوال جا کے نزع وقت ہندی دے تے آونا سی
ہن میں مراں گی نیدین کھا غوطے اچھا ایہو ای رب نوں بھاونا سی
عشق لہرا عشقدا لؤاں طوفہ پے کے پانی نچ سڑدیاں جاونا سی

پاکستان بنن تے اہناں کجھ شعر لکھے جنہاں چوں اک اِہ سی

باندرونڈ دی جلوں حاکماں نے بدل گیا اُہ خوشی دا دیس ساڈا
محمد علی جناح نوں بھیج دتا آ کے کم سوار یا ایس ساڈا
جیہڑا ہر گیا ہویا سی لیڈراں تو اد ہو جیتیا اُکے کیس ساڈا
عشق لہر مبارکاں لوک دیندے پاکستان بن گیا اے دیس ساڈا

اہناں دے ڈھڈ وچ پھوڑا ہو گیا سی علاج لئی ہسپتال وچ داخل ہوئے پر ایہو پھوڑا موت دا بہانہ بنگیا تے ۲۶ نومبر ۱۹۶۶ نوں ملتان وچ اکھاں میٹ گئے

جاں نثار

نام میراں بخش تخلص جاں نثار۔ قوم خوجہ شیخ امرتسر دا وسنیک فقیر بٹالوی دا شاگرد۔

جنم ۱۸۷۰ء وفات ۱۹۰۶ء

زین سازی دا کم کردا اسی۔ تھوڑا جیہا ان پڑھ سی۔ پر شعر بڑے سوادلے تے بے تکلف کہندا اسی۔ بڑا نازک خیال تے نکتہ رس شاعر سی۔ خیال اُڈاری بڑی سی۔ شاعراں تے مشاعریاں وچ ایہدی بڑی دُھم سی۔ جس دا سُوٹا لاکے جد شعر پڑھدا اِک سماں بنھ دیندا۔

اِہناں دناں وچ امرتسر دے بہت باز شاعراں اُتے بنہ لشاوری دا پوکھا چوکھا پیا ہویا سی۔ جاں نثار اک سوہنے تے   دے نوں اپنا دل دے بیٹھا۔ اہدے عشق وچ دھوتی بنھ لئی تے جنجو پا لیا۔ لوکاں آکھیا اِہ کیہہ کہن لگا۔ عشق حقیقی دی پہلی پوڑی عشق مجازی اے۔ پہ دلوں کجھ ہو گیا۔ اوس دا اِہ شعر ایس گل دی غمازی کردا اے۔

ص
صبر دے شجر بھتیں دائے شمت میری شاخ اُمید دی سُک گئی اے
دل گیا بے قدر دے کول میرا ایسے رمز اندر عقل اُگ گئی اے
خبر ہے کیہہ کرسی اُتہ خونخوار دل نوں سیف سخن دی جلدی رک گئی اے
جاں نثار ہیں ہن تیوں شریف ہو جاویں تاں گل گپت دی مک گئی اے

جاں نثار نے کجھ نعتیہ بیت وی لکھے ہن۔ جویں

ب
بشر لے کرنا مقابلہ کیہہ حور وپری تک نہ اُہدے شان دی اے
والضحیٰ مکھڑا تے واللیل زلفاں چہرہ یار دا تختی قرآن دی اے
کرے گل تے مردیاں جان بخشے آکھاں جھوٹھ نہ قسم ایمان دی اے
ملک فلک تے پڑھن درود اُس نے جان نثار اِہ صفت جاناں دی اے

۱۹۰۶ء وچ جد امرتسر وچ طاعون پھیلی تے جان نثار ایسے وبا دا شکار ہو کے اپنی جان نثار کر گیا۔

شاہ دین

نام شاہ دین پیو دا نام مولوی قطب دین قریشی رنگ پورہ، سیالکوٹ دے وسنیک جنم ۱۸۷۰ء
اہناں دے پردادا مولوی خدا بخش قادیاں (چک قاضیاں) ضلع گورداسپور دے رہن والے سن۔ اوتھوں روزگار دے سلسلے وچ کوٹلی لوہاراں ضلع سیالکوٹ آ وسے۔ تے اُہناں دے مرن تے اہناں دے دادا مولوی غلام مصطفےٰ (جیہڑے آپ دی پنجابی دے اک چنگے کوی سن)۔ رنگ پورہ سیالکوٹ آ گئے۔ تے اوس دن تھوں اہ ایتھے ای رہے۔

ویہہ ورھے دی عمر وچ اہ عربی۔ فارسی۔ نحو۔ منطق۔ فقہ حدیث دیاں چوڑیاں کتاباں اپنے پیو مولوی قطب دین ہوراں کولوں پڑھ کے تصوف دا کجھ علم پڑھناں چاہندے سن کہ اُہناں نوں مرگ سُنیہا آ گیا۔ اُہناں دے مرن تے اہناں نوں روٹی کمان دی فکر ہوئی۔ تے فیر پڑھن دا دھیان چھڈ کے پڑھان دی نوکری کرنی پئی۔ اہ سیالکوٹ سکول وچ ماسٹر لگ گئے۔ پر جی نہ لگا۔ نوکری چھڈ کے پیر علی اصغر شاہ خوارزمی دے چیلے ہو کے تصوف پڑھن لگ پئے۔ تے سارا ویلا درویشاں فقیراں دی صحبت وچ گذارن لگے۔

اہناں پنجابی دی ٹھوس تے سچّی خدمت کر دیاں ہویاں دیس دے چونویں بزرگاں دے عربی فارسی کلام دا پنجابی شعراں وچ ترجمہ کر کے پنجابی بولی دے وچ اک مان یوگ وادھا کیتا اے۔

دیوان غوث الاعظم۔ دیوان محمود شبستری۔ دیوان حضرت سلطان باہو۔ دیوان حافظ۔ دیوان خواجہ معین الدین اجمیری۔ دیوان تے مثنوی حضرت بو علی قلندر۔ مثنوی شمس تبریز۔ مثنوی فرید الدین عطار۔ مثنوی بیسر نامہ۔ فرید الدین عطار۔ مثنوی مولانا روم چھ جلد۔ مثنوی گلشن راز۔ مصنفہ محمود شبستری۔ دا پنجابی شعراں وچ ترجمہ کیتا اے۔ تے اہناں چوں اکثر ترجمے چھپے ہوئے ہن۔

ترجمہ بڑا سوہنا تے صاف اے۔ کسے طرح دی کھٹک مٹک نہیں بسگوں ترجمے وچ اصل دا جھوٹا آجاندا اے۔

مثنوی مولانا روم نوں اِنج شروع کردے ہن۔

سُن ونجلی بھتیں جیہڑے ویلے سوز تے ساز الاندے
ہجر فراق غماں دے جیہڑے کر کر کے کُرلاوے
جنگل وچوں وڈھ کے ہینوں جس دن دے لے آئے
سُن سُن حال میرے نوں رنداں زاہداں حال نہ نجائے
اُہ دل لوڑاں جو دل ہووے دردِ فراقوں سڑیا
پھول سناواں تاں ہیں قصے دردِ غماں دے اڑیا
اپنے اصلوں دُور دُوراڈا جس نوں سٹیا جاوے
مڑ مڑ اصل اپنے دل آندے تے رووے کُرلاوے
میں ہر مجلس اندر رو رو کوک وہائیاں پائیاں
نیکاں بُریاں دی وچ صحبت رو رو جھڑیاں لائیاں
آپو اپنی خواہش موافق ہر اِک نیڑے آیا
اسے پر بھیت دلے دا میرے کسے نہ لبھا پایا

مثنوی بوعلی قلندر دا ترجمہ:۔

کتھے عشق جو مستاں وانگر میرا دل بناوے
کتھے عشق جو دلبر کولوں جام شراب دواوے
واہ وا اُہ شراب خودی بھتیں جو دل صاف بناوے
نیکی بدی محبت باجھوں کدھرے نظر نہ آوے
کیہ سہے جڑ بنیاد عشق دی تینوں خبر نہ کائی
حسن سجن بھتیں پیدا ہووے آکے عشق الٰہی
اپنے آپ تائیں جد ڈٹھا دلبر نظر اُٹھا کے
عاشق ہویا نام عشقے دا پیدا ہویا آکے
وانگر جبریل عشق ہے وچ معراج حسن دے
عاشق دے سر اُتے رکھے سو سو تاج حسن دے

عاشق تے معشوق ہو جاندے اِکو ذات نورانی
توں آپے معشوق تے عاشق شک ذرا نہ جانی

بی بی مخفی

اُپ نام بی بی مخفی - ملتان دی وسنیک - جنم ۱۸۷۲ء دے نیڑے

اہ کوتری (شاعرہ) ملتان دی رہن والی اک دھرم کرم دی پابند - دیندار تے نیک عورت سی - پڑھے وچ رہن والی - اہ مولوی محمد حسین احمد آبادی کتنا گمزار آدم کولوں اپنے شعراں دی سدھائی کراندی رہی - ایہہ دیاں تن لکھتاں - مخفی اسرار، تعلیم النساء تے عشق حقانی چھپیاں ہویاں ہن - تعلیم النساء ۱۹۰۱ وچ چھپی -

شعر نصیحت بھرے تے اصلاحی رنگ دے ہن - بولی صاف تے سُتھری اے -

تعلیم النساء چوں نمونہ ؎

مومن بھیناں کارن میری اہ نصیحت بھاری

ہے کامل اُستاد دوں نہ کوئی میری صنعت کاری!

سخن سوارے کامل مُرشد جیہدی اُستا کاری

مُسلم بھیناں پڑھ کے اسنوں لین نصیحت کاری

علم پڑھن تے عمل کماون اندر جہل خواری

پڑھو کلام خداوند والی بدعت تھیں بیزاری

روز قیامت کارن کر لئو نیک اعمال تیاری

آخر مرنا ایس جہانوں ہر اک داردو داری!

پردے دی صفت وچ لکھیا اے

جدتک غنچہ پردے اندر ہوندے وچ خوشحالی!

بےقدرت چیزاں ضائع ہوون جیہڑیاں سانبھ نہ رکھیاں

زر دولت جو ظاہر ہوندے چور کریندے چوری!

جس کھانے سرپوش نہ ہوندے بلی گشت کھاندے

جد دل نقاب اُتارے اس توں توڑ لیجاون مالی!

شکر کھنڈ جے ننگی رکھیئے آون اُس تے مکھیاں

جیکر دس کسے نا چلدا کھوہ لیجاندے زوری

جیہڑی لغمت مخفی ناہیں ہر دا جی للچاوے

بھائی ویر سنگھ جی

نام بھائی ویر سنگھ پیو دا نام ڈاکٹر چرن سنگھ - امرتسر دے وسنیک۔

جنم ۵ دسمبر ۱۸۷۲ء   وفات ۱۰ جون ۱۹۵۷ء

دیوان کوڑا مل دے مشہور خنوادے دے چشم و چراغ۔ ۱۸۹۱ء وچ مشن ہائی سکول امرتسر توں میٹرک پاس کیتا۔ کویتا دا شوق جوانی ہنگرن سمے ہویا۔ شعر کہندے تے مان لوگ پیو کولوں سُدھائی کرا لیندے۔ مہا گیانی ہزارہ سنگھ کولوں سعدی دی بوستاں پڑھ رہے سن۔ جد ایس شعر تے پُجے

کِسانے کہ مردانِ راحق اند خریدار دکانِ بے رونق اند

(حق دی راہ تے چلن والے بندے بے رونق دکان دے گاہک ہُندے ہن)

تے آپ دے من تے ایس شعر دا کجھ عجیب اثر ہویا۔ اہناں دے دل نے کیہا اج بے رونق دکان پنجابی اے۔ سو اِہناں دے دل وچ پنجابی دی سیوا کرن تے اُہدا خزانہ بھرن دا خیال اُپجیا۔ تے اہناں پنجابی وچ شاعری شروع کر دِتی۔ اُہدے نال ۱۸۹۳ء وچ اپنے اِک متر وزیر سنگھ نال رل کے وزیر ہند پریس امرتسر جاری کیتا۔ ۱۸۹۴ء وچ خالصہ ٹریکٹ سوسائٹی دی نینہہ رکھ کے چھوٹے چھوٹے دھارمک ٹریکٹ لکھنے چھاپنے شروع کیتے۔ ۱۸۹۸ء وچ اخبار خالصہ سماچار جاری کیتا۔ جو ہُن تک جاری اے۔

فیر پنجاب اینڈ سندھ بنک چالو کرن وچ حصہ لیا۔ تے اُہدے پہلے ڈائرکٹر بنے۔ چیف خالصہ دیوان تے سکھ ایجوکیشنل کمیٹی دے شروع توں ممبر رہے۔

۱۹۴۹ء وچ آپ نوں پنجاب یونیورسٹی نے ڈی او ایل (ڈاکٹر آف اورینٹل لنگویجز) دی اعزازی ڈگری دِتی۔ ۱۹۵۱ء وچ گورنر پنجاب نے آپ نوں سٹیٹ کونسل دا ممبر نامزد کیتا۔ تے ایسے سال پیپسو دے محکمہ ولوں سنمان پتر تے سرُوپا پیش کیتا گیا۔ تے ایسے سال بھارت سرکار دی ساہت اکاڈیمی وچ پنجابی ساہت دی پرتی ندھیا لئی آپ نوں ممبر نامزد کیتا گیا۔

اِہناں دی نظم تے نثر (کویتا تے ناٹک) اِک ورگی توں چڑھدی اے۔ پنجابی شاعری وچ آپ نوں ٹیگور تے اقبال دا درجہ حاصل اے۔ خیالاں وچ عرشاں تے پب دھر کے اُتانہہ جھانکن والی اُچیائی تے پتال دی جڑھاں توں بھلے تک پہنچن والی ڈونگھائی اے۔ ویدانت، تصوف، حقیقت تے معرفت دا رنگ کلام وچ

جھلک رہیا اے۔ اِہناں علامہ اقبال وانگوں پنجابی کوتا نوں اِک نواں رُوپ بخشیا۔ نویاں لیہاں تے ٹوریا۔ مجازی دی تھاں اخلاق۔ تصوف تے معرفت دا راگ گا نویا۔ تے منکھی روح نوں اپنے اصل نال ملن دی چیٹک تاہنگ دگائی۔

دنیا دے جھمیلیاں تے دنیا والیاں دی سنگت توں دکھیواں کر کے اِک اوہلے کھنڈرے بیٹھ کے خیالاں دے خزانے نال پنجابی دے بھنڈار نوں نگر تے رجواں بناندے رہے۔ اِہناں نوں نام نمود توں اینی کچھ سی۔ کہ جتھوں تک ہو سکیا کسے کتاب تے اپنا نام نہیں چھپوایا۔ کسے نظم وچ اپنا نام نہیں ورتیا۔

اِہناں دیاں لکھتاں ڈھیر ہن۔ جنہاں دی سوچیا (فہرست) بھگتکل ٹہ کیتاں شعراں توں سوا ایہ اے

کوتا:۔ رانا سُورت سنگھ ۱۹۰۴ء	بُلبل تے راہی ۱۹۰۶ء	پشپاوتی چندراوت ۱۹۰۷ء
تریل تُپکے ۱۹۰۹ء	جیون کیہہ اے ۱۹۲۲ء	دل ترنگ ۱۹۲۲ء · بسمل مور ۱۹۲۲ء
پُھنڈیا طوطا ۱۹۲۵ء	لہر ہلارے ۱۹۲۵ء	بجلیاں دے ہار ۱۹۲۷ء · پریت دنیا ۱۹۲۹ء
کینڈی کلائی ۱۹۳۳ء	کنت پہیلی ۱۹۵۳ء	سائیاں جیون ۱۹۵۳ء

وارتک (نثر) ناول سندری۔ بجے سنگھ۔ ستونت کور۔ بابا نودھ سنگھ (ناٹک) راجہ لکھ داتا سنگھ

رانا سُورت سنگھ توں سوا باقی رچنا عام طور تے نکے بحر وچ اے بولی ٹھیٹھ تے نگر۔ عربی۔ فارسی ہند۔ تے پُرانی پنجابی دے ڈھکرے پھبدے لفظ سوہنے ورتے ہن۔ بول توں وچ رس۔ لوچ ڈھیر اے۔ کلام دا نمونہ

گُلاب دا پُھل۔ توڑن والے نُوں

ڈالی نالوں توڑ نہ سانوں اساں ہٹ مہک دی لائی   لکھ گاہک جو سُنگھے آ کے خالی اِک نہ جائی
توں جے اِک توڑ کے لے گیوں اِک جوگا رہ جاساں   اُہ دی پلک جھلک دا میلا روپ مہک نس جائی

(لہراں دے ہار)

دنیا دا دُکھ نہ دیکھ دیکھ دل دب دا دب دا جاندا   اندر لا ہنگھر نگ تڑدا نینیں نیر وساندا
پھرڈی زور نہ گھٹے جگت دا چاہے آیا والے   پر پتھر نہیں بنیاں جاندا درد دیکھ دُکھ آندا

(لہراں دے ہار)

اچھیابل دا ناد

اچھیابل ہمہ ناد تیرا آپیلاں گنگسیں پیندا   بھر سرور سر وچ اِک جاندا جھوم الہی لیندا

ہیرے ورگی چمک نیر دی اکھاں نوں ستاندی   بے خودیاں دا جھوٹا آوے چڑھیا ہلارا رہندا

(مٹک ہلارے)

ایک نظم "پیت دینا" دے

ساراون سِن نچدیاں رہیاں   نچ نچ کے ہُن تھک تھک پیاں   سوہل جندڑیاں سوہنیاں ستیاں
نین نیند اں سن بھر رہیاں   چھاتی تے سر رکھ لہراں سے گیاں   شاماں پے گیاں لہراں سے گیاں

وِہاں دلوں کوئی واج نہ آئی   کرن جویں رل کرن سمائی!   ایویں جندڑی وِچ جند ملائی
سر نیچ ہُرل جویں رل جائی   درد دل تھاپاں وچ بے اِک رہیاں   شاماں پے گیاں لہراں سے گیاں
پانی سینے لگ   لہراں سے گیاں

رُباعی

پتھر نال نینوں لا بیٹھی نہ ہسے نہ بولے   سوہنا لگے من نوں میرے گھُنڈڑی دِلوں نہ کھولے
چھڈیاں چھڈیا جاندا ناہیں ملیاں نِگھ نہ کوئی   اچھا! جیویں رضا لے تیری اکھیوں ہو نہ اوہلے

میرے سائیاں وِچوں اِک نظم

دکھی رہی میری پون سوائی   رکھی رہی میری پون پٹاری
نچن نہ ٹپن نہ کھیڈاں ای رہیاں   سائیاں نے سینت جدوں آن ماری
چھٹک گئی میری چرخی نکھینی   وِسر گئی سب تنجن نُلاری

منگاں میریاں اجے نہ مکیاں پئی پئی میری اجے نہ تھکی
میری میری پھِردی گرے منگی گئی نال پر تیرے
نام تیرے دے مٹھ لگ گیاں سائیاں سائیاں کوک پکاراں
تیری تیری دیاں ڈھاہیاں آہل آہل للال دیاں
وار وار اِہ دیاں ڈھاہیاں تک نہ سایاں میریاں گمیاں

اوجھل ڈاچی :-

ہے ارنپ تسیں روپ دان ہو کدے ناں لاڈ لڈاؤ
یا ارنپ کر کدے اسانوں درس ارنپ وکھاؤ
سستی دانگوں بانہہ الاراں اوجھل ڈاچی گئی ہے
دسّے رات پئی کوکاں سائیاں آجاؤ آجاؤ
(میرے سائیاں جی)

"بجھ گس دے نین اسے" پچوں کجھ شعر

بخشش دا دریا دہن   نذراں دی نین ہن   اِنہاں نیناں تے دِلا   لادے تین سکھیین
برسے لگ لگ جلے ہے   ہور بھاؤں تے نین   نیناں والے سائیاں   سیج دچھاواں نین
اِک چھین سیجے آ ٹیکے   جے کر جانو ہیں سین !   نیناں والے سوہنیاں   قدم دھریں آ نین
نظر دچھائی وچھ رہی   چھوہ قدماں دی لین !   بیراگی تناں سہے   رو رو عرض کرین
اِک مدّت کا فیر یا   ہے وڈا اُجڑے نین   آبادیحن ہیں گئے   مُنت دلو کی لین
نیناں والے تے سکھی   سکھیں لے لئے نین   سمجھ نہ پیندی ہے سکھی   او بے قیمت نین
نظراں والے شاہ دی نظراں کیوں چڑھ گئیں

اِنہاں دے ہاں یوگ پتا ڈاکٹر چرن سنگھ جی دی پنجابی دے اُگھے کوی تے ساہت کار سن۔ اُہ جد ذرا جوان ہوئے۔ اُنہاں اُردو۔ فارسی۔ سنسکرت۔ برج بھاشا۔ تے پنجابی پڑھی۔ تے راگ ودیا سکھی۔ پھیر ڈاکٹری دا علم پڑھ کے کجھ دن نوکری کیتی۔ تے مُڑ اپنی پریکٹس کرنے رہے۔ ایلوپیتھی دے سوا یونانی تے حیدک طب دی پڑھی۔ تے چھیتی ای چنگے تے اُگھے ڈاکٹراں وچ گنے جان لگ پئے

پنجابی وچ شعر لکھن دا شوق اُنہاں نوں جوانی سمے ہویا۔ اُنہاں پنجابی کوتا وچ امرت لہراں۔ ہولا ہلاس جیون بابا اٹل جیون بھائی منی سنگھ تے وارتک وچ شبد برتی پرکاش۔ جنگ مرڈول۔ بانی بیوڑا۔ بیر بھائی گوردداس۔ ناول شراب کور۔ بشنو کوی کالیداس دے ڈرامہ شکنتلا (سنسکرت) دا ترجمہ لکھیاں۔ جو چھپ چکیاں ہن۔ ڈرامہ شکنتلا دا ترجمہ پنجابی دا کورس رہ چکا اسے۔

فیروزالدین دلگیر

نام فیروزالدین تخلص دلگیر لاہور دے وسنیک تے حکیم آغا علی خاں دے شاگرد

جنم ۱۸۷۲ء   وفات ۱۸۹۷ء

قوم دے راجپوت سن۔ پرانی کوتوالی دے کول چھاپہ گری (کپڑے ٹھپن۔ چھاپن) دا کم کردے سن شعر بڑے رنگین تے سوہنے کہندے سن۔ عربی فارسی دے لفظ رچویں ورتدے سن۔ شعراں وچ غالب دی اُچ خیالی تے داغ دی رنگینی سی۔ کلام وچ پکیائی۔ روانی تے رس بڑا سی۔ حکیم آغا علی نے آپ دی قابلیت ویکھ کے آپ نوں اپنے اکھاڑے دا خلیفہ بنا دتا سی۔ پنجابی شعراں وچ تشبیہاں، استعارے ورتن وچ حاتم سن۔ حکیم گاموں نال اہناں دا ٹاکرا (بیت بازی) رہندا سی۔ اُہناں دے پنجکونے (خمسہ) دے جواب وچ اہناں دی اک پنجکونہ (خمسہ) لکھیا جس دا اک بند اہ اے:

بحر عشق اندر تُلا جان دالا رب تو کلّی ٹھیلیا جا ویکھو
گھمر ہجر دا ویکھ ملاح اُلفت کیہا سہم کے گیا گھبرا ویکھو
جلدی سُٹ توُں لنگر اُمید والا کیسی چلی مخالف ہوا ویکھو
اودھر چڑھی تیوڑی ایدھر اشک جاری بارش وچ موج دریا ویکھو
بدل آہ والے گرجن یار ڈوہلے کشتی نیناں دی وچ طوفاں کیوں نہ

چھیڑ کل نمونہ

س سیّاں نے سرخی تے پان چوسے کیا ہیں غریب دا ساڑا اے
کویں شوہ دی نظر منظور ہوساں سپتے حسن دا اک نہ اسٹرا اے
سیّاں حسن دا شان گمان کرسن مینوں فضل دا انت بھروا سٹرا اے
تتی رو رو ہجر وچ تھک رہی اسے دِتّا یار نہ کدی دلاسڑا اے
شالا دیس محبوب دے لے چلیں ہور کیہڑا نمانی نوں پاسڑا اے
او دلگیر جوگن ہیں تے ہو رہیاں متھ عشق دالا پھڑیا کاسڑا اے

سینہ گُلاں دا ہویا صد چاک سُن کے سختی بُلبُل تے جیہی صیاد کیتی
توڑ دانگ بادام منقار آکھے رلی منزا کیوں اُچی فریاد کیتی
سبزے رلی اُتے مصحف رُخ کھُلاّ ئیں قربان جاداں لکھن الباں نے
ایہہ بسم اللہ پڑھ کے بسم اللہ عاشق صورتاں دی سُورت یاد کیتی
میری عمر گذری مکتب عشق اندر سارا قاعدہ پڑھنا کُھسار ہیا
نہیں لبے دا سبق اُستاد دیندا جدکہ الف دی تقطیع نہیں یاد کیتی
اُہ جو فہم نا فہم دا فہم سمجھن اُسدے فہم نا فہم تے گلہ کیہڑا اے
قدر دان دلگیر جو ہین بیشک اُنہاں قدر تیری بامراد کیتی

اِنہاں دا ڈھیر سارا کلام میرے کول سی جیہڑا امرت سر دی دنگے ہوراں دے نال جاندا رہیا اے

ل- لال اکھیں غصےّ نال کر کے ناحق جھٹک ناہیں سو سودار دامن
بھلا رشک مسیح شربت وصل باجھوں جھڈے کِس طرح تیرا بیمار دامن
شفق نہیں فلک نے دیکھ اوسدے ہتھ پونجھ کیتا گل انار دامن
کردا آئینہ دل پارہ سنگ دا نہیں ہے دلگیر پتھر تیرے یار دامن

س- سوت کے تیغ میاں وچوں وانگ شیر دے گج کے آ پیا
خوشی نال ہیں گردن جھکا دتی سر لتھ کے زمین تے جا پیا
ٹھنڈا ہون نہیں دیندا تڑفاوندا اے قتل ہون دے داہیوں چا پیا
عزرائیل دلگیر دا دیکھ جگرا ڈر دا کرے خدا خدا پیا

ٹی سی گجراتی

ناں تاراچند تخلص تاراوی تے ٹی سی دی گجرات دے رہن والے۔ جنم گجرات وچ ۱۸۷۴ء کوچ امرتسر ۱۹۳۳ء
جماندرو ملنسار۔ محبتی تے خلق پریم والے سن۔ جد سکول پڑھدے سن تو ہتا ویلا متراں بیلیاں وچ گذار چھڈدے۔
پیو جھڑک جھنب کردا پر اوہ اثر نہ قبولدے۔ آخر پیو نے گھروں کڈھ دِتا۔ اِہ راولپنڈی چلے گئے۔ پلے کسب نہ
پیسہ۔ کرن تے کیہ۔ سوچیا پنجابی وچ قصہ لکھئے۔ سو قصہ بابو نامہ لکھیا۔ جیدا مڈھ اِنج سی۔

کس کس نوں ہُن ملے نوکری اِک نہ طالب دو نہ چار

رگی وا اوڑی ایسی وچ ہند دے آ کے یار — جس نوں ویکھو سرو من خاطر تھاں تھاں ٹھڈا پھرے خوار
تاں نعیباں ٹٹے پھٹے پڑھ لئے جس نے اکھر چار — ہتھ ہلانا مشکل اوہنوں کم کرن وچ سمجھے عار
جیا کھنا بس پڑھنے پچھے کرسی ملسنگے وچ دربار
کس کس نوں ہُن ملے نوکری اِک نہ طالب دو نہ چار

اِکے تے پڑھیا لکھیا کوئی مشکل وسدا سی بیکار — اِکے تے اتنے ہو گئے ویہلے جیدا کوئی نہ انت شمار
گگڑے، نائی، ڈوم، جلاہے دھوبی موچی تے گھمیار — کوٹ بوٹ پتلون پہن کے ملے پھردے تھاں تھاں یار
تلی ڈھونڈو اِک نہیں لبدا بابو ملدے ست ہزار
کس کس نوں ہُن ملے نوکری اِک نہ طالب دو نہ چار

اِہ قصہ چھپوا کے آپ سُرنال گا کے ویچنا شروع کیتا۔ آوازیاں کے سوہنی، بولی صاف تے قصہ سوادلا سی۔ چنگا پرچلت ہویا۔ تے ایس ونج نچ اِہناں نوں چنگے پیسے مل گئے۔ ہُن شعراں دی چیٹک لگ گئی تے اِہناں ہور کئی چھوٹے چھوٹے قصے لکھ کے چھپوائے۔ بابو لوکاں دا ادھار نامہ، نقلی لیڈی، نتیجہ رنڈی بازی محبت دی قینچی۔ کل جگ۔ قصہ بیکاری وغیرہ۔ تے لاہور آئے کتاباں دی ہٹی کھول لئی۔ اِہناں قصیاں توں سِوا جواہرات دا ڈھیر۔ جمیل نثا دی وار۔ رشی درشن۔ زعفران زار۔ دھرم ویراں دے درشن۔ جیتی جاگتی مورتیں پنجابی شعراں وچ لکھے۔

اِہناں دے ہردے وچ ویدانت، حق پرستی، پریم تے ربی پیار دی جوت مُڈھ توں جگدی سی۔ اِہناں
۲۰ ورھے دی عمر وچ سب مذہباں دیاں دھارمک کتاباں پڑھیاں۔ چھ ورھے حق دی ڈھونڈھ وچ بیتت کیتے

فیر چار سال بُلھے شاہ، سورداس، کبیر، شمس تبریز، جیہے صوفیاں دا کلام پڑھدے رہے۔ ۸ فروری ۱۹۰۲ء وچ
آریہ سماج وچ داخل ہو کے آریہ سماجی بن گئے۔ پر جی نہ منیا۔ آریہ سماج نوں چھڈ کے ایسے سال اک جیون سدھار
سبھا بنائی۔ پر لوکاں کوئی گل نہ گولی۔ تے اِہ سبھ کجھ چھڈ کے جون ۱۹۰۶ء نوں فقیر ہو گئے۔ تے فقیری چولا پا کے
سادھواں دا روپ دھار لیا۔ تے ٹی سی یاتارا چند دی تھاں مہاتما ستیہ دھاری بن گئے۔

فقیر ہون دے بعد اِہناں شاعری ولوں کجھ مُنہ موڑ لیا۔ تے اردو نثر (وارتک) وچ کجھ کتاباں "معیارِ صداقت (۵۵۰ صفحے) آفتابِ حقیقت (۵۰۰ صفحے) حق تعصب کا علاج، اظہارِ حقیقت، تاریخ کا روشن پہلو لکھیاں، جنہاں وچ لوکاں نوں ہر مذہب تے مذہب والیاں دی آدر عزت کرن دا سبق دتّا۔

ٹی سی یاتارا چند سمیں اِہناں ہر طرح دے شعر کہے۔ رنگین۔ عشقیہ۔ اخلاقی تے صوفیانہ۔ پر جو رست دھاری بنے۔ فیر صوفیانہ تے اخلاقی شعر ای آکھے۔

اِہناں دے کلام وچ سادگی اے، پرس۔ لوچ۔ زور تے روانی کافی اے۔ النکاری شعراں دی ہوردی سوادلی تے صلاحیت لوگ اے۔ اوس سمے عشقیہ تے بیانیہ شاعری دا زور سی۔ سو اِہناں دے شعراں تے وی سمے دا چوکھا اثر جاپدا اے۔ فارسی اُردو اندے لفظ وی ورتے ہن۔

نمونہ :۔

الف
اِہ کیہڑی گل قاعدے دی ہر دم ظلم دی تیغ اٹھا رکھنا
ہو گئی گئی گذری گل جان دی ویہہ غصّہ کیہہ اینڈا دلڑیا رکھنا
جیکر جوڑ بیٹھے سجناں توڑ بیٹھے نہ سگوں لوڑ بیٹھے مہر وفا رکھنا
ایہہ پر تساں معشوقاں دی ذات اندر خبرے منع ہے خوف خدا رکھنا

ف۔
قسمت دی ویونا گل ساری تیرے عشق اندر ایہو لھنیاں سن
جیڑا دل کا ہنوں جیکر جاندا ہیں ایہو عادتاں تیریاں رہنیاں سن
سینے سرد اندر آتش بھڑک دی نہ گلاں کیوں مخلوق نے کہنیاں سن
کیہاں تارا پیش پر پینیاں نہ جو جو سختیاں سر تے سہنیاں سن

النکار والے شعر

م   منہ مہتاب دسے وانگ اُسدا سر تے وال نے مثل شب تار کالے
کالے منہ خجالت نہیں پھیر لیون ویکھن وچ جے زلف دوتا والے
والے گوش والے گویا ہن ہالے سر تے خوب مرصع تاج نالے
نالے تار یا قلعہ مقصود گردے پختہ چاہڑ فصیل لئے مار تالے

شعراں وچ بجھارت

ک   کٹ سر لیا اُدا جے وچ قدماں نظر خلق اندر زہری مار بن جاں
جیکر قدم کٹ کے رکھو سیس اُپر غصے نال بالکل آتش ہار بن جاں
قدم کٹ سینہ رکھو سرے تے نال - دست یار دا اِک سنگار بن جاں
سدا ہا قد میرا حرف تین لی - سی الٹو انگ جیکر شیریں دار بن جاں (دگّا)

قصہ جمل فتا دا اِک بند

بیرم دیو اک نام سی شور بیر بلوان
چھتری راجہ قوم دا راجپوت دودوان
گرد نواح دسنیک جو راج اُسدے ہور
سبھناں وچ پرسدھ سی اوہ بڑا شہ زور
فوج سپاہی اوسدے نال خزانے ڈھیر
دشمن توں اِنج ویکھدا جیوں بکری نوں شیر
پورا پورا زور سی اُسدا ہر اِک جیسا
کوئی بیگانہ اپنا رکھ نہ سکے چا
اوہ پر چارہ موت نہیں ہیں کسیدا چا
جو آوے اس سامنے دیوے سیس جھکا
پورے ہوئے روز جاں موت آ گیا دوار
ڈُھ پئے بیرم دیو جی سبھی چھڈ دربار

سادھو ہوون تے ست دھاری بنن دے بعد ۱۶۰۰ء دی شاعری دا نمونہ

الف   اِک نہ دکھ رہے ہندیاں نوں آپس وچ جیکر پیار رکھن
دیون مدد امداد اک دوسرے نوں ہرگز نہ دلاں اندر غبار رکھن
بھائیاں ہار آپس اندر مل ورتن نہ ذات دا اہنکار رکھن
ست وچ متاری جو نہ متھ اِک قوم دسے ہار رکھن

غلام حسین

نام تے تخلص غلام حسین پنڈ کیلیانوالہ - ضلع گوجرانوالہ دے جم پل -
جنم سنہ ۱۸۷۷ء -
جماندرو محنتی تے ذہین باراں ورھے دی عمر وچ قرآن مجید تے چودہ ورھے دی عمر وچ سکندر نامہ بہار دانش - ابوالفضل پڑھ لیا - فیر کجھ طب پڑھی - فیر عربی تے عروض -
سولاں ورھے دی عمر وچ ویاہ ہو گیا - تے پنڈ منچر ضلع گوجرانوالہ دے پرائمری سکول وچ ماسٹر لگ گئے - کجھ چر بعد کاتبی کرن دا شوق رہیا - سکول چھڈ کے منشی شاہ سوار کاتب دے شاگرد ہو گئے - تے چھیتی ای چنگے کاتب بن گئے - پھر گوجرانوالہ چھڈ کے لاہور آ گئے - تے اخبار صدائے ہند وچ کاتبی کرن لگ پئے - فیر اخبار وکیل امرتسر وطن لاہور وچ کاتبی کردے رہے - ۱۹۰۹ء وچ اک بھائی دے نال رل کے چنیوٹ ضلع جھنگ توں اخبار المنیر کڈھیا - جیہڑا چنیوٹ توں جھنگ لے آئے - تے ہفتہ وار کڈھدے رہے -
شاعری دا شوق ایہناں نوں بچپن توں سی - ایہناں پنجابی وچ چھوٹے وڈے کئی قصے کتاباں لکھیاں ہین - جو ایہہ ہن تے سبھ چھپیاں ہویاں ہن -
ڈھول شمس - نور ہدایت - مسلمان میم - ایمان صدیقؓ - ایمان عمرؓ - ایمان عثمانؓ - ایمان علیؑ - ایمان حمزہؓ - قصہ بلال - معراج نامہ - عزیزہ فاطمہ - قصہ عبداللہ زمیندار - قصہ ڈولی - قصہ پاک محبت - قصہ رمضان شریف - ہدیہ مرید - وفات نامہ - حسینی چرخہ - جھوک رانجھے دی - نصیحت فرزندان مسلم - بہشتی گلے بارہ ماہ حسین وغیرہ -
اُردو فارسی دے شاعراں نوں عام شکایت رہی - کہ لوک ساڈے شعر چرا لیندے ہن یا چور شاعر ساڈے شعراں نوں بھن تروڑ کے اپنے نام نال ورت لیندے ہن - جویں لکھنؤ دے میر انیس نے آکھیا

لگا رہا ہوں مضامین تازہ کے انبار   خبر کرو مرے خرمن کے خوشہ چینوں کو

سو ایہہ دی ڈھیر شاکی ہن کہ لوک ایہناں دے شعراں نوں بھن تروڑ کے آپنے بنا لیندے ہن - کتاب نور ہدایت وچ لکھدے ہن -

اسدی خاطر میرے تائیں بھائیو بجھ سیاپاں — نکیاں وڈیاں ہر اک قسموں پڑھنیاں بیاکی تاباں
کُل دماغ گیا ہو خالی محنت نچ وڈھیری — کجھ نہاں دی صحت خراب ہے اصلوں ہوگئی بیری

دسّو کیہاں جس ایڈی محنت بھائیو کیتی ہووے — اُہدا شعر چُرا دِل تُوں جو بندہ اُٹھ کھلووے
ونہاں جہاناں وچ رب اُہدا کیہکہ بھلا کرسی — دُکھ بچیا دِل شالا بندہ کیہڑا عذر دھرسی
محنت نال بھرائو جو میں نویں کتاب بناواں — اوسے دے بلے بھنی جاسے جس ویلے چھپواواں

ایدے نال ای اپنی صفائی وچ آکھدے ہن :-

تے میں مول کسیدا بھائیو ناہیں شعر چُرانواں — جو کجھ مسالہ اُوناں مرزا کولوں جوڑ بناواں
اِہ جو نور ہدایت ہے میں ایڈی جوڑ بنائی — اِک بھی شعر چرایا نہیں میں پایا اس وچ بھائی

قصہ مسلمان میم دے اخیر وچ لکھدے ہن

لوک چُرا لیندے میرا جیہڑا شعر بناواں — آکھ پیاہاں چوراں کولوں کتھے مال لکاواں
مثلاً میم صاحب دا قصہ جو میں جوڑ سنایا — اُس دی بہت ہوئی مشہوری اللہ فضل کمایا
جلدی نخیلاں وکدا ڈٹھا پیندے ہتھ دھما کے — کھاکھر وانگر جھبر تباندے سبھ کجھ چھڈ چھڈا کے
پھیری دیسے کتباں جوڑیا میم صاحب دا قصہ — چیز بیگانی دے نچ پایا زمدہ وزدہ حصہ
میرا ہی شعر اگّے پچھے کر کے شعر بنایا — بھن تروڑ لئی اسنے پھیری کولوں حرف نہ پایا

ایسے طرح قصہ بلال دے اخیر تے لکھدے ہن :-

اِہ بھی وزن بہلوں میں ہی کڈھیا اے — نواں شعر بنا اک چھڈیا اے
دعوے دار نہ جم پوے ہور کوئی — بے بہائے کاماں وانگ نہ چور کوئی
آئی شرم نہ شعر چراندیاں نوں — چوری چیز بیگانڑی کھاندیاں نوں
پوری پوسیا مُول نہ بھیڑیاں دی — میرا دم دم شعر سوایا اے
ربا سخی توں نام دھرایا اے — پائیں خیر سوالی آیا اے

عبدالقادر دانشمند

نام عبدالقادر۔ تخلص دانشمند۔ امرتسر دے وسنیک۔ جنم ۱۸۷۴ء وفات ۱۹۳۴ء
امرتسر وچ پشمینے دی دلّالی کردے سن۔ ویہہ ورھے دی عمر وچ منشی سردار خاں برقؔ دے شاگرد
ہو کے شاعری شروع کیتی۔ بڑے باذوق تے میلی جولی سن۔ شعراں وچ تشبیہاں۔ استعارے محاورے
تے اکھان سوہنے ڈھنگ نال ورتدے سن۔ اوہناں یاں گیت لکھے ہن یا بیت۔ سائیاں پشاوری
وانگوں انتلے تک (مقطعے) وچ خاص طور تے بڑا زور سی۔ کلام دا نمونہ اِک گیت ہے

دُدھ گڑ ٹھک باجھوں، شیر بڑھک باجھوں رستہ سڑک باجھوں سدھا سار ناہیں
گُڈّی ڈور باجھوں، دھاڑا چور باجھوں مُردہ گور باجھوں کسے کار ناہیں!
انجن ریل باجھوں دیوا تیل باجھوں جنج میل باجھوں نمودار ناہیں!
دانش عقل باجھوں، سوہنا شکل باجھوں بھنڈ نقل باجھوں روزگار ناہیں!

ع عاشقاں دا سخن سچ یارا کدی ہُندا نہ تولیوں ماسڑا اے
جس حد تے عاشق کھوجاندے دیندے سر نہ چھڈدے پاسڑا اے
مجنوں گیا جد لیلیٰ دے در اُتے لیلیٰ بھنّیاں اوسدا کاسڑا اے
دانشمند داناواں نے سچ کہیا چڑیاں موت گواراں ہاسڑا اے

دانشمند داناواں نے سچ کہیا زخم عشق نہیں مٹ دا قبر تورڑی

دانشمند غم کھاناں کم عاشقاں دا نہیں تے عاشقی دا دم ماریئے ناں

کرم دین منتظر

نام کرم دین تخلص منتظر　　امرتسر دے وسنیک

جنم ۱۸۷۵ء　　وفات ۱۹۱۲ء

عام طور تے پھلاں دا چھابہ لاندے تے موسمی پھل ویچدے سن۔ بڑے ہس مکھ تے مخولئے سن۔ ایہناں دے شعر عام طور تے ہاس رس وچ ہندے سن۔ مشاعرے وچ اِک دو مخولئے شعر پڑھ کے سنن والیاں نوں لوٹن کبوتر بنا دیندے بیت باز دی چنگے سن۔ پڑھنت سوہنی سی۔ افسوس ایہناں دے مخولیہ شعر امرتسر دی نذر دی بھینٹ ہو گئے۔ امرتسر وچ اہ قاعدہ سی کہ جد مشاعرہ شروع کرن لگدے منتظر نوں پہلاں کھڑا کر دیندے۔ ایہناں دے مخولیہ شعر سن لئی لوک جھٹ جمع ہو جاندے۔ ایہناں دا اِک شاگرد بھائی بلمیں سنگھ بلمیں امرتسری ای سی۔ جو ایہناں وانگ پھلاں دی ریڑھی لاندا سی۔ اہ بھی چنگا بیت باز سی۔ ایہناں دے بیت دا نمونہ

ب بادِ صبا کجھ بوجھ نہیں سی میرا خط مدینے جے لیندی جاندی
ولیاں انبیاء دے سردار اگے میرا حال احوال جے کہندی جاندی
وسے وچ پنجاب مشتاق تیرا کھڑی اوس دے تن دی لہندی جاندی
منتظر بے کس دی جان صاحب عدمے تیری جدائی دے سہندی جاندی

ب بادِ صبا سویرے ویلے اوس زلف محبوب نال کھہندی جاندی
اوسے گرد سے پھر کے تے طواف کر کے سدھی خاص بہشتاں نوں وہندی جاندی
نالے حوراں بہشتوں آن کے تے کن وچ اہ بات جے کہندی جاندی
منتظر جو عاشق رسولؐ دا اے ٹھنڈ اوس دے سینے وچ پیندی جاندی

مولوی ازہر

نام مولوی کرم الدین مشہور مولوی محمد ازہر تخلص ازہر بھیرہ ضلع شاہ پور دے وسنیک جنم ۱۸۷۲ء مڈھلی تعلیم اِنہاں بھیرہ دے مولوی غلام رسول کولوں حاصل کیتی۔ شاعری دا شوق بچپن توں سی سولہ ورھے دی عمر وِچ اہناں کافیاں۔ سی حرفیاں لکھیاں۔ پھیر بھرا اتنا کھُلا کہ اہناں چھوٹیاں موٹیاں کئی کتاباں لکھیاں۔ جویں قصص المحسنین (یوسف زلیخا) سبیل المتقین۔ شاہ بہرام۔ احوال آخرت۔ گلزار یونس گلزار محمدی ۳ حصے۔ مجموعہ خطب ازہر۔ بارہ ماہ۔ سی حرفی۔ چرخہ۔ گلزار حسن وغیرہ۔

اِہناں دی چھیڑ چھاڑ اہناں دے وطنی تے ہانی سنگ مولوی دلپذیر نال ڈھیر سی۔ جو چُھتہ اوہ لکھدے اِہ وی لکھدے۔ تے جو اِہ لکھدے اُہ وی لکھدے۔ اِہ سبیل المتقین نی شرح حدیث اربعین دے صفحہ ۶۳۲ تے اُہناں تے چوٹ کر کے آکھدے ہن۔

ازہر دے معنی روشنائی تہاں نوں سار نہ ہوئی ۔۔۔ دن چڑھیا تھا سجام چڑھک دِل جگہ نہ جھلے کوئی
اُٹھ گھگھو روشنائی وچ دھکے کھاندے ۔۔۔ چمد لکا دے چہرہ مہراں نوں پئے گھوڑا نیاں تکن

گلزار محمدی وِچ اِک تھاں آکھدے ہن

چُبل بنایا ازہر تائیں اساں بھی کہے چبوے ۔۔۔ اِہ آنا از گنبد دی سن سی جیسا کوئی بولے

اِہناں دا انداز بیان مولوی عبدالستار دے تے مولوی دلپذیر نال مِلدا جُلدا اے۔ بحر تول دی زیادہ تر ادہو اے۔ قصص المحسنین (یوسف زلیخا) چوں کجھ شعر۔

آ قلمیں لاہُن غوطہ بحر سیاہی کالی ۔۔۔ لکھدے حالت پیش یاراں دے درد وچھوڑے والی
اُگے "خوشیاں" ڈُٹھیاں توں تے ہُن اگوں غم آئے ۔۔۔ خوشی آرام آسائش والے ویلے لنگھ سدھائے
آ گیا بحر غماں دا تہاں جس وچ لکھ بلائیں ۔۔۔ لکھ دے کیونکہ درد مصیبت ملدے عاشق تائیں
کیونکر عاشق صبر کماون کویں مصیبت پاندے ۔۔۔ ادلوں سب سُنادے حالے اگے دردمنداں دے
کیونکر یوسف نال بھراواں سیر جنگل دی چلیا ۔۔۔ تے کیونکر باپ یعقوب سُہائے درداں سینہ سلھیا
کرن روایت جد بابل نے رخصت حکم سنایا ۔۔۔ کُل بھائیاں نے یوسف تائیں نال آداب اُٹھایا
تکدا رہیا نماناں ہو کے مگروں باپ پیارا ۔۔۔ تاں جو ابر بحر دے اندر چھپیا ہو کے سہارا

ولی اللہ سجّن

نام حافظ ولی اللہ تخلص سجّن پیو دا نام حافظ اللہ بخش عرف پیارے صاحب کوچہ ککّے زئیاں لاہور دے وسنیک۔ جنم ۱۸۱۹ء وفات ۱۸۹۷ء۔

قرآن مجید دے حافظ۔ مڈھلی تعلیم پیو کولوں حاصل کیتی۔ عربی فارسی دے چنگے جانوں تے عالم۔ پیو دے بعد اُہناں دی گدّی تے بیٹھ کے درس دیندے رہے۔ پنجابی توں سوا فارسی وِچ وی شعر کہندے سن۔ پنجابی وِچ سجّن تے فارسی وِچ ولی تخلص کردے سن۔ اِہناں توں پنجابی کویاں دی اک لڑی رواں ہوئی۔ میاں ہدایت اللہ اِہناں دے مان یوگ شاگرد تے شاعری وِچ جانشین سن۔ عام طور تے بَینت ہی لکھدے رہے۔ کلام وِچ بڑی روانی، رنگینی تے لوچ لچک سی۔ کلام دا نمونہ:۔

د۔ دیکھ کے نبض کِیہ دَسّیا ای کِدّھر عقل دوڑائی او سیانیاں وے
دُکھ ہور تے دارُوڑا ہور دَسّیں نبض بُجھ نہ جانئیں ایانیاں وے
اُٹھے پہر فراق ہمیش تیرا تن عشق تے کردا رجانیاں وے
وصل سجّن دا ہے دوا تیری کرکے خوب اِہ صحیح پچھانیاں وے

اِہناں دے جانشین میاں ہدایت اللہ نے اپنی اِک سی حرفی وِچ اِہناں بارے انج لِکھیا اے:۔

اندر شہر لاہور اُستاد میرے رہندے وِچ کلالاں دی گلی آہے
سجّن نام دھریا اُہناں شعر اندر اسم ولی اللہ کامل ولی آہے
اللہ بخش پیارا والد اُہناں دا اے جیندے شعر بنات دی ڈلی آہے
عالم علم تے علم دی کھان گویا باغ دین اندر شاخ پھلی آہے
صحبت اُہناں دی بیٹھ کے راس ہوئے کُجھ کھچ جھیڑے ولی جھلی آہے
خوش خلق محمّدی نیک بندے ہس مُکھ مزاج نہ جلی آہے
رہنویں دھون خدا دے خوف سیتی گردن کدی نہ رکھدے کھلی آہے
نیک راہ ہدایت دی دسن والے لد گئے سجّن کیسے ولی آہے

مولوی دلپذیر

نام مولوی محمد دلپذیر تخلص دلپذیر۔ پیو دا نام مولوی کرم الٰہی عباسی۔ بھیرہ ضلع شاہ پور دے وسنیک۔

جنم ۱۲۹۳ھ مطابق ۱۸۷۵ء

عربی فارسی دے چنگے جانوں تے عالم۔ وعظ وچ بڑا اثر تے لوچ۔ شاعری دا شوق جوانی سمے ہویا تے مولوی محمد حسین احمد آبادی دے شاگرد ہوئے۔ شعر آکھدے رہے۔ اہناں شاعری نوں نصیحت۔ اخلاق تے دھرم پرچار دا کم لیا اے۔ شعراں وچ رس تے روانی۔ طبیعت وچ وستھار تے خیال اڈاری ڈھیر سی۔ رواں رویں شعر لکھن لگے پوری کتاب لکھ چھڈدے۔ اہناں دیاں تصنیفاں تالیفاں ڈھیر ہن۔ مثلاً :۔

گلزار محمدی۔ گلزار آدم۔ احوال الآخرت۔ قصص المحسنین (قصہ یوسف زلیخا) گلزار موسیٰ۔ گنج دلپذیر خوان یغما دا قصہ۔ ترجمہ دیوان حافظ۔ معجزات محمدی۔ اکرام محمدی۔ تفسیر قرآن مجید۔ چراغ دلپذیر۔ دعوت دلپذیر انشائے دلپذیر۔ مکتوبات دلپذیر۔ وعظ دلپذیر۔ مجموعہ خطب دلپذیر۔ اخبار دلپذیر۔ دعوات دلپذیر۔ گلدستہ معجزات۔ باغ بہشت کاخن النساء۔ گلدستہ نعت۔ سیحرفیاں دلپذیر۔ مناجات دلپذیر۔ گلزار مکہ۔ معراج نامہ دلپذیر۔ زینت الاسلام دلپذیر وغیرہ۔

اخیر عمرے مرزا قادیان دے چیلے بن گئے "مرزائی ہو گئے۔ پر شعر حنفی خیال" لکھ رکھ کے ای لکھدے رہے۔

کلام دا نمونہ :۔

خطبہ دلپذیر چوں

جے لکھ برساں جیوے کوئی اوڑک ہک دن مرنا
لکھ آسودہ تھیوے کوئی اوڑک ہک دن مرنا
مرنا مرنا معلم سبھ نوں مرنے تھیں کیہ ڈرنا

آب حیات جے پیوے کوئی اوڑک ہک دن مرنا
بھانویں شاہ سدیوے کوئی اوڑک ہک دن مرنا
جے لکھ برساں جیوے کوئی اوڑک ہک دن مرنا

ح جنہاں دے نال پیار تیرا اُنہاں مول تیرے کم آوناں ہیں
کرنا کسے عزیز نہ سنگ تیرا کسے نال تیرے ایتھوں جاوناں نہیں

جدوں بکڑ فرشتیاں پیش کیتا سچے رب تئیں کسے چھڑاونا ناں ہئیں
دلپذیر خدا دے فضل باجھوں کسے تدھ نوں پار چڑھاونا ناں ہئیں

چیتر چین گئے سب میرے جیہا عشق بھلایا اے — دلبر یار پیارا میرا مینوں چھوڑ سدھایا اے
صمٌ بکمٌ عمیٌ ہویا اجے نہ سوہنا آیا اے — باجھ پذیر پیارے جانی برہوں سینہ تایا اے

کتاب نصیحت المسلمین وچ "کوڈی" دی نندیا کردے آکھدے ہن

بھاری بدعت ملک اساڈے کوڈی کھیڈن والی — رل آچکیاں واہڑی ٹُنیاں جٹاں رسم نکالی
ہندے جدوں جوانی چڑھدے کار تجارت کردے — مومن جدوں گھبرائے ہوون کوڈی اُبھر مردے
دینہہ کوہاں تے کوڈی ہووے سر پر نہیں جاون — ہک گھر اندرے کموں جاون دو دو جے نہ کھاون
دوروں دوروں سبھ مشٹنڈے آن اکٹھے ہوون — وڈا پڑ میدان بنا کے جھتڑ کڈھ کھلوون
وچ چنیوٹ علاقے اینویں کھیڈ پئی ہک واری — لوہے مورکھ ہوئے اکٹھے جٹاں جھنڈ کھلاری
جس ویلے آ بھوئے ہوئے کوڈی خوب مچائی — ہک انگریز سببی اوتھوں آ کے لنگھیا بھائی
گھوڑے اُپر چڑھیا ہویا دو تن نال سپاہی — آ اوس نظر اکھاڑہ جتھے کوڈی ہندی آہی
خوش ہو کے اہ جٹ نمانے کہندے صاحب تائیں — ہے سرکار اہ ساڈا جلسہ کھیڈن دیکھ کرائیں
صاحب کہیا ہم بھی دیکھیں اس جلسہ کو بھائی — گھوڑا تھم انگریز شتابی جھات اکھاڑے پائی
دیکھ تعجب ہویا صاحب غصے اندر آیا
یہ کیا جلسہ وقت ہمارا ناحق حرج کرایا

اہناں دے پیو مولوی کرم الٰہی دی اک چنگے شاعر تے واعظ سن۔ اُہناں اک کتاب فتاویٰ کرم الٰہی عقد دے مسئلیاں دی بجو لکھی موٹی کتاب تے معراج المحفظین لکھیاں۔ مولوی دلپذیر صاحب دے پتر ڈاکٹر منظور احمد دی شاعری کردے رہے۔ اہناں ۱۰۰ صفحے دی قصص المحسنین (یوسف زلیخا) تے ہور قصہ حضرت جابرؓ = قصہ کونج وچھوڑا۔ فریاد بلبل۔ وغیرہ لکھیاں۔ اج اہ ڈاکٹری کردے سن

پال سنگھ عارف

نام پال سنگھ تخلص عارف۔ پیو دا نام سردار گوردت سنگھ پٹی پدھری (اٹاری نیڑے) ضلع امرتسر دے وسنیک
جنم ساون ۱۹۳۱ بکرم مطابق ۱۸۷۵ء

مڈل پاس کر کے فوج وچ بھرتی ہو گئے۔ ۱۸۹۲ء وچ مانڈلے (برما) بدلی ہو گئی۔ اوتھے اک دھرماتما تے واسنک (صوفی) حوالدار سنت حاکم سنگھ دی ہمنی ہمن دا موقعہ ملیا۔ تے اُہناں آپ نوں فقیری تے گوناں دی چیٹک لائی۔

اِہناں پہلوں کجھ کافیاں پھیر پورے قصّے لکھے۔ ۱۹۱۵ء وچ پنشن پا کے گھر آ گئے۔ تے مُڑ صوفیانہ خیال دی کوتا لکھن تے گیان دھیان دیاں باتاں کرن نوں اپنا نیم بنا لیا۔ اُتے پنڈ پدھری تے گھر نڈہ دے وچ گھار اِک اپنا ڈیرہ ست سنگ مسر بنا لیا۔ جتھے ہر بکرمی مہینے دی چوداں نیدراں نوں لوک دور نیڑے توں آ کے خاصکر اِہناں دیاں دھرم گیان دیاں باتاں تے شعر سُندے سے۔

اِہناں قصہ حیدر بدن معیار۔ سوہنی مہینوال۔ پورن بھگت۔ گوپی چند۔ رمز العشق۔ پریمی بھورے پریم پریکھیا۔ پریت سنگ بے پرتیتیاں۔ عمر بلاس۔ گلزار عشق۔ تماشا قدرت۔ برہ دی بات۔ امرت پرکھا۔ گرہست اُپدیش۔ دوہڑے حقانی۔ گلشن عارف۔ بارہ ماہ۔ پال الکھری وغیرہ لکھے۔ جنہاں چوں کئی چھپ چکے ہین۔ کلام وچ ربی پریم تے معرفت دی جوت جگ رہی اے۔ اُردو فارسی تے عربی دے لفظ کھلے ڈلھے ورتے ہن۔ رمز العشق چوں ونگی۔

کیہہ صاحب کھیل رچایا توں جگ کیسے چا بنایا توں
جد کُن فیکون الایا توں خود اِک رنگ ہر جائی دا
کیوں لاکھوں روپ وٹائی دا

جو رمز اللہ دی پاؤندا اے رتس مزا عشق دا آوندا اے
نہیں مردہ نہیں جیس بھاؤندا اے اِہ پتھر شخص بتائی دا
کیوں لاکھوں روپ وٹائی دا

سوہنی مہینوال چوں تین شعر

سوہنی آکھیا دھرم نہ نیم اوتھے جتھے عاشقاں دا استھان مائے
اُس تنت نندیا مُول نہ پہنچ سکے اُڑے رہن سبھ دین ایمان مائے
ذات پات نہ نام نہ روپ اوتھے اگے ایس ہتھیں بند زبان مائے
اگے عاشقاں ککھ تے لکھ اِکو عاجز جیہا تیہیا سلطان مائے
قدر عاشقاں دی سوئی جاندے نے لگے جنہاں نوں عشق دے بان مائے
پال سنگھ پیارے دا کھیل سارا لہراں لکھ ساگر اِک مان مائے

گلزار عشق چوں :-

بُلبُل روئے ہائے کیہہ کریئے لگا دُکھ دو رنگی
کھڑے نہ پھُل تے دل نہ ٹھہکے کھڑے تے تاں بھی تنگی
کھڑے جدوں تے مالی بھیڑا پل وچ توڑ بہاوے
دوہاں گلاں وچوں پال سنگھ کوئی گل نہ چنگی

دوہڑے حقانی چوں اک دوہڑا

محفل دے وچ روشن ہویا جد جل پروانہ مویا
مر کے جان دِتی تاں صاحبا نال سجن دے سویا
مجنوں مُک گیا جگ آکھے نہیں جگ جگ ہویا ہویا
پال سنگھ جل تاری سوہنی سبھ کہندے لوک ڈبویا

حیات امرتسری

نام محمد حیات تخلص حیات قوم ڈبہ۔ امرت سر دے وسنیک۔

جنم ۱۸۷۶ء وفات ۱۹۳۳ء

ڈیڑھ ورھے دی عمر وچ ہیر وارث شاہ پڑھن دا شوق ہویا۔ تے اِہ پھر اس طرح پڑھی جویں کنٹھ (حفظ) ہوگئی۔ کتاب نوں پڑھن تے سمجھن وچ حاتم سمجھے جاندے۔ لوک دُور نل دُوروں آ کے اہناں کولوں ہیر وارث دے معنے پچھدے تے شعر حل کراندے۔ جویں ۱۹۰۶ء دی گل اے۔

اِہ اپنے کم کاج دے سلسلے وچ بمبئی گئے ہوئے سن کہ سید فضل شاہ لاہوری دے شاگرد میاں محمد دین نقد گو جرانوالئے جیہڑے آپ وی ایس ہیر دے چنگے جانوں سن ہیر وارث شاہ دے اک مصرعے نوں سمجھن دی خاطر اہناں کول بمبئی جا پہنچے۔ مصرعہ اِہ سی:۔

شرمگاہ تیری کھِڑی پُھل وانگوں بھونگا ٹھیک لگا بُلبُل دا نی!

اِہ مصرعہ اصل وچ میاں ہدایت اللہ والی ہیر وارث دا اے) حیات صاحب نے ارتھ (مطلب) کر دیاں آکھیا۔ ایتھے شرمگاہ توں مراد اکھ اے۔ جویں لوکی آکھدے ہن۔ اِہ کتنا بے حیا اے اہدی اکھ وچ رتی شرم نہیں۔ تے وارث شاہ ہوری آکھدے ہن۔ کہ کسے کامل فقیر نال جد اکھیاں چار ہویاں اہندی کامل نگاہ ایسی پئی۔ کہ اکھاں کھُلھ گیاں۔

۱۸۹۵ء وچ بابا صادق دے شاگرد اللہ دتا شیفتہ نال اِہناں دے چنگے ٹاکرے ہندے رہے اِہ اُکّے اَن پڑھ سن پر شعراں وچ روانی تے وستھار بڑا سی۔ شعر خوب کہندے سن۔ مشاعریاں وچ لوک اِہناں دی ڈاہڈی آدر عزت کردے سن۔

درمیانی عمر وچ اہناں حج وی کیتا۔ اپنے آپ نوں وارث شاہ دے شاگرد آکھدے سن۔ کہندے سن میں خواب وچ سید وارث شاہ دا شاگرد ہو چکا ہوں۔ ایس گل ول اشارہ کردے ہوئے لکھدے ہن

ص۔ صبر تے شکر دا خرچ پلے پاندھی منزل مقصود دی راہ دا ہال

جنھوں خالی سوالی نہ کدی مڑیا ایں بھی منگتا اوس درگاہ دا ہال!

سید قائم علی شاہ ہے پیر کامل تشنہ لب خادم جس دی چاہ دا ہال۔

کیوں نہ کہن حیات اُستاد لوکیں میں شاگرد حضرت وارث شاہ دا ہاں

آپ دا پہلا شعر اِہ اے

ت تن دی رکھن پنڈاہ ناہیں من جنہاں نے اپنے مار لئے نی!
لیڑے دھوبیاں دے دھونے عیب کیہہ اے شوراں تک تے عاشقاں چار لئے نی
دِتی کسے اُتار کے کھل ہتھیں جھوٹے مرنے دے چڑھ کے دار لئے نی
مرن بعد حیات نہ سٹ سکن ہرے عاشقاں جنہاں چک بھار لئے نی

کلام دی بہو رنگی ویکھو

م مختصر سنو قصہ کن دھر کے بہتی نہیں لمی واردات میری
ہاڑ ہیٹھ میں لوال سیال اُتے کمبل اِک وچ گزر جائے رات میری
کھاواں رب دا سواں زمین اُتے ہووے اِس طرح بسر اوقات میری
کُتا نفس حیات نہیں صبر کردا اسلے رہ ز چہ ہوندے برات میری

م رشتے توڑ دتے بھائی بندیاں دے دُنیا وچ نہ کوئی ساک ناتہ میرا
ہوواں دفن مسافراں وانگ میں بھی کرنا کسے نہ چالیہ سانہ میرا
جیہڑا دیے رہ زی سدا جیوندے نوں سو مُوئے دا ہے اللہ داتا میرا
لیکے پتہ حیات دا کیہہ کر سو مردہ سمجھنا گیا گواتا میرا

الف آدہ کمان ابرو لگا وچ سینے تیر نگہ کہتیں کیتو نشانہ جیہا!
شمع رُخ توں پیا قربان ہوندے میرا دل بن گیا پروانہ جیہا!
مست اکھیاں ویکھ سرور آیا دتو مئے دا بھر کے پیمانہ جیہا!
شوخی کر بے شک معشوق ہی توں اِہ حیات ہے عاشق دیوانہ جیہا!

محمد الدین سوختہ

نام محمد الدین تخلص سوختہ پیو دا نام میاں احمد بخش قوم راجپوت۔ امرت سر دے وسنیک۔ جنم ۱۸۷۶ء وفات ۱۹۴۳ء

اِہناں دے پیو میونسپل کمیٹی امرت سر وچ داروغہ نزول سن۔ اِہناں جد ذرا ہوش پھڑی۔ پڑھنے پئے۔ اوسے سمے اِہناں نوں شعراں دی چیٹک لگ گئی۔ پڑھنا چھڈ کے سوچ دی اگ وچ سڑنا شروع کر دتا۔ تے خلیفہ قمر دے شاگرد ہو کے سوختہ بنے تے شعر آکھن لگ پئے۔

پڑھائی چھڈی تے کمائی دی فکر کرنی پئی۔ علم وا ہبی وی نہیں سی۔ ایس واسطے کچہری وچ پیادے دی نوکری کر لئی۔ تے اخیر عمر تک ایہو کم کر دے رہے۔

اِہناں وارث شاہ دی ہیر وچ وارث شاہ دے نام تے قریباً ۴۰۰ شعر لکھے تے پھیر آپ وی ہیر رانجھا دا پورا قصہ لکھیا جو قریباً ۴۰۰ صفحے دا اے۔ مشاعریاں وچ بڑی آدر عزت تے ٹھاٹھ نال شرکت کر دے سن۔ ہندو، سکھ، مسلمان کویاں تے دوجے لوکاں وچ سانجھے تے ہرمن پیارے سن۔ اہناں دے شاگرداں وچ ہندو، سکھ وی سن تے مسلمان وی۔

شیفتہ، عشق لہر تے بابو کرم نال اِہناں دی چھیڑ چھاڑ تے چوٹ بازی رہی۔ سبھاؤ دے بڑے ٹھنڈے مِٹھے تے میل جولی سن۔ شعراں دی لور وچ مست تے نوکری وَلّوں سدا بے نیاز جیہے رہے۔

عام طور تے شعراں وچ روانی، پکیائی تے رس اے۔ ہیر رانجھا دا قصہ چھپ چکیا اے۔ باقی سارا کلام اَن چھپیا اے۔

نمونہ :۔

الف اللہ دی ذات دے وچوں اِکّو الف نکھیڑیا ئیں
مُرشد کن وچ پھوک جاں ماری جھگڑا کُل نبیڑیا ئیں
اَنحد دا آوازہ آیا تھال جاں دیگ تے بھیڑیا ئیں
شاخاں سوختہ ہریاں ہویاں لکھو ہاس جاں گیڑیا ئیں

ب بیٹھ کے شاخ امید اُتے ہس کھیڈ کے بلبل گذار گئی

چند روزدی زندگی سمجھ فانی گلّاں نال کر خوب پیار گئی
آئی خزاں تے باغ ویران ہویا رو رو کہے ہُن کتھے بہار گئی
اوڑک قفس دی تیلیاں توڑ بلبل تن بقفس سوختہ جان سدھار گئی

ہیر رانجھا چوں۔ رانجھے دا جوگی ہون لئی وچار کرنا:-

رانجھے دل دے نال وچار کیتی کیویں ہیر دے ملن دا ڈھنگ کریئے
جیہڑا راہ بندھے سانوں پا دیوے ایسے نال کسے انگ سنگ کریئے
ایسی آپنی شکل بدلا لیئے تواں اپنا کوئی روپ رنگ کریئے
ہر دم مست متاڑے گیت گائیے کوئی ہور ناہیں نشہ بھنگ کریئے
کسے گورو دے پہلوں جا پیر پھڑیئے پچھوں نال اُہدے خوب جنگ کریئے
اِک گھڑی آرام نہ لین دیئے بات بات اُتوں اُس نوں تنگ کریئے
کرامات اُہدی ساری کھوہ لیئے اُہنوں رڑے بہال کے ننگ کریئے
مطلب آپنے کدی نہ بندہ ہودن جیکر سوختہ جگ توں سنگ کریئے

ہیر

تینوں آکھیا سی نیونہہ لان ویلے ڈونگھے پانی دے وچ نہ پیر پائیں
رکھیں اپنی زبان نوں وس اندر جھوٹھی نوجیاں والی نہ قسم کھائیں
جیہڑا سدا بہار ہی رہے دیندا خوشبودار جا کے گلدروں پھل لائیں
جدھا کوئی کنارہ نہ نظر آوے اس جگہ اتے جا کے خوب نہائیں
جنہاں جگہ توں آیا ہیں دیکھ جا کے تیرا کوئی نشان ہے اوس تھائیں
ساڈی سوختہ نگہ دے وچ وڑ کے دیکھیں کتے اداس نہ ہو جائیں

جواب رانجھا:-

ہیر فکر نہ کر کسے بات دا توں تیرے نام اُتوں اپنی جان دیساں
ایویں ہوچھیاں والی نہ گل کرساں سوچ سمجھ کے تینوں زبان دیساں
اپنا دل دےساں اپنا جگر دےساں اپنی ہستی دا سارا سامان دیساں
پھیر ہند دی رسم ادا کرساں ایتھے سوختہ نوں ناہیں ہان دیساں

رحیم بخش سعد

ناں قاضی رحیم بخش تخلص سعد۔ پیو دا ناں قاضی نبی بخش۔ پنڈ داؤد ضلع سیالکوٹ دے وسنیک
جنم ۱۸۷۷ء وفات ۱۹۰۶ء
جوانی وچ اُرت مر آ گئے تے راج گیری دا کم کردے رہے۔ اٹھارہ ورھے دی عمر وچ تپ دق دا روگ اجیہا لگا کہ جان لے کے ہٹیا۔ ایس تھوڑی جیہی عمر وچ اینہاں کئی قصے وغیرہ لکھے۔ جنہاں چوں خوان یغما۔ دل خورشید۔ قصہ سنیاری۔ کاہن و مگدانہ۔ جھگڑا پوستیاں دا۔ مجموعہ رحیم بخش تے کجھ سیحرفیاں چھپ چکے ہن۔ اینہاں چوں دل خورشید دا قصہ زیادہ پرچلت ہے۔
خاموش طبیعت۔ نیک۔ پرہیزگار تے نمازی بندے سن۔ تعلیم معمولی سی۔ پر شعر چنگے قبولیں تے توڑیں ہن۔

قصہ دل خورشید دا مڈھ انج بنھدے ہن ؎

بسم اللہ بسم اللہ پڑھ کے ہتھ قلم نوں لاواں
جو کجھ صفت ثنا خدا دی تھوڑی آکھ سناواں
اے قلمیں سر نیواں کر کے پہلوں نال ادب دے
کر سجدہ ہو حال آزردہ اگے سچے رب دے
آکھ خدایا میرا پینڈا الماں بہت دوراڈا
اوکھے سوکھے ویلے تیں بن ساتھی ہور نہ ساڈا
رب رحیم کریم قادر توں سچا حق تعالیٰ
خالق مالک رازق سبھ دا ساریاں صفتاں والا
نور نبی دا ظاہر کیتا نال محبت بھاری
اوسے نوروں ظاہر مڑ کے کیتی خلقت ساری
ساری خلقت وچوں چُن کے سرور نبی بنائیے
سبھ نبیاں توں افضل احمد آپ خدا فرمائے

دھنی رام چاترک

نام دھنی رام تخلص پہلوں ہر دھنی فیر چاترک۔ پیو دا نام پوہلو مل۔ جمن بھوں پنڈ پسیاں والا ضلع سیالکوٹ جنم ۱۸ اسوج ۱۹۳۳ء بکرم۔ مطابق اکتوبر ۱۸۷۶ء۔ کوچ ۱۸ دسمبر ۱۹۵۴ء

اروڑہ بنس مونگا خاندان دی اکھ دے تارے۔ اِہناں دے وڈیرے سندھانوالیہ خاندان (مہاراجہ رنجیت دے سوہریاں) دے مودی سن۔ فیر آڑھت تے شاہوکارہ کردے رہے۔

جد اِہناں اکھ کھولی گھر تے غریبی ساڑھ ستی تے تنگدستی نے گھیرا پایا ہویا سی۔ ماں دے کجھ دسن کہ اُتوں چیچک ماتا نے آ پھڑیا۔ اجے ڈیڑھ ورھے دے سن کہ ماں پیو غریبی ہتھوں پسیاں والا چھڈ کے لوپوکے امرتسر آ گئے۔ جماندرو کمزور ہون کرکے اِہناں دا چاچا اِہناں نوں دھنگا ڑے چک کے میلیاں۔ راساں۔ تماشیاں تے جھنجاں تے لیجاندا تے جی پرچاندا رہیا۔

ساں چار پنج ورھے کھیڈ وچ گذارے فیر پڑھائی ول دھیان دتا۔ گورمکھی پینتی کولوں پڑھی۔ لنڈے گھر دی دولت سن اوہ ویہیاں وچ نانویں چڑھاندے تے نال نال سمجھائی جاندے۔ پھیر ہولی ہولی ہندی اکھراں دی پچھان دی آ گئی چھیویں سال دے شروع وچ لوپوکے دے مدرسے وچ داخل کیتے گئے تے اُردو پڑھنا شروع کیتا۔ اجے دو جماعتاں پاس کیتیاں سن کہ بدھوکی چلے گئے تے پنجویں تک اوتھے پڑھے۔

اُہناں دناں وچ نکے نکے بالاں دا ویاہ کردین وچ گھراں والے خوشی محسوس کردے سن۔ سو اِہ دی اجے اٹھ نوں سال دے سن کہ ایتھے بدھوکی وچ ویاہے گئے۔ سمے دے چکر نے بدھوکی ٹکن نہ دتا۔ تے اِہ امرتسر آ گئے۔ ایتھے آ کے اسلامیہ ہائی سکول چوک فرید دی جونیئر سپیشل کلاس وچ داخل ہوئے۔ فیر لوپوکی جاناں پیا۔ پر مڑ چھیتی ای امرتسر آ کے انگریزی دی پڑھائی پوری کیتی۔ فارسی اُردو ہندی گورمکھی دی شد بد امرتسر آون توں پہلے ہو چکی سی۔ ہُن انگریزی دی گذارے جوگی ہو گئی۔ تے کمائی ول دھیان پیا۔ پندرہ ورھے دی عمر وچ وثیقہ نویسی شروع کیتی۔ اپنے پیو دی ہٹی تے کم کردے تے نال اوتھے بیٹھے وثیقہ نویسی کردے رہندے۔

پیو نے سارے جتن کیتے پر غریبی نے کھیہڑا نہ چھڈیا۔ آخر اکتوبر ۱۸۹۳ء وچ کوئی نوکری کرن خاطر امرتسر آ گئے سن تے وزیر ہند پریس دے مالک بھائی وزیر سنگھ نے بھائی ویر سنگھ جی نوں ملے تے ایتھے گورمکھی لکھائی (خوشنویسی) تے سنگسازی دا کم شروع کیتا۔ ۱۸۹۶ء وچ وزیر ہند پریس والیاں بازار مائی سیواں وچ کتاباں دی ہٹی کھولی تے اُہدا انچارج اِہناں نوں بنا دتا۔ پر ۱۸۹۸ء وچ جد پریس دا کم بہت ودھ گیا۔ دکان بند کر کے اِہناں نوں پریس وچ لے آندا گیا۔ ۱۸۹۹ء وچ ڈاکٹر بھائی ویر سنگھ جی نے ہفتہ وار (ہفتہ وار) خالصہ سماچار جاری

کیتا۔ جو ہُن تک جاری اے۔ تے اِہ پروف ریڈر، پریس دے مینیجر تے اخبار دے سب ایڈیٹر رہے۔

ایسے سمے شاعری دا شوق ہویا۔ اِہناں دیاں نظماں خالصہ سماچار، خالصہ ینگ مین میگزین، تے کجھ ہور رسالے اخباراں وچ چھپن لگیاں۔ خالصہ ٹریکٹ سوسائٹی لئی کجھ منظوم ٹریکٹ لکھے۔ شروع وچ مولانا حالی تے سُورج نرائن مہر دیاں نظماں دے پنجابی اُلتھے وی کیتے۔ پہلوں تخلص ہرتھقی لکھدے رہے۔ فیر چاترک ——— وانگ وچ اِک ناول "رمیا سیٹھ" لکھیا۔ ۱۹۰۵ء وچ قصہ بھرتری ہری، ۱۹۰۶ء وچ "نل دمینتی" لکھے۔ تے اِہ بڑے مقبول ہوئے۔ ۱۹۰۸ء وچ دھرم بیر (شہیداں دے ساکے) پھلاں دی ٹوکری لکھی۔ ۱۹۱۲ء وچ "حکایاتِ لقمان" تے توبۃ النصوح ترجمہ کیتیاں۔ اِہ سب کتاباں چھپ کے بڑیاں مشہور ہویاں تے پسند کیتیاں گیاں

۱۸ اپریل ۱۹۰۵ء نوں پیو دا سایہ سروں اُٹھ گیا۔ تے گھر دا بھار اِہناں دے موڈھیاں تے آ پیا۔ ۸ مئی ۱۹۰۷ء نوں اِہناں دا ویاہ کیتا۔ تے لکشمی دیوی غریبی تے بے برکتی نوں دھکّا دے کے اگّے ودھی۔ تے ہُن اِہناں دیاں محنتاں سپھل ہون لگیاں۔ اِہ ۸ سال دی پکّی نوکری چھڈ کے ۱۹۱۱ء وچ بمبئی چلے گئے۔ اوتھے "کاغذ دی ہٹی" جا کیتی۔ فیر گورمکھی ٹائپ بنان ول دھیان دتّا۔ تے ۶-۷ طرح دے ٹائپ بنوائے۔ پر بمبئی دی آب و ہوا راس نہ آئی۔ تے کاریگراں سمیت امرتسر آ گئے۔ ۱۹۱۴ء وچ ایتھے ہال بازار وچ "سٹینڈرڈ ٹائپ فونڈری" جاری کیتی تے سردار بہادر بھائی کاہن سنگھ جی دا مہان کوش (انسائیکلوپیڈیا آف سکھ لٹریچر) چھاپیا۔ ۱۹۲۸ء وچ سٹینڈرڈ ٹائپ فونڈری دی برانچ لاہور وچ کھولی۔ فیر ۱۹۳۰ء وچ اِک دکان الہ آباد جاری کیتی۔ تے ۱۹۳۱ء وچ اُردو ٹائپ بنان ول دھیان دِتّا۔

کاروباری رُجھیویں سبب شاعری ول اِہناں چر زیادہ دھیان نہ دے سکے۔ پر فیر وی کُجھ نہ کُجھ لکھدے رہے۔ میری اِہناں دی ملاقات ۱۹۲۲-۲۳ء وچ ہوئی۔ دونویں اِکو مرض دے مریض سان چھیتی اِی بھرپن دا گوڑھ ہو گیا۔ ۱۹۲۶ء وچ میں، گیانی ہیرا سنگھ دَرد تے چاترک ہوریں گیانی ہوراں دے دفتر وِچ ہال بازار اِک دن سِر جوڑ کے بیٹھے تے اینج "پنجابی سبھا" دی نینہہ دھری گئی۔

۱۹۳۱ء وچ اِہناں دی کویتاواں دا سنگرہ "چندن واڑی" چھپی۔ جیہڑی بڑی اُچی تے سُچّی شے سی۔ فیر ۱۹۳۲ء توں ۱۹۴۰ء دیاں کویتاواں دا مجموعہ "کیسر کیاری" ۱۹۴۰ء وچ چھپی۔ اِہدے بعد ۱۹۴۴ء وچ "نورجہان بادشاہ بیگم" اُردو اکھراں وچ تے ۱۹۵۰ء وچ صوفی خانہ گورمکھی اکھراں وچ چھپیاں۔

ہُن رب دوّوں گھر وچ ہر طرح دی لہر بہر سی۔ ایس روحانی سنتاں توں علاوہ رب نے اِک سپتری تے چار سپتر دل دا سرور تے اکھّاں دا نُور بنائے۔ سپتری ودیاوتی پلوٹھی دی اے۔ بلونت رائے۔ جسونت رائے، برج موہن تے پریم کمار بعد دی سنتان۔

اِہناں دی جیہڑی ورھے گنڈھ تے اِہناں دے متّراں دوستاں پنجابی دے مان یوگ لکھاریاں کو، کئی اُگھے لیڈراں اِہناں دا

سنمان کر دیاں ہویاں اِہناں نوں ٹاؤن ہال امرتسر وِچ ہوئے اِک بڑے بھارے جلسے وِچ ۴ اکتوبر ۱۹۵۰ء نوں "ابھے نندن گرنتھ" پیش کیتا۔ تے اِنج اِہناں نوں پنجابی دا "مہاکوی" منیاں گیا۔ اِہ جلسہ ایسے مقصد لئی اِہناں دے اعزاز وِچ کیتا گیا۔ تے آپ دیاں ادبی خدمتاں نوں سلاہیا گیا۔

اُنج تے پسیاں دے دی اِک اکھ جے شاہ بہرام والا امام بخش سی تے دوسری اکھ چاترک سی سیالکوٹ دی اِک باہنہ جے سر اقبال سی۔ تے دوسری چاترک سی۔ پر اِہ آپ امرتسری کہلان وِچ خوشی محسوس کردے سن کیوں جو اِہ آپ نور جہان نظم دے اخیر وِچ لکھدے ہن ؎ "امرتسر یا چاترک آیا وردے وِنڈاں"

چاترک بڑے نیاں سبھا دے بڑے مرنجان مرنج تے ملنسار سن۔ جے دل وِچ ہندو مذہب دا پیار کُٹ کُٹ کے بھریا ہویا سی۔ تے باقی مذہباں دی آدر عزت تے بھرم بھاء دی دل وِچ پورا پورا سی۔ تے ایہو وجہ اے کہ اِہناں دا میل جول ہندو مسلمان، سکھ، عیسائی ہر اِک نال اِکو جیہا بھرواں تے رجواں سی تے ہر اِک چاترک نوں اپنا ای جاندا سی۔ اِہناں دے دل وِچ سبھ لئی اِکو جیہا پیار خلوص تے دردِ سیک سی۔

چاترک نے غریبی تے ساہ دستی وِچ اکھ کھولی۔ پر دنیا دی گردش دے سارے چکراں نوں اپنی ہمت عزم تے رب دی مہر نال چکر دیندے چلے گئے۔ ایتھوں تک کہ چکر تھک گئے، اِہناں دی ہمت، استقلال حوصلہ تے صبر دے بوٹے بڑے گھن چھاویں تے پھلدار ثابت ہوئے۔ تے جد اِہناں اکھ میٹی چارے پاسے نصیبے دی ہریاول، دولت دی جگ مگ تے خوشی دا دھماں سی۔

شیخ سعدی نے اِک شعر وِچ آکھیا سی۔

"جدوں توں آیا سیں توں رو رہیا سیں تے سارے ہس رہے سن، ہُن دُنیا توں اِنج جائیں کہ توں ہس رہیا ہوویں تے سارے تینوں یاد کر کے رو رہے ہون۔"

تے رب دی مہر نال چاترک ہوراں اِہ گل پوری کر وکھائی۔ ۱۸ دسمبر ۱۹۵۴ء نوں جد اِہ دل دی حرکت بند ہون نال سورگ دل کوچ کر گئے۔ ہر اکھ نمناک تے ہر دل غمناک سی۔

چاترک دی زندگی جتھے دُنیا لئی ہمت عزم تے استقلال دی روشن مثال سی۔ اُہناں دی شاعری دی بڑی اُچی تے سُچی سی۔ چاترک ہوریں عروض دے چنگے جانوں سن۔ اِہناں دے شعراں وِچ وطن پیار، خیال دی اُچائی، سوچ دی ڈونگھائی جذبیاں دی سیتلتا دے نال روانی تے رس بوہت بڑی اے۔ تے اِہناں دا کلام فنی اعتبار نال بڑا اُچا تے سوہنا اے۔

دنیا دے ہور رجھیویاں دے باوجود پنجابی زبان دی ترقی وِچ اِہناں دا مان یوگ حصہ اے۔ پنجابی سبھا راہیں تے اُنج دی اِہناں پنجابی دی اُنتی لئی بڑا کم کیتا۔ تے حق اِہ اے کہ "ابھے نندن گرنتھ" دی بھینٹ تے سنمان دے دا فعی اِہ مستحق سن۔

کلام دا نمونہ

میرے کائنات دے مالکا میرے من دی میل اُتار دے   کوئی پا کے مینہہ مہر بھری میری بگڑی پیج سوار دے
میرے ساز دی ہیں صدا توہیں میرے درد دی ہیں دوا توہیں   توہیں لائی آکے بُجھا توہیں میرے تپدے سینے نوں ٹھار دے
میری ہر گئی تاں توہیں جتا میری رُڑھ گئی تاں توہیں بچا   جوئیں بن دا ری میرا کجھ بنا میرے ڈِگدے دل نوں سہار دے

"دُنیا دار نوں" :—

پیٹ دے پجاریا او رب دیا جھوٹیا   بھٹھ وانگ بھکھڑا ابھرڑے وانگ موٹیا
اگے توں اگیرے ہتھ حرص دا ودھانا ایں   پانی اُتے تیل وانگ پسرد ا جاناں ایں
رب جانے کیہڑا تیری حرص دا منارا ے   کتھے تیری کاماں دے سدھ دا کنارا ے
جیہڑا تیرے لاگے لگا اوہو گیا رنگیا   چسکیاں دے ناگ نے قبیلہ سارا ڈنگیا
تینوں اے تے فیشناں دے بھتے گھتی ہوئی اے   بھولی بھالی دیوی دی توں آبرو لٹی اے

میلے وچ جٹ :—

توڑی تند سانبھ ہاڑی ویچ وٹ کے   لمبڑاں تے شاہاں دا حساب کٹ کے
مینہاں دی اُڈیک تے سیہاڑ کڈھ کے   مال ڈھانڈا سانبھنے نوں چوہڑا چھڈ کے
پگ جھگا چادر نویں سوائے کے   سُماں والی ڈانگ اُتے تیل لائے کے
کچھے مار ونجھلی آنند چھا گیا   مار دا دمامے جٹ میلے آگیا

اِک گیت "نویں دُنیا" :—

پنچھیا نویں اُڈاری مار
کھنب کھلا کھلا کے چھاتی   عرشے پہنچ مار اِک جھاتی!
دیکھ رچیندا مات لوک وچ   سُپنیاں دا سنسار
پنچھیا! نویں اُڈاری مار

رنگ نسل تک گھلدے رلدے   مٹ دے جاندے پاڑے دل دے
رلدے لہو۔ رواج بدلدے   ایکے دا پرچار
پنچھیا! نویں اُڈاری مار

ہمدم

نام محمد رمضان تخلص ہمدم مشہور استاد ہمدم پیو دا نام شیخ الٰہی بخش لاہور اکبری منڈی دے وسنیک
جنم ۱۸۷۷ء وفات ۲۹ نومبر ۱۹۵۴ء

مڈھلی تعلیم مڈل تک پائی۔ اِہناں دناں وچ پیو الٰہی بخش مصوری کر دے سن۔ اہناں نوں ۱۲ ورھے دی عمر وچ مصوری (چیتر کاری) کرن دا چاچڑھیا۔ پر اہناں دی مصوری بناوٹی رنگاں تے والاں دے برشاں دی پابند نہیں سی۔ سگوں اِہ مصوری جگر دے خون تے سوچ دے قلم دی سی جس نوں لوک شاعری کہندے ہن۔

چھوٹی عمرے اِہناں نوں سید فضل شاہ۔ میاں رحیم بخش عرف رحیم یار۔ میاں ہدایت اللہ۔ سردار لاہورا سنگھ دی صحبت سنگت دا شرف حاصل رہیا جس نال اہناں نوں شاعری دا شوق ہویا۔ تے اِہ میاں مراد بخش لوہار دے شاگرد ہو گئے۔

ایسے سمے اہناں نوں ریلوے وچ نوکری مل گئی۔ اِہناں ٹرین اگزامینر بن کے افریقہ تک دی سیل کیتی ۲۱ ورھے ریل دی نوکری کر کے طبیعت اُچاٹ ہو گئی۔ اِک آزاد پنچھی کدتک نوکری دے پنجرے وچ بند رہ سکدا سی۔ نوکری چھڈ کے گھر آ گئے۔ تے تصنیف تالیف دا کم شروع کر دتا۔ اُہدے نال سید مٹھا بازار وچ کتاباں دی ہٹی کھول لئی پر آزاد طبیعت نے ہٹی دی کھٹی پسند نہ کیتی۔ تے اِہ کم وی چھڈ دتا۔

اہناں کجھ چھوٹے قصے لکھے جو چھپے ہوئے ہن۔ پر اہناں دے کلام دا مجموعہ "دھیریاں دی کان" اہناں دی اصل یادگار اے۔ اَج پنجابی ڈکشنری دی ترتیب دا اہا کا ج کر رہے سن کہ موت بلاوا آ گیا۔ تے سارا کم اَدھ وچ ہی چھڈ کے چلے گئے۔

پنجابی مشاعریاں۔ کوی درباراں وچ بڑی آدر عزت نال شریک ہندے تے انعامی مقابلیاں وچ انعام پاندے رہے۔ ہر تھاں "استاد ہمدم" دے نام نال مشہور سن۔ شعراں وچ روانی۔ اُچ خیالی تے سجم بڑا اسے۔ تشبیہاں۔ استعارے تے صفتاں ورتن وچ حاتم۔ طبیعت وچ نوینتا انکساری۔ ملنساری تے گمبھیرتا بڑی سی۔ اُچ بڑے انکھیلے تے حال مست۔ سدا توں غریباں اندازے تے سادا بھرا وا رہیا۔

اہناں دے شاگرداں چوں سردار کرتار سنگھ جی بلگن۔ بابو فیروز دین شرف جسونت رائے رائے سندر داس ندر۔ چراغ الدین دامن مشہور ہن۔

گلے دی خرابی کجھ چرتوں ودھ رہی سی۔ جد گلا بند ہو گیا۔ اوہ میو ہسپتال وچ داخل ہوئے۔ پر ہسپتال والیاں غریب طرا ایہا بڈھا "جان کے پوری توجہ نہ دتی۔ اوہ طبیعت دے بڑے انکھیلے سن۔ تن چار دن بعد ڈاکٹر جی نوں کہیا ایہنوں گھر لے چلو۔ اوہ تانگے وچ بٹھا کے گھر لیا رہے سن کہ رستے وچ بے ہوش ہو گئے تے روح دا پنچھی اڈاری لا گیا۔

تشبیہاں سید فضل شاہ وانگوں بڑیاں ورتیاں ہن۔ پر اس خوبی تے کامیابی نال کہ اوہ کدھرے بوجھل یا اکاوین والیاں معلوم نہیں ہندیاں۔ سگوں انج جاپدا اے جویں سچ مچ موتی جڑے "دہیریاں دی کان" چوں کجھ نمونے نظم "قلم تے تلوار دے کجھ شعر"

قلم تے تلوار جھیڑے وار تہ داری دا ر کیتے
اِکو داری کھول دساں واردات وار دی
شوت کے میان اُہنے سوت لئی جان میری
کم سی کسوتا جے کسوتا ہتھ مار دی
اُٹھی پھیر گج کے تے دسدی جہان اُتے
گرڑا ہیتی بجلیاں دے سیراں تے لشکار دی
ڈھین لگے ڈھین جدوں ڈھین لگی ڈھین جوگی
ڈاہن کیتے ڈھین تے سمندراں نوں تار دی
تخت والے تخت نوں بے تخت ڈگے تختیاں تے
تخت بخت روہڑ کے تے بھٹ تے پھٹکار دی

استری داماں دے کجھ شعر

جھیڑے دی تے زندگی دی موت پئی جاپدی اے
تاڑدی اے جگ تے خیال نال استری
مرداں تے اسراں نے سکھ دا بھیال ہوناں
کٹ دی سارے نال نال استری
بھجدی بھیالی دی تے ہانڈی دی چھراہے وِچ
عمر ساری کٹ دی بھیال نال استری
پتی دی تے مٹی دی کنالی دی جہاں ایہنوں
بدل دی نہ سونے دے دی تھال نال استری
ننگی کھوتی والا ایہنوں راجہ پیا جاپدا اے
پوچھدی نہ موڑاں دی پال نال استری

نظم "پینڈو" دے کجھ شعر

ڈاہنال اندر لیٹا پرانے بہہ کے گل کرن
واڑیاں دے دھوئیں اندر کھوکاں رہیا مار پینڈو
ہاڑ تے سیال بھانویں چکڑ گارا دھپ ہووے
ننگے پیریں کچی پھرنا پچھے تپھے نار پینڈو
ہووے جے خیال والا ٹو کے میلے لیڑیاں توں
ہوون دھوون نال رکھے آپ دی دہار پینڈو
لیف تے رضائیاں اوہو جیہیاں ٹڑدا دے دیاں
جوآں دے گڑگج اندر پالدا پرنار پینڈو
سانجھ سانجھ دا کھجدا اچھوڑ رہے تے بھڑے لے اندر
ہیلے نے نہایاں تیجھے ٹاکیاں جو چار پینڈو

امیر علی شاعر

نام تے تخلص امیر علی ۔ پیو دا نام محمد نصیر پنڈ بھرت ضلع گورداسپور دے وسنیک ۔ جنم ۱۸۶۶ء وفات لاہور ۱۹۴۱ء ۔

جد ذرا امساں پُھٹیاں تے اِہ پڑھائی دی تھاں سَیل سپاٹے لئی مکہ معظمہ ، مدینہ منورہ ، اصفہان ، عسقلان وغیرہ چلے گئے ۔ چار سال بعد گھر آئے تے ۱۸۹۷ء وچ ریلوے وچ ملازم ہو کے امرت سر کم کر دے رہے پر آزاد پنچھی جیوڑا اِہ نوکری دے پنجرے وچ کدے تک بند رہ سکدا سی ۔ نوکری چھڈ کے لاہور آ گئے تے پنجابی وچ قصے لکھ کے آپ چھپوانے تے آپ پھر کے ویچنے شروع کیتے ۔ چڑھدی جوانی ، نویں رنگ دے گیت اَہ وی پنجابی بولی وچ ۔ ڈاہڈے پسند کیتے گئے ۔ ایتھوں تک کہ اک قصہ کرتُوت دنیا ۲۱۲ واری تے دُوجا زندہ دل نامہ ۲۱۴ واری چھپے ۔ تے ہزاراں چھپے ۔ ایسے طرح ہور دی کئی قصے لکھے اِہناں قصیاں توں سوا اہناں ۵۱۲ صفحے دا اک "وڈا جنگ نامہ" لکھیا ۔ جس وچ بیرس تے کرنا رس دا رنگ اے ۔ اِہ وی چھپیا ہویا اے ۔ کہندے نیں ، مولانا ظفر علی خاں دے والد مولانا سراج الدین نے اُہناں دِناں وچ اخبار کاشتکار جاری کیتا ۔ اِہناں اوس لئی اک نظم لکھی ۔ جس دا اِک بند اِہ سی :

امیر علی اِہ دنیا فانی — کوئی کسے دا ہت نہ جانی
کہو کلمہ کوئی رہے نشانی — دنیا ہے کوئی دم مکان

قوم زمیندار ہوئی ویران

اِہ نظم بڑی پسند کیتی گئی تے مولانا سراج الدین نے ایس نظم توں اثر قبول کر کے اخبار دا ناں کاشتکار دی تھاں "زمیندار" رکھیا ۔ جو ہُن تک جاری اے ۔

شاعری توں سوا اِہ حکیمی وی کر دے رہے ۔ اہناں مجربات امیر علی دو طبی ٹوٹکیاں دیاں چھوٹیاں کتاباں بھی لکھیاں ہَن ۔

اِہ حکیمی وچ وی مشہور سَن ۔ پر پنجابی شاعری وچ بوہتے مشہور سَن ۔ اہناں دی شہرت اتے ہرمن پیار نوں دیکھ کے لاہور میونسپل کمیٹی نے فلیمنگ روڈ لاہور توں گوال منڈی تک دی سڑک دا نام امیر علی شاعر روڈ تے چُونے منڈی وچ اِک محلے دا نام محلہ امیر علی شاعر رکھیا ۔

اہناں دی شاعری ربی وات۔ ای سمجھو۔کیوں جو نہ زیادہ علم پڑھیا تے نہ کسے توں اصلاح لئی۔
تے شعر جو آکھے اوہ سِدھی سادی پنجابی تے پیندری بولی وچ۔ اہناں دے قصیاں دے کجھ نام اِہ ہن:۔
کھچراگھنڈ۔ چرسی پٹھہ۔ افیمی گھگھو۔ بھنگی بٹیرا۔ زمانہ سازی۔ زندہ دل زمانہ۔ کل جگ رنگ وکھایا۔
فاقہ مست بابو۔ تے کبت امیر علی وغیرہ۔

کبت وچ اہناں میاں جان دی ریس کیتی اے، تے سوہنی۔ کبت، دا نمونہ:۔

گنجری دا چست بُرا	جھولی چک ہت بُرا	کرم آیا نت بُرا	جھوٹھ نہیں میں ماردا
سُود والا پھیر بُرا	ہتبہ دلیر بُرا	عورتاں متیر بُرا	عزت اُتاردا
ڈیرہ پیا نائی بُرا	بھین گھر بھائی بُرا	سوہریاں جوائی بُرا	لعنتاں سہاردا
امیر علی خار بُرا	ٹکڑ بوچ یار بُرا	نیچ دا پیار بُرا	جگ سبھے پکاردا

افیمی گھگھو دا اِک بند:۔

سرد خشک افیم دے چار درجے معدے دل دماغ نوں جکڑدی اے
گھوکی چاہڑ اعصاب کمزور کردی قبض نال انسان نوں رگڑدی اے
باہ کرے تباہ نہ چا چھڈے بیوی نال ہوریاں جھگڑدی اے
امیر علی افیم صیاد وانگوں چھڈے نہیں زندہ جنھوں پکڑدی اے

ہور:۔

امیر علی لکھ عاقل چاتر کھان دھکے تے رُلدے
سونا پھڑن تے ہو جائے مٹی نال لکھاں دے تُلدے
جھل ولیاں کملیاں دے سر چھتر ائیاں ڈِٹھے جُھلدے
بے پرواہیاں رب سچے دیاں ہوئے باز قیدی بلبل دے

وڈا جنگ نامہ۔ ایس وچ اسلام دے مُدھ توں غازی مصطفیٰ کمال دے جنگاں تک دا
سارا حال شعراں وچ بیان کیتا اے۔ زبان سادا اے تے کجھ شعری بھلاں وی ہن۔

معاویہ دا پُت یزید جد تخت تے بیٹھا۔ تے اوس حکمنامے جاری کیتے اوس ویلے مکےؔ بابت لکھدے ہن۔

عبداللہ بن زبیر نے مکے دے وچ آن
برخلاف یزید دے وعظ جو کیتی جان
سُن سُن وعظ جو ایس دی خلقت ہوئی دلیر
لیا یزیدوں اوس نے مکہ سارا پھیر
وعظ اُہدی نوں سُن دیاں خلقت ہُم ہُما
اثر اُہدی تقریر دے اندر انت نہ کا
مکے وچ یزید دا حاکم حارث آ
اِہ بھی تند مزاج سی ویندا حکم چڑھا
خبردار تقریر نہ کرنے پاوے کو
عبداللہ میرے پاس بھی حاضر جاوے ہو
حکم اُہدے دی مُول نہ کسے کیتی پرواہ
آکھن کون ناچیز توں مُنہ گل وچ پا

ڈھولی شاعری دا اِک نمونہ

ٹور نہ سائیاں خالی مینوں در تیرے تے آیاں ہیں
تدھ بن میرا ہور نہ کوئی جدھر جاواں ملے نہ ڈھوئی
تاہیوں آ کُرلائیاں ہیں
ٹور نہ سائیاں خالی مینوں در تیرے تے آئیاں ہیں

باوا بُدھ سنگھ

نام بُدھ سنگھ پیو دا نام باوا الہنا سنگھ لاہور دے وسنیک
جنم ۴ جولائی ۱۸۷۸ء - وفات ۱۷ اکتوبر ۱۹۳۱ء
سکھاں دے وچ گنے منے امیر واس جی دے خونواں دے چول سن۔

اہناں دے دادا باوا اٹل سنگھ نوں مہاراجہ رنجیت سنگھ نے پنڈ امرسدھو (لاہور) دے کول جاگیر دتی جیہڑی انگریزی راج سمے سرکاری علاقے وچ رلا لئی گئی۔ ایس تے اہناں دے پتا باوا الہنا سنگھ پنڈ دی وستوں چھڈ کے لاہور آ گئے۔

باوا بدھ سنگھ جد ذرا سیانے ہوئے تے پنڈ دی مسیت وچ مُلّاں کولوں اُردو فارسی پڑھی۔ فیر سکول وچ داخل ہو کے ۱۸۹۴ء وچ مشن ہائی سکول رنگ محل لاہور توں میٹرک پاس کیتا۔ ستے اہناں دے پتا الہنا سنگھ جی نے آپ دا ویاہ کر دتا۔ کیونجے اوہ اپیاں دا چاہندی کہ نونہ آن نال گھر دی کجھ رونق ہور ودھ جائے۔

اہناں نوں تعلیم دا شوق سی۔ ویاہ دے بندھن ایس شوق نوں بنھ نہ مار سکے۔ اہناں کالج وچ داخل ہو کے ۱۸۹۶ء وچ ایف۔ اے کر لیا۔ تے فیر رڑکی کالج وچ انجینئری دا امتحان پاس کرن لئی داخل ہو گئے۔

سن ۱۹۰۲ء وچ رڑکی دی پڑھائی توں ویلے ہو کے پی۔ ڈبلیو۔ ڈی وچ نوکر ہو کے ایس۔ ڈی۔ او لگ گئے۔ فیر فروری ۱۹۳۱ء توں ستمبر ۱۹۳۱ء تک ہفرڈ سرکل پی۔ ڈبلیو۔ ڈی وچ سپرنٹنڈنگ انجینئر دی تھاں کم کر دے رہے

۱۰ اکتوبر ۱۹۳۱ء نوں اوہ ڈلہوزی ولوں تے گئے۔ ہم اوں لاہور واپس آ رہے سن کہ اٹاری دے نیڑے اہناں دی موٹر کار اِک رکھ نال ٹکرا گئی۔ اہناں نوں بڑی سخت سٹ لگی۔ چھیتی نال گھر لیا دے گئے۔ ڈاکٹراں ویکھ کے آکھیا سٹ گھوڑ جہی لگی اے۔ کل سجے پاسے دا اپریشن کر دیاں گے۔ پر اوہ کل آون توں پہلاں ای اگلے جہان چلے گئے۔ جتھے اہناں نوں فیر کسے اپریشن دی لوڑ نہ سی۔

باوا بدھ سنگھ اہناں گنتی دے ماں بولی دے سیوکاں چوں سن جنھاں نوں ماں بولی نال پیار سی۔

تے ہمہ مات بولی دی نگر سیوا کرنا اپنے جیون دا مشن سمجھدے رہے۔ اوہ دسویں وچ پڑھدے سن کہ انہاں نوں لاہور وچ بابا خدا سنگھ دے ڈھیرے آون کتھا سنن تے سکھی دھرم گرنتھ پڑھن دا موقعہ ملیا۔ ایس توں اہناں نوں پنجابی کوتا دی چیٹک لگ گئی۔ جد مشن کالج وچ ایف۔اے۔ دی پڑھائی کر رہے سن آپ نوں سوامی رام تیرتھ دے لیکچر سنن دا موقعہ ملیا۔ جس نے آپ تے چوکھا اثر کیتا۔

میں ۱۹۱۳ء وچ اپنے قصہ ہیر رانجھا دے نال کجھ پنجابی شاعری لئے نوٹ تے پنجابی شاعراں دا سنکھیپ حال چشمہ حیات دے نام نال چھاپیا۔ میں تے ہور رجھیویاں دے سبب ایدھر پورا دھیان نہ دے سکیا۔ پر بابا ابدھ سنگھ جی نے میرے ایس مضمون "چشمہ حیات" دے سومے نوں دریا دی صورت وچ ڈھالن دا حق کیتا۔ نے پنجابی شاعری تے شاعراں دے گھر کھوج دل دل وچھون رجھے رہے۔ اہناں سبھ توں پہلاں ہنس چوگ ۱۹۱۳ء وچ فیر تن سال بعد کوئل کو ۱۹۱۶ء وچ تے فیر بیبا بول گورمکھی وچ اتے ایس دے بعد پریم کہانی اردو وچ چھپوائی۔ جس وچ چھ نویں پنجابی شاعراں دا حال تے اہناں دے کلام دا نمونہ پیش کیتا۔

اہناں توں سوا اہناں منڈری چھل (ناٹک) نار نویلی (ناٹک) چندر ہری (ناٹک) پریتم چھوہ (کوتا) تے نینی شتک۔ ویراگ شتک۔ شنگار شتک۔ راجہ رسالو۔ ویہ گور تے دامنی وغیرہ ۱۶ کتاباں لکھیاں پر ایہہ توں ودھ مشہوری مقبولیت اوہ لکھیاں چار کتاباں نوں حاصل ہوئی۔ یونیورسٹی نے اہناں تے انعام وی دتا۔ تے پنجابی گیانی تے آنرز ان پنجابی (اردو) دے امتحان وچ شامل کرلیاں۔

بابا ابدھ سنگھ بڑے ملنسار محبتی تے پنجابی بولی دے سچے پریمی سن۔ اہناں اپنے جیون دی ساری واہل پنجابی بولی دی سیوا تے کھوج وچ بیتت کر چھڈی۔

لاہور وچ جیہڑی پنجابی سبھا آپ اوہدے موڈھیاں وچوں سن۔

آپ دی کوتا دا نمونہ نظم "بسنت" دا اک بند

ہن آئی رت بسنت دی! اوہ سد پیارے کنت دی!
اوہ جند جیا جنت دی! اوہ راگ سُر بے انت دی!
ہُن کھول اکھاں جاگ نہیں رنگ دیکھ سُن شوہ راگ نہیں

کرپا ساگر

نام لالہ کرپا ساگر۔ پیو دا نام لالہ میا داس۔ پنڈ پپناکھہ ضلع گوجرانوالہ دے وسنیک۔ جنم ۱۸۷۹ء (۱۵ ہاڑ بساکھ ۱۹۳۵ ب) وفات ۱۹۳۹ء۔

اِہناں دے وڈے کشمیر وچ کاردار سن۔ پر سمے دا پھیر کشمیر چھڈ کے پنڈ پپناکھہ (گوجرانوالہ) آ وسے۔ اِہناں دے مرن بعد ایس گھر تے غریبی دا دلدّر ورت گیا تے اِہناں دے پتا لالہ میا داس نوں روٹی دی فکر وچ سبی (کوئٹہ) جانا پیا۔ اُہناں اوتھے جا کے نوکری کر لئی۔

اِہناں مڈھلی تعلیم پنڈ دی مسیت دے مولوی کولوں حاصل کیتی۔ فیر لاہور آ گئے تے ایف اے تک پڑھائی کیتی۔ پر غریبی دا روگ اجیہا لاگو ہویا کہ اِہ پڑھائی چھڈ کے نوکری دی فکر وچ ایبٹ آباد گئے تے اوتھے سکول وچ ماسٹر لگ گئے۔ اوتھے جی نہ لگیا تے لاہور آ کے ’ڈی اے وی‘ ہائی سکول وچ ماسٹر لگ گئے۔ فیر ایس نوں چھڈ کے یونیورسٹی پنجاب وِچ ملازم ہو گئے۔

آپ دَسدے ہن کہ مَیں نِکا جیہا ساں، جد پنڈ دیاں گلیاں وچ ڈھاڈی تے ڈوم ڈفالی منگن لئی آوندے تے اُہ سُرنال شاہ محمد دے بَینت، قادریار دا پورن یاں کوئی ہور بَینت پڑھدے تے مَیں بڑے شوق نال سُن دا تے اُہناں نوں یاد کرن دی کوشش کردا۔ فیر پتا دے مَرن تے اِک مرثیہ لکھیا جس دے کجھ شعر اِہ ہن:

تیری عمر بڑھاپا تے توں محنت کیتی
کھٹ دیاں کھٹ دیاں اساں لئی تیری عمراں بیتی
مُل پایا نہ جاندا تیتھوں محنت جو لیتی
کون کرے گا پتا جی ہُن میرے نال پریتی؟

اِہ شعر لِکھن ویلے اِہناں دی عمر تیرہ چودہ ورھے دی سی۔ تے مڈل وچ پڑھدے سن۔ ایس دے بعد شعر آکھن دا شوق وَدھ گیا۔ تے پھیر اِہناں پھٹکل نظماں توں سوا لکھشمی دیوی۔ رنجیت سنگھ (ڈرامہ) تے من ترنگ لکھیاں۔ کتاب من ترنگ وچ اِہناں دیاں پھٹکل نظماں تے گیت وغیرہ ہن۔

اِہناں دیاں نظماں ادبی، اصلاحی تے قدرتی (نیچرل) رنگ وچ رنگیاں ہویاں ہن۔ کلام وچ خیال، اُڈاری زور، روانی تے ربط ڈھیر اے۔ بدیشی (انگریزی) شاعری دا اپوکھا اِہناں دے شعراں تے چوکھا اے۔ اِہناں دی

کوتا عشق عاشقی تے ہجر، رہ دسے جھگڑیاں جھانجیاں توں سوکرہ دُور اے۔ بولی ٹھیٹھ تے نرول ورتی اے۔ من ترنگ دی اک نظم "جہلمے دا پانی" چوں کجھ نمونہ:

واہ وا پانی جہلمے دا وگدا ہو — وگدا رگدا واہ وا سوہنا لگدا

پیلڑے وہن دا چھنکنا چھوہ

چڑھ چڑھ چھپیاں گیٹیاں وٹیاں کھیڈ لگن میٹیاں سیٹیاں مار

اچیاں بھیپیاں پیلیاں بھیپیاں پنجدا سنجدا چھنجدا سار

گھڈاں وچ پھر پھر بیٹیاں توں کر کر جھرنیاں توں جھر جھر دھر دھر ہو

پتھراں توں چڑ چڑ ٹوٹیاں وچ گھر گھر اُچے نیویں گر گر ہس ہس رو

واہ وا پانی جہلمے دا وگدا ہو

اک لمی نظم "ہمالیہ" چوں:-

چھڈے نوں روک کھلو اُچی جیہی دیوار و — کالی گھٹا دے وانگر اے بھوسلی قطار و

بدل دے نال رلیو بھئے بدلاں وی مار و — ایشور وقت دِتا ہے پتھراں دی دھار و

دنیا تے نال تساڈا پربت ہمالیہ اے

سر مُکٹ راجگی دا برفاں توں پایا اے

ویلاں نے تریل پی پی شکلاں سواریاں نیں — پھلاں نے وچ ڈاراں لیاں اُڈاریاں نیں

ریتاں وی چھڈیاں نیں بھڑکاں وی ماریاں نیں — ہریاولے سمندر سیاں دی تاریاں نیں

بھڑ بھڑکے دے سگندی دیٹیا دے جب لئے نے

افسوس ان کھڑے کئی پھانڈے توں سڑ گئے نے

نظم "اج کل دیاں کڑیاں" دے کجھ بول:-

گل گوانی ماہی دے — اج کل دیاں کڑیاں ڈھولا

کم نہ دھندے ماہی دے — سب گلیں رُڑھیاں ڈھولا

تند نہ کڈھن ماہی دے — پئے باہیں کھلیاں ڈھولا

پھڑن اٹیرن ماہی دے — نہ مکدی جھپلی، ڈھولا

محمد اسمٰعیل مشتاق

نام شیخ محمد اسمٰعیل تخلص مشتاق لدھیانہ دے وسنیک۔

جنم لدھیانہ ۱۸۷۹ء　　　　وفات امرتسر اپریل ۱۹۳۱ء

لدھیانہ دے جم پل۔ اجے تھوڑا علم پڑھ کے نہر دے محکمے وچ پٹواری لگ گئے۔ پر لدھیانہ دا دانہ پانی راس نہ آیا۔ روگی ہو کے امرتسر آ گئے۔ تے کٹڑہ جیل سنگھ وچ ٹرنکاں دی ہٹی تے کرموں ڈیوڑھی وچ ٹرنک بنان دا کارخانہ کھولیا۔ تے نال اک ہور منیم رکھ لیا۔ کیوں جو آپ شعراں دے شوقی تے جلسیاں، مشاعریاں تے یار بیلیاں دے بڑے چاہتوان سن۔ تے چیجی حسن آہ بوہتا میلا ایدھر ای گذار چھڈدے سن۔ اہناں نوں شاعری دا شوق بچپن توں سی۔ پہلوں لدھیانہ وچ نادر تخلص کردے رہے۔ فیر امرتسر آ کے مشتاق رکھ لیا۔ بھائی خان رشید دے شاگرد ہو کے شاعری کردے رہے۔ تے اہناں دی زندگی وچ ای اہناں دے اکھاڑے دے خلیفہ بن گئے۔

۱۹۱۱ء وچ اہناں دا امرتسر دے اک ہور پنجابی شاعر میاں امیرالدین خورم نال ٹاکرا ہو پیا۔ اہناں اک سیحرفی چھپوائی۔ اہناں جھٹ اہدیاں بھلاں دا نبیڑا کر دتا ہویاں اصل شعر بھلاں دا نبیڑا تے سودھیا ہویا شعر لکھ کے چھپوا دتا۔ اوس دا اک شعر ایہہ سی۔

خورم :- ض۔ ضامن اسنوں دے کے رب آیاں کل ضرور تیرے پاس آوسن گے
تیری خاطر مضطر نوں شادکا رن شوق نال تشریف لیا وسن گے
ملاقات دے واسطے سہل جیہی تینوں کوئی ترکیب سکھاوسن گے
تیرا قصۂ غم سن کے اے خورم اپنی رام کہانی سناوسن گے!

دوسجے تک وچ خاطر بمعنی دل پنجابی وچ ٹھیک نہیں۔

سدھائی مشتاق جی۔ ضامن اس نوں دے کے رب آیاں کل ضرور تیرے پاس آوسن گے
تیرے غم کدے وچ اوہ شاہ خوباں شوق نال تشریف لیاوسن گے
تیرے میل ملاپ دے واسطے اوہ کوئی سہل ترکیب سمجھاوسن گے!
ہے امید کہ دیکھ کے اے خورم تیرے حال تے کرم فرماوسن گے

ایس سودھ نے ٹھاکرے نے اِہناں دا ناں چمکا دتا۔

اِہناں نوں رب دے پاک رسول نال بڑا پیار سی۔ راقب قصوری دا نگوں نعتاں لکھن وچ گُڑھے ہوئے سن۔ اِہناں دے نال تے امرتسر وچ اک بزم مشتاق بنی۔ اِہ پنج ورھے تک ہر ورھے بزم مشتاق دے جلسے تے نعتاں دا اک مجموعہ چھپوا کے پیش کردے رہے جس وچ چھ اُردو تے چھ پنجابی نعتاں وکھو وکھراں وچ ہندیاں۔ اِہ مجموعے بڑے مقبول ہوئے۔ نے کئی کئی واری چھپ کے وِکدے رہے۔ اِہناں اُردو وچ وی اِک نعتیہ دیوان لکھیا۔

بڑے ملنسار، مجلسی، خُلق پیار والے تے ہر من سانجھے سن۔ ہندو مسلمان تے سکھ سبھ نال اکو جیہی محبت سی۔ پنجابی دے بڑے پریمی سن۔ اِہ پنجابی سبھا دے موہڈیاں وچوں سن۔ تے پنجابی سبھا دے کماں تے مشاعریاں وچ ودھ ودھ کے حصہ لیندے رہے۔ کُجھ چر پنجابی سبھا دے وائس پریذیڈنٹ (اُپ پردھان) وی رہے۔ اِہناں دے شعراں وچ رس مٹھاس۔ روانی تے وستھار بڑا سی نعتاں وی لکھیاں۔ نے رنگین کویتا دی اصلاحی رنگ دی ورتیا تے سیاسی دی کانگرس تے خلافت دے زمانے بڑے گیت تے پولیٹیکل نظماں لکھیاں۔ جنہاں کارن اِہناں نوں کُجھ دن جیل وچ جانا پیا۔ خلافت دے سمے اک گیت اِہناں لکھیا۔ جہدا ٹیپ دا بول سی:۔

غازی مصطفےٰ پاشا کمال دے تیریاں دُور بلایاں
ٹُٹ دے سمرنا دے بال دے کھرکھر لمیاں باہیاں

جو بڑا مقبول ہویا تے اِہناں دناں وچ ہر بچہ بڈھا گلی بازار وچ پڑھیا جاندا۔ ایہو گاندا نظر آندا سی۔

اِہناں دے شاگرداں وچ ڈاکٹر ویدیا داس ہندی تے موسیٰ لدھیانوی مشہور ہن۔

کلام دا نمونہ:۔

سرا۔ رہبر تھیں پی کے مے وحدت دا نشے دے وچ مخمور ہو جا!
برپا لفظ کر دے انا الحق والا ایسا عالم ہستی تھیں دُور ہو جا!
دار عشق تے چڑھ کے منصور دا نگوں توں بھی یار دی نظر منظور ہو جا
اے مشتاق ہو تو اقبال[1] آں نمو تو اس مضمون تے صدقے ضرور ہو جا

[1] مرجاؤ مرن توں پہلوں۔

سوبھا رام شرف

نام سوبھا رام تخلص شرف قوم کھتری امرتسر دے وسنیک۔
جنم ۱۸۷۹ء مطابق ۱۹۳۶ بکرمی
پہلوں شنکر داس شنکر دے شاگرد ہوئے۔ فیر منشی محمد دین سوختہ دے۔ اُن پڑھ سن۔ پر شعر سوہنے تے دل کھچویں کہندے سن۔ چانن شاہ دے تکیہ تے فتح شاہ بخاری دے مزار تے ہر اٹھوارے مشاعرہ ہندا تے اُس وچ ودھ چڑھ کے حصّہ لیندے۔ اِنہاں دا سارا کلام اُن چھپیا اے۔ نمونہ کلام سے

د
دل دا نا سخی وانگ حاتم دنیاں متھوں نہ سرے تے کی کراں میں
ایسا دُکھا نصیب کہ دل میری کدی نگہ نہ کرے تے کی کراں میں
حسرت کھڑی روے دیا کنڈرے تے ڈبا بخت نہ ترے تے کی کراں میں!
داڑھاں ہلیاں وال سفید ہوئے شرف نفس نہ مرے تے کی کراں میں

ب
بت نوں پوج میں بت ہویاں ہوئی اجے نہ گل وصال دی اے
بِرہوں اگ فراق دی وچ سینے لگی بجھے ناہیں ہڈاں دی اے
کدی رونداں تے کدی ہسناں ہاں حالت عجب اِہ میرے خیال دی اے
کدیں ماہرُو دی لکھنا یاد مندر صفت زلف دی شرف خال دی اے

ج
جگرے ہوئے ہیں باروڈ تے قاصد شکیہ سنبھوڑا گھلیا ای
نازک وال سفید سر وقت پیری میرا نال غماں ہو چھلیا ای
اُگ وند داڑھاں وچ واسپے دکا نخل امید نہ پھلیا ای
شرف شبِ تاریک گناہ ہوئے دن نفس دوپہر نہ ڈھلیا ای

سوبھا رام شرفؔ

نام سوبھا رام تخلص شرفؔ قوم کھتری امرتسر دے وسنیک ۔

جنم ۱۸۷۹ء مطابق ۱۹۳۷ بکرمی

پہلوں شنکر داس شنکر دے شاگرد ہوئے۔ فیر منشی محمد دین سوختہ دے۔ اَن پڑھ سن۔ پر شعر سوہنے تے دل کھچویں کہندے سن۔ چانن شاہ دے تکیہ تے فتح شاہ بخاری دے مزار تے ہر اٹھوارے مشاعرہ ہُندا تے اُس وچ ودھ چڑھ کے حصہ لیندے۔ اِنہاں دا سارا کلام اَن چھپیا اے۔ نمونہ کلام ؎

ا دل دا سخی وانگ حاتم دنیاں متھوں نہ سرے تے کی کراں میں
ایسا دُکھا نصیب کہ دل میری کدی نگہ نہ کرے تے کی کراں میں
حسرت گھڑی روے ندیا کنڈرے تے ڈُبا بخت نہ ترے تے کی کراں میں!
داڑھاں ہلیاں نال سفید ہوئے شرفؔ نفس نہ مرے تے کی کراں میں

ب بُت نوں پوج میں بُت ہویاں ہوئی اجے نہ گل وصال دی اے
برہوں اگ فراق دی وچ سینے لگی بجھے ناہیں ہڈاں دی اے
کدی رونا تے کدی ہسناں حال حالت عجب اِہ میرے خیال دی اے
کدیں ماہ رودی لکھنا یاد اندر صفت زلف دی شرفؔ خال دی اے

ج جگر تے ہوئے ہیں یار وتے قاصد سکھ سنیہوڑا گھلیا ای
نازک نال سفید سر وقت پیری میرا نال غماں ہو چھلیا ای
اُگ نند داڑھاں وچ وار سپے دِکا نخل امید نہ پھلیا ای
شرفؔ شب تاریک گناہ ہوئے دن نفس دوپہر نہ ڈھلیا ای

منشا سنگھ دُکھی

نام سردار منشا سنگھ تخلص دُکھی۔ جنڈیالہ ضلع جالندھر دے وسنیک سمت ۱۸۸۸ء۔ اوہ جالندھر دے مشہور رام گڑھیا خنواوے چوں ہن۔ ڈھیر چر کمائی دے سلسلے وچ کینیڈا امریکہ رہے سن ۱۹۳۰ء دے نیڑے کلکتہ تے اودے کجھ چر بعد امرت سر آ گئے۔ اوہناں کلکتے وچ کوی گُٹیا دی نینہہ رکھی۔ ماسک پتر کوی گو رکھی وچ کلکتہ توں جاری کیتا۔ کوی گُٹیا دے آپ پردھان منتھے گئے تے ایس گُٹیا تے ماہنامہ کوی راہیں اوہناں پنجابی بولی تے کوتا دے واڈھے لئی ڈھیر کم کیتا تے امرت سر آ کے اوہناں اخبار آکاش بانی جاری کیتا۔

دُکھی جی دیاں لکھتی کتاباں دُکھ پرن پرکاش، پریم کانگاں، پریم چانگاں، پریم مانگاں تے پریم تانگاں چھپ چکیاں ہن۔ اوہناں دے کلام وچ رس، سوچ، اُچ خیالی تے پکیائی اے۔ سبھاؤ دے بڑے مٹھے تے سیتل۔ آپ نام دلوں بھاویں دُکھی ہن پر ہر اپنے پرائے دی ویکھن والی اکھ اوہناں نوں کدی دُکھی نہیں ویکھدی تے نہ رب اجیہا وکھائے کھڑیا متھا تے ہسدا چہرہ تے ایہو سوہنا لگدا اے۔

کلام دا نمونہ :۔

قوماں مردیاں نہیں جو مرن جانن سوئی مردیاں جو مرن ڈردیاں نیں
سُکھی وسدیاں جو سُکھیں وسدیاں ناں سُکھ وسدیاں جو دُکھ جردیاں نیں
دُکھی رہندیاں جو دُکھ سہندیاں ناں تختیں چڑھدیاں جو تختیں چڑھدیاں نیں
مرنوں ڈردیاں جو دُکھ جردیاں نیں ٹھُڈے کھاندیاں سو سدا بردیاں نیں

نظم "کالی کملی والیا ماہیا" دا اِک بند :۔

دیوے بتیاں دا ویلا ہون لگا چھپے دن تے پھری سیاہیا وے
واٹے دگر واڑیں پالیں گھریں آئے تیں ناں اجے تیکر وی واہیا وے
اکھیں تک رہیاں تیری واٹ وے تے دھڑکے چیت لگی اُبھے ساہیا وے
تیری پریم دُواری گھروں کڈھیاں نیں تد فاں دُکھی کنڈیں پھڑیں ماہیا وے

مُراد بخش مُراؔد

نام مراد بخش ۔ تخلص مراؔد ۔ لاہور دے وسنیک ۔ سردار لاہورا سنگھ دے شاگرد ۔ جنم ۱۸۸۱ء وفات ۱۹۰۸ء ۔ لاہور وچ رہندے سے لوہارہ کم کردے سن ۔ جد شاعری دی چینک لگی تے سردار لاہورا سنگھ دے شاگرد ہوئے ۔ اہناں دناں وچ بَینت بازی دا بڑا زور سی ۔ اہ وی بَینت لکھدے رہے ، تے بڑی چھیتی اوہ مشہور ہو گئے ۔ تے اُستاد متھے جان لگ پئے ۔ بابو ہمدم تے مستری مولا بخش اہناں دے اُگھے شاگرد ہن ۔ اہ عین جوانی وچ ، ۲۷ سال دی عمر پا کے رمضان دے مہینے فوت ہو گئے ۔ اہناں دے مرن تے اہناں دے اُستاد سردار لاہورا سنگھ نے اک مرثیہ وی لکھیا جس دے آخری دو شعر اہ ہن :۔

ماہ رمضان تے اُنیؔ سو اٹھ سمت ۱۹۰۸ء کر کے کُوچ پہلے جمعہ وار گئے نے
ایس باغ جہان تھیں عدم وَتے مراد بخش شاگرد لوہار گئے نے
پہلی منزل وداع کر کے یار جانی واپس گھراں وتے زار وزار گئے نے
پیارے ، سجن ، طفیل ، ہدایت سندی لاہورا سنگھ اہ سخن وچار گئے نے

کلام دا نمونہ :۔

ی یار بانکا جا پے سُرخ اکھیں جویں پُتلیاں لال لباس پایا
دل سہکدا اے ویکھاں کویں سجن ڈیرہ دُوتیاں نے آس پاس پایا
تیرا یار ناراض ہے تدھ اُتے میرے جیو لوکاں اہ وسواس پایا
جھوٹھے عاشقاں لئے مراؔد ناہیں اساں سخن محبوب دا راس پایا

ل لاج سبھ اساں دی ہے تینوں پیدا کرن والا بخشہار ہیں توں
اساں نال یقین دے منیاں اے اوکھے ویلڑے دا مددگار ہیں توں
سبھ کرن سوال دربار تیرے اساں جانیاں سچی سرکار ہیں توں
مراد بخش کہے دلوں پکار کر کے مالک سبھ دا پرور دگار ہیں توں

پنڈت دولت رام

نام پنڈت دولت رام پیو داناں پنڈت صاحب دتہ۔ پنڈ رام گڑھ سرداراں ضلع لدھیانہ دے وسنیک۔
جنم ۱۸۸۸ء وفات لاہور وچ ۱۹۳۵ء

مُڈھلی تعلیم اُردو، ہندی پڑھ کے بالاں بچیاں نوں ہندی لنڈے پڑھاندے رہے۔طبیعت دی روانی تے شعراں دی موزونی ربّی دات سی۔ ۱۹۰۴ء وچ اِہناں قصہ رُوپ بسنت لکھیا تے لوکاں نری زبانی کلامی صلاحتا ای نہیں سگوں روپے دے کے مان ودھایا۔ فیر اِہناں ۱۹۱۰ء وچ پورن بھگت تے ۱۹۱۱ء وچ قصہ راجہ سرپال لکھیا۔ تے اِہناں دے بعد راجہ رسالو۔ رسالہ ہری چند۔ گوپی چند۔ حقیقت رائے۔ گیان گلزار لکھے۔

اِہناں دی لوک جھونک تے لاگ بازی پنڈت کالی داس گوجرانوالیہ نال ڈھیر رہی۔ کہندے ہن، اِک واری لاہور وچ سروار جے ایس سنت سنگھ کتاباں والے دی ہٹی تے پنڈت جی نال میرا ٹاکرا ہو گیا۔ مَیں اک دو چھند کہے۔ پنڈت جی نے اِک سویا کہیا تے اُٹھ کے رام داس بھاٹیہ دی ہٹی تے چلے گئے۔ مَیں وی اوتھے پہنچ گیا۔ لالہ ملکھی رام شاعر اتفاق نال اوتھے بیٹھے سن۔ مَیں پنڈت کالیداس دی صفت وچ اِک دو چھند کہے۔ پر پنڈت کالی داس چُپ رہے۔ جد لالہ ملکھی رام نے کہیا تسیں وی کجھ بولو تے آکھن لگے مَیں اجیہے واہیات شعر نہیں لکھدا ہُندا۔ تے اُٹھ کے چلے گئے۔

بحر عام طور تے ہیر وارث شاہ والا ورتیا اے۔ پر کبت دوہڑے وی کہے ہن۔ زبان وچ روانی تے بیان وچ زور قبولواں اے۔

نمونہ حقیقت رائے چوں:

کبت: پُھل جیہا لکھ دُکھ دُور کرے بھور یاں دے ویکھ کے نکھ تاب کوئی نہیں جھلدا
مٹھے مٹھے بول گھول قند نوں پلا ندا اے پاوے کون مُل اُہدی اِک اِک گل دا
ویکھ ویکھ ناریاں کرن گلاں ساریاں جی بکا جیہا یاں ساتوں گلاں نال چھلدا
دولتا انیک لوک جمع ہُندے ویکھنے نوں جاوندا بازار جاں کمار بھاگ کُل دا

پورن بھگت چوں:-

رانی آکھدی سجھے میں جانی ہاں بسناں رام وردی کوئی ہور ناہیں
جیہڑی ابھی سورسیس تے کٹ لیتی کوئی نال بھگوان دے زور ناہیں
اک وار گھمیار جو گھڑے بھانڈا رہندا سدا اوہ نواں نکور ناہیں
کئی ہو گئے وید جہان اُتے بوٹی کسے حیاتی دی ڈور ناہیں
کس آسرے عمر گذار ساں میں دُوجا بال میرے گھر ہور ناہیں
دولت وانگ جسودھا دے مراں گی میں بلنا پرت کے نند کشور ناہیں

قصہ "روپ بسنت" چوں :-

دل دے وچ وزیر نے خیال کیتا متاں ہور نہ کوئی کلیش ہووے
اوتھے گیان وچار دی لوڑ ناہیں جتھے کرودھ دا آن پرویش ہووے
راجہ۔ اگن۔ جل۔ جوگڑا چار جیہڑے اُلٹی چوال دی ریت ہمیش ہووے
گلاں نال نہ راجے نے سمجھناں ایں پتھر جوڑ نہ نال سریش ہووے
متاں کنور دی رچھیا کرن لگا راجہ مجھ نوں سپ دی نیش ہووے
صبر چپ کر کے من مار بیٹھا بھلا کیتیاں برا نہ پیش ہووے
دولت رام جی کنور ہن بچن تاہئیں جیکر دیال بھگوان ہمیش ہووے

"راجہ سریال" چوں :-

ماتا آکھدی پچھ نہ حال بچہ چاہے چت نہ گل سناونے نوں
آیا اک پردیس دا سادھ کوئی تیرے پتا دا دھرم گواونے نوں
آیا سادھ نہ کوئی اپادھی آیا تیرا ماس منگدا بھیٹ کھاونے نوں
کویں چیت چاہے ساڈا پاپاں دا تیری جند دے مار مکاونے نوں
کیتی اج بھگوان نے نظر پٹھی ساڈی انس دا تخم مٹاونے نوں
اگ موت روپی اج بھڑک اٹھی ساڈے نینیاں دا دل تاونے نوں
اجن چیت تقدیر دا تیر چھٹا تیری جند دے بچہ مکاونے نوں
دولت رام ایسے طرح لیکھ ساڈے میٹے کون بھگوان دے بھاونے نوں

بانکے دیال

نام پربھدیال المشہور بانکے دیال تخلص دیال - پیو دا ناں لالہ میا داس - جھنگ دے وسنیک جنم بھوانہ ضلع جھنگ - ۱۸ پھاگن ۱۹۳۶ بکرم مطابق ۱۸۸۰ء وفات سرینگر کشمیر ۱۹ جولائی ۱۹۲۹ء موضع چاہل کلاں ضلع گوجرانوالہ دے مشہور سیٹھ پٹیہ کھتری خاندان دی نشانی جیہڑا سکھ راج سمے مشہور سی تے ایس خاندان دے دو رکن دیوان موتی رام تے دیوان حکم چند - سکھ راج وچ وڈے عہدیاں تے سن

اہناں دے پتا لالہ میا داس جھنگ وچ تھانیدار سن تے تھانہ بھوانہ وچ لگے سن کہ آپ دا جنم ہویا مڈھلی تعلیم اہناں جھنگ وچ پائی ۱۸۹۲ء وچ اہناں دے پتا پنشن پا کے گھر چاہل (گوجرانوالہ) آ گئے - تے اہناں گوجرانوالہ آ کے مڈل وچ پڑھنا شروع کیتا -

اہناں دناں وچ گوجرانوالے بیت بازی تے شعر شاعری دا بازار گرم سی - اک پاسے پنڈت گوری ناتھ دا اکھاڑا" تے دوجے پاسے ماسٹر متھرا داس شفیق دی ٹولی - اہناں شفیق دی شاگردی دھار کے شعر کہنا شروع کیتا - ۱۸۹۴ء وچ جد میٹرک دا امتحان سر تے سی اہناں دی طبیعت سکولی پڑھائی توں اچاٹ ہو گئی - اہ شعراں وچ رجھ گئے - تے سیالکوٹ جا کے اک سی حرفی چھپوائی - جس دا اک بول اہ سی -

ظ ظلم کر کے جوڑے جنہاں توڑے آئی موت خالی ہتھیں چلے نیں

سی حرفی اصلاحی رنگ وچ تے سرمایہ داری دے ورودھ سی - بڑی مقبول ہوئی - تے اہناں دا حوصلہ ودھ گیا - پر اہناں دے پتا اہناں دی ایس شعر شاعری دے سخت مخالف سن - اہناں بانکے دیال نوں اپنے دے مامے کول لائل پور بھیج دتا - کہ پٹواری لگ جان - پر اہ شجرہ کھتونی دی تھاں شعر لکھدے رہندے - جس تے اہناں مایوس ہو کے واپس بلا لیا - دسمبر ۱۸۹۵ء نوں اہ کوچ کر گئے تے اہناں گوجرانوالے آ کے دیال پریس تے پنجابی دا ماسک پتر (ماہنامہ) بزم شعرا جاری کیتا - جس وچ شاعراں دیاں صرف پنجابی غزلاں تے نظماں چھپ دیاں - پر رسالہ چل نہ سکیا - گھاٹا پا کے بند کر دتا - تے جھنگ جا کے پلیس دی نوکری کر لئی - پر طبیعت اہ قید نہ سہار سکی - نوکری چھڈ کے آ گئے - تے ۱۹۰۴ء وچ جھنگ سیال تے اہدے نال ۱۹۰۸ء وچ پنجابی رسالہ گھبیر پترکا جاری کیتا - جس وچ پنجابی نظماں، غزلاں عشقیہ، پولیٹیکل تے دھارمک لگ

دیاں چھپ دیاں۔

۱۹۱۱ء وچ اخبار جھنگ سیال نوں لے کے لاہور آگئے۔ ۱۹۱۵ء وچ مڑ گوجرانوالہ چلے گئے۔ تے پنجابی ٹریکٹ شائع کرنے شروع کردتے۔ اتے اخبار جھنگ سیال دا نام وی آرٹ رکھ لیا۔ جیہڑا کجھ چر بعد پھیر "جھنگ سیال لاہور" ہو گیا۔ اہ جولائی ۱۹۲۹ء نوں سیر واسطے کشمیر گئے اوتھے بخار ہو گیا تے نال پیشاب دے رُک جان نال درد گردہ شروع ہو گئی۔ سرکاری ہسپتال وچ اپریشن ہویا۔ پر اگلے دن موت ٹُنہا آگیا۔ تے پرلوک سدھار گئے۔

۱۹۰۶ء تک اہ عام طور تے بینت تے رنگین کوتا لکھدے رہے۔ پر ۱۹۰۶ء دے بعد اہناں اصلاحی ادبی۔ پولٹیکل سماجک تے دھارمک رنگ دھار لیا۔ اہناں پنجابی دے قریب قریب سارے گیتاں دے طرز تے بحراں تے پولٹیکل نظماں تے گیت لکھے۔

بانکے دیال ہڈ کاٹھ وچوں گوجرانوالہ دے دوجے امام بخش (پہلوان) سن۔ اُچا۔ لما قد۔ کسرتی جُثہ پنجابی شاعری دے سچ مچ پہلوان۔ سبھا دے نیک۔ طبیعت دے ہس مکھ۔ وڈی توں وڈی اوکڑ نوں ہسدے ہسدے سہہ جاندے۔ تے سی نہ کردے۔ کٹڑ کانگرسی خیال دے۔ شعر بڑی گونج تے گرج والی آواز تے سُر لے نال پڑھدے۔ شعراں وچ سنجم۔ روانی تے زور وی بڑا سی۔ جلسے مشاعرے وچ آجاندے تے دیال دیال دی گونج پیدا ہو جاندی۔ ۱۹۰۷ء وچ لائل پور وچ آبادکاراں دا اک بڑا بھاری جلسہ ہویا۔ اوس جلسے وچ نظم "جھوک مولا دالی وسدی پئی زور اے" دے وزن تے پڑھی۔ جیدا ٹیپ دا بول اہ سی۔

"پگڑی سنبھال او جٹا پگڑی سنبھال او"

جیہڑی بڑی پسند کیتی گئی تے لکھاں دی تعداد وچ چھپی۔ ایس نظم دی شہرت انتھوں تک ہوئی کہ اہ انگریزی وچ ترجمہ کر کے "TAKE CARE OF YOUR TURBAN O JUT" دے سرلیکھ ہیٹھ چھاپی گئی۔ ایس نظم نے آپ دی شہرت نوں چار چن لادتے۔

اہناں آزادی دی لہر وچ کئی وار جیل یاترا وی کیتی۔

امرتسر وچ رواج سی۔ کہ عید توں اگلے دن تڑو نوں بھائیاں دے باغ وچ ہر سال پنجابی مشاعرہ ہُندا۔ جس وچ شاعر اپنیاں نظماں تے بینت پڑھدے سن۔ ۱۹۱۵ء دی گل اے۔ لالہ بانکے دیال جی کسے کم امرتسر آئے تے میری ہٹی کٹڑہ جیل سنگھ امرت سر تے آئے۔ میں اُہناں نوں آکھیا اج اتھوں

دا پنجابی مشاعرہ نہ ویکھو۔ اوہ راضی ہو گئے۔ میں اوہناں دے نال (بالاں سمیت) میلے وچ مشاعرے دی تھاں پہنچیا۔ تے مشاعرے دا ارمبھ کرن والیاں نوں آکھیا۔ اج پنجابی دے شیر لالہ بانکے دیال جی آئے ہن۔ کجھ کرسیاں تے اک میز لے آؤ۔ لالہ بانکے دیال پردھان بن بیٹھے گئے۔ تے اسیں مشاعرے وچ مشتاق۔ سوختہ۔ خوشنود۔ کرم۔ حیات۔ فیروز سائیں۔ مولانا غریب۔ بیدل۔ بیدم۔ کشتہ وغیرہ تے لالہ بانکے دیال نے شعر پڑھے۔ جنہاں نوں لوکاں بڑا اصل جیا۔

انہاں شعراں وچ راماین چار حصے تے ہور چھوٹے چھوٹے قصے لکھے۔ کلام دا نمونہ

پگڑی سنبھال او جٹا دے دو شعر

سانوں اہ پتہ ناسی اِنج ہو جاوناں ساڈیاں کوکاں ساڈا کجھ نہ بناوناں

کاہنوں کردے اینڈے جوش ابال او

پگڑی سنبھال جٹا پگڑی سنبھال او

ساڈیاں گلاں گیاں بھوڈے مل او جاتا نہ سانوں ساڈے لاٹ نے بھل او

کیتا نہ کسے ساڈے دکھ دا خیال او

پگڑی سنبھال او جٹا پگڑی سنبھال او

کجھ نہ ہوئی جٹاں کولوں اہ آکھ سی اساں تے سنی جنگی جٹاں دی ساکھ سی

ویکھے تاں نکلے وچوں بزدل کمال او

پگڑی سنبھال او جٹا پگڑی سنبھال او

پھٹکل :-

دل کے بیٹھیاں وچ بھنڈار کڑیاں تخن کت گوایا پر چھلیاں نیں

چرخے چکے ترکلے دل دے گئے گھٹے نال رلائیاں چھلیاں نیں

لوکی کرن مخول تے دین طعنے لئو جی کت کے گھراں نوں چلیاں نیں!

چنگیاں بھلیاں کڑیاں گاؤندیاں نیں گلاں کیتیاں جھل ولّلیاں نیں

کتن گیاں آپس وچ لڑ آئیاں چنگا ساتھ نبھایا کولیتاں نیں

کتیا تنبیا جنہاں دا گیا ضائع اوہ اج رون ہائیں کر کر کھلیاں نیں

رل دا ہے انار انگور مہنگا تراں پھڈّاں رل جان سوکیاں نیں
ہُندی جاندی اسے آپ زبان مٹھی میرے شعر مصری دیاں ڈلیاں نیں

ماہیا دے وزن تے اِک نظم دے چند شعر

اس رب دی جھال اوگاون نہیں سوکھی!   وچے وچ پیا کہاں اوہ
دسے چار چوفیرے جی وِتھ کوئی نہ جاناں   وچ تیرے میرے جی
ہر رنگ وچ دسدا اے   کدھرے روندا پھرے   کتے کھڑ کھڑ ہسدا اے
ایہنوں سوہنیاں تے مرن   کوہجے بھی اسے دے   مت سوہنے مان کرن
اس رب دا نام کہیا   مومن رب آکھے   ہندو رام کہیا

لالہ بانکے دیال ہوراں دی مشہور نظم "پگڑی سنبھال او جٹا" دے کجھ بند

ساہنوں راہ پتہ نہیں سی اِنج ہو جاوناں   ساڈیاں لوکاں ساڈا کجھ نہ بناوناں
کاہنوں کریندے ایڈے جوش اُبال او
پگڑی سنبھال جٹا پگڑی سنبھال او

لِکھ لِکھ چٹھیاں ایہوں لاٹ نوں گھلیاں   کوڑ ہو گیاں لوکو سب تہ تھلیاں
جیہڑی کیتی سی پچھے ہال او ہال او
پگڑی سنبھال جٹا پگڑی سنبھال او

دُنیا بدلائے کجھ گئے ہین قاعدے   اوہو بدلائے ایہہ جیہڑے بے فائدے
بھوکی تسلّی دے کے دِتا ای ٹال او
پگڑی سنبھال جٹا پگڑی سنبھال او

ساڈیاں گلّاں گیاں بھو دے مُل او   جاتا نہ ساہنوں ساڈے لاٹ نے بھُل او
کیتا نہ کسے ساڈے دُکھ دا خیال او
پگڑی سنبھال جٹا پگڑی سنبھال او

پروفیسر پورن سنگھ

نام تے اُپ نام پورن سنگھ (پروفیسر) پیو دا نام سردار کرتار سنگھ پٹواری ایبٹ آباد دے وسنیک۔

جنم ۱۸۸۱ء کوچ ۳۱ مارچ ۱۹۳۱ء

اہناں دا پیو بھاویں چنگا سوکھا نہیں سی۔ پر چنگی پت پانڈ رکھدا سی۔ تے عزت وقر وقار دی زندگی بسر کر رہیا سی۔ اہناں راولپنڈی وچ دسویں پاس کیتی تے کالج وچ داخل ہوئے۔ بی اے وچ پڑھ رہے سن کہ ۱۹۰۰ء وچ سرکار نے وظیفہ دے کے جاپان بھیج دتا۔ تے اوہ اوتھے اپلائیڈ کیمسٹری پڑھ رہے سن کہ سوامی رام تیرتھ نال ملن، اُہناں دیاں گیان دھیان دیاں باتاں سُنن دا موقعہ ملیا۔ تے اہناں تے سوامی رام تیرتھ دی صحبت دا اوہ اثر ہویا۔ کہ اہناں پڑھائی چھڈ کے فقیری چولا پا لیا۔ بدھ مت دے منن والیاں دے ٹولے وچ رل گئے۔ تے جاپان چھڈ کے ویدک پرچار لئی ہندوستان آ گئے۔ جد کلکتے پُجے۔ سنیاسیاں والا بھرانا۔ وڈی داہڑی۔ لمے وال۔ نورانی چہرہ۔ ماں تے پیو اہناں دے آون دی خبر سن کے کلکتے پہنچ چکے سن۔ اوہ اہناں نوں لے کے گھر آئے۔ بھین نال اہناں نوں بڑی محبت سی۔ اوہ بڑی بیمار سی۔ مرن توں پہلاں اوس نے اہناں توں وعدہ لیا کہ اہناں دی ماں جس کڑی نوں جیون ساتھی بنان لئی کہے گی۔ اوہ قبول کرن گے۔ اوس وعدے دے مطابق ۱۹۰۴ء وچ آپ دی شادی راولپنڈی دے اک چنگے سوکھے گھرانے دی سپتری مایا دیوی نال ہو گئی۔ تے ایسے سال اوہ لاہور وکٹوریہ ڈائمنڈ جوبلی انسٹیٹیوٹ وچ پروفیسر لگ گئے۔ ایتھے اہناں ویدانت پرچار لئی اک انگریزی رسالہ جاری کیتا۔ ۱۹۰۷ء وچ انسٹیٹیوٹ ڈیرہ دون دے کیمیکل ایڈوائزر ہو گئے۔

۱۹۱۱ء وچ سیالکوٹ وچ سکھ ایجوکیشنل کانفرنس ہوئی۔ آپ نوں وی سدا پڑ گیا۔ اوہ کانفرنس وچ شامل ہوئے۔ تے بھائی صاحب بھائی ویر سنگھ دے بھرپور جتن نال اہناں مڑ سکھی مت دھار لیا۔

۱۹۱۹ء وچ اہناں پنشن پا لئی۔ ۱۹۳۱ء وچ اہناں مشہور انگریزی کتاب SISTERS OF THE SPINNING WHEAL تن دن وچ لکھی۔

اہناں نوں پنجابی نال مُڈھ توں پیار سی۔ بھاویں اوہ بدھ مت نال پیار کردے رہے تے بھاویں سکھ مت نال پر ماں بولی (پنجابی) نوں منوں نہ وساریا۔ اوہ شعر ماپ تول دے بجھتے لکھیے نہیں سن۔ سگوں سر کھنڈی کوتا

ڈھیر لکھی۔ تے سچ پچھو تے سرکھنڈی کوتا دے سر تے ہتھ رکھن والے اِکو پورن سنگھ ای سن۔ نہیں تے اِہ پنجاب
وچ تے اُکی یتیم تے بے وارثی جیہی سی۔

کھُلے ڈیکھ۔ کھُلے گھنڈ۔ کھُلے میدان۔ اچلی جوت۔ کلا دھاری۔ کلا دھاری لوجا۔ چُپ پربت دا شہنشاہ
پنجابی وچ تے کجھ انگریزی دیاں کتاباں یادگار چھڈ گئے کٹھن محنت دے سببوں تپ دق نال ٹیٹوددن عمر کرچ
کر گئے۔ اِہناں دیاں اِہ کتاباں چھپیاں ہویاں ہن۔

اِہناں دی وارتک (نثر) اُتے کوتا دا تے کوتا اُتے وارتک دا گمان ہندا اے۔ قلم وچ روانی
خیالاں وچ ویراگ، برہ تے تڑپ جھلکدے ہن۔

اِہناں امریکن کوی والٹ وِٹ مین توں کھلی کوتا دا خیال لیا۔ تے پنجابی وچ اک نویں لیہ توری۔ اِس
کوتا (شاعری) وچ نہ تکانت (قافیہ بندی) اے تے نہ تول ہی کسے نیم (اُصول) وچ بجھا ہویا اے۔ ایسی طرح
اِہ ہی بہتر وارتک (نثر) وی لگی اے۔ پر ایس وچ بہت ساریاں اُہ گن موجود ہن۔ جو کسے رچنا نوں کوتا
بنا دیندے ہن۔ جویں۔ النکاراں دی ورتوں۔ لفظاں (شبداں) دا آپ مہار اپن تے ولولہ وغیرہ۔

آپ دی کوتا دا وڈا مضمون پیار اے۔ اِہ جتھے وی تے جس رنگ وچ وی کوی نوں دِسیا۔ کوی
نے کوتا دی جھولی وچ پا لیا۔

"ہال بازار امرت سر"
آدمیاں دے اکٹھ وچ اِک خوشی
اکٹھ وچ اک جند جیہی وسدی
آدمیاں دا دوڑ دا ہڑ پیا وگدا بازار وچ
زندگاں دا جلوہ پیا آوندا
چھریاں - سراں - ہتھاں - پیراں - فتاں دا اِک جھرمٹ پیا پیندا۔
چھابڑیاں والے ہاکندے ہن۔
لاد تے لاد تے پیسے دے سیر
دھیلے دے ڈھیر - لاد تے آنے سیر
پیسے دے ڈھیر
کابل دے میوے

چم چم دھردے
برف دیاں ڈلیاں
آگیا جے کابل تے قندھار
پیراں بھار چل کے امرتسر وِچ (کھُلّے میدان صہ ۱۷۳)

وارتک دا نمونہ
شاہ محمد دا قِصّہ دی اک ویراگ دی شُوکدی نہیں اے گاگا کے رون آوندا اے
شاہ محمدا اِک سرکار باجھوں فوجاں جت کے انت نوں ہاریاں نی
اِہ پیار گُھٹّی مرجانی سسی دی بولی اے
اکھی تجربے پنوں نظری نہ آیا
جس کدی پنوں ماڈیا ای نہیں اُس کیہہ کوکناں ؟
کدی بھینیاں دے بھراواں دے نجوگ وچ کیرنے سُنے جے
کدی ماں دے پُتاں دے تھلّاں دیاں چیکاں سُنیاں جے
کدی سوہنی دیاں تانگھاں دیاں لہراں دے کپڑ پٹیندے ویکھے جے ؟
ساہت بناوناں اُجناں تے اُپجاوناں تاں سنیاں نہ ہندا اے بھولیو۔
انگریزاں دا۔ بنگالیاں دا۔ ملّاں دا، لوانیاں دا کم ہووے تاں ہووے۔
سسی نے جاں، سوہنی جاں، صاحباں نے جاں، بُلھے نے جاں، شاہ حسین نے ساہت کی تباوناں اے۔
اوہ تاں اُہناں دے دلاں نوں چیر کے دھڑاں نوں پھاڑ کے اُہناں دیاں ولھندریاں۔
چھاتیاں تے اُگے لال پھُلّاں دا کھیت اے۔
او بھولیو ساہت اُپجدا اے نہ بیجیا جاندا اے نہ بندا اے

جی ہر اک شے دا ہے۔ پر ساہت بناں جی دے مینہہ وانگ عرشوں ورھدا اے
اِک اِک قطرے وچ لکھ لکھ باغ ہن (کھُلّے لیکھ صہ ۲۴۵)

پنجاب دے مزدور اِک نِکّی نظم

اوہ ئے مزدور چنگے لگدے
نکے نکے خیال اہناں دے
اِہناں وچ ڈھلیاں اِہناں دیاں زندگیاں
سارے سارے چہرے بے نقاب جیہے
نہ چھپدے نہ چھپاندے کجھ آپنا
ننگے ننگے دل اِہناں دے
بھولے بھالے لوک تے آکھیاں بھولیاں گلاں
اِہناں دی غریبی نگی
اِہناں دا سنتو کھ وڈا
اِہ ٹھنڈے پانی وانگ جیاں نوں ٹھار دے۔

کھُلّے میدان صہ ۱۲

واہگورو چننے دی بوٹی	میرے من ست گور لائی ہو
آب حیات دا پانی پایا	نہر عرش توں آئی ہو
اندر بوٹی مشک مچایا	جد پھلن تے آئی ہو
جگ جگ جیوے گور مکھ پیارا	جن اِہ بوٹی لائی ہو

ایوں بن بن کے نکل مُڑ توں
چار چار سو رجاں اُٹھ اُٹھ چناں نال جڑیا
او جنگلاں تے باغاں تے بیلیاں دیا مالکا
سوہنی تے ہیر جیہیاں دے مالکا
تیرے درشناں نوں جہان آناں
توں ساوں چھڈ کے کیہڑے راہ گیا
مُڑ آ پنجاب نوں مُڑ آ
تیرے روپ پیار نوں اُڈیک دے ملک سارے
تیرے وکھرے پن تیرے اُتھرے پن دی چاہ سارے

بھگوانداس المست

نام بھگوانداس تخلص المست پیو دا نام لالہ میاداس تھانیدار چاہل کلاں ضلع گوجرانوالہ دے وسنیک جنم ۱۸۸۲ء

اِہناں دے پتا جھنگ وچ تھانیدار سن۔ پھر پنشن پاکے اپنے گھر چاہل کلاں ضلع گوجرانوالے آگئے۔ المست میٹرک دا امتحان پاس کر کے سن ۱۹۰۱ء وچ محکمہ نہر وچ ملازم ہو گئے۔ پر ۱۹۰۷ء وچ جد نہری پٹواریاں نے ہڑتال کیتی۔ اِہ وی اُہناں نال شامل ہو گئے۔ نوکری چھڈ کے گھر آ گئے۔ تے وڈے بھرا لالہ بانکے دیال نال اُہناں دے اخبار وچ کم کر دے رہے۔ فیر اہ چھڈ کے حکیمی تے عطاری شروع کر دتی۔ ۱۹۲۲ء وچ پنجابی ماسک پتر گھبیر تر کانوں دو جی وار زندہ کیتا۔ پر سال ڈیڑھ سال دے بعد اہ فیر بند ہو گیا۔ پھر گوجرانوالہ توں گوجرانوالہ گزٹ تے لاہور توں جھنگ سیال کڈھدے رہے۔

پنجویں جماعت وچ پڑھدے سن کہ شعراں دی چیٹک لگی۔ کجھ بھرا دی صحبت تے کجھ سمے دا اثر۔ چھیتی سوہنے شعر کہن لگ پئے۔ تے سُدھائی لئی اپنے وڈے بھرا دے اُستاد ماسٹر متھرا سنگھ شفیق دے شاگرد ہوئے۔

پہلوں رنگین کوتا لکھدے رہے۔ فیر پولیٹیکل تے دھارمک۔ اِہناں دیاں تصنیفاں چوں درگاوتی سردار بانی۔ چنچل کماری۔ چھپیاں ہویاں ہن۔

اِہناں دی اک لمی کوتا جسدا سرلیکھ اسے مڈ کالے داغ ڈٹھے سینے چند دے ہن" اِس نظم چوں دو بند نمونہ دے طور تے پیش کیتے جاندے ہن۔

میری نظر شاید دھوکھا کھا گئی کل کل اکھیاں نوں پھیر تکیا میں
مینوں کہیہ میں چاننی رات دیکھاں اِہ سمجھائے کے دِلے نوں ڈکیا میں
نکتہ چین دل سمجھدا مول ناہیں اسدی ایس عادت توں اکیا میں
دِل نے فتح پا لئی ضمیر اُتے آخر بولنوں رہ نہ سکیا میں

اُچی بول کہیا کیٹّی دس مینوں اِہ کیہہ جھوٹھ پکھنڈ کھلاریا ای
تیرا دل کالا مینوں نظر آوے اُتے نور شالا دستر دھاریا ای
او بدبخت نکتہ چیں ہوش کر کجھ نیک پاک توں آپ نوں جانناں ایں
بھولا اپنی اکھ دے وچ تیرے میرے دِلے داغ پچھانناں ایں
میرے آپنے لئی نے داغ میرے لوکاں لئی میرے کول چاننا ایں
تینوں لوڑ کیہہ پئی پچھنے دی میری چاننی دی موجاں ماننا ایں!
داغاں میریاں دا تینوں دُکھ کاہدا چانن دیاں تینوں موجاں مان بیٹھا
اپنے فرض نوں پورا نبھاوندا ہاں شاہد ایس دا کُل جہان بیٹھا

المست ہوراں اپنے وڈے بھرا بانکے دیال دی موت تے جیہڑا مرثیہ لکھیا اوہدے دو بند سن

شیراں والڑی بھبک جوار دا سی اوس منہ نوں جذبے وچ گئے
ہُن نہ کدی سٹیج تے آوسن گے جتناں گُناں سی اُتنا گج گئے
مُلک عدم دے سفر تے گئے راہی پا کے ڈرا کشمیر دا تج گئے
جنہاں عمر دا ساتھ نبھاوناں سی ساڈا ساتھ ترونڑ کے اج گئے
بھائی بھائیاں دا متر متراں دا، مڑ اج مات پنجاب دا لال گیا
سب کجھ دیس توں گھول گھمائے کے تے مُڑ اج آپ بھی بانکے دیال گیا

بھیناں روندیاں آکھ کے ہائے ویرا ماتا آکھے، کتھے میرا لال، روئے
بھلا گل کیہہ کہاں سمبندھیاں دی گوجرانوالڑے دا بال بال روئے
تیریاں کیتیاں یاد کر کے تینوں کون نہ بانکے دیال روئے
دیواں دِل نوں دِھیر پر دھیر کتھوں میرے جسم شہزادا وال وال روئے
بھائی اُٹھ گئی کانگرس ہند دی آ، تیرے کم دا پیا میدان خالی
تیرے باجھ اج بانکے دیال مینوں پیا دِسدا اے کُل جہان خالی

راقب قصوری

نام امام الدین پیو دا نام شیخ عمر بخش۔ قصور ضلع لاہور دے وسنیک

جنم اپریل ۱۸۶۳ء   وفات قصور ۱۹ جون ۱۹۳۶ء

شاعری دا شوق بچپن توں سی۔ اُردو شعر تے اُردو زباندانی سکھن لئی دلی تے آگرہ گئے ۱۸۹۴ء وچ بارہ سال دی عمر وچ اِہناں اردو شعر کہنے شروع کیتے۔ پہلوں نسیم بھرت پوری دے شاگرد بنے فیر مشہور اُستاد داغ دہلوی توں سُدھائی کراندے رہے۔ قصور جد تک رہے سید بلھے شاہ دے مزار تے جا کے اکثر بیٹھ رہندے تے دنیا دے دھندیاں توں کجھ ویلے لئی بسار کے ربی لگن وچ مگن ہو رہندے ۱۹۰۵ء دے قریب حضرت مجدد صاحب دے مزار تے سرہند شریف گئے۔ اوتھے مراقبے دی حالت وچ اِہناں نوں اشارہ ہویا کہ پنجابی وچ کوئی نعت آکھ۔ اِہناں اک نعت لکھی

یا محمد یا محمد آ کدی کر پھیریاں

جو بڑی صلاحی گئی۔ فیر اہناں اُردو شاعری نوں تیاگ کے پکّی طرح پنجابی دا پلّا پھڑ لیا۔ تے نویں نویں بحراں۔ راگاں تے سراں وچ نعتاں لکھنیاں شروع کیتیاں۔ پنجابی دے کئی بحر اہناں آپ ایجاد کیتے۔ اِہناں دیاں نعتاں جد قوالاں نے سُرتال نال بولیاں تے سُنن والیاں نوں وجد آ گیا۔ پھر کیہہ سی، بچے بچے دے منہ تے اِہناں دیاں نعتاں دے بول چڑھ گئے۔ تے ہر عام خاص مجلساں وچ بڑیاں فرمائشاں نال اِہناں دا کلام پڑھیا جاندا رہیا۔

پنجابی شاعری وچ اِہناں کسے کولوں سُدھائی نہیں کرائی۔ تے اِہناں نوں لوڑ وی کیہ سی۔ اِہناں دے کلام وچ یکتائی۔ کمالیت۔ روانی۔ سوز۔ اثر تے خیال اُڈاری کئی چنگے چنگے استاداں نالوں ودھ سی۔ اُردو دیاں نعتاں وچ جو درجہ بیدم وارثی یا محسن کاکوروی نوں حاصل اے۔ پنجابی نعتاں وچ اوہو اِہناں نوں حاصل اے۔ کئی واری اِنج ہویا کہ اِہناں کوئی نعت لکھی۔ تے کئی شاعراں نے جیہڑے نویں طرز نوں تاہنگ دے سن۔ اِہناں دی نعت ویکھ کے اس طرز تے آپ شعر کہے۔

اِہناں دیاں نعتاں دے پنج مجموعے۔ حضرت دی حضوری۔ مولا دی منظوری۔ مدینے پاک دی کستوری۔ نبی کریم دی نوری۔ روضے پاک دی چوری تے دیوان راقب چھپ چکے ہن۔ تے کجھ نعتاں

اُن چھپیاں ہن ۔
کلام دی ونگی :۔

یا محمدؐ یا محمدؐ آ کدی کر پھیریاں
تیری بندی چنگی مندی تیرے در دی چیریاں
برہوں جلیاں لاٹاں بلیاں گلیاں گلیاں کوک دی
بوہڑ سائیاں کہیاں سائیاں سانوں لوڑاں تیریاں
آپے کٹھنا آپے سٹھنا آپے رُٹھنا کیہہ بھلا
پیریں پیاں پکڑ بھیاں دکھاں درداں بھیریاں

اے حبیب خدا تیں پہ واری شالا توڑ چڑھے بیسنڈی یاری

میرے سوہنے محمدؐ دُلارے نبی من موہنے محمدؐ میں واری گئی
جان کٹھڑی گئی ماں ٹٹڑی گئی بلہاری گئی بلہاری گئی
کوئی سنگی دے سنگ رلاں ہن سنگ بھیڑی کو ہجی کوجی نہ روپ رنگ
دُکھاں درداں غماں جان گھیتی اے تنگ میری عمر نکاری نکاڑی گئی

مُٹھی مٹی انت خاک رُلنا کسے سنگی نہیں سنگ چلنا
چنگی منڈری گزران کریئے نی کجھ چلن دا سامان کریئے

کدی اُٹھ اُٹھ بھواں کدی بہہ بہہ رہواں بھیڑی رات فراق دی مکدی نہیں
جان جاندی نہیں موت آندی نہیں کوئی درس نہ دوے تاہنگ ٹھکدی نہیں
اُہدا نام ہی مینوں خزانڑے نے بخشش واسطے سوہنے ماہنڑے نے
تسیں بھرموں پیاں مال والیاں تے اڑیو میں تے اُنہاں لُٹنے تکدی نہیں

ہیں مراں تے تدمراں جد دیکھ لاں سرکار نوں
سر مرا ہو قدماں دے تے مُنہ مرا دربار نُوں
خبرے ہُن ہیں بُڈھڑے ویلے تڑ پواں ماہی دے ول
شام لوئی کرڑیاں جویں اُٹھ بھجدیاں گھر بار نُوں

جی لوچے پیا دیاں باتاں نوں
میں پی اپنے دی اُہ میرا پی
اُہ جاندا جو کجھ میرے جی
کیہہ کرنے حسلم دناتاں نوں
جی لوچے پیا دیاں باتاں نوں
اِک دن ہے پینا قبرے تنگ
توں لے چل عشق نبی دا سنگ
گھر لے جان لوک سوغاتاں نُوں
جی لوچے پیا دیاں باتاں نُوں

ہو کے تیرے دردی در ہوراں دے جاواں کس طرح
تیری باندی غیر دی باندی سداواں کس طرح
ساٹوں ہر دم لوڑ تیری تینوں ساڈی کیہہ ہے لوڑ
توں تاں مینوں چا بھلایا میں بھلاواں کس طرح

نی میں کیہہ دساں کیہڑے وہن پیاں
سئیاں جو جی آوے کہن پیاں
جنہاں سیجے بول نے ماہی دے
اُہ ہر دم کول نے ماہی دے
اُہ بھانویں کوہرے رہن پیاں
نی میں کیہہ دساں کیہڑے وہن پیاں

ڈگ ڈگ دامے نی مدینے کیتے کجھ کم نہ بنے دکھیاری دا

جا کہیو ہتیم پیارے نوں چار ڈاہڈا تیندڑی یاری دا
وے ماں تریٹیاں ماں کہیا پردیسیاں سٹیاں تاں کہیا!
دکھ دردان لٹیاں کھاں کہیا ہن رو رو وقت گذاری دا

میں قربان کمینی ادنی گلی مدنی ماہی توں
جھولیاں اڈیاں رگڑن اڈیاں جاندیاں کڈھیاں وڈیاں وڈیاں
اِہ غم کھاندیاں میریاں ہڈیاں ڈر دی بے پرواہی توں
میں قربان کمینی ادنی گلی مدنی ماہی توں

ماہی ماہی کوکیندی ڈھونڈیندی پھراں تینوں دیس عرب دیا سائیاں ہیں
سارے جگ دا سوہنا وے توں لگدا سوہنا تیرے قدماں توں گھول گھمائیاں ہیں
تتی تت بھر تڑی میں روسیاہ مری اِک اِک گھڑی میرے سو سو گناہ
تو ہیں توں لا کوئی واہ تو ہیں توں پشت پناہ جاواں باجھ تیرے کتھے سایاں ہیں

ہن کیہہ آکھاں میں کیہی ہاں میں بھیڑی کسے نہ جیہی ہاں
نت در در رلدی رہنی ہاں نت مہنہ عشق خواری دا
توں ڈھڈا بھولا بھالا ایں توں رکھ دا کمبل کالا ایں
توں مہر نبوت والا ایں سر چتر سوہے سرداری دا
نہ کیتا کجھ کم کاج پیا نہ کت کھڑیا کجھ داج پیا
مڑ لگیاں دی رکھ لاج پیا توں والی اوگن ہاری دا
دے ماں تریٹیاں شان کیہا پردیسی سٹیاں تاں کہیا
دکھ دردان لٹیاں کھاں کیہا ہن رو رو وقت گذاری دا
میں راتب دانگوں نت مردی کس مردی پہ تیں بردی
میں جاناں دور پئی ڈردی سر بھار مصیبت بھاری دا

ملکھی رام

ناں ملکھی رام تخلص ملکھی پیو داناں گلاب مل۔ قوم کھتری۔ لاہور دے رہن والے۔
۱۸۸۳ء وچ جنم لیا۔ آکھدے ہن ئیں اجے بارہ تیرہ سال دا ساں جے مینوں شعراں دی چیٹک لگ گئی تے ایہہ جاپے جویں ہوا وچ مینوں شعر سناتے جاندے ہن۔ پہلوں کجھ چر آپے شعر آکھدے رہے۔ فیر ۱۹۱۶ء وچ بھائی لاہورا سنگھ دے شاگرد ہو کے اوہناں کولوں سدھائی کران لگ پئے۔

اوہناں نوں اچی آواز تے لے نال شعر پڑھن دا سوہنا ڈھنگ سی۔ نال بولن والیاں دا اک جتھا رکھدے سی تے میلے ٹھیلیاں تے جا کے بینت بولدے۔ اوہناں بروے پشاوری دے بعد بینت بازی نوں بڑا ودھایا۔ آپ فل ہر مذہب نال سانجھا پیار سی۔ سکھاں، مسلماناں، ہندوواں سب دے آگوواں دی عزت تے مہاکرد رہے۔ پنجاب دی ونڈ سمے پوربی پنجاب نوں چلے گئے۔

اوہناں پنجابی وچ بے شمار چھوٹے وڈے قصے لکھے ہن جیہڑے بڑے پرچلت تے مقبول ہوئے جویں ملکھی دا گنجہ بٹیرا۔ ملکھی دا بائیسکل۔ ملکھی دی بجلی۔ ستاریاں والی جتی۔ بارہ ماہ پانی۔ ہے جالو۔ اوہناں چوں جتی والے سوال جواب یعنی جتی لینی ایں ستاریاں والی وے ہرنام سیاں۔ تے اوہدا اتر یعنی تینوں لے دیاں سلیپر کالے نی ہرنام دیئے۔

تے ایسے طرح بارہ ماہ پانی (شہادت حسین رضی اللہ عنہ دا ذکر) بڑے مقبول ہوئے۔ اوہناں دے ریکارڈ بھرے گئے تے اوہ لکھاں دی تعداد وچ چھپ کے وکدے رہے۔ وڈے قصیاں وچ سسی پنوں تے حقیقت رائے مشہور ہن۔
بال پن وچ صرف ہندی کجھ پڑھی۔ شروع توں ایکانت (نویکلے پن) دے شوقی سن۔ ایسے دھیان وچ بارہ ورھے جنگلاں وچ گذار دتے۔

جد ویاہ ہویا تے کجھ کمان کھان دی فکر ہوئی۔ پہلاں ٹوپیاں دی ہٹی کیتی۔ فیر مصوری۔ فوٹو گرافی۔ منیاری۔ فیر کتاباں دی ہٹی کیتی۔ پر دل لا کے کوئی کم نہ کیتا۔ کیوں جو ہر ویلے شعر شاعری دا شوق سر تے سوار سی۔
اوہناں دے اٹھ پتر ہوئے تے اٹھے ای وارو واری اکھاں ساہمنے جدائی دا داغ دے گئے۔ ایسے صبر سنتوکھ والے کہ رب دی کرنی تے ہمیشہ شکر کیتا۔ شعراں وچ ہر ویلے مگن تے ہور کماں ولوں بالکل بے دھیان رہندے۔ کئی واری شام نوں ہٹی ودھان لگیاں کوئی شعر یاد آ جاندا اوہدی لور وچ جندرا مارن دا وی دھیان

نہ رہندا۔ جدسویرے آکے دیکھدے تے جندرا کھلا ای ہندا۔

طبیعت وچ حلیمی، عاجزی، ملنساری کٹ کٹ کے بھری ہوئی سی۔ خدا پرستی دا جذبہ منکھ نال پریم تے پیار ول دھیان بے حد سی۔ بولی مٹھی نہ بوجھل۔ سیدھے سادھے لفظاں وچ اثر کرن والا کلام۔

اہناں دے شاگرداں چوں منشی لال آتش۔ مانک چند مانک۔ امولک رائے۔ بلکھراج بالی تے غلام محمد مشہور ہیں۔

کلام دا نمونہ :-

نبی اللہ دے پیار یا سنیں میری خدمت وچ میں عرض گذار ہوواں
دامن ہیٹھ لکائے واسطا ای در بدر نہ پیا خوار ہوواں
اکو کرماں دے مارے تے فیض کر دے نال ئیں حشر دے روز خوار ہوواں
ملکھی پردہ منہ کالے داکج دیویں حاضر عدل والے نہ دربار ہوواں

الف۔ ایس جہان دریا اندر لہراں موت دیاں رنگ لایا اے
لکھاں کشتیاں ڈبیاں ایس اندر تختہ اک دی باہر نہ آیا اے
ہونجھ لاکے تے قسمت ہار گئے انت کسے ملاح نہ پایا اے
ملکھی کنڈا نہ یار دا کسے ڈٹھا تارو عالماں زور لگایا اے

ر۔ رنگ زمانے دا ویکھیائیں دنیا حرص دے دھاگے وچ الجھی ہوئی اے
ہر اک آکھدا ئیں مالدار ہوواں چوٹ ایس گل دی سبھ نوں وجی ہوئی اے
بھلا اوس نوں کس طرح پھل لگے ٹہنی جدے نصیباں دی بھجی ہوئی اے
ملکھی بھکھے دے بھانے جہان بھکھا شاہو کار کہندے دنیا رجی ہوئی اے

گیانی کرتار سنگھ

نام تے اُپ نام کرتار سنگھ۔ پیو دا نام سردار جگت سنگھ پنشنر کلاس والا۔ قصبہ سیالکوٹ دے وسنیک۔
جنم ۱۸۸۲ء۔ کوچ ۲۲ ر فروری ۱۹۵۲ء

دس ورھے دے سن کہ پتا چلانا کر گئے۔ فیر اہناں دے تایا دسوندھا سنگھ نے پرورش دا بھار چکیا۔ پالیا تے پڑھایا۔ کجھ چر مفید عام پریس لاہور وچ گورو گرنتھ صاحب تے پنجابی پُستکاں دی سُدھائی دا کم کردے رہے۔ پھر ہائی سکول لیپُور وچ گورمکھی اہدے بعد خالصہ کالج امرت سر وچ آ کے دھارمک مضمون پڑھاندے رہے۔ اہدے بعد فوج دی نوکری کر لئی تے ۱۹۰۸ء وچ ۴۷ سکھ رجمنٹ دے گرنتھی ہو گئے۔ اکالی لہر تے فوج دی نوکری چھڈ کے امرت سر آ گئے۔ تے دربار صاحب وچ گرنتھی مقرر ہو گئے۔ ۱۹۳۶ء تک ایتھے ہیڈ گرنتھی رہے۔ فیر اہی گاہی وَل دھیان پیا تے اپنے مربعیاں تے منٹگمری چلے گئے۔ پر ایتھے جی نہ لگّا تے مُڑ امرت سر آ گئے تے باقی عمر سکھ اتہاس لکھدیاں تے سورج پرکاش دی کتھا کردیاں گذار دتّی۔ اہناں نوں پندرہ سولہ ورھے دی عمر وچ قصہ شاہ بہرام۔ امام بخش۔ ہیر وارث شاہ پڑھ کے آپ دی شعر کہن دا شوق ہویا۔ پہلوں قصے بینت وغیرہ لکھے۔ فیر مذہبی رجھاؤ ہون کر کے دھارمک شعر لکھدے رہے۔ اخیر ۲۲ ر فروری ۱۹۵۲ء نوں دنیا دے کمّاں وَلّوں مُنہ موڑ کے سورگباش ہو گئے۔

اہناں چھوٹیاں وڈیاں ۳۴ کتاباں لکھیاں۔ جنہاں چوں نرنکاری جوت۔ داتا دی جوت۔ رہے پورکھا۔ اجیت خالصہ۔ پرہلاد بھگت۔ روپ بسنت وغیرہ چھپیاں ہویاں ہن۔ روپ بسنت چوں اِک بند ؎

کوئی پھل نہ پتراں جیڈ مٹھا ہتو کوئی نہ سکے بھراں جیہا
دیا جیڈ نہ ہور ہے پُن کوئی لابھ وَند نہ پشو ہے گاں جیہا
سچا دھن نہ دوسرا دھرم جیہا ہور جاپ نہ رام دے ناں جیہا
ہور سُکھ جہان دے وچ کوئی نہ سر تے پیو دے سائے دی چھاں جیہا
جانور عزیز ہڑا وانگ گھگھی اُتے چنچل کوئی نہ کاں جیہا
بھاویں دیس پردیس دی سیر کر لئو پر سُکھ نہ اپنے تھاں جیہا
دنیا وچ دریا نے بہت بھاویں رنگ عشق نہ کتے جھناں جیہا
دیکھ ڈھونڈھ کے جگ کرتار سنگھا کوئی ساک نہ ہوسیہے ماں جیہا

محمد دین غریب

نام مولوی محمد الدین تخلص غریب۔ پیو دا نام مولوی عنایت اللہ۔ پنڈ فتح آباد ضلع امرت سر۔
جنم ۱۸۸۲ء وفات امرت سر ۱۹۳۱ء۔

پنڈ وچ مڈھلی تعلیم پا کے اِہناں پٹوار دا امتحان پاس کیتا۔ پر پٹواری بنن نوں دل نہ چاہیا تے ماسٹر بنن لئی نارمل سکول وچ داخل ہوئے ۱۹۰۶ء وچ ماسٹری دا پروانہ پا لیا۔ تے اخیر عمر تک کئی سکولاں وچ فارسی تے حساب پڑھاؤندے رہے۔ عمر دا ڈھیر حصہ اسلامیہ سکول امرت سر وچ گذاریا۔

پنجابی توں سوا اُردو وچ وی شعر سوہنے آکھدے سن۔ جفر، رمل، نجوم تے ریاضی (حساب) ڈوہنگے جانوں سن۔ وڈے وڈے پروفیسر تے وِدوان حساب دے گنجھل دار سوال کران لئی اہناں کول آوندے تے دل دا مطلب پاؤندے سن۔ اِہ دائمی جنتری دے وی موجد سن۔ ہر سال جنتری لکھنا تے نقشہ چھاپنا نیم رہیا۔ ۱۹۱۵ء توں ۱۹۱۹ء تک منظور عالم جنتری چھپوائی۔ تے ۱۹۲۴ء وچ جوتش، رمل، نجوم تے شاعری دا رلیا جلیا اِک ماسک پتر "کشاف" امرت سر جاری کیتا۔ پنجابی وچ شعر سوادلے تے سوہنے کہندے۔ درویشی خیال، نیک سبھا دے سن۔ بڑے مِلنسار تے محبتی۔ کلام معرفت دے رنگ وچ رنگیا ہویا اے۔ اِہناں دے چھوٹے چھوٹے قصے نواں رنگ تے چوکھا سواد رکھدے ہن۔ اِہناں چوں "بھاں بھاں بلیاں" "بھنڈا بھنڈاریا" "ٹٹیاں دوستیاں" "جنت دا میلہ" "سنگھنی لسی" وغیرہ چھپے ہوئے ہن۔ نمونہ سنگھنی لسی چوں:-

لے کے دُدھ طریقت والا ۔۔۔۔ شرع دی چُٹی وچ پنوالا
پھر مٹکے وچ پا پانی ۔۔۔۔ سنگھنی لسی پی پر بھانی

عشقے والی اگ جلا کے ۔۔۔۔ چُلھے اُتے دُدھ چڑھا کے
اُس نوں خوب کڑھانی ۔۔۔۔ سنگھنی لسی پی پر بھانی

برزخ والی جاگ لگاویں ۔۔۔۔ کوٹھی دل دے وچ جماویں
دُدھوں دہی بنانی ۔۔۔۔ سنگھنی لسی پی پر بھانی

"بھال بھال بلّیاں" چوں :-

بھال بھال بلّیاں وے گکڑاں چتّیاں کہ ناں

اِہ دُنیا دی صورت سخت بلاواں والی

گکڑ اِس دے سب باشندے جنہاں سخت کشالی

ہویاں بلّیاں وے ہویاں بلّیاں کہ ناں

بھال بھال بلیاں وے

گکڑی کہندی پوچھے تائیں سُن بچہ گل میری

بلّی تینوں پکڑ لیجاسی نہ کر کلّا پھیری

پھڑسن بلّیاں وے پھڑسن بلّیاں کہ ناں

بھنڈا بھنڈاریا چوں دو بند :-

بھنڈا بھنڈاریا کِتنا کُ بھار

اِک مُٹّی چک لے دُوجی تیار

دنیا دے ٹکرے نہیں دھندے لکھاں قیداں لکھاں پھندے

پھس گئے اِہناں وِچ سب بندے کردے ہردم حال پُکار

بھنڈا بھنڈارہا کِتنا کُ بھار

لکڑی ڈول دھری ترکھاناں چھیریاں پھٹیاں خُوب جواناں

رَندیاں جوڑیاں کھول دکاناں کِیں مُٹّی تے آئی دیار

بھنڈا بھنڈاریا کتنا کُ بھار

بسنت دا میلہ چوں دو شعر (کبت) :-

آیا ماگھ مہینہ منگن عورتاں شوقیناں زری بادلہ مرینا چا سوائیے جی

کہندی سنتو دی بھابی واری جائیں کھاں شتابی لیاویں کپڑا گلابی گل پائیے جی

میراں بخش

پاپیاں دا رکھیا ناں میراں بخش تے آپ رکھیا عبدالرحمٰن۔ پیو دا ناں محمد دین قوم راجپوت منہاس۔ پنڈ دوبرجی تحصیل پھالیہ (گجرات) دے وسنیک۔ جنم یکم فروری ۱۸۸۲ء وفات

اہناں دے وڈوڈیرے میاں سُپاجموں دے وسنیک سن۔ اوہ اکبر بادشاہ دے راج سمے مسلمان ہو کے فریدالدین بن گئے۔ تے راجے نے اہناں نوں پنڈ بیلاں تحصیل پھالیہ (گجرات) وچ جاگیر دے کے وکھ کر دتا۔ اوہ جاگیر ہُن تیک اُہناں دے خانوادے کول رہی۔

اوہ پنجویں ورھے پڑھنے پئے۔ ۱۸۹۹ء وچ مڈل پاس کر کے ایس وی دا امتحان پاس کیتا۔ تے ماسٹر لگ گئے۔ پڑھان دے نال پڑھن دا کم جاری رکھیا تے منشی عالم، منشی فاضل دا امتحان پاس کیتا۔ ۱۹۰۹ء نوں گجرات چھڈ کے لائل پور آ گئے تے اخیر عمر تک پہلوں اِک ہائی سکول وچ فارسی دے ماسٹر، فیر مڈل سکول دے ہیڈ ماسٹر لگے رہے۔

مُڈھ توں ماسٹری کرن کر کے اِہناں بچیاں دی تعلیم وَل ڈھیر دھیان دتا۔ تے پنجابی وچ قاعدہ تے ہور حکایتاں کہانیاں لکھیاں تے جد کجھ لکھنا شروع کیتا۔ اپنا ناں میراں بخش دی تھاں عبدالرحمٰن بدل لیا۔ پنجابی بولی نال اہناں نوں بڑا پیار سی تے اوہ سمجھ دے سن کہ ساڈے دیس دی اصل دولت پنڈ ہن تے پنڈاں والیاں دی بھلیائی ایسے وچ اے کہ اُہناں نوں اُہناں دی بولی وچ اگانھ ودھن دا سبق دِتا اے۔ سو اہناں جٹ دی کرتوت، وکیل دی کرتوت، ججی، مبارک شادی، چاریاری، ریشم چرکی۔ اِک سوچالی چٹے چوہے، کرنی بھرنی وغیرہ کتاباں لکھیاں۔ جنھاں چوں جٹ دی کرتوت، اُردو، گورمکھی تے جٹی اُردو وچ چھپی تے باقی سبھ اکّ چھپیاں ہَن۔

جٹ دی کرتوت (اُردو) پنجاب یونیورسٹی نے آنرز ان پنجابی دے کورس وچ تے گورمکھی دسویں دے کورس وچ شامل کر لئی سی۔

اہناں شاعری ۱۹۰۶ء وچ شروع کیتی۔ پر ایدھر اتینی گوہ نہیں کیتی۔ زیادہ تر پنجابی نثر (وارتک) نوں سجایا اے۔ پر فیر وی شعراں وچ جو کجھ لکھیا اے سوہنا تے من کھچواں اے۔ اِہناں دے شعراں دی بولی ٹھیٹھ رسیلی تے جاندار اے۔ نال محاورے بڑے بجھویں تے تولویں ہن۔

اِہناں دی اِک نظم "اُدھ پا پا سکو" جو ہاس رس دا نمونہ اے۔ اُہدی ونگی ویکھو۔

اِک جٹ بیوپار دی صفت سُن کے چھاتیں بہہ کنگوڑ اِہ کرن لگا
ہُندا سارے بازار دا بھاہ اِکو جیہا دے کالا تیہادے بگا
اوہو ٹوپے اوہو پڑوپیاں سے وِچ وٹیاں فرق نہ مُول رتی
ہتھ رنگ دے کیویں بیوپار وچوں کیویں پھیر بیوپاریاں لُٹ گھتی
اوڑک اوس دے دِل اِہ گنڈھ بیٹھی ہووے نہیں تے پاسکو رکھدے نیں
دیندے ہور تے دسدے ہور سانوں گنڈھ ساڈری انج اِہ کُٹ دے نیں
پک ہویا تے سمجھیا جٹ باوے گر اساں بیوپار دا لبھ لیا
خوشی کت کتاریوں کڈھیو سو کڈھ دندیاں ٹھاہ ٹھاہ ہس پیا
آیا اُہنوں اُیل بیوپار کریئے ہٹی وچ بازار دے پائیے جی
ہل چھڈ تہ گڈی واہیئے تے بنیئے لاکھئے۔ شاہ اکھوائیے جی

نظم جٹ دے کجھ بند:۔

ساؤ تیرے جیڈ نہ جٹا تیتھوں کون اُچیرا — آپ کمائیں رل مِل کھائیں ایڈا کس دا جیرا
دِن چڑھائیں نہ گھبرائیں کر کر اُدم وڈھیرا — دُکھ اُٹھائیں سُکھ پہنچائیں دھن دھن جگرا تیرا
دکھری کدی نہیں توں کھادی اِک وی پوری رتی
بنیاں جگ وِچ تا ہئیں تیریاں پتاں دی اِکی
ساگ اُوناں گوڑے سو تے کھا کے بتے جائیں — موڈھے کہی تے تیڑ لنگوٹی کھیتر پانی لائیں
چکّڑ کھبدا نکے نکے اکیں نہ گھبرائیں — پربت جیڈی رات سیالی اکھیں وچ لنگھائیں
وا نہ پوہے سیت نہ ڈوہے پالی کون وچارا
ایس مروڈ تیرے او جٹا موہ لیا جگ سارا
منگر کھل پوے جس ویلے پیلی تیری نکے — نیڑیوں دوروں نٹھے آون سب پرائے سکے
ہتھ تیرا اے رزق دا چمچہ ہر کوئی اُس وَل تکے — ہس ہس بھر بھر ونڈ دا جادیں ہتھ تیرا نہ تھکے
جو کوئی آوے لئے جاوے ستھری پولا چٹا
دھن کمائی تیری مردا نہیں ریساں او جٹا

صُوفی تبسّم

نام صوفی غلام مصطفےٰ۔ تخلّص تبسّم۔ پیو دا نام صوفی غلام رسول۔ چتہ کٹڑہ امرت سر دے وسنیک۔ جنم ۴ اگست ١٨٩٩ء۔ پہلوں اپنے دادے کول رہے تے سیت وچ پڑھدے رہے۔ جد ذرا سیانے ہوئے۔ مشن ہائی سکول وچ داخل ہوئے۔ اوتھوں دسویں پاس کر کے خالصہ کالج امرت سر وچ داخل ہوئے۔ بی اے دا امتحان دینا سی کہ لاہور آ گئے تے ایف سی کالج وچ داخل ہو گئے۔ بی اے فیر ایم اے کیتا۔ مُڑ ٹریننگ کالج چوں بی ٹی کیتا تے گورنمنٹ ہائی سکول امرت سر وچ ماسٹر لگ گئے۔ ورھے بعد محکمہ تعلیم وچ چلے گئے۔ فیر چار سال ٹریننگ کالج وچ فارسی دے اُستاد رہے۔ مُڑ گورنمنٹ کالج لاہور وچ ۲۴ ورھے اردو فارسی دے اُستاد تے انچارج رہے۔ نالے یونیورسٹی دی ایم اے کلاس نوں فارسی تے اردو پڑھاندے رہے۔ جد اتھوں ویہلے ہوئے۔ ایرانی سرکار نے خانہ فرہنگ ایران دا انچارج لا دِتا ہے۔

نانویں وچ پڑھدے سن کہ شاعری دا شوق ہویا۔ ملکی ونڈ تیک اردو تے فارسی وچ شعر کہندے رہے تے ملکی ونڈ دے بعد پنجابی وَل دھیان کیتا۔ اردو فارسی وچ امرت سر دے مشہور فاضل اُستاد حکیم فیروز الدین احمد فیروز طغرائی مرحوم کولوں اصلاح لیندے رہے۔ پر پنجابی وچ اِہدی لوڑ نہیں سمجھی۔

ریڈیو، مشاعریاں تے مجلساں دی رونق ہن۔ اردو وچ کئی کتاباں لکھیاں ہن۔ پنجابی وچ دو ناٹک چھپ چکے ہن۔ کلام وچ سُوجھ بُوجھ، رس لوچ تے روانی بڑی اے۔ غزل وچ خاص کر بڑا زور اے۔ کلام دا نمونہ:

ساڈے عشق دے چمکدے لیکھاں اُتے غم دیاں سیاہیاں ڈُلھ گیاں
جہڑیاں حُسن تیرے چمکائیاں سن اوہ چانیاں راتاں رُل گیاں

ایس عشق زمانے دے ہلّے دیاں کجھ ایڈیاں اَوَلیاں گُنجھلاں سن
کجھ کُھلدیاں کُھلدیاں ہور پیاں کجھ پیندیاں پیندیاں کُھل گیاں

گلّاں مٹھیاں مٹھیاں پیار دیاں جہڑیاں دو ہاں بیٹھ کے کیتیاں سن
جہڑیاں نال اساڈے بیتیاں سن سانوں یاد رہیاں تینوں بُھل گیاں

پُھلاں دیاں خوشیاں مات پیاں اوہ طور نہ رہے گلزاراں دے
جد نظراں پھریاں یاراں دیاں رنگ اُڈ اُڈ گئے بہاراں دے

اسیں اپنی دنیا وَسدے سے ساں خود رونلدے ساں خود ہسدے ساں
کیہا دل نوں روگ لگا لیا اے مُنہ تکنے پئے غم خواراں دے

ایس عشق دا روگ اولڑا اے ایس عشق دے چارے کیہ کریئے
اِہ زخم کدی وی نہیں بھرنے اِہ زخم نہیں تلواراں دے

کیہ حالت پُچھنا ایں صوفی دی جس تیری محبت دے پِچھے
سو گلّاں سُنیاں غیراں دیاں سو ناز اُٹھائے یاراں دے

مستری مولا بخش

نام تے تخلص مولا بخش۔ لاہور دے وسنیک۔ جنم ۱۸۸۴ء وفات ۱۹۴۵ء

لاہور ریلوے ورکشاپ وچ مستری رہے۔ نیم اَن پڑھ سَن۔ شعر چنگے کہندے سَن۔ میاں مراد بخش لوہار دے شاگرد سَن۔ اِہناں دی لکھت قصہ ہین بادشاہزادی، مرزا صاحباں، سلطان محمود، لیلیٰ مجنوں، بھیلنی دے بیر، شکوہ، جواب شکوہ، میاں میری تے بیتیاں دے مجموعے، شگوفہ عشق، شاندار موتی، چمکدار موتی، موتیاں دا خزانہ، رنگ برنگے موتی، توبہ تے دامن نصوح چھپے ہوئے ہن۔ شعر زیادہ تر سنگار رس دا نمونہ ہن۔ ریلوے ورکشاپ دا رواج اے کہ جد کوئی آدمی عزت نال ریٹائر ہو وے، اُہدے یار بیلی ساتھی سنگی تے رشتہ دار اوس نوں ہار پاندے تے پگ بنھاندے ہن۔ جداہ نوکری توں وہلے ہوئے، اِہناں نوں اینیاں پگاں بنھایاں گیاں، جانوں اِک قطب مینار سر تے بنا دِتا گیا تے اینے ہار پائے گئے کہ لک لِف گیا۔ کجھ چر بعد ۱۹۴۵ء نوں اِہناں دے چلانا کرن تے ریلوے انجن شیڈ لاہور وچ اِہناں دی یاد وچ اِک جلسہ پبلک (کشتہ) دی پردھانتا ہیٹھ ہویا جس وچ کویاں اپنے خیال دا اظہار کیتا۔ نمونہ کلام:-

جانی جوبن دا چھڈ دے مان کرنا سمجھ جا نصیحتاں میریاں نوں
ہُن میں اِہ نہ آکھاں تے کیہ آکھاں دیکھ دیکھ کے آکڑاں تیریاں نوں
اُچا سرو ہمیش بے پھل رہندا پھل لگدائے نیویاں بیریاں نوں
مولا بخش گذار دم عاجزی نال بُرا جاندائے رب دلیریاں نوں

کیتا عمل نہ زندگی وچ کوئی اینویں اینگاں عمر گنوا بیٹھے
ہے افسوس کہ کیمیا وقت سارا اسیں خاک دے وچ رلا بیٹھے
کوئی ذرا قیامت دا فکر ناہیں خوف ربّ دا اسیں بھلا بیٹھے
ویلا سُتیاں گیا تے اکھ کھُلی پونجی عمر دی جدوں لُٹا بیٹھے
تیر نکل گیا ہتھوں وقت والا تے کولے دی رہی کمان باقی
ایس باغ جہان تے وانگ شبنم کوئی دم دے اسیں مہمان باقی

موسیٰ لدّھیانوی

نام سید غلام مصطفےٰ۔ تخلص موسیٰ۔ لدھیانہ دے وسنیک۔ جنم ۱۸۸۵ء۔
عطائی حکیم۔ چوک بازار وچ مجمع لا کے تے اِک منڈے نوں بھوں تے لماں پا کے اُپر کالا کپڑا ان کے
میں کون عامل، توں کون معمول پچھدے۔ فیر لوکاں دے سوال دے جواب دیندے تے دوا ویچدے۔
شاعری دا شوق بچپن توں سی۔ ذرا بڈھ جوان ہوئی۔ تے منشی محمد اسمٰعیل مشتاق دے شاگرد ہوئے۔ تے
بینت تے نعتاں لکھیاں۔ مشتاق جد لدّھیانہ چھڈ کے امرت سر آ گئے تے اِہ وی امرت سر آوندے تے شاعریاں
وچ حصہ لیندے رہے۔
اِہناں پنجابی وچ چار سی حرفیاں۔ قصہ سلمان سیم۔ قصہ دل خورشید۔ قصہ موسیٰ دی جھوک مولا والی۔ جھوک
رسولؐ۔ امام حسین رضؓ۔ جھوک امام قاسم رضؓ جھوک رانجھا تے پھٹکل نعتاں، کافیاں گیت تے بینت لکھے۔ تے
اِک اردو دا نعتیہ دیوان۔ اِہ سب شیخ افضل حسین تاجر کتب لدّھیانہ نے چھپوائے۔

نمونہ کلام :۔

میرے دل نوں وَلاں وچ وَل لیو کہیاں گُتّھیاں پتّیاں میڈھیاں نیں
تیرے جیہی نہ ڈٹھڑی نار کوئی لکھاں ویکھیاں بانکیاں ٹیڈھیاں نیں
مرجان نہ یار تھیں مکھ موڑن یاری لاون جیکر تیرے جیڈیاں نیں
کر کے قول تے دِتّو وسار سجن موسیٰ نال کہیاں کھیڈاں کھیڈیاں نیں

جھوک مولا دی وچوں اِک بند :۔

جے مَیں جاناں ڈھولا ہویا تیار نیں — پھڑ کے مَیں پلّا روندی زار نزار نیں
جھکدی مَیں قدمیں کر دی منّت ہزار نیں — تیریاں جدایاں ساتوں ناہیں منظور او
جھوک مولا تیری وسدی پئی دُور او

عزیز خاں شرم

نام عزیز خاں تخلص شرم۔ چتا کٹڑہ امرت سر دے وسنیک۔ جنم ۱۹ ستمبر ۱۸۸۹ء
اٹھ ورھے دی عمر وچ پڑھنے پئے۔ پر پہلی پوڑی تے ای تھک گئے۔ پڑھائی چھڈ کے کمائی دی فکر کیتی۔
تے نال ای ۱۹۰۶ء توں بابو کرم امرتسری دے شاگرد ہو کے شاعری چھوہ دتی۔ شعر خوب کہندے ہن۔ محاورے تے
اکھان ڈھیر ورتدے ہن۔ خاص کر انتلے ٹک وچ کوئی نہ کوئی محاورہ یا اکھان لیا کے شعر وچ جان پا دیندے
ہن۔ ملکی ونڈ دے بعد ہن لاہور رہندے ہن۔ ایہناں دا اک قصہ دھوبن تے ہور کلام چھپ چکا اے۔ کلام دا نمونہ یہ۔

اچھا دشت وچ گراں گی گذر جا کے تے میں نہیں ایتھے او صیاد رہندی
رہندی چمن وچ ہندا احسان تیرا بھاویں قید رہندی یا آزاد رہندی
خزاں آ کے کرے ویران گلشن چند روز ایہدی ہے بنیاد رہندی
غرض کسے دی اٹک دی شرم ناہیں وقت بیت جاندا اے گل یاد رہندی

ڈھدے پانی دے بلبلے وانگ بیبا لنگھ گیا ہے عہد شباب تیرا
دکن ہٹ پساری تے جا پہنچوں اج وانگ سنبل پیچ و تاب تیرا
کتاں قبر اندر نیت ایہ اندر توبہ شکن ہو گیا خطاب تیرا
ہن تے شرم کر توں لوکی آکھدے نے دھولی داڑھی تے آتا خراب تیرا

کجھ انتلے ٹک:۔

اوکھے وقت جے نال شرم کم آویں دس عید پچھوں تنبا پھوکنا ایں؟

مثل سچ دانا ایہ شرم کہندے ہاتھی داناں نال دوستی بوہے بھیڑے
ٹوٹ قسمت دا ملیا کمزور شرم اگوں کمبدے تے پچھوں دھک نے ہاں

پنڈت کشور چند

نام تے اُپ نام کشور چند پیو دا نام پنڈت گنگا رام جوتشی پنڈ بدووال ضلع لدھیانہ ۔
جنم ۱۸۸۸ء

پنجابی دے اُگھے ہندو کویاں چوں ۔ جگرانواں لدھیانہ وچ کتاباں دی ہٹی کردے ہن ۔
اہناں دی لکھت قصہ روڈا جلالی ۔ رتنی مُنیاری ۔ آلا اُودھے سنگھ ۔ راجہ روپ چند ۔ عشق دے بھانبڑ ۔ راجہ چندر ہانس ۔ راجہ پرتھی سنگھ ۔ سیتا ورلاپ ۔ جانی چور چھپ چکے ہن ۔ اہناں چوں کجھ کئی واری چھپ چکے ہن ۔ تے ڈاہڈے پرچلت ہن ۔
شعراں تے ہندی دا پوکھا اے ۔ شعراں وچ روانی سوہنی اے ۔
جانی چور چوں :-

چار ہی چوفیرے ویکھدا جے سندھ نوں — بنی جانی چور دے اکھیری جند نوں
دل وچ کوئی آوندی وچار نہ — لگدی پٹھان دے قلعے دی سار نہ
ہو جا توں سہائی لاوندی کیوں دیریاں — آن کے کھلاڑی کنیاں بتھیریاں
تیرے بناں ہور کسے دا آدھار نہ — لگدی پٹھان دے قلعے دی سار نہ

چندر ہانس :-

مینوں ہور نہ لوڑ جہان اُتے ئیں بھی رام دے نام نوں بھال دا جی
مندے بھاگ تاں سونا ہوئے مٹی جدوں جاگدے انت نہ مال دا جی
کتے آر پروار دا انت نہ رہے کتے پُت نہ اِک وکھال دا جی
کتے ننگ دے باسیاں ٹکیاں نوں کتے اُڈ دا رنگ گلال دا جی
کئی پالکی تے اسوار کیتے کوئی اہناں تے چوریاں ڈھال دا جی
جدوں جاگدے بھاگ کشور چند اچک تختے توں تخت بہال دا جی

رمضان وزیرآبادی

نام محمد رمضان تخلص رمضان پیو دا نام چودھری محمد بخش قوم کھوکھر وزیرآباد دے وسنیک ہن ۱۸۸۲ء
تھوڑی جیہی ڈنگ ٹپاؤ مڈھلی تعلیم پا کے اِہ لاہور ریلوے سٹیشن دے یورپین ریفرشمنٹ روم دے مینجر لگ گئے
تے ۲۰ ورھے ایہو کم کردے رہے۔ پھیر اِہ چھڈ کے وزیرآباد چلے گئے تے اوتھے جا کے عمارتی لکڑی دا کاروبار جاری
کر لیا۔ اُہدے بعد پھیر لاہور آ گئے۔

اِہناں ۱۹۰۰ء وچ کوئی اٹھارہ ورھے دی عمر وچ شاعری وچ پیر رکھیا تے ربّی دات طبع دے جوہر دسے۔
اِہناں چھوٹے موٹے قصّے ڈھیر لکھے ہن۔ جنہاں دی کجھ فہرست (سوچنا) اِہ اے۔

قصہ سلطان محمود سستی پنوں۔ گلزار عشق۔ شعلۂ عشق۔ مالا رمضان۔ نغمہ رمضان۔ انشائے رمضان۔ کافیاں رمضان۔
قصہ لڑاکی رن۔ قصہ اَن پڑھ مرد۔ قصہ اعمال شیطان۔ قصہ رمضان دی مچھلی۔ بیوہ دی فریاد۔ شرابی پتھ۔ سی حرفی نقشہ
ہجر۔ ترجمہ دیوان حافظ (۱۵ غزلاں)

اِہناں دا اِک قصہ لڑاکی رن گھٹو گھٹ ڈیڑھ لکھ چھپ کے وِک چکا اے۔ جسدا اِک بند اِہ اے:-

اِس ول نہیں ہانڈی روٹی دا کس طرح مسالہ گھوٹی دا
اساں مُل نہ ڈٹھا جھوٹی دا لکھ لعنت رن لڑاکی نوں

اِہناں تے رب دا ڈاہڈا کرم اے۔ مال ملکھ دے نال طبع دی دولت ڈھیر حاصل اے۔ سبھا دے بڑے
مٹھے۔ غمسار تے محبتی۔ شعراں وچ روانی لوچ تے سوز اے۔

ترجمہ دیوان حافظ چوں اِک غزل:-

لمی عمر ہجر دی کولوں وصل محبوب چنگیرا بہتر چنگے اِہناں وچ جیہڑی بخشے خالق میرا
وار سجن دی تیغوں سہنا حرف نہ شکوہ کہنا دشمن کولوں راز سجن دا بہتر مخفی رہنا
مُل دِلا دروازہ اُس دا کر منظور گدائی کیوں جو اِہ سدا دی دولت پھر نہ ایسی کائی
جیکر ہووے قسمت اندر دراُسدے تے مرنا کُل دنیا دی بادشاہیاں نوں پھیر اساں کیہ کرنا
جو پھل اُسدی قدمیں ڈِگا بجز محبت پادوں اُس دی خاک گلابوں بہتر جنت دی گلزاروں

بڑیاں دے فرماون کولوں نہ سر پھیر جواناں بخت جوانوں بہتر ہندی رائے بزرگ انساناں

زندہ رود نہر دا پانی آب حیات سُنی دا
اصفہانوں شیراز چنگیرا سانوں وطن سُنی دا

نظم "قسمت" دے کجھ شعر:-

د- دسے باغ جہان دے وچ آکے سانوں رنگ ہزار ہزار قسمت
لکھاں بُلبلاں چہکیاں چمن اندر نغمے عیش دے نال بہار قسمت
بوستان جہان جلالتاں دے زریں چتر ہزار گلزار قسمت
دِسے بزم احباب شباب والی مینا قدر بلّور خمار قسمت
نیزے تیر تفنگ تے تیغ بھالے آن فان وچ کرے بیکار قسمت
جام جم گدائی دا بنے کاسہ پھُل چننے دا کرے چا خار قسمت
ڈِٹھے عرش توں ڈِگدے فرش اُتے سُٹے شاہاں نوں مُنہ دے بھار قسمت
اِک کرن موجاں کاروبار اندر اِکناں رکھدی سدا بیکار قسمت
منگن والیاں دے سر تے تاج رکھے دسے شاہاں نوں تختوں اُتار قسمت
ان پڑھاں دی کرے اِہ شان عالی پڑھیاں ہویاں نوں کرے خوار قسمت
دنداں نال لوہا اُہ نے بھن لیندے ہوئے جنہاں دی اِہ سازگار قسمت
دند نال فالودے دے بھج جاندے دیوے جدوں رمضان اِہ ہار قسمت

یاراں جوہریاں نوں کھتوں دیاں ہیرے ہیرے کول نہ ہیرے دی کنی رہی اے
دولت سخن دی رہی نہ وقت پیری بھاوئیں طبع میری او نویں غنی رہی اے
ساری عمر نہ بھا ہُما کوئی جال سدا اُمید دی تنی رہی اے
خوُن عشق دے معرکے وچ میری جنگ نال رقیباں دے ٹھنی رہی اے
بنے سادہ طفیل اسلام دی اُہ قسمت جنہاں دی سدا رہنی رہی اے
جنہاں حق نوں حق رمضان جاتا شان اُہناں دی جگ تے بنی رہی اے

لوگڑ سنگھ لوگڑ

نام لوگڑ داس کیس دھاری ہون بعد لوگڑ سنگھ تخلص لوگڑ پیو دا نام باوا برہم داس قوم باوا۔ پنڈ گھمن خورد ضلع گورداسپور دے وسنیک۔ جنم ۱۹۴۴ء بکرم مطابق ۱۸۸۸ء۔

درزیاں دا کم کردے سن۔ بارہ تیرہ ورھے دے سن کہ امرت سر آ گئے۔ اہناں دناں وچ ایتھے بیت بازی دا بڑا رواج سی۔ لوک ترے جاندے بیت گوندے جاندے۔ اہناں بیت سنیاں تے بڑے حیران ہوئے کہ اہ لوک جیہے اکھر کس نے جوڑ لئے ہن۔ آپ نے اک نوں پچھ ای لیا۔ اہ لالہ نانک چند خاکسار دفتری کٹ مجیٹھ منڈی دا اک بیت بول رہیا سی۔ اوس نے دسیا اہ فلانے شاعر نے بنایا اے۔ اہ بڑے حیران ہوئے۔ آکھن لگے مینوں اوس کول لے چل۔ اہ خاکسار کول لے آیا۔ اہناں پچھیا۔ کیوں جی۔ اہ شعر تساں بنایا اے۔ اوس نے کیہا ہاں۔ تے اک شعر جھٹ بنا کے سنا دتا۔ جو اہ سی:

خ — خوف خدا دا نہیں لوکاں خلقت مویاں نوں کیوں پئی مار دی اے
کوٹھے چڑھاں تے لوک وچار کردے ئیں تاں آکھڑی خاطر یار دی اے
ہیٹھ آواں تے جی نوں چین ناہیں کولوں ماں تتی طعنے مار دی اے
نت کاگ اڈاواں ئیں خاکسارا کٹ چوریاں شگن وچار دی اے

اہ خاکسار دے شاگرد ہو کے آپ دی شعر آکھن لگے۔ تے چھیتی ای چنگے شعر کہن لگ پئے تے فیر بڑے النکاری شعر لکھن لگ پئے۔ جویں شعر۔ بولدیاں بلھ نال بلھ نہ ملے۔ یاں چو پہلو شعر۔ یا دوہرا قافیہ وغیرہ۔ نمونے دے طور تے اہ شعر کہ بولدیاں بلھ نال بلھ نہیں ملدا۔ قافیہ دوہرا اے۔ تے جے گورمکھی وچ لکھیا جائے تے ہر مصرعہ (ٹنک) وچ چھ نینے (ਨ) آوندے ہن:

نگہ دے تیر نت کس کے تے قاتل لانا دھر کے نشان سینہ
تیرے خنجر دل رتا نہ رہی حاجت تیراں جگر ہے چھاننی چھان سینہ
نیناں نیر دی نہر چلا دتی تیرے ہجر دل اتی حیران کینہ
نسدن کرنا نہیں چاہیدا تنگ عاشق جس جگ چ ساڑیا آن سینہ

محمدؐ اکبر خاں

نام محمدؐ اکبر خاں تخلص اکبرؔ پیو دا نام چودھری محمد ابراہیم خاں فاضلؔ قوم راجپوت بھٹی پنڈ مرل پار بھٹی تحصیل شاہدرہ ضلع لاہور وچ ۵ جولائی ۱۹۱۰ء نوں جنم لیا۔ ۱۹۳۱ء وچ پنجاب اسمبلی وچ اُردو رپورٹر تے مترجم لگ گئے۔ فیر ترقی پا کے اسسٹنٹ سیکرٹری ہو گئے ہُن اہ جولائی ۱۹۵۹ء توں ڈپٹی ڈائرکٹر ویلیج ایڈ ہن۔

اسمبلی دی ملازمت دے دناں وچ ای اِہناں ایل ایل بی دا امتحان پاس کر لیا تے بی اے آنرز ایل ایل بی ہو گئے۔ شاعری دا شوق اِہناں نوں بال پن توں سی۔ پہلوں اُردو وچ لکھدے رہے۔ مولانا تاجور نجیب آبادی توں اصلاح لیندے رہے۔ ملکی وَنڈ دے بعد پنجابی وَل توجہ کیتی تے پنجابی دے صاحب طرز ادیب تے شاعر کہلائے۔ اِہناں دے مضمون، نظماں، افسانے ملک دے ہر مشہور اخبار، رسالے وچ بڑی چاہ نال چھپدے تے شوق نال پڑھے جاندے رہے ہن۔ پنجابی بڑی ٹھیٹھ، رسیلی تے تاثیر بھری لکھدے بولدے ہن شعراں وچ رس لوچ روانی بڑی اے۔ کلام دا نمونہ:-

پہلاں وارث شاہ بہادر، دُوجی اُہدی کانی ـــ دوہاں رَل مِل اِہ کم کیتا باقی رہی نشانی
ذِکر چھڑے جس مجلس اندر وارث شاہ ہوراں دا ـــ آہندے اُہدی ڈیوڈھی تیکر پینڈا اسیاں کوہاں دا
اُچے ادب دے جاتو جیہڑے ڈُونگیاں سوچاں والے ـــ جتھے کِتھے لہندے چڑھدے سب اُہدے متوالے
اُگھڑیا جو اُہدے پاروں پنجابی دا ناںواں ـــ ایسا تارہ دِلیا ہوسی ہور کسے نُوں تاںواں
اِہ گل ساڈے لئی وی ایہہ سوچن سمجھن والی ـــ اِک دِیوے توں جیونکر ہوئی سارے دیس دِیوالی
پنجابی نوں بولن والے تِرپھے ایس کروڑاں ـــ پنجابی نوں کیوں رہ جاون کوئی لوڑاں تھوڑاں
اپنے بولن والے ایتھے ایتنے ایس لکھاری ـــ بھاری پنڈ مہی پر اوڑک کِتی کوُ اے بھاری
پنجابی وِچ بلبے نانک سُچّے سخن اَلائے ـــ مہاراجہ رنجیت سنگھ نے سارے حکم چلائے
دیساں دے وچ اِہ اکھوائی داناواں دی بولی ـــ علماں والیاں، اُستاداں دی اَولیاواں دی بولی
آؤ سارے رَل مِل اِہدا اَج دی مان وَدھائیے ـــ جے جی ہولا کرنا ہووے گیت ایسے دے گائیے

اِہناں دے والد چودھری محمد ابراہیم خاں فاضلؔ آپ وی پنجابی دے بڑے فاضل تے چنگے شاعر سن چودھری سر شہاب الدین پنجابی بارے اکثر اِہناں کولوں اصلاح لیندے سن۔

گیانی ہیرا سنگھ درد

نام گیانی ہیرا سنگھ تخلص درد۔ پیو داناں بھائی ہری سنگھ جی نرنکاری قوم پاہنڈا براہمن۔

۳۰ ستمبر ۱۸۸۹ء نوں پنڈ گھگروٹ ضلع راولپنڈی وچ جنم لیا۔

آپ دے پتا پنڈ وچ کھیتی باڑی کردے سن۔ آپ نوں پڑھن دا شوق ہویا۔ دسویں پاس کر کے گیانی دا امتحان پاس کیتا۔

تیجی جماعت جے پڑھدے سن کہ ٹپے جوڑن دی لگن لگ پئی۔ پہلوں ہور شاعراں دے شعر، دوہے یاد کر کے چٹھی پتر وچ ورتنے شروع کیتے پھیر ہندی۔ پنجابی دی کوتاواں پڑھیاں تے آپ دی کجھ لکھنا شروع کیتا۔ شروع وچ مذہبی نظماں لکھن دا شوق ہویا ۱۹۰۸/۱۹۰۹ وچ سکھ ایجوکیشنل کانفرنس ہوئی۔ جس وچ اک نظم پڑھی۔ اوس نال حوصلہ ودھیا۔ پھر ۱۹۱۸/۱۹۱۹ء دی پولیٹیکل کانفرنس تے اکالی لہر وچ اہناں کئی نظماں لکھیاں جیہڑیاں بڑیاں مقبول ہویاں۔

پہلوں دکھیا تخلص کردے رہے۔ تے ۱۹۱۸ء وچ درد اختیار کیتا۔ پڑھائی چھڈ کے ۱۹۰۷ء وچ چونگی دے کلرک بنے۔ ۱۹۱۰ء وچ پرائمری سکول جاری کر کے ماسٹر بن گئے۔ ۱۹۱۷ء وچ راولپنڈی وچ گیانی کلاس نوں پڑھان لگ پئے۔ ۱۹۲۰ء وچ سردار منگل سنگھ تے سردار سندر سنگھ لائلپوری نال رل کے لاہور وں اخبار اکالی جاری کیتا۔ تے تنے قید ہو گئے۔ رہا ہو کے امرتسر چوں ماسٹر تارا سنگھ دی سرپرستی ہیٹھ گورمکھی اکالی اخبار پھر جاری کیتا۔ ۱۹۲۴ء وچ ایس نوں چھڈ کے ادبی رسالہ پھلواڑی گورمکھی وچ جاری کیتا۔ جیہڑا ونڈ دے بعد جالندھر چوں چھپ رہیا اے۔

۱۹۲۵ء وچ آپ نے مشتاق۔ کشتہ تے چاترک جی نال مل کے پنجابی سبھا دی بنیاد رکھی آپ سکھاں وچ پہلے پولیٹیکل شاعر ہین۔ جہناں دیاں پولیٹیکل نظماں دی دھم رہی۔ آپ نے کئی واری جیل یاترا وی کیتی۔

آپ دے کلام وچ رس۔ سادگی۔ سوچ تے اُچ خیالی اے۔ دیش پریت تے پنجابی پیار شعراں چوں جھلک رہے ہن۔ آپ دی بہتی کوتا دیش پیار تے سکھی پیار دا نمونہ اے۔ تے اہناں توں بعد اخلاقی ادبی نظماں یاں گیت ہن۔ آپ بڑے نیک سبھا دے۔ ملنسار۔ محبتی سلوک اور والے ہن۔ ویہ ندرد لسا

تے کِرڈ کرودھ توں دور ہین

کلام دا نمونہ :- نظم "پریم" دا اک بند-

روندا ولکدا تڑفدا بال جھوٹا ہتھ مار اُٹھدا آئی ماں سُن کے
بھانویں پشو ہے سمجھ نہ اوس نوں ہے خوشی نال اُچھلے وچھا گاں سُن کے
مارو تھل وچ تڑفدا پھرے راہی پوے جند اوسنوں جویں چھاں سُن کے
ناڑ ناڑ دے وچ جھرناٹ چھڑدی ایسے طرح پریم دا ناں سُن کے

نظم "دوناسمجھ" دا اِک بند

جے میں بھور ہُندا تاں میں سمجھ لیندا توں بس پھُل دے وچ ای وسدا ایں
جے پتنگ ہُندا تاں میں ایہو کہندا توں ہی لاٹ بن کے پیا ہسدا ایں
جے میں ہرن ہُندا تینوں ناد کہندا بن کے راگ میرا دل کھسدا ایں
ہُندا جے پپیہا تے سمجھدا میں توں ہی پیا اسمان توں وسدا ایں
ایپر ایہناں دے وچوں میں کوئی بھی نہیں تاہیوں سارے ہی پیا ٹولدا ہاں
کدی پھُل سُنگھاں کدی لاٹ ویکھاں دھراں کن تے کدی منہ کھولدا ہاں

پہلاں اپنا آپ سدھار لئے - وچول

رہ گئی آپ جو کسے دا کرے دارو اوس کسے نا روگ ہٹاونا کیہہ
راہوں گھُتیا بھٹکدا پھرے جیہڑا اوس کسے نوں پار لگاونا کیہہ
سانوں سکھنی دی سوہنہ جے آپ نہیں اساں کسے نوں فیر سکھاونا کیہہ

نظم شرینہ دیاں چھانواں دے کجھ شعر (جو میانوالی جیل دے شرینہ ہیٹھ بیٹھ کے لکھے)

جنہاں شرینہاں ہیٹھ گذر دے گن گن دن سزاواں دے
جھُرمٹ ہین جنہاں تے آن آزاد طوطیاں کانواں دے

نندیوان سینہے، اِہناں نوں، پھُدے بھین بھرا نواں دے
بہہ بہہ جان جنہاں دے، ہیٹھاں پُت پنجابی ماںواں دے
پُترّ گاون درد راگ وچ گیت پنجاں دریاواں دے
کون سینہے لے جاوے ڈونگھے دل دے گھاواں دے
یاد رہن گے سدا چوماسے اِہناں شہیداں دیاں چھاواں دے

نظم "ہو را گئے" دے کجھ شعر

جد تیک بوند لہو دی اِک دی ہے میرے تن وچ
جد تیک ناڑ اِک دی ہلدی اے اِسس بدن وچ
جد تیک پھڑنا اک دی پھڑدا اے میرے تن وچ
جیوندا میں اسس لئی ہاں میری ہے روح وطن وچ
اِک وار وطن اپنا آزاد کر دکھاں گے
اگے ای اگے جاں گے، پچھاں نہ پیر پاں گے

کنوں سوہناں ساکھیوں متھا میرا دیس پیارا
چن سورج دی اِہنوں آکھن اپنی اکھ دا تارا
فلسفے دے گرنتھاں نوں تک دُنیا ہے چندھیائی
یورپ اِہنوں من، رہیا اے اُچا علم منارا
اِہدی چترکاری جگ نوں آتم گیان سمجھاوندی
تے سنگیت کلا چوں نکلی برہم وِدیا دی دھارا
اِہدیاں ناچاں نے رنگ لایا اُتلا گیان جگایا
ایس رمز دی ہیراں وچ سی موہیا عالم سارا

محمد بخش فرشی

فرشی نام محمد بخش تخلص فرشی ولد میاں لیکر قوم کشمیری امرت سر دے وسنیک۔
جنم ۱۸۹۲ء وفات ۱۹۳۶ء

اہناں دا پیو آتش بازی بنان دا کم کردا سی۔ اہ پہلوں ایہو کم کردے رہے۔ پھیر جد شاعری دا شوق ہویا۔ کم چھڈ کے دی مشاعریاں وچ جان تے شعر سنن لگ پئے۔ تے راقم الحروف دے شاگرد غلام رسول نائب دے شاگرد ہو کے آپ وی شعر لکھن لگ پئے۔ تے اہناں دی خیال اڈاری نے اہناں نوں جھٹ ای فرش توں عرش تے پچا دتا۔

ان پڑھ سن پر شعراں وچ روانی تے رس بڑا سی۔ قصے تے گیت زیادہ تر لکھدے تے بول سنا کے ویچدے رہے۔ بے شمار چھوٹے چھوٹے قصیاں توں سوا کجھ وڈے قصے ڈھول تے شمس رانی وغیرہ دی لکھے ہن۔ اہناں دے قصے (گیت) ڈاڈھے پر چلت ہوئے۔ کلام دا نمونہ:۔

اج رات برات محمدؐ دی عرشاں تے جاوے گی
میں صدقے عربی لاڑے توں جنج خوب سہاوے گی
ساری امت دا سردار بن کے لاڑا ہویا تیار
آکھن اج احمدؐ مختار دی اسواری آوے گی
اج رات برات محمدؐ دی عرشاں تے جاوے گی
میں صدقے عربی لاڑے توں جنج خوب سہاوے گی

تیندی سواری یا نبی عرش بریں تے گئی اے
ویکھ کے جلوہ طور دا موسیٰ نوں ہوش نہ رہی اے
آجا کمبل پوش پیاریا تیرے نام توں سب کجھ واریا
تیری خاطر اہ کاج سنواریا گیتے وہ جگ تیندے لئی اے

قصہ ڈھول تے شمس رانی چوں نمونہ

شمس رانی ڈھول نال بہہ گلاں کردی — ڈھولا تیرے ہجر وچ ساں مردی
عشق تیرے وچ رات دن ساں دکھڑے جردی — بن تیرے دیدار دے میں آہیں بھردی
جائیں نہ ہن ڈھولیا سر قدمیں دھردی — تیرا ای سے نام میں رہاں ہر دم پڑھدی
بلّلہ جائیں نہ چھڈ میں دامن پھڑدی — فرشی نوں رکھ لویں ہن کرکے بردی

اِنہاں دا اِک قصہ "محمدی جوگن" جسدا بول سی

بن کے جوگن مدینے نوں جاواں گی میں
بیتی جو جو نبی نوں سُناواں گی میں
گیری نال رنگاواں گی سب کپڑے — لٹاں کھول گلے وچ پاواں گی میں
پھڑ کے چمٹا تے ہتھ وچ بیراگن سیو — نام احمد دا دم دم دھیاواں گی میں
بن کے جوگن مدینے نوں جاواں گی میں

اِہ قصہ لکھاں دی گنتی وِچ چھپیا ایسے طرح علم دین شہید بارے قصہ "فدائے رسول" جسدا بول سی
غازی علم دین نے دیکھو کیہا رُتبہ پایا اے — لاکے پاک نبی نال یاری تن من گھول گھمایا اے
اِہ قصہ اِک دن وچ کوئی تِن لکھ وِک گیا۔ تے انگریز سرکار نے ضبط کر لیا۔ اِنہاں منشی عزیزالدین نجم الدین کتاباں والیاں دی نوکری کرلئی تے وعدہ اِہ کہ ہر مہینے گھٹو گھٹ ۲ قصے ضرور بناواں گا۔ اِہ کئی ورھے ایتھے ملازم رہے۔ تے قریباً ۵-۶ سو قصے لکھے۔ جنہاں چوں زیادہ تر نعتیہ سن۔
کجھ ہور قصیاں دے ٹکڑے۔

اَڈیا جوڑیاں نہ مار ساڈوں تیر لگ دے — نہ دیہہ کھیڑیاں دا مہنہ ساڈے دیہہ لگدے

اَج رکھ لے میری ڈولی نی ماں — رہواں باپ دی بن کے گولی نی ماں

شبِ معراج رسول پروردگار پُکاریا — عرش بریں تے آ ذرا میرے محمدؐ پیاریا

دیوی داس ہندی

نام ڈاکٹر دیوی داس تخلص ہندی۔ پیو دا نام حکیم پنڈت مادھو رام۔ نوشہرہ ننگل (امرتسر) دے وسنیک

جنم ۱۸۹۴ء کوچ ۱۹۴۵ء

پنڈ نوشہرہ ننگل ضلع امرت سر دے جم پل۔ اِہناں دے پیو اِک چنگے مَنّے پر مَنّے وید حکیم سن۔ اُہ پنڈ چھڈ کے شہر آ گئے۔ تے ایتھے کٹڑہ گھنیاں وچ حکیمی کردے رہے۔ مڈھلی تعلیم اپنے پیو کولوں پڑھی۔ پھیر سکول وچ داخل ہوئے۔ تے سکولی تعلیم توں وہلے ہو کے ڈاکٹری پڑھ کے امرتسر وچ آ کے اپنا کم شروع کیتا۔

شعر و شاعری دا شوق اِہناں نوں جدّی تے جماندرو سی۔ اِہناں دے دادا سیّد ہاشم شاہ دے سنگی سن۔ اُنہاں نے آپ دے دادا نوں اپنے قصے سسّی پنوں تے شیریں فرہاد دے (لکھتی نسخے) "دوستی دی یادگار" دے طور دِتّے سن۔

جد اِہ کجھ جوان ہوئے۔ مشاعریاں وِچ جان لگے — نیز منشی محمد اسمٰعیل مشتاق دے شاگرد ہو کے آپ وی شعر کہن لگے۔ تے چھیتی ای چنگے شاعراں وچ مِتھے جان لگ پئے۔ اِہناں نوں پنجابی بولی نال پیار نہیں سگوں عشق سی۔ اِہناں پنجابی دی نگر سیوا کردیاں ہویاں بڑی کھوج پرکھ کر کے "پنجابی اکھاناں" لکھیاں۔ اِہ ہندو کوی سبھا دے پردھان تے پنجابی سبھا دے اُپ پردھان وی رہے۔ بڑے ملنسار تے محبتی سن۔ جلسیاں مشاعریاں وچ بڑی آدر عزت سی۔ شعراں وچ رس۔ روانی تے اُچ خیالی سی۔ بولی بڑی ٹھیٹھ تے من کھچویں۔ اِہناں دی لکھت قصہ حقیقت رائے (چھوٹے بحر وچ) تے اکھاناں دی کھان (ناٹک) جس وچ تِن ہزار اکھان ہن) چھپے ہوئے تے باقی کلام اَن چھپیا اے۔

مشتاق جی دے مرن دے بعد آپ لالہ دھنی رام جی چاترک کولوں شعراں تے اصلاح لیندے رہے۔ اِہناں دے شاگرداں چوں اندر سنگھ نیلم۔ بلدیو چندر بیکل۔ کرتار سنگھ تارا۔ تے ہرنام سنگھ حسرت مشہور ہن۔

نظم "پنجاب دے پنڈ" چوں کجھ بند

شوہ دریا جد ٹھاٹھاں مارے لہراں اُٹھن ندی کنارے

گھُمن گھیر طوفاناں نے آندے   اس وچ جیون بیڑے رُڑھ جاندے
رتویں اندریاں من ٹھہرا نہ لن   مَن بھرما کے عقل گوا لن

بالک جویں جوان ہو جائے   ویہی نوں پھیر بڑھاپا آئے
رتویں پھر سب پرانی مرنے   گیانی رتسدے شوک نہ کردے

"زبور دے ترجمے دا اک بند

سُورج وچ ہے نُور اللہ دا   چند وچ ویکھ سرور اللہ دا
ندیاں وچ سُن راگ اللہ دا   بھاگواں سر بھاگ اللہ دا
زمی اسمان نشانی اُس دی   پانیاں وچ روانی اُس دی
مرداں وچ کل زور اللہ دا   مستاں وچ سب نُور اللہ دا
زاہد وچ تپ نیم پربھو دا   عاشقاں وچ سبھ پریم پربھو دا
مستی سبھ نیناں وچ اُس دی   سوز درد دُنیا وچ اُسدی
ماں دے دُدھ وچ سواد اللہ دا   ہنجھو ہر وچ ناد اللہ دا
بچے وچ مسکانا اُسدا   کلیاں وچ کھڑ جانا اسدا
مالا دے منکے جیویں سارے   دھرن اک دھاگے دے سہارے
سبھ جگ دا پربھو تویں سہارا   روت پروت اس وچ جگ سارا
پادری پنڈت سنتے گوانے   رب دا راہ کوئی ورلا جانے
سبھے رب عقل سراں وچ پائے
سبھ انسان ہاں ماں پیو جائے

جیہڑے دنیا واسطے جھلن ڈاہڈے دُکھ   اُنہاں تائیں نصیب نہ ہُندا کوئی وی سُکھ
اَن داتا ہر بت دے اپنی واری بُھکھ   اٹھا کُٹ راتاں جھاگ کے پھولن بھیوں دی کُکھ
کھیتی شہریں جا وڑے کوئی نہ نکلے ڈھکھ   پھیر جبہ آکھن کھوتاں رکھن کیہہ کجھ مکھ

شہریں رہندے دیوتے نگریں رہن منکھ
جھوٹی پنڈیں بھوتنے پٹ پٹ سٹے دکھ

ذات ملوک نہ ہوونڈی ہندی رہت ملوک — ٹُنب جگاۓ پیندواں سُتے ڈاہڈے ہُوک
دیہاں سیدھاں چھپڑاں چھڈے پیر پسار — چھپراں بھانے جھاڑیاں نوجاں بین اُتار
پینچھڑ پایا ڈنگراں دے تے سچلے بن — لاہنگے لئی نہ رکھیاں ۲دو تن۳ پھلاں ٹکا
جے کوئی رتا ڈی بھر کیا رب نے رکھی خیر — وچے رہ گئے کھونسڑے پچے مُڑ مُڑ پیر

شہریں رہندے دیوتے نگریں رہن منکھ
جھوٹی پنڈیں بھوتنے پٹ پٹ سٹے دکھ

نظم پربھات دا اک بند

تڑک سار جاگو بیٹے اوس ویلے جدوں اجے نیندراں ادھو رانیاں نے
کنتیں گھوکراں بین پریم دیاں چھوہیاں چکیاں اُٹھ سیانیاں نے
گُڑ گھڑکدے نال مدھانیاں دے پایا رڑکناں جدوں سوانیاں نے
مُلّھے واء دے ٹھاپڑے سوان مڑکے نیندراں کچیاں بھانویں پکائیاں نے
مُکن ہٹیاں کھیڑیاں تاریاں نے کیہڑی کھندریں جا کے مُک گئے
جھات بلّیاں کرن اہ پھیر مڑکے بجار پہر پورے جدوں مُک گئے

پنجابی اکھاناں وچ اہناں ڈھیر محنت توں کم لیا اے پہلوں پنجابی اکھان پھر اہدے نال ڈھکدے اُردو فارسی تے انگریزی اکھان فیر پنجابی وچ تشریح (اہ کتاب پنجاب یونیورسٹی نے سکولاں لئی منظور کیتی تے کورس رہی) نمونے دا اک اکھان تے تشریح۔

اکھان — بولی کاج وگاڑیا جیوں مولی تبا

لوکی اہ اکھان اس طرح بولدے ہن "بولی کاج بگاڑیا کیا مولی بتھاں" پر اہ ٹھیک نہیں۔ تبا پنجابی وچ ڈکاراں نوں آکھدے ہن تے ایس اکھان دا اہ مطلب اے کہ بولی نے اس طرح کم وگاڑیا دتا جس طرح مولی ڈکاراں نوں گندہ کر دیندی اے۔ مولی کھا کے ڈکار بڑا بھیڑا آوندا اے۔

عبدالرحیم عاجز

نام عبدالرحیم تخلّص عاجز - امرت سر - گڑھ جہاں سنگھ دے وسنیک
جنم ۱۸۹۶ء وفات یکم مئی ۱۹۵۳ء

تعلیم معمولی جد ذرا جوان ہوئے - تے سیاسی جلسیاں وچ جان کرکے شاعری دا شوق ہویا - ۱۹۲۴ء تا ۱۹۲۸ء وچ جد خلافت تے کانگرس لہر اٹھی، اہناں ایس وچ ودھ کے حصّہ لیا - پنجابی دے مختلف بحراں وچ نظماں لکھیاں - آواز بڑی رسیلی تے وزن دار سی - لوکاں تے جادو بن کے چھا گئے - سیّد عطاء اللہ شاہ صاحب بخاری کولوں مضموناں بارے صلاح لیندے - کئی وار جیل یاترا وی کیتی - اِہناں دیاں نظماں قصیّاں دی شکل وچ چھپیاں تے ڈھیر پرچلت رہیاں - اِہناں دیاں شعراں وچ ولیش پیار - روانی - رس تے لوچ ڈھیر سی - ملک دی ونڈ دے بعد لاہور وچ وڈیاں دا کم کردے رہے - اُہدے بعد تیل دا بیوپار شروع کیتا - تے بیوپار وچ گھاٹا ہون تے گھبرا کے یکم مئی ۱۹۵۳ء نوں آتم گھات (خودکشی) کر لئی - کلام دا نمونہ - نظم "آزادی" دے کجھ شعر

دنیا اُتے آزادی جیہی چیز کیہڑی جس نوں قدر نہیں اُہ تاں انسان ای نہیں
اِسدی خواہش توں جو محروم ہوندے اُہدے جیہا کوئی پاگل نادان ای نہیں

اُہ کیہہ قدر آزادی دی جان دے نے جنہاں سکھیا مڈھوں غلام رہنا
او ناداناں آزاد جو ہین قوماں ہتک سمجھدے تساں دا نام لینا
اپنی ہندی رُسوائی نوں دیکھ کے تے تہانوں آندی ذرا بھی آن ای نہیں

کسے بلبل نوں گلشن وچوں پکڑ لیں رکھو سونے دے پنجرے پا کے تے
جگہ چھولیاں دی بھانویں دیو موتی وچ بھتی دے نقش لا کے تے
ناممکن اسے لالچ وچ آن کے تے آکھے قفس نوں اُہ زندان ای نہیں

پودا کوئی زمین وچ لا رکھو کویں نال آزادی دے بڑھدا اے
پھیلے اس طرح نال زمین اندر پتہ لگے نہ اوس دی جڑھ دا اے
اوسے تائیں وچ گملے لا رکھو رہندا اُہدا پھر مان تان ای نہیں

بھگوان سنگھ

نام تے تخلص بھگوان سنگھ پنڈ مہراج تحصیل موگا۔ ضلع فیروزپور دے وسنیک
جنم سن ۱۸۹۲ء مطابق سنہ ۱۹۲۰ بکرم۔
پہلوں واہی گاہی دا کم کردے رہے۔ فیر فوج وچ بھرتی ہو گئے۔ پنجابی دے شنگار رسی۔ سکھ شاعراں وچ ہر گڈھ۔ اِہناں قصہ سوہنی مہینوال، ہیر رانجھا۔ مرزا صاحباں داؤد بادشاہ تے جنج بھگوان سنگھ لکھے۔ اِہناں چوں ہیر بھگوان سنگھ تے جنج بھگوان سنگھ خاص کر بڑے مشہور تے پرچلت رہ چکے ہن۔ قصہ مرزا صاحباں سراں وچ اے۔ تے باقی دوہڑیاں۔ سوئیاں تے گیتاں وچ۔ کلام وچ روانی بڑی اے۔

مرزا صاحباں چوں کجھ شعر مرزے دا انجام

دھاوے کیتے کنگ نے نیڑے آ کے جنڈ
پھڑ لیا مرزے کھرل نوں لیا وچار اونڈ
سروں منڈاسا ڈھیہ پیا گل وِچ لمکی جھنڈ
چار چوفیرے گھیر کے پئی تیراں دی پھنڈ
روں وے وانگوں پنجیا پنڈا دتا چھنڈ
نہ کوئی نیڑے آپنا نہ کوئی ساتھی سنگ
باجھ بھراواں ماریا روہی دے کرنگ

مرزے دے مرن تے صاحباں دے دل تے کیہ گذری؟ شاعر آکھدا اے

ڈھہے مرزے دی لوتھ تے صاحباں کردی وین
دیس بیگانہ ادبرا پاس نہ بھائی بھین
اوہو پیڑ پچھان دا جس نوں اِہ دُکھ ہین
دل نوں بھاہاں مار دی نیر نچوڑے نین
تن دُکھیا تن اچیتیں پلک نہ پیندی چین
کسے نہ قبر بنا دِتی لوتھ نہ آونی لین
ایتھے کوئی نہ وسدا آپنا سبھ بیگانے ہین

سوہنی چوں اِک بند

بارھویں برس سوہنی جوبن جوان پھرے دھماں پئیں کسے پاسوں رنگ دی
صورت اپار نہ شمار کجھ روپ دا ہے سُندر تلوار دھار انگ دی
ویکھ منکھ مکھ جیوناں نہ لوڑدا ہے عاشقاں دی جان ہے سماں چوڑی تنگ دی
منگدی نہ موہنوں کجھ لبے بھگوان سنگھا من دی مراد سوہنی سائیں کولوں منگدی

محمد ابراہیم عاؔدل

ناں محمد ابراہیم تخلص عاؔدل۔ پیو دا ناں میاں محمد بخش گوجرانوالے دے رہن والے۔ پیدائش دا سنہ ۱۸۹۴ء
آپ دے والد مٹی دے بھانڈے ویچدے سن۔ اِنہاں آٹھویں جماعت تک پڑھائی دے بعد پیو نال
ہٹی تے کم کرنا شروع کیتا۔ ۱۶ سال دے سن جد اینہاں نوں شاعری دا شوق ہویا۔ اِنہاں دے وڈے بھرا کرم الٰہی
منصف پنجابی دے چنگے شاعر سن۔ اُنہاں دی صحبت دا فائدہ اُٹھا کے اپنے شوق نوں پورا کیتا۔ تے فروری ۱۹۱۱ء
وچ منشی امام الدین دے شاگرد ہو کے تھوڑے دناں وِچ چنگا ناں پیدا کر لیا۔

گوجرانوالہ دے ڈاکٹر فقیر محمد فقیر اینہاں دے مان یوگ شاگرد ہن۔ کلام دا نمونہ

رانجھا ہیر نوں دیکھ بے سرت ہویا ہو کے حسن دی نال شمشیر کُشتہ — لگ کے ہیر ابرو مثل کمان ہو گئی کیتی رانجھے دی نگہ لے تیر کُشتہ
جیوں طرفین کر نین کٹار تِکھے کیتے دل باہم بے تقصیر کُشتہ — اُنجیں لکھ قِصہ سوز ساز بھریا کھچی عشق دی صاف تصویر کُشتہ
نسخہ ہیر دا عشق دے روگیاں لئی ہر اک لفظ ہے میر دا اکسیر کُشتہ — پڑھن سُنن والے ہو مسحور جاندے ایسا جادو اے وِچ تحریر کُشتہ
نویاں صنعتاں بندشاں روزمرہ ہر اک شعر لکھیا بے نظیر کُشتہ — ایسا چمکیا سخن دے فلک اُتے جیوں وِچ تاریاں بدر منیر کُشتہ
ماہر علم عروض اُستادِ کامل صاحب عقل تے کوٹ تدبیر کُشتہ — خنکار مالک بڑیاں خوبیاں دا سوہندا مجلساں وچہ سی میر کُشتہ
سُو سجہ فکر والے مینیں بحر اندر ہو بیفکر تریا ڈِدھ ہنگے نیر کُشتہ — اپنے دور دے سخن دا بادشاہ سی پاک منش درویش فقیر کُشتہ
بے پناہ یارو منشی قلم دا سی پائی دھر دل جیوں قلم جاگیر کُشتہ — لوکی وانگ رانجھے خریدار ہوئے لکھی ہیر ایسی دلپذیر کُشتہ
سُن سُن سخن سن سنگدل موم ہندے بولے بول ایسے پُر تاثیر کُشتہ — ساری بزم سرور دے وِچ آندے کردا جہی پُر کیف تقریر کُشتہ
وارث شاہ اتے افضل شاہ وانگوں مالک قلم دا سی مردِ پیر کُشتہ — سمجھ ہر رجز چھوٹے ندی نالے گیا بحرِ طویل نوں چیر کُشتہ
لوکاں ہیر تے رانجھے دے لکھے قصے اسیر عشق دی لکھی تفسیر کُشتہ — جویں ہیر سردار سی وِچ سئیاں ہیراں وِچہ سردار اے ہیر کُشتہ
سختی نرمی تنگی ترشی سبھ جھلی ہو کے راضی برضا قدیر کُشتہ — آیا حرفِ شکایت نہ کدی لب تے رہیا خوش بر امر تقدیر کُشتہ
رہیا محو خدا دی یاد اندر مُڈھوں لا تا دمِ اخیر کُشتہ — اللہ عاقبت کرے بخیر آخر گیا نال دُنیا توڑ سیر کُشتہ

حسد بغض توں رہیا ہمیش خالی بھریا نور دا روشن ضمیر کُشتہ
مولا بخش دے ہفت بہشت عاؔدل نیک مرد سی شکل تنویر کُشتہ

اونکار ناتھ گیانی

نام پنڈت اونکار ناتھ تخلص گیانی۔ پیو دا ناں پنڈت تارا چند۔ پنڈ سدھوال تحصیل چکوال۔ ضلع جہلم دے وسنیک۔ جنم فروری ۱۸۹۲ء

پنجابی بولی دے سچے پریمی تے نگر سیوا دے حامی کار۔ اِہناں ہندی وِچ پربھاکر سنسکرت وِچ پراگ پنجابی وِچ گیانی تے انگریزی وِچ الیف۔ اے دے امتحان پاس کیتے۔ بہلول سنٹرل ماڈل ہائی سکول لاہور وِچ ماسٹر لگے۔ پھر انٹرمیڈیٹ کالج وِچ پنجابی دے پروفیسر ہو گئے۔ تے اجکل گورنمنٹ ہائی سکول امرتسر وِچ پنجابی پڑھا رہے ہن

اِہناں بہت سارے سکھ دھارمک لٹریچر دا پنجابی وِچ ٹیکا تے ترجمہ کیتا اے۔ تے کجھ آپ وی لکھیا اے۔ آپ دی لکھتاں دی سوجھنا (فہرست) اِہ اے۔

جپ جی دا ترجمہ۔ شلوک محلہ ۹ دا ترجمہ۔ بارہ ماہ بسٹیک۔ نند لال دا اندرداں۔ فرید دی بانی وجید دے شلوک۔ آدرش سنتر۔ بھگت پرہلاد۔ ترجمہ سکھ ورت دا۔ پنتیس اکھری۔ گورو تیغ بہادر دا کلام۔ سکھ منی۔ چنڈی دی وار دا ٹیکا تے ترجمہ۔ کلام دا نمونہ

چ
چانناں جگ دے وِچ ہویا جن رب نے نوں چمکا دِتا
ایس جن دی چاننی دیکھ کے تے دوئی جن اکاش بھلا دِتا
ایس چمک دے ونکڑے چندرماں نے سارے جگت نوں روشن بنا دِتا
گیانی چند نور دی ایسا چمکیا اے سبھ ہنریاں نوں جس گوا دِتا

ٹ
ٹہل کرے شری نانکی جی نال پریم دے ویر کھڈاوندے سن
بانی دار کے پیوندے لکھ تاری سندر روپ تھیں کھول گھماندے سن
وانگ پھل کھڑن دیکھ دیتا میں گلاں سوہنیاں نال رجھاوندے سن
گیانی چھوہ چرن گوکھ ہون بھاگ آپنے پئے صلاحوندے سن

ایشر سنگھ ایشر

نام ایشر سنگھ تخلص ایشر۔ پیو دا نام چودھری ڈھیرا سنگھ پنڈ کنیائی ضلع راولپنڈی دے وسنیک
جنم ۱۸۹۲ء

دسویں کر کے گارڈن کالج راولپنڈی وچ داخل ہوئے۔ پر صحت دی خرابی نے پڑھائی چھڈا دتی سو پڑھائی چھڈ کے ڈاک خانے دی کلرکی کر لئی۔ فیر ۱۹۰۵ء وچ دلی چلے گئے۔

دلی وچ رہن سمے اوتھوں دی صحبت سنگت دے اثر ہیٹھ پہلوں اردو وچ شعر لکھدے رہے جد نوکری دے سلسلے وچ لاہور آئے مڑ پنجابی پیار جاگ پیا۔ تے ایہناں اردو چھڈ کے پنجابی لکھنا شروع کر دتا۔

طبیعت بڑی ہس مکھ تے میلی جولی سی سردار ایس ایس چرن سنگھ شہید نے صلاح دتی جے تسی ہاس رس وچ لکھیا کرو۔ سو ایہناں دی نصیحت پلے بنھ لئی۔ تے ہاس رس نوں اپنا لیا ایہ پہلوں شہید جی دے ہاس رس روپ "بابا ندیاما" وانگوں "بھائیا" مکھ رکھ کے ۱۹۳۰ء وچ مزاحیہ نظماں لکھیاں شروع کیتیاں کلام وچ روانی۔ مذاق تے رس سوہنا اے۔ شہید جی دے بعد ہاس رس دے کامیاب تے مشہور کوی ہن۔ پنڈی دے ہون کر کے شعراں وچ پوٹھوہار دی چس اے۔ ایہناں دے کلام دے مجموعے بھائیا۔ دھری بھائیا۔ رنگیلا بھائیا۔ نواں بھائیا وغیرہ ہن۔

کلام دا نمونہ۔ نظم بھائیے دی ککڑی کتاب "بھائیا" چوں

ساڈے بھائیا جی وڈے دھرماتما سن
اُٹھے پہر ای رب دھیاوندے سن
تڑکے اُٹھ کے بانی دا پاٹھ کردے
نالے لوکاں نوں کتھا سناوندے سن
تیہہ ۳۰ دن مہینے دے ہین ایہہ
بتی دن مقدمے تے جاوندے سن
پر لو تیک ہی رکھن گے یاد سارے
کھل جٹاں دی ایہو جیہی لاہوندے سن
اک دن بھائیے دی ککڑی گواچ گئی
لبھ لبھ کے بہہ گئے ہار کے تے
آخر پیراں دی اک خانقاہ اُتے
گئے منت منن نشچا دھار کے تے
بائی سٹھن دی کڈھ کے لیر ساری
اُتے پیراں دے بھائی لٹکائی جا کے

کر کے سر نیواں پھر سلام کیتا ‏ ‏ چٹی گئی اِک اُتانہہ چڑھائی جا کے
کیویں رکھویں گگڑی نوں چوڑے گئے ‏ ‏ اِہ دیھتا ساری سُنائی جا کے
جیکر لبھو تاں دیوے وِنج تیل پاساں ‏ ‏ پیراں نال اِہ شرط لگائی جا کے

میں دیکھیا ویکھ کے ہویا غصّے ‏ ‏ کہیا اِہ کیہ کرن نوں ڈھیے ہوئے او
اِہناں مُردیاں نوں تسیں پوچ کے تے ‏ ‏ گیہڑے دیہناں وچ بھائیا جی پئے ہوئے او

بھائیے کہیا او بچیا سوچ تاں سہی ‏ ‏ کجھ آ کے اساں وِنجایا تاں نہیں
لیر کڈھی سی پاٹی ہوئی سُتھن وچوں ‏ ‏ کوئی مخمل دا تھان پڑوایا تاں نہیں
گیٹی چک کے اُہدی سی قبر اُتّوں ‏ ‏ کجھ آپنے ہتھوں گنوایا تاں نہیں
ایہے سودے زبانی ای کر رہے ہاں ‏ ‏ تیل دھیلے دا دیوے وِنج پایا تاں نہیں
جھکاں مارتے ٹکراں کھا کھا کے ‏ ‏ پیر ساڈی جے گگڑی بھا دیسی
تیرا بھائیا وی دھیلے دا تیل لے کے ‏ ‏ اُہدی قبر تے دیوا جگا دیسی

نظم "پریم" دے کجھ شعر

دل لوکی سمجھ بیٹھے لون ہے پساری دا ‏ ‏ کج دا ہے چھلّیا ہے سونا سنیاری دا
سمجھ لیا لوکاں اِہنوں داؤ ہے جواری دا ‏ ‏ عشق لوکاں جاتا اک جھرلو ہے مداری دا
جیب کٹ کے تے سٹ دتا پتّہ جوئیں پان دا ‏ ‏ پریم لوکاں سمجھ لیا عرق گاؤ زبان دا
عشق نوں کماں اج لنگیاں تے لوہلیاں ‏ ‏ اُہناں جاتا پریم تائیں گنڈلاں نے کوُلیاں
سبھ کہوال پریم کیہ اسے پھانسیاں تے شولیاں ‏ ‏ لوکاں جنہوں سمجھ لیا اسے گاجراں تے مولیاں
ہس کے جے گل ہوئی پریم نا اُپا شک اسے ‏ ‏ تکیا مقیش دا دنہ پتّہ جھٹ عاشق اسے
دھندا اسی پریم اگے گنڈیاں تے خاراں وِنج ‏ ‏ دھندا اسے سوانا اج موٹراں تے کاراں وچ
اگے ہُندی ہیر سسی کوئی ای ہزاراں وچ ‏ ‏ لکھاں ہن ہیراں اج گھمیاں بازاراں وچ
عشق اج کاہدا ہویا پانی تے لکیر اسے ‏ ‏ جنا گھنا رانجھا اج جنی گھنی ہیر اسے

اِہناں نیناں وِچ کِد رب دا پیار اے — سینے دا شو جنہاں نیناں وِچکار اے
بڈھیاں دے بُتھاں اُتے ایہو اِمی پکار — "آجا موڑے بالما تیرا اِنتظار اے"
ساڈے جیہاں پاپیاں دا جینا کوئی جینا اے
مال رونڈ جانا جنہاں مکہ تے مدینہ اے

اِک دِن بھائیے نے کانی جیہی مجھ بوری — تُل لے آندی قرضہ چا کے تے
اگوں سینگ مارے پچھوں لت مارے — دُدھ چوندے پر پاسے بھنا کے تے
پا ر سیر یں دُدھ نہ ٹُدھ دیوے — چھ سیر ونڈ بورا کھا کے تے
اِک دِن کھلی بوری ویکھ چھولیاں دی — کھا گئی ساری ہی کلہ پٹا کے تے

درد نال اودھر مجھ تڑف رہی سی — بھائیا دھار خاطر ڈھنگا پان لگا
ماری مجھ نے کھچ کے لت مُنہ تے — بھائیا وانگ چکری چسکر کھان لگا

رنگیلا بھائیاں چوں نظم "میرا مرنا" دے کجھ شعر ۔

رات دا پچھلا پہر سی میں اَت گھبرایا — ووہٹی سُتی پئی سی میں اوہنوں جگایا
ڈُبدا میرا جا رہیا سی دِل وچارا — تڑف رہیا سی اِس طرح جیوں تڑفنے پارہ
بھانڈا بھیاں چِراں دا ہُن بھجن لگا — میرے گل وِچ گھنگرو آ وَجن لگا
نکلی میرا آتما ایوں چولا چھڈ کے — نکل جاندا ہے چور چوری دا مال جیویں کڈھ کے
گدڑاں توں میں ودھ ساں ڈرپوک گھنیرا — ووہٹی رو رو آکھدی ہائے "وُڈھیا شیرا"
بڈیاں دی اِک "منڈ ساں"، ساں تولہ ماسہ — ناں جد سُنیاں شیرنا مینوں آگیا ہاسہ
ندی کنارے رُکھڑا ساں بُڈھ پرانا — ووہٹی آکھے چھڈ گیوں ہائے ہائے جوانا
یاد کرائی اوس نے جد مینوں جوانی — اکھاں اگے پھر گئی کوئی یاد پرانی

ایس ایس چرن سنگھ شہید

نام چرن سنگھ تخلص شہید۔ پیو دا نام سردار صوبا سنگھ امرت سر دے وسنیک انگریزاں تے بوہریاں وانگوں پیو دا نام شامل کر کے ایس ایس چرن سنگھ (صوبا سنگھ چرن سنگھ) شہید کہلائے

جنم ۱۸۹۳ء امرت سر　　وفات شملہ۔ ۲۴ اگست ۱۹۳۵ء

پنجابی وچ ہاس رس نوں خاص کر زندہ کرن تے نکھار بخشن وچ آپ دا ناں ہمیشہ زندہ رہے گا۔

دسویں جماعت پاس کر کے کہانیاں لکھنا تے شعر کہنا شروع کیتا پھر ریاست پٹیالہ تے نابھ دے پبلسٹی افسر تے راج کوی لگے رہے۔ فیر اہ چھڈ کے امرتسر آ گئے تے روزانہ گورمکھی اخبار شہید جاری کیتا۔ ایس نال آپ "شہید" مشہور ہو گئے۔ شہید دے بعد گورمکھی روزانہ "جھیدار" ہفتہ وار مخولیہ اخبار موجی گورمکھی وچ تے اُچے درجے دا ماسک پتر "ہنس" جاری کیتا۔

پنجابی سبھا امرت سر دے موڈھیاں چوں سن قلم وچ بڑی روانی شکتی تے زور سی۔ لیڈری، اخبار نویسی۔ شاعری تے سماجک میل جول سبھ کم نال نال کردے رہے۔ محبت، خلوص تے متر تائی دی منہ بولدی تصویر سن۔ پنجابی بولی دے بنان سنوارن لئی جتنا کم تھوڑے چر وچ ای شہید جی نے کیتا اے اُہدی مثال نہیں ملدی راجیاں۔ رانیاں دی دولت تے اک غریب پنجابی شاعر دی شاعری اکو جیہے تے اکو جیہی سے کے پنجابی مات بولی دی عمارت اُساری "دے پنجابی ٹکسال" بنائی۔ کوی دربار کیتے تے اج پنجابی دا مان ودھایا۔ اگست ۱۹۳۵ء نوں شملے گئے سن۔ اوتھے اپینڈے سائیٹس دا اپریشن کرایا۔ جو مہلک ثابت ہویا تے ۴۲ ورھے دی عمر پا کے رپن ہسپتال شملہ وچ ای چلانا کر گئے۔

اوہناں ناولاں "دو جوں" دلیر کور۔ چنچل مورتی۔ رنجیت کور۔ وہوٹیاں مشہور ہن۔ پنجابی کوتا وچ جو ہاس رس لکھی۔ اِس وچ اپنا تخلص "ستھرا" تے مخولیہ ڈرامہ وچ "بابا وریام" ورتیا۔ ہاس رس دیاں کوتاواں دا سنگرہ "بادشاہیاں" جس تے پنجاب یونیورسٹی نے انعام وی دتا سی تے ڈرامہ وچ ہاس رس دیاں کہانیاں دا سنگرہ (مجموعہ) "ہسدے ہنجو" اے۔ جو بادشاہیاں تے دوجے ناولاں وانگ چھپیا ہویا اے۔

کلام دا نمونہ۔ ڈبدا سورج چوں۔

ڈُبدا سورج دیکھ شام نوں تارے لگے نین مٹکان
چھپدے بھاں کہیا نہ گھابر ہلکے فیر میں چمکاں گا
وڈھ کے گھٹنا گھٹ کے ووھنا نیم چرک ہے سرشٹی دا
اُسدا ڈھلدا تیج دیکھ دل دیوکوی دے بھریائن
کیہ ہویا جے رات آ گئی ہوسی صبح سوائی شان
درڑھ چت نہ ڈگن ڈگی سکھن سواری دل چھڈ دیری جان

"رب ہے کہ نہیں" ہاسں رس دا نمونہ

حضرت علیؓ پاس اک مُورکھ بحث کرن نوں آیا
پانی پون اگ تے مٹی رل بندا بن جاوے
کنک کنک توں پیدا ہُندی جوں توں جوں ہن اگدے
ست پودینہ ست اجوائن مشک کافور ملاؤ
خاص خاص کجھ چیزاں رل کے خاص چیز بن جاندی
بارش پیاں کھنب خود پھُٹ کے خود ای سنگ سڑ جاندے
نہ کوئی اللہ نہ کوئی قیامت سزا دزا نہ لیکھے
پیراں فقراں اینویں رب دا دُنیا نوں ڈر پایا
پھر کیوں اسی ہر اک کم وچ خیالی رب توں ڈریئے
حضرت علی نیں پھر بولے رب اُچا ہے خیالوں
گھڑی دی اُتلی منزل وا جے چاہیے پتہ لگا لیئے
میں کہندا ہاں اُتلی منزل رب ہے بیشک بھائی
جدوں مراں گا جے رب ہویا اسیں نہ بچے توں مویا
کہن لگا رب چیز نہ کوئی لوکاں مُفت دھمایا
چوہنہ کُتیاں پان جوئیں رل آپے سُرخی آوے
شیر شیر توں گئو گئو توں جم کے چڑ دے جگدے
اپنے آپ تیل بن جاسی رب دھیاؤ نہ دھیاؤ
ایس وچ رب دی حکمت کیہ ہے دُنیا کیوں چلاندی
ایسے طرح بندہ جگ تے جمے کجھ چر پا مر جاوے
نہ بہشت نہ دوزخ کوئی جے تک کسے نہ دیکھے
دسو اج تک کسے پرت توں رب نظری ہے آیا
کیوں نہ بنئے ناستک رہیئے دل چاہے سو کہیئے
اُس اُچے دی گل اوہ دسے جو آیا اس تھاؤں
یا کوئی اُپروں آ کے دسے یا خود اُپر جا ئیے
توں کہندا ہیں پیر پیغمبراں اینویں گپ اُڈائی
جے نہ ہویا دوویں یکساں مرا ہر ج کیہ ہویا
ستمگر نے کہیا دھن ہو حضرت شکا خوب مٹائی
لڈو دونویں ہتھیں رکھن دی سوہنی جاچ سکھائی

پاٹے خاں تے ناڈھو خاں

پاٹے خاں سی تُریا جاندا گردن نوں اکڑا کے
اک دن گردن ککڑ وانگوں اُچی سِدھی اکڑی
ہلا نکوں ٹھوہیں ڈیگے دوجا کن کھجورے
ڈونگھی ندی اُتے پُل سوڑا اکلا ہی لنگھ سکے
اودھروں ناڈھو خاں بھی آیا چھاتی خوب پھُلا کے
دوجا ساہنے وانگوں جاپے سنگی مڑے نہ لکڑی
مُنہ چوں پھوں پھوں کر کے اک تے دوجا سنگھ کھنگورے
آہموں ساہمنے ٹکرے دونویں لگے مارن دھکے

پاٹے خاں کہیا ہٹ شسرے اڑا کھڑا کیوں آگے — ہم ہیں پاٹے خان شیر بھی ہم سے ڈر کر بھاگے
ناڈھو خاں نے مچھاں وٹیاں۔ اُتے قہقہہ لایا — واہ رے پٹھے چڑیا گھر سے نکل کس طرح آیا
ناک پکڑ کر رخسارے پر چپت ایک جماؤں — ڈھینگا ڈھینگی اکڑ پھکڑ سب فوراً تجھے بھلاؤں
پاٹے خاں نے دھول جمائی ناڈھو خاں نے مکا — نالے ایسی دندی وڈھی ماس نہ چھڈیا اُکا
چیک مار کے ڈگن لگا جیہی اُسنوں پائی — گرے نرمی وچ غوطے کھاون پھر بھی کرن لڑائی
اوہنیں اوسے پل تے بھول بکریاں دو آئیاں — پریم نمرتا نال مشکلاں اوہناں دور کرائیاں
لیٹ گئی اک بکری پہلوں دوجی اُس توں لنگھی — راضی باضی گھر نوں گئیاں نہ کوئی گھوری کھنگھی
پاٹے خاں نے دیکھ تماشہ کہیا آبے او اُتو — تم سے بکری بھی ہے اچھی ڈوب مرو بھر چلو
جاتے لیٹ اگر تم پہلے ہوتی کاہے لڑائی — ناڈھو کہیا گدھے یہ حکمت تم کو کیوں نہ آئی

"تم تم" کہہ اک دوجا کوسن غوطے اپنے آئے
پاٹے خاں تے ناڈھو خاں جی دوویں نرک سدھائے

نظم "شملے دی اک رات" دے کجھ شعر

سردی سی ایسی آخر دی پتھر بھی سی سی کردا سی
سر پر چھاں گوڈیاں وچ دتے سن گرمی ہٹ ہو کے بہردی سی

ٹھنڈ نال ٹاکرے کر کر کے دیاراں طاقت جھوں گئی سی
بچھو سم لڑے دی جو بوٹی اُہ سسری وانگوں سوں گئی سی

ڈر چند تاریاں پاسے نوں بدلاں دی لئی رضائی سی
لٹوآں وچ بجلی لکی چھپی سنگڑی سہمی مرجھائی سی

جو پون جیو دا جیون ہے اُہ پھیپھڑے چھری چلاندی سی
کوئی صاحب برانڈی گھٹ بھرے تاں گل وچ جم دی جاندی سی

بندیاں دی گل تے اک پاسے پشوواں دی وانئیں رُک گئے سن
جنگلاں وچ ہرناں شیراں دے لہو جم گئے سن یا سُک گئے سن

اننت رام وحشی

نام اننت رام تخلص وحشی۔ پیو دا نام لالہ گورانذ تال اروڑہ۔ لاہور دے وسنیک
جنم ۱۸۹۴ء

سکولی تعلیم توں کورے، پہلوں کجھ گورمکھی لکھنی پڑھنی سکھی۔ جد ۲۰-۱۹۱۹ء وچ کانگرس وِلوں "آزادی دی لہر" اُٹھی۔ اہناں کانگرس پلیٹ فارم توں انقلابی نظماں پڑھن دے جرم وچ دو تین وار جیل یاترا کیتی۔ تے بندی خانے وچ رہندیاں ہویاں اُردو، ہندی، لکھنا پڑھنا سکھیا۔
لاہور مچھی ہٹے وچ حکمت دا کم کردے تے لوکاں نوں فیض پہنچاندے رہے۔ کہ پنجاب دو ٹوٹے ہو گیا تے اِہ چڑھدے پنجاب دے حصے آ گئے۔
۱۵-۱۶ ورھے دی عمر وچ اِہناں نوں پنجابی شاعری دا ٹھرک لگا۔ اودوں پنجابی بینت بازی تے چوٹ بازی جوبن تے سی۔ اِہ میاں ہدایت اللہ، حافظ بخشی تے بھائی لاہورا سنگھ دی صحبت سنگت وچ بیٹھدے تے بیت بازی سن دے رہے۔ تے فیر آپ دی شعر آکھن دا شوق ہویا۔ شعر لکھ کے پہلوں بھائی لاہورا سنگھ کولوں اُہناں دی سدھائی کراندے رہے۔ فیر بھیا رام ہوشیار پوری دی لڑی چوں ہوئے اُستاد بالک دے شاگرد ہوئے۔
۱۹۲۱ء وچ لاہور وچ "پنجابی ہندو کوی سبھا" دی نینہہ رکھی گئی۔ تے آپ اُہدے جنرل سیکرٹری چنے گئے۔ ۱۹۳۵ء وچ اِہ سبھا ٹٹ گئی مہرے سبھ لئی سانجھی "کوی سبھا" بنی۔ ایسدے فیر جنرل سکتر چنے گئے پر اِہناں دے کجھ چر پشاور چلے جان سببوں اِہ سبھا دوجی وار پھر ٹٹ گئی۔
اِہناں دے کلام وچ روانی تے زور اے۔ لفظ سدھے سادے۔ تے خیال اُچے تے سوہنے۔
اِہناں دیاں نظماں، بینتاں دے کجھ مجموعے "قصیاں" دی شکل وچ چھپ چکے ہن۔

کلام دا نمونہ۔ نظم مزدور دا اِک بند

اِہ محل منارے وسدے نی سب طاقت مرے پسینے دی
چوناں ہے میریاں ہڈیاں دا چربی ہے میرے سینے دی
میرے جوڑاں دیاں اِٹاں نے اِہ دولت مرے خزینے دی
موجاں سرمایہ داراں نوں نہیں ہُندی قدر کمینے دی
میں اپنا لہو بہاناہاں اُہ چڑھدے پھردے کاراں تے

نہیں کردے قدر غریباں دی لعنت سرمایہ داراں تے

نظم کرشن بھگوان دا اک بند۔

سانوں شوق نہیوں راساں ویکھنے دا نہ ہاں بنسری تے موہے جان والے
دکھاں ماریاں غماں دے ساڑیاں نوں کوئی تیں کرنہ دھیرج بدھان والے
ساڈا جی نہ لیکچراں نال پرچے اُلٹے ذلزلے دھرت ہلان والے
جے توں ہیں تے بوہڑہن نہ دیر نہ کر نہیوں نیکیاں اسیں بھُلان والے
مالا منکیاں دی سانوں چاہیدی وی نہیں من کا پھیر منکا ساڈے ول آجا
دھر کے چک سُدرشن نوں اُنگلی تے یاوندا پاپیاں نچ تھر تھل آجا

اہناں دے شاگرداں چوں چمن لال سکھی ہونہار شاگرد ہن سکھی ہوراں لالہ توّل بھٹا گرو دے گھر ۲ رنومبر ۱۹۳۵ء نوں جنم لیا۔ بچپن محلہ جلوٹیاں بھاٹی دروازہ دیاں بھیڑیاں سوڑیاں پر ٹھنڈیاں تے گھمیاں گلیاں وچ گذاریا۔ دسویں پاس کرکے ۱۹۴۵ء وچ محکمہ تعلیم دی نوکری کرلئی۔ ملک ونڈ دے بعد رہتک چلے گئے۔ فیر شملہ اپنایا۔ اجکل چنڈی گڑھ وسدے نیں۔

اہناں نوں شاعری دا شوق جوانی تنگھرن سمے ہویا۔ تے دتّی جی دے چرنیں لگ کے بیت لکھدے رہے۔ بڑے محنتی تے خلق والے نوجوان ہن۔ رب زندگی کرے شاعری وچ ودھن پھلن دی سدھر جھلکدی اے۔

کلام دا نمونہ

دیویں دید تے ہو جائے عید ساڈی جتّاں بھُکھے ہاں تیرے نظاریاں دے
ڈالواں ڈول نے آسیاں دانگ ہو گئے منتظر ہاں تیرے سہاریاں دے
آ کجھ رحم کر اساں دے حال اُتے ہو کے سُتیں کجھ غماں دے ماریاں دے
دُکھی دل سارا غماں وچ بیتے راتیں کراں گلاں نال تاریاں دے

محمد حسین خوشنود

نام محمد حسین تخلص خوشنود - پیو دا نام محمد عبداللہ کشمیری - امرتسر دے وسنیک -

جنم قلعہ سوبھا سنگھ سیالکوٹ ۱۸۹۵ء   وفات امرت سر ۱۹۳۷ء

پنج ورھے دی عمر وچ پیو تے ست ورھے دی عمر وچ ماں مر گئی - تے یتیمی دی گود وچ پل کے جوان ہوئے

اٹھ جماعتاں پڑھ کے ڈاک خانے وچ چھٹی رساں لگ گئے - تے اخیر عمر تک ایہو کم کردے رہے - ۱۵-۱۶ ورھے

دی عمر وچ شاعری دا شوق ہویا - تے مولوی امیر الدین خرّم دے شاگرد ہوئے -

۱۹۳۰ء وچ اِنہاں حج کیتا - تے رب تے اُہدے پاک رسول دے گھراں دی زیارت دی وڈیائی حاصل

کیتی - اِنہاں بھٹکل شعراں - بیتاں نظماں توں سوا -

قصہ سعید - گیان گتھلی - سفر نامہ حرمین شریفین - تے قصہ سیر کشمیر لکھے اِنہاں چوں قصہ سعید تن واری چھپ

چکیا اے - باقی ان چھپے ہن -

پنجابی نال اِنہاں نوں بڑا پیار سی - پنجابی سبھا دے موڈھیاں چوں سن - پنجابی درباراں مشاعراں وِچ

ودھ کے حصہ لیندے رہے -

شعراں وچ سنجم وِستھار بڑا سی شعر بڑے سادے - مِٹھے تے رس بھرے کہندے سن

کلام دا نمونہ - گیان گتھلی چوں

پھُل گلاب دا وچ باغیچے کھڑ کھڑ کے پیا وسّے
رنگت سوہنی مہک پیاری من موہے دِل کھسّے

کیڑے پیا نزیل ہنجو اُہ اُہ وسّے جگ ہسّے
اُہ کیویں خوشنود رہے جو کنڈیاں دے وچ وسّے

جس گھر وچ ہے نار کُپتّی نال خصم دے لڑدی
اوہ بھُل خوشی نکل کے باہر جنگل دا راہ پھڑدی

سُکھ دا ساہ نہ آوے ہرگز سُولی تے جند چڑھدی
دنیا تے خوشنود ہے دوزخ رہے طبیعت سڑدی

سیر کشمیر چوں تن شعر

ہرے ہرے درخت پہاڑ اُتّے جدوں نال ہوا دے ڈولدے نے

اوس ویلڑے گویا زبان ربّی بوہا خاص بہشت دا کھولدے نے

ٹھنڈی ٹھنڈی ہوا دے سرد جھونکے نال رنگ برنگیاں پھلاں نوں ٹولدے نے
پتے سڑے ہوئے کملائے ہون ٹھنڈے منہ شکر الحمد پئے بولدے نے
ہری ہری ہریاول سارے پئی نظر انسان دے آوندی اے
راجے اندر اگے گویا سبز پری نچ نچ کے ناچ دکھاوندی اے
پنجابی بول بارے آکھدے ہن

اسیں ہاں پنجابی اتے دیس ہے پنجاب ساڈا آؤ رل مل سبھنو پنجابی بولی بولیئے
بلکہ آکھدے نے آؤ جی آیاں نوں نیناں والی تکڑی دے وچ رکھ تولیئے
کیہا سوہنا وادھے والا بول ہے پنجابیاں دا گٹ مٹ بولنے لئی ذات کاہتوں کھولیئے
بولو خوشبودار بولی مٹھی دیس اپنے دی رس بھرے رس وچ زہر ناہیں گھولیئے

نظم ودھوا دے بند

اک وندکوئی مٹیار کڑی پئی روندی زارو زاری سی
اوہدے میلے کپڑے پائے سن اوہدی صورت غماں نے ماری سی
اوہدی سوہنی شکل پیاری سی اوہ اچھے گھر دی ناری سی
اوہدی آہ و زاری کہندی سی کہ اوہ ودھوا کرماں ماری سی
کریا دیتی اپنے نوں اوہ پئی گریہ زاری کردی سی
کدی ہنجو ہار پروندی سی کدی بیٹھی ہوکے بھردی سی

میں آکھیا جی بی کیوں اینی پئی روندی ایں کرلاندی ایں
کیہ بنی مصیبت تینوں ایں کیوں اینی حال حیرانی ایں
کیوں بیٹھ اکلی ڈیوڑھی وچ پئی نینیں نیر وگاندی ایں
کوئی دردی تیرے کول نہیں کیوں رو رو حال سناندی ایں
تینوں بال اوستھا وچ بھیناں کیوں اینے رونے پئے گئے نیں
ہیں موت دی ماری ہوئی یا کوئی چور چرا کے لے گئے نیں

نیاز احمد نیاز

نام حکیم نیاز احمد تخلّص نیازؔ۔ پیو دا نام مولوی پیر جان محمد عرف جانی شاہ۔ وزیر آباد ضلع گوجرانوالہ دے وسنیک۔ جنم ۱۸۹۰ء

اٹھارہ اُنی ورھے دی عمر وچ شاعری دا شوق ہویا۔ تے اِک بارہ ماہ لکھیا جیس دا اِک بند اِہ سی۔

چیتر چین نہیں دل میرے باجھوں دلبر جانی ہوئی دیوانی
رو رو یاد کرہ بندی سینو سینے لگدی کانی وِچ جدائی!
برہوں پھوک بھلایا تن من بھلّی ہوش جہانی کول نہ جانی!
میلے یار نیازؔ جے مولا سوہنا یوسف ثانی ہوواں قربانی

ایسے سمے سیّد میراں شاہ جالندھری دے چیلے ہو گئے۔ تے اُہناں نوں اپنا مُرشد تے محبوب منّھ کے شعر آکھدے رہے۔ ۲۲ ورھے دی عمر وچ لاہور آ گئے۔ پہلوں ڈھیر چر اپنے قصّے آپ چھپوا کے آپ ہی بازاراں وچ گوکاں کے ویچدے رہے۔ فیر حکیمی دا شوق ہویا تے باقاعدہ پڑھائی کر کے زبدۃ الحکما دی سند لے کے حکیم بن گئے۔ ہن قصّے کتاباں ویچنا چھڈ کے حکیمی شروع کر دِتی۔ تے قصور (لاہور) وچ باقاعدہ مطب جاری کر لیا۔ پہلے کجھ مجازی رنگ دی شاعری کردے رہے۔ پر جد کالیاں دی تھاں دھولیاں آ گئیاں۔ اِہناں دی شاعری نے وعظ نصیحت تے اخلاق دا چولا پہن لیا ہے۔ ہن تک ۵۰ دے قریب قِصّے لکھ چکے ہن۔ جنہاں چوں کئی بڑے مشہور رہ چکے ہن۔ سب قِصّے چھپے ہوئے ہن۔ نمونے لئی قِصّہ چڑیاں بول پیاں دے تن بند:

تینوں غافلا جاگ نہ آئی چڑیاں بول پیاں

وقت فجر دے اُٹھ سویرے سُتّے طالع جاگن تیرے
کرنی ذکر خدائی چڑیاں بول پیاں
تینوں غافلا جاگ نہ آئی چڑیاں بول پیاں

کتھّے آیوں کتھّے جاناں سُرت سنبھال بن مرد سیاناں
کیوں ضائع عمر گوائی چڑیاں بول پیاں
تینوں غافلا جاگ نہ آئی چڑیاں بول پیاں

اِہ دُنیا کوئی دم دا میلا ست گورو دا توں ہو جا چیلا
ہوسی تُرت رہائی چڑیاں بول پیاں
تینوں غافلا جاگ نہ آئی چڑیاں بول پیاں

گنگا سنگھ

نام سردار گنگا سنگھ فلاسفر پیو دا نام ٹہل سنگھ پنشنر حوالدار۔ پنڈ جگت پور تحصیل ترنتارن (امرتسر) دے وسنیک۔ جنم ۱۸۹۶ء

سکول چوں دسویں پاس کر کے خالصہ کالج گوجرانوالہ وچ پروفیسر لگ گئے۔ تے ایف۔اے بی۔اے دے ودیارتھیاں نوں سبق دیندے رہے۔ فیر ۱۹۲۷ء وچ شرومنی گوردوارہ پربندھک کمیٹی نے خالصہ کالج امرتسر دے نیڑے سکھ مشنری کالج جاری کیتا۔ تے اِہ اوہدے پرنسپل مقرر ہوئے۔

اِہناں نوں وارتک کوتا۔ لیکچر تے اخبار نویسی تے اِکو جیہی یوگتا حاصل اے۔ جے نثر (وارتک) لکھن لگن ۲۲ صفحے دے دیوان نندلال دی ٹیکا کرنیاں ۰۰ہم صفحے لکھ دین۔ جے لیکچر دین لگن تے کئی کئی گھنٹے ہر موضوع تے بے رکاں روہاں ورہیں بولدے جان۔ تے لیکچر دی بڑا عالمانہ تے ٹھوس دلیلاں نال بھرپور وڈے فلسفی تے گنی گیانی۔ گورو گوبند سنگھ دے دربار دی کوی نندلال گویا دے دیوان دی شرح۔ مذہباں دے بانیاں۔ حضرت محمد۔ حضرت مسیح۔ گورو نانک آدی دیاں جنم ساکھیاں "جیون کرناں" THE RAYS OF LIFE —) جپ جی ٹیکا۔ قدرتی کہانیاں) وغیرہ وارتک وچ لکھیاں۔ ایس توں سوا اک ساہتک (ادبی) تے دھارمک رسالہ امرت جاری کر کے ایس راہیں لوکاں نوں امرت پلاندے رہے۔

آپ دی پہلی شاعری دا نمونہ

نرگن ہار کوہجی کوہجی تن میرے بانکے سائیں
جیویں چھانویں پرچھانویں چھپدے تویں میرے عیب چھپائیں
کالا داغ جیوں وچ چندر دے جیویں بیڑی سنگ لوہا
نربل آن لگی لڑ تیرے لگیاں دی توڑ نبھاہیں

تے جد پورے شاعر بن گئے تے لکھیا۔

توں داتا ہیں منگت تیرا جنم جنم توں سائیاں
ٹکڑے وچ کاسے توں میرے اِہ در داتاں توں پائیاں

راہ بھریا دی خالی دِرگا ہور ہور پیا منگے
ناں اکیں نہ جھڑک ہٹادیں تیریاں اِہ وڈیایاں

جنہاں توڑ ہٹائے کنڈے پھل اُنہاں ہتھ آیا
چھاپہ مار ہٹادن مکھیاں شہد اُنہاں ہی پایا
مکھیاں وانگر اُستت نندیا لوک لاج سبھ کنڈے
توڑ وچھوڑ دکن تل پیراں جے لوڑیں رس آیا

خالص خون خودی دا پینا ایدوں پرے شراب نہیں
بھُن کھا برہوں نال جگر نوں اِستوں ودھ کباب نہیں
سُن سُن مسئلے گھا کھ کتاباں اللہ مول نہ لدھا اے
پھولے کدی قرآن دِلے دا ایسی ہور کتاب نہیں

چکر دھاری بے زر

نام چکر دھاری اُپ نام بے زر۔ گلی اچار جاں چوک پاسیاں امرتسر دے وسنیک۔
جنم ۱۲۔ چیت ۱۹۵۴ بکرم مطابق ۱۸۹۷ء
راگ ودیا تے کوتا دے بڑے پیاک۔ اُردو۔ ہندی۔ گورمکھی تے سنسکرت دے جانوں۔ پہلوں راگ ودیاول دھیان دتا۔ پھیر کوتا ول۔ ۱۹۱۸ء دی گل اے۔ فتح شاہ بخاری۔ امرتسر ہر جمعے مشاعرہ کرندا سی۔ اِک دن اوتھے گئے۔ تے اِنہاں میر مشاعرہ نوں پچھیا۔ کوئی ہندو وی ایتھے شعر پڑھ سکدا اے۔ میر مشاعرہ نے کہیا۔ "اوسنوں پڑھنا نہیں آوندا۔" آپ نوں میر مشاعرہ دا اِہ اُتر سُن کے بڑی چوٹ لگی۔ تے کجھ یاراں بیلیاں تے ہور ہندو کویاں نال صلاح کر کے درگیانہ مندر امرتسر وچ ہندو کوی سبھا دی نینہہ رکھ دتی۔ ایس ہندو کوی سبھا دے پردھان سردار بوگرڈ سنگھ لوگرڈ تے سکتر لالہ چکر دھاری بے زر تھاپے گئے۔ اِنہاں دھارمک کوتا نوں زیادہ ترجیحاں دی تھاں دتی۔ جویں اِنہاں دے مشاعرے دا اک مصرعہ طرح سی
جنگ آکھیا رہیا نہیں کوئی جو دھا وچ جگ دے دھنکھ اُٹھان والا

اِنہاں پکی طرح کسے نوں اپنا استاد نہیں تھاپیا۔ پہلوں پنڈت منی لال پریم کولوں فیر ڈاکٹر دیویداس ہندی کولوں شعراں دی سدھائی کراندے رہے۔
اِہ درگیانہ مندر وچ دھارمک مشاعرے کردے رہے۔ پر پیت بلڑی لئی رام تلائی دے اڈے نوں اپنایا۔ اِنہاں دی لکھت۔ گیتاں دا گچھا۔ پرہلاد بھگت۔ بے زر دے موتی۔ بھجن امرت، سوہنے سوہنے گیت چھپ چکے ہن۔ نمونہ کلام دا:۔

میں بھی ہاں عاشق اِہ بھی چاہے تینوں اوہ پرسے جیہڑا اُہ بھی یار ہ تیرا
مینوں من دے او، اہنوں گج دے او۔ اُہدے نال بھی جانی پیار ہ تیرا
ہندو کہے میرا، سکھ کہے میرا مسلمان پئی دا تے دعوے دار ہ تیرا
تھکے ڈھونڈ دے ڈھونڈ دے کئی بے زر پایا انت نہیں کسے کرتار تیرا

کئی قبر وچ تڑف دے یاد کر کر کئی ہجان اِنہاں نوں بھلدے رہے!
دل دے بیج دی کیلےدی چھلی وانگوں تیوں تیوں نرم نکلے جیوں جیوں کھلدے رہے!
نرمی جذب کر گئی آنسو کل میرے لگاتار بجا نویں برساں ڈُھلدے رہے!
ماں جنہاں نوں اپنا بڑا بے زر چیکڑ اٹیاں دے نال تل دے رہے

پیر فضل حسین فضلؔ

نام فضل حسین تخلص فضلؔ۔ پیو دا نام پیر مقبول شاہ سجادہ نشین شاہ دولہؒ گجرات۔ جنم ۱۸۹۷ء۔ دسویں پاس کر کے کالج وچ داخل ہوئے۔ پر تعلیم ادھوانے چھڈ کے میونسپلٹی گجرات وچ ملازم ہو گئے۔ پہلوں اردو شعر لکھدے رہے۔ فیر پنجابی لکھن لگ پئے۔ پنجابی وچ چوپائی تے غزل دے رسیا ہن۔ غزل خوب لکھدے ہین۔ کلام وچ زور تے روانی اے۔

کجھ غزلاں دے چونویں شعر:۔

آشیانیوں ٹری تے آ پہلی سارے چمن اندر روئداد میری
ایڈ کھاں دا ساڑ سی بجلیاں نوں بھلا کیہ ہے سی جائداد میری

خانے کعبیوں نکل کے بتخانے، بتخانیوں ساقی دے ڈیریاں نوں
ہائے افسوس اینجے ساری زندگانی ہو گئی دھکیاں وچ برباد میری

جھٹ مجلس وعظ وچ جا بیٹھا بادہ کشاں وچ جھٹ گذار آیا
فضلؔ کہہ اں کیہ تجھ کے اک تھاں نویں ٹکن دے نہ طبع آزاد میری

رخ تیرے تے ڈھٹے ہوئے ڈھٹے گیسو تیرے
چھا گئے اکھاں میریاں اگے اج پر نور ہنیرے

اوہدی ہر خوبی وچ ہندے رہن اضافے آہے
جیوں زلفاں بن جاون گیسو ہو کے وال لمیرے

سن کے صور حشر دی ہلے نہ تیرے مستانے
اوہناں جاتا مرغ سحر نے دتی بانگ سویرے

ساہنوں اکو غم دی رات پئی جو مکن دے وچ آوے نہ
خبرے اوہ کیہڑیاں راتاں نے جنہاں دی سحر ہو جاندی اے

پے جائے حسن نظارے دی پٹی الجھے نال نقاباں دے
اک وار جو تینوں دیکھ لوے اوہ شوخ نظر ہو جاندی اے

گیان چند دھون

نام گیان چند تخلص گیانؔ یا دھونؔ - لاہور دے وسنیک - بابو وزیر چند الفتؔ دے شاگرد -
جنم ۱۸۹۷ء دے لگ بھگ
لاہور ریلوے وچ نوکر سن - ذات دھون سی - ایس کر کے اپنے تخلص وچ کدی دھون لکھ دے، کدی گیان یا گیان چند -
عام طور تے دھارمک تے سماجک کوتا لکھی اے - ہندو کویاں وچ سرکڈھ کویاں وچوں ہن -
طبیعت وچ روانی تے شعراں وچ وستھار بڑا اے -
قصہ دھرو بھگت، پرتھوی راج - روپ بسنت - حقیقت رائے - جیل نقا - ستیہ دان - ساوتری، خونی ہن، اِہناں دی لکھت چھپ کے پرچلت رہ چکے ہن -
کلام دا نمونہ - قصہ گوپی چند چوں (اِہ بینتاں وچ اے) اک بینت -

ج چُپ کر بچیا جان دی دے گلاں بوٹیاں پیسا بنا ناہیں!
رنّاں کسے دیاں نہیں سکیاں اِہ ایڈا حب تے سنت جتا ناہیں
جنھاں رکھیا اِہناں نوں مار چلی اُہناں دی دی کوئی واہ ناہیں
گیانؔ شیخ سعدی کولوں پچھ جا کے تینوں عورتاں دی خبر کا ناہیں

قصہ روپ بسنت چوں دو شعر

پیر پکڑ وزیر نے ہتھ جوڑے من عرض اِہ راجیا واسطا ای
جا کے پچھ اولاد جو چاہوندے ہن جنھاں غرض اِہ راجیا واسطا ای
سوچ سمجھ تول ہوندی پتراں دی بُری مرض اِہ راجیا واسطا ای
گیان چند قصور معاف کریئے ساڈا فرض اِہ راجیا واسطا ای۔

شام داس عاجز

نام شام داس تخلص عاجز ۔ پیو دا نام لالہ داس مل ۔ امرت سر دے وسنیک ۔ جنم ۱۸۹۶ء ۱۹۵۳ بکرمی ۔ اہناں دے پیو کاٹھیاں والے بازار امرت سر وچ اچار مربے دی ہٹی کردے سن ۔ ایہو کم ایہ کر رہے ہن ۔ اہناں دے پیو دادا کالی ماتا دے بھگت سن ۔ اہ وی بھگتی دے ہندی شعر پڑھدے رہندے ۔ اہناں نوں جد شعر کہن دا شوق ہویا ۔ پنڈت دونی چند دولال دے شاگرد ہو کے شعر کہنے شروع کیتے ۔ جنہاں وچ ہندی دا رنگ تے لفظ ڈھیر سی ۔ ویہہ ورھے دی عمر سی، آپ نوں لاہوری دروازیوں باہر ہون والے اک پنجابی مشاعرے وچ شامل ہو کے شعر پڑھن دا موقع ملیا ۔ اوتھے شاعراں دا پنجابی کلام سن کے آپ دی ٹھیٹھ پنجابی وچ شعر آکھن دا دھیان آیا تے ٹھیٹھ پنجابی وچ شعر لکھن لگے ۔

اہناں دے کلام وچ زور تے خیال اڈاری بڑی اے ۔ شعراں وچ چتر کاری کرن لگیاں خیالی صورت وچ جان پا دیندے ۔ اہناں گیت ۔ بینت تے نظماں ڈھیر کجھ لکھیاں ہن ۔ کلام بڑا سوہنا تے من کھچواں اے ۔ پہلے کجھ چر بینت بازی کردے تے رنگین کوتا لکھدے رہے ۔ فیر ادبی، اخلاقی تے نیچرل شاعری راہیں دیس تے دیس والیاں دی سیوا کردے رہے ۔

رنگین کوتا دا نمونہ :-

ڈاکو حسن دن دیویں بے خوف ہو کے اندر ویکھدے ویکھدے وَس جاوے
قسم رب دی تدوں معلوم ہووے دولت دل جدئے کے نَس جاوے
کھوجی کوئی خفیہ ایسا بلے ناہیں ۔ کھُر کھوج جو پٹ کے دَس جاوے
بلکہ آئے بیہڑا اوہو حال حسن کے عاجز توڑیاں مارے تے نَس جاوے

متری ماں دا بچہ :-

گڈیاں بول کسے نہ لاہیاں بھر یا منہ گھرالاں نے
کنگھی باجھ وِگڑ کے آپے لِٹاں بنایاں والاں نے
ٹک ٹک کے کاگڑ ہویا جیں پیا پرچھانواں لے
ٹک ٹک وچوں وگیا جاوے ہتھ بیڑے لالاں نے
بالک تائیں عاجز کیتا مات ماں دیاں چالاں نے
رنی رت ماس نہ ماسہ مڑھیاں دا سرناواں لے

کالے کٹ ہوئے نے لیڑے پرت نہ کسے دُھائے نے — نوں سوتھاں توں لیراں لمکن توپے کسے نہ لائے سنے
پلٹے ہتھ تے پیراں چُھٹیاں نونھ نہ کسے لُہائے نے — سردی گرمی اندر ہائے لیڑے اِکو پائے سنے
ایدھر اِہ معصوم نماناں رو رو وقت لنگھاندا اے — اودھر ماں متری والا غصہ وَدھ دا جاندا اے

نظم "پھُل دا بُلبل نوں خطاب" چوں اِک بند :-

نِرا آپنا ای خطرہ نہیں مینوں فکر نال ای تیری وی جان دا اے
توں تاں مستی دے وِچ کجھ دیکھدی نہیں اوہ صیاد بیٹھا جال تان دا ئے
دانہ سُٹ کے تے لئو پھاہ تینوں اوہ تاں بہت اُستادیاں جان دا اے
غرض واسطے آپنی خون کرنا مڈھوں اِہ سبھا انسان دا اے
میرے واسطے الگھ مکائے تیری کسے واسطے مینوں مُرنڈ دا اے
اِکو غرض دی گولی دے نال ظالم ہائے دوہاں بے کساں نوں پھُنڈ دا اے

جیون (چوپائی) :-

مَیں بجلی دی بتّی وانگوں ہتھ بٹن تے تیرا — جدوں چاہیں کر دکھلائیں روشن مکھڑا میرا
تیری اِچھیا پورن ہووے ایہو اِچھیا میری — مَیں عاجز دے جیون سندا اے تیرے سر سہرا

مور توں سوال :-

میرے مورا مَیں تیتھوں پُچھاں جے اُڑیا کجھ دسّیں — بدّل ویکھ کے پیلاں پاویں، نچّیں، ٹپّیں، ہسّیں
بڑی خوشی دے وِچ ہمیشہ اکھوں ہنجو کیریں — بدّل کولوں پہلے عاجز توں چھما چھم وسّیں

غلام محی الدین نظرؔ

غلام محی الدین نام نظرؔ تخلص - پیو دا نام میاں محمد بخش - لاہور دے وسنیک
جنم ۱۸۹۷ء
سکول وچ پرائمری تک پڑھ کے چودہ ورھے دی عمر وچ سنگ سازی شروع کیتی - تے ہن تک ایہو کم کر رہے ہن - ۱۹۱۳ء وچ میاں عشق لہر دے شاگرد ہوئے - تے اُہناں دے مرن دے چھ مہینے بعد برکت علی محمڈن ہال لاہور دے اِک عام جلسے وِچ اُہناں دے جانشین تے خلیفہ چُنے گئے -
عام طور تے بینت لکھدے ہن - کلام وچ روانی - لچک تے زور اے -
کلام دا نمونہ :-

شان نبی دی جیہڑے گھٹا وندے نے بخشش حشر نوں ویکھے پان کتھوں
جیہڑے لوگ شیطان دے چڑھے ٹیٹے بچن اُہناں دے بھلا ایمان کتھوں
راہِ حق توں ہوئے گمراہ جیہڑے رہ گئے اُہ مومن مُسلمان کتھوں
رُتبہ مولا دے پیارے دا ویکھنے نوں آکھے عقل دے نظر لیان کتھوں

چُکنا بوجھ محبت دا ہے ایسا جیہڑا نگہ وِچ ذرا نہیں جچدا اے
جگر بھُج کے وانگ کباب ہووے بھانبڑ جدوں پیار دا مچدا اے
عقل والیاں دی مت مار دیوے جدا وِچ وجود دے رچدا اے
ٹُٹے نظرؔ دے نال نہ دیر لگے اُلفت کیہ کھڑا اوناں کچدا اے

کراں شکر خدا دا چراں پچھوں پوری دوستو میری اُمید ہو گئی
نین ترسدے سن جس دے ویکھنے نوں جاگے بھاگ اَج اوسدی دید ہو گئی
اُہدے ابرو ہلال نوں ویکھ کے تے اکھاں دید کیہ نہیں بلکہ عید ہو گئی
پھر گئی نظرؔ اُہدی جدوں تیغ وانگوں ہیں تے بچ گیا فرنت شہید ہو گئی

اقبال جالندھری

نام محمد اقبال تخلص اقبال۔ جالندھر دے وسنیک۔ جنم ۱۸۹۸ء وفات ۱۴ اپریل ۱۹۲۷ء۔

پہلوں لاہور وچ فیر جالندھر جا کے درزیاں دا کم کردے رہے۔ لاہور وچ رہندیاں ہویاں تے پنجابی شاعراں وچ بہندیاں بہندیاں شاعراں دا شوق ہویا۔ تے لاہور وچ حافظ بخشی دے شاگرد ہو کے شعر آکھن لگے۔ طبیعت وچ بڑی روانی تے آمد سی۔ شعر صاف تے اثر والے لکھدے سن۔ عام طور تے نعتاں تے کافیاں لکھدے رہے۔ ایہناں دا اجے کلام چھپیا وی بلدا اے۔ ایہناں دے شاگرداں چوں عمر الدین الفت، اللہ دتا دردمند، مقسوم، طرار بے دھڑک، مظلوم مشہور سن۔ خاص کر میاں عمر الدین الفت نے شاعری وچ چنگا نام پیدا کیتا۔ تقسیم ملک دی ونڈ دے بعد اج کل لائل پور وچ رہندے نیں۔

اقبال بڑے ہس مکھ، ملنسار، محبتی تے میل جول والے سن۔ کلام دا نمونہ "باراں ماہ نعتیہ" چوں:۔

ساون سون نہ بھلوے نینیں نیند نہ آوے
برچھی ہجر چلاوے کٹھی میں ان بھول،
لگے بھٹڑے ساتوں
کی مدنی دے بول

باراں ماہ غوثیہ" چوں:

جیٹھ مہینے وگن لواں گرمی ہجر اکاندی اے دوجی فرقت پیر صاحب دی دل میرے نوں کھاندی اے
بناں دیدار پیراں دے جندڑی دشمن ہوئی جاندی اے دیکھاں کدوں اقبال پیراں دا قسمت درس دکھاندی اے

باراں ماہ بنت طیموس (زلیخا) چوں:

چیتر چیت نہیں لگدا کدھرے بن یوسف کنعانی یار گمانی
خواب اندر لٹ کھڑیا میرے دل نوں اوس نورانی چند آسمانی
ماری وچ کلیجے میرے اس نے عشق طوفانی برہوں کانی
جاگ پون اقبال ستے جے سب بھلاوے جانی کر مہربانی

ایشر داس غاؔلی

نام ایشر داس تخلص غاؔلی۔ قوم باہمن۔ پنڈ جامکے۔ ضلع سیالکوٹ۔ جنم ۱۸۹۰ء۔ لاہور وچ دیال سنگھ ہائی سکول وچ پڑھدے سن کہ ٹی سی گجراتی دے بیتاں دا مجموعہ "جواہرات دا ڈھیر" پڑھ کے آپ دی شعر کہن دا شوق ہویا۔ تے ۱۹۱۲ء وچ ٹی سی گجراتی دے شاگرد ہو کے آپ وی شعر کہن لگ پئے۔ پڑھائی توں جد کمائی وَل آئے تے امرت سر وچ جا کے بیجناتھ ہائی سکول وچ ماسٹر لگے رہے۔ اہناں اِہ ویکھ کے کہ پنجابی وچ ہور تے سب کجھ اے پر ہاس رس بہت گھٹ اے۔ ہاس رس وچ شعر کہنے شروع کیتے اِہناں دے شعر ہاس رس دا سوہنا نمونہ ہن۔ بولی سُتھری، لفظ سوہنے تے خیال چنگے ہن۔

اِہناں دا سارا کلام اَن چھپیا اے۔ جے چھپ جائے تے سردار ایس ایس چرن سنگھ دیاں بادشاہیاں وانگوں پنجابی وچ ہاس رس دے گھاٹے نوں کجھ پورا کر سکدا اے۔

کلام دا نمونہ:

کھوتے گھوڑے دی ہِک تے پر کھنیں رہی چِٹے چِٹے بھی دِسن سیاہ بھئی واہ
اِک ہو گیا ریت۔ تے رُوے دا بھاء اِکو بھاء نے دُدھ تے چاہ بھئی واہ
سچی سمجھے دلیل وکیل کِس دی سُست مدعی چُست گواہ بھئی واہ
غاؔلی دیکھیا جے کتے وَنج ایسا؟ نویں رُوں تے تیرھیں کپاہ بھئی واہ

پانی پا کے چھینی وچ ڈُبّے تے ہسدا جاندیاں بھُلّے جو راہ بھئی واہ
گھٹو گھٹے مَن کھٹو اُجاڑے نالے پیے گل اوس دے خواہ مخواہ بھئی واہ
یارو دوڑیا جاوندا گھت گیا چُوہا بِلّی دے سِر سواہ بھئی واہ
غاؔلی کسے دا کاہدا قصور ایتھے ڈُبّی تاں جے آیا نہ ساہ بھئی واہ

پیا رو نہ عاشق زار بوہتا۔ اَج کل حُسن والی مارکیٹ بند اے
خاصے مخملی ریشمی لال ٹوٹے نرماں ڈوریا مِلک تے چھیٹ بند اے

ہویا کیہ جے کر چار روز دے نئی مویاں عاشقاں دی مار پیٹ بند اے
غالی کیوں نہیں کہندا کہ اوازاری کش مکش تے کھچ گھسیٹ بند اے

مَیں بھی ہاں اِک عاشق زار سجن ذرا میری بھی قبر توں ہو گذرو
آہ و سوز نہ بھلا تسکین ہی سہی ذرا جھوٹھیاں اکھیاں توں رو گذرو
کہندی نعش نہیں گی تہانوں بیکسی دی ہار ہنجواں دے ہی پرو گذرو
غالی مُردہ جلانا دفنا نہ سہی وقت فاتحہ تھوڑا کھلو گذرو

نظم دل دے دو بند

ہلدا اے دن رِجوں سورہا بے دِل ہو کے   کھائے پچھاڑ اُہدا جائے جدوں ہِل دِل
اوس ویلے اوس کمبخت نوں اِہ بھاسدا اے   ہار کے چھپٹا جویں کڈھ گئی اِل دِل
منتر تعویذ لکھ کر سئیے دوا دارو   کیہ اے مجال کدی پھیر جائے رِل دِل
جھٹ پٹ ڈھل جاندے نرم نک موم والے   لڑن لئی چاہیدا اے پتھر دی سِل دِل
ہتھاں پیراں گوڈیاں تے زخم بھاویں پیا آون   خیر نہیں اوس ویلے جد دِل جائے چھل دِل
دل نوں توں وڈی ساری چیز جان بھائی جان   جان ناہیں ایس نوں توں نِکا جیہا تِل دِل

دل واستا پا سی تے پھیر تیسہ ڈٹ گیا!   ڈھیر ڈھیر پتھراں دے سُٹ دِتے پُٹ پُٹ
پُٹ پُٹ کھڈیاں پہاڑاں چوں جھٹ پٹ   لَسے پاسے روک دِتے مٹی گھٹا سُٹ سُٹ
مونہوں پیا کہندا سی جے شیریں ملے اس ویلے   گھیل کے پیالے وچ پیندا رہواں گھُٹ گھُٹ
کاہدی اے مجال کہ دوال کدی ڈول جان   عاشقاں دے بھرے ہوئے ہن دِل کُٹ کُٹ
کروادی کیہ بھلا پرت کے یجائے تکتھے   ویچ گیا سی گا شیریں اگے فرہاد دِل
کہ آفریں کو لوں خسرو دی کہن لگا   اِہدا سی بنایا کسے وڈے اُستاد دِل

فیروز الدّین شرفؔ

نام فیروز الدّین تخلص شرفؔ۔ پیو دا نام میاں دیرو خاں قوم راجپوت پچھلا پنڈ تولانگل (راجہ سانسی امرت سر دے نیڑے)، مُڑ لاہور دے وسنیک۔

جنم ۱۸۹۸ء وفات مارچ ۱۹۵۵ء

مُڈھلی تعلیم معمولی۔ ڈنگ ٹپاؤ۔ پندرہ ورھے دی عمر وچ شاعری شروع کیتی۔ تے استاد ہمدمؔ دے شاگرد ہوئے۔ طبیعت دی جولانی، خیالاں دی اُڈاری تے اُساری بہت بڑی ربّی دات سی، جس توں شرفؔ مالا مال سی۔ شرفؔ نے رنگین شاعری دے نال نال علم، اخلاق، فلسفہ تے نیچرل شاعری کیتی تے چھیتی ای چوٹی دے شاعراں دی ٹولی وچ بہتے گئے۔ مشاعریاں وچ خاص کر سکھ کوی درباراں وچ بڑی آدر عزّت نال بلائے جاندے تے انعامی مشاعریاں وچ اوّل درجے دا انعام حاصل کردے رہے۔ اہناں دی من موہنی تے رسیلی لَے دے سببوں اہناں نوں "پنجابی بُلبل" آکھیا جاندا سی۔ اہناں دے شعراں وچ خیال اُڈاری، اُچ خیالی، تشبیہاں، استعاریاں دی پیوند، بندش، رس، لوچ تے راگ ڈھیر اے۔ شعراں دے بعد اہناں ڈرامے وی لکھے تے گیت وی۔ اہناں دیاں دو کتاباں سنہری کلیاں تے نورانی کرناں پنجاب یونیورسٹی ولّوں نصاب وچ شامل ہن۔ اہناں دیاں تصنیفاں، سنہری کلیاں، نورانی کرناں، شرف نشانی، دُکھاں دے کیرنے، لالاں دیاں لڑیاں، نوری درشن، شرد ھا دے پھُل، شرف دے گیت، پریم ہُلارے، دل دے ٹکڑے وغیرہ چھپ چکیاں نیں۔

شرفؔ نے پنجابی بولی دی اَنملی سیوا کیتی اے۔ بیان دی نزاکت، تشبیہاں دی پیوند جڑت، روزمرہ دے محاورے دا استعمال بے مثال اے۔ اوس نے پنجابی شاعری نوں نویں خیال، نواں تصوّر، نواں رس، نواں لوچ تے نواں رنگ روپ بخشیا۔ بَیت نوں اک نویں روانی دتی تے کبت نوں نویں چال۔ جے مان یوگ بھائی صاحب بھائی ویر سنگھ جی نے پنجابی نوں اک نویں سوہلتے ڈھنگھان بخشی تے شرف نے اک نویں نزاکت تے لچک دتی اے۔ شرف دی شاعری وچ حسرتاں تے ہاواں بھاواں دے نشتر ڈھیر ہن۔

نمونہ کلام "کھریاں گلاں" دے کجھ شعر:۔

لوہا اصل تلوار دا ہوئے دوہرا — اصل نسل دے آدمی جھکدے نے
ویلا گھُسیا کدی نہ ہتھ آوے — چلے تیر نہ پچھیوں رُکدے نے

اُوکھی بنی تے نظر چُرا جاندے — جیہڑے اکھیاں تے پلکوں چکدے نے
دھوکے باز نہ کرن اقرار پورے — کیتے سخن توں مرد نہ اُکدے نے

"دھی دی قبر تے ماں" بولی :-

اُٹھ اُٹھ دھیئے قربان تیری نیند اُتوں — تیرے کول آئی اج اَنبڑی پیاری تیری
گوڈے گوڈے دن اُتوں چڑھ آیا ویکھ تے سہی — اجے تیک لتھدی نہیں اُستیئے خماری تیری
گڈیاں دے وانگ تینوں اَج پئی جگاؤنی ہاں — دیکھ کیڈی بھاوندی اے مینوں سرداری تیری
سانبھ سوت سوہنیئے نی گڈیاں پٹولیاں نوں — میٹھوں تے نہ ہووے کتھی کھیڈ اِہ کھلاری تیری
سوسو واری وچ دن رُسی نوں مناوندے ساں — ایتھے کون کردائے دس دلداری تیری
چل دھیئے گھر چل اوپرے جیہے شہر وچوں — کلیاں نہیں رہن چنگا عمرائے کنواری تیری

نظم "پنجاب دی رانی" دے ترن شعر :-

سینے پھلاں دے پاٹ کے ہون لیراں بنھ سندے بلبلاں رون لگن
پارہ پارہ کلیاں آوڑ دنجیاں نوں ہو کے تنگ دھڑنگ کھلون لگن
نکلے اگ پہاڑاں دے پتھراں چوں پانی پانی سمندر سب ہون لگن
پھر پھر پڑاہ زمین اسمان والے چکی نت دے سوگاں دی جھون لگن
اِک اِک وَل جیہدا گلدا ہار ہو جائے اَج میں گل ہاں ایسی سنان آیا
گوہڑی نیند اندر سون والیاں نوں جھون جھون کے مروں جگان آیا

کُھبی اکھ پھڑکے پئی اَج دبادب میری — آون کولوں پہلے مینوں گھل دتی تار غم
خوشی بھیڑی عیدوالے دن دی نہ ہوہڑدی اے — سوسو واری تکھے پر روز میری سار غم
چھٹے پچھے ہنجو میرے کر چھی بنا دتے — ایڈا گوہڑا میرے نال پالیا پیار غم

کہنا کیہے نہ انگلی کھڑی کر سکے — دیکھو بیٹھا کس شان دا وسدا اے
ایس رُت سہاونی وچ دسو — پیارا پیاری نوں چھڈ کوئی ہسدا اے!

چوپائیاں :- بڑا سوہنا عورت دا اکھر بنایا | دوہاں نقطیاں نال اِہنوں سجایا
شرفؔ اِک نقطہ ہے جنّت دا نقشہ | تے دُوجے دے اندر ہے دوزخ چھپایا

سُنے رَولا جاہل دا مُکھڑا نہ کھولے | سیانے دی گل نوں نہ ہٹّی چ رولے
جدوں گجّے بدّل شرفؔ شیر بھبکے | ہوا مکن پیٹے گِدڑ اوہ سُن کے نہ بولے

شرفؔ دے گیتاں وچ رس تے شوخی تے زورا ے۔ جویں گیت "پنجاب" دے اِہ شعر :-

سوہنا دیساں اندر دیس پنجاب نیں سیّو | جویں پھُلاں اندر پھُل گلاب نیں سیّو
رل مل باغیں پینگاں جھوٹن کڑیاں ناگر ویلاں | جوش جوانی ٹھاٹھاں مارے دِشّن ہار ہمیلاں
پہنن ہیرے موتی مُکھ مہتاب نیں سیّو | سوہنا دیساں اندر دیس پنجاب نیں سیّو
مُٹیاراں تِنجن دیچ چرخے بیٹھ گُھماون | نازک ہاتھ ہُلار پیاری تند تر کلے پاون

سینے اَگّاں لاون ہونٹ مہتاب نیں سیّو

گیت "اُڈیک" دے دو بول :-

میرے کاگ نی بنیرے بولے اَج میرے لال آوناں
کھبیّ اَکھ پھُرکے سیّو | آئا میرا پھُرکے سیّو | ہَسدے نین موے
اَج میرے لال آوناں
مہک اُٹھے سب ویہڑے گلیاں کھِڑ گیاں نے مُنہ بند کلیاں | وگن خوشی دے جھولے
اَج میرے لال آوناں

اوہ پنجابی نظماں لئی کجھ گیت لکھ رہے سن کہ ۵ مارچ ۱۹۵۹ء نوں ظہر دی نماز پڑھن لئی رائل پارک وی مسیت وچ گئے۔ اوتھے سجّے پاسے فالج دا حملہ ہویا۔ گھر لیاندے گئے۔ فیر میو ہسپتال لیجائے گئے۔ علاج نال کجھ تھوڑا جیہا فرق پیا کہ ۱۲ مارچ نوں فیر فالج دا حملہ ہویا، زبان بند ہو گئی تے اوسے رات بارہ بجے دے قریب دم دے دِتّا۔ تے اگلے دن سویرے سارے مٹی دی ڈھیری ہیٹھ دفن کر دتے گئے۔ اِنّا لِلّٰہ۔

علم دین خاکسار

نام علم دین ۔ تخلص خاکسار ۔ پیو دا نام رحیم بخش قوم پٹھان ۔ پیشہ کمان گری ۔ امرت سر دے وسنیک ۔ جنم ۱۸۹۹ء ۔

مُڈھلی تعلیم اسلامیہ ہائی سکول امرت سر توں حاصل کر کے ہائی سکول چنیوٹ (جھنگ) وچ ڈرل ماسٹر لگے رہے ۔ مشاعریاں تے بَنیت بازی دیاں اکھاڑیاں وچ جان نال آپ وی شعر آکھن دا شوق ہویا ۔ تے منشی محمد الدین سوختہ امرت سری دے شاگرد ہو گئے ۔ اُردو فارسی دا علم چنگا سی ۔ طبیعت وچ روانی ، ولولہ تے جوش سی ۔ رنگین شاعری تے بَنیت بازی دی جوہ دا پانی پِیتا سی ۔ اِہناں وَن سوَنّے بحراں وچ شعر لکھے ۔ کدے شنگار رس ، کدے شانت رس تے کدے کرنا رس ۔ پر اہناں دے مرثیے خاص طور تے کرنا رس وچ سوہنا تے صلاحن یوگ دا دھاہن ۔ خیالاں وچ وسھار روانی ، خیال اڈاری ، سوز تے رس بڑا اے ۔ تشبیہاں ، استعارے تے اُردو فارسی دے لفظ سوہنے تے چجویں ورتے ہن ۔

شہادت دے دو بند :۔

حُر مل سی کھڑا ساہمنے اِک تیر سمبھالے ‏ تک تک کے معصوم دے وَل خون اُچھالے
وِنھ دِتا حلق بچے دا کیہ جوہر دکھالے ‏ شبیرؑ کیہا اصغرا ! اللہ دے حوالے

مہمانی ہے معصوم دی اِک تیرِ ستم نال
شیشے دی ملاقات ہے ہیرے دی قلم نال

شبیر پیا اصغر بے شیر نوں تکے ‏ عاصے نوں سمبھالے تے کمر پیر نوں تھمے
ہُندے نے رواں اشک جدوں تیر نوں تکے ‏ وَیہہ جاوندا اے خون جدوں تیر نوں تھمے

حیرت تھیں زباں خشک ہلائی نہیں جاندی
اِک چھوٹی جیہی لاش اٹھائی نہیں جاندی

حضرت امام حسینؑ دے اِک ہور مرثیے وچ لکھدے ہن :۔

بدّل نہ اکھیاں پھیر دا ‏ واقف سی ظالم دیر دا

اِہ باغ ہے علیؓ شیر دا   دو چار چھٹاں کیر دا
دلجوئی کر کے رووندا
دل کیوں نہ ٹھنڈا ہووندا
شبنم بھی سینہ سخت سی   نہیں دیکھیا کیہ وخت سی
ایہو مدد دا وقت سی   دے دیندی جو کجھ رخت سی
پُھلاں دے مُنہ نہ بھر سکی
غنچے بھی تر نہ کر سکی

شنگار رس دا نمونہ :۔

قاصد سیاہ سفید سبھ حال دس دئیں دن ہُن جس طرح شام و سحر کٹ دے
جو تحریر خط دی ناگوار گذرے اُس نوں آکھ دیویں سراسر کٹ دے
دفتر عشق بھیں کٹے نہ تاں میرا وفادار دا بھانویں جسگر کٹ دے
خاکسار کیونکہ باغ دھر اندر مالی کدی نہیں شاخ ثمر کٹ دے

ڈاکٹر اقبالؒ نے رب نال گلہ کر دیاں ہویاں "شکوہ" لکھیا اے۔ اہناں پاک رسولؐ نال شکوہ کیتا اے۔ ایس "پنجابی شکوے" دا اک بند :۔

تیرے عشق اندر کھپ گئی جان ایسی میرا ساہ وی نہیں رہندا ساہ دے نال
عرش کنبدا سی میریاں نالیاں توں ہُن تاں کجھ وی نہ ہلے آہ دے نال
توں غم خوار سُن کدی فریاد میری مطلب ہے میرا عالیجاہ دے نال
نیکی بدی دا سلسلہ ہتھ تیرے دوویں وصف ہن تیری نگاہ دے نال
چند توڑ کے جوڑیا فلک اُتے ٹُٹے دل نوں بنا دیں تے تاں جاناں
آتش کدہ ایران دا سرد کیتا میری لگی بجھا دیں تے تاں جاناں

اِک ملی گوتا "جل نیون" دے دو بند :۔

اینی گل سُنی تے مَیں نکل آیا پانی وچوں بیٹھ گیا کنڈے اُتے تھک ٹُٹ ہار کے

جی چ کیں کیہا مناں ساہ لیئے نے پھیر چلاں گے پچھاں ویلا ڈھپ داگذار کے
گھڑی پل نہاتا دھوتا جل نے سر پیر اُتوں دُھپ والا بھار پراں سُٹیا اُتار کے
سوں گیا بے فکر ہو کے ڈھک لیا اکھیاں نوں سانبھ لئے چپے دنجہ بیڑی نوں سنوار کے
گاڑھے گاڑھے رُکھاں ہیٹھ ذرا نہیں سی فکر مینوں سورج دالے بدل دیاں کرناں دی برسات دا
ڈُھپ دا چاٹا کا اودھر ایس پاسے چھاں پُتلی اکھ دی نے لاہ لیا اُتار دن رات دا

بھول کے جاں ڈٹھا سادھو ساگر والا نظر آیا جیہنوں اوتھے بیٹھے ہوئے بیتے کئی سال سن
پنڈا اُہدا اِس طرح سی تیلے وانگوں سُکا ہویا لہراں دیاں پیلیاں ای جاپ دیاں نال سن
چھلاں دیاں چھلے دار بُتاں نوں سوار داسی جھاں دے براق وانگوں چٹے چٹے وال سن
گھمتاں دے نین کدی ریت دا تے کھوہل داسی سادھو ہوری اصل وچ رندے کوئی لال سن
سورج دیاں کرناں دیاں سیکھاں اُتے چاہڑ کے تے دُھپ والی چدر نال چھتر سی جھلاردا
دا پچھا جھل دی ہواڑ دے پسینے دا سر پیر اُتے بُلبلے دا تبکا نہیں سی آوندا

ڈاکٹر موہن سنگھ دیوانہ

نام ڈاکٹر موہن سنگھ ایم اے، پی ایچ ڈی۔ تخلص دیوانہ۔ پیو دا نام منشی شیر سنگھ۔ پنڈ دیوی تحصیل گوجر خاں (راولپنڈی) دے جم پل۔ جنم ۱۸۹۹ء۔ اِہناں دے والد منشی شیر سنگھ پنڈ دیوی وچ اوّل مدرس سن۔ اہناں اوتھے بال پن گذاریا تے مڈھلی تعلیم حاصل کیتی۔ ایس دے بعد لاہور تے کلکتہ پڑھدے رہے ایم اے پاس کر کے ۱۹۲۸ء وچ پنجاب یونیورسٹی وچ پنجابی ڈیپارٹمنٹ دے ہیڈ مقرر ہوئے بٹوارہ ۱۹۴۷ء دی ونڈ تے امرت سر چلے گئے۔ تے پوربی پنجاب یونیورسٹی وچ پنجابی ادب تے زبان دی خدمت کر رہے۔ کلکتہ یونیورسٹی نے اِہناں نوں ۱۹۳۱ء وچ HISTORY OF PUNJABI LITERATURE لکھن تے ایل ایل ڈی (ڈائرکٹر آف لٹریچر) دی ڈگری دِتی اے۔

اُردو، ہندی، گورمکھی، انگریزی تے فارسی تے اکو جیہا عبور اے جس بولی وچ وی کجھ لکھدے ہن۔ اج جاپدا جویں ایہو اہناں دی مات بولی اے۔ قلم وچ روانی دریا دے ہڑ وانگوں اے۔ اُردو تے ہندی وچ وی اہناں کئی نظم نثر دیاں کتاباں لکھیاں ہن۔ آپ دیاں پنجابی تصنیفاں اِہ ہن۔

نظم۔ دُھپ چھاں۔ مستی (۵۰۰ چوبرگے یا رباعیاں) نرنکاری ساکھیاں نیل دھارا۔ جگت تماشا۔ پت جھڑ سوم رس۔ نثر (ڈرامہ) وچ پنگھڑیاں (ڈرامے) دیو ندر تیبی (۳۲ کہانیاں) رنگ تماشے (۱۴ کہانیاں) جتندر ناتھ سرور (ادبی مضمون) تے آپ دیاں تالیفاں اِہ ہن: صوفیاں دا کلام۔ مکمل کلام شاہ حسین۔ شلوک فرید۔ ہیر وارث شاہ۔ شلوک گورو نانک دیو۔ پنجابی ادب دی تاریخ۔ آدھنک پنجابی کوتا (جدید پنجابی شاعری) بُلھے شاہ۔ پنجابی بھگتی کار (ہندو بھگتاں دا کلام)، جپ صاحب۔

مات بولی دے صدیاں توں مٹی وچ رلے موتیاں نوں پھرول کے تے لشکا بنا کے دُنیا دے سامنے رکھن تے مات بولی دا مان ودھان لئی نگر سیوا کرن والے ہستی دے اُسارو تے اُہناں گنتی دے اُگھے کویاں تے ساہتکاراں چوں ہن، جنھاں اپنے جیون دا مقصد مات بولی دی سیوا سمجھیا۔ تے تکڑی گل دیوانے دے کم اُتے وڈے وڈے عقلاں والے تے فرزانے مان کردے ہن۔

سبھا دے بڑے محبتی تے ملنسار ہن۔ کسے نال کِھچ یا ویر ودکرا نہیں۔ صوفیانہ خیال تے ہس مکھ طبیعت اے۔

کلام دا نمونہ "ہیر رانجھا":۔

جٹوں رانجھا کنّے بنایا ؟ ہیر حسن ونجاری نے   رانجھیوں جوگی کنّے بنایا ؟ اُس برہن دُکھیاری نے
ہیر رانجھیوں ولی بنایا ؟ کن دوہاں نوں ؟ یاری نے   یاری سچی دوہاں نوں کن بخشی ؟ رحمت باری نے

ہیرے مینوں الف بے دس سچّے عشق رُوحانی دی   تیرے وانگوں ہر دُکھ جھلساں مینوں سونھ جوانی دی
اَبلا سی بل ۲ ورتی بنائی توں ہی ذات زنانی دی   عمر دراز کرے رب سچا تیری پریم کہانی دی

تھوڑا ہے تُدھ اُتّے جتنا مان کرے پنجاب تیرا   اَج وی لہندے وَل دی ہٹّی وِسّے زور شباب تیرا
فیض پُچاندا ہے لکھاں نوں کھٹیا عشق ثواب تیرا   بنیاں کِنیاں ہی سازاں دا ہے قصّہ "مضراب" تیرا

اوہ جا

چار گراہیاں خاطر اتنے پٹّنے نکّرٹی جانی نوں   اس دھندے نے مار ونجایا بے وس ہائے جوانی نوں
رکیہ کیہ جھالاں جھلیاں نیں کیہ کہیئے رام کہانی نوں   رَج نہ جُمدی کنک نہ پیندا وخت جان انسانی نوں

دسّو کوئی ایہی تھاں وی جتھے درد ونڈاندے نیں   جتھوں دے معشوق وفا دا عاشق دی مُل پاؤندے نیں
قولاں سندی سدرتا نوں جتھے فعل وڈھاندے نیں   نکے وڈے بل بہندے نیں جتھے ونڈ کے کھاندے نیں

بختاور نہیں رب جتھوں دے منگر جتھے نہیں غریب   پاس پیاسے پانی جاندا جتھے روگی کول طبیب
جتھے سب کرنی دا پھل ہے نہیں دیوتے نہیں نصیب   مذہب ڈیلیاں قول ہے جتھے بے تدبیراں دے رب قریب

کیوں

پریم بھار کوئی چُک نہ سکیا کاہنوں لئی امانت کیں   چھیکاں والی بیڑی تن دی روہڑی کاہنوں اندر کیں
محرم بزمیں نہیں کوئی سی روئی کاہنوں شمعیں سیس   ڈریں نتانڑے کولوں ندیئے چھیڑ کوہ کیوں آئی ہیں

---

۱ قسم   ۲ کمزور   ۳ طاقت ور

ڈاکٹر دیوان سنگھ

ناں ڈاکٹر دیوان سنگھ پیو دا ناں سردار سندر سنگھ ڈھلوں جٹ پنڈ گلوٹیاں خورد۔ ضلع سیالکوٹ دے جم پل۔ جنم جولائی ۱۸۹۴ء وچ ہویا تے ۱۹۴۴ء وچ کالے پانی (جزیرہ انڈیماں) شہید ہو گئے۔

مڈھلی تعلیم پنڈ دے سکول چوں پائی۔ مشن سکول ڈسکہ توں مڈل کیتا۔ تے خالصہ ہائی سکول چوں دسویں پاس کر کے میڈیکل کالج آگرہ دے ودیارتھی بنے۔ ۱۹۱۹ء وچ ڈاکٹری دا امتحان پاس کر کے فوجی ہسپتال راولپنڈی وچ ڈاکٹر لگ گئے۔ فیر ۱۹۲۷ء تاپو انڈیمان (جزیرہ کالے پانی) وچ سرکاری ہسپتال دے انچارج لگ گئے ۱۹۴۲ء وچ انڈیمان تے جاپانیاں دا قبضہ ہو گیا۔ جنہاں انہاں نوں بڑے دکھ کشٹ دے کے شہید کر دتا۔

شعر و شاعری دا شوق بال پن توں سی۔ جد دسویں وچ پڑھدے سن پادری ولیم سکاٹ دی صحبت سنگت وچ رہن کر کے انگریزی وچ شعر آکھنا شروع کیتا۔ پر چھیتی ای سیالکوٹ وچ پروفیسر ہری سنگھ چیمہ ایم۔ اے نال میل ہویا۔ تے انہاں ہیر وارث شاہ پڑھن دا شوق دوایا۔ اوہ ۱۹۱۶ء توں ۱۹۲۴ء تک بڑے گوہ نال ہیر وارث پڑھدے رہے۔ تے ایس شوق نے انہاں نوں پھیر مات بولی دی گود وچ لیا بٹھایا۔

انہاں دے شعر چوکھے ماسک پتراں وچ چھپدے سن تے سلاہے جاندے رہے۔

انہاں نوں پنجابی بولی نال پیار نہیں سگوں عشق سی۔ اوہ دور رہ کے وی پنجابی پیار توں سکھنے نہ رہ سکے۔ اونج اوہ دور دراڈے ٹاپو وچ وسدے سن۔ پر انہاں دا دل پنجاب وچ سی۔ تے پنجابی دا پیار انہاں دے دل وچ۔

انہاں شاعری لئی پہلوں پہل توں فیر پروفیسر پورن سنگھ کرت کھلے میدان وانگر کھلا میدان ورتیا اسے انہاں دی اک کتاب وگدے پانی ۱۹۳۴ء وچ چھپ چکی اے۔ تے بعد دا کلام ان چھپیا اے۔

کلام دا نمونہ نظم استری دے کجھ شعر

توں کرت ہیں کرتار دی۔ ہنر رب ہنری دا۔\
ہین سہکتا۔ پیار۔ ہمدردی۔ سوہنپ۔ نزاکت دا اوتار۔\
توں سرتاج آرٹسٹ ہیں بت گھڑنے تیرا کم

موڑناں واہنیاں تیرا شغل، سنوارنا بناؤناں تیرا قدیمی سبھاؤ
کوتا کہن تیری نت دی کھیڈ۔
توں ہیں بے مثال ہستی تیری لازوال حسن تیرا قائم دائم
اُف!
توں پھل سیں تینوں کسے آدر نال نہ سنگھیا۔
توں ٹہنی سیں تینوں کسے سنگاراں نال نہ ویکھیا۔
توں پیار سیں تینوں کسے پیار دیا نہ
توں سبھ دی ہوئیوں۔ کوئی تیرا نہ ہویا۔
توں حسن سیں عرشی۔ کوئی قدرداں نہ ملیا
توں آزادی سیں، سدا انہاں وچ بجھی گئی قیداں وچ کڑی گئی
چالاک مرد نے پکھنڈ کھیڈیا تینوں پوج بنایا
بنھ بہایا تینوں
بستراں دیاں رسیاں نال
گہنیاں دے نال کڑیاں نال
بے زبان۔ ترس یوگ بت بنا
من مرضی دی پوجا لئی۔ گھر مندر وچ استھاپن کیتا تینوں
اک ان چھپی نظم دے کجھ شعر
سورج چڑھدا لالی لال سونے دا تھال
نگھا نگھا جیون داتا ساری دھرتی پالدا
چن چڑھدا چٹا چٹا۔ مٹھا مٹھا ٹھنڈا ٹھنڈا ٹھنڈ پاؤندا
رس دا داتا سبھ نوں گھوک سُلاؤندا
تارے وسدے رنجھے رنجھے نکے نکے
چمکن ڈھلکن اکھاں مارن۔ دھڑکاں چھڈن
اکھیاں دے وچ اکھیاں پا کے بیٹے بجھارت پاؤندے

پھُل کھِڑدے ہسدے ہسدے اِسدے اِسدے
خوشبو دیندے خوش رنگ رہندے
اکھاں ٹھارن دل نوں چاپئے چاہڑدے
ندیاں وگن تلک تلک ڈھلک ڈھلک
رل رنگ کھا کھا، ٹھیّاں آ آ چرن سما کے ٹُٹیاں ہکاں ٹھردیاں
واواں وگن بولیاں بولیاں ہولیاں ہولیاں
کٹ کُتّی کر کہ پیار اُلٹا کے مست کردیاں
نشہ عجب کجھ چاہڑدیاں
ساری دُنیا سوہنی دنیا موہنی دنیا
وڈی دُنیا چھوٹی دُنیا سب کجھ اُس وچ گھاٹا کجھ نہ
پھیر پتہ نہیں لگدا کیوں اِہ بندے
اِک دوجے نوں پاڑ پاڑ کے کھاندے

قافیہ بندی تے تول والی کوتا دا نمونہ

جیہڑا نور تیرے اُتّے دسدا اے سچیں سورج دے وچ اُہ جلال ہے نہیں
چند گھٹ دا گھٹ دا الوپ ہُندا تیرے حسن نوں ایپر زوال ہے نہیں
تیرے حسن دے مدھ وچ مست ہویوں پر ہوں کُٹھیاں دا کوئی خیال ہے نہیں
پرے دناں وانگوں ای وسار چھڈیا سُفنے وچ ای روشن وال ہے نہیں
چنگا کالجہ گھُٹ کے بیٹھ گیوں موہنوں کڈھنا اساں سوال ہے نہیں
تیری صورت دی مورت اُہ پوج ساں گے اسیں پریمی ہاں بھُکھے کنگال ہے نہیں
جان بُجھ کے توں تاں ستاوندا ایں ایپر سانوں دی رتا ملال ہے نہیں
اساں عشق دی سی جدوں منگ منگی لکھیا لکھن والے یہ وصال ہے نہیں
جند نکل چلی اِہ انگار دے کے تیرے بناں تے جیوناں حلال ہے نہیں
اگے چل کے انتظار کرساں ایتھے مُکن والے اِہ سوال ہے نہیں!

عبداللطیف عارفؔ

نام عبداللطیف تخلص عارف، پیو داناں میاں قطب شاہ گجرات دے وسنیک
جنم گھڑتل۔ ضلع سیالکوٹ ۱۸۹۵ء

اِہناں دے والد فوج وچ نوکر سن پر اک فقیر دی صحبت دا ایہ اثر ہویا کہ نوکری چھڈ کے فقیری اختیار کر لئی۔ تے ڈیرہ غازی خاں وچ اک فقیرنی مائی مستانی دے کول سارا دن لوکاں نوں پانی پیاندے رہندے اوتھے میاں قطب شاہ دی ملاقات اِک ہندو کھتری نال ہوئی۔ اوہ آپ نوں گھڑتل لے آیا۔ تے اِہ گھڑتل وچ اِک جھگی پا کے رہن لگ پئے

عارف صاحب نوں شاعری دی چیٹک میاں دسوندھی دے قصہ بھین بھراواں لگی۔ سکولی تعلیم پا کے اہناں نارمل سکول دا امتحان پاس کیتا۔ کجھ حکیمی دا شوق سی۔ اِہ حکیمی سکھن لئی حکیم محمد سعید نیڈرو ڈرس (سیالکوٹ) دے شاگرد ہوئے۔ تے شاعری لئی میاں دسوندھی کرت قصہ بھین بھراواں دے شاگرد ہوئے۔ اُہناں توں اصلاح لیندے رہے۔

۱۹۱۹ء وِچ جد آزادی دی لہر اُٹھی اِہ وی ایس رَو وچ وہیہ گئے۔ تے قید ہو کے پہلوں سیالکوٹ فیر میانوالی جیل بھیج دتے گئے۔

ایس بندی خانے دی ایکانت دی زندگی دا اِہناں پورا پورا فائدہ اُٹھایا تے جیل وچ اہناں سوہنی ستھری پنجابی بولی وچ کتاب خیر البشر عرف کملی والا لکھی۔ اِہدے بعد رہا ہوئے تے رسالہ خاتون جنت دا ویاہ لکھیا۔ تے نال اِہناں گجرات وچ حکیمی شروع کر دتی۔

طبیعت وتوں ہس مکھ ہن۔ اِہناں دی پہلی ووہٹی فوت ہو چکی سی۔ اِہناں دوجا ویاہ کیتا۔ تے ولیمے دی دعوت لئی یار بیلیاں نوں سدیا۔ پر ایہ کہ سبھ نوں کہیا کہ اَج گھر وچ جو پکایا جے اُہ نال لیایا جے۔ جد سارے یار بیلی اکٹھے ہو گئے تے اِہناں کہیا۔ اج میرے ویاہ دی دعوت ولیمہ اے۔ تے میرے دستر خوان تے چالی قسم دا کھانا اے جیہڑا کسے بادشاہ نوں وی نصیب نہیں۔

اِہناں خیر البشر۔ خاتون جنت دا ویاہ مسدس حالی دا پنجابی ترجمہ۔ مولوی نامہ۔ گلزار عارف تے ہور گیت تے بیت وی لکھے ہن۔ بولی بڑی سوہنی تے ستھری اے۔ شعراں وچ روانی تے اُچ

خیالی اے۔ زیادہ تر مذہبی رنگ دے شعر لکھے ہن۔ نمونہ گیت :۔

بھول سُتا ایں غافل جاگ جیا   جگ وَنڈی نے لُٹ لے بھاگ جیا
اُٹھ چھیڑ بہشتی راگ جیا   کہو لا اِلٰہ اِلا اللہ
چھڈ کوڑ تضیئے جھگڑے نوں   رکھ یاد فنا دے رگڑے نوں
جپ ساریاں نالوں تگڑے نوں   کہو لَا اِلٰہ اِلا اللہ

یثرب نگری دا لیا سایاں   تن من دھن سبھ گھول گھمایاں
واہ وا تیریاں پاک کمائیاں   اُگھیاں نیں ہران نچوڑ
کدی تے میں دل وا انگاں موڑ
رب دا کوئی نہ رشتہ ناطہ   نہ تس پُتر پتا نہ ماتا!
توں دسیا تد اساں پچھاتا   دتے شیشے شرک تروڑ
کدی تے میں دل واگاں موڑ

سی حرفی دا اک بیت

ش دو کرا بادشاہ کرن جیہڑے پالن اپنی قوم عزیز کرکے
دھکے قوم محکوم نوں دین ظالم چھنک شدے پراں دقیر کرکے
اسرائیلیاں دی وڈی خاں زادی رکھن وانگ فرعون کنیز کرکے
عادت مثل موسیٰ کوئی جم پوندا بیڑا ڈوب دا جو تیز کرکے

خیر البشر چوں "شام دا سفر"

ٹریا کرن سوداگری ابو طالب ملک شام نوں قافلہ چلیا ای
سال تیرھویں وچ امین پیارا پر فراق نہ جاندا جھلیا ای
چاچے آکھیا چل توں نال میرے سفر پیار دا شوق ٹھلیا ای
جھٹ تیک ہیں لال تیار ہویا گھروں اک بھی پیر نہ ہلیا ای
ایسے سفر بحیرا اِک پادری سی اختر دیکھ جیں جاندیاں دیتیا ای
سروں پیر نوری تاڑ تاڑ دیکھے آیا حرف نہ جاوندا جھبیا ای

آکھے دوستا اینہدا دھیان رکھیں اِنہوں نبی کر کے اللہ گھلیا ای
اگے ابوطالب نُوں خُلق داسی اینتھے پادری ہور تسلیا ای
ہوئیاں برکتاں وِچ بیوپار سارے دھن نال نہ جاوندا بھٹکیا ای
ہوئے سوچ عارفا کرسے مولا بُوہا اساں بھی اوس دا ملیا ای

مولوی نامہ چوں دو بند

اِہ قرآن مجید سی جدوں توڑی ساڈا پیر مرشد رہنما رہیا
اسیں کہے تھیں ڈرے نہ جھکے اصلوں سانوں کنبدا ماسوا رہیا
بنے رہے خدا دے اسی بندے اللہ من دا ساڈی رضا رہیا
شرق غرب شمال جنوب سارے فتح یاب دِین مصطفیٰ رہیا
اسیں رب دے رہے تے رہیا ساڈا کارساز تے حاجت روا اوہ بھی
اساں غیراں نوں مُشکل کشا جاتا ہویا غیراں دا مُشکل کُشا اوہ بھی
پہلی گل اساں ایہو سوچنی ایں سانوں لوڑ ایمان دی ہے کہ نہیں
ساڈی شان سی ملک دے والیاں دی سانوں لوڑ اس شان دی ہے کہ نہیں
اللہ کہے سامان تیار رکھو سانوں لوڑ سامان دی ہے کہ نہیں
نویں رب تے نویں قانون اجکل سانوں لوڑ قرآن دی ہے کہ نہیں
بھنگی کسے فرنگی دا حکم لیا دے اسیں کدے بھی نہیں انکار کردے
سچے رب دا حکم رسول آندا نافرمانیاں اسی سو وار کردے

پنڈت رام سرن داس

نام تے تخلص رام سرن داس پیو دا نام پنڈت موہن لال- لاہور دے وسنیک

جنم یکم مارچ ۱۸۹۵ء وفات ۱۲ ستمبر ۱۹۴۶ء

بی-اے-ایل-ایل-بی دا امتحان پاس کر کے لاہور وچ وکالت کر دے رہے- شاعری دا شوق اہناں نوں تیرہ چودہ ورھے دی عمر وچ ہویا- تے ۱۹۱۸ء تک اُردو تے ہندی وچ کجھ شعر لکھدے رہے پر فیر مات بولی دی کِھچ ہوئی- تے اُردو ہندی دا کھہڑا چھڈ کے مات بولی دے چرنیں آ گئے- پنجابی وچ شعر لکھن دا شوق اِہناں نوں ہیر وارث شاہ پڑھن نال ہویا- اِہ ہیر وارث دے عاشق سن- تن واری ایس قصے نوں پڑھیا کہ مُنہ زبانی سارا قصہ یاد ہو گیا- اِہدے بعد اہناں بینت شاہ محمد ول دھیان دِتا- تے ایس نوں سوہنے ٹیکے (ترجمہ شرح) نال چھپوایا- جیہڑا ڈاہڈا پسند کیتا گیا- اِہدے بعد اہناں ۱۹۳۰ء پنجاب دے دیہاتی گیت کٹھے کر کے چھپوائے- اِہ اِہناں دی اِک نگر سیوا سی- جیہڑی بڑی صلاحی گئی- ایہدے بعد اِہناں بھگوت گیتا نوں پنجابی کوتا دا چولا پوایا- تے ایس دے مگروں زبور نوں کوتا دا چولا پہنا رہے سن کہ مرن سنیہا آ گیا- تے اِہ کم ادھورا چھڈ کے ۱۲ ستمبر ۱۹۴۶ء نوں جانا پیا-

اِہناں نوں مات بولی نال بڑا گوہڑا پیار سی- سچ ہے وکالت دے دھندے توں جنی وِہل ملدی اسدی سیوا وچ گذار چھڈدے- اہناں مات بولی دی جو نگر سیوا کیتی اے اُہ لوک صلاحندے پئے نیں-

پنڈت رام سرن بڑے محبتی- ملنسار- نون مزاج تے ہر من سانجھے سن- جلسیاں، مشاعریاں وچ حصہ لیندے تے آدر عزت نال بلائے جاندے سن

اِہناں دیاں لکھتاں- شرح بینت شاہ محمد- پنجاب دے گیت- بھگوت گیتا- چھپ چکیاں ہن-

بھگوت گیتا چوں کجھ شعر

ہر حالت وچ اِک سم رہندے   چنگا مندا سب کجھ سہندے
شادی وچ خوش ہندے ناہیں   بھیڑ پوے تاں روندے ناہیں
بن موہ ممتا چت دے   پھر بُدھی ہوئی سدواندے

ہرنام کور تے امر کور

نام ہرنام کور۔ تخلص ہرنام۔ پتا دا ناں سردار جیون سنگھ مالک خالصہ سیوک امرتسر۔ جنم ۱۵ دسمبر ۱۸۹۶ء
ساہتک باغ دی اِہ سُندر کلی ۹ دسمبر ۱۹۱۵ء نوں نابھ دے مان یوگ وِدوان بھائی صاحب کاہن سنگھ
جی دے سپتر بھگونت سنگھ عرف ہری جی دی جیون ساتھی بنی۔

پیکا سوہرا علمی گھرانے سن۔ دوہاں تھاواں توں ساہت تے دنیا (علم و ادب) دے سوتے پھٹدے
سن۔ ایس کونتری نے علم دی گود وچ پرورش پائی۔ علم دے اُچے پہل پینگھ پا کے جھوٹے لئے۔ عمر دے نال
نال خیالاں تے جذبیاں وچ پکیائی تے رس لوچ ودھ سی۔ آپ دا کلام پنجابی دے اُگھے ماسک پتراں تے اخباراں
وچ بڑے مان تران نال شوبھا دیندا رہیا۔ تے کدی کدی اُگھے پنجابی دربااراں وچ آپ دی سُر نال شعر کہندی
رہی۔ کلام دا نمونہ :۔

نظم "نین تے پھل" چوں۔

بیتن نیناں نال حال جو اوہو تکے پھُل دے
دونویں ہی اِہ ربی داتاں ڈاہڈے مہنگے مُل دے

ایہہ قدر نہ جگت پچھانے در در ڈھٹھے رُل دے
وچ اڈیکاں سماں جال دے آساں اندر کھُل دے

جگ کمہڈا اِہ کوئلے نازک دونویں سوکھم کُل دے
امرت ویلے نین سوہا دے اُٹھ پھُلاں دل جُل دے

اِک دوجے نوں ویکھ وِسم دے داغ دلاں دے پھُل دے
جبدی کُھچ دوہاں دل لگی اُٹھدا بدس نہ بھُل دے

ہما سجلے کوئی پھل توڑن والا باغ چوں پھُلاں دی ٹوکری بھر کے لیجا رہیا اے۔ اِک کلی بھوں تے
ڈگ پیندی اے تے آکھدی اے۔

ڈالوں ٹٹ پئی ٹوکری لگ گئی تیری آسے
اِہ آن ٹلی جند گوائی میں تیرے بھروسے

عرشوں لاہ فرش تے دھکا دے توں ہویا اگے
کوئی نہ دسے وردی میرا تکاں آسے پاسے

"سوہل کلی" نظم چوں۔

بان نین دا کھا کے تکیا ہیٹھاں ڈگی پلو پلی
تڑکے اُٹھ باغیچے آدیں رستے تیرے آن کھلی

پریتم میرے سمجھ نہ میتوں پانی مٹی نال پلی
تیرے پیار پرو دتی عرشوں تھلے آ میں گئی چھلی

تارا منڈل وچ ساں میں تارا نال نظر نہ گئی ڈلی   ویکھ دیکھ کے نور دودھ ویڈی لتھی آ اس سبز گلی

ڑنوں پہلے آشا بیری اک واری تے زکھ تلی   آ جا چھیتی مت ہو جاوے آن ڈھٹیاں ہی چلو چلی
کوتا "نرگس وچھڑا" چوں۔

مساں مساں توں ساڈے آئی   تیں سنگ عجب بہار سوہائی
ہن کیوں دیویں آن جدائی   سانوں ڈھک ڈھک کے
نرگس اسیں نہ حالی رجے   تینوں تک تک کے

تیرے جیون دے ڈھنگ کیہڑے   پورے کر ساں دسیں جیہڑے
نی رہو گھڑی اساڈے ویہڑے   آکھاں ڈھک ڈھک کے
نرگس اسیں نہ حالی رجے   تینوں تک تک کے

اہناں دی چھوٹی بہن (جیہڑی اہناں توں تن ورھے چھوٹی اے) وی چنگی بھلی کوتری اے۔ ویہاں
نوں بچپن توں شاعری دا شوق رہیا۔ تے اک دوجی نال کوتا دے ٹاکرے کرنا ہی پرچاوے دا سبب بنیاں
رہیا۔ اہناں دی شاعری وچ برہ تے وچھوڑے دیاں چھیاں ہمک رہیاں ہن۔ سوز، ترتیب تے رس
لوچ دے فطری روپ آ جاگر ہن۔ اہناں تے اہناں دی وڈی بھین ہر نام کور دے کلام دا سانجھا روپ
"نوری کلیاں" چوں اہناں دے کلام دا نمونہ "ویہندا نالا" دے تن شعر۔

کھڑے چمن وچ نالہ ویہندا کیہ جاناں مڑ دیہے کہ نہ
رُت بھریا گلزار اُداسے سُندرتا مت رہے کہ نہ
سُندرتا ہائے وچھوڑا سُندر نالہ ویہے کہ نہ
جیکر سہے تے کنڈھے بہہ کے نیناں چھہبر چھہے کہ نہ
ہے دِل اکھیوں سدھر ایہہ لکو کیہ جاناں مڑ بہے کہ نہ
اِس جیون دا کیہ بھروسا آوندی رُت ایہہ لہے کہ نہ

سوداگر سنگھ بھکھاری

نام سوداگر سنگھ تخلص بھکھاری پنڈ بھنگالی ضلع امرت سر دے جم پل۔ جنم ۱۸۹۸ء
رام گڑھیا خانوادے دے مان یوگ فرد۔ بال پن توں کلکتے چلے گئے تے اوتھے ای
وَدھے پھُلے تے کاروبار کردے رہے

پنجابی ہون کرکے پنجابی دا پیار۔ سمندر دیاں لہراں وانگ دل وچ ٹھاٹھاں ماردا رہیا۔
اِہناں کجھ ہور پنجابی پیاریاں دی سنگت نال کلکتے وچ کوی گُٹیا دی نینہہ رکھی۔ تے اہدے نال
اوتھوں ۱۹۳۲ء وچ ماسک پتر کوی (گورمکھی) جاری کیتا۔ تے کلکتہ جہی تھاں تے بیٹھ کے پنجابی
دا پرچار کردے رہے۔

اِہناں دیاں نظماں غزلاں دا اک مجموعہ پریم لہراں چھپ چکیا اے۔ کلام وچ رس۔ لوچ۔
تے مٹھاس اے۔ کلام دا نمونہ:۔

تیرے جیہے وَادھو بندیاں دی اس جگ نے کوئی تھوڑ ہنیں
توں اینویں بن بن بیٹھے ہنیں دُنیا تے تیری لوڑ ہنیں
سُن مُورکھ جد اِس دُنیا تے کوئی مینوں مُول نہ چاہندا اے
توں جس دے نال پیار کریں اوہ اَگوں کھاون آندا اے
تیری سَچّا پریم سچّائی دا جد مُل نہ کوئی پاندا اے
تاں کیوں اِس جھوٹھے جیون لئی پیا تیرا من للچاندا اے
اس کپٹ بھرے جگ رہن لئی بیٹھا منصوبے جوڑ ہنیں
بنھ بستر رہ تیار متاں دُنیا نوں تیری لوڑ ہنیں
اِس جھوٹی دُنیا وِچ جد دل نہ تیرا کوئی متّر ہے
سُکھ دیلے بن دا یار جو آ دُکھ ویلے ہُندا تِتّر اے
تُوں جیوں جیوں نیواں ہُندا ہیں اوہ تیوں تیوں لوہندا چھتّر اے

پھر بھی اس کوڑے جگت لئی تیرے دل وچ کیا چتر اے
جو ہونا ہے سو ہووے گا کوئی سکدا اُس نوں موڑ نہیں
توں اینویں جین لئی نہ بھج اس جگ تے تیری لوڑ نہیں
جگ جیون چار دناں دا اے سبھناں نے آخر چل جاناں
اج کل کسے نے پرسوں نوں راہ اپنا اپنا مل جاناں
اہ سورج روپ جوانی دا تیرے ویہندے ویہندے ڈھل جاناں
توں جس نوں پوچ سنوار رکھیں اہ انت مٹی وچ رل جاناں
بس اکو عرض بھکاری دی اہ کوڈی گھٹے روہڑ نہیں
دنیا نالوں موہ توڑ مناں دنیا نوں تیری لوڑ نہیں

بال پن دی یاد دے کجھ شعر

اہ رُسناں کسے دا منایاں نہ منناں اُہ ماتا دی گودی وچ مُڑ مُڑ کے بہناں
اہ گھرکناں ۔ اُہ بھجناں خوشی ہو ہو ٹپناں سدا موج اپنی وچ ہی مست رہناں
اہ نسچنت دستاں دے گھر دیاں بنھناں اُہ ماں جی دا چیناں تے ووے لال کہناں
اہ بجائیے دے موڈھے تے ٹپ کے تے چڑھناں اُہ باپو نوں مڑ مڑ کے تنگ کر نہناں
نرالے الوکک چتو چوج پھر بھیر ڈکھی دل کدی ہو ونداشاد رہ سی
میرے بال پن بادشاہی سمے دی میرے دل سدا ہکدی یاد رہ سی

اہ پل کھیلناں ہر سمے ہانیاں سنگ ؛ اہ آپو وچ لڑناں گتھم گتھا ہوناں
کدی مار بھجناں کدی مار کھانی کسے نوں رواناں کدی آپ روناں
اہ بے تھویاں گلاں اہ چنچلتا من دی اہ بجرنگ ہر رنگ من موہنی راگ چھوناں
اہ مٹی دے کوٹھے کیارے بناونے جگت اپناں رچناں پرسن آپ ہوناں
اہ نخریاں اہ ہسناں اہ ٹپناں اہ نسناں سوتنتر سمے دی سدا یاد رہ سی
میرے بال پن بادشاہی سمے دی میرے ہردے سدا پرکھلت یاد رہ سی

لال دین قیصر

ناں لال دین تخلص قیصر۔ پیو داناں ملک چراغ دین قوم ککے زئی۔ لاہور دے رہن والے۔

جنم ۱۸۹۹ء وفات ۱۹۵۶ء

سکولی پڑھائی دلوں کورے۔ ۱۳-۱۴ ورھے دی عمر وچ پنجابی مشاعریاں وچ جان نال شاعری دا شوق ہویا۔ تے اُستاد گام دے شاگرد ہوئے تے ۱۶-۱۷ ورھے دی عمر وچ میاں عشق لہر نال ٹکریاں لگ پیئے۔

آواز وچ گرج۔ گونج تے لوچ سی۔ گوں کے پڑھدے سَن۔ جد شعر پڑھدے سُنن والے مست ہو جاندے۔ تے لوک آپ نوں روپے تے تمغے دیندے۔ جیویں اِک واری آپ دے شعراں تے خوش ہو کے مولانا ابوالکلام آزاد (وزیر تعلیم ہند) نے آپ نوں سونے دا تمغہ دتا۔

پہلوں پنجابی وچ سیچدل تے اُردو وچ قیصر تخلص کردے رہے۔ پھر اکو قیصر ہی اختیار کر لیتا۔

شروع وچ عشقیہ نظماں تے گون (گیت) لکھدے رہے۔ جد ۱۹۱۹ء وچ سیاسی رنگ چڑھیا اہناں عشقیہ شاعری چھڈ کے سیاسی رنگ اختیار کیتا۔ تے ہر بحر تے ہر گیت دے طرز تے شعر آکھے جیہڑے بڑے مقبول ہوئے۔ آپ اِہناں شعراں صدقے نو واری جیل گئے۔

۱۹۲۰ء وچ اِہناں روزانہ اخبار امام جاری کیتا۔ ۱۹۲۱ء وچ کتاباں دی ہٹی کھولی۔ پر اِہ کم نہ چلے تے ٹھیکیداری شروع کر دتی جیس وچ رب نے بڑی برکت پائی۔

اہناں دیاں چھپیاں کتاباں چوں سیچدل دا کلیجہ۔ قیصر دے نگینے۔ بصرے دیاں پینگھاں۔ مہندی والے ہتھ جوڑ دی مشہور ہن۔

قیصر بڑے ملنسار۔ مجلسی تے سیتل سبھا دے سن۔ اِہناں دا شروع توں میل جول تے پرگوٹھ شام ٹھوڑ تے اُچیاں لوکاں۔ وڈ داناں۔ لیڈراں نال رہی۔ دیس دی محبت۔ سلجھے پن دا جذبہ لوک سیوا دا خیال رُوم رُوم وچ رچیا ہویا سی۔ شعراں وچ ٹھیٹھ پنجابی ورتی اے۔ پر کوتاوچ اُردو۔ فارسی دی رنگن جھلک دی اے۔

کلام وچ پکیائی ۔ اُچ خیالی تے رس اے ۔ فارسی اثر بڑھ دیش پیار دی کوتا دا نمونہ :۔

میری آہ نے کجھ تیار کیتا اے اج بدلاں دے شرماونے نوں
ہیں بھی تار چا بنھی اے آنسوواں دی اک نواں ای مینہ برساونے نوں

کسے غیبی آواز نے دسیا اے مینوں ٹھوکراں کولوں بچاونے نوں
چڑھی آوندی اُو کانگ ہنیریاں دی تیری مورکھاں خاک اُڈاونے نوں

ہمت ہے ای تے لکھ آہو جلدی ایسا آہلنا اک بناونے نوں
بدل ٹھنڈیاں کرن توں رہن عاجز ترسن بجلیاں جدے جلاونے نوں

ہور

اِہ میں ہیاں رُت برسات دی اے شوک گھوک کے ندیاں بہ رہیاں نیں
بُریوں چھجّی ہوا دی مار کھا کھا کُسّاں پیٹ وچ ویہ رہیاں نیں
لہراں مست ہو گئیں سُن گھمّاں دے اک دوسری دے نال کھیہ رہیاں نیں
کن کن ہنیں لائی ہوئی بدلاں نے اک گل سچی کنیاں کہہ رہیاں نیں

اِہ نامردی اے کنڈھے تے کھڑے ہو کے پئی کسے دی دیکھنی موج میاں
مار چھال دریا وچ اُٹھ چھیتی پئی موج دیکھے تیرا اوج میاں

اوس کنڈھے مہینوال دی جھگی تے اِس کنڈھے تے سوہنی
تے وچکار دریا دیاں ٹھاٹھاں بن ہو کھلوتیاں ہونی
سوہنی سودا عشق دا کیتا جان کہا اے کے بوہتی
قیصر کوئی سُکھالی نہیں پریت دی لڑی پرونی

مُنجی ہٹ غریب دی دیکھ نہ خوشیاں کر — قیصر بے پرواہیاں رب دیاں کولوں ڈر

گوہڑی رت مزدور دی جس دی بنے شراب — وچ کلباں بیٹھ کے قیصر پین نواب

مُلاں پنڈت پادری مذہباں دے دلاّل — قیصر گدھاں وانگ پئے کھان مویاں دا مال

گیانی گورمکھ سنگھ مسافر

نام گیانی گورمکھ سنگھ اُپ نام (تخلص) مسافر علاقہ سوان (پوٹھوہار) دے پنڈ دھوال تحصیل فتح جنگ (اٹک) وچ ۱۸۸۹ء نوں جنم لیا۔

اِہناں دے پتا دا ہی زمینداری کردے سن۔ ۱۹۱۵ء وچ جد مڈل وچ پڑھ رہے سن۔ تے پنڈ وچ رہندے سن۔ شعر آکھن دا شوق ہویا۔ آپ دی شاعری دا مُڈھ کویں بجھا۔ آپ فرماندے ہن :۔

" نکے ہُندے دی گل اے۔ اٹھویں وچ پڑھدا ساں۔ ۱۹۱۵ء دا ذکر اے۔ تھانے والے لوکاں نوں تنگ کردے سن۔ اوس تے الف توں ی تولی سٹھ پُٹھے شعر لکھے سن " اِک ہو بہو یاد اے۔ اِہ پہلا ہی موقع سی۔ تھانیدار نے اِک پلیگ ڈیوٹی تے آئے ہوئے ڈاکٹر دا اِک مریض نوں مارن دے آپرادھ تے چالان کر دتا۔ پر ڈپٹی کمشنر نے بری کر دتے سی۔

پ پنج سے فیس سپاہیاں دی سو شیخ تے پنجی حالدار لیندے
کجھ چودھری تے ذیلدار لیندے جیہڑے بن مدبر وچ گاہندے
باہروں چٹڑے کپڑے دیکھ کے جی لوک اہناں نوں کرسکار بہندے
دس نمبر دے آپ بدمعاش ہُندے اینویں ہور ناں تئیں بدکار کہندے

ایس وچ شیخ توں مراد تھانیدار سی۔ کیوں جو اُہ تھانیدار شیخ سی۔

اِہ سیحرفی لکھن نال آپ نوں شاعری دی چیٹک لگ گئی۔ ۱۹۲۱ء وچ جد ننکانے دا خونی حادثہ پیش آیا۔ تے اوس وچ اِک عورت دے پنج پُتر شہید ہو گئے۔ اُہناں دے مرن دی خبر سُن کے آپ دے حساس دل تے بڑا اثر ہویا۔ آپ نے ایس واقعے تے اِک سوال جواب لکھیا اے۔ جیہڑا بڑا من کھچواں تے جگر چیرواں سی۔ لکھدے ہن۔

ماتا
اُوے راہیا دوھیا اے شک میرا لادیں دیرنہ تریت سُنان دی کر
سینہ دھڑکدا اندراں کجھ گیاں کہدے جھٹ نہ گھول گمان دی کر
میری چوٹیوں نکلا دُھوں جاندا آنسو وگدے بند کران دی کر
میرے جگر دے ٹوٹیاں پُتراں دا پتہ ہے ای تے کجھ بتان دی کر

ڈاہی — ہائے خبر منوں تیرے بچیاں دی اوہ تاں گورو ستمکھ منظور ہو گئے
نال تیل دے کڑ اشنان انتم سیک نار وا جبل کے نور ہو گئے
جنم مرن دیاں پھاہیاں کٹ کے تے سدا لئی اوہ امر ضرور ہو گئے
پنڈا اٹک گیا ہائے مسافراں دا دو سو ساتھیاں سنے اوہ پور ہو گئے

ایس وچ تخلص نوں کیہا سوہنا ورتیا اے۔ آپ دی اِہ پوری نظم تے ہور اجیہاں دھارمک نظماں "صبر دے بان" ناں ہیٹھ چھپ کے بڑیاں پرچلت ہویاں۔ مسافر جی نوں شروع توں دیس سیوا۔ اکالی تے راج نیتک لہر دی لگن چڑھی سی۔ ڈھیر چر پولیٹیکل تے اکالی لہر بابت کوتا لکھدے رہے۔ تے جد شملے وچ پنجابی کوی دربار ہویا اوس وچ آپ نے نظم "پریم" پڑھی۔ تے اوس دے بعد ساہتک (ادبی) تے اخلاقی رنگ ول وی دھیان کیتا۔

جنہاں وچوں "اپنے آپ اندر جھاتی مار یا کر" "پریم دا دھوا پیارا پنجاب"۔ بچپن۔ سوہنیاں نظماں ہن بچپن جد پہلی وار ۱۹۳۲ء وچ ایف سی کالج لاہور دے اک مشاعرے وچ پڑھی تے اک اک لفظ تے سر دھنیاں داد دتی تے فیر اِہ نظم ڈھیر چر تک آپ کولوں ہر مشاعرے وچ سُنی جاندی رہی۔ ایس نظم دے کجھ شعر اِہ ہن

وچ رنج رنج دے دھا گئی — من ڈھو جھی اک پا گئی
کجھ کرک سینے لا گئی — جد یاد بچپن آ گئی
دندیاں کسے نوں وڈھنا — گاہلاں کسے نوں کڈھنا
اڈا کسے نوں مارنا — جھگا کسے دا پاڑنا
کھنیاں سی موجاں ہندیاں — روکاں نہ کجھ پابندیاں
چھلیاں توں دانے اگھیڑدا — پھردا ساں پھکے مار دا
بے فکر بے پرواہ سی — من دا میں شاہنشاہ سی
کوئی نہ سی لگدی چرڑھی — مڑ آوندی نہ اوہ گھڑی
اڑیاں اِہ عہدیداریاں — بچپن توں سو سو واریاں
کہندا کوئی شیطان سی — کوئی آکھدا حیوان سی
ہاسی سنے کہنا مکھیا — چردا ہی رہنا ایں بھکھیا

ماروں گی مرنے جوگیا   کیہڑا توں مندی ہو گیا
بھابھی سہے انموڑا اے   کیہڑا اہ رنڈی چھوڑا اے
گلاں محبت والیاں   اج بن گیاں نے گالیاں

انجان ساں "گورما" ساں میں   ہر اکھ دا سرما ساں میں
ہن کیوں کہ جتھیدار ہاں   کیاں اکھاں دا خار ہاں

نظم وڈھوا چوں دو بندھ

بڈھا کُبا بیمار لاچار تُرنوں   اک اک قدم اُتے سو سو ساہ لیندا
روٹی پچدی نہیں کھنگ ہٹدی نہیں   پچھے پھرے حکیماں دوا لیندا
لاٹھی بھار تُردا دسے وانگ مُردے   پھر وی اُدھیں دا اجے نہ چاء لہندا
رہیا طور نہ پیسے دے زور اُتے   باراں سالاں دی کڑی ویاہ لیندا
مویا آپ وچاری اُہ نال مرگئی   ماری مت ہو گئی وڈیریاں دی
ساری عمر دے دوالے مار بیٹھی   ہو کے چور اُبلا چوا لہیریاں دی
سندر خوبناں بھری جوان لڑکی   جدے ہان دیاں اجے کواریاں نیں
پھیرے ییتیاں گزریا سال وی نہیں   ناہیں مکیاں سدھراں ساریاں نیں
شگناں والیاں ساویاں لال سوہیاں   اجے چولیاں ناہیں اُتاریاں نیں
پھُلن پھلن توں پہلاں سُک گیاں   ہریاں کھیتیاں سبز کیاریاں نیں
دے کے واشنا سوہنی جہان تائیں   مٹھے پھل دے کے بیشک سُک جاون
پر ارمان رہندا ایہناں غنچیاں دا   پھُلن پھلن توں پہلاں جو سُک جاون

مسافر جی گوردوارہ پربندھک کمیٹی دے جنرل سکتر تے جتھیدار رہے ہن۔ تقسیم دے بعد آپ کانگرس کمیٹی دے جنرل سکتر تے پوربی پنجاب دے وزیر ہن بھارت پارلیمنٹ دے ممبر ہن۔ آپ دے کلام وچ بڑا سنجم یسنکوچ۔ روانی تے رس اے۔ ہر شعر اثر۔ سادگی تے سچائی دے رنگ وچ رنگیا ہویا اے۔ آپ دی تصنیفاں چوں صبر دے بان۔ جیون پندھ۔ پریم بانی تے دو ناول وکھری دنیا۔ سستا تماشا وغیرہ چھپ چکے ہن۔

محمد اسمٰعیل عیسٰی

نام محمد اسمٰعیل تخلص پہلوں ناد م فیر عیسٰی۔ پیو دا نام میاں غلام قادر۔ امرت سر دے وسنیک جنم فروری ۱۸۹۹ء
وفات ۱۹۴۷ء۔

اہناں دے پیو دادا کشمیر چھڈ کے امرت سر آ گئے تے پشمینے دا کم کر دے رہے۔ جد اہناں ذرا ہوش سنبھالیا تے سکول پڑھنے پئے۔ پر چار جماعت پڑھ کے طبیعت اُچاٹ ہو گئی۔ کجھ چر بعد میونسپل کمیٹی امرت سر وچ داروغہ لگ گئے تے اخیر سمے تک ایتھے کم کر دے رہے۔

شاعری دا شوق مڈھ توں سی۔ شعر بڑی رسیلی آواز تے لَے نال پڑھدے سن۔ پنجابی توں سوا اُردو وچ وی شعر کہے، تے شعراں دی سدھائی حکیم فیروزالدین صاحب طغرائی امرت سری توں کراندے رہے۔ اہناں ڈھیر سارے پنجابی قصے تے نظماں لکھیاں۔ جنہاں چوں کئی چھپ چکے ہن۔ نعت خوانی تے نعت گوئی دا خاص ملکہ سی۔ اہ سماں وی عجیب سی کہ فتح شاہ بخاری دے مزار تے پنجابی مشاعرے ہر جمعے نوں ہندے۔ اِک پاسے بابو کرم امرت سری تے دُوجے پاسے محمد اسمٰعیل عیسٰی آہموں ساہمنے بیٹھ جاندے تے واری واری اِک دُوجے وَل اشارہ کر کے شعر پڑھدے۔ جویں نُوہ سس، دیرانی جٹھانی یا ننداں بھرجائی آپس وچ طعنے مہنے کر رہیاں ہون۔ ایس طرح بابو کرم نے اہناں نوں مینت بازی دا اِک نواں ڈھنگ سکھایا۔
اِہ پنجاب دی پوربی پچھمی ونڈ وی بھڈیا ہندے ہوئے ۱۹۴۷ء دے فساد وچ امرتسر وچ شہید ہو گئے۔

کلام دا نمونہ:-

مُلاں آپنی پیا سُناؤندا اے، باہمن آپنی پیا سُنائی جاندا اے
اُہ کھچدا وَل مسیت مینوں تے اِہ مندر دے وَل بُلائی جاندا اے
اُہ بانگ تے بانگ سنائی جاندا اے اِہ ٹل تے ٹل کھڑکائی جاندا اے
عیسٰی دوہاں نوں چھڈ چل میخانے ساقی چنگا اے سبھ نوں پلائی جاندا اے

نعت دا نمونہ گیت:- یثرب والیا سائیاں میری جندڑی نہ رول
کملی والیا بیبا، سد لے کملی نوں کول

تیرے دوارے تے آواں، رو رو حال سناواں   سینہ چیر دکھاواں دل دے زخماں نوں کھول
یثرب والیا سائیاں میری جھنڈڑی نہ رول
تیرے عشق نگینے، بالی اگ ہے سینے   سدّے وچ مدینے دے دکھاں ستی میں رول
یثرب والیا سائیاں میری جھنڈڑی نہ رول

نظم "بسنت رت" دے دو بند :-

تڑکیاں نے ڈوڈیاں تے چھیل بانکے چھٹے نے   لیف تے تلائیاں جھلّے پرے لاہ کے سٹے نے
ٹھنڈاں نال بیٹھے ہوئے دل پھیر اٹھے نے   پیلے پٹ والی نے ہزاراں دل لٹے نے
سادا سادا جوبن ایہدا مول ہے شنگار دا
آؤ آؤ مزا لئے بسنت دی بہار دا

جھومدے نے ہن واواں ٹھنڈیاں نے چھٹیاں   پیلے پیلے پھل کھڑے کروںبلیاں پھٹیاں
پریم رس پی کے اکھاں نرگساں نے پٹیاں   لال لال پھل کتوں دولتاں نے لٹیاں
ہرا ہرا پتہ پیا پت ہے سوار دا
آؤ آؤ مزا لئے بسنت دی بہار دا

نظم ندی جانیہو جوں تاں بند :-

اک دن ندی کنارے   اٹھ کے سویر سارے   میرا جو جانا ہویا   ڈٹھے سمیں نیارے
چڑھدے توں وگدی آئے   لہندے نوں وگدی جائے
وچ زور نٹھی جائے   ڈیرا کتے نہ لائے   کیہ جاناں کیہ کسدی   اینویں پئی کھچاوے
اڈدی ہے نیچ تانگاں   ہے ماردی چھلانگاں
ایسی وگا ندی دا   اتر ہے زندگی دا   دنیا ہے جان پیارے   میلا چلا چلی دا
ہے نے اہ ندی دی بانی   رکھ اپنا پود دا پانی

ڈاکٹر فقیر محمد فقیر

نام فقیر محمدؔ تخلص فقیرؔ۔ کدے کم ڈاکٹری دا کردے سن۔ پر ہُن شعر ادب دی خدمت۔ پیو دا ناں حکیم میاں لال دین قوم ٹھاکر کشمیری۔ سنہ ۱۹۰۰ء وچ گوجرانوالے وچ جنم لیا

آپ دے دادا میاں امام دین پنڈ پچھل وتی سرینگر کشمیر نوں چھڈ کے گوجرانوالہ آ گئے تے ایتھے حکیمی کردے رہے۔ اُہناں توں بعد آپ دے والد اُہناں دی گدی تے بیٹھ کے لوکاں دا دوا دارو کردے رہے تے اُہناں حکمت وچ چنگا ناں پیدا کیتا۔

سنہ ۱۹۱۳ء دی گل اے اِہ اجے چھوٹے سن تے سکول پڑھدے سن کہ اِہناں دے والد اِہناں توں ہمیشہ لئی جدا ہو گئے۔ اُہناں دے مرن تے بے قراری تے دُکھ دی حالت وچ اِہناں دے مُونہوں نکلیا:۔

دل دی وَسدی وستی اُجاڑ میری داسی آپ نے کتے سدھار چلے
رونا دے چلے میریاں اَکھیاں نوں لے کے دل دا صبر قرار چلے

اِہ اِہناں دا پہلا شعر سی جیس راہیں دل دی ہواڑ کڈھ کے غم دے اُبال نوں کجھ ہولیاں کیتا۔ پر اِہ جدائی دی بھڑکی اِک شعر نال کد بجھدی سی۔ اِہناں پیو دے ہیر دے وِچ کجھ ہور وی شعر آکھے تے سنہ ۱۹۱۴ء وچ منشی محمد ابراہیم عادل دے شاگرد ہو کے اُہناں توں شعراں دی سدھائی کران لگ پئے۔

عادل صاحب نے اِہ ویکھ کے کہ اِہناں نوں شاعری دا ڈاڈھا شوق اے۔ اِہناں وَل چوکھا دھیان دِتا کول بٹھا کے شعر لکھواندے تے اصلاح دیندے رہے۔

پھیر اِہناں سکول دی تعلیم چھڈ کے سنہ ۱۹۱۵ء وچ میڈیکل کالج لاہور دی لیبارٹری وچ کم سِکھنا شروع کیتا تے اوتھے ای نوکری کر لئی۔ فیر گوجرانوالے جا کے آپنا شفاخانہ کھول لیا۔ پر ہُن کجھ چر توں لاہور وچ شاعری ٹھیکیداری تے ایڈیٹری کر رہے ہن۔ اِہناں لاہور توں اُردو حرفاں وچ ماسک پتر پنجابی جاری کر کے پنجابی زبان دی اِک بڑی ضرورت نے گھاٹے نوں پورا کیتا اے۔

آپ مشاعریاں وچ اکثر نظماں پڑھدے رہے ہن تے آپ دی چوٹ بازی میاں عشق لہر نال چوکھی رہی اے۔

اِہناں سکولی تعلیم چھڈ کے کجھ تصوف، فقہ، صرف نحو، منطق، فلسفہ تے عروض پڑھی تے فیر پنجابی شاعری زندگی دا مقصد بنا کے شعر آکھنے شروع کیتے۔ اِہناں دیاں تصنیفاں چوں صدائے فقیر، رباعیات فقیر وغیرہ چھپیاں ہویاں نے

ہیر رانجھا اَن چھپی اے۔

آپ دے شعراں دی بولی ٹھیٹھ ۔ صاف تے رس بھنی اے۔

کلام دا نمونہ: نظم "خدا" دا اِک بند :-

اُچائی اے جیہڑا پہاڑاں نوں دیندا
اُداسی اے جیہڑا اُجاڑاں نوں دیندا
کشش پنچھیاں رت ناڑاں نوں دیندا
پھُلاں نوں مہک کنڈے واڑاں نوں دیندا
بس اوسے نوں سبھو خدا آکھدے نیں

"ساون گھٹا" دا اِک بند :-

اوہ ویکھ چڑھی اے گھٹ ساقی
کیہی سُندر روپ رسیلی اے — کوئی تس کالی کوئی نیلی اے
کوئی اودی تے کوئی پیلی اے — البیلی چھیل چھبیلی اے
سینے وچ پائے پھٹ ساقی
اوہ ویکھ چڑھی اے گھٹ ساقی

"ہیر رانجھا دا نمونہ "جواب کیدو" :-

وَنج گھٹ کے لیکھوں رہیا اوہ جو کیتا کم کی اوس وہار دا نی
جیہڑے خصم نہ مال دا پتہ کیتا ہویا مال اوہ چور چکار دا نی
داری بھنوں رہیا ہرنالیاں توں جھگا چوڑ ہویا زمیندار دا نی
جاتا تادے جنہیں انداز توں نہ پھُکا رُجیا اوس لوہار دا نی
پچر جے لگی کھڑی کند نوں نہ ڈبہ بنے گا اوس دیوار دا نی
چونا چھت نہ رلنئے کدی جیکر کھوہ ڈبن والے انت پسار دا نی
جے نہ کھوہ دا ڈور ہنیک کر دیئے ٹُکے سوکیوں پیٹ نسار دا نی
دوہر چوہر نہیں لگدی جدوں تیڑی بن دا دپ نہیں کنک جوار دا نی

چوپائی :-

شرک خفی دے نال قریبی نسبت شرک جلی دی
جاؤں لا دے سنگھن ہردم خوشبو ایس کلی دی
وَاذکُراِسْمَ رَبِّکَ اصلی رسم سی عشق گلی دی
وِل ثقیل فقیر مزمل زینت سی کملی دی

غزل دے کجھ نمونے :-

سانوں توں لگا ہواں دے اج نیویں تُں دے ویکھے نے
اکھاں ویکھیاں اکھاں نوں دل دلاں نوں جُھل دے ویکھے نے
کل ہوا نوں بوٹیاں اُتے باغے ہسدے سن سلے
اج ہنیری پتر جھڑے راہ وچ رُل دے ویکھے نے
مالی اج خزاں دے ساتوں ایویں پئے ڈراوے دین
اساں بہاراں وچ خزاں دے جھکڑ جُھل دے ویکھے نے

باغاں دے ول اے رُخ تند ہواواں دا اجے وی
دُھڑکو اے بہاراں نوں خزاواں دا اجے وی
کلیاں دچ اجے بلدیاں لاٹاں دی اے لالی
پُھلاں وچ اے سیک اگدے ہاواں دا اجے وی
سلطان گرُو پیر دھنی مُلّاں برہمن
بندہ اے بشر بڑیاں خداواں دا اجے وی
سر دین دیاں مینوں اجے انجیں نے جاچاں
کردے نے جے اوہ مان اداواں دا اجے وی
دِل جان جنہاں واسطے وارے نے فقیر اوہ
کردے نے گلہ میری وفاواں دا اجے وی

اجے وی ہستاں کڈی کڈی ہیں سدھراں دیاں براتاں تے
گل لا کے تقدیر میری نوں روندی اے تدبیر اجے
گلی تیری دیاں اُجڑے اجے اُداس اُداس بہاراں نیں
آ کے دیکھ فقیر تیرا اے اوسے طرح فقیر اجے

میر محمّد الدین میر

نام میر محمد الدین۔ تخلص میر۔ پیو دا نام قادر میر شاہ ہمدان حضرت میر کبیر دی لڑی چوں۔ جنم ۱۱ فروری سنہ ۱۹۰۱ء اہناں دے وڈیرے سرینگر کشمیر توں ہجرت کرکے پنجاب آ گئے تے جلال پور جٹاں ضلع گجرات وچ وسنیک بنے۔ اہ کجھ چر جلال پور جٹاں دی وڈی مسیت وچ پڑھے۔ فیر کم کاج وچ رُجھ گئے۔ پہلوں کھڈی کپڑے دا کم کیتا۔ فیر کجھ چر مرغی انڈے دا کاروبار کردے رہے۔ سنہ ۱۹۱۴ء توں سنہ ۱۹۱۹ء تک ریاست اندور، ہوشنگ آباد وغیرہ دے جنگلاں دی ٹھیکیداری کردے رہے تے مُڑ سنہ ۱۹۲۰ء توں کپڑے دی کھڈیاں دا کارخانہ چالو کر لیا۔

کم کاج دے نال نال جوانی سمے وچ سیاست ول دھیان دِتا۔ سنہ ۱۹۲۴ء وچ انگریزی سرکار نے دفعہ ۱۴۴ دے تحت سال بھر لئی قید کر دِتا۔ تے ایس سمے جیل وچ اہناں نوں شاعری دا شوق ہویا۔ جد سنہ ۱۹۲۵ء وچ رہائی پائی۔ مولانا سید حبیب دی صلاح نال ملک غلام محمد عرف استاد گام دے شاگرد ہو گئے۔ سنہ ۱۹۲۵ء توں سنہ ۱۹۳۷ء تک اہناں تِن کتاباں صمصام میر، سیف مرید تے ختمِ نبوت لِکھیاں۔ حکومت نے تِنے ضبط کر لیاں۔ اہناں دِناں وچ کئی واری سیاسی سرگرمیاں سببوں جیل یاترا کیتی۔ اخیری وار روپڑ ضلع انبالہ وچ نظر بند سن کہ قائد اعظم نے چھٹکارا دوایا۔ اِہ مسلم لیگ وچ آ گئے تے اپنے شعراں نال مسلم لیگ دے جلسیاں دی روح نوں گرماندے رہے۔

اہناں دیاں دو کتاباں شہد دی مکھی تے رہبرِ اعظم چھپیتی چھپن والیاں ہن۔ اہناں نوں اپنی مات بولی نال پیار نہیں سگوں عشق اے۔ اہناں پنجابی وچ اخبار رسالیاں دی گھاٹ نوں محسوس کرکے سنہ ۱۹۵۴ء وچ ہفتہ وار "پاک پنجابی اخبار" جاری کیتا۔ پر دُوجیاں رُجھیویاں سببوں اُہ زیادہ دیر جاری نہ رکھ سکے۔

آواز وچ گرج گونج بڑی اے۔ مشاعریاں وچ بڑی آدر عزت نال بُلائے جاندے ہن۔ عام طور تے صدر متھے جاندے ہن۔ پڑھنت بڑی سوہنی تے مَن کھچویں اے۔ کلام وچ رس، لوچ تے روانی اے۔

اِہناں دی چوٹ بازی میاں عشق لہر، ڈاکٹر فقیر محمد فقیر تے استاد ہمدم نال زیادہ رہی۔

کلام دا نمونہ :۔

میرے عملاں وچ ہین نے وصف جتنے گراں یار دی نظر سب لیکھیائیں
اسم یار دا نقش باریک کر کے اپنے دل دماغ وچ رکھیائیں
صورت یار دی صورت ایمان دِسدی رکھاں کتھے ہُن تینوں بھلیکھیائیں
بے ساختہ ہیرؔ زبان بولی، حسن یار وچ مولا نوں ویکھیائیں

جنھاں اکھاں وچ یار مقام کیتا اُہنیں اکھیں نہ ہور کجھ ننچ دا اے
تا عشق دا جس نوں لگ جاندا بے نیاز ہو کے ننگا نچ دا اے
بُجھتی عشق دی عشق نے ہے تائی ویکھاں کون عاشق سڑ نول نچ دا اے
جیوں جیوں عشق دی اگ نوں سرد کرناں تیوں تیوں ہیرؔ سگوں بھانبڑ مچ دا اے

بنا عاشق تے عشق وچ سکھ لبھناں، اِہ گل تے عشق دل ترجُ دی نہیں
اگ عشق دی عاشق دا بدن لوہندی جان عاشق دی اوس وچ بھُجدی نہیں
جس دل تے عشق مقام کردا اُہنوں گل ضمیر ہور کوئی سُجھ دی نہیں
پانی سارے سمندر دا ہیرؔ سُٹاں اگ عشق دی لگی ہوئی بجھ دی نہیں

جیہڑا دنیا تے آبرو کرن والا راز تیسری زبان وچ بند ہے اُہ
عزّت ذِلّت دی ہے زبان کنڈی بولے تول کے جو عقلمند ہے اُہ
عزّت دُوجے دی کرنی نہیں آپنی ایں۔ جو نہ اِنج کرے خود پسند ہے اُہ
جیہڑی چرخے پریم تے جائے کتّی عزّت ہیرؔ ہُندی پکّی تند ہے اُہ

ودھاتا سنگھ تیر

نام ودھاتا سنگھ اُپ نام تیر۔ پیو دا نام سردار ہیرا سنگھ قوم براہمن سکھ۔ پنڈ گھگروٹ ضلع راولپنڈی دے وسنیک تے گیانی ہیرا سنگھ دَرد دے عزیز نے شاگرد۔ جنم ۱۹۰۱ء۔

دس ورھے دی عمر وچ پڑھنے پئے۔ پنجویں پڑھ کے سکول وَلوں مُنہ موڑ لیا۔ پیو پنڈ دے اِک چنگے زمیندار سن۔ پر اوہ ہل پنجالی نالوں رشتہ توڑ کے امرت سر آ گئے تے ہل دی ہتھی چھڈ کے قلم دا ہتھ پھڑ لیا۔

شاعری دا شوق جاندرُوسی۔ چوتھی وچ پڑھدے سن کہ اِہناں شعر لکھناں شروع کیتا تے اپنے سکے ماما ں یوگ گیانی ہیرا سنگھ جی دَرد کولوں سدھائی کرا لیندے رہے۔ امرت سر آ کے علمی ترقی وَل دھیان دتا تے چھیتی ای گیانی دا امتحان دے کے گیانی ہو گئے۔ مہیوں رسالہ پھلواڑی وچ کم کر دے رہے۔ اَج کل کتاباں لکھدے چھپواندے تے ویچدے ہن۔ اِہناں دیاں نظماں تے شاعری بارے واقفی نال بھرپور مضامین پنجابی رسالیاں وچ بڑے مان تران نال چھاپے جاندے ہن۔ اِہناں دے کلام وچ خیال اُڈاری، روانی، لوچ تے رَس بڑا اے۔ سکھ شاعراں وچ خاصکر اگھے تے چونویں کوی ہن۔ لے نال پڑھدے تے سماں بنھ دیندے ہن۔ مشاعریاں تے کوی درباراں وچ اکثر پہلے دُوجے درجے دا انعام لیندے رہے ہن۔ بڑے محنتی، ملنسار تے سادہ طبیعت ہن۔ شعراں وچ سوز تے اثر کُٹ کُٹ کے بھریا ہویا اے تے اِہ خبرے تخلص دا اثر اے کہ جد شعر پڑھدے ہن اِہناں دا ہر بول سُنن والے دے دل وچ تیر وانگوں کھُب جاندا اے۔

چھپیاں لکھتاں دی سُوچنا (فہرست):۔ شہیدی واراں۔ دھرم دھگت۔ انیائے تیر۔ گنگے گیت۔ کال کوکاں۔ نویں نشانے (کوتا وچ) تے بندا بہادر۔ نل دمینتی۔ شکنتلا تے خونی بھائی (ناول)، وارتک وچ۔

کلام دا نمونہ نوری کرتاں چوں "بڈھے دی گھنگنی"۔

جیٹھ ہاڑ وچ تھر تھر کنبدا ڈِٹھا اِک بڈھڑا لالہ ۔۔۔ گُتّا لک جھرڑیاں پیّاں جاپے مرنے والا

پُچھیا بابا ایڈی گرمی، توں کیوں تھر تھر کنبیں ۔۔۔ آکھن لگا کہ درگاہ دا لگّ دا پیا اے پالا

زندگی:۔ ہُسّڑ ہویا گھُٹنّب نے آ سِر کڈھیا ای سی حالاں ۔۔۔ "اوہ گھُٹنّب گئی" پُٹ لُٹو دھو لُٹو کھِلی پائی بالاں

دیکھدیاں ای پُونی ہو گئی آکھن لگی اِہ کہیہ ۔۔۔ ہُن ای دیوں جیون دا ہُن ای جیون دیاں ترکالاں

دوویں۔ یان۔

فیروز سائیں

نام فیروزالدین مشہور فیروز سائیں۔ تخلص عارف تے فیروز۔ امرت سر دے وسنیک۔ جنم ۱۹۰۲ء دے نیڑے تیڑے۔

اہناں دے پیو پشمینے دا کم کر دے سن۔ اہناں اُردو دا قاعدہ پڑھیا۔ پر اگے پڑھن دی تھاں ٹپہ گری کر کے روٹی کمان کھان دی فکر کرنی پئی۔ شاعری دا شوق جماندرُو سی۔ گوڈیاں تے ٹپّے والی چادر وَل کے ہتھ نال ٹپہ کرنا۔ تے کول دیوان غالب رکھ کے پڑھدے رہناں۔ اِہ طریقہ سی۔ تے یا پھر کوئی اصلاحی قصّہ لکھ کے چھپوا کے تے گا کے آپ ویچنا۔

کوئی دس ورھے ناستک (رب دے منکر) رہے۔ پر فیر مذہب دے قدیں آڈِگے۔ اَج کل لاہور شاہی محلّہ وِچ وَستوں اے۔

شعر سوہنے کہندے ہن۔ بَینت۔ گیت۔ بول۔ تے ہور اصلاحی نظماں لکھدے ہن تے اوچلد آواز نال گا کے پڑھدے تے سماں بنھ دیندے ہن۔ شعراں وچ رس۔ لوچ تے سوز اے۔ خوش طبیعت۔ اُچ محبتی۔ ملنسار تے ہس مکھ۔

نمونہ کلام:

فیر مُڑ کے سَوں گئے میرے نصیب
ہو گئے دُکھ درد مُڑ میرے قریب
فیر نبضاں میریاں لبھدے طبیب
کون جانے گجھیاں بیماریاں
فیر مینوں یاد آئیاں یاریاں

ہور:

بِن گہنیوں ماہی سجدا اے
تکھ دیکھاں جی نہ رجدا اے
بِن ڈِٹھیاں جی گھبراوندا اے
ڈِٹھیاں بھی چین نہ پاوندا اے
جد ماہی سامہنے آوندا اے
دل دھڑکدا ٹھک ٹھک وجدا اے
بِن گہنیوں ماہی سجدا اے

ڈکھ درد فیر نہ جُدائیاں دے　　کرچھڈیا وانگ سودائیاں دے

قد نُتھ جاندے رُسوائیاں دے　　جد عشق دا بھانڈا بھجدا اے

ہن گھینوں ماہی سجدا اے

مُکھ ویکھیاں جی نہ رجدا اے

"مجاور" دی نندیا کردے لکھدے ہن۔ نظم "مجاور" چوں ترن شعر:

خانقاہاں تے بیٹھ مجوراں نے کیہ پُٹھیاں چائیاں

اِہ سبھ وِہلے بیٹھ کے کھاون لوکی کرن کمائیاں

نذراں نے کے خلقت جاندی یاراں دی ہو جاوے چاندی

روز دہاڑے عیداہناں دی ہوون خوب کمائیاں

ساڈیاں ماواں بھیناں جاون خانقاہاں تے نذر چڑھاون

مرداں دے وچ دَھکے کھاون کھیاں شرماں لاہیاں

"ماہیا" دے چند بول:

چھتری نوں رکل ماہیا

لوکاں دیاں رون اَکھیاں ساڈا روندا ای دِل ماہیا

تیرے حُسن دا اُبل اُڑیا

اَکھاں تینوں تک لیندیاں مُونہوں نکلے نہ گل اَڑیا

اَکھیاں دی ٹھنڈ ماہیا

جد تک ویکھدی ئیں تیرے جاندے دی کنڈ ماہیا

راکھا سب کُجھ کھا گیا میں کیوں نہ روواں

جان دا راکھا، مال دا راکھا

راکھا بنیاں قسماں کھا کھا

ہُن نہیں من دا میرا آکھا

ویلا وقت لنگھا گیا، میں کیوں نہ رُوواں

عبدالمجید بھٹیؒ

نام عبدالمجید۔ پیو دا نام میاں چراغ دین۔ قوم بھٹی راجپوت۔ وزیر آباد دے وسنیک۔
۲۴ فروری ۱۹۰۲ء نوں پنڈ اولکھ ضلع گوجرانوالہ وچ جنم لیا۔
سکولی تعلیم واجبی، پہلوں گکھڑ وزیر آباد کجھ چر پڑھدے رہے۔ مڑ لاہور آ گئے۔ تے اُردو وچ بچیاں لئی نظماں۔ کتاباں۔ چارٹ لکھن دا کم چھوہیا تے اک ماسک پتر "ہونہار" بالکاں لئی جاری کیتا۔
شاعری وچ اِہناں دا اُستاد کوئی نہیں۔ نہ کسے کولوں اُنج وی اصلاح مشورہ لیا اے۔ بس اِہ ربی دات ای اے۔
بچیاں دی عام لکھیاں کہانیاں پڑھیاں۔ تے کجھ پسند نہ آیاں۔ دل دے کہن تے من مرضی دیاں کہانیاں تے گیت اُردو وچ لکھنے شروع کیتے۔ جیہڑے بڑے سلاہے گئے۔
فیر ایہناں ہندی ملی شاعری شروع کیتی۔ جدا اِک سنگرہ (مجموعہ) "نام وننگ" سنگم پبلشرز لمیٹڈ لاہور نے چھاپیا۔ تے ابوالاثر حفیظ جالندھری نے اُہدا دیباچہ لکھیا۔
پاکستان بنن دے بعد خیال آیا۔ کہ اُردو میری قومی زبان اے۔ ایہ ملک دی کسے گُٹھ دُل دی بھاواں اِہ میرا ساتھ دیوے گی۔ میں اِہدے بغیر نامکمل آں۔ تے پنجابی میرا خون خمیر اے۔ جے خون خمیر مر جائے تے میں مر جاناں۔ تے جے میں مر گیا تے اُردو کون بولے گا۔ خون تے خمیر مرنا نہیں چاہیدا۔ اِہ سوچ کے پنجابی لکھن لگ پئے۔ تے پنجابی وچ گیت۔ غزلاں۔ نظماں۔ فیچر۔ تنقیدی مضمون تے ناول لکھنے شروع کر دِتے۔ تے اُہدے وچ بڑے کامیاب رہے۔ ایس توں سوا۔ لوک گیتاں۔ اکھاناں تے ریتاں۔ رسماں بارے بڑی صلاحتا۔ لوگ پُن چھان کر رہے ہن۔
نام وننگ۔ بولتی تصویریں۔ دل دریا۔ ٹھیڈا۔ تے ہور ڈھیر کتاباں چھپ چکیاں ہن۔ قلم وچ روانی رس۔ لوچ ڈھیر اے خیال وچ اُڈاری تے اُساری بڑی اے۔
ریڈیو پاکستان توں ایہناں دے گیت۔ فیچر۔ مضمون اکثر آؤندے رہندے ہن
نام وننگ دی اِک نظم "اپنائے" دے تن بند:

راج کماری جھولا جھولے داسی اُسے جھلائے ۔ مُورکھ جانے بھل کمول کا، میں جانوں اپنائے

مانگے بھیک نہ پائے کوئی کوئی عیش منائے

گدّی پر دھنوان براجے کنگلا کشٹ اُٹھائے

نظم پرچاواں دے کجھ شعر :-

کنجن کایا — چنچل جوبن - مُکھ چندا شرمائے

مرگ نینی کیوں کاجر ڈالے - کاہے چھیڑ دوئی ہیں؟

دِل دریا چوں اِک نظم - دیسیں دیس پنجاب'

کنکاں کھندیاں گاہیں گاہیں
تھاں تھاں لگدی لاب نی سیو

ہسدے بیلے وسدیاں باراں
شرم حیا دی آب نی سیو

مست بہاراں رُت مستانی
کیہڑا دیس جواب نی سیو

کتھے نے اِہ لہراں بحراں
دسو بھول کتاب نی سیو

مجھ سے نہ دیکھا جائے
مُورکھ جانے لیکھ کی ریکھا میں جانوں اپنائے
مجھ سے نہ دیکھا جائے
مُورکھ جانے عقل کی لیلا میں جانوں اپنائے
مجھ سے نہ دیکھا جائے

چھب نیاری برہا تے نیناں جو دیکھے للچائے
کاہے کرے سنگار سجنی کیا اہو نی آج؟
کنجن کیوں بھیا روپ بھکاری کون گھٹا ٹیو مان
کاہے کرے سنگار سجنی! کیا اہو نی آج

کھڑ کھڑ ہسدیاں رہن کیاہیں
پھُلیں پھُل گلاب
ہاں ہاں دیسیں دیس پنجاب نی سیو
سوہنے گبھرو تے مٹیاراں
پھُلیں پھُل گلاب
ہاں ہاں دیسیں دیس پنجاب نی سیو
ہمت غیرت حسن جوانی
پھُلیں پھُل گلاب
ہاں ہاں دیسیں دیس پنجاب نی سیو
کتھے جوڑ جھناں دیاں لہراں
پھُلیں پھُل گلاب
ہاں ہاں دیسیں دیس پنجاب نی سیو

کتھے نے اِہ ماہیے ڈھیلے ... دل پیا گنگوں گنگوں بولے
سوہنے سچے خواب لی سیتو ... ٹہکیں پھل گلاب
ہاں ہاں دسیں دیس پنجاب نی سیتو

پیار دی پٹاری دل پکھیوں بنائی آں نے
جیہڑی چن چانی توں چیر کے بنائی سی
جدھے لئی مبھے نیں میں رنگ بھال بھال وے
جدھے تے بنایاں نیں میں چاواں دیاں پٹڑیاں
بولیاں پچھانیں نے میں گھولی دال وال وے
ایہو جھکھ سک ساڈی چاہ ڈھول مکھناں
بھانویں جھکھ دکھ ہووے بھانویں سکھ نال وے

سدھراں دے نال چناں رکھیں سنبھال وے
پیار دی پٹاری دل
تاریاں دی چھاویں سارے جگ توں لکائی سی
پیار دی پٹاری دل
جدھے تے بہائیاں نیں میں چوہلاں دیاں چڑیاں
پیار دی پٹاری دل
اکھیاں دے چھکے اِہ پٹاری سدا رکھنا
پیار دی پٹاری دل

غزل دا نمونہ

ستیاں بیٹھیاں دل دا بوہا کھڑک پیا اج فیر
اکھیاں دے وچ پیار پرانا رڑک پیا اَج فیر
اساں ماریا دل نتھا تے گوہڑیاں شاماں پیاں
بجھدا بجھدا دیوا ایویں بھڑک پیا اَج فیر
متھے تے مڑ گھوری دسی یار مینڈا جاپے
سوہنیاں دی ایس اٹکل تے دل بھڑک پیا اج فیر
دکھوں سکھ اخیریوں جانن دوروں منزل نیڑے
بھلا ہویا سجے قہر دا بدل کڑک پیا اَج فیر
ویکھ کے انگیاراں نوں جس توں پرت پیا سی ڈرہ دا
ہڈکاں پرنے بھٹی اندرے سڑک پیا اَج فیر

مولوی اشرف علی

نام تے تخلص اشرف علی۔ پیو دا نام مولوی پیر صدر دین پنڈ گلیانہ ضلع گجرات دے وسنیک۔ جنم ۱۰ رمضان ۱۳۲۰ھ مطابق ۲۵ دسمبر ۱۹۰۲ء۔ جدی پشتی پیر، قوم دے قریشی اُنج پیشہ زمینداری۔ پیر بہاء الحق ملتانی دی آل چوں۔ ماں پیو آپ اَن پڑھ سن۔ پر اہناں نوں پڑھن پا دتا۔ اہناں سکول وچ ورنیکلر مڈل دا امتحان پاس کیتا تے ۱۹۱۶ء وچ فوج وچ بھرتی ہو گئے۔ پر کجھ چر بعد نوکری چھڈ کے آ گئے۔ پھیر منشی فاضل، مولوی عالم تے میٹرک دا امتحان گھر پڑھ کے پاس کیتا پھیر حاذق الحکما دی سند حاصل کیتی تے مدرسی کر دے رہے تے اِک سکول دے ہیڈ ماسٹر لگے رہے۔ اِہناں نوں شاعری دا چسکا باراں ورھے دی عمر وچ لگا۔ پہلوں اِہ وی مجازی رنگ دے بَینت لکھ دے رہے۔ اہناں دی ڈھلی کوتا اِک نمونہ:

س سوہنیاں سنگ پریت لاکے کدوں نال آرام دے بہیں گا او
اِک درد جدائی دا دُکھ ہوسی دوجے طعنے جہان دے سہیں گا او
یاراں دوستاں وتوں بھی رہ جاسیں کس نوں دل دی بات پھر کہیں گا او
اشرفؔ علی اِہ گل اوکھیرڑی او جان مار کے جان نوں لئیں گا او

اِہناں چھوٹیاں موٹیاں ڈھیر کتاباں لکھیاں ہن جنہاں دی تفصیل اِہ اے: قصہّ لیلیٰ مجنوں، سسّی پنوّں، دل خورشید احوال الآخرت، یوسف زلیخا (اَن چھپیاں) تے باغ بہشت ترجمہ پنجسورہ منظوم، خطبات اشرف علی، قصہ جابر، خوانِ یغما (حصہ اوّل و دوم)، سیرت محمدیؐ تے ہیر وارث شاہ وچ وادھا۔ اِہ چھپیاں ہویاں ہن۔ ہیر وارث شاہ وچ اہناں۔ وارث دے نال تے آپ لکھ کے جیہڑے شعر پائے ہن او ہناں نے وارث دے کلام نوں چمکایا نہیں سگوں گدلا کیتا اے۔ جے اِہ کھیچل نہ کردے تے چنگا ای سی۔ وادھے والے اہناں دے شعراں چوں اک نمونے دا شعر:

میری اِہو فریاد پیار یا او کہیا غماں دا ایہہ بسار ہویا ۔۔۔ وارث شاہ طعناں اِکوار دونویں جیکر رب دا کرم کبار ہویا

سیرت محمدیؐ اِہناں دے کلام دا سوہنا نمونہ اے۔ بہت ساریاں لکھتاں تے دُوجے لکھاریاں دے قصیاں دی شہرت ویکھ کے لکھیاں جاپدیاں ہن۔ جویں دل خورشید، احوال الآخرت، قصہّ جابر، خوانِ یغما وغیرہ۔

جوشوا فضل الدین

نام تے تخلص جوشوا فضل الدین ہیوے دا نام فضل دین - لائل پور - ہُن لاہور دے سنیک - جنم جہلم ۱۹۰۳ء
اِہ مذہبوں عیسائی ہن - تے قوم دے راجپوت - جہلم دے جم پل - مڈھلی تعلیم جہلم پا کے لاہور آ گئے - تے
ایف - سی کالج چوں بی - اے پاس کیتا - اِہناں دے پیتا جہلم چھڈ کے لائلپور آ وسّے سن تے اِہ بی - اے کر کے لائلپور
چلے گئے - ۱۹۳۳ء وچ اہناں ایل ایل بی دا امتحان پاس کر کے لائل پور وچ وکالت شروع کر دتی - فیر لاہور
آ گئے تے ہُن ایتھے لاہور وچ ای وکالت کر رہے ہن - مارچ ۱۹۵۱ء وچ اِہ پنجاب اسمبلی دے عیسائی حلقے وچوں
ممبر چنے گئے تے ۲۴ اگست ۱۹۵۵ء نوں نائب وزیر قانون بنائے گئے - جو اسمبلی ٹٹن تک رہے -

اہناں ۱۹۳۵ء وچ پنجابی دی نگر سیوا کردیاں ہویاں لائل پور توں رسالہ پنجابی دربار جاری کیتا - جہڑا چھ
سال جاری رہیا - تے جس راہیں اِہناں کیاں نوں پنجابی لکھن دی چیٹک لا دتی - اِہ اِہناں دی انتھک کوشش
دا سِٹّہ سی - کہ پنجابی دے پُج ویری دی پنجابی دے گُن گاون لگ پئے -

جوشوا جی پنجابی دے چونویں لکھاری ساہت کار تے شاعر ہن کوتا تے وارتک (نثر) دوہاں وچ
اِکو جہی پہنچ تے اُڈاری اے - اِہناں دیاں اِہ کتاباں ہُن تک چھپ چکیاں ہن -

ادبی افسانے (افسانہ) یسوع مسیح دی زندگی (وارتک وچ) دیہاتی تلوار (ڈراما) برکتے (ناول)
مُنڈے نال (کہانی) اخلاقی کہانیاں - تارے (نظماں تے گیت اردو اکھراں وچ) تے بیتی ورتا کملا (افسانہ)
پربھا (افسانہ) گورمکھی وچ اتے ہندو مسلم یونٹی پنجاب کسٹری لاء پریذیڈنٹ اینڈ فیوچر وغیرہ انگریزی وچ
آپ دے کلام وچ مٹھاس لوچ تے خیال اُڈاری بڑی اے - بولی ٹھیٹھ پر سادی اے -

سبھا دے بڑے ملنسار محبتی تے نیک خیال دے ہن - پنجابی دا پیار روم روم وچ رچیا ہویا اے - تے
اِہ مات بولی دی سیوا نوں اپنے لئی وڈیائی دا کارن سمجھ رہے ہن -

کلام دا نمونہ - دو رباعیاں

اکھیں کھول کے دیکھ توں جتّھا ! جو نہیں سو دسیّں
توں شاعر ہیں رب دا شیشہ دُنیا تیں ول تکّے

کتّے پئے تُلبیل جو تیری ڈھک سینے نہ رکھّیں
صاف رکھیں اِہ شیشہ ماہی ! اُکھ رب دا جاہسیں

بوہتیاں گلاں کر نہ چنّا! مت چاتر کہلاویں
مٹھّا بول تے تھوڑا اچنّا! جے مُل ہووی بوہتا
مَن تیرے وچ آن وِدھ موتی گھٹّے کتے رلادیں
سستا اِہ جیون دا سودا گلتیں مت ونجادیں

نظم بھروسے دا بوٹا - دے کجھ شعر

الہٰی میں ونجاں دیہاراں دا پُھٹیّا
میں آیا ہاں اَج تیرے بُوہے دے اُتّے
توں بخشیں تے کرپا کریں اَج بھاری
میرے ہتھ تھکے نیں کمائی دے اندر
میں ٹُریا ہاں پینڈے اوتّے ہی بینڈڑے

میں آساں تے چاواں اُہا ماں دا اُٹھیا
تہایا میں آیا ہاں کھُوہے دے اُتّے
تے بِنپا توں کٹّیں میری اج ساری
تے پِٹھے گئے ہڈ غماں دے اندر
اجے وی میرے پیر چکّو چ رہندے

نظم عرشی تارا تے کجھ شعر

او عرشاں دے نوری تارے
نُور پڑا ہے ات سوہانا
اپیر لوڑ نہ مینوں تیری
تینھوں وان سوایا چنّا
جے عرشاں دی لوہے تینھوں

اِک گل سُن توں وی پیارے
بیٹھا ہیں توں سوہنے کھارے
بھٹھ بیگانے پین سہارے
نور میرے وچ ڈھلکاں مارے
تے ہیں چارے کُوٹ شنکارے

وچھڑی جوانی

وچھڑی میری جوانی کیوں یاد آ رہی اے
مدھ مست اِہ ہواواں جھُم جھُم کے آ رہیاں نیں
اس مست چاننی تے دل ہتیں میرا
بیتے ہوئے سمے اَج مڑ یاد آ رہے ہن
البیل زندگی دے چیتے سپنے سناندے
ہائے خوشی دے دن اہ انندیاں اُہ راتاں

کیوں دھڑکدا اے ہردا کیوں جان جاری اے
پھٹّڑ دلاں دے اُتّے چھُریاں چلا رہیاں نیں
غماں ہزاراں دل وچ پایا ہے آن ڈیرا
وسرے ہوئے زمانے پھر یاد آ رہے ہن
ہنجواں وچ روہڑ کے تے آہواں دی اگ لاندے
اُہ مست اکھیاں تے رس مالیاں اُہ باتاں

کتھے گیا سماں اُہ خوشیاں تے چاواں والا
کتھے گیا سماں اُہ آساں اُماراں والا

اوتار سنگھ آزاد

نام اوتار سنگھ تخلص آزاد۔ پیو دا نام سردار نند سنگھ پنڈ گھرنڈہ لاہور دے وسنیک۔ جنم پہلی جنوری ۱۹۰۶ء۔ اِہناں دے پِتا پنڈ وِچ واہی گاہی دا کم کردے سن۔ اہناں پنج جماعتاں پنڈ دے سکول وِچ پڑھیاں۔ مڈل تک پڈھانہ سکول وِچ پڑھے۔ تے فیر خالصہ کالج امرت سر وِچ داخل ہو گئے دسویں پاس کیتی۔ ایف اے کرن لئی ڈی اے وی کالج لاہور وِچ داخل ہوئے۔ پر پیسے دی توٹ آگے کندھ بن کے کھلو گئی۔ تے اِہناں نوں پڑھائی چھڈ کے کمائی دی فکر کرنی پئی۔

جد اوہ اٹھویں جماعت وِچ پڑھدے سن۔ اہناں نوں ساہتک (ادبی) اخبار رسالے پڑھن تے شعر لِکھن دا شوق ہویا۔ اِہناں پہلوں اپنا اُپ نام تخلص رکھیا تے اُردو شاعری شروع کیتی۔ فیر جد خالصہ کالج وِچ پہنچے۔ اُردو ولوں پاسا موڑ کے پنجابی وَل آ گئے تے تخلص توں خلاصی پا کے آزاد ہو گئے۔

اِہناں دا اُردو۔ ہندی۔ فارسی تے انگریزی دا مطالعہ چوکھا اے۔ کئی اخباراں روزانہ ملاپ۔ روزانہ بیر شیر۔ کرپان بہادر۔ پنجاب درپن۔ فتح۔ موجی پریتم۔ ست سنگ۔ روزانہ آکاش بانی وِچ ایڈیٹر تے سب ایڈیٹر رہے۔ اَج کل پربھات دی سب ایڈیٹری کر رہے ہن۔

ڈاڈے ملنسار۔ ہس مکھ تے موجی طبیعت دے ہن۔ تخلص دا پکا طبیعت تے چوکھا اے۔ اِک واری لہر وِچ آئے تے کیس داڑھی نوں فارغ خطی دے دِتی۔ پر فیر دھیان آیا تے کیس دھاری بن گئے۔

اِہناں دیاں لِکھت اِہ کِتاباں چھپ چُکیاں ہن:

گُٹّھنیاں (چوپایاں) جیون چھوہ (نظماں) نور جہان۔ سوانت بُند ے۔ رتن مالا۔ ساون پینگھاں۔ وشو ویدناں۔ خیام خماری وغیرہ۔

کلام دا نمونہ گُٹّھنیاں چوں:

چٹکے کلی نہ ڈردی ماری کھڑی تاں کھڑ کُھلاساں
پل بھر جیون دی لس دیکے خشک ہوئے ٹُٹ جاساں
پر قدرت دا منشا جد اے آن سیہراں دسدی
کھڑ پیندی کہندی ایں سمجھی ٹُٹ نو جیون پاساں

نظم "سورج دی ٹکی" دا اِک بند :

سورج دی ٹکی پربھات ویلے شوخ جیہا متھے تے آکاش دے سنہری تلک لاوندی ،
شام ویلے پھیر شام سندری دے پیراں تائیں لاکے لال مہندی آپ ٹک چھپ جاوندی
چُنّی سوہے رنگی ایہدی اُڈدی ہواواں وِچ چاواں وچ بھری جامے وچ نہ سماوندی
ہنگلاں دے ہڑ جیئی وگاوے وچ کھیڑیاں دے بھرے پھلواڑیاں دی شوبھا نوں چُراوندی

نظم "میری رُوح" چوں :۔

روپ رتی میری سجنی بہار آ گئی　　میرے پیار نوں ہے سجری ہُلار آ گئی
روم روم وچوں مستیاں سواد جاگ پئے　　میری پریتماہے باہناں اُلار آ گئی
ناچ کرن رنگینیاں سنگار ھیاں سر شار　　گیت گونجدی بھوریاں دی ڈار آ گئی
کون ایہہ ہے حُسینلی نشیا رہی نذرتاں　　میرے بولاں وچ عشق ٹنکار آ گئی
میری یاد تاں وچوں نقار اُبھریا　　ایہدے حسن اتے سگوں بہار آ گئی
مینوں لاہج نہ سورگاں وچ جان دا کوئی　　میری دھرتی چوں سورگ جھنکار آ گئی
میرے بولاں وچوں کوتا دی شان لشک پئی　　میرے گیتاں نال کجھی ہوجی بہار آ گئی
میرا عشق فیر لین انگڑائیاں لگا　　اُہدے حُسن وچ کجھ الوکار آ گئی

روپ رتی میری　　سجنی بہار آ گئی
میرے پیار نوں ہے سجری بہار آ گئی

حکیم لاہوری

نام عبدالرحیم تخلص حکیم ۔ پیو دا نام حکیم عبدالقادر ۔ لاہور دے وسنیک ۔ جنم ۱۶ شوال ۱۳۲۱ھ وفات ۳۰ مارچ ۱۹۵۷ء

اہناں دے پیو حکیم عبدالقادر حکیم وی سن تے پنجابی شاعر وی ۔ اہناں اک قدیمی یتیم خانہ لاہور تے اُہدے نال پرائمری سکول جاری کیتا ہویا سی ۔ اوہ چھ ست جماعت تک پڑھ کے گھر دے سکول دے ماسٹر بن گئے ۔ فیر ۱۹۲۷ء وچ پولیس دی نوکری کر لئی ۔ سیانے سن اہناں نوں لانسر نائیک کر لا دتا گیا ۔ فیر ہیڈ کنسٹیبل بنا دتا گیا ۔ تے ۱۹۵۶ء نوں پنشن پا کے گھر آ گئے ۔

شاعری دا شوق اہناں نوں بچپن توں سی ۔ اُستاد صادق لاہوری دے شاگرد ہو کے چھیتی شعر کہن لگ پئے ۔ تے فیر آپ وی "اُستاد" بن گئے

اہناں دیاں لکھتاں چوں قصہ شاہ منصور ۔ عورتاں دے مکر ۔ عنبر بلال رضؓ ۔ شکوہ ۔ جواب شکوہ ۔ پنجابی شعراں وچ چھپے ہوئے ہن ۔ کلام وچ روانی تے رس لوچ اے ۔ ٹھیٹھ پنجابی دی اک ونگی ۔

اک جٹ سی پنڈ وچ نوہر نالا واہی جوترے نت کراوندا سی
پچھلے داہوندا نے گاہ گا وندا سی ہل وا ہوندا تے لاہاں لاوندا سی
ٹھروں کھوہ تے کھوہ توں گھر آئے ایدوں وددھ نہ کتے اٹھ جاوندا سی
اپنے کم تے وچ اوہ مست ہو کے بیٹھا لاہڑ کے نت اوہ کھاوندا سی
کلا کرے نہ سانجھ بھیاں لکھے کسے نال نہ کرے وہار جا کے
ہاڑی ساونی جدا وس دی پک جاندی تدوں ویچدا وچ بازار جا کے
چڑھی چوہدری نوں اک دن اُٹھ تڑکے جوگ اپنی نوں اگے لاوندا اوہ
تے پنجالی جوڑ کے گل ڈھگیاں ہل بیڑ کے تے کھوہ تے آوندا اوہ
لگا واہن نوں واہن جد نال ہل دے پاڑا انتاں نہ ویکھدا جاوندا اوہ
پچھلا چھول وا دبیہ گیا وچ دھرتی نیوا ل ہو کے تے انتر پاوندا اوہ
کھوتر زمیں نوں ویکھدا جٹ بہہ وں دیگ وچ دھرتی اک دھری نکلی
ہل کر پاسے ویکھے چک ڈھکن دیگ نال خزانے دی بھری نکلی

برکت رام یُمن

نام برکت رام تخلص یُمنؔ۔ پیو دا نام پنڈت لدھو رام۔ ضلع سیالکوٹ دے وسنیک۔ قلعہ سوبھا سنگھ (سیالکوٹ) توں پونے میل پرے دکھن پاسے ڈیک ندی کول وسدے رسدے پنڈ بھٹر وِچ ۲۶ جنوری ۱۹۰۵ء نوں جنم لیا۔ ورنیکلر مڈل تک پڑھ کے جے۔ وی دا امتحان پاس کیتا۔ تے ڈسٹرکٹ بورڈ سیالکوٹ دے کئی پرائمری تے مڈل سکولاں وچ پڑھاندے رہے۔ ۱۹۳۴ء وچ سناتن دھرم ہائی سکول لاہور وچ ماسٹر لگ گئے۔ تے ۱۹۴۶ء تک ایتھے ای رہے۔ تے ملک ونڈے جان توں بعد جیا جنت سمیت بٹالہ (گورداسپور) آ گئے۔ نوکری اِنہاں ۱۹۴۶ء وچ چھڈ دتی سی۔ فیر نوکری نہ کیتی۔ سے ادب دی خدمت روٹی دا سہارا بنا لئی۔ تے ہُن انسے لیہ تے ٹُرے جا رہے ہن۔ ۱۹۱۷-۱۸ء توں جدوں پنجویں یا چھیویں وچ پڑھدے سن۔ پورن بھگت کالیداس، سوہنی مہینوال شاہ میر، وارث شاہ پڑھن دا شوق ہویا۔ ۱۹۱۹-۲۰ء وچ جد ستویں وچ اجے پڑھدے سن۔ آپ وی شعر لکھن دا شوق ہویا۔ ۱۹۲۱ء وچ جد پنجاب وچ مِل ورتن دی تحریک جوبن تے سی۔ اِنہاں اِک نظم لکھی جسدا اِک شعر اِہ سی:

چرخہ خوب کتو دلدار جی — چھڈو حالت ہند سنوار جی
پیریں بوٹ جراب تے پٹیاں — گیاں اونتر ساڈیاں کھٹیاں
بھائیو بھرو نہ ایسیاں پٹیاں — غفلت چھڈ کے ہو ہوشیار جی
چرخہ خوب کتو دلدار جی

اوس سمے پنجابی ادبی شاعری دا رُخ سی حرفی۔ بارہ ماہ وغیرہ وَل سی۔ سو اِنہاں بھی کجھ سی حرفیاں لکھیاں۔ جویں

چیتر چاء تیرا دل میرے ہردم فکر دوڑاواں میں — ہووں کھنب کبوتر والے پاس پیا دے جاواں میں
جنھیں راہیں لنگھے سوہناں صدقے انہاں راہواں میں — یُمنؔ تتی نوں درس دکھاؤ قدمیں سیس جھکاواں میں

یاں۔ الف۔ آ جانی گل لا جانی تیرا چاء جانی دنے رات مینوں۔

اِہدے نال اِہناں نوں اُردو شعر لِکھن دا شوق ہویا تے اِہ مانگٹاں نالا (شیخوپورہ) دے مولوی غلام محمد پابند کولوں اُردو شعراں وِچ اصلاح لیندے رہے۔ پر ۱۹۳۴ء وِچ لاہور آجان تے فیر نرا پنجابی دا پلّہ پھڑ لیا تے اُردو دا کھیڑا چھڈ دِتّا۔ اَج کل غزلاں تے رباعیاں وَل توجہ ڈھیر اے۔ کلام دا نمونہ رباعیاں چوں :۔

اِک ماں باپ دے پرانی کدی دونہیں ہُندے
وِیر تے مُردیاں نال کدے دو نہیں ہُندے
اِک نوں دو کرن دا چارہ ای ہُن کیہ کرنا ایں
ڈانگ دے ماریاں پانی کدے دو نہیں ہُندے

ننگیاں رہن تے کیہ کیہ نے جے کجیاں باہنواں
ہلدیاں گل نے جوا ہو نے سجیاں باہنواں
باہواں دے زور تے ویراں تے ہُن وار نہ کر
اوہنیاں گل نوں ای ہُن انت جو بھجیاں باہنواں

عشق چپ چاپ دا سودا اے نہ رَولا منگدا اے
نشر ہو جان کوئی عشق دا ہولا منگدا اے
سچا عاشق تے ہُن آپاں سنبھل کے چلدا اے
کھُل کے دیدار دی نہیں دُور دا جھولا منگدا اے

غزل دے کجھ شعر

اوکھا اے وچھوڑا دِیاں ملناں دی گھڑی مشکل
جدھر وی نظر اُٹھے ہر پاسے دھری مشکل
ہر گل دی سہولت نُوں دے رکھی شرکیاں نوں
سوچن دی میرے بارے حامی دی بھری مشکل
اُہ مِل کے کدوں بیٹھا اُہ رل کے کدوں ٹُریا
جس کیہہ نال لئی سو کھی پر سُن کے جری مشکل
دُشمن دی نہ پھَسیں جاوے زلفاں دے شکنجے وچ
اس پھاہی چ جو پھسیا ہو دے گا بڑی مشکل
کجھ رِیجھ کے لیاوندا اے زندگی نوں اَجل تیکر
ہِل، تر تاں گئی بیڑی مَنیاں کہ بڑی مشکل
بُھل کے دی ہوس اُتے ٹھگیا نہ دِلا جاویں
جڑھ چھٹی ہوئی اِہدی ہُندی اوہ ہری مشکل
دم گھنوییں ہُن رہ گئے اَنکھی اے دوا بھرنی
بس چارہ گرد جاوَ، ہُن چارہ گری مشکل

مسدس دا اِک بند :۔

آؤ دو لیو دیش پنجاب دے لوکو رل مل دیش دی شان بلند کریئے
کِسے کجھ نوان نہ نظر آوے ہر اک پاسیوں اقبال مند کریئے
سورج وانگ چمکا دییئے وِچ اِہدا اہدے چڑھدے سارے نوں چند کریئے
ایتھے نظر نہ آئے کوئی دُکھی ہویا ہر اک دل وِچ پیدا آنند کریئے
نال موڈھیاں موڈھے جوڑ کے تے اربھے ہوئے پورے سارے کاج کریئے
دلاں لئی بنا دییئے دو ستاں گل کھان واسطے پیدا اناج کریئے

موہن سنگھ ماہر

نام پروفیسر موہن سنگھ تخلص ماہر دی تے موہن وی۔ پیو دا نام ڈاکٹر جودھ سنگھ۔ پنڈ دھمیال ضلع راولپنڈی دے جم پل۔ جنم ۳۰ ستمبر ۱۹۰۵ء۔

۱۹۳۲ء وچ ایم اے۔ ایم او ایل دی ڈگری تے کے خالصہ کالج امرت سر وچ فارسی دے پروفیسر مقرر ہوئے۔ پھر اوہ چھڈ کے لاہور آ گئے۔ تے ۱۹۳۹ء وچ لاہوروں گورمکھی اکھراں وچ بڑا میعاری رسالہ ماسک پتر "پنج دریا" جاری کیتا۔ تے نال ای ۱۹۴۰ء توں ۱۹۴۳ء تک سکھ نیشنل کالج وچ پروفیسر لگے رہے۔ ملک دی ونڈ دے بعد اوہ امرت سر تے اوتھوں جالندھر چلے گئے۔ جتھے پنج دریا تے ہند پبلشرز لمیٹڈ راہیں دیش، ادب تے بولی دی ڈھیر نگر سیوا کر رہے ہن۔

اِہناں نوں کوتا دا شوق تے بال پن توں سی۔ پر جوانی سمے پُنگر پیا تے ویاہ توں کجھ چر بعد جیون ساتھی "بسنت" دی موت نے اِہناں دی شاعری نوں رنگ رُوپ بخشیا۔ دل دیاں ٹیساں تے پیڑاں شعر بن کے نکلیاں۔ اوہ آپ لکھدے ہن:

دیکھ "بسنت" خواب اندر میں دسّی پیڑ ہجر دی
ہنجوآں دے دریا پھُٹ نکلے دیکھ چہرہ کا دردی
پونجھ اتھروآں آکھن لگی "جو رب کردا چنگی"
موہن گنج بن داتوں شاعر جے کریں نہ مردی

موہن پنجابی دے چونویں تے اُگھے لکھاری۔ ساہت کار تے شاعر ہن۔ نویں دَور دے پنجابی شاعراں وچ اِہناں دا مقام بڑا اُچا اے۔ تے اِہناں نوں چنگا آدر تے مان حاصل اے۔ اِہناں دی لکھت سادے پتر۔ تن پتراں۔ کسمبڑا۔ اَدھواٹے۔ ایشیا دا چانن وغیرہ چھپ چکے ہن۔ کلام وچ سوز۔ برہ۔ تڑپ تے رس لوچ ڈھیر اے۔ خیال، اُساری تے اُڈاری ڈھیر اے۔ ماپ تول سوہنا اے۔ بولی سادی ٹھیٹھ تے رس بھنی اے۔

کلام دا نمونہ —— "ماں"۔ اِک چوپائی:

ماں ورگا گھن چھاواں بوٹا مینوں نظر نہ آوے
نے کے جس توں چھاں اُدھاری رب نے سورگ بنائے
باقی کُل دنیا دے بوٹے جڑھ سُکیاں مُرجھاندے

اُسے پر پھُلاں دے مُرجھایاں اِہ بُوٹا سُکّ جاوے

"وفا" — اک چوپائی:

وِچ سُکھاں دے ساری دنیا نیڑے ڈھُک بہندی
پرکھے جان سجن اُس ویلے جد بازی پُٹھی پیندی
وِچ تھلاں دے جس دم سسّی بیٹھ کھُرے تے روئی
ھس گیا کجلا رُڑھ پُڑھ جانا ہتھ نہ چھڈیا مہندی

غزل دے کُجھ شعر:

بِچّھے چانن دا دُدھ ڈُلھیا تے مُکی بھجی ہنیرے دی — چھڈ راتاں دیاں حکائتاں نوں کوئی گل کرو نویں سویرے دی
مَن لیا خزاں دے جھکّے نے کجھ ٹاہن تے پتّر جھاڑ دِتّے — غم چھڈ دے گیاں گوائیاں دا بھر جھولی سجرے کھیڑے دی
گُلّاں دی بُڈھی چھت اُتے کد تیک چترتوں واہیں گا — آ زلف سواریئے دھرتی دی آ گل کریئے کوئی انّڑے دی
چھڈ راہ عقلاں چترائیاں دا تے کھیڑا پینڈتاں بھائیاں دا — پُچھ راہ عشق دے جھکّے دا جے چاہیں گل نبیڑے دی
جے رانجھا ایں تے جھنگ ویکھ جے ہیرا ایں تخت ہزارہ گا — ایتھے ناں نہ سوجھے کیدواں دا اِہ تھاں نہ رنگپور کھیڑے دی
واہ رَل وسناں پنجابیاں دا واہ جھگڑا دیوراں بھابیاں دا — جد چُلھّے وکھرے ہو جاون اُہ بات نہ رہندی ویہڑے دی

نظم "جوانی" دا پہلا بند:

آئی جوانی جھل مستانی نہیں لُکایاں لُکدی — گِٹھ گِٹھ پیر زمیں توں اُچّے موڈھیاں اُتوں تھکدی
سجرے راہ بناندی آوے ڈھاندی بندھ پرانے — پگ ڈنڈیاں دے اُتے تُرناں ہتک اپنی جانے
ایس جوانی تائیں چھپانا شوہ مٹانا سُچّے — چن چڑھیا تے چڑھی جوانی کِتھوں رہندے گُجھّے
واہ جوانی واہ جوانی تیرے جیہی نہ ہونی
اکھّوں انھی کنّوں بولی پھیر سوہنی دی سوہنی

کدار ناتھ تیواڑی

نام کدار ناتھ تیواڑی اُپ نام کدار ناتھ پیو وا نام پنڈت بھگت رام تیواڑی۔ ۲۹ ستمبر ۱۹۰۴ء نوں کپورتھلہ وچ جنم لیا قوم دے تیواڑی برہمن ہن۔ اہناں دے پیو ریاست پٹیالہ وچ سکولاں دے وڈے انسپکٹر سن۔

جماندرو سمجھدار، ذہین تے علم وچ ہوشیار۔ ہمیشہ ہر جماعت وچ اوّل رہندے رہے ۱۹۲۴ء وچ مہندرا کالج پٹیالہ چوں بی اے دا امتحان پاس کیتا تے سنسکرت تے انگریزی وچ سارے پنجاب وچ اوّل رہن تے یونیورسٹی نے سونے دا تمغہ دتا۔ ۱۹۲۶ء وچ بنارس جا کے بنارس یونیورسٹی توں ایل ایل بی تے ۱۹۲۶ء وچ انگریزی دا ایم اے تے ۱۹۲۸ء وچ سنسکرت دا ایم اے کیتا۔ فیر جسونت کالج جودھپور وچ ہندی تے انگریزی دے پروفیسر مقرر ہو گئے۔ جد دیش وچ آزادی دی لہر اٹھی ۱۹۲۹ء وچ نوکری چھڈ کے پنڈت مالویہ جی دے پی اے (پرسنل اسسٹنٹ) ہو گئے تے دیش سیوا کردے رہے۔ جد پنڈت جی گول میز کانفرنس لندن وچ حصہ لین ولایت گئے۔ اہ بنارس چھڈ کے مڑ پٹیالہ آ گئے تے وکالت کرن لگ پئے۔

شاعری دا شوق بچپن توں اے جد دسویں وچ پڑھدے سن اُردو وچ شعر لکھدے رہے۔ بی اے وچ گئے تے انگریزی وچ نظماں لکھدے رہے۔ پر جد بنارسوں واپس آئے تے فیر پنجابی نال گوہڑا پیار پایا تے ماں بولی دی جھولی بھردے رہے۔ شعراں وچ روانی، دستھار تے زور بڑا اے۔ اہناں دے کلام دا اِک مجموعہ "کن من کنیاں" چھپ چکا اے۔ نظم "ندی کنارے" چوں کجھ شعر:

ندی کنارے ریتے اُتے پیا پیا میں سوچاں
جاگن بھاؤ جگاوے مُتے بیت گئے نوں لوچاں
سون سویرا جھلکے ندی گا وندی رُکے

میرے ہتھ نہتے کھیلن چُک اُٹھ کنکر بیٹھی
لہراں اُٹھن تے بہ جاون تڑے وچاون بیٹھی،
شکر دوپہرا ڈھلکے ندی مراداں چھلکے

گول مٹول بٹیاں نکیاں سو کھم چٹیاں چٹیاں
جویں یاریاں ات چرو کیاں من توں کجھ کجھ مٹیاں
جو چل جاوے رُڑھدا فیر کدی نہ مُڑدا

ریتا میرے ہتھاں وچوں ملے ریت وچ کر کر
سورج کرناں رُکھاں پتاں چوں کھلن ندی تے تر تر
ملدے ندی سمندر ریتا ریتے اندر

نظم "مست دیہاڑے" دے کجھ شعر:

مست دیہاڑے ساون والے آئے بدل کالے
ست سمندروں پار ڈھکے پون کماون والے
ساگر جائے انبر گودی وچ ہوا نے پالے
دِل دریا متانے دانی برسن سرسن والے

وَگے سیتل سِلی سوندھی پون پھوہاراں لدی
کُکی چھپی کویل دی تکھی کل کاری سُکھ لدی
نچّن مور خرووی پنچھی اُڈ اُڈ کردے تندی
پاس رُچڑے دے خوش خوش بیٹھی چڑی بُلائی سدی

پھُل پھُل اُتے پھُل پھُل بیٹھی جھوٹے پھُلاں رانی
اتے گلاب کٹوری چوں پی رس دارو مستانی
سوکھم ست رنگ چنچل تتلی جوبن روپ سہانی
جھونکے کھاندی بھُلی پھردی واء وچ حور اسمانی

رنج کنارے پورب پاسے بُڈھی پینگھ اُلاری
گھن دے اوہلے سُورج ہسّے لین گُٹار اڈاری
ترّدے بدل نیل اکاشے کھُلّے وال کھِلاری
سوندھا ہس نخرے دَسّے کھِل کھِل کلی کواری

چھتری توں اُڈ چکر کھا کھا اُڈن کبوتر ڈاراں
وِچ وِچ اِلّاں اُڈ اُڈ چھوہن گھن دا جھور کناراں
اُڈدے بدل ہیٹھاں اُڈن بگلے کُونج قطاراں
دُور گھاس کھوندے تے گاوے پُوربیا گھسیارا

دیکھ اسمان تے چھائی گہری گھٹا ٹوپ گھنگھور
کالیاں اِٹّاں کانے روڑ مینہ وسادے زور زور
گھر نوں بھجے آون باہروں پنچھی کیڑے ڈنگر ڈھور
ننگ دھڑنگے مُنڈے کردے گلیاں وچ شور و شور

نظم "پربھات" دے دو بند

ٹبّے دی جھولی اُٹھاں تے پوپھٹ کردی رنگ ولاس

جھوٹے پون ترو سخراں تے چپ چپاتے دھر آکاش

لال گلابی دھر بنّھاں تے کھڑیا چانن چٹّا ہاس
جیا جنت وچ جاگ پیا ہُن نوجیون دا نواں بلاس
واء دے کُچھڑ چڑھی جنوئیرے اُڈدی سِلّھے گھاہ دی باس
کاں کاں کاں کردا کلّا شُت اُنیندا کاگ اُداس

نندلال نورپوری

نام نندلال تخلص نورپوری پیو دا ناں سردار بشن سنگھ نورپور ضلع لائل پور دے جم پل۔ جنم سن ۱۹۰۱ء
مڈھلی تعلیم دسویں تک خالصہ کالج لائل پور چوں حاصل کیتی۔ کوتا دے شوق تے کمائی دی فکر نے
اگے نہ پڑھن دتا۔ تے سکول ماسٹر ہو گئے۔ اِہ کم راس نہ آیا۔ تے بیکانیر وچ جا کے تھانیدار ہو گئے۔ اوتھوں
دی ہوا راس نہ آئی۔ تے مُڑ پنجاب آ گئے۔ تے فلم منگتی دی کہانی۔ گانے تے مکالمے لکھے۔ فیر کئی لمبیاں کمپنی
لئی گیت لکھدے رہے۔ کجھ چر لبھد اِہ وی چھڈ کے بس کوی دربار اں جوگے ہو گئے۔ شعر سوہنے لکھدے
ہن۔ سُر تال نال پڑھدے ہن۔ شعراں وچ رس تے لوچ اے۔ اِہناں دے بیر رس وچ خاص زور
اے۔ اِہناں دے کلام دے مجموعے نور پریاں، چنگیاڑے۔ وِنگاں چھپ چکے ہن۔

اِک لمبی نظم جٹ دی کمائی دے تن بند نمونے دے لئی۔

تڑکے اُٹھ کے مکھ رنے کھوپیاں نوں گو اینہاں جیہڑا ناہر اکھولدا اے
رکھ تُنگاں سہاگہ تے جوڑ گڈا بھڑدا اسا نجھیاں نوں کھرپی ٹولدا اے
تتا تتا بھڑدا داہن وچ کردا کتے جھولیاں توں گھنڈ رولدا اے
کئی دن بن نہاتیاں لنگھ جاون گوبھل مٹی وچ ہووے نہ ڈولدا اے

کئی کاپٹا وڈھے گواریاں نوں چھانگاں کناں تے ٹوٹیاں چوپ چھڈے
کتے واہن وچ رات نوں رہے سُتا چٹے کپڑے رنگ تے روپ چھڈے
وتے بیڑتے چھڈے تڑولیاں نت کڈھے سن تے دستے پھڑائی جاوے
گندھ تیج کے دیوے ہساریاں نوں کتے وٹاں سہاگ کے پا کی جاوے

کدی نکراں کھونجیاں گوڈ کے تے گنڈھے لہسن بیریاں لائی جاوے
بھلاں کڈھدا موہگیاں صاف کردا نال گوپیے کاں اُڈائی جاوے
منے بنھ کے بیٹھے وچ جھولیاں دے جان ویچ دا کنک جوار اُتوں
کمرے لوہل تے لوکاں نے پائیے پٹلے لشکے بیلیا او تیری کار اُتوں
کتے چھنگاں نوں بھن کے داڑ کردا کتے پوہلی تے بھوگی پٹائی جاندا

کِتے سنڈھے پچھے ہُوں ہُوں پھردے کردا کھیت جانی رات وِچ واہی جاندا
ٹاٹاں چھولیاں نوں بہہ کے ٹھونگ چھڈدے کِتے چِھلیاں کھُوں کھنا نی جاندا
کِتے چِچلیاں سِراں تے چُک کے تے کنک نوں دیا سر بھوں اُڈاتی جاندا

کِتے پیڑے کماد کھاڈیاں وِچ کاہڑ پیسیاں واہ وا بنائیں جٹا
اُوتوں رُت سیالے دی واہن دے وِچ گیت خوشی دے ہس کے گائیں جٹا

نظم بہار دا آخری پھل دے تق بند

اِک دن بیٹھ اکلڑے باغ اندر اِہ میں ویکھیاں صاف نشانیاں سی
جیہڑی تھاں تے کھڑدے سی جند تارے اوتھے بیٹھیاں چُپ ویرانیاں سی
بانے سوگ دے پائے سن بُلبلاں نیں سینے وِنّیاں بھوراں دے کانیاں سی
پھُل سوہنی آزادی بہار بدلے تر گئے سُنّیاں کر کر قربانیاں سی

دیکھ دیکھ پیلے مُنہ بوٹیاں دے پتڑے سوچ دے رج ہسیاں اٹکیاں نیں
تاہیوں خبر جاں ٹاہنی دے نال پنڈے ڈٹھا پھل نوں کنڈھے تے لٹکیاں نیں

جا کے پیار دے نال جا پچھیا میں اِہ کیہہ دیس بنایا ئیے نے دردیاں نیں
جنّاں تیرے جیہے حُسن دے بادشاہ دا آ الشراں دی پانی بھر دیاں نیں
بیٹھے قبر دے کنڈھے تے اج اوہو پریاں مور چھل جنہاں نوں کردیاں نیں
کیہڑے کالی جنگاں وِچ ہار کھا کے پائیاں کالیاں پیلیاں وردیاں نیں

پنڈا سوہل تلو کرڑا اکنڈھیاں تے پیا بیا ہی چن دل سکیا اے
چہرا سُندری سے دارو رو کے جویں کسے دی یاد وِچ جھکیا اے

اودھر ڈُبدے سُورج دی کرن آ کے جھاتی پتیاں چوں نکل پان لگی
سہرے لال کرناں سنہریاں دے وٹناں جانی دا پنڈڑے لان لگی
جویں سندری کوئی چھبیل ہڈھا اٹ نویکلے کھلا بلان لگی
سچ پچھو تے موت دی جنگ خاطر زرہ بکتر سی کرناں دا پان لگی

ہولی ہولی غزرا کلاں دا انگ آ کے میںنوں ویکھ کے تے کول بہن لگی
نالے چُپ دی بیبھ چوں نال سینت ڈھی پھل بابت ایداں کہن لگی

سندر داس عاصی

نام سندر داس تخلص عاصی۔ پیو داناں لالہ شادارام ڈھیجہ قوم اروڑہ ڈچکوٹ ضلع لائل پور دے رہن والے۔ چاترک جی دے شاگرد۔ ۱۴ فروری ۱۹۰۶ء نوں ڈچکوٹ وچ جنم لیا چھیویں جماعت وچ پڑھدے سن کہ پہلاں اردو شعر لکھن دا شوق ہویا۔ فیر ۱۹۲۶ء توں پنجابی وچ شعر کہنا شروع کیتا۔ تے چنگا جس کھٹیا۔ بہتے شعر نیچرل۔ اخلاقی اصلاحی سماجی تے ادبی رنگ وچ رنگے ہوئے ہن۔ شعراں وچ رس۔ لچک تے روانی اے۔ بولی ٹھیٹھ تے سوادلی اے۔

عاصی جی دی دھرم پتنی چلانا کر گئی۔ آپ اہدے پھُل گنگا لے گئے تے گنگا نوں مخاطب کر کے اک نظم کہی۔ جس دے کجھ شعر اہ ہن:

گنگا سانبھ کے رکھیں امان میری — اُڈ پیے اہ نیں کسے پیاری دے پھل
میری سدھراں آساں پیاراں دی راہ — ہائے اُجڑی ہوئی کیاری دے پھل
پالکے موجاں دے پردے لُکا دی تے — اہ نی کسے شرما کل جیہی ناری دے پھُل

نظم "بال" دا اِک بند:

اِہ وِہڑے دا سنگار میں — اِہ سکھاں دا بھنڈار نیں،
اِہ چن نے چنوں سوہنے — اِہ بیبے ہر من موہنے
اِہ جھتے دی نہیں ہوندے — اُہ قسمت نوں پئے روندے

گیت "وچھوڑا" دا اِک بند:

سدھراں دے بوٹے سُک گئے سڑ گئے — لگ لگ بور اُمیداں دے جھڑ گئے
لکھراں نوں لگ پئے پھُل نی
میڈے ماہی نے
میرے پیار دا پایا نہ مُل نی

عاصی جی ملک دی وَنڈ دے بعد لدھیانہ چلے گئے۔ جتھے کوئی ۵ سال رہ کے ۲۲ نومبر ۱۹۵۲ء نوں پرلوک سدھار گئے۔ اِہناں دے کلام دا اِک مجموعہ پہلے پار چھپیا ہویا اے۔

دین محمد سودائی

نام دین محمد تخلص سودائی پیو دا نام چودھری محمد دین - قوم راجپوت پنڈ دبرو دال ضلع امرت سر دے وسنیک - جنم ۱۳۲۳ہجری مطابق ۱۹۰۶ء وفات ۱۹۳۴ء -

شعراں دے جاندرد شوقتی ۱۹۱۹ء دی خلافت تے سول نافرمانی دی تحریک وچ ڈھیر حصہ لیا تے مارشل لا سمے ۱۰ مہینے لئی بندی خانے وچ رہے - اوتھے جا کے شاعری نوں اجاگر کرن دا چنگا موقع ہتھ آیا - ایکانت وچ بیٹھ کے شاعری کردے رہے - جد بندی خانیوں باہر آئے - چھوٹے موٹے پنجاہ (۵۰) دے قریب قصے لکھے جیہڑے ڈاہڈے چلت تے مقبول ہوئے - جویں : صداقت سودائی - نوحہ سودائی - فغان سودائی - تحفہ سودائی - پکی روٹی سودائی - حاتم طائی تے گل بکاؤلی وغیرہ - جیل جان توں پہلاں تے نرے پرے وطن دے سودائی (دیوانے) سن پر جیل دی وہل نے اہناں نوں سودا پکا کے سودائی کر دتا - اہناں دے گیتاں وچ خاص کر بڑا سوز، اثر تے رس سی - اہناں دے شعر بچے بچے دی زبان تے چڑھے رہے - تے راگی تے واجیاں والے ہر مجلس تے ویاہ شادی وچ ڈھیر چر گاوندے رہے - خاص کر اہ گیت :

اٹھ شہر مدینے نوں چل جندڑی
در پاک رسولؐ دا مل جندڑی

جے توں راہ وچ رل کے مر جاویں گی — وچ دوہاں جہاناں دے تر جاویں گی،
اوتھے جا کے پاویں گی پھل جندڑی — اٹھ شہر مدینے نوں چل جندڑی، — در پاک رسولؐ دا
جی کردا ئے جوگن بن کے چلاں — بھگوے کپڑے تے انگ بھبھوت ملاں
زلفاں کھلیاں ہون وچ گل جندڑی — اٹھ شہر مدینے نوں چل جندڑی — در پاک رسولؐ دا

میرا لد گیا ماہی ڈھونڈاں کس در جا

کس نوں کوک سناواں خالی کوٹ گراواں — کیہڑے پاسے توں جاواں پہنچی آن قضا
میرا لد گیا ماہی ڈھونڈاں کس در جا

تیرا مکھڑا پیارا ساتوں قطب ستارا — دے جا پاک نظارا، تتی ناں ترسا
میرا لد گیا ماہی ڈھونڈاں کس در جا

سندر داس زرؔ

نام سندر داس تخلّص زرؔ پیو دا ناں لالہ بھورا مل اگروال۔ لاہور دے وسنیک
جنم ۱۵ اگست ۱۹۰۶ء نوں امرتسر وچ ہویا۔

اہناں دے وڈیرے کانپور یو۔پی نوں چھڈ کے امرت سر آ وسے۔ اِہ چھ مہینے دے سن کہ اہناں دے پتا امرتسر چھڈ کے لاہور آ گئے۔ تے ایتھے کاروبار کردے رہے۔

پنج جماعتاں پڑھ کے پیو دا ہتھ ونڈاؤن لگ پئے۔ تے نال ناولاں۔ رسالیاں تے انگریزی فلماں نال اپنے علم نوں ودھاؤندے رہے۔ تے ایس طرح اُردو۔ ہندی۔ گورمکھی تے انگریزی کجھ لکھ پڑھ لئی۔ اِہناں دے پتا جی تل کے ویچدے سن تے اہناں دی ہٹی دے کول اُستاد ہمدم دی کتاباں دی دکان سی۔ جس تے ہر ویلے شعر شاعری تے علمی بحث رہندی سی۔ اِہناں نوں وی شوق ہویا۔ ہمدم صاحب دے شاگرد ہو کے شعر آکھن لگے۔

ہن تک بارہ کتاباں اہناں دی لکھت چھپ چکیاں ہن۔ جنہاں چوں الھڑے زخم۔ عشق دیاں چوٹاں۔ خونی مال۔ سندر سفنے زیادہ مشہور ہن۔ پنجاب دی ونڈ دے بعد مڑ کانپور نے کھچ کیتی۔ اہ لاہور چھڈ کے کانپور چلے گئے۔ تے اوتھے اوہو اپنا کم یعنی پکوڑے تا کر رہے ہن۔ اہناں دے کلام وچ روانی۔ جوش نالے لچک اے۔ شعر سوہنے آکھدے ہن۔ نظر محمد پریشانہ لاہوری۔ گوربچن سنگھ چندن۔ جوگندر سنگھ ساقی۔ بابو لال راہی تے کلیان سنگھ گاندھی اہناں دے چونویں شاگرد ہن۔ نمونہ کلام

بندہ نظم دے چار شعر

ہر اک بندہ خود نوں کھرا جان دا اے
تے باقی زمانے نوں کھوٹا سمجھدے

چاہے آپ ہر گل تے لکھ پاسے پرتے
پر دوجے نوں بے پیندا لوٹا سمجھدے

شریفاں نوں چھڈ غریباں نوں کیہڑا
تے اپنے نوں سانڈ اتے جھوٹا سمجھدے

خدا دی خدائی دا زرؔ جی ایہہ ذرّہ
خدا نوں وی اپنے توں چھوٹا سمجھدے

رُباعی :۔

او مسجد تے مندر دیو ٹھیکیدارو
آذاں دی دیو آرتی دی اُتارو

بہتا لکو نہ تلکاں محراباں نوں زرؔ جی
ایہہ دن زندگی دے سنبھل کے گذارو

دامنؔ

نام چراغ دین تخلص دامنؔ - پیو دا نام میاں میراں بخش - لاہور دے وسنیک - استاد ہمدم دے شاگرد - جنم ۱۹۰۶ء -

درمیانہ قد کسرتی جُسّہ - کھدر دے کپڑے - موہڈیاں تے وَل ماریا دوپٹہ یا چادر - شعر اُچی آواز نال تے بڑے انداز نال پڑھدے ہن - زیادہ تر آزادی دی لہر تے پولیٹیکل جلسیاں وچ حصّہ لیندے رہے - شعراں چوں وطن دا پیار تے منکھ پریت دا جذبہ جھلک ماردا اے - پڑھنت خاص طور تے بڑی اثر والی اے - اَج کل ٹکسالی دروازے شاہ حسین والے حجرے وچ شاعری دی جوت جگائی بیٹھے ہن ایہناں دی شاعری دی لو لہندے چڑھدے پنجاب لئی سانجھی اے - کیوں جو شاعر دا مذہب محبت اے -

دَیر و حرم توں دُور، بے لوث محبت - تے ایہو دامنؔ دا نیم اے

دیو سماج سکول ساندہ توں دسویں پاس کیتی - ایہناں دناں وچ ای وڈے بھرا فیروز الدین دی موت تے دلی جذبے تے ولولے نے شاعری دا رُوپ دھاریا - تے شعراں وچ اک نظم لکھی - جس دا بول سی:

؎ ہُن دس او ربّا میریا مَیں ڈُھبدا ڈُبدا جاں   مَیں اوتھے ڈُھونڈاں پیار نوں جتھے پُتراں کھانی ماں

کوئی ۲ مصرعے - ایس تے ہمدمؔ ہوراں کولوں اصلاح لئی - تے پھیر ہمدمؔ صاحب نوں اُستاد منّ کے سوہنی رنگیل شاعری کیتی -

ایہناں دے پیو میاں میراں بخش درزیاں دا کم کردے سن - ایہناں بھی ایہو کم سکھیا تے اک جرمن فرم جان ولیم ٹیلرز کولوں باقاعدہ ٹیلرنگ دا ڈپلومہ لے کے درزیاں دا کم کردے رہے - کلام وچ اثر - رس - لوچ تے خیال اُڈاری ڈھیر اے - اَج کل پنجابی فلماں لئی گلنے لکھ رہے ہن - کلام دا نمونہ:

اَسماناں تے بدّل ہوئے چِٹّے چِٹّے کالے ہلکے ہلکے گُوہڑے گُوہڑے

اک دُوجے دے نال نال چِٹّے چِٹّے کالے کالے

چڑھے بدل اسے پیندے ہَول   مست ہاتھی غولاں دے غول

اُہ سنگلاں نوں توڑی اوندے   حال حال تے پال پال

رُک گئے ای پانی چار چوفیرے
ہولیاں ہولیاں کندھاں کوٹھے

اہناں وچ جے گرڑے بتھیرے
اہناں وچ طوفان چھپے نے

کجھ بندے بن نہاتے دھوتے
مینہہ آیا جے مینہہ آیا جے

کجھ کھیتاں تے آئی جوانی
کوئی چارہ نہیں کردے دِسدے

اسماناں تے بدّل ہوئے چٹّے چٹّے کالے کالے
اُتّوں بدّل ہوئے گھنیرے
ہلکیاں ہلکیاں چھتّاں نال
اسماناں تے بدّل ہوئے چٹّے چٹّے کالے کالے
اِہناں وِچ بجلی دے ڈیرے
اُچّ اُونیدے کِن مِن دی چال
اسماناں تے بدّل ہوئے چٹّے چٹّے کالے کالے
گھروں نِکل کے باہر کھلوتے
بٹّن دھرتی پاؤن دھمال
اسماناں تے بدّل ہوئے چٹّے چٹّے کالے کالے
اُتّوں رچ پئی کھیڈ اسمانی
کیہ مالک تے کیہ رکھوال
اسماناں تے بدّل ہوئے کالے کالے چٹّے چٹّے
ہلکے ہلکے گوہڑے گوہڑے اِکدُوجے دے نال نال

مینوں پاگل پن درکار
اِہ دُنیا کیہہ رولا گولا
کوئی کردا اے ٹال مٹولا
مینوں کجھ پتہ نہیں لگدا

مینوں پاگل پن درکار
کوئی کہندا اے ہولا ہولا
کوئی پاوندا اے چول مچولا
کیہہ بُندا اے وِچ سنسار
مینوں پاگل پن درکار مینوں پاگل پن درکار

کرتار سنگھ بلگن

نام کرتار سنگھ تخلص بلگن ۔ پیو دا نام سردار مہر سنگھ بھاٹیہ پنڈ بلگن تحصیل ڈسکہ ضلع سیالکوٹ دے جم پل جنم سنہ ۱۹۰۶ء ۔

اِہناں دے پِتا سردار مہر سنگھ ساہوکارہ کردے سن ۔ اہناں مڈھلی تعلیم پا کے پی ۔ ڈبلیو ۔ ڈی دی ٹھیکیداری شروع کر دِتی ۔ فیر اپنے پنڈ بلگن وِچ جھنڈے لائے ۔ جوانی دے دِن سن، جذبیاں تے ولولیاں دِل دے بھٹھے نوں گرمایا تے اِناں پِچھن دے نال نال قدرت نے اِہناں نوں شعر پڑھن لئی اُکسایا تے اِہناں شاعری شروع کر دِتی پہلے اُردو دے شعر آکھدے رہے ۔ فیر ماں بولی دے چوبیں تَنگے ۔ پڑھت بڑی سوہنی تے من موہنی اے ۔ شعراں دے وِچ روانی، شوخی تے رس وچ اے ۔ تشبیہاں، استعارے تے اکھان بڑے رچدے رچدے تے ڈھکدے پھبدے ورتدے ہن ۔ اِہناں دی اِک تصنیف "برکھا" چھپ چکی اے ۔

مُلک دی ونڈ دے بعد اِہ بلگن چھڈ کے امرت سر آ گئے ۔ پہلوں تخلص کرتار کردے سن ۔ فیر جنم استھان دی کھِچ نے اجیہا روپ دھاریا کہ کرتار نوں چھڈ کے پنڈ دی لگن وچ بلگن ہو گئے ۔

اج کل امرت سر چوں بڑے سوہنے تے سُجھے ماسک پتر "کوتا" راہیں ادب تے بولی دی رنگ سیوا کر رہے ہن ۔ بڑے محبتی، پریمی، ملنسار تے سیتل سبھا دے ہن ۔

شعر ۔ ادب دی واقفی تے مطالعہ رجواں اے ۔ اپنے استاد ہمدم وانگوں تشبیہاں، استعارے، محاورے ورتن وِچ حاتم ہن ۔ شعراں وچ جھناں والی روانی اے ۔

کلام دا نمونہ ۔ نظم "چاننی پربھات" دے کجھ شعر:

چاننی اکاش وچوں تاریاں دے چھیکاں راہیں چاننی دا آ نا جیرے کیہڑا سی کھلاردا

رشماں دی چابک تے لِشکے دی پوشاک پا کے جیلیا سی سیر پُت کسے شاہوکار دا

بدلی دی چِک کوئی باری اگوں چُک کے تے گھڑی گھڑی گگّی دل جھاتیاں سی ماردا

چڑھدے دی جھلانی والی کدی تاکی کھُلی دی سی کدی گُنڈا تتھ دا سی ہندے دے پیار دا

پَون رانی مٹھی مٹھی ٹلپے سُٹ گھوڑے تائیں دَوڑ کرن لگی سی سارے سنسار دا

وڈے وڈے راٹھ اگوں سرو تے گلاب ہاٹے ویکھ کے سلاماں کرن دھماں سرکار دا

چِٹّا چِٹّا پانی اِنج ندی وِچ جاپ داسی پیا اے دوپٹہ جیسے اُچّی لمّی نار دا
چائیں چائیں چاندی دے وچھائے جیسے ورق خبرے راہ ہنڈایا آؤن جان کئی یار دا
نِکّے نِکّے ٹانویں ٹانویں کنڈیاں تے رُکھ اُگے۔ کیتا سینہ چاک پھرے مجھیاں نوں چاردا
ہرے ہرے فرش اُتے موتی چوکھے بکھرے سی خبرے وہا گا ٹٹیا سی راتیں کسے ہار دا
سوسن دی کلی وَل گُٹّا دیکھ دیکھ کے تے گھڑی مڑی اُہدے وَل دھون سی اُلاردا
سروج نہ کول ہُندا سجّیں اُہدی بُلّھیاں تے لگ جاندا ٹھپّہ جھٹ مہر تے پیار دا

نظم "اڈیک" دے کجھ بول:

گُندھ گُندھ رات کڑی دیاں مِیڈھیاں پورے گئے کھلو دے
اجے نہ دِسیا پرچن مُکھڑا اجے نہ لگی لو دے
وَٹ وَٹ بتیاں تلیاں اُنبیاں تیل نیناں چوں چویا
اجے نہ ساڈا دِیوا جگیا اجے نہ چانن ہویا
ہُونجھ ہُونجھ کے شاہ ہنیرے راہ ہنجواں نال دھوتے
اجے نہ کِدھروں کھڑکیاں ٹلیاں نچّھ نہ باری بوتے
لد لد تاریاں دیاں چنگیراں دولت بڑی لُٹائی
اجے نہ پورن جوگی آیا اجے نہ اکھ جگائی
کھور کھور اکھیاں چوں کجلا بڑے ہنیرے گھولے
پھر بھی راہوں بھلّا چُکّا پاندھی کوئی نہ بولے
ٹکھ ٹکھ ٹکھناں شاماں پیاں رو رو پیا ہنیرا
کہندے سن ہر رات دی بُکلوں نکلے سدا سویرا
چڑھ چڑھ لکھاں سورج ڈُبے پے پے لنگھیاں راتاں
پر تتّیاں دے بھاگاں اندر ہویاں نہ پربھاتاں
سڑ سڑ بھمبٹ ٹھنڈے ہو گئے چُم چُم تتّیاں لاٹاں
پر تتّی دیاں سڑن جوگیاں اجے نہ مُکیاں واٹاں

رائے جسونت رائے

نام جسونت رائے تخلص رآئے ۔ پیو دا نام پنڈت گور بخش رائے پنڈ رمداس ضلع امرتسر دے وسنیک استاد ہمدم دے شاگرد۔ جنم جنوری ۱۹۰۷ء

دسویں پاس کر کے ریلوے وچ ملازم ہو گئے ۔ پر پڑھن دا شوق شغل جاری رہیا۔ تے اہناں چھیتی ای گیانی دا امتحان پاس کر لیا۔ سکول سمے شاعری دا شوق ہویا۔ ہیڈ ماسٹر نے سرٹیفکیٹ دیندیاں ہویاں لکھیا۔ "اِہ شاعرانہ خیال دا اے" ۱۹۲۷ء کو نظم لکھنی شروع کیتی ۔ پہلی نظم "ماں دا پیار" بڑی صلاحی گئی حوصلہ ودھیا تے ہور کئی نظماں تے بھجن ۔ گیت لکھے ۔ قصہ سوہنا تے زینی ۔ بھرم بھلاوا۔ اِہناں دی تصنیف ہن۔ کلام وچ روانی تے رس اے ۔ پڑھنت سوہنی اے ۔ تشبیہاں ۔ استعارے تے روزمرہ خوب ورتے ہن ۔ پنجاب دی ونڈ دے بعد جالندھر چلے گئے ۔ تے اجکل روزنامہ پرتاپ جالندھر وچ کم کر رہے ہن بڑے محنتی ۔ ملنسار تے خلق پیار والے ہن ۔ اہناں دے کلام دا اِک مجموعہ "اپنا آپ" چھپیا ہویا اے ۔

"نظم پنڈ دی کڑی" چوں کجھ شعر

جد ڈٹھا سورج راجے دی منہ زور سواری آوندی اے
تے رات دوپٹہ لے کے نچی دنیا آپ لکاوندی اے

کل شام نوں اُج سویرے تک بھردی سی اندر ہانجے اُہ
کجھ پتہ نہیں کس نگر وچ جا بیٹھی اکلوانجے اُہ

سورج جیوں جیوں نیڑے آندا اے رنگ اُگا بنہدا جاندا اے
خبرے کیوں دنیا تر بہندی اے ڈر خبرے کاہدا کھاندا اے

اس بھچا پرت نہ ڈٹھا اے اڈی نہ بھول تے لائی اے
سورج نے بیاں پہ نے مونہہ کالک دی الکھ مکائی اے

میں سمجھیا سورج مار چھڈی کر دتی رات حلال جئی
چرٹھدے کول ڈھلا خون جیہا تاہیوی کجھ بدلی لال جیہی

نہیں صبح سہاگن بن ٹھن کے اِک لال دوپٹہ لینا اے
اگلواندی ملنے نوں رستے وچ ڈیرہ کیتا اے

سبھناں دا سایہ سورج ای گھٹ گھٹ کے چھپیاں جاندا اے
اس بھنجی سوہل مٹو کڑی نوں اک قدری رنگ چڑھاندا اے

پھر چڑیاں وچھن میلن نوں اس تیج تے جوہر دکھانے نے
رشماں دیاں چمکاں پھڑیاں نے سب ستے لوک جگائے نے

تیجا سنگھ صابر

نام تیجا سنگھ اُپ نام صابر۔ پیو دا نام نانک سنگھ۔ چک نمبر ۱۲۰ نانک پورہ (لائل پور) دے جم پل
جنم ۱۶ مارچ ۱۹۰۷ء

پہلوں کجھ چر پنڈ وچ ہٹی کر دے رہے۔ گورو دے باغ دے مورچے وچ حصہ لین کارن قید کٹی۔ بندی خانیوں رہا ہو کے کجھ چر گھڑی سازی کر دے رہے۔ پھیر فوٹو گرافری شروع کر دتی۔ پر دل نہ لگا۔ اہ چھڈ کے کولمبیا کمپنی وچ گانے لکھن لگ پئے۔ اہناں گیت وی لکھے تے نظماں وی۔ واز کسے دنش، دی لکھی تے کوتا دی۔ اہناں دے گنجل دار یا ڈِنگے ٹیڈھے الکاراں توں بچویں، رس بھنے تے راگ سموئے شعر اپنے اندر اک خاص رس تے کھچ رکھدے ہن۔ اہناں اک ہفتہ وار اخبار سیناپتی دی جاری کیتا۔

اہناں دی پہلی لکھت پرچھانویں (۱۹۴۲ء وچ چھپی) اوہدے بعد یادگار۔ من مندر۔ چھنکار۔ پورب دا چانن۔ نری اگ۔ ودھے چلو۔ جگدیاں جوتاں۔ ساڈے کوی۔ لکھیاں۔ جو سب چھپیاں ہویاں ہن۔ بولی ٹھیٹھ تے سرل اے۔ کوتا دا عام رنگ روائتی اے۔

کلام دا نمونہ نظم "بڑا کجھ ہون والا اے" چوں تن بند:۔

ہونی ہن پرت کے پاسا اہ جگ پٹان والی اے
جیہڑی وی اے گھڑی آونی اوہ ہو طوفان والی اے
کتے اگاں بجھاوے گی کتے اگ لاون والی اے
کسے نوں کھوان والی اے کسے نوں کھان والی اے
خزاں نے ہس پئیاں ایں ایناں کجھ ہون والا اے
بڑا کجھ ہون والا اے، بڑا کجھ ہون والا اے

جنہاں نوں کچل دِتا اے اوہ کچلے زہر جے لوکو
جیہڑی اج چپ ورتی اے ایسے وچ قہر جے لوکو
ایسے وچ نور چھپیا اے جیہڑی اج گہر جے لوکو
ہنیری چوں ای جمنا ایں صبح دا پہر جے لوکو

دلاں چوں بھڑک کے بھانبڑ ہنیرا ہون والا اے
بڑا کجھ ہون والا اے بڑا کجھ ہون والا اے
کماناں بہت لفیاں نے او تیرو ہوش وچ آؤ
زنجیراں تڑک رہیاں نے اسیرو ہوش وچ آؤ
پَینے نے تاج بغلی وچ فقیرو ہوش وچ آؤ
ہر اک ذرّہ ای باغی اے امیرو ہوش وچ آؤ
لہو دے نال ای صابر زخم ہُن دھون والا اے
بڑا کجھ ہون والا اے بڑا کجھ ہون والا اے

نظم بھین دا پیار دے کجھ بند

بیٹھی تکونڈی وچ بھین سوہنے ویر دی — زمیں اُتّے مڑ مڑ اوہ لیکاں لکیر دی
پئی جاپدی اے کردی خیالی تصویر دی — ہنجواں دے ساگر خیالاں نال چیر دی
چونک وچ بیٹھی بیٹھی گلاں کرے من نال
ربا کویں میل ہووے چھوٹے ہوئے دے ہن نال

اپنے وچ روٹی ویل توے اُتّے پائی جا — اگ ہیٹھاں ہوکیاں تے آہاں دی جلائی جا
ایسی کوئی یاد دی چوانی سینے لائی جا — اِہ بھین آکھ کے تے صورت ٹکائی جا
ویر تیرے نال جا کے نال ویل دی جے جان کے
روٹی میرے ہتھاں دی جے کھانویں اج آن کے

اوس پاسے توے اُتّے روٹی پئی پکدی — بھین شودی مڑ مڑ بوہے وَل اے تکدی
ہنجواں نوں ٹیر ٹیر سیک پئی اے ڈکدی — بھُکھی اے پریم دی نہ تھکدی نہ اکدی
پھُلکا جاں توے اُتّے ہو گیا تیار اے
رِکسے کہیا بوہے اُتّے "ست کرتار" اے

ہرندر سنگھ روپ

نام ہرندر سنگھ تخلص روپ پتا دا نام گیانی گوربخش سنگھ بیرسٹرایٹ لاء امرت سر دے وسنیک
جنم امرت سر ۱۹۰۷ء جلانا جنوری ۱۹۵۴ء

خاندانی تے جاندرو گیانی۔ طبیعت دے بڑے ملنسار تے سبھا دے نرل۔ ساری عمر علم دی ٹوہ جوہ وچ بیتت کر چھڈی۔ شعراں دا شوق جوانی سمے ہویا۔ ۱۳۔۱۴ ورھے جدی جائداد دے جھگڑیاں بکھیڑیاں وچ اُلجھے رہے۔ پر ایہدے باوجود لکھن پڑھن تے ادبی کماں وچ ڈھیر حصہ لیندے رہے۔ شعراں دی سدھائی لئی لالہ دھنی رام جی چاترک دے چرنیں لگے۔

ایہناں دا نظاں دا پہلا مجموعہ "نویں پنڈھ" ۱۹۳۸ء وچ۔ دوجا "ڈونگھے ویہن" ۱۹۴۲ء تے روپ لیکھا ۱۹۴۷ء وچ چھپے۔

اخیر ۲۵ جنوری ۱۹۵۴ء نوں جدّی ملک دی بھٹیا ہو گئے۔ تے متر دے بھرا دی گولی دا نشانہ بن کے چلانا کر گئے۔ کلام دا نمونہ "شام سنگھ دی وار" چوں

بھوتر گئے نے ڈوگرے پاپی ہتھیارے   شام سنگھ نے دیکھ کے اونہاں دے کارے
اگے اپنی اُپٹ رہے جڑھ آپ نکارے   بھلّے نہ رنجیت نوں کریاں دے مارے
بھوسے کرن انگریز توں جس قول وسارے   نہ جائے پرگنے نہ خوف چتارے
ٹیپو جیہے سلطان دی پاڑے تے مارے   آیا دیتاں کرن سی اج راج سوارے

غزل دے کجھ شعر

اپنی دکھا کے مایا سب نوں ہی پھسایا   کرماں دی راس رچ کے ہر اک نچا لیا
جو دل وچ آئی کیتی کیتی بنا صلاحوں   باہمن سرے چڑھایا شودر رُسا لیا
حوراں دے دین جھانسے اپنی جلان خاطر   جس نوں ملی نہ ایتھے اُس کیہ بھلا لیا
کہندے نیں حق دی کہہ حق کس طرح سناواں   منصور نے سنایا تاں کیہ مزا لیا

دیویندر ستیارتھی

نام تے تخلّص دیویندر ستیارتھی۔ پیو دا نام لالہ دھنی رام۔ موضع بھدوڑ ضلع سنگرور (ریاست پٹیالہ) وچ ۲۸ مئی ۱۹۰۸ء نوں جنم لیا۔ مڈھلی تعلیم ایتھے ای حاصل کیتی۔ ۱۹۲۷ء وچ وشو ودیالے دی پڑھائی چھڈ کے نس ٹرے تے وِیہ ورھے بھارت، برما تے لنکا دی یاترا کیتی۔ بنگال پہنچ کے شری رابندرا ناتھ ٹیگور دے چرنیں لگے۔ پر اِہ وِیہ ورھے ایتھاں ضائع نہ کیتے۔ سگوں ایہناں وچ لوک گیت جمع کردے رہے۔ تے ۱۹۳۶ء وچ ایہناں لوک گیتاں دا سنگرہ "گِدّھا" گورمکھی وچ ترتیب دے کے چھپوایا۔

مُلکی ونڈ دے بعد دِلّی چلے گئے۔ پہلوں انڈین کونسل آف اگریکلچرل ریسرچ وچ "ساہتک سمپادھک" دا کم کردے رہے۔ فیر ست ورھے بھارت سرکار دے ہندی ماسک پتر "اُجکل" دے ایڈیٹر رہے۔

پنجابی وچ ایہناں دے لوک گیتاں دے مجموعے "گِدّھا" تے "دیوا بلے ساری رات" ہَن۔ ایہناں دی اپنی پنجابی کوِتا دے مجموعے "دھرتی دیاں واجاں" "مڑھکا تے کنک" "بُڈھی نہیں دھرتی" تے "لک ٹُنوں ٹُنوں" چھپ چکے ہن۔ کوتا توں سوا پنجابی نثر وچ کہانیاں دے مجموعے کُنگ پوش، سونا گاچی، دیوتا ڈِگ پیا۔ تے اِہناں توں سوا ہندی وچ ڈھیر نظم نثر دیاں پستکاں لکھیاں ہن۔ اِک انگریزی وچ وی لِکھی اے۔

قلم وچ روانی، خیالاں وچ اُڈاری تے رس لوچ سوہنا اے۔ کلام دا نمونہ "لک ٹُنوں ٹُنوں" چوں نظم پوہ دیاں دُھپاں:

نَین مَلدیاں جاگدیاں سُٹر کاں — سُورج اُگیا پوہ دی جھول
یاداں وانگوں کرناں پھُٹیاں — وَنجھلی سُر لاٹواں دا بول

پُوچھل چگک ہنس تری پیٹھوری — پوہ دی ہیک نہ منّے تول
جھُنّب مار کے بیٹھیاں دُھپاں — دُھنداں کر دیاں سیت کلول

کھیڈن دُھپاں "چڑیاں پھر ہنچے" — پوہ پالے دا وَجدا ڈھول
ساڈے ساہیں ساہ رَلا کے — جیکن پوہ رہیا کجھ ٹول

پوہ جے پُراناں وَڈ وڈیرا — ہر توڑ ہا کوئی مَیں اَنبھول
پوہ دُھپّاں جیوں کنجکاں اُٹھراں — کر دیاں گُتّاں جوڑے گول

پوہ دُھپّاں دار دیاں گھٹّاں — ساہ نیڑے شاہ رگ دے کول
بیٹھن نیڑے جھُنّب وگا کے — لائی لگ جاں ڈانواں ڈول

نظم "میری ناجو نار"

میری ناجو نار

نہیں کوئی ہیر تے میں ہاں رانجھا
پھیر وی ساڈا جیون سانجھا   دُکھ سُکھ سانجھا

عشق جھناں وِچ دُور رتیکناں   لمّی تاری
کاش اسیں وی لا سکدے
تے دھا گل وکھری پا سکدے   ہے پیاری

کیہ بُھد سچ مچ ہیر دے
تن بو ہتے سوہنے کُوڑے پتّے
میری ناجو دے بُتھاں کولوں   نہیں نہیں مَیں نہیں تن سکدا

مَیں ہاں راہی، پیریں چکّر
اَت لمیاں واٹاں دے سڈّے
نِت میرا دل سُندا   تے سر دُھن دا

میری ناجو نار سدا تیّار
چلاں جدھر مَیں چلدا
نہ ہس کے نہ رو کے
نیناں وچ نین پرو کے
آکھے مَیں نہیں جاناں   دے کیوں کریں دھگاناں
مَیں بھُلّی ویاہ کرا کے   من پچھوتاناں

بھانویں نک میری جو دا   کجھ بے ڈھولا
گل چوں جھا کے مٹھ ہڈیاں وی   ٹھ شکھ ہولا
باقی وی منہ متھا سارا   مساں گذارا
پر میرا دل کھاوے   اُس ول سدا ہلارا
کالے ٹمیالے والاں ول   کالے مدھ ماتے نیناں ول

شیر محمّد ناصر

نام حکیم شیر محمد تخلص ناصر پیو دا نام حکیم الہ دین قوم سندھو لاہور دے وسنیک جنم ۱۹۰۰ء۔ نوں دس ورھے دی عمر وچ شعر آکھن دی چیٹک لگ گئی۔ باراں ورھے دی عمر وچ قرآن مجید حفظ (کنٹھ) کیتا پیو کولوں حکمت پڑھی۔ جدی پیشہ حکیمی اے۔ سو ایہو دارو درمل تے علاج معالجہ کردے ہن۔

نویں دور تے نویں رنگ دے شاعراں چوں ہن، جیہڑے یار دیاں کالیاں زلفاں، کنگھی پٹی تے چہرے مہرے دے جھگڑیاں توں پرے رہ کے نیچرل تے سماجک کوتاں دے حامی کار ہن۔ مشاعریاں جلسیاں وچ بڑی آدر عزت نال بلائے جاندے ہن۔ شعراں وچ روانی تے یکہائی اے۔ ایہناں دے کلام دے چار پنج ٹریکٹ چھپ چکے ہن۔ ایہناں دیاں نظماں چوں ہند ابن فضل ربی، لاہور دی سیل، ساقی وغیرہ مشہور ہن تے بڑیاں پسند کیتیاں گیاں ہن۔

نمونہ۔ "میرا دیس":

میرے دیس دیا مجاہد بھرا اوا — تیرے دیس جیہا نہیں جگ تے ہونا
خدائی خزانے لکائی کھڑا اے — ایہدا ذرہ ذرہ ایہدا کونا کونا
کتے کنک کھاندی اے لچکاں تے لچکاں — کتے ہک کڈھی کھلوتا اے پونا
تے کدھرے کپاہ دی اے کھڑ کھڑ ہسدی — کتے چھلیاں نہیں سماوندا اے جھونا
کتے چھوٹے پیئے دھو وچ گنگ دے نیں — کتے پاکھلوتی اے سرہیوں دی سونا
تے موٹھاں دے ہوناں چوں ڈھلن پئے ہاسے — کتے منگی دا مانگ کڈھ کے کھلونا
کتے مصری دی کسر پئے کرن پوری — تے ماکھ دی سفیدی دی دھوئے پئی دھونا
تیرے دیس دی پٹ کن دے اگے تاں — کیہ ہوراں دے ریشم تے پٹ تے کھلونا
تیرے دیس دا پانی چاندی اے خالص — تیرے دیس دی مٹی پارسے دا سونا
کری جا وطن دی توں خدمت کری جا — خوشی نال دولت دے کوٹھے بھری جا۔

نظم لاہور دی سیر وچ "ہیرا منڈی" دا ذکر انج کردے ہن

اس منڈی دا کیہ چھنڈاں ایں ایہ ای جگوں باہری منڈی — نہ جنساں نہ تکڑی وٹے، تے نہ جھو کال کھاوے ڈنڈی

ایتھے وِکن دھیاں بھیناں، ماواں دی وی پے جاندی منڈی — اس منڈی دی ہر اک تیویں رات سہاگن دن نوں رنڈی
سودا لیں تے ویچن والے، دونویں نیں کھچّاں دے کچّے
نچ موڑ توں منڈیا نچ

شاموں شام تے اکڑ دُکڑ، جتھوں وجن باراں باراں — دیہہ ٹانگے تے ٹانگہ وجے، دیہہ کاراں تے وجن کاراں
نقلی روپ فریبی رنگن، الہڑ بنیاں بُڈھ مٹیاراں — سچّی مچّی بندے موہ لے جھوٹھی موٹھی دیاں پیاراں
طبلے کھڑکن، گھنگرو چھنکن کون کہوے شیطاناں ! نچ
نچ موڑ توں منڈیا ! نچ

ایہ منڈی اُو نقلی جنّت، دِکن نقلی حوراں غلماں — جھوٹھے دے بانے جھوٹے گہنے، جھوٹا گوٹا جھوٹا سلماں
وڈے وڈے نواباں دے پُت ایتھے دیکھے پھردے چلماں — اُچے اُچے عالم وی کئی رُڑھ گئے ایتھے سنے ای علماں
دین دُنی توں نہ بچے گئے اوہ جنہاں نوں پئی ایہدی لچ
نچ موڑ توں منڈیا! نچ!

نظم ہذا من فضلِ ربی دے پہلے دو بند:-

رب رکھے دیس اساڈے نوں
جہندے وِچ سارا دھڑ اِہدا
اِس دیس دے بوٹے بوٹے وِچ
اِہدے وِچ ہر شے بن دی اے
دنیا دے ہیراں دیاں کچ

بگلاں منہ مٹی کر دی سی
مینہہ دے تے تر تر چوندا سی
کوٹھے دی چھت پئی ڈھیندی اے
کہندا سی کوٹھا چھڈ دے جا
ہن کوٹھی نویں بنائی سانے

ایہہ بن گیا رب سببّی اے
چڑھدے وِچ بانہہ اِک کھبّی اے
دنیا دی دولت دبّی اے
ایہہ دیس بڑا کرتبی اے
شکر اے، ساڈی دی پھبّی اے
ھٰذا مِن فضلِ ربّی اے

جس کوٹھے دیوچہ رہندے سال
مُڑ کندھاں دنیاں کھہندے سال
مالک نوں جد دی کہندے سال
مُڑ ماری دے ڈر بہندے سال
کجھ لگ گیا ڈھو سببّی اے
ھٰذا مِن فضلِ ربّی اے

درشن سنگھ آوارہ

نام درشن سنگھ تخلص پہلوں دلجیت فیر آوارہ پیو دا نام بھائی عطر سنگھ کالا گوجراں ضلع جہلم دے وسنیک ۳۰ دسمبر ۱۹۰۶ء نوں کالا گوجراں وچ جنم لیا۔ فیر ہوش سنبھالیا تے گوجرانوالے آ گئے۔ ایتھے ۱۹۲۳ء وچ خالصہ ہائی سکول گوجرانوالے توں دسویں پاس کیتی۔ جدی پیشہ بزازی دا کم سی۔ پہلوں ایہو کم کردے رہے۔ فیر ملکی ونڈ پچھوں پٹیالہ چلے گئے تے گز نال کپڑا مینا چھڈ کے محکمہ پنجابی پٹیالہ دی ملازمت کر کے "قلم دے دھنی" بن گئے۔ تے ایس طرح پنجابی ادب دے پکے سیوادار ہو گئے۔

۲۳-۱۹۲۲ء وچ پنجاب دا سیاسی رنگ پورے جوبن تے سی۔ انگریز سرکار دے خلاف ننگیاں تقریراں بے دھڑک کوتاواں تے کھلے ڈلھے جلسیاں دا زور سی۔ اہ وی سیاسی رنگ وچ رنگے گئے تے اینہاں دیاں باغیانہ نظماں دا پہلا سنگرہ (مجموعہ) بجلی دی کڑک ۱۹۲۳ء وچ چھپیا۔ ایہدے نال ای بابا نیر وزدین شرف دی کتاب دکھاں دے کیرنے چھپی۔ انگریز سرکار نے دوویں کتاباں ضبط کر لیاں تے زیر دفعہ ۱۲۴ الف مقدمہ چلا کے شرف ہوراں نوں تے بندی خانے وچ بند کر دتا۔ پر اہ "مفرور" ہو گئے۔ ا جیہے کہ

جے گم ہووّاں تے ہڈی تک لبھ سکے نہ کاں میری

انگریز سرکار دے کانواں بتیری ونڈ بھج کیتی پر اہ کدھرے قابو نہ آئے۔ اینہاں دناں وچ اہ دلجیت تخلص کر دے سن۔ پھیر مفرور ہون کر کے کدی تخلص "بچل سنگھنا" کدی "دکھی مردا" کدی "لنگڑا" کدی "بچل" ورت دے رہے۔ ایس "مفروری" دے زمانے وچ کشمیر، یو پی۔ راجستھان وغیرہ دی "یاترا" کیتی تے مڑ ایس طرح چنگے چوکھے "آوارہ" ہون کر کے تخلص "آوارہ" اپنا لیا۔

اینہاں دیاں نظماں دا اک مجموعہ "بغاوت" کوئی بارہ وار چھپ چکا اے۔ تے ایس وچوں بغاوت دی چوکھی بو باس آوندی اے۔ ایس توں سوا ہور لکھتاں اہ ہن۔ جنہاں وچوں ہل چل ملکی ونڈ دے بعد چھپی تے آندگیاں (غزلاں دا سنگرہ) اجے چھپن والی اے۔

سورگ نرک (۴ سو صفحے دا اک سماجک ناول) جیون چول (چھوٹے افسانیاں دا مجموعہ) پردیسی سجن آئے (سوا چھ سو صفحے دا سماجک ناول) اینہاں توں سوا عمر خیام دی رباعیاں دا پنجابی ترجمہ اینہاں ۱۵۰ رباعیاں دا مجموعہ "ستاں نمی" ڈرامہ تے کجھ انگریزی ترجمے ہن۔ کجھ بچیاں دیاں کتاباں جو نصاب وچ

شامل ہن۔

جذبیاں وِچ اُمنگ تے ترنگ۔ قلم وچ تُندی تے تیزی تے خیالاں وچ بغاوت دے نال دیش پیار دی جھلک ڈھیر اے۔ کلام وچ روانی تے رس لوچ سوہنی اے۔
غزلاں چوں کجھ چونویں شعر

وانگ پُھلاں چوبھ اُتے چوبھ کھاندے رہی دائے
پھر بھی اپنا اِہ سبھا اے مُسکراندے رہی دائے
بھانویں رنداں نال نہ گھُٹ دوستی گوُڑھی ہنیں
صوفیاں توں پر ذرا دامن بچاوندے رہی دائے
کوئی پچھے تیر دی کوئی کھان والی چیز اے
سجناں دے تیر پر ہس ہس کے کھاندے رہی دائے

میری پربھات بھگتن شام دے پچھّن نے زندانہ — میرے سچّے خدا دا گھر میرے کھیتے جے میخانہ
اُلّدی جا صُراحیاں زاہداں دے ساہمنے ساقی — چھلک جائے نہ جد تک رندی دی توبہ دا پیمانہ
نہ مسجد وِچ کدی وڑیاں نہ روزے نے کدی رکھے — زکوٰتاں خیر ے ہُن اُنہاں گناہاں دا ای جرمانہ
اِہ اُنہے جام ساقی جا پیا اُڈنے پیا کال نوُں — ترہیہ میری تے پئی منگدی اے میخانے دا میخانہ
ہلا کے کھنب دیوے کیہہ ہیں شعلے دی بجھا سکناں
جو سڑ کے سادا اے ہو جاندا اُہ ہو سی ہور پروانہ

شیخ جی رہندے او جنّت دے تصوّر وِچ ہمیش
بھُلّے چُکّے ساڈی دُنیا وِچ ای آ جایا کرو
اس فرشتے بن توں جد وی ہو پوُے جیوڑا اُداس
آ کے میخانے دے وِچ اِنسان بن جایا کرو

گیانی سوہن سنگھ سیتل

نام سوہن سنگھ گیانی تخلص سیتل پیا دا نام سردار خوشحال سنگھ پنڈ کادی ونڈ تحصیل قصور (لاہور) دے جم پل۔جنم ۷ اگست ۱۹۰۹ء

پہلوں گور مکھی پڑھی۔ باراں سال دی عمر وچ سکولے پڑھنے پئے ۱۹۳۰ء وچ گورنمنٹ ہائی سکول قصور توں دسویں پاس کیتی۔فیر ۱۹۳۳ء وچ گیانی (آنرز اِن پنجابی) دا امتحان پاس کیتا۔ کالج وچ داخلہ لین لئی وی سدھر سی پر گھر گرہست دے رُجھیویں سببوں اِہ سدھر پوری نہ ہو سکی۔

کوتا لکھن دی لگن چھوٹی عمرے لگ گئی۔ آپ لکھدے ہن: "میں بڑی چھوٹی عمرے "کوتا" جھرنی شروع کر دِتی سی۔میری عمر اس ویلے پندرہ ورھے توں وی گھٹ سی۔سکول وچ پڑھدیاں میرا میل مولوی فقیر حسین نال ہو گیا۔اوہ بڑے چنگے دل ڈالے سجن سن۔اُہناں دی وجہ نال مینوں اُردو وچ شعر لکھن دا شوق ہویا۔جو اس طرح دے سن۔

کروں تعریف کیا اُس کے حسن کی
کیا صورت پری جلوہ فگن کی
نظر ٹکتی نہیں اس مُرخ رُو پر
کہ ایسی چمک ہے اُس کے دہن کی
کیا طاقت بھلا ہے مہر و ماہ میں
جھلّیں اِک جھال جو اُس کے حسن کی
مرنے کے بعد سیتل اپنی کریں گے کوئی
کرتے ہیں ہم جہاں میں گزرے ہوؤں کی باتیں

اودوں میں ستویں وِچ پڑھدا ساں تے ایس عمر دے ودیارتھی لئی ایہو جیہے شعر وی بڑی مہانتا رکھدے ہن میں اِک دو سال اُردو وِچ لکھدا رہیا پر من نہ پسیجیا۔ تے میں فیر پنجابی وِچ لکھنا شروع کر دِتا۔"

۱۹۲۸ء وِچ پہلی نظم رسالہ کوی کلکتہ وِچ چھپی۔ فیر پریتم۔ پھلواڑی وغیرہ اسک پتراں وِچ کلام چھپدا رہیا۔ ۱۹۳۵ء توں سکھ دھرم دے پرچار دا کم شروع کر دِتا۔ اِنج میں "ڈھاڈی" بن گیا تے پنڈ پنڈ دی سیر کیتی۔ تے سکھ اتہاس بارے کوئی ستر اسّی واراں لکھیاں۔ تے نال نال گیت وغیرہ لکھدا رہیا۔

اِہناں دی اِک گیتاں دی کتاب کیسری دوپٹہ ۱۹۵۶ء وِچ تے "ہجروں میں گیت لکھدا ہاں" ۱۹۵۸ء وچ چھپیاں تے ہور لکھتاں دی سوچی (فہرست) اِہ اے۔ ڈھاڈی واراں (کئی کتاباں) سیتل کرناں۔ سیتل سنیہے۔ سیتل ہنجو۔ سیتل ہلارے۔ سیتل بھرنگاں۔ سیتل پر سنگ۔ سیتل پرکاش۔ سیتل تاہنگاں۔ سیتل ترانے۔ سیتل واراں۔ سیتل چھمکاں۔

سیتل انگیارے۔سیتل رمزاں۔سیتل اُمنگاں۔سیتل سوغاتاں۔ وہندے ہنجو۔سجرے ہنجو۔ دل دریا۔ وغیرہ کوئی ستّر دے قریب ہن۔

دیس وی ونڈ دے بعد قادی وِنڈ (قصور) چھڈ کے زیرہ (فیروزپور) جا وسے۔پھر ستّراں نوں واہی گاہی سونپ کے آپ لدھیانہ آ گئے ہن۔تے ایتھے اِی کتاباں لکھدے چھاپ دے ہن۔کلام دا نمونہ ؎

بھابی میری گُت نہ کریں   مینوں ڈر سپنی توں آوے
دیکھ تیرے پُھل چڑیاں   میرا من اُڈنوں ہیں رہندا
پُھل کے جے شیشہ دیکھ لاں   کِسے ہور وا بُھلیکھا پیندا
تیرے متھے پندی دیکھ کے   میرا اندرنل جیا للچاوے
بھابی میری گُت نہ کریں   مینوں ڈر سپنی توں آوے

توں تاں بنت سنگ مل دی   نالے سُرمے دی کچھری ایں دھاری
میں وی اُنج تیرے ہان دی   پر اکھیاں چ شرم کوآری
دھیاں مٹیار ہو گیاں   بابل نوں کون سمجھاوے
بھابی میری گُت نہ کریں   مینوں ڈر سپنی توں آوے

ٹپ نی جوانیے ٹپ ٹپ ٹپ
حد نہ چھڑپ بھانویں لکھ وار ٹپ
ٹپدی جوانی دیکھ ٹپدا جہان نی   تینوں دیکھ ٹپدے مموسے شراں نی
ٹپے تیری گُت جویں چمن تے سپ
ٹپ نی جوانیے ٹپ ٹپ ٹپ
ٹپن دے دن تیرے ٹپنوں نہ سنگ نی   رہے نہ اُدھوری کوئی دِل وچ اُمنگ نی
رستے اُتے ٹپ بھانویں ناگاں اُتے ٹپ
ٹپ نی جوانیے ٹپ ٹپ ٹپ

اقبال دائم

نام محمد اقبال تخلص دائم پنڈ واسو۔ منڈی بہاؤالدین (گجرات) دے وسنیک۔ پیدائش ۱۹۰۹ء جد ذرا سُدھ بُدھ بھتری پڑھائی ول دھیان کیتا۔ پر اُستاد کولوں اجے تھوڑا جیہا ای سبق لیا سی کہ عشق مجازی نے اپنی پٹی لالیا۔ تے میاں احمد یار گجراتی وانگوں اوہ وی کسے دے نیناں دا شکار ہو گئے۔ پڑھائی چھڈ دتی۔ کجھ چر بعد اوہ پنڈ جھلانہ (منڈی بہاؤالدین دے نیڑے اے) چلے گئے تے دل دی لگی بجھان دا راہ پچھن لئی بابا میاں خاں کول پہنچے۔ اُنہاں مجازی ولوں موڑ کے حقیقی ول لا دتا تے اہناں دل دے جذبیاں خیالاں نوں ڈھولن لئی پنجابی شاعری دی ٹُرن لئی۔

اہناں ہن تک کئی قصے لکھے ہن۔ جنہاں چوں اکثر چھپے ہوئے ہن جویں سوہنی مہینوال۔ یوسف زلیخا۔ کملی پوش۔ ہیر سیال۔ مرزا صاحباں۔ ابراہیم ادھم۔ تفسیر یوسف۔ ترجمہ مثنوی بو علی قلندر۔ سیف الملوک۔ لیلیٰ مجنوں۔ پنجابی سہاگ۔ پریم راگ۔ شاہنامہ کربلا۔ فاطمہ دا لال۔ شہزادی نور اقبال تے شاہ مراد وغیرہ۔

اِہناں دے شعراں وچ جھناں والی روانی اے۔ زبان بیان دا وا اے۔

کلام دا نمونہ شاہ مراد نور اقبال چوں

کدی روپ سہاون رانی دے دریا ۔۔۔ لشک چلیندیاں چھوہراں متکے سیس ٹکا
لک ریشم دی گنگیاں ٹُردیاں کنی چا ۔۔۔ چوندیاں لٹکن ناگناں راہیاں ڈنگ چلا
لٹ مارن فوج سکندری کوئی نیناں سان چڑھا ۔۔۔ ٹھمکن ٹھمکن مورنیاں بانکے پیر اٹھا
کرن غلام اک جھات تکیں پریاں نوں شرما ۔۔۔ گھٹا چڑھاون گوریاں اکھیں سرمے پا
گھمراں پان کواریاں گیت سوہیلے گا ۔۔۔ دیہیاں پچھے ریشمی ڈھاک ٹُرن لچکا

سوہنی مہینوال چوں

سوہنی سوہنیاں نوں بھانڈے زین کارن سپجے رب دا نام چیتار اٹھی
پری حور ہر نور جیوں ہر جوبن کر دی ناز انداز ہزار اُٹھی
جویں ابر وچوں خورشید نکلے نویں رُخوں نقاب اُتار اُٹھی
ہتھ پیر سوار کے نال نخرے نالے زلف دے دام کھلار اُٹھی

نخل عیش سرسبز جلاوے نوں مثل برق آتش شعلہ نار اُٹھی
غوطہ مار غواص گجرات وچوں سو چا کے بلخ بخار اُٹھی
لگے گھڑی نار دی پابندی ہن سامنے کرن شکار اُٹھی
عین عین عینین بندوق ترکی قاتل جان کردی مار مار اُٹھی
عزت بیگ غریب دی موت بن کے حسن غضب دی کھچ تلوار اُٹھی
دائم پتلی حسن دی زا جادو کوئی کرن نرالڑی کار اُٹھی

یوسف زلیخا چوں پنج شعر

برقعہ پوش ماہی ڈاچی والیا او مینوں ترسدا چھڈ کے جاہ ناہیں
تیرا سنگ ترٹ دیاں جند چلی بھاگی ملن نہ ملن پرواہ ناہیں
تیں وچ گھگڑا عجب اسرار کوئی تیرے جیہا عالی جاہ ناہیں
جس گھڑی دا بیلیا آن ملیوں رہی کسے دی مجھ نوں چاہ ناہیں
یوسفا ورحے ناگ تاثیر تیں وچ ماسہ شک شبہ اشتباہ ناہیں
میں کدا آکھناں ہاں رُخوں لاہ پردہ جم جم رکھ پردہ پردہ لاہ ناہیں
ڈاڈھی سانگ وچھوڑے دی مار کے تے بیلی عرش دا کنگرہ ڈھا ناہیں
جویں دندڑے نی غم غمخوار بن کے ایتھے ویر بھائی درد خواہ ناہیں
تیرے جان کنوں پنکھی جان تڑفے میرا ساہ وچ اٹک دا ساہ ناہیں
ملاقات دا نام معراج دائم رکھ لاج میری سٹ جاہ ناہیں
پنج دریا عرف آئینہ معرفت وچ بینت ہن ۔ نمونے دا اک بینت

مثل شہر دیار بازار مٹی قصر خسروی تاج محل مٹی
مٹی کھلی کھلوتڑی مٹ جاندی جدوں دیکھدی مٹی دل مٹی
مٹی دل ہندی مٹی گل جاندی مٹی نال جدوں کردی گل مٹی
دائم مٹی دا مٹی نوں مان کوڑا ہو جاوناں ایں اج کل مٹی

فضل الدّین بخت

نام فضل الدّین تخلص بخت۔ پیو دا نام چودھری حسن دین۔ لاہور دے وسنیک۔ جنم ۱۹۱۰ء۔ تھوڑا جیہا علم پڑھ کے ٹھیکیداری تے آڑھت وچ رُجھ گئے۔ اج کل سبزی منڈی لاہور دے چونویں آڑھتی ہن۔ تیرہ چودہ ورھے دی عمر وچ شاعری دا شوق ہویا تے میاں حسن دین حسنؔ دے شاگرد ہو کے شاعری شروع کیتی۔ بڑے ہس مکھ، مِلنسار تے سیتی سبھا دے ہن۔ رب دی مہر نال خانہ کعبہ دے حج تے حرمین شریفین دی زیارت دا شرف حاصل کر چکے ہیں۔ کلام یا نعتیہ ہے یا مجازی رنگ وچ۔ اہناں دے کلام دے کجھ مجموعے 'خیال بخت'، 'بخت دے بھرے خزانے'، 'بخت دیاں تِن گلاں' تے 'بخت دے عقیدت دے پُھل' چھپ چکے ہن۔

اِہناں دا پہلا شعر اِہ اے:

یَیں عشق دی کیتا تے کیہ کیتا کامیاب تقدیر نہ ہون دِتّا
جے معشوق دی ملیا تے کیہ ملیا دامن تک نہ اوس نے چھوہن دِتّا
جذبہ دل دی ملیا تے کیہ ملیا میل یار جس غیر نہ ہون دِتّا
بختؔ بخت کیہ ملیا جس داغ ہجراں آپ وصل دیاں نہ دھون دِتّا

کلام دا کجھ ہور نمونہ:

حشر تیک اِہ میلا نہیں ہو سکدا آسمان لے سارے جہان دا بخت
ہر اک تارے اندر ڈھلکاں ماردائے ویکھ کسے نہ کسے انسان دا بخت
اِہناں کھڑکیاں توں جھاتی پاوندائے دِر مصطفےٰ تے مسلمان دا بخت
ملک فلک دے بختؔ حیران ہوئے جدوں ویکھیا اہلِ ایمان دا بخت

کالے والے ہنیر جوانیاں دا دِسّے کُجھ نہ ایس ہنیر اندر
پُوری نظر توں ورتنا گھٹ سمجھن آ جاندے نے کئی ایس پھیر اندر
اُہ جوان جو غلطیاں رہے کردے کالی شام دی شام سویر اندر
بختؔ چِٹیاں نے روشن آن کیتی ہُن تے نیکیاں دے لائے ڈھیر اندر

بلدیو چندر بیکلؔ

نام بلدیو چندر، تخلص بیکلؔ۔ پیو دا نام ہری چند۔ امرت سر دے وسنیک۔ چاترک جی دے شاگرد۔ جنم ۱۹۱۲ء۔ دسویں جماعت پاس کر کے گیانی دا امتحان دتا۔ پہلوں پنجابی پریس امرت سر وچ کمپوزیٹری کردے رہے۔ پھیر کجھ چر فلم کمپنیاں وچ کم کرن دے بعد امرت سر وچ کتاباں دی ہٹّی کھوہل لئی۔

کوتا دا شوق بچپن توں اے۔ سبھا شرمیلا، طبیعت ہس مکھ، کوی درباراں وچ گا کے شعر پڑھدے تے داد لیندے رہے۔ چاترک جی دے شاگرد ہوئے۔ اہناں کوں شعراں دی سدھائی کراندے رہے۔ فلماں وچ کم کردیاں ہویاں فلم سوہنا اس، لیلیٰ مجنوں، میرا پنجاب، میرا ماہی، راوی پار لئی پنجابی گانے لکھے۔

اہناں دیاں نظماں دے مجموعے ست رنگی پینگھ، عرشی درشن، جیون لہراں، مٹھے مہنے، بیکل دے گیت چھپ چکے ہن۔

کلام وچ مٹھاس تے بوچ اے تے اگاں ودھن دی سدھر تے حوصلہ۔

کلام دا نمونہ۔ پیا دی جوگن دا اک بند:

پئی ٹھنڈ وچ ٹھر ٹھر کردی اے — پئی پالے دے نال مردی اے
تن تے پاٹیاں لیراں نے — دکھاں تے دکھ پئی جردی اے
ہوا پئی اوس نوں جھنبدی اے — اُہ تھر تھر تھر تھر کنبدی اے

اک گیت دے دو بول:

ویٹی میری مروڑ نہ چھّناں نازک ونگاں توڑ نہ چھّناں — شاہلا چھوہیں جوانیاں مانیں مڑ جا آ کھا موڑ نہ چھّناں
پیار میرا بھرما نہ مڑ کے ٹٹیاں نوں ٹنکا نہ مڑ کے — ستی پیڑ جگا نہ مڑ کے ٹٹیاں نوں ٹنکا نہ مڑ کے
ٹٹیاں تاراں لکھ ٹنکایاں ٹنک پئی پر تان نہ نکلی — تیرے درد وچھوڑیاں اندر لجھدی رہی پر جان نہ نکلی
پلو پلی وچ ہسدے ہسدے توں تے کھوہ لئے گیوں ہاسے — توں کیہ جانیں روندے دل نوں ہوندی رہی میں کویں دلاسے
ہنجواں دے ہڑھ بدھے ہوئے بدھے رہن دے توڑ نہ چھّناں — ویتی میری مروڑ نہ چھّناں نازک ونگاں توڑ نہ چھّناں

عالم سیاہ پوش

اصل نام محمد حسین عرفی نام بابا عالم سیاہ پوش پیو دا نام میاں فضل کریم قوم جٹ کلانور ضلع گورداسپور دے رہن والے سن۔ لاہور رہندے رہے ہن۔ جنم ۱۴-۱۹۱۳ء

کلانور سکول توں ورنیکلر مڈل کر کے بٹالہ آ گئے۔ ایتھے دسویں پاس کیتی۔ چوتھی وچ پڑھدے سن کہ پیو دا سایہ سر توں اُٹھ گیا۔ گھر وچ غریبی دا پہرا سی۔ پڑھائی اگاں جاری نہ رہ سکی۔ تے نانکے گھر چلے گئے۔ پر غریبی نے اوتھے وی سُکھ دا ساہ نہ لین دتا۔ بڑی تنگی ترشی نال ویلا بتایا۔

پیو کھاندے پیندے تاجر سن۔ پر سل دی نامراد بیماری نے تن سال وچ اُہناں دا انجر پنجر تے گھر دا تلا مُلا صاف کر دتا۔

دسویں کر کے عزیزاں قریبیاں دی منت سماجت کیتی۔ پر کسے بانہہ نہ پھڑی۔ ایس تے دنیا دلوں ول اُچاٹ ہو گیا۔ تے ۱۹۳۱ء وچ فقیر ہو گئے۔ تے بٹالہ وچ چوہدری فضل محمد دے لاریاں دے اڈے کول اِک حجرے وچ بیٹھ کے تن سال تپ جاپ کردے رہے۔ بولے تک نہ۔

ایس فقیری دا کارن اِک اِہ وی سی۔ کہ اِہناں نوں مرزے وانگوں اپنے مامے دی دھی نال پیار سی۔ پر اُہدے ماپیاں اِہناں نوں غریب تے ہیناں سمجھ کے اُہدا رشتہ کسے ہور تھاں کر دتا۔ ایس صدمے نے اِہناں نوں پاگل جیہا کر دتا۔ تے اِہ فقیر ہو گئے۔

ایس تِن سال دے تپ جپ وِچ اِک وی کسے نال گل بات نہ کیتی۔ تے اُکا چُپ سادھ لئی۔ فیر کھانا چھڈ دتا۔ تے ۲۱ دن بناں کجھ کھادیاں گذار دِتے۔ ایس تے لوکاں دی عقیدت تے منتاں دا رُخ ایدھر ہو گیا۔ اُہ بٹالے دے مشہور جوڑیاں دے واجے نال لین آئے۔ اگوں ہزاراں نے استقبال کیتا۔ تے اِہ فقیر تے پیر منّے جان لگے۔

شاید اِہناں دے دُکھ بھرے ہو گیاں تے دل دیاں پیڑاں دا اِہ اثر سی کہ اُہ کُڑی اوتھے آباد نہ رہ سکی۔ تے طلاق ہو گئی۔ اُتے مُڑ فقیری دے تن ورھے بعد ۱۹۳۴ء وچ اِہناں نال اُہدا ویاہ ہو گیا تے اِہ فقیری چھڈ کے مُڑ دنیاداری دی کھیڈ وچ رُجھ گئے۔ اِہ اپنی شاعری بارے کہندے ہن۔

”شاعری دا شوق مینوں بچپن توں سی۔ کلانور رہندا ساں اوتھے۔ پنڈت گورپرشاد شاد دے جتن نال ”بزم زندہ دلاں“ قائم سی تے اُہدے مشاعرے ہندے سن۔ جنہاں وچ میاں مولا بخش کُشتہ۔ دھاتا سنگھ تیر

محمد حسین خوشنود۔ محمد الدین غریب، ندا امرتسری۔ نفیس خلیلی۔ علم دین خاکسار نے ہور شاعر حصہ لیندے سن۔ کشتہ صاحب نوں پہلی واری اوتھے ویکھیا ہیر سُنی تے بڑے متاثر ہوئے۔

اُردو شعراں وچ نفیس خلیلی کولوں اصلاح لیندے رہے پر پنجابی وچ اپنے اُستاد آپ ای رہے۔ مڈھلی شاعری اِہ سی ؎

زمیں بدلی زمانے دی ہوا بدلی ساری خلق بدلی اِہ جاناں بدلے
سب کجھ بدلے نہیں ذرا پرواہ مینوں جے نہ اک میرا مہرباں بدلے

مخولیہ رنگ وچ اِک دوست دی دوجی شادی تے لکیا

ع عشق دا ڈھا بیار ڈیڈا فیر روں تے تیر ہیں کپاہ بھئی واہ
اج کل دسے اسیں حسین ویکھے اُتوں چٹے تے وچوں سیاہ بھئی واہ
اسیں چین آرام لٹا بیٹھے اینویں گُت دا کھاہدا وساہ بھئی واہ
عالم یار نوں اِک وی نہیں ملدی دھیلے شاہ دا دوجا ویاہ بھئی واہ

پھر کجھ سیاسی شاعری کردے رہے جویں ؎

چل اوئے نتھو بنھ بسترا ٹُر چلیئے پردیس
پُت پنجاب دی ہتھ جنہاں دے لگے اُجاڑن دیس

"نون وزارت" بارے لکھی نظم دا اِک بند

ورڑوٹ دوستا زمانہ نہیوں کون دا — راج آیا نُون دا
محلاں والی چوہدرانی جھُگیاں تے تھکدی — تے روکیاں نہ رُکدی
لال لیڑا موہڑیاں تے سٹ کے شنوں دا — تے بھا تپچھے خُون دا
ورڑوٹ دوستا زمانہ نہیوں کون دا — راج آیا نُون دا

شعراں وچ طنز بڑی سوادلی تے زوردار اے۔

بلونت گارگی

نام باوا بلونت گارگی۔ پیو دا نام ٹھاکر دینا ناتھ۔ پنڈ نیشٹہ (اٹاری دے نیڑے) ضلع امرتسر دے وسنیک جنم اگست ۱۹۱۵ء۔ مڈھلی تعلیم پاہندے کولوں پڑھ کے کجھ چر آڑھت دا کم کیتا۔ پڑھن دا شوق سی۔ ہندی، اردو، فارسی چنگی طرح سکھی۔ جماندرو آزاد طبیعت تے کیمونسٹ خیالاں دے ہن۔ زیادہ تر سرکھنڈی کوتا (بلینک ورس) لکھدے ہن۔ ایس ویلے چوٹی دے انقلابی شاعراں وچوں ہن۔ اہناں دے کوتاواں دے سنگرہ دھوئیں بھاں ناچ۔ امر گیت۔ بندگاہ تے جوالا مکھی ناول۔ کگار دیتا تے ڈرامے وہاکٹ۔ کواری ٹیسی۔ دو پاسے۔ سیل پتھر چھپ چکے ہن۔ خیالاں وچ منکھی جیونٹی پیار تے ہر دے وچ اوہدی انتی تے ترقی دی گجھی پیڑ اے۔ جیہڑی کوتا تے وارتک وچ لہراں ماردی ہے۔

کلام دا نمونہ۔ دھواں ناچ وچوں اک نظم:۔

اک پیالی زہر دی، ہاں اک پیالی زہر دی
ہولی ہولی قطرہ قطرہ پین اہ میرا لہو
کھینڈ کیوں نہ ختم کر دیواں میں اہ ہر پہر دی
ہیریاں دی سیخ تے بھجدا اے آدم دا کباب
تر دا نہیں پر اہ جہاز!

اہ توپ لوہے دیاں ڈیناں بہت بےدردنے
ہڈیاں دا رس نکلدا جا رہیا اے رات دن،
تیز ہندی اے پئی سینے دی اگنی رات دن
جس لئی میں دے رہیا ہاں خون اپنے جسم دا،
ویچ کے جیون دا ست پانی وی مل سکدا نہیں

نظم "ناچی" چوں:۔

جسم تیرا پر کسے قابل نہیں
توڑیاں دے شور وچ
سازاں دی آواز دے پردے وچ وی
ہو رہی اے انگ موڑن دی تعریف
بن رہے نے کجھ اجنتا دے خیال

رنگ پوڈر توں وی لک سکیا نہیں
بجلیاں دے نور وچ
جسم تیرا جسم لک سکیا نہیں
انگ موڑن توں پچھاں پردے تے وی
پر میں تکدا ہی رہیا تیرا بدن

دل نوں کھچ سکدا نہیں مجسمہ تیرا

کتاب جو الا مکھی چوں اِک نظم "اتوکھا خدا" :-

خلقت دا لال صاف لہو ہن دی رات دن
کھیتر پجاریاں دے نکو نک بھرے پئے
قربان ہو رہندا اے عورت دا جسم دی
اِہ ایشور پکھنڈ تے قربانیاں پکھنڈ
سب دیوتے فریب تے اِک امن توں سوا

نظم "نوجوان نوجوان نوں" چوں
نہ دیکھ دیکھ کے ڈر روز انقلاباں نوں
نہ دیکھ دیکھ کے ڈر تڑپ دے جواناں نوں
وِلک رہی اے سرد سانجھ زندگی دے لئی
نکل رہی اے غریبی ظلم دی مر دی چوں
بڑے ہنیر چوں محنت ترّی اے منزل نوں
میرے کرم دی بغاوت ہنیں ہو دے لئی

نظم دیس چوں
جو اپنے ڈیلے سر نیجے دا ہے کھیت

ہل دی نوک توں بدلے کلّراں دی تصویر

اُہ ہے دیس جہاں
دِل دے وچ ہر دانے دا ہووے پیار اُپار
ہریاں کھیتاں دے وِچ دَرپن روپ بھرے
ہیرے دا انگ ہوون گھر اندروں باہروں نمانت

پیندا اے پر پیاسا اے سونے دا اِہ خدا
چڑھدی لے بھینٹ روز جوانی دی پیر تے
رکھدا اے بُل خشک ای چسکدا خدا
ہے آدمی دا اصل چ داروا ای آدمی
نکوارودا اے راج جدوں تک جہان تے

کوئی کیہہ جانے سمے دے اپنیا خواباں نوں
ٹٹن دے مردہ سماجاں دے سبھ نشاناں نوں
تڑپ رہیا اے زمانہ وی آدمی دے لئی
خوشی نے رنگ دکھایا غمی دی زردی چوں
جگا رہی اے نویں آس ہر دُکھے دِل نوں
میری آواز اے ہر آتما تے رُوح لئی

سُن سماں اُجاڑاں فیر بنائے کھیت
مٹھے ات مٹھے گیتاں دی چھاں بیٹھ
محنت توں آپی بدلے اپنی تقدیر
ہووے محنت دا پھلا ہر جیو کسان

تارے ڈُبن توں پہلاں پہلاں جس دا دھار
خوشی ہوون فصلاں اپنی ہی صُورت تے
اِک دوجے دی غلطی نوں کر دیون معاف
جتھے تے کھتیاں را نکھے ایسے ہون جوان
تاں ہے دیس جہان

سردارنی بل جیت تُلسی

نام بل جیت تخلص تلسی پتا دا نام شری بدھاوتہ۔ جہلم دے وسنیک۔

۱۵ فروری ۱۹۱۵ء نوں جہلم وچ جنم لیا۔ ودیا تے شاعری نال شروع توں پیار رہیا۔ بی۔اے بی ٹی کر کے پڑھائی دا کم شروع کیتا۔ تے ملکی ونڈ دے بعد پوربی پنجاب چلی گئیں۔ اَج کل لدھیانے علم دی سیوا دا کم کر رہی ہن

ایہناں دیاں نظماں دا پہلا مجموعہ نیل کنٹھ ۱۹۴۴ء وچ چھپیا۔ فیر ۱۹۵۴ء وچ چار پستکاں پارس ٹوٹے نیلا انبر۔ تن زاراں۔ نیل کمل چھپے۔ کلام دا نمونہ نظم میری امبڑیئے ہے جو ایں :۔

قدر داں نوں دھی دیتے نی امبڑیئے ❊ جا تن جائی دی سار

بے قدراں دے دیس لی میری امبڑیئے ❊ دھیاں دی ہتی خوار

انکھی ور نہ ڈھونڈیئے میری امبڑیئے ❊ نہ ڈھونڈیئے اُچا دوار

صورت ویکھ نہ بھلیئے میری امبڑیئے ❊ سوہنے ملن ہزار

سوہنے ملن ہزار نی میری امبڑیئے ❊ دکھاں دے کھلن کیواڑ

نی میں اُس جوگی دی جوگن ہاں
اُہ دل میرے وچ وسدا اے
بجلی دے وانگوں ہسدا اے

نیناں دے تیر چلاندا اے
گلاں کر جیا مستاندا اے

بہہ بہہ کے نیڑے ہس دا اے
بدلاں دے وانگوں وسدا اے
میں اُہدے پیار دی روگن ہاں
میں اس جوگی دی جوگن ہاں
اُہ سینے وچ دھس جاندا اے
مستی دی لُٹ لٹاندا اے
اُہ سوہنا چھیل چھبیلا اے
اُہ میرا شام رنگیلا اے

امرتا پریتم

نام امرتا پریتم - اصل نام امرت کور - گیانی کرتار سنگھ ہتکاری اڈیٹر رنجیت نگارہ لاہور دی سپتری۔
جنم ۳۱ اگست ۱۹۱۹ء گوجرانوالہ

جماندرو کوتری، ماپیاں دا لاڈ پیار مُتیاں توں ودھ ملیاں۔ پیو کولوں گور مکھی پڑھی تے کوتا سکھی۔ چودہ ورہے دی عمر وچ گیانی دا امتحان پاس کیتا۔ لاہور وچ رہندیاں انگریزی وی پڑھ لئی تے بال پن توں گُڈیاں پٹولے چھڈ کے کوتا دی پھلواڑی وچ کھیڈدی رہی۔ ابھے ۱۰-۱۱ ورھے دی سی۔ گیانی ہوری اپنی اک کوتا "ویراگ دے بان" دی سُدھائی کر رہے سن۔ اک شعر سی

مہر رب دی نال بچیا ساڈا ‏ ‏ ‏ ایتھے کسے دی سجناں واہ کوئی نہیں
بیڑا گھریا اے منجدھار اندر ‏ ‏ ‏ لوکی آکھدے نے ایتھے تھاہ کوئی نہیں

اُنہاں نوں ایس وچ لفظ "لوکی" کھٹک رہیا سی۔ پر اُہدا کوئی سوہنا بدل نہیں سُجھدا سی خیالاں دے ڈونگھے ذہن وچ ستھے پئے سن۔ کہ امرت نے کولوں کیہا پتا جی لوکی دی تھاں "تارو" کر لوو۔ گیانی جی خوش ہو گئے۔ سپتری نے اک لفظ نال اُنہاں دے شعر نوں سویوں سانویں بنا دتا سی۔

امرت بارہ تیرہ ورھے دی سی کہ ماں دی ممتا توں وانجی گئی۔ ماں دی موت نے اِہدیاں مُتیاں جذبیاں نوں جگا دتا۔ تے ایس شعراں راہیں دل دی بھواڑ کڈھی اِہدیاں نظماں دا پہلا مجموعہ امرت لہراں (کوی سولہ ورھے دی عمر وچ) چھپیا تے بڑا سلاحیا گیا۔ فیر جیوندا جیون۔ لک پیڑے۔ بدلاں دے پلے اُچے پتھر گیٹے۔ لمیاں نماناں۔ میں تاریخ ہاں ہند دی۔ ترِل دھوئے پھل۔ او گیتاں والیا۔ سنجھ دی لالی۔ چونویں کوتا نویاں رُت۔ گیتاں نظماں دے مجموعے۔ تے کہانیاں دے مجموعے۔ کُنجیاں۔ چھبی ورھے بعد نیڑے نیڑے تے اک ناول ڈاکٹر دیو چھپے۔ امرت کور دا ویاہ سردار بھگت سنگھ کواترہ دے سپتر پریتم سنگھ نال ہویا تے امرت کور ہن امرتا پریتم بن گئی۔

کوتری امرتا پریتم دے قلم وچ کسے مہا چترکار دے برش والی روانی ہے۔ جذبیاں تے خیالاں دے وچ اِس نوں کمال حاصل اے۔ قلم وچ زور اے، شعر وچ روانی۔ سوز، برہ، رس تے لوچ جند جان ڈالگ سن

وار نگ ناویں کو تا ئوہمتی نگر تے من کھچویں اے۔

بھارت سرکار نے کتاب "سنیہڑے" تے امرتا نوں پنج ہزار تے "نویں سویر" تے ۵۰۰ روپے انعام دتا۔

گھلی کوتا دا نمونہ۔ نظم دھوآں

سورج دی لو جدوں ‌ ‌ ‌ بتی دے دھوئیں وانگ
کدہرے اُڈ جاندی سی ‌ ‌ ‌ تے باقی سندھیا!
اک دھوآں ای دھوآں ‌ ‌ ‌ پچھے رہ جاندی سی
توں سارے دن پچھوں
چٹاناں ورگی چھاتی تے کھمبیاں ورگے ڈولے دی۔
محنت دے کے
تے اس دے بدلے
چمنی دا دھوآں پلے وچ لے کے
اس دھوئیں ورگی سندھیا وچ
جد گھر سیں آوندا
تاں چمنی دا دھوآں تے تیرے ساہ دا دھوآں
ہن اک ہو گیا لگدا
چٹاناں ورگی چھاتی
تیرے کھمبیاں ورگے ڈولے۔
جنہاں تے اُسرے ہلاں دے کوہلے۔

"تانگھ" چوں اک بند

او میری تاہنگ! ہنبلا مار ‌ ‌ ‌ دِنھاں تربیڑاں کر جا پار
کد تک رہسن دور کھلو ‌ ‌ ‌ اِک رُوح دے ٹوٹے دو

"دو ترنجن" چوں اک بند:—

داغ نہیں اِہ چن دے سینے ‌ ‌ ‌ کوئی کہندے نے چرخہ کتے
چڑھ چڑھ پیندا اِک اِک تارا ‌ ‌ ‌ جیوں اِک اِک مُڈھا سنگھے

اُچی لمی تند کڑیاں دی — جیوں کھیتاں دے گنے
نکی جوار دے سِٹیاں وانگوں — مُڈھے ون سونے
مُڈھے کت دی دے ڈلھ ڈُلھ پیندے
اتھرو مُڈھیاں جیڈے

اُمڈ اُمڈ کے بدل آیا کنی کنی دس جانا
بھریا ترنجن وار کونجاں دی سبھناں سنے اُڈ جاناں
کنک کونجاں پکے دِھیاں چار وناں دا میلا
چڑھیا گھر آئی جوانی اُڈ جان دا ویلا

عشق پچھیندا دس نی جندے کیکنے ہوں گذارے — جند کہے میں سُپنے تیرے مہندی نال شنگارے
عشق پچھیندا دس نی جندے کیکن نین رو نیسے — جند کہے میں لکھاں تارے زلف تیری وچ گندے
عشق پچھیندا دس نی جندے کیکن بلے سوائی — جند کہے میں آتش تیری بچی ہیٹھ لکائی!
عشق پچھیندا دس نی جندے کیکن ودھے تنائے — جند کہے میں شوق تیرے نوں سُولاں دے دیس سنڈھائے
عشق پچھیندا دس نی جندے عاشق دا کیہ کہنا — جند کہے "تیرا استھر" چنگا بھٹھ کھیڑیاں دا رہنا

دِل دا سُورج گگنیں چڑھیا — کرناں سوٹ کراں
دِل دا مان سرودر بھریا — موتی وار دیاں
دِل دیاں داکھاں رنگ وٹایا — تیرا جام بھراں
دل دے باغیں چنبہ کھڑیا — تیری سیج چُناں
دل دا کاغذ قلم عشق دی — تیرا درد لکھاں
تیرا درد سِکھر نوں چھوہوے — لوک آنہاز بناں
دل دا سورج گگنیں چڑھیا

نظم اَج "آکھاں وارث شاہ نوں" چوں کجھ شعر

اَج آکھاں وارث شاہ نوں کتوں قبراں وچوں بول
تے اَج کتاب عشق دا کوئی اگلا ورقہ پھول

اِک روئی سی دھی پنجاب دی توں لکھ لکھ مارے وین
اَج لکھاں دھیاں روندیاں تینوں وارث شاہ نوں کہن
اُٹھ درد منداں دیا دَردیا اُٹھ تک اپنا پنجاب
اَج بیلے لاشاں وِچھیاں تے لہو دی بھری چناب
کِسے نے پنجاں پانیاں وِچ دِتی زہر رُلا
تے اوہناں پانیاں دھرت نوں دِتا پانی لا
اس زرخیز زمین دے لُوں لُوں پُھٹیا زہر
گِٹھ گِٹھ چڑھیاں لالیاں پُھٹ پُھٹ چڑھیا قہر

رانجھن وے تیرا ناں
پہلے لیتا مولوی جس رکھیا تیرا ناں
پھیر رانجھن رانجھن کردی رہئی تیری کرماں والی ماں
رانجھن وے تیرا ناں
اَمڑی نے لیتا، بابل لیتا، لیتا پھیر بھراں
بھیناں لیتا، بھابھیاں لیتا، لیتا سارے گراں
رانجھن وے تیرا ناں
کِسے نوں کوئی دوش نہ دیوے کرے نہ کوئی منھاں
پر تد کیوں بنیں گناہ وے رانجھیا جد ہیں ہیر تتی موہنوں لاں رانجھن وے تیرا ناں

نی ہیرے! رانجھن تیرے دا ناں
کیہ ہویا جے مولوی لیندا، لے لیندی امڑی تے بابل وی لیندا
لے لیندے ویر تے بھابھیاں وی لیندیاں تے بھاویں لیندا سب گراں
پر اِک ہیرے جے توں نہ لیندی تاں اَج کون لیندا اوہدا ناں؟
صدیاں پچھوں وی اَج کُڑیاں اپنے اپنے سجن دا
رکھ دیندیاں نے رانجھن ناں نی ہیرے؛ رانجھن تیرے دا ناں

رشیدہ سلیم سیمیں

نام رشیدہ سلطانہ تخلص سیمیں پیو دا نام پروفیسر شیخ خادم محی الدین ایم اے۔ ایم۔ ای۔ ڈی۔
شیخ محمد سلیم دی بہت وتی ہون کرکے نام رشیدہ سلیم ہویا۔ ۲۳ ستمبر ۱۹۲۰ء نوں قصور وچ جنم لیا۔
ماں پیو گ پتا گورنمنٹ کالج لائلپور وچ پروفیسر سن۔ سو مڈھلی تعلیم اوتھے حاصل کیتی تے گورنمنٹ گرلز ہائی سکول چوں میٹرک کر کے لاہور آ گئے۔ تے کنیرڈ کالج لاہور توں فسٹ ڈویژن وچ بی۔ اے کیتا تے نال تاریخ وچ آنرز پاس کیتا۔ فیر ایم۔ اے تے بی ٹی پاس کیتے۔

شاعری دا مڈھ کالج دے دناں وچ بنھیا۔ کالج دی بزم ادب تے ڈرامیٹک کلب دی سیکرٹری بن کے صلاحت لوگ کم کیتا۔ بزم ادب دا جلسہ قریباً ہر ہفتے ہندا سی۔ اوہدے وچ اکثر نظماں پڑھنا نیم رہیا۔ شروع وچ اردو غزلاں۔ نظماں گیت لکھے۔ ریڈیو پاکستان راولپنڈی توں ۱۹۵۶ء وچ پوٹھوہاری بولی دا اک مشاعرہ ہویا۔ اوہناں دے کہن تے اوس مشاعرے لئی اک گیت لکھیا۔ جس دا مکھڑا سی
ماہی ٹر گیا تے سارے کم بھُل گئے
اہ گیت بڑا مقبول ہویا۔ بڑا سلاہیا گیا تے ایس نال پنجابی لکھن دی لگن لگ گئی۔

اردو شعراں وچ بہو کولوں اصلاح لئی۔ پر پنجابی شعراں وچ اہدی دی لوڑ نہیں سمجھی۔ اوہناں دی اک نظم دا بول اے۔

میرے دیس دی گل جے ہندی کدی ساری عمر میں لکھدی گیت تیرے

سو گیت لکھن دا چاؤ وہ جہڑے اے۔ شعراں وچ سوز۔ برہ۔ تڑپ تے رس لوچ تے ودھن پھلن دی سدھر ڈھیر اے۔ کلام دا نمونہ:۔ گیت۔ (بھُلیاں گلاں چیتے)

تارے چمکدے ویکھ کے اج سجناں
مینوں بھُلیاں گلاں یاد آئیاں
تینوں سامنے سمجھ کے میں سجناں
گلی بہہ کے کر فریاد آئیاں
جھوٹھے ہاسے ہس ہس بُل سک گئے
بھانبڑ سینے والا ہور مچھا اے
لوک کہندے نے سارے دُکھ مک گئے
اسی بھرم زمانے دا رکھیا اے
رکڑا پتھراں دا دل کیتا ای وے
تیری یاداں تے پتھر پے گئے نے

نظم کملی دے بول:۔

ایتھے کوئی وی سجن تے پیا ما نہیں　　　کدی تانہگ دے وچ دلگیر ہوئیوں
ایتھے کوئی مہینوال تے رانجھا نہیں　　　کدی سوہنی تے کس دی ہیر ہوئیوں

ایس کملی نے جگ نوں جتیا اے　　　اینہوں عقلاں تے سمجھاں ساریاں نے
اپنے ہار دلاں نوں جتیا اے　　　اپنے جت کے بازیاں ہاریاں نے

غزل دے کجھ شعر

لوکی جیوندیاں قدر نہیں کردے وے　　　سسّی تھلاں چ رُل کے امر ہوئی
جیہڑا لوکوں ترسیا دنیا دے وچ　　　اوہدی قبر تے دیوے بلدے رہے
ساڈی دوہاں دی اکو منزل اے　　　پر راہواں وکھو وکھ ہوئیاں
دو راہی اک اسمان تھلے　　　اک دوجے نوں لبھدے پھردے رہے

نظم اُڈیک دا آخری بند

رات ہولی ہولی ہئی مکدی اے　　　آس ڈُبدے دل نوں ٹھگ دی اے
دیوے نمیاں لوآں تے آ گئے نے　　　ویلے ملن دے کنّی کترا گئے نے

اِک گیت دے دو بند۔

ساری ساری رات نی توں بیہہ بیہہ گزاری اے　　　ٹل ٹل بُوہا نی توں کیہڑی گل ماری اے
ٹک ٹک رووین گی نی اکھیاں سُجاویں گی
کملئے جندڑے کہنوں اپنا بناویں گی
پیار دیاں کلیاں دے پھُل نہیوں بن دے　　　رس والے بھونرے کدے مت نہیوں بن دے
بھونریاں دے پیار دی کہانیاں سناویں گی
کملئے جندڑے کہنوں اپنا بناویں گی
راہ جاندے راہیاں نوں تک تک تھکیں گی　　　ماہی دے بھُلیکھے وچ کنہوں کنہوں تکیں گی
راتاں دے ہنیریاں چ بھُل بھُل جاویں گی
کملئے جندڑے کنہوں اپنا بناویں گی

پربھ جوت کور

نام پربھ جوت کور- اُپ نام جوت یا پربھ جوت پیو دا نام سردار ندھان سنگھ ۱۹۲۴ء وچ پنڈ لنگڑیال (پاکستان) وِچ جنم لیا- پتا اُہناں دناں وِچ ملٹری ڈیری فارم پوتا دے سپرنٹنڈنٹ سن- ملٹری فارمز ڈیپارٹمنٹ وچ ہون کرکے اُہناں نوں ہندوستان دے کئی شہراں وِچ رہناں پیا- پربھ جوت نوں اِس طرح مڈھلی تعلیم ولوں کجھ گھاٹ اوکڑ تے رہی- پر تھاں تھاں دی سیر تے رہن سہن نے باہر لے مطالعہ توں سوہنی جلا بخشی-

پربھ جوت نے لاہور آ کے اپنی تعلیم نوں مکمل کیتا- تے خالصہ کالج فار ویمن لاہور توں ۱۹۴۵ء وِچ بی-اے پاس کیتا- اِہدے نال اکنامکس وِچ آنرز کیتا- ۱۹۴۷ء وِچ ایم-اے فائینل دا امتحان دینا سی کہ ملکی ونڈ نے لاہور توں دِلی پہنچا دِتا- اوتھے ۱۹۴۸ء وِچ میجر نریندرپال سنگھ نال جیہڑے ہُن کرنل نریندرپال سنگھ ہن شبھ ویاہ ہو گیا- تے ایم-اے کرن دا خیال گھر گرہست دے جھمیلیاں سبب پورا نہ ہو سکیا-

پربھ جوت نوں کوئی چودہ ورھے دی عمر وِچ شاعری دی لگن لگ گئی- پہلی کویتا ۱۹۳۸ء وِچ لکھی فیر ۱۹۴۲ء وِچ نظماں دا پہلا مجموعہ "لٹ لٹ جوت جگے" چھپیا- تے ایس نال پربھ جوت نے شاعری دی جیہڑی جوت جگائی- اُہدی لو لشک دور دور تک پہنچی- جِہدیاں اُہدیاں پنجابی کویتاواں دا اِک مجموعہ فارسی وچ ترجمہ ہو کے (جیہڑا کابل افغانستان) دے فارسی شاعراں کیتا تے لالہ" دے نام نال کابل تے تاشقند (روس) وچ چھپیا-

کرنل نریندرپال سنگھ آپ دی پنجابی دے اُچے تے سُچے ادیب تے فسانہ نگار ہن- اُہناں دی صحبت سنگت نے اِہناں دی شاعری نوں ودھن پھلن دی ہور طاقت بخشی- تے ۱۹۵۶ء وِچ اِہناں دیاں نظماں دا اِک مجموعہ پنکھیرو چھپیا- جِس نال اِہ کویتری پنجاب دیاں گنتیاں دیاں مان یوگ کوتریاں وچوں مِتھی گئی جنہاں تے پنجابی شاعری تے ادب نوں ناز ہے-

شعراں وچ روانی- اُچ خیالی- ڈونگھائی- سوز تے تڑپ ڈھیر اے- اِنج جاپدا اے جویں قدرت دی اِک چھندی تے لاڈلی دھی قدرت دیاں رچناواں نال پیار کر رہی ہووے- شعراں وچ عورت دے دل دا درد

تے چیساں رچیاں جاپدیاں ہن۔

ایس ان یوگ گو تری کلنے چودہ دے قریب کتاباں لکھیاں ہن جویں لٹ لٹ جوت جگے، ازل توں پُھپینے سدھراں - پدکاں اوہلے - لالہ - شاہراہ وغیرہ - ایہناں دیاں بعض نظماں اُردو - فارسی - انگریزی فرانسیسی روسی تے کشمیری زبان وچ اُلتھا (ترجمہ) ہویاں ہن۔

اکتوبر ۱۹۵۸ء وچ تاشقند (روس) وچ ہوئی کل ایشیا کانفرنس وچ پربھ جوت ہندوستان ولوں شریک ہوئی - ایس توں سوا ایشیا تے یورپ دے ہور کئی ملکاں - انگلستان - جرمنی - فرانس - اٹلی - ترکی ایران وغیرہ دی سیر سفر کیتے تے اوتھوں دے ادب تے لوکاں دیاں جیون جھلکیاں دا مشاہدہ کیتا اے۔

کلام دا نمونہ اِک گیت سو

دُور دُور مسکائے کوئی

ویہندی پون مست ہو جھولے دُور پار اج گائے کوئی دُور دُور مسکائے کوئی

روپ تیرے دی سندر راشی جیترے میرا من ابھلاشی

کن کن وچ تیرے پرچھانویں کھیڈ انوکھی ہتھ نہ آویں

ہر گک ترشنا بن اگے اگے دیا کل من بھٹکائے کوئی دُور دُور مسکائے کوئی

پلم پلم کے سپتیل رشماں اُمل اُمل کے دیا کل لہراں

نت نت مینوں کرن اشارے او شانشادی لالی وچوں روپ تیرا ساکار پیارے

دھڑک دھڑک میری دھڑکن دے وچ روز روز اکسائے کوئی دُور دُور مسکائے کوئی

لے نندرا وا نیں سہارا! نت چھوہ آون دور کنارا

جاگاں تاں ہتھ خالی چھلنا بن چھل جائے کوئی دُور دُور مسکائے کوئی

نت تانگھاں دے رنگ چرا کے لے جاندے نے نین چھپا کے

یا آون بدلاں دی جھولی دِیتاں دی دُھند وچوں جا کے

میں دیکھاں دو میل کنارے گگن پینگھ پا جائے کوئی دُور دُور مسکائے کوئی

نظم جوانی دا اِک بند

پئے گکراں نوں پھل نیناں ہنجو گئے ڈھل دے جوانی دا کیہ مُل

دو کوہاں دیاں دے تلی   گئی کنڈھیاں چ رُل   دو کو ہو کیاں چ گھل
گئی جھکھڑاں چ جُھل   آئی گئی ہوئی گل

اِک نظم دا پہلا بند
وے میں ہوڑے رہی

نوکر نوں نہ دئیں بابلا   گھر رکھ لئیں کوارِی !
ویراں دے میں بال کھڈاواں   تے بھابیاں دی نازبرداری
جگ دے طعنے سُننے سوکھے   ہن دی پیڑ کراری
سسّو دے نے بول برے   کھاں مراں گی ہک کٹاری

وے میں ہوڑ رہی

ماہی دے اساں بولناں نہ !
پیڈی پیڈی گنڈھ اساں دے وچ پائی اے
برہا دی پیڑ ساڈوں جیہی توں لائی اے
ساہنبھ بھید رکھناں اِہ کھولناں نہ   اساں بولناں نہ
نکھری بریتاں تے رِشتی مِٹھی چاننی
ٹھنڈی ٹھنڈی رت دس کلیاں کیہہ ماننی
ٹھل رکھ چت چناں ڈولناں نہ   اساں بولناں نہ

ہنجواں دے ٹک ڈوہلاں دے   کوئی دسو دارو
مٹی وچ موتی رولاں دے   کوئی دسو دارو
دسو دے مینوں کوئی سیاناں   پیڑ پچھانیں تاں میں جاناں
چیساں تراٹاں روم روم وچ   کیہڑے دکھ پھرولاں دے کوئی دسو دارو

پریتم سنگھ سفیر

نام پریتم سنگھ تخلص سفیرؔ۔ پیو دا نام سردار مہتاب سنگھ پنڈ مل پور (راولپنڈی) دے وسنیک
جنم ۔ ۱۳ ۔ اپریل ۱۹۱۶ء

اِہناں دے مان یوگ پتا ہیڈ ماسٹری کردے سن ۔ انج ویہڑا گھر نگی جاگیرسی اِہناں ۱۹۳۱ء وچ خالصہ ہائی سکول ترنتارن چوں دسویں کیتی ۔ ۱۹۳۵ء وچ خالصہ کالج امرتسر توں بی ۔ اے کیتا تے لاء کالج لاہور توں ایل ۔ ایل بی کرکے وکالت شروع کیتی ۔ ملکی ونڈ دے بعد دلی جا ڈیرا لایا ۔

شاعری دی جوت سوہنی جگائی ۔ اِہناں دے کلام وچ رس ۔ نویج تے روانی بڑی اے کنک کونجاں ۔ رکت بوندا ں ۔ راگ رشماں ۔ کوتا دے چھپے مجموعے ہن ۔ نویں دور دے کویاں وچ سرکڈھ کوی ہن ۔ نظم "لالہ رخ دا مقبرہ" دے کجھ شعر "رکت بوندا ں" چوں

لالہ رُخ دا مقبرہ سُوہے سُوہے پھُل
یاد کرانہ دے پری دے اِہ یاقوتی بُل

لالہ رُخ دا مقبرہ سینتل سومیاں پاس
حالی تک پر تڑپ دی اوس وچ عشق دی پیاس

وس دی ایس اکل وچ اپنی کوئی پریت
سینے وچوں کُوک دی بن دُکھیا دا گیت

لالہ رُخ نے ونجیا سی کوئی سُلطان
اج تک اُہدے ولولے بنے ہوئے ارمان

لالہ رخ نوں پہنچدا سی جے کوئی فرہاد
تد حُسناں نوں عشق توں ملدا سُکھ تے سواد

ہُن حشراں نوں سسکدی اس دی نازک جان
آشا ہے پھر جیون دی من دا ہئیں ایمان

نظم گکھاں دی گلی دے کجھ شعر

گکھاں دی گلی میری سُنجی سُنجی لگ دی
ڈیوا کوئی دی نہ جگ دا

اندر باہر بجھی باوری بھٹکاں
کجھ ہور ہور جیہا لگ دا

چند اکاشیں ڈگ ڈگ کردا
ندیا اُدنویں گاوندی !

پر اِک ہبیتوں پاگل ہوئی
جِنھوں کوئی دی اہر نہ بھاوندی

جنگل بیلے چُپ چپیتے
پتر وی نہیں جھُلدے

چمن چمکائیاں رتیاں اندر
اتھرو میرے ڈُلدے

گلی گکھاں دی ندی وچ ہلدی
چھاتی - وعدی اُٹھیاں ڈسکن

دِل نقشے نین ہلدے
کد کوئی وِچھڑے ہلدے

اوہ تینوّیں کدھروں آوے
اوہ تینوّیں کدھروں آوے
نویں کسے دنیا دی حور نیاری

چن وچوں ڈگے باہنواں اندر
پربیت دا اُیگ پلٹاوے

عشق جتی نگھی حُسن جتی پیاری
کھڑی رات وچ لاوندی تاری
ہک نال لگ جائے ساری دی ساری
کوئی تینوّیں کدھروں آوے

انگ جدے تکیاں ہی من مستاون
سُک مُچکے سوے فیر چلاون

جیہناں جنہاں دی تیہہ نپٹاون
پانہاں جد باہناں وَل جاون
رس رس کے رَج جاوے
کوئی تینوّیں کدھروں آوے

کول ہوئے تد کالیاں راتاں
سدا جوان روپ جس دے نول
بہہ کے جس دے کول نشے وچ

بن جاون روشن پربھاتاں
آواگون دے فکر ہوون ناں
مِٹ جاون سودگاں دیاں جھاتاں
آوے اُہ چھیتی آوے
آوے تے فیر نہ جاوے

پیارا سنگھ پدم

نام پیارا سنگھ تخلص پدم۔ پنڈ گھنگرانا ضلع لدھیانہ وچ ۲۸ دسمبر ۱۹۲۱ء نوں جنم لیا۔ سنہ ۱۹۴۰ء نوں پنجابی وچ لکھنا شروع کیتا۔ سنہ ۱۹۴۳-۴۷ء تک سکھ مشنری کالج امرتسر وچ گوردوارہ گرنتھ۔ دسم گرنتھ وغیرہ پڑھاندے رہے۔ فیر گوردوارہ پربندھک کمیٹی دے گزٹ دے ایڈیٹر رہے۔ سنہ ۱۹۵۰ء توں محکمہ پنجابی پٹیالہ دے ماسک پتر "پنجابی دنیا" دے ایڈیٹر ہن۔

نظم نالوں نثر وچ کتاباں زیادہ لکھیاں ہن۔ کھوج پڑتال دی لگن ڈھیر اے۔ ہن تک چھپ چکیاں وچوں ہندوستانی کوی، ہندوستانی کوتا۔ ہندوستانی کلا۔ پنجابی واراں۔ پشپانجلی۔ آزادی۔ سولہ کلاں۔ کلیاں والی ہیر۔ باغباں۔ اسیں پنچھی ہاں۔ ہاشم رضا دلی وغیرہ۔

کلام دا نمونہ

تیری ہنسی دی دھن سن کے میں گھروں نکل کے آئی — لوک لاج تے کل سماج دی میں سر توں لوئی لاہی
اپنا گھر چھڈ بیٹھی ہاں، ہو تیری دیوانی — ایپر وچ اندھیرے تیری لبھے ہنیں ہتھیائی

مولی دھرتی سبز رنگ ہو موئے گگن ٹھے۔ لے — تھاں تھاں عجب بہاراں چھائیاں کھڑے پیر پیاسے
نکھریا حسن بوٹیاں دا اج ہچکل ڈال مسکائے — کیہہ سکھی ساڈے آنگن ماہی آئے یاں نہیں آئے

گیت :-

روک سکے طوفان نہ مینوں ناہیں رڑ کے آندھی — سیر سپاٹے دی شوقنی رت جاندی کھنگرپاندی
پیر ملے جو تیرے دی خاطر کیوں اکاں سکھی ساندی — ٹرنا اپنی منک لے اندر دنیا خصماں نوں کھاندی
سستیاں والے لکھ نقل دیکھے۔ تھاہ دی لئی جھناں دی — کئی آسمان دھرتیاں گھاہیاں۔ چال نہ رکی دھراں دی
جیوں جیوں اگے قدم ودھاواں واٹ وی ودھدی جاندی — قافلے والیاں دی ٹلی نہ دی واج آدے کھڑ ماندی
اوسے دھن مستانی ہو رت جاندی میری گاندی — بڑا مزا ہے لماپندھ ہے۔ بڑا مزا فرماندی
آؤ لوکو رل کے چلیئے ملویں چال سہاندی ا — وطن ماہی دا دور سنیدا سوپا نیڑے کتے آندی

مُمتاز علی مضطرؔ

نام سیّد ممتاز علی۔ پیو دا نام حکیم سیّد نادر شاہ بخاری۔ لاہور دے وسنیک جنم ۱۹۱۹ء وفات ۱۹۵۹ء
شعراں دا شوق بچپن توں ہویا۔ پہلوں اُردو وچ لکھدے رہے۔ فیر پنجابی ول آ گئے۔ پنجاب اسمبلی
دے دفتر وچ ملازم سن۔ شعراں وچ روزمرہ، محاورہ، روانی، رس تے لوچ بڑا سی۔
کہندے ہن اِک واری میں اک اُردو غزل پڑھی۔ کسے "اہل زبان" نے اہلِ زبان نہ ہون دی چوٹ کیتی۔ تے
تمک کھا کے غزل دا ورقہ ای پاڑ سٹیا۔ تے دل وچ کہیا اج توں اوسے زبان وِچ لکھناایں۔ جو میری اپنی زبان
اے۔ تے اُہدے بعد پنجابی اِی لکھدا رہیا۔ کلام دا نمونہ

محل ماڑیاں تے جھوٹھا بنھ دعوی گھر بار نوں اصل وسار بیٹھوں
جیہڑی چال چلیں ہیندے تن کانے بازی حمل دی مور کھا ہار بیٹھوں
حرص تکڑی طمع دے ہتھ پھڑ کے چونگی ظلم دی تے گوٹھ مار بیٹھوں
دوزخ والڑی اگ دا کریں سودا کیہے وَنج بیپار کھلار بیٹھوں
ٹھیکے دار بن فعل بُریائیاں دا مندے کماں تے ہور محنتاں بوٹیں
دولت حسن تے شان دے نشے اندر سبھے بھُل توں قول قرار بیٹھوں
دُنیا کوڑ جہان ہے کوڑ سُفنہ عقل بُدھ کیوں آپنی مار بیٹھوں
کوڑے سمجھ کوڑا کوڑے سٹ دنیا کوڑے کوڑے تے پیر پسار بیٹھوں
تقوی بنھ کے عاصیاں بندیاں تے پچھے ہے کیہے وِچار وچار بیٹھوں
کوئی بوہڑسی مول نہ پیر مضطرؔ بھانویں کویں پکار پکار بیٹھوں

وَھڈی چنتی ہر تھاں کھنڈی ڈھک کہ گل نہ بھول — الہد پیا تلیاں ٹُٹڈے حاکم بیٹھا کول
شاہی توں درویشی چنگی نہ رکھ منگو چیت — منگواں ہیانوں چوں داگھٹ گھٹ جاوے ہنت
بے پرواہی وڈی شاہی مِٹّوں کردی سونا — مٹی چھان نیار یئے تھلکے لبھیا اوہو روناں
نیچ رُٹ کے کو بھٹے سکلے وڈی کر نیو مگاں — گھُٹ پانی نوں سہک دی مرگئی مریاں کھڑکوں ڈیگاں

احمد راہی

کوچہ دھر مسالہ سوداں کٹڑہ بھائی امرت سر وچ ۱۲ نومبر ۱۹۲۳ء نوں جنم لیا۔ ماپیاں دا رکھیا ہویا نام غلام احمد، مُرشد دا رکھیا ہویا نام خورشید احمد تے اپنا رکھیا ہویا احمد راہی۔ پیو دا نام خواجہ عبدالعزیز۔

اِہناں دے پیو امرت سر وچ قبال مرچنٹ دا کم کردے سن۔ اِہناں دے ست بھین بھرا فوت ہو چکے سن۔ اِس وجہ نال ماپیاں نوں بہلا پیار سی۔ اِہناں دے ماں پیو نوں لوکاں صلاح دتی۔ کہ تہاڈے بچے فوت ہو جاندے ہن۔ تسیں ایس جیوݨ جوگے نوں کسے مرشد دا بالکا بنا دیو۔ اُہناں اِنج ای کیتا۔ تے مُرشد نے آپ دے وڈے بھرا مرحوم رشید احمد دے نام نال ملدا جلدا نام خورشید احمد رکھیا۔

اِہناں دے سکے ملمے صادق امرتسری اِک چنگے شاعر ہن۔ اِہناں توں اِہناں نوں وی شاعری دا چسکا ہویا تے اِہناں دِل پرچاوے لئی ۱۹۴۲ء وچ اردو وچ شعر کہنا شروع کیتا۔

۱۹۴۲ء وچ اِہ میٹرک پاس کر کے ایم۔ او کالج دی ایف۔ اے کلاس وچ داخل ہو گئے۔ سیکنڈ ایئر وچ پڑھدے سن کہ طالب علماں دی تحریک وچ حصہ لین کر کے کالج وچوں کڈھ دتے گئے۔ تے اِہ تعلیم دا خیال چھڈ کے پیو نال شال دے کم کلکتہ چلے گئے۔

۱۹۴۷ء دی ملکی ونڈ دے بعد آ کے اُردو شاعری سنجیدگی نال شروع کیتی تے اگھاں دو ماہی تحریک دے دوماہی رسالہ سویرا دے ایڈیٹر ہوئے۔ ۱۹۴۹ء وچ سعادت حسن منٹو دی اِک فلمی کہانی بیلی لئی اِک پنجابی گیت لکھیا۔ جیدا مکھڑا سی "اہل جوانی دیاں مینڈھیاں" اِہ گیت بڑا مَلاحیا گیا۔ ایس تے آپ نے پنجابی وچ گیت نظماں لکھنا شروع کر دتا۔ تے اِہ نظماں گیت جو عورت دے موہنوں سن عورت دے دلی جذبات تے احساسات دی منہ بولدی تصویر سن۔ "ترنجن" دے نال ہیٹھ چھپوائے تے لوکاں ایس نکی جیہی کتاب نوں پنجابی ادب دی جندجان جانیاں۔

۱۹۵۳ء توں اِہ فلمی دُنیا وچ چلے گئے ہن۔ تے اوتھے پنجابی فلماں لئی کہانیاں، مکالمے تے گیت لکھدے ہن۔ اِہناں دے کلام وچ سوز۔ ترنم۔ رس تے لوچ ڈھیر اے۔ کلام وچ پکیائی۔ خیال آفرینی تے فنی قابلیت لشک رہی اے۔

اُردو شاعری وچ سیف الدین سیف امرتسری نوں اپنا اُستاد منّدے ہن۔ پر پنجابی وچ کسے کولوں اصلاح

نہیں گئی۔ تے اس طرح آپ دی پنجابی شاعری نری ربی دات اے۔

ترنجن وچ اِنہاں عام طور تے پرانے لوک گیتاں نوں نواں رنگ روپ نویں زندگی تے سہپن بخشیا۔ "رنگلی کلیر دی" اِک بند۔

پلکاں دی جالی وچوں جھاک دیاں کہانیاں پانیاں تے اگاں دیاں کھیڈاں نے پرانیاں
راہواں وچ تھیڈڑے کھان نظراں نمانیاں رنگلی کلیر دی نی رنگلی کلیر دی

کدی والیں گنجھلاں پاواں میں! کدی ونگاں پئی چھنکاواں میں
کدی کال کلوٹیاں کاواں نوں کُٹ کُٹ کے چوریاں پانواں میں

ترنجن چوں نظم "ونجارا"

نی اُہ ٹھگ ونجارا میرے ہانی دا کوارا
جدا چوڑے جیہا رنگ جدھا ونگاں جیہا انگ
جدی خواباں ورگی دکھ جدی ہرناں ورگی اکھ
مینوں تک تک ہسے مینوں ہس ہس تکے
میتھوں تکیا نہ جائے میتھوں جھلیا نہ جائے
میتھوں ہسیا نہ جائے میتھوں نسیا نہ جائے
دوروں دوروں پئی کھنگاں نیڑے جاندی ہوئی سنگاں
نیویں پا کے کولوں لنگھاں تے اِہ چھنک پین ونگاں
اُہ بلاوے تے نہ بولاں
وچوں پگھی دا نگوں ڈولاں

دِل ساڈا ٹھگیا

بِناں بِناں ہس کے دُور دُور نس کے دِل ساڈا ٹھگیا
سُنا وی نہ سکاں میں لُکا وی نہ سکاں میں
جیہڑے رنگ رنگیا دِکھا وی نہ سکاں میں
گجھا تیر پیار والا ہِک وچوں وگیا دِل ساڈا ٹھگیا

ترنجن دا پہلا حصّہ ادبی اے ۔ تے دوجا سیاسی ۔ دوجے حصّے وچ پنجاب دی ونڈ سمے عورت تے جو
مصیبت آئی اُہدے کجھ منظر پیش کیتے ہَن ۔ نظم "ترنجن" چوں کجھ شعر

سدھراں والئے مائے

نال ہتھاں نوں مہندیاں لایاں — نال سگناں دے گانے
نال سیاں نے ڈولیاں گایاں — نال بھرجایاں سُرمے پائے
نال کوئی سہریاں والا آیا — نال ڈولی نیراں ٹوری!
جس دے ہتھ جدی بانہہ آئی — لے گیا زور و زوری!

نہ میں جی رہیاں نہ میں مر رہیاں — ہنجو پی رہیاں دُکھی کر رہیاں
ویکھ چار چوفیرے نے بلبلے دے — کتھے بنھ بنیرے بابلے دے

سُن وے بابل میریا تیرے ٹُٹ گئے سارے مان
تیری پگ پیراں وچ رل گئی مٹی وچ رل گئی شان
تیری شرماں والی دھی نوں اج ویکھ کے سب شرمان
جد بھیڑ پوے تے بابلا کول آوندا ای درد ونڈاؤن
جد جھکھڑ چلن غریب دے ویہڑے سچ دے گل ہوجان
یار دی بُھلدے یاریاں جنہڈیں ٹنگ دین کمان
سُن وے بابل میریا

میت عمراں دا کوئی نہ دسدا چار چوفیرے
گھڑی دو گھڑی دے ایتھے ساتھ بتھیرے
بابل اسی بے گھر ہوئے آکے تیرے ڈیرے دل نوں پینڈے نے گھیرے
راہواں گُھنج گُھنج جان ساڈے ٹُٹ گئے مان

پنجابی دے باقی شاعراں لئی

ایس کتاب دا دوسرا حصّہ

زیر ترتیب اے (ایڈیٹر)